

Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/bwb_Y0-EBL-359

SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HUMPHREDUM MILFORD

TITI LIVI
AB VRBE CONDITA

RECOGNOVERVNT
ET ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXERVNT

ROBERTVS SEYMOUR CONWAY
IN VNIVERSITATE MANCVNIENSI HVMANITATIS PROFESSOR
COLLEGII DE GONVILLIO ET CAIO CANTABRIGIAE OLIM SOCIVS

ET

CAROLVS FLAMSTEAD WALTERS
IN VNIVERSITATE LONDINIENSI LITTERARVM CLASSICARVM PROFESSOR
COLLEGII PEMBROCHIAE OXONIENSIS OLIM SCHOLARIS

TOMVS I. LIBRI I-V

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

OXONII

Excudebat Joannes Johnson

Architypographus academicus

FIRST PUBLISHED 1914

REPRINTED 1925, 1936

PRINTED IN GREAT BRITAIN

PRAEFATIO EDITORIS¹

§ 1. CVM abhinc annos tredecim textum primae Decadis Liuianae edendum suscepi, praeuidere prorsus nequibam quantum temporis necessaria operis ratio foret postulatura. Praeter enim duos codices adhuc neglectos, Oxoniensem (§ 17) anno 1905 ab amico Alexandro Soutero, nunc Professore Aberdonensi, Agenensem (§ 29) anno 1904 a collega Waltersio indicatum, quos in usum trahendos esse statim comparebat, experientia satis acri edoctus sum quam lacunosa adhuc esset, etiam post insignes uirorum doctorum curas, notorum quoque codicum notitia. Fragmentorum Veronensium (§ 7) quoad exstat testimonium stabilierat Mommsenius anno 1868; codices optimos Mediceum (§ 9) et Parisiensem (§ 13) fide ac diligentia normam aetatis suae longe transcendens anno 1841 excusserat Alschefskius; eximiam uero nostris studiis lucem attulerat Frigellius, qui cum per amplius uiginti annos, ut ipse testatur, codicibus Liuianis operam nauasset, quattuor codicum (per totam Decadem a se conlatorum) Medicei Parisiensis Romani (§ 24) Upsaliensis (§ 15) testimonium, plurimis in locis multorum aliorum lectiones addens, scilicet Floriacensis (§ 14) et Dominicani (§ 25) et decem deteriorum codicum et nouem Editionum ueterum, per tres priores Libros edidit (*Collatio Codicum Livianorum Lib. I-III*, Upsaliae, 1878); Upsaliensem quoque totum Häggströmius conlatum iam prius ediderat (1874). Ex

¹ Gratias agimus amicis doctissimis Professoribus Postgatio et Andersonio nec non Equiti aur. clarissimo Vniuersitatis Cantabrigiensis Oratori Publico Iohanni Eduino Sandys quorum opera benignissima obscuritates multae de hac praefatione sublatae sunt.

PRAEFATIO

codicibus autem egregiis, Leidensi (§ 28) et (per commentarios Casleii) Harleiano (§ 20) Drakenborchius editioni suae incomparabili annorum 1738–1746 optatissimum subsidium traxerat in textu huius Decadis recensendo. Videbantur igitur sex utique fontes (*Ver. MPU^pHL*) sat boni per magnam operis partem in promptu esse, etiam plures per tres Libros. Sed opus ipsum iam tractanti longe alia rerum patuit condicio.

§ 2. Primum enim editoris Britannii procul dubio officium fuit testimonium codicis Harleiani, non ex excerptis Casleianis—non nulla quidem illis multo tamen minore quam hodie postulatur cura factis—sed plene adhibere. Hunc igitur codicem totum rogatu meo contulit anno 1902 amicus Waltersius, tunc recens in Regis Collegio Londiniensi Professor creatus. Quo facto statim comparuit quot falsa non nunquam ex erroribus saepius ex silentio Casleii enata in doctorum de hoc codice¹ commentariis florerent. Mox testimonia Medicei et Parisiensis colligentem Alschefskii me et Frigellii discrepantiae prorsus oppresserunt atque ad ipsos codices confugere coegerunt. Nec tamen erga doctissimos hos uiros et de Liuio optime meritos usquam nisi grate et pie loqui uelim; sed etiam in *M* et *P* rem imperfectam reliquerunt, Alschefskius ideo quod—oculis, ut credo, suis, optico instrumento nullo adiutis, confisus—non satis, Frigellius quod nusquam in Collatione sua correcturas primae secundae tertiae manus,—aut in *MP* aut in ceteris—distinxit. Frigellius quoque cum animo fortissimo decem fere hominum laborem susce-

¹ Quid quod Frigellius hunc codicem amissum esse autumat (*Livianorum Librorum Primae Decadis emendandae Ratio*, Upsaliae, 1875, p. 6); uel quod Zingerleius (in editione sua 1890) per libros IX et X codicem '*H*' citare gaudet, qui nullus est? Nam in Libris I–VIII hoc siglo Zingerleius codicem Harleianum hunc ipsum Priorem (§ 20) denotat (qui cum Libro octauo desinit); sed in IX et X Harleianum Secundum (anni 1454) cum hoc confundit.

pisset, ipsa messis suae magnitudine, ut uidetur, uictus, lectiones huius et illius codicis (praecipue *M* et *P*) saepe uel confudit uel silentio perperam tradidit¹; neque omnino ultra Librum Tertium in commentariis suis edendis processit; et ne in his quidem Libris *F* codicis, cuius pretium ipse primus perspexit, testimonium plene refert. Quid praeterea quod tres alii optimae notae, Bambergensis (§ 16), Einsiedlensis (§ 18), Dominicanus (§ 25), quamuis saepe a uiris doctis commemorati, adhuc inspecti tantum iacebant? Nec non quod imperfecta horum notitia ueritati saepe nocuit, si quidem de Dominicano in commentariis editorum, Hertzio uel Keilio uel Frigellio confisorum, quae falso perhibentur paene plura sunt² quam quae uere? Postremo inuiti intelleximus ne Drakenborchii quidem ex codice Leidensi (§ 28) excerpta aut satis completa aut erroribus libera esse.

§ 3. Hi igitur decem codices *MPFBOEHDLA* (quorum indoles infra describetur) quoad exstant huius editionis causa ubique comparati sunt et eorum lectiones in omnibus locis qui mentione digni uidebantur non silentio³ indicatae sed aperte

¹ Vt pauca ex plurimis exempla adducam, confer Frigellii adnn. cum nostris de *Praef.* 13; 1. 1. 7 (*Laurentinum*); 1. 9. 15 (*dedissent*); 1. 29. 6 (*urbe*); 2. 34. 6 (*eam*); 2. 45. 1 (*proximi*); 2. 49. 4 (*sperneres*); 3. 29. 5 (*domos*); praeterea quae de codice Romano (§ 24) memoranda erunt. Inuitus talia commemoro; debemus tamen semel lectorem monere ubicumque commentarios nostros cum Frigellianis discrepare inuenerit, nusquam hoc temere fieri sed examine instituto in re praesenti.

² Confer e. g. nostras cum adnn. priorum cuiusuis ad 1. 26. 14; 3. 29. 5; 3. 44. 9; 4. 19. 2; 5. 39. 7; 5. 44. 3; 7. 16. 1; 7. 30. 17; 8. 26. 4; 9. 34. 9. Vt breuius loquar, inter ea quae de *D* post Lib. III finem traduntur, difficile est quicquam reperire quod non falsum sit.

³ In hac re ab instituto Bibliothecae huius in ceteris auctoribus seruato discedere necessarium duximus quod quoniam plures codicum (in primis Veronensis, Harleianus, Bambergensis) per grandem partem operis deficiunt; plures autem, in primis Vormatiensis, per excerpta tantum siue iam antiqua seu recentia nobis noti sunt; omnes uero

PRAEFATIO

citatae sunt. Si quis tamen uereatur ne apparatus noster in plenae conlationis magnitudinem creuerit, scito nos, quamquam de omnibus codicibus longe plura collegimus, in adnotatione eos locos solos sed eos omnes attigisse ubi aut ipsam loci lectionem stabilire uel diiudicare adhibitis codicum testimoniis oportebat, aut discrepantiam codicum ad codicis huius uel illius naturam auctoritatemque inlustrandam utilem esse credidimus. Saepissime nobis usu uenit ut uariationem unius codicis per ceteros omnes exquisierimus; deinde ubi illius codicis solius propriam esse compertum habuerimus silentio praeterierimus.

§ 4. Lecti sunt codices aut a me aut a Waltersio, cuius studium codicum insigne editionis huius fundamenti instar fuit, aut (quod ad *L* et *B* maxime pertinet) a collegis meis in Vniuersitate Mancuniensi Iohanne Frederico Dobson (nunc apud Bristolenses Professore) Alexandroque Hope Kyd, qui ambo in legendis et exscribendis codicibus rationes nostras summa diligentia executi sunt. Quomodo inter nos hoc opus distributum sit infra exponetur, sed iam inde intellegas precor, candidissime lector, anno 1903 Waltersium rogatu meo mihi in hac editione socium ab Vniuersitate Oxoniensi constitutum esse, ita ut in prioribus quinque Libris edendis auctoritas summa penes me restaret,

lacunis et paruis et interdum maioribus laborant—in hac, inquam, codicum condicione ‘argumentum ex silentio’, lectori periculosissimum, prorsus abiicimus. Nihil igitur amplius ex adnotationibus nostris de codicis unius cuiusque in unum quemque locum testimonio colligas precamur quam quod aperte ibi testamur. Sicubi, ut saepissime, huius uel illius testimonium exspectatum desiderabis, statuas profecto illud ne nobis quidem comparuisse. Huius autem inscientiae si causam requiras, inter adnotationes praecedentes facile reperiās num qua lacuna uel damnum huius uel illius codicis ueritatem occulerit. Illud etiam praecipue animaduertas oramus quod ubicumque in codice aliquo manus tantum correctrix (ut saepissime *F*³) nominatur, sed de primae manus scriptura (*F*) nihil tradimus, intellegi uolumus nos hanc scripturam omnino oblitteratam inuenisse.

PRAEFATIO

penes illum in quinque Libris sequentibus. Vbique igitur pluralis numerus (nos) commune amborum iudicium uel coniecturam ab ambobus elaboratam denotabit, singularis (ego) in his quinque Libris Conwaii tantum uel iudicium uel temptamen.—Hae omnes lectiones huius editionis causa quaesitae per singulas litteras denotantur *MP* cet.

§ 5. Praeter hos quos nominaui adhibui quoad exstant testimonia codicis Vormatiensis (§ 12) a Beato Rhenano per Drakenborchium ex editione Frobeniana (an. 1535) tradita; codicis Romani per priores tres Libros a Frigellio; codicum quos uocant deteriorum¹, i. e. saeculorum decimi tertii quarti quinti, ibi tantum ubi necessarium fuit, a Drakenborchio, uel—scil. in prioribus tribus Libris—a Frigellio; sed has lectiones ab aliis acceptas semper pluribus litteris denotamus, ut *Vorm.*, *Rn.*, *Up* (§ 15). Editionum quoque ueterum testimonia accepi a Drakenborchio, hic illic a Zingerleio correctae; quinquaginta fere locis ubi repertor uerae lectionis adhuc quaerendus fuit, editiones usque ad Aldinam in Bibliotheca Rylandsiana Mancunii ipse perscrutatus sum. Hoc uero opus exsequenti mihi contigit dubium resolvere quod plures doctorum² uexauit, scil. quis primus historiam Liuianam in capita diuiserit; nam interdum diuisio illa cum certa aliqua lectione cohaeret, ut

¹ Quos citamus hi sunt: Loueliani 1, 2, 3, 4, 5; Leidensis 2; Harleianus 2 (anni 1454); Haverkampianus; Helmstadiensis; Palatini tres; Vossianus 2. His adde Fragmentum Haverkampianum, a Drakenborchio saepe citatum, nunc deperditum, aetatis tamen, ut uidetur, melioris, quod aliquando utile est. Horum omnium indolem satis descripsit Drakenborchius Tom. VII editionis suae pp. 320 sqq. Codicem Carinthianum (saec. XIII) quem laudat Zingerleius (Ed. Liv. I Praef.) semel tantum citauimus (4. 47. 7); et uix saepius (a Frigellio, *Coll. Liv. i-iii*, pp. 10, 12) Barberinianum, saec. XV, Vindobonensemque, saec. XIV.

² Audi inter alios querentem Creverium in Praefatione editionis suae (Paris, 1735) p. lxiv. Frustra ille numerationem mutare conatus est.

in 4. 32. 1. Diuisit Ianus Gruter anno 1612¹, ut ad eum locum docui. Minores uero quas uocant sectiones, et Gronouio (1664) et Creverio (1735) ignotas, fecisse uidetur Drakenborchius (1738).

Emendantium multitudinem paenè innumeram codices ignorantium, nisi quatenus eorum temptamina aut in opere quodam maiore² edita (qualis praeclara Madvigii animaduersio, *Emendationes Livianae*, Ed. 2, Hauniae, 1877), aut in *Annalibus Societatis Philologicae Berlinensis* a choro illo studiorum nostrae aetatis Liuianorum Hermanno Iohanne Müller collecta et perpensa sunt, de industria negleximus.

§ 6. Decadum Liuianarum quot exstant una quaeque suos codices habet; neque inter Primae Decadis saeculo XIII antiquiores ullum adhuc uidimus qui quicquam Decadum posteriorum contineat.

Primae Decadis codices quot nouimus omnes in duas familias discedunt; harum uero una quae Nicomachea uocatur omnes complectitur, praeter palimpsesti Veronensis fragmenta a Mommsenio recipiata, de quibus breuiter iam loqui licebit.

§ 7. Codex **Veronensis** (Ver., Biblioth. capitularis Veronensis 40, saeculi quarti) saec. nono moralibus aliquot S. Gregorii papae coopertus est. Quae subter iacent per LXV quidem folia fragmenta Vergilii et scholiorum Vergilianorum³ et mathematici alicuius et philosophi alicuius praebent, per LX uero folia fragmenta Liuianorum Librorum III–VI.

¹ Quod uidi huius Editionis exemplar capita dinumerata praebet sed iam praefatione sua caret; in praef. Editionis anni 1628 disertis uerbis Gruter se textum in 'tmemata' diuisisse testatur.

² Harantii (*Emend. et Adnotationes ad Titum Liuium*, Parisiis, 1880) et Novákii (in *Ceské Museo Philolog.* editas, sed nobis per Muellerum tantum cognitatas) coniecturas fere semper ad sententiam Liuii inlustrandam luculentas, rarissime tamen cum codicum auctoritate conciliandas inuenimus.

³ Ribbeck, *Prolegom. Vergiliana*, p. 226.

PRAEFATIO

Paginae formam quaternariam, columnas binas exhibent ; litterae in unaquaque linea ad minimum XIV, ad maximum XXII, plerumque XVIII, quem numerum in lacunis aestimandis pro norma habui¹. Primus quod sciamus antiquam scripturam observauit Angelus Maius (anno 1818), Liuiana Blumius (*Mus. Rhen.* ii (1828), 336) ; post quem, quamquam plures rem primis labris temptauerunt, nemo quicquam effecit ante Mommsenium qui anno 1867 opus more suo heroico attigit perfecitque, testimoniumque quoad exstat lucidissime edidit in *Commentationibus Regiae Academiae Scientiarum Berolinensis anni 1868*. Fragmentum primum incipit a 3. 6. 5 *ueniat ut anno* ; ultimum desinit ad 6. 7. 1 *ingentem Latinorum Herni*-. Initium finisque unius cuiusque fragmenti suo in loco memorabitur. Scriptura uncialis est, quarto saeculo, ut periti aestimant, non inferior. Quot et cuius generis erroribus ex fonte tot saeculis antiquiore medicina adferri potuerit, ex adnotatione nostra facile reperiatur (e.g. ad 4. 25. 4 ; 5. 53. 1) ; id tamen non minus apparebit, etiam quarto saeculo corruptelas pessimas² et plurimas (e.g. ad 5. 4. 8) inrepsisse. In commentariis etiam fragmentorum editioni subiectis largam textum constituentibus opem Mommsenius tulit ; praecipue quia Veronensis uirtutes saepe minoris aestimare quam uoluit a ueritate ipsa uidetur coactus.

§ 8. Familia Nicomachea nomen inde traxit quod subscriptiones Librorum, et quidem omnium praeter Librum decimum ubi nullae sunt, docent hanc textus formam pro-

¹ Vbi *uix plus quam* (e.g.) *sex litterae desunt* scripsi, quasi linea uiginti litterarum fuisset rationem duxi ; ubi *uix minus quam*, quasi sedecim litterarum fuisset.

² Non nullas harum silentio praeteriimus (ut in 3. 64. 2 ubi uocem *tr. i. e. tribunorum* ante *plebis* solus addit). Plures libenter missas fecissemus nisi adhuc plerique ignorare uisi essent quam saepe nugetur hic codex. Amplius mox disces a collega nostra Clara M. Knight, A.M. apud *Cl. Quarterly*, VIII (1914).

PRAEFATIO

fectam esse a recensione quam Symmachorum domus instituit. Quintus enim Aurelius Symmachus,¹ Romanorum antiquitatum contra Christianos defensor praeclarus, munus hoc Liuii emendandi Tascio² Victoriano, senatorii ordinis uiro, uidetur commisisse, cuius uoces *emendabam dominis Symmachis* subscriptionem claudunt unius cuiusque Libri usque ad Nonum. Huic uero testimonio praeponitur aliud in Libris VI, VII, VIII a Nicomacho Flauiano additum Symmachi genero, quem Praefectum Urbis annis 394, 399, 401 fuisse constat. Libros autem III, IV, V, filius huius, ut demonstrat Seeckius (*op. cit.* p. li), Nicomachus Dexter a se emendatos esse testatur, idque in Lib. V subscriptione se fecisse dicit *ad exemplum parentis* (i.e. cognati) sui *Clementiani*, de quo nihil amplius, quod reperiā, cognitum est. Forma³ quidem subscriptionum in codicibus, ut apparebit ab adnotatione nostra, saepe corrupta est et huic uel illi codici saepe deest; nullus tamen codicum nostrorum praeter Veronensem non ex fonte Symmachiano textum suum traxit. Quantam autem Symmachis gratiam debeamus inde facile conspicitur si ea menda computantur quibus laborat Veronensis, uacant Nicomachei. Nec mira est haec Nicomacheorum quamquam quinque saltem saeculis posteriorum praestantia cum

¹ *Q. Aurelii Symmachi quae supersunt*, ed. Seeck, Berlin, 1893; titulus sepulchralis *C. I. L.* vi. 1699. Consul fuit anno 391 p. C. n.; obiit, ut uidetur, anno 402. In *Epist.* 9. 13 *ad Valerianum* (anni 401, iudice Seeckio) huius recensione meminit: *munus totius Liuiiani operis quod spopondi etiam nunc diligentia emendationis moratur*. In *Epist.* 4. 18 *ad Protadium* (anni 396 eodem iudice) amicum monet ut ad *priscas Gallorum memorias* inlustrandas reuoluat *Patauini scriptoris extrema quibus res Gai Caesaris explicantur*. De tota Symmachorum familia Praefatio Seeckii luculenta consulenda est cum *C. I. L.* vi. 1782, 1783.

² Sic nomen scribunt codd. meliores Sidonii Apoll. *Epp.* 8. 3. 1.

³ Huius mentionem fecit Gronovius in Praef. editionis suae (1664-5) sed primus, quod sciam, plene interpretatus est Otto Jahn, *Berichte d. Sächs. Gesellsch. d. Wissensch. (Phil.-Hist. Abtheil.)*, 1851, p. 335.

reputas illos proxime ab unciali quodam fonte (uel fontibus) distare, ut ex uocibus saepissime male diuisis (e. g. *aut socio antiquum animalib.* (3. 60. 2) pro *haud scio an, qui tum animi ab; martis uouet auribus* (8. 10. 14) pro *marti suouetaurilibus*¹⁾ satis patet; adeo ut uix credi possit plus quam unum descriptionis opus inter exemplar aliquod unciale et *M* (uel *F* uel *H*) codicis descriptionem interuenisse. Haec autem codicum noni saeculi directa ex codd. quarti uel quinti deriuatio normae iam bene cognitae consentit, ut clare demonstrat Shipley (*Certain Sources of Corruption in Latin MSS.*, the Macmillan Co., New York, 1904, p. 5).

§ 9. Inter Nicomacheos princeps nominandus est **Mediceus** (*M*, Biblioth. Laurentianae Plut. lxiii. 19, saeculi X uel XI incipientis) Libros decem quaternionibus XXVII continens (in membrana egregia binis columnis scriptus) ob scribarum suorum eximiam fidem, quae tamen saepe magis per antiquitatem lectionum quam per harum ipsarum integritatem elucet. Dittographiarum quas uocant²⁾ paene constans seruator, glossemata quoque plurima eaque saepe antiqua (§ 10) et in margine et inter lineas religiose tradidit, quae interdum (saepissime in Lib. VII) etiam textui ipsi interpolata sunt (e. g. ad 4. 31. 7). Exaratus est a non minus tribus scribis, quorum optimus, qui quaternioni decimo³⁾ nomen suum *Leo Diac(onus)* subscripsit, certe partem alteram quat. primi, quatt. II–X⁴⁾ (i. e. a Lib. 1. 9. 15 *desiderium* ad 3. 71. 8 *suadere*) conscripsit: probabile est autem eundem quaternionis XI lineas 16 ultimas et quatt. XI–XIII (i. e. 4. 21. 4

¹⁾ Cf. § 20, et u. adnn. ad 3. 22. 9; 4. 6. 3; 5. 42. 7.

²⁾ De his egit Winkler, *Die Dittographien in den Nikomachianischen Codices des Livius*, Vienna, 1890–1892 (*Progr. d. Leopoldst. Kommunal-, Real- u. Obergymnasiums*), ad quem librum ipse aditum non habui.

³⁾ Non decimi quarti ut scribit Frigellius (*Collat.* p. 6); quo errore ea omnia quae subinde disputat pessum data sunt; praeterquam quod notas *a–h* in Quatt. XIV–XXI omnino neglexit.

⁴⁾ Sed Quat. VII quattuor tantum folia habet.

arguens Seruilio... 5. 7. 7 *rei p. extra*) confecisse; eidem etiam uix abnuendi sunt quatt. XXII–XXVII (8. 14. 1 *merito cuiusque* ad Decadis finem). Alter, qui Vetus ex pristina scripturae suae forma iure appellari potest, quat. primi primam partem (usque ad 1. 9. 15) et quat. XI praeter sedecim ultimas lineas scripsit: Tertius quatt. XIV–XXI, quarum uni cuique ad finem litteras *a . . . h* deinceps subnotauit. In quat. XXI sex tantum folia sunt, quippe quae ad operis partem huic scribae attributam facile suffecerint (plura de horum scriptura in *Camb. Philol. Soc. Proceedings*, 1902, p. 10 reperientur). Aliquando errores eos habet qui perperam audiendo potius quam male legendo efficiantur (cf. 4. 7. 7 adn.).

§ 10. In hoc autem codice multum interest inter correcturas primae et secundae manus (atramento iam subrubenti factas) quae ambae auctoritatem aliquam habent et correcturas tertiae uel quartae (atramento nigro factas) quae omnes nihili sunt. Scriba Vetus quod scripsit ipse saepe correxit¹ aut puncto infra litteram corrigendam addito litteraque noua suprascripta, aut littera ipsa atramento mutata; sed nunquam per rasuram: contra Leo et Tertius saepe quae primo scripsere eraserunt, tum atramento eodem (coloris iam fuscii) usi noua inseruerunt; has correcturas siglo *M*¹ denotamus.² Sequitur ut ubi correctura per rasuram ipsam perfecta est, discerni nequeat utrum a manu prima (Leonis, siue Tertii) an a manu secunda, cuiuscumque fuit, profecta sit. Hanc uero manum, ubi quicquam scripserit, atramenti color clarior ac saepe rubicundior statim prodit. Cum autem uera lectio persaepe hic ab *M*¹ illic ab *M*² introducta sit, operae pretium erit peruestigare num aut *M*¹ aut *M*² ex uno aliquo fonte (qui fortasse

¹ Vide sis adnn. e. g. ad 4. 9. 3; 4. 9. 9; 4. 19. 6.

² Cf. in Leonis parte e. g. 4. 51. 3–4 adn.; in Tertii parte (e. g.) *aeru* in *aeris* (5. 7. 12) a prima manu recte mutatum est.

PRAEFATIO

ab archetypo codicum *P²FBUp* non longe discrepauerit) suas quisque correcturas traxerit.

Glossemata plurima in margine huius codicis exstant, quorum partem magnam a scriba primario una cum textu ipso descriptam esse a scripturae genere manifestum est. Exempla in adnn. ad 1. 28. 7; 5. 2. 8; 5. 21. 5; 5. 44. 4; et alibi reperiuntur; in 3. 49. 5 (et alibi) glossema tale in textum inrepsit. Vnum autem huius generis prae ceteris memorari debet, quia procul dubio Germanicam originem prodit seu scribae (Leonis?) ipsius, seu codicis, seu exemplaris tantum (uel archetypi eius) ex quo codex descriptus est: ad Lib. IX c. 3 init. (quat. XXIII, p. 6, col. 1) narrationem Liuii sic notat glossemator: *fremitus et diuersa consilia Romanorum apud pFurculas caudinas interclus(or)um*, ubi *pF* illud uix ab Italo homine profectum erit. Vt igitur in uniuersum Frigellio adsentimur hunc codicem Cisalpini generis (cui etiam *RDLA* adsignandi sunt) uocanti, ita adfirmare non ausim scribas Medicei unum tantum exemplar ante oculos habuisse; quaerendum potius erit, praesertim si dittographiarum et correcturarum primae manus ratio recte perpenditur, nonne ex duobus saltem fontibus, uno codicibus *RDLA*, altero codicibus *PFUpB* propiore, hic codex haustus sit. Simili ratione *P* a *P²* distare mox uidebimus.

§ 11. De huius codicis auctoritate multum dissensere uiri docti, ei tamen qui codicem ipsum penitus cognouerunt, Alschevskius et Frigellius, longe pluris eum aestimauerunt quam qui aliorum tantum testimonia de eo legerunt, ut Zingerleius (in Praef. editionis suae Libb. I–V).

Vt breui sententiam nostram ponamus, si ab uno codice tantum nulla emendatione permissa quid in summa uoluisset Liuius diuinandum esset, tum certe non Mediceus eligendus esset; nam corruptelis dittographiis interpolationibus scatet quas cautiores scribae, praecipue Oxoniensis, saepe reiecerunt. Contra, ratione ac uia peruestiganti quid in

quoque loco Liuius scripserit, uix alius codex maius auxilium dabit; sescentiens enim scribarum Mediceorum, praecipue Leonis Diaconi, eximia fides uerae lectionis uestigia seruauit quae in ceteris omnibus perierunt (e.g. 1. 25. 10; 1. 46. 1; 1. 47. 12; 1. 50. 5 et 7; 2. 43. 4; 2. 45. 16; 3. 26. 7; 3. 53. 4; 4. 4. 11; 5. 13. 8, et in plurimis aliis locis quae in adnotatione facile reperientur).

Huius codicis ipse quinque priores libros perlegi, quinque posteriores Waltersius; ita tamen ut multis in locis ubi postea demum propter aliorum nuper lectorum (*OEADLB*) codicum uariationem lectionem Medicei exscribendam esse iudicauimus, Waltersius meos, ego illius commentarios suppleui. Frigellii per tres Libros, Alschefskii ubique lectiones obseruauimus; quas quamquam saepe parum accuratas, saepissime imperfectas inuenimus, saepissime etiam in locis obscuris ueritatem expressisse animo gratissimo confitemur.

§ 12. Medicei paene gemellus fuisse uidetur Codex **Vormatiensis** (*Vorm.*) siue Borbetomagensis nunc deperditus, ex excerptis tantum Beati Rhenani cognitus in editione Frobeniana secunda quam una cum Gelenio anno 1535 Basileae parauit (u. Praef. Gelenii¹ p. 5, uel apud Drak. vii, p. 273). Haec excerpta ad 1. 20. 2 incipiunt, ad 6. 28. 7 desinunt, quia codex, ut testatur Rhenanus, utrimque decurtatus erat. Et ne Rhenani quidem ope semper patet quid in locis ab illo tractatis in hoc codice steterit. Saepe enim Rhenanus de codice nihil disertis uerbis testatur, sed *ueterem* uel *antiquam* uel *germanam lectionem* commemorat; quam, etsi Drakenborchius (ad *eo sustentata* 2. 34. 5) codicum quos ante oculos Rhenanus habebat lectionem semper indicare iudicat, ex adnotatione Rhenani ipsius ad 2. 18. 4 aliquotiens a Vormatiensi discrepasse probabile² uidetur.

¹ De codice quo Gelenius utebatur in Lib. VII-X loquimur in Praef. Voluminis Secundi huius editionis.

² Nec tamen certum; nam et credi potest Rhenani uerba 'ita

Tutius igitur duximus Rhenani uerba ubique sequi nec ‘*uetus lectio*’ in ‘*Vorm.*’ mutare. Huc accedit quod ille, ut et alii uiri doctissimi (in primis Gronovius), correcturam idoneam saepe breuissime indicare satis habuit, formulis quales *scribe, lege, corrige, castiga* usus, lectorem in dubio relinquens utrum hoc coniecturae tantum suae an codicis alicuius testimonio debuerit. Hoc Rhenani silentium siglo *Vorm.*? notauimus. Rhenani adnotationes per hos quinque Libros a Drakenborchio hausi.

§ 13. **Parisiensis** (*P*, Bibliothecae Nationalis 5725 Lat.), saeculi X, quaternionum XXII (sed ultima dimidia est), lineis per paginam continuis scriptus, quamquam antiquitate litterarum formis indicata codici Floriacensi (§ 14) cedit, familiam tamen quam Frigellius Transalpinam uocat certe ducit. Persaepe enim, ubi titubant *FB*, aut uera aut saltem ueriora praebet *P*. Si plures scribas habuit, scripturae genere tam simili utebantur ut certo distinguere nequeamus; cum Frigellio potius credimus ‘uix plures fuisse’. Correctus autem est saepe a scriba ipso (*P*¹), saepius etiam a uiro satis docto (*P*²), scriptorii, ut conicere licet, magistro, qui plerumque atramento nunc pallidior¹ usus est, interdum autem eodem quo *P*¹. Correcturas igitur ubique *P*² tribuimus nisi ubi manus eadem esse atque scribae primi manifeste apparet. Plurimae correcturae eius modi sunt ut ubi *P* cum *M* consentit, *P*² lectionem codicum *FB* sequatur, cui plerumque et *Up* suffragatur. Paucae et minimi pretii sunt correcturae manuum recentiorum (*P*³, raro etiam *P*⁴, *P*⁵).

Hunc codicem per Lib. I–III primo ipse inspexi ubicumque de lectione eius discrepabat Frigellius ab Alscheff-

habet Archetypon’ ad uocem *Tarquinia* tantum referri, non ad totam sententiam.

¹ Discrimen fortasse id tantum est quod in his locis sabulum uel aliquam aliam rem siccatiuam statim scriba adhibuit, in illis atramentum ipsum arescere passus est.

skio ; per Lib. IV et V omnibus locis aut ego contuli aut Waltersius, persaepe ambo, ita ut opus fere aequaliter diuisum sit ; postremo per Lib. I–III rogatu nostro etiam eas lectiones quae ab Alschefskio et Frigellio statutae erant denuo excussit mense Iunio anni 1910 Dobsonius ; qui quamquam perpauca mutanda repperit, multa tamen addidit uel accuratius expressit. Libros VI–X legit Waltersius, cuius operae pauca tantum ego et Dobsonius suppeditauimus.

§ 14. Codex **Floriacensis** (*F*, Paris. Bibliothecae Nationalis 5724 Lat., saec. IX) quaternionum XXII (sed horum decimus sex tantum folia, ultimus tria tantum habet) lineis per paginam continuus scriptus est. Decem Libros continet, sed bis deficit (ab 4. 21. 6 ad 4. 50. 4, et ab 10. 34. 6 ad 10. 39. 3) nulla lacunae nota. Ex paginarum ratione apparet illic octo foliorum textum, hic unius in archetypo deperisse eo tempore quo *F* exaratus est. In ultimo folio adnotatum est *Hic est lib. sci Bened.*, i. e. monasterii S. Benedicti Floriacensis quod prope Genabum (Orleans) fuit. Scriptura et antiquior (e. g. α saepissime pro *a*, ϣ pro *r*) et difficilior (e. g. in coniungendis litteris, ut q pro *-ci* uel *-ti*). Bis correctus est, primo per atramentum rubidum, saepe flauescens uel etiam pallidum (*F*²) ; mox (idque saeculo XIII¹ uel postea) per atramentum fuscum uel saepius nigrum, a scriba aliquo (*F*³) qui codicem rasuris pessime lacerauit ut coniecturis suis² etiam peius corrumperet. Vbi nihil mutatum est nisi per rasuram, mutationem siglo *F*² denotaui, quamquam persaepe bene credi potest *F*³ in culpa fuisse. Vellem locos tales ubique designaremus siglo *F*^x, quod postea demum excogitauimus. Iam uero gaudere licet codicis Bambergensis (§ 16) testimonium per Libros amplius sex has tricas semel dissoluisse.

Hunc codicem per Lib. I–III ipse exscripsi ubicumque

¹ Sic Frigellius ; nobis uero recentior manus uidetur.

² In quibus saepissime cum codice Klockiano (de quo uide Drak. Vol. VII. p. liii) consentit.

deficit Frigellii testimonium ; mox ceteris omnibus locis per decem Libros comparauit Waltersius, nisi quod per Lib. IV–V fere dimidiam operis partem ipse suscepi ; per Lib. IX et X ille totum plene contulit.

§ 15. Codex Upsaliensis (*Up*, Biblioth. Academiae Upsal., saeculi X uel potius XI) eximie ab Häggströmio conlatus (*Excerpta Liviana*, Upsal. 1874), decem Libros continet sed cum quaedam partes, ut uidetur, ualde maculatae uel laceratae iam saeculo XIV essent, manu illius aevi (*up*) sex folia suppleta sunt, scil. duo ad finem Lib. I (1. 56. 4 *impleuit curis* . . . *uirium in senatu* 2. 1. 10 continentia), quattuor in Lib. X (ab *iure iurando* 10. 38. 9 ad Decadis finem). Sicubi *P* titubat uel *F* defit, consensus cum alterutro Upsaliensis utilis est ad archetypi ‘Transalpini’, ut uocat Frigellius, lectionem indicandam; praesertim in Lib. VII 17–X ubi defit *B* (§ 16). Fatendum est enim si *B* usque ad finem Decadis seruatus esset, minimum codicis Upsaliensis usum futurum fuisse, quoniam aut scriba ipse, aut praecedens aliquis, textum plurimis et licentissimis coniecturis corruptit ; adeo ut in locis difficilibus lectio Upsaliensis, quamuis per se probabilis sit, tamen, si alio teste caret, nobis suspecta semper sit. Bis correctus est, prius a scriba ipso, postea aut ab ipso, ut putat Häggströmius, aut ab altero, ut credere uidetur Frigellius, qui tamen ambo correcturas omnes pariter siglo *U*² denotant · nobis igitur discrimen nullum facere licuit.

Lectioes secundum Häggströmium citamus ; aliquando tamen, praesertim in rebus orthographicis, quas ille se spreuisse profitetur (*op. cit.* p. 3), silentium eius pro testimonio habere noluimus ; his igitur in locis, non ita raris, nihil de hoc codice docemus. In Lib. I–III Frigellii ab Häggströmio discrepantias uel potius additamenta, quae rarissima sunt, semel aut iterum mentione digna repperimus.

§ 16. Familiam hanc (*PFUp*) claudit optimus codex

Bambergensis (*B*, Bibliothecae¹ Regiae Bamb. M. iv. 8, saeculi X uel XI), quem per Lib. I contulit Heerwagenius anno 1856², per reliquos sex Libros, multa etiam in Lib. I addens, rogatu meo mense Decembri 1912, Ianuario 1913 Alexander Hope Kyd. Paene certum est hunc codicem cum multis aliis ab Imperatore Henrico II illi bibliothecae donatum esse. Quaterniones XIV nunc habet; Praefatione incipit, in uocibus *agmine inciderunt* Lib. VII. 17. 3 desinit. In Lib. IV lacunam eandem atque codex *F* (§ 14) praebet; et ex omnibus adnn. nostris facile colliges hunc codicem illius gemellum fuisse, fontemque esse summi pretii unde quid in *F* per rasuras pessum datum sit clarissime eluceat. Ipse nullas correcturas uidetur subiisse, nisi a scriba ipso; scriptus autem est, si a pluribus imaginibus photographiis iudicare licet, manu optima et nusquam non lectu facillima. Summam fidem paruam scientiam adhibuisse uidentur librarii (nam plures fuerunt); adeo ut cum Parisiensi huius codicis consensus archetypum 'Transalpinum' paene ante oculos repraesentet. Plura de hoc codice mox alibi³ exponet Kyd; mirari tamen licet nobilem hunc codicem per quinquaginta sex annos in media Germania iacuisse prorsus neglectum.

In Libro I Heerwageni commentarii, qui, longum per tractum denuo cum codice conlati, optimi⁴ inuenti sunt, siglo *Ba.*, supplementa Kydii et eiusdem per ceteros Libros commentarii siglo *B* denotantur.

¹ Cuius custodi, uiro doctissimo et beneuolentissimo, Karolo Fischer gratias agimus.

² In programme Gymnasii Regii Baruthini 1856.

³ In *Class. Quarterly* huius (1914) anni. [Finito iam illo opusculo sed iacente adhuc sub prelo hac praefatione, subito fato nobis ereptus est hic iuuenis, quem ut fratrem praeclarae spei desidero, discipulum collegam ueri inuestigatorem acerrimum, hilarissimi et candidissimi animi amicum.]

⁴ Quamquam ad 1. 19. 4 silet de *qui dies* (i. e. -que sex dies).

§ 17. Familiae huic (*PFUpB*) proximum stat par nobile codicum, **Oxoniensis** (*O*, Biblioth. Bodleianae 20631, saeculi XI ineuntis) et Fragmentum Einsiedlense (§ 18). Illius indolem plene a Waltersio apud *Class. Quarterly* ii (1908, p. 210) descriptam reperies; nunc igitur pauca tantum commemorare satis erit. Olim decem Libros in XIII, ut uidetur, quaternionibus habuit; sed iam ad finem mutilus, post tertium folium quaternionis duodecimi (10. 22. 3) omnia amisit, partesque inferiores plurimorum foliorum in Libris VI–X et duo folia quibus Lib. 8. 38. 13–9. 2. 12 inerant, unum quoque cui 9. 12. 10–9. 14. 18, omnino perierunt. Ab exemplari autem unde descriptus est, perierat quaternio 4. 30. 14 (ubi u. adn.)–4. 57. 11 continens. Lineae per paginam continuae; plures scribae opus partiti sunt, inter quos tamen nullam maioris momenti, quod quidem ad hos quinque Libros pertineat, discrepantiam obseruauimus. Saepe correcturas primae manus (uel etiam alterius, scriptorii fortasse magistri), saepissime litteras primo omissas mox pleniore calamo (§ 33 *b*) insertas reperies. Inter Nicomacheos uix alius codex a peritiore uiro scriptus uel, ut ita dicam, gubernatus est quam *O*, nisi forte rectius erit hanc laudem aut totam aut maiore ex parte illi uiro tribuere a quo commune illud archetypon (§ 19) Oxoniensis et Einsiedlensis constitutum est. Sagacissime enim et inter dittographias—paene semper recte—elegit (ut in 3. 54. 10; 9. 5. 7), et plura glossemata textu expulit (ut ex 2. 40. 3; 3. 72. 6; 5. 36. 2; 8. 10. 13). Aliquando tamen haec sagacitas ueritatis normam excessit uel obscura¹ omittendo (ut in 3. 41. 8; 3. 44. 5; 9. 45. 10²; 10. 14. 8) uel prorsus falsa

¹ Fortasse non semper audaciae suae indulgens sed pro deletionis signo interpretatus notam aliquam quam in exemplari posuerat lector quibus difficultatis conscius.

² Hic spatium uacuum in contextu reliquit, in margine *req.* (i. e. *require*) addens; sic etiam ad 9. 46. 2. Cf. quae supra dixi de litteris primo omissis.

coniectando (cf. adnn. ad 5. 6. 1; 5. 50. 5; 8. 38. 11; 7. 41. 3 ubi *pollutum* pro *Petelino*). Oxonium in Collectione Meermanniana peruenit, a Meermannio de Collegio Iesuitarum Clermontano anno 1764 emptus.

Hunc codicem per Lib. II-X. 22 comparauit Waltersius, per Lib. I ego; sed et in Libris posterioribus Waltersii commentarios rogatu eius hic illic supplui.

§ 18. Fragmentum **Einsiedlense** (*E*, Biblioth. Monasterii S. Benedicti Einsiedlensis 348, saec., ut credo, decimi) binis columnis scriptum sex tantum quaterniones nunc habet quorum primus siglo .1. ad finem notatus est, ceteri deinceps siglis *I*, *K*, *L*, *M*, *N*; exstat in primo Praefatio cum Lib. I usque ad c. 28. 2, in ceteris IV. 30. 14 usque ad VI. 36. 3. Quatt. *i-n* a tribus scribis exarati e quibus illius qui quat. *m* (exceptis, ut uidetur, paruis partibus) conscripsit longe uetustior manus uidetur quam aut illius qui *i-l* aut illius qui *n*. Inter horum tamen operam aliquando, ut in quat. .1. p. 8 (parte media) et in quat. *m*, p. 1, col. *a*, ll. 1-11 et p. 2, col. *b*, ll. 1-13, eminet alia et optima manus, eiusdem, si de indiciis quibusdam conicere licet, qui et regimen et correcturam (*E*²) totius operis suscepit. Ex ratione partium quae supersunt cum totius operis magnitudine comparatarum apparet partem iam deperditam (i. 28. 2—iv. 30. 14) paene ad amussim septem quaterniones compleuisse; cumque qui sequitur quaternio littera *I* notatus est, priores septem notas *b* . . . *h* habuisse liquet. Cum igitur quaternionis primi finis tam bene ad hanc rationem ceterarum superstitem quadret, pro certo habere licet, ut iam supra ex scripturae ratione collegimus, ipsum hunc quaternionem, quamuis, casu aliquo, per .1. non per *a* notatum, partem fuisse aut eiusdem ipsius codicis aut saltem gemelli alicuius in eodem scriptorio eodemque sub magistro eodem tempore ex eodem fonte (uel potius ex eisdem fontibus) deriuati.

Correcturas subiit primum a scriba ipso¹ in sua cuiusque

¹ Vt in Quat. *m*, p. 11, col. *a*, l. 4; p. 14, col. *a*, l. 4.

parte, saepe post rasuram, eodem quo cetera atramento (E^1); tum, ut puto, a magistro scriptorii (E^2) qui atramento simili, paulo tamen minus lucido, calamo autem tenuiore usus est, rasuramque omnino auersatus (e.g. quat. *m*, p. 2, col. *a*, l. 4 (5. 44. 1) ubi scripsit *ego* manus prima tum *aegit* suprascriptis E^2). Posterioris demum aetatis temptamenta (E^3) nigro atramento confecta nihili sunt.

Hoc fragmentum primus, quod sciam, anno 1831 indicavit¹ Orelli, inspexit Mauricius Haupt, cuius excerpta (nunquam edita) Hertzio anno 1857 Lib. I–X edenti praesto fuere. Quae inde Hertzius in praefatione sua deprompsit et in summum perpauca et erroribus plena esse (praecipue quod saepe E cum E^2 confudit neque usquam E^1 , E^2 , E^3 distinguere conatus est) cum codice ipso inspecto comperissem, ipse omnibus locis fragmenti quoad exstat testimonium hausi, in oppidulo amoenissimo ter commoratus, beneficentiaque Gabrielis Maier Viri Reuerendi Bibliothecae² praefecti maxime adiutus.

§ 19. Ex iis quae supra dixi manifestum erit huius codicis (ut et Medicei et plurimorum) scripturae operam per

¹ Teste Hertzio (Praef. p. xxxv) qui citat '*Seebodii Nov. Annales* 1. 1831, p. 396'.

² In eadem Bibliotheca mihi indicatum est uolumen alterum (365) quo fragmenta uaria manu scripta plurium scriptorum Latinorum iam religiose seruantur, inter quae sex folia codicis saec. XII uel XIII (ut uidetur) partes huius decadis continent. Haec si quis nominanda putet, fort. Fragm. Claustrense uel Klosteriense (*K*) appellet, ut ex monasterii huius quisquiliis tandem erepta. Duas paginas (in Lib. V et IX) accuratius perlegi, inuenique quae tradit a codice Oxoniensi (uel Einsiedlensi) quam proxime abesse. Quae continentur haec sunt:—
(*a*) 4. 31. 2 alii uiderentur (*sic*) . . . 34. 1 oppidi signu ex mino (*sic*)
(*b*) 4. 48. 10 ab stirpe claudia . . . 51. 5 delenimentum animis.
(*c*) 5. 21. 14 dicitur manus . . . 25. 8 ex erario promta.
(*d*) 5. 47. 10 reum haud dubium eius . . . 51. 7 gallorum quam gentium.
(*e*) 9. 41. 16 quare urbem romanam . . . 44. 11 hostibus signa confert(?).
(*f*) 10. 13. 14 agri possiderent . . . 17. 11 [romulea]mque oppug . . .

quaterniones accurate distributam esse. Plurimi igitur id refert hac diuisione eum cum codicis Oxoniensis exemplari consentire (uide adn. ad 4. 30. 14). Ipse quidem Einsiedlensis, etiam tum cum integer erat, non fuit hoc exemplar (ut ex diuersitatibus non ita paucis duorum codicum apparet), sed huius exemplaris certe germanus frater, ne gemellum dicam. Ambo, e.g., praenomen *C* constanter in *Claudium* conuertunt. Quae uero cognationis ratio (uel rationes) (*a*) Archetypon horum et (*b*) Archetypon codicum *PFUpB* et (*c*) Mediceum et (*d*) Archetypon Harleiani (§ 20) Thuaneique (§ 22) coniungat distineatue, quaestionis materia, ut speramus, collecta, Liuii studiosis quaerendum iam relinquimus.

§ 20. Codex **Harleianus** (*H*, Musei Britannici Harl. 2672; 70b; 'Harl. primus' a Drakenborchio ex commentariis Casleii (§ 1) uocatus, saeculi X exeuntis¹) octo Libros continet quaternionibus XXIII, sed plures quaternionum sena tantum folia habent, ita ut omnino folia CLXXXVIII sint. Ex primae paginae inscriptione patet codicem saeculo XV donatum a Cardinali Nicolao Cusano (ob. 1464) Hospitali suo apud Cusam ad flumen Mosellam in dioecesi Treuirensi. Scriptus est lineis per paginam continuis, a pluribus scribis, qui tamen inter se non multum scriptura discrepant; correcturas, nisi primae manus, nullas uel paene nullas uidetur esse perpessus. Saepius quam ceteri huius aetatis codices uoces perperam diuisit, ut *cauis sed eos* pro *cauisse deos* (3. 10. 14) uel *sinem agno* (8. 38. 7) pro *sine magno*; aliquando autem, ut ad initium Libri IV, scriptura maiuscula non tantum in subscriptione apparet sed per primam lineam libri ipsius continuatur. Hinc elucet codicem ab exemplari unciali non longe abesse (§ 6); uide etiam praecipue adn. nostram ad 8. 37. 12. Errores non nulli

¹ Sic nobis pro certo confirmauerunt uiri clarissimi et in hac re peritissimi E. Maunde Thompson et G. F. Warner.

perperam audiendo potius quam male legendo uidentur effecti, ut *anniensem* pro *Aniensem*, *antiasset* pro *Antias* et, *peccorum* pro *pecorum* (cf. § 9 ad fin.).

§ 21. Ad originem et cognationem codicum Nicomacheorum omnium peruestigandam, non alius codex, credo, nisi fortasse *OE*, pluris quam *H* ualuerit. Saepissime enim, saltem in Lib. I–V (ut 1. 9. 6; 1. 33. 2; 2. 47. 5; 3. 44. 5; 4. 17. 4; 5. 24. 9), inter duas partes, hinc *M Vorm.* illinc *PFUpB* (quibus non nunquam etiam *OE* accedunt) sic medius stat ut modo huc modo illuc sed ubique ad ueriores lectionem inclinet; saepe etiam (ut 1. 20. 4; 2. 23. 13; 3. 41. 1; 4. 16. 3) ipse aut solus uerum tenuit aut (ut 4. 6. 11 et saepius) cum *O*—quae uirtutes omnino maiori scribarum fidei, certe non maiori scientiae, quae minima fuit, tribuendae sunt. Hoc quidem nos semel percepto pluribus in locis ubi utraque lectio per se probari potuit eam elegimus cui Harleianus suffragatur (ut e.g. 4. 15. 8; 5. 28. 12). Ad hanc autem peruestigationem duo Harleiani uitia utilissima sunt; primum quod saepius quam ceteri eiusdem aetatis codices siglum quo scriptorium illud nobile¹ Floriacense *-m*, uel *-n*- uel *m*- ante consonantem aliam, designabat perperam intellexit, in *i* uel *s* conuertendo (5. 43. 1 adn.); deinde quod omissiones ex homoeographo quod uocant ortae frequentes sunt (in Lib. VI–VIII frequentissimae²). Harum pleraeque et in Leidensi (§ 28) apparent; unde Madvigius (*Emend.* p. 33) hos duos codices coniungens neque aetatem neque auctoritatem eorum distinxit, quarum utraque iam patet longe eos esse dissimiles.

¹ Cf. praecipue Traube, *Sitzungsber. d. Münchener Akad. (Philos., Philol. u. Hist. Classe)* 1891, Heft 3, p. 425.

² Harum aliquot tam graues sunt ut paene suspicionem moueant scribam defetigatum occasiones sic per fraudem minuendi operis sui aliquando ipsum exquisisse (8. 12. 13–14; 7. 31. 9 et 12; 7. 38. 10 39. 1); sed durius iudicare nolumus.

Hunc codicem totum bis cum Zingerleii editione annis 1901–2 plene contulit Waltersius, quocum in locis difficilioribus, qui in hoc codice sat rari sunt, ipse aliquotiens in initio operis conlaboraui. Haec conlatio cum conlatione per Libros IX et X *F* codicis (§ 14), quamquam ne quarta quidem pars eius in adnotationibus nostris apparet, totum opus nostrum ualde adiuuit cum tot loca in ceteris codicibus peruestiganda illis adiecerit quae iam antea ex Alschevskii Friggellii Häggströmmii conlationibus didicimus examinanda esse.

§ 22. Codex **Thuaneus** (*T*, Bibl. Nationalis Parisiensis 5726 Lat., saeculi decimi et quidem primae partis uiro doctissimo Aemilio Chatelano iudice) lineis continuis in candidissima membrana pulcherrime ab uno tantum, ut uidetur, scriba (*T*) exaratus, nisi quod quae nunc sunt duo folia priora (6. 1–3. 4 *Romano interuenit*) ab altero quodam (*t*) profecta sunt cuius scriptura simillima, ne dicam eadem, est atque illius (*T*²) qui correcturam totius operis suscepit. Quaternionibus XXI Libros VI–X continet ultimo tantum folio deperdito quod finem Lib. X post uerba *inuidia est ad plebem* (c. 46. 6) habebat. In primo folio recto inest (uel potius inerat, nam nunc quidem difficillime legitur) VI. 1 usque ad *creat* (§ 8) ubi desiit scriba, eo tantum consilio, id quod recte perspexit Dianu, ut quod supplendum esset tribus paginis continuis (1 *b*, 2 *a*, 2 *b*) nullo spatio uacuo relicto exhiberetur; iterum igitur in fol. 1 uerso c. 1. 1–10 exscribit. Harum trium paginarum auctorem *t* uocabimus, primae uero paginae opus quod idem homo fecit sed postea spreuit siglo (*t*) notabimus. Si ex indiciis quae recte obseruauit Dianu (*op. inf. cit.*, p. 8) iudicare licet, aetati paulo (si uel quicquam) inferiori, certe non amplius centum annis, adsignandus est *t* quam *T* ipse.

§ 23. De cognatione huius codicis cum ceteris (cf. § 21) duae res ante omnia ex commentariis alterius nostri Voluminis facile perspicientur. Primum illum cum codicis Har-

leiani parente artissime coniunctum esse (fort. etiam paene gemellum); deinde correctorem illum T^2 mutationes suas ex codice aliquo hausisse qui archetypo P^2FB codicum simillimus erat.

Codex hic Thuaneus¹ ab inscriptione nominis J(acques) A(uguste) de Thou (1553–1617) uocatus, non nunquam ab I. F. Gronouio citatus (sed uix, ut uidetur, ab ipso inspectus), postea a Riemanno² et Frigellio³ consultus, anno demum 1895 et conlatus et editus est a uiro doctissimo Jean Dianu (*Étude et collation du Ms. 5726 de la Bibl. Nat.*), cuius conlationis rationem nemodum editor Liuii habuit. Huius uero editionis causa codex totus a Waltersio relectus est; sicubi igitur, quod non nunquam sed raro fit, a lectione quam Dianu praebet adnotatio nostra discrepat, ibi scito, lector beneuole, hoc consulto fieri codice rursus excusso; id quod non modo non prohibet sed etiam cogit nos grato animo testari quantum et nos et ceteri Liuii studentes acumini et industriae insignis illius conlationis debeamus.

§ 24. Codex **Romanus** (*Rn*, Biblioth. Vaticanae 3329, saeculi XI, eiusque, ut uidetur, medii) a pluribus (ut credo, quattuor) scribis lineis per paginam continuis exaratus, quaternionibus quindecim (sed ultimo quinque tantum foliorum) decem Libros continet; a correctore sat audaci saeculi XIV multa perpessus est, praecipue in Lib. I, adeo ut multis in locis nihil nisi hae correcturae (*Rn*²) iam legi possit. Vbi integer est, codici *L* (§ 28) proximus stat; omissionibus autem multis, saepe cum *H* (§ 20) paene semper cum *L* communibus, laborat. His de causis postquam ipse anno 1903 partem aliquam codicis perlegi et plures locos Libri I (quos siglo *R* notauimus) descripsi, statui longe minus utilem esse

¹ Fuit postea uirorum doctissimorum Pithoei et Colbertii, unde Frigellius Colbertinum pro Thuaneo appellat, uix feliciter.

² *Rev. de Philol.* iv (1880) 100 et 159.

³ *Primae Dec. emendandae ratio*, Upsaliae, 1875.

quam aut *D* aut *L* aut etiam *A*. Quamquam igitur quae Frigellius collegit (quae siglo *Rn* denotauimus) non neglegenda uidebantur, plura colligere supersedi; nisi quod in Lib. IV ubi per multa capita (21. 5—50. 4) deficiunt *FB*, lectiones Romani (*R*) addidit¹ Waltersius, uix semel a lectionibus Leidensis discrepantes. Ex Frigellii autem conlatione confiteri necesse est multa in dubio relicta esse. Quandocumque enim aut (ut 2. 59. 7; 3. 13. 2) plura de ceteris codd., de *Rn* nihil tradit, aut, quod saepius fit, ex silentio eius patet discrepantias aliorum codicum (ut uel *M* uel *P* uel *F*) ab eo non obseruatas² esse, aut, quod rarius est, plane id quod non est de his tradit (ut 2. 47. 7; 3. 51. 4; 3. 67. 9), ibi de Romano quoque silentium eius pro testimonio habere periculosum est.

§ 25. Codex **Dominicanus** (*D*, olim in Monasterio Dominicano S. Marci Florentiae, nunc in Bibl. Laurentiana 'Cod S. Marci 326', saeculi XI uel XII) quaternionibus XXVIII Libros X continet, lineis per paginam continuis, a tribus saltem scribis exaratus, quorum uetustissima manus illius est qui quatt. XVI–XX p. 12 (5. 39. 3 *exploratoribus missis* usque ad *dimicandi facta est uolscorum* (sic) 7. 27. 6–7). Huius in scriptura antiquae aliquot formae, praecipue *ꝥ* pro *rt*, saeculum decimum (ne dicam nonum) reuocant; sed quoniam comites eius scripturam multis modis recentiore quam ceteri codices quos adhuc commemorauimus exhibent, uix ante annum 1100 hunc codicem scriptum esse credendum est.

§ 26. Correctus est *D*, nec male, et a librario ipso (*D*¹) et a tribus postea scribis qui sui quisque atramenti colore dignos-

¹ Vide sis adn. ad 4. 21. 5.

² Multa huius rei exempla in adnotatione reperies ubicumque in Lib. I–III de *Rn* siletur; horum satis erit hic referre: 1. 1. 7; 2. 14. 1–3; 2. 53. 3–4; 2. 57. 2; 2. 59. 9; 2. 61. 3; 3. 2. 12; 3. 6. 3 (*contagio*); 3. 20. 6; 3. 25. 1; 3. 33. 10. Quae supra dicta sunt (§ 2) conferas precor.

cuntur; D^1 paucissima mutauit; fort. tamen supplementum¹ in 3. 69. 3, et prior correctura in 4. 58. 12 illi potius quam D^2 tribuenda sunt. D^2 ille uocandus est qui correctionem in summa pagina ad 1. 2. 1 scripsit, atramento admodum pallido, litteris formae non minus antiquae quam quibus usus est scriba quatt. XVI–XX. D^2 pauca tantum correxit; apparet tamen ex adnn. ad 1. 2. 1; 1. 5. 1; 1. 47. 6 eum alium fuisse a scriba primario; etiam clarius patet, e.g. ex adn. ad 1. 5. 1, alium fuisse a D^3 . Hic enim atramento usus quod etiam nunc nigerrimum est ubi plenus fuit calamus, subrubidum ubi minus plenus, plurima (et saepe optime) mutauit, codicem aliquem archetypo codicum P^2FB simillimum secutus. Nihil omnino uidi cur D^3 aetati ullo modo recentiori adsignemus quam scribas codicis primarios, quorum et ipse unus fuisse potest; praesertim si D^2 illum, pertenuem sane et euanescentem personam, cum scriba uetusto quatt. XVI–XX eundem esse statuas. Quicumque fuit, auctoritatem eius tu cito, nisi fallor, lector aequissime, adduceres ut non parui aestimes. Eo igitur impensior sit cura ut a D^4 distinguatur, correctore non adeo imperito sed audacia saeculi sui (decimi quarti) propria fortasse nimis instincto. Hic etiam atramento sat nigro utebatur, sed semper (ubi noua scripsit) subuirescenti. Notas marginales ille ad 5. 52. 8 et 6. 2. 12 adpinxit transpositionem aliquot foliorum exemplaris codicum D (et L) corrigentes, in quibus et atramenti et scripturae genus perfacile cognosci potest; nec minus facile ad 5. 5. 8 et 5. 51. 1 inter D^3 et D^4 distingas. Ad 4. 17. 4 *in errorem* mutauit D^4 in *in horrorem*, ubi *h*-litteram ab eo profectam esse patet; in iis uero quae rescripsit (*-rrorem*) atramenta duo omnino iam coaluerunt. Calamo tenui usus est, siglumque quod *caret* uocamus (^) infra lineam forma subtilissima

¹ In hoc supplemento *moriturum* in *meriturum* correxit D^2 .

addere solet. Et D^3 et D^4 correcturas suas perficere amant litteris proximis rescriptis ; igitur sicubi nihil mutatum est nisi per rasuram, correcturam D^2 (uel in maxime dubiis D^x) adsignaui. Ab his omnibus D^5 alius est, qui pauca tantum, manu etiam recentiore sed atramento pallido, inculcavit (ut omissa ad i. 7. 12), litteraeque i apicem (') addere gaudebat. Hos omnes Hertzius¹ et Frigellius (nisi ubi cum D ipso confuderunt) D^2 appellare satis esse duxerunt ; neque omnino ullum codicem noui de quo plura perhibeantur quae non sint.

§ 27. Huius codicis D auctoritas praecipua est non eo solum quod per totam Decadem integer mansit cum H octo, A uix octo, T quinque solum Libros praebeat, neque eo quod foedis omissionibus codicum $HRnL$ plerumque liber est, sed ante omnia quia, ut nobis saltem uidetur, familiam illam quam Cisalpinam Frigellius uocat ($RnDL$, quibus etiam A adiungendus est) ob lectionum suarum praestantiam facile ducit, quamquam aetate codex Rn fortasse paullo superior est. Hoc facile perspicietur si ii loci numerantur in quibus D aut solus ueram lectionem seruauit (ut i. 56. 4 ; 3. 23. 3 (D^1) ; 3. 64. 2 ; 3. 67. 2 ; 4. 22. 2) aut solus clara eius uestigia (ut i. 54. 9 ; 3. 16. 4 ; 3. 17. 3 ; 3. 25. 9 ; 3. 54. 13 ; 4. 23. 3 ; 5. 4. 13), aut ii, sane frequentissimi (e.g. i. 56. 9 ; 2. 12. 8 ; 3. 56. 12) ubi errores codicum $HRnL$ feliciter deuitauit. Accedit D^3 correctoris opera haud spernenda. Haec cum ipse sero demum plenius intellexissem, preli operam anno 1912 interrupti Florentiamque iam septimum redii ut et codicis lectionem omnibus locis per quinque priores Libros describerem manusque correctorum per totum codicem diligenter obseruarem. Libros VI–X legit Waltersius, sed in pluribus partibus totius Decadis conlaborauimus.

¹ Hertzius quidem codicem (quem F uocat) non uidit, sed lectiones sibi a Keilio communicatas in editione sua 1857 tradidit. Prius a Gronovio adhibitus, a Keilio (*Philologus*, i. 182) laudatus erat.

§ 28. Codex **Leidensis** (*L*, Bibliothecae Vniuersitatis Leidensis 6 A, saeculi XII ineuntis) lincis per paginam continuis a duobus saltem librariis nitide scriptus quaternionibus XIII Decadem totam continet, omissionibus tamen frequentibus laborat quarum multas cum *H* (§ 20), plerasque cum *Rn* (§ 24) communes habet. Correcturas, nisi fallimur, nullas nisi primae manus¹ habet, qua in re cognato suo codice *Rn* longe felicior fuit. Magnum nomen, neque immerito, tum adeptus est cum ipse a Drakenborchio conlatus editionis eius in hac Decade maximum lumen exstitit, ceteri uero eiusdem familiae (*TDRnA*) aut ignoti adhuc manebant aut indiligenter tantum inspecti. Hanc ob causam eum cum *M* et *P* delegit Mommsenius quem cum fragmentis Veronensibus (§ 7) compararet. Hunc codicem anno 1908 rogatu nostro summa cum cura excussit Dobsonius omnibus in locis ubi id temporis discrepantiam ullius momenti aliorum codicum obseruauimus, lectiones Drakenborchii sat multis² in locis corrigens, in compluribus nouas suppeditando, amplius quattuor mensibus primum Luguduni Batauorum tum Mancunii huic operi impensis. Postea uero cum aliquantum per quattuor annos creuissent desideria nostra, codice a bibliothecario clarissimo S. G. de Vries Vniuersitati Mancuniensi iterum commodato, locos reliquos,³ adiuuante Kydio, descripsi. Indolem codicis cum *H* et *T* comparati plene et

¹ Speramus in adnotatione has semper per siglum *L*¹ iam denotatas esse; sicubi tamen per infortunium *L*² delituit, ueniam precati, lector beneuole, in *L*¹ mutes oramus.

² Circa septuaginta.

³ Praeter uiginti aliquot quos amico doctissimo P. I. Enkio, Propertii amantibus bene noto, Gymnasii Leidensis praeceptor, Vniuersitatis Mancuniensis Socio Honorario, nuper exscriptos debemus. In non nullis locis codicum Medicei et Dominicani, quae his ultimis diebus desiderari repperi, similem beneuolentiam exhibuit amicus Walterus Ashburner, Legis Rhodiae Maritimae editor clarissimus.

acutissime inlustravit Dobsonius apud *Class. Quarterly* iv (1910), 38.

§ 29. Codex **Agenensis**¹ (*A* et *a*, Musei Britannici Harl. 2493, saeculi XIII et XIV), a Luchsio Libros XXVI–XXX edente tribus in locis² adhibitus, quod ad hanc Decadem attinet prorsus neglectus iacebat donec anno 1904 Waltersius apud *Class. Rev.* (xviii, p. 392) mecum laudavit et huius editionis causa omnibus locis comparavit. Incipit a 3. 55. 6 *ipsis quoque tribunis*, desinit in 38. 24. 11 *facinoris decus ad ultimum*. Folia 313 habet quorum 1–92 primae Decadis Libros continent; 1–18 (3. 55. 6–5. 21. 17 *consumptus. Postero die*) manu saeculi XIII, omissis tamen 4. 55. 3 *iam ut inter plebeios* usque ad 5. 12. 5 *et GN. Cornelio*, quae omnia in foliis 19–22 suppleta sunt manu saeculi XIV. Pergunt inde folia 23–220 manibus pluribus sed omnibus saeculi XIII a 5. 21. 17 ad finem Decadis tertiae, omissis tamen (cum Puteaneo) a 26. 41. 18 *nunc di immortales* ad 26. 43. 9 *imminet Africa*, et a 27. 2. 12 *quam magna* ad 27. 3. 7 *Atellam*, quae omnia ex fonte Spirensi in fol. 221 suppeditaui³ manus saec. XIV, quo saeculo etiam quae sequuntur conscripta sunt. Manum foliorum 19–22 (4. 55. 3–5. 12. 5) per siglum *a* denotamus.

Cum familia ‘Cisalpina’ (*RnDL*) certe cohaeret *A*, propius tamen cum *D* quam cum ceteris, et omissionibus codicis Leidensis plerumque liber est. *A*² corrector (saeculi XIII ut uidetur) aut a Mediceo aut a codice aliquo Medicei gemello hausit. Virtutes huius codicis (i. e. uetustiorum

¹ Ex monasterio ad Agen prope Ligerim flumen sito.

² [Scilicet in locis Lib. 26 et 27 infra memoratis; praeterea uariantes scripturas ab 30. 41. 6 ad finem Libri descripsit (*T. Liui XXVI–XXX*, Berol. 1879; ubi uide *Prolegomena*, p. xxxxi). Re uera sunt multae aliae correctiones ex Spirensi fonte ortae per omnes libros XXVI–XXX quas nuper descripsi. C. F. W.]

³ Cf. adn. praecedentem.

PRAEFATIO

eius partium) in *Cl. Rev.* l. supra cit. pluribus indicauimus ; hic exempli causa ad 3. 64. 1 ; 3. 72. 2-4 ; 4. 21. 10 ; 4. 25. 2 ; 4. 40. 3 ; 4. 44. 10 ; 5. 28. 5 ; 9. 8. 2 ; 9. 19. 7 ; 9. 31. 6 lectorem referre sufficiet.

§ 30. Restat iam solum ut de rationibus quas in textu constituendo secuti sumus pauca commemorem. Primum, quod in re **orthographica** instituta Buckii, quae summo ille et labore et acumine constabiliuit,¹ amplexi sumus ; nisi ubi aliquid dubii restare uidebatur, quibus in locis codicum testimonia et collegimus² et pro facultate nostra aestimaui-
mus. Nam id paene solum inter tot difficultates, praesertim in Compositis (*allatus, conlatus, allicere, perlicere*, cet.), constat unam quamque uocem per se obseruandam esse. Buckio obtemperantes *impendeo, immensus*, cet., recte, ut credo, scripsimus ; fatendum est tamen in codd. melioribus saepius paene *inp-* et *inm-* quam *imp-* et *imm-* (plene scripta) repe-
riri ; iisdem tamen testibus saepius *conpono* (ne *Ponponius* 5. 29. 6. adferam) scribere coacti essemus, quod uix probari poterit. *Volturnus, Volsci, uolgus, uolnus*, tenemus, quam-
quam saepe in nominibus propriis, constanter paene in communibus, codices *uul-* scribunt. Sed satis multa sunt antiquioris scripturae exempla et in codd. nostris (ut 4. 27. 10 *uolgatae M*, 4. 58. 13 *uolnera F*) et praecipue in Puteaneo Decadis tertiae (e.g. 24. 19. 6 ; 27. 11. 4-5 ; 27. 33. 6) ut

¹ *Classical Review*, xiii (1899), p. 116 et 156 ; Hale and Buck, *Latin Grammar* (Boston, 1903), p. 24.

² Praecipua sunt :

aedis (nom.) 2. 21. 2

afluo 3. 26. 7

allicere 6. 11. 7

perlicere 3. 44. 4

arripere 2. 23. 15

cottidie }
cotidianus } 3. 36. 2

derigere 2. 49. 11

detractare 2. 43. 3

magnopere 1. 17. 1 ; 9. 33. 8

mensum (gen. pl.) 9. 33. 6

promisce }
promiscuus } 3. 47. 7

querella Praef. 12

reciperare 1. 12. 1

uincla, uincla 4. 26. 9

ueri simile uideatur formam certe Ciceronianam etiam a Liuiio retentam fuisse sed a librariis aetatis suae normae obtemperantibus mutatam fuisse. Similem rationem in casu Accus. pluralis (-*is*, -*es*) si secuti essemus, constanter -*is* in Acc. scripsissemus ubi Genetius in -*ium* desinit, quoniam in Puteaneo -*is* frequens est, neque in nostris adeo rarum (5. 4. 14; 9. 14. 14); ad hoc uero, cum Augustus ipse in Mon. Ancyrano (*inferentis*, *omnis*: *aedes*, *fines*) ambabus formis usus sit, nobis sane defecit audacia; igitur -*es* semper ponere contenti fuimus. Ex adn. ad 1. 41 1 et 4. 13. 12 (*obiecerent*) probabile saltem est Liuium non *eicit*, *obicit*, cet., quae in optimis codd. constanter sic scribuntur, sed *eiecit*, *obiecit* scripsisse; sed cum codicibus errare quam tot minus certa, quamuis optima, in textum ubique uiolenter inferre maluimus. Cum Madvigio *di*¹ scripsimus, quamquam in codd. *dii* longe frequentius est, *dei* haudquaquam ignotum (8. 9. 8; 8. 10. 7; 28. 11. 7 *Put.*; 28. 12. 4 *Put.*). *temptare* quod codices constanter tuentur tandem contra maleuolos uindicauerunt Whartonus et Brugmannus,² comparando Lith. *tempiù*, ‘digitis experior’. In genetius nominum priorum, uelut *Manli*, uetustiore formam, in communium, uelut *negotii*, recentiore, secundum Augustae aetatis normam scripsimus; similiter (ut Augustus ipse) *nunquam* sed *quotienscumque* etc.

§ 31. De sentienciis interpungendis pauca commemoranda sunt.

(a) Siglum: ad tria tantum denotanda adhibuimus, scilicet (1) in Asyndeto quod uocant Aduersatiuo (Angl. ‘coupling contrast’), ut in 1. 9. 11. (2) in Asyndeto Exegetico, ut in 2. 6. 6; (3) ante Orationem Obliquam,

¹ De *dis*, *diis* cf. 4. 15. 7 adn.

² *Etyma Latina* 104; *Grundriss der vergleichenden Sprachwissenschaft* I (Ed. 2), p. 370.

PRAEFATIO

ut in 5. 50. 1-2, uel Rectam sine uerbo incipientem ut 5. 9. 5.

(b) In Oratione Obliqua sententias sine littera capitali incepimus; finemque orationis paulo largiore spatio (ut in 5. 39. 12-13) a sequentibus distinximus. Haec tironibus concessa speramus a doctioribus non spretum iri.

(c) Lemmata adnotationibus sic adposuimus ut in contextu ipso uoces expressae sunt: e.g. 5. 1. 6 *Gens MP²F² . . . : genis B: genus PFE* sic stat quia *Gens* sententiam in contextu incipit. Noli tamen tibi ideo fingere litteram capitalem in *MP²F² cet.* apparere. Capitalium et siglorum interpunctionis in codd. usus tam uarius et incertus est ut plerumque (cf. tamen § 33 g infra) omnino neglegendus sit, nisi sicubi aliqua de causa errores quos in diuisione uerborum exhibent codices obseruandi sunt.

(d) Virgularum siluolam qua Madvigius Liuium castigare gaudebat, et post eum doctorum plerique¹ hodiernum prelorum Borussicorum morem Latinis litteris adplicantes, sat solidis de causis auersati sumus. Periodorum enim Liuianarum structurae paene semper aliena, aliquando, quod parum uiri docti obseruauerunt, prorsus inimica est. In 5. 5. 3 uoces *cum sua amiserint* non plus cum insequenti clausula quam cum duobus praecedentibus cohaerent; in 5. 33. 6 uirgula post *incolebant* posita, qua scilicet clarius finiatur clausula relatiua, uox *saepe* omni significatione priuatur. Quid quod in 9. 13. 11 Madvigius codicum meliorum lectionem reiciebat eo quod '*uacuuus per agros nihil est*'? Hoc tamen uirgulae editorum sic separauerunt, non Liuius, qui uno (et lacteo) tenore scripsit: *obsidione delegata in curam collegae uacuuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat.* Sententiam tam apte et lucide compactam uirgulis inquinare paene impudentis est.

¹ Paulo minus quam ceteri hac in re peccat Zingerleius.

PRAEFATIO

§ 32. Vt tandem de rebus paulo maioris momenti loquamur, quid in uniuersum de textus huius Decadis condicione sentiamus apud *Classical Quarterly* (iv et v, *Restorations and Emendations in Livy I-V*) cum iam latius docuerimus, rem hic breuiter praefinire licet. Pauci si uel unus scriptorum Latinorum tot doctorum temptamina attraxere, cum iam per multos annos pro re certa atque ubique cognita habitum esse uideatur textum eius tam corruptum fuisse ut uix ulla sententia correctionis non indigeret. Horum tamen temptaminum longe maxima pars nemini (nisi auctori suo quodque) placuere; ualetque etiam nunc ut summum in dubiis consilium, grauissimum illud Drakenborchianum *Nihil muto*. Vt enim ille saeculo suo innumeras in hanc Decadem prolusiones non quidem semper refellere sed transcendere potuit duobus tantum melioris notae codicibus (*H* et *L*) fretus; sic certissime hodie, octo aliis cum palimpsesto Veronensi plene cognitis, oportet adseuerare, sicubi codicum lectio displiceat, remedium in codicibus ipsis quaerendum esse. Esto enim eos erroribus scatere ut ab hominibus imperitis noni uel decimi saeculi exaratos; at contra nos saltem hoc adfirmare audemus, paucissimos esse locos, uix decem fortasse in his quinque Libris, ubi in nullo codice uestigia superfuerint aut manifeste uerae aut certe probandae lectionis, lectionisque talis ut, si pro uera habeatur, statim intellegatur quomodo inde enata sit ipsa in codicibus uariatio. Quid enim quod primae Liuii uoces (*Praef.* 1) quas ex Quintiliano diu notum est in codd. nostris male ordinatas esse, iam ex Oxoniensi apparet in archetypo Nicomacheano recto ordine olim stetisse? Quid quod miram in 2. 43. 5 nominum confusionem (quam Liuius ipsi tribuere ne Madvigium¹ quidem pudebat) iam ex Medicei uestigiis patet per transpositionem in codicibus exortam

¹ De aliis 'Liuii erroribus' uide 1. 46. 9; 4. 30. 4 et 13 adnn.

esse? De ambitione uero nimis frequenti historicorum nostrae aetatis ipsa studii sui fundamenta conuellere temptantium in adn. ad 2. 10. 6 satis diximus.

§ 33. Nec tamen sic loqui uelimus quasi frustra fuissent tot doctorum conatus; immo, paene semper difficultatem aliquam indicauerunt emendatores locumque ipsum uel loquendi usum pleniore inlustratione¹ indigere; saepe etiam dubitationem mouerunt² unde codices non sine fructu perquisiti sint; nec paucos locos reperies ubi coniectura aliqua ex codicum id temporis notorum uestigiis fideliter tracta aut a codice alio postea feliciter confirmata sit, aut per se ipsa tam probabilis fuerit ut omnes eam libenter amplexi sint, uelut praeclarum illud Madvigianum *sperneres* (2. 49. 4). Operae igitur pretium erit hic enumerare signa aliquot in codicibus turbatae lectionis quae a uiris doctis aut omnino adhuc neglecta aut parum obseruata, saepe nobis, ut credimus, ducum instar fuerunt ad erroris sedem, cuius notitia prima condicio est ueritatis reperiendae. Horum unius cuiusque exempla in adn. infra citata collecta sunt.

(a) Difficultatis in exemplari suo conscius scribe scrupulos suos saepe prodit uel signum ambiguum summa cum cura imitando; 1. 7. 5 adn.,

uel (b) signum ambiguum primum omittendo, deinde, adito uel scriptorii magistro, uel fortasse codice alio, uel excusso rursus exemplari ipso, quod id sibi uelle iam credidit inserendo loco suo (litterae sic insertae pleniore calamo solent esse scriptae non solum quam praecedentia sed quam sequentia); 1. 41. 4 adn.,

uel (c) signum ambiguum omittendo neque postea quicquam addendo: 3. 41. 8 adn.;

¹ Vt in 4. 20. 8, ubi quid uoluerit apud Liuium uox *error* plures (et clarissimi) ignorauerunt.

² Vt e. g. in 1. 25, 10.

(*d*) Vbi quid transponendum esse aut ipse, aut exemplaris scriptor, credidit, saepe siglum aliquod in contextu positum est, quod saepe postea lector aliquis erasit: 1. 43. 11 adn.

(*e*) Vbi quid ex margine sumptum est, saepe uel punctum tantum addidit: 2. 32. 10 adn.,

uel (*f*) siglum aliud aliquod; 1. 43. 11 adn.,

uel (*g*) capitali littera additamentum inceptit, uel maioribus totum litteris scripsit: 1. 49. 7 adn.,

uel (*h*) cum uoce aliqua locum clausulae prius omissae indicante (Angl. 'peg-word', Germ. 'Stichwort') iam uero perperam (et saepe alieno loco) repetita: 4. 7. 10 adn. (cf. Brinkmann, *Rhein. Mus.* 57 (1902), p. 481),

uel (*i*) duo librarii idem additamentum ex margine alius alio loco inseruerunt: *Praef.* 5 adn.¹

(*k*) Saepe autem in his codicibus perperam intellectum est Floriacense illud 'pro nasali (quam uocant) siglum, adeo ut pro *-m* uel *-n-* scribatur uel *i* uel *s* (*l*): 5. 43. 1 adn.

Horum in plerisque illud ante omnia ualet: ubi haesit librarius, ibi et nos haesitare debemus.

§ 34. Hoc autem semel posito, codicum testimonia quam fidelissime obseruanda esse, restat nihilo leuius, fortasse etiam grauius, editoris officium ubi testimonia uariant eligendi, ubi deprauata sunt, uestigia eorum interpretandi. Huic officio se ubique satis fecisse, quis mortalium sperauerit? Sensimus tamen ego et Waltersius saepissime quanto plus duorum quam unius ualeat iudicium, praesertim in erroribus deuitandis; sensimus etiam Wilhelmi Lendrum impensam beneuolentiam qui scidas typographicas totas amicissime perlegit multisque in locis exquisita sua et Liuii et Latinitatis scientia commentarios nostros purgauit. Nec non grates plurimas deferimus correctori acerrimo huius preli qui, praecipue in locorum citatorum numeris purgandis,

¹ Hic et in adn. ad 4. 58. 13 addendum fuit 10. 13. 10.

PRAEFATIO

optatissimum mihi auxilium tulit. Si uero nobis concessum erit iudicio nostro immortalis Patauini opus per hanc partem ab aliquot saltem mendis saeculorum contagione contractis liberasse, magnopere gaudebimus; gaudebimus etiam uehementius si materiam ubique talis iudicii ab aliis Liuii amantibus utendam uisi erimus quam plenissime collegisse. Nunquam certe hoc uitae spatium peregissee cogitatione intima atque studiis perpetuis coniunctos cum ingenio uere Romano, cum anima si quae alia inter antiquos uel inter hodiernos candidissima atque humanissima nos pigebit.

R. S. CONWAY.

Dabam Mancunio

Id. Maiis 1914.

SIGLA

- M* = Mediceus, saec. X uel XI (*Praef.* § 9)
P = Parisiensis, saec. X (*Pr.* § 13)
F = Floriacensis, saec. IX (*Pr.* § 14)
B (*et Ba*) = Bambergensis, saec. X uel XI (*Pr.* § 16)
O = Oxoniensis, saec. XI (*Pr.* § 17)
E = Einsiedlensis, saec. X (*Pr.* § 18)
H = Harleianus prior, saec. X (*Pr.* § 20)
R (*et Rn*) = Romanus, saec. XI (*Pr.* § 24)
D = Dominicanus, saec. XI uel XII (*Pr.* § 25)
L = Leidensis, saec. XII (*Pr.* § 28)
A = Agenensis, saec. XIII
a = eiusdem pars recentior (saec. XIV) } (*Pr.* § 29)

M = codicis Medicei manus prima

*M*¹ = codicis Medicei lectio a prima manu ipsa mutata

*M*² = codicis Medicei manus secunda

M^x = codicis Medicei lectio a scriba aliquo mutata quem diserte distinguere non licet

Similiter *P*, *P*¹, *P*², *P*^x, et in ceteris.

Vna tantum littera codex nominatus (ut *M*, *D*, *L*) lectionem indicat a nobis huius editionis causa obseruatam. Plures litterae indicant lectionem priorum alicuius fidei debitam, scilicet :

Vorm. = Vormatiensis teste Rhenano (*Pr.* § 12)

Ver. = Veronensis teste Mommsenio (*Pr.* § 7)

Ba = Bambergensis teste Heerwagenio (*Pr.* § 16)

Rn = Romanus teste Frigellio (*Pr.* § 24)

Up = Upsaliensis saec. XI teste Häggströmio (*Pr.* § 15)

up = eiusdem pars recentior (saec. XIV)

Ald. = Editio Aldina, Ven. 1518

Ald.^e = lectio in eiusdem editionis Erratis commendata

| indicat finem lineae in codice (*e. g.* ad 2. 24. 6)

< > includunt supplementa textui quae credimus necessaria sed quae omnibus codicibus absunt

[] includunt additamenta textui quae reicienda esse censemur sed quae pluribus uel omnibus codicibus insunt

† indicat locum corruptum cuius de medela nobis non liquet

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

PRAEFATIO

FACTVRVSNE operae pretium sim si a primordio urbis res populi Romani perscripserim nec satis scio nec, si sciam, dicere ausim, quippe qui cum ueterem tum uolgatam esse 2 rem uideam, dum noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se aut scribendi arte rudem uetustatem superaturos credunt. Vtcumque erit, iuuabit tamen rerum 3 gestarum memoriae principis terrarum populi pro uirili parte et ipsum consuluisse; et si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum me

Inscriptio. Titi Liui ab urbe condita Lib. I MPFUp dett. (sed add. huius praefatio M): add. primae decadis (ante Lib. I) Up: Incip praefatio Titi Liui In Libris antiquitatum Ab urbe condita O: silent EH: Titi Liui Libri numero X DL (sed in L Liuii): in subscriptionibus ad finem singulorum Librorum idem nomen (Ab urbe condita) paene semper exhibetur, uide adnn. ad locc.

I operae pretium sim Sabellicus ex Quintil. 9. 4. 74: sim operae pretium MPFUpBaOEHRnDL, sed in O inter sim et operę interposita est clausula si a primordio . . . perscripserim ex loco suo translata; tamen supra et si et operę siglum .|. addidit ille qui titulum Libri minio rubricauit. Hoc autem siglo in hoc codice notantur glossemata, e. g. paulo infra supra uocem rudem stat .|. ignaram. Hinc elucet turbati ordinis origo; scil. in archetypo exciderat sim ante si, sed postea in margine, cum nota aliqua locum omissionis indicante, suppletum est. Tum in describendo archetypo scribarum plerique neglecta hac nota sim post facturuse inserebant: unus autem religiosior notam plene in marginem suum rettulit, proximas uoces si a . . . perscripserim addens solito loci indicandi more cuius hic uestigia in O adhuc exstant; cf. adnn. ad 1. 23. 3; 2. 61. 3; 4. 2. 12; 4. 7. 10; 10. 13. 13 3 et ipsum M? PFUpBOEHRDL: sed supra lineam add. 1. me O prima manu: me ipsum M²? R²D² dett.: et me ipsum M³ sit PFUpBaOEHRDL Edd. Rom. 1469 et 1470: est M Edd. uet. aliq. eorum me MPFUpBa: eorum meo M²: eorum OEHRDL: me ante consoler ponunt M³ dett. aliq. Edd. uet. aliq., unde eorum, meo qui nomini officient, me Gron., quem secutus ne Earle quidem (Mnemosyn. 1905. 80) nobis persuadet

- 4 qui nomini officient meo consoler. Res est praeterea et immensi operis, ut quae supra septingentesimum annum repetatur et quae ab exiguis profecta initiis eo creuerit ut iam magnitudine laboret sua; et legentium plerisque haud dubito quin primae origines proximaque originibus minus praebitura uoluptatis sint, festinantibus ad haec noua quibus iam pridem
 5 praeualentis populi uires se ipsae conficiunt: ego contra hoc quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum quae nostra tot per annos uidit aetas, tantisper certe dum prisca [tota] illa mente repeto, auertam, omnis expers curae quae scribentis animum, etsi non flectere a uero, sollicitum tamen efficere posset.
- 6 Quae ante conditam condendamue urbem poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec adfirmare nec refellere in animo est.
- 7 Datur haec uenia antiquitati ut miscendo humana diuinis primordia urbium augustiora faciat; et si cui populo licere oportet consecrare origines suas et ad deos referre auctores, ea belli gloria est populo Romano ut cum suum conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat, tam et hoc gentes humanae patiantur aequo animo quam imperium
 8 patiuntur. Sed haec et his similia utcumque animaduersa aut existimata erunt haud in magno equidem ponam dis-
 9 crimine: ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quae uita, qui mores fuerint, per quos uiros quibusque artibus domi militiaeque et partum et auctum imperium sit; labente deinde paulatim disciplina uelut desidentes primo

5 tota illa *MPFBaOE*: illa tota *UpHRDL*: tota *seclusi ut uel glossema ad mente uel fortuito ex tot repetitum*; *ordinis uariatio interpolationem prodit, ut saepissime* (c. g. 5. 4¹. 4; uide etiam 2. 7. 7; 2. 18. 2; 2. 45. 13; 3. 64. 7; 4. 56. 13; 5. 31. 2; 5. 33. 3; 6. 1. 1 et 2; 7. 32. 2; 7. 33. 5) posset *MPFUpBaOEHRDL*: possit *R² dett. aliq. Ald.* 9 quibusque *MPFUpBHRnDL*: quibus *OE fort. recte* labente *MPFUpBOEHRnDL*: labente *Gron.* (cf. 7. 15. 4; 36. 6. 2) *fort. recte, sed cf. 3. 40. 8 et 4. 38. 2 cum adnn.* desidentes *dett. unus, Philelfus 1480*: discidentis *M*: dissidentis *PFBaOEHRn DL*: dissidentes *M²Up*

PRAEFATIO

mores sequatur animo, deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire coeperint praecipites, donec ad haec tempora quibus nec uitia nostra nec remedia pati possumus peruentum est. Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in inlustri posita monumento intueri; inde tibi tuaeque rei publicae quod imitere capias, inde foedum inceptu foedum exitu quod uites. Ceterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam res publica nec maior nec sanctor nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam [ciuitatem] tam serae auaritia luxuriaque immigrauerint, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniae honos fuerit. Adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat: nuper diuitiae auaritiam et abundantes uoluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia inuexere. Sed querellae, ne tum quidem gratae futurae cum forsitan necessariae erunt, ab initio certe tantae ordiendae rei absint: cum bonis potius omnibus uotisque et precationibus deorum dearumque, si, ut poetis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tantum operis successus prosperos darent.

11 ciuitatem *MPFUpBOE²HRnDL*: ciuitati *E*: secluserit *Ed. Rom.* 1470, *Edd. uet. alii, nuperque Novák* serae (uel -re) *MHRnDL*
dett. Ald.: sera *PFUpBaOE*: sero *dett. aliq.* 12 querellae]
sic hic et quinquies alibi (1. 10. 1; 1. 59. 4; 2. 35. 6; 3. 1. 5; 3. 25. 8)
M constanter; *sic P* (nisi in 3. 1. 5), *L* (nisi in 1. 10. 1), *H* (nisi in
1. 10. 1; 2. 35. 6; 3. 1. 5): contra *FB* -ll- hic solum, *D* in 1. 10. 1
solum, -ela *UpOE* constanter praebent. Non dubitandum est quin
Liuius -ll- scripserit. Sic recte iusserunt *Lachmann* (ad *Lucr.* 3. 1015)
et *Munro* (ad eundem 1. 39); quamquam de origine horum in -lla
desinentium nominum nondum liquet. 13 tantum *MPFUpBaO*
EHRDL: tanti *M³R²* *dett. Ald.*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER I

IAM primum omnium satis constat Troia capta in ceteros ¹
 saeuitum esse Troianos, duobus, Aeneae Antenorique, et uesti
 tusti iure hospitii et quia pacis reddendaeque Helenae semper
 auctores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse; casibus ²
 deinde uariis Antenorem cum multitudine Enetum, qui sedi-
 tione ex Paphlagonia pulsus et sedes et ducem rege Pylaemene
 ad Troiam amisso quaerebant, uenisse in intimum maris
 Hadriatici sinum, Euganeisque qui inter mare Alpesque in- ³
 colebant pulsus Enetos Troianosque eas tenuisse terras. Et
 in quem primo egressi sunt locum Troia uocatur pagoque
 inde Troiano nomen est: gens uniuersa Veneti appellati.
 Aeneam ab simili clade domo profugum sed ad maiora rerum ⁴
 initia ducentibus fati, primo in Macedoniam uenisse, inde in
 Siciliam quaerentem sedes delatum, ab Sicilia classe ad Lau-
 rentem agrum tenuisse. Troia et huic loco nomen est. Ibi ⁵
 egressi Troiani, ut quibus ab immenso prope errore nihil
 praeter arma et naues superesset, cum praedam ex agris
 agerent, Latinus rex Aboriginesque qui tum ea tenebant loca

Inscriptio. 'Titi Liui historiarum ab urbe condita Liber I incipit'
M: 'Explicit praefatio. Incipit Textus Eiusdem' O. Sed in PFBEDL
Praefationem sequitur cap. i nullo interuallo

I 1 fuerant MP²(marg.)HRDL: fuerunt M³F²UpOE: ferunt PF?
 Ba 2 Pylaemene H, cf. Hom. Il. 5. 576: Pylemene PBE:
 Pilemene M: Phil- FUpRnD: Phyl- F³ in ras. L: Pilimene O
 maris Hadriatici PFOEH: maris adriatici BaDL: Hadriatici maris
 MUp: num maris delendum? 3 Et in MPFUpBOEHRDL:
 ei in Madv. primo PFUpBaOEHRDL: primum M inde
 Troiano PFUpBOEHRDL: Troiano inde M 4 maiora MPF
 UpBOEHRnDL: maiorum Novák tenuisse M³PFBOEHRDL
 Edd. uet.: uenisse M: tendisse Up Troia . . . nomen est om.
 O, add. O³ in marg. Troia MPF³UpBO³EHRnDL: Troiae F,
 Drak. 5 Ibi PFUpBOEHRnD²L: ubi MD? ut quibus
 MOEHRnDL: in quibus PFUpBa superesset UpOEHRnDL:
 superessent MPFB uix recte

ad arcendam uim aduenarum armati ex urbe atque agris
 6 concurrunt. Duplex inde fama est. Alii proelio uictum Latinum pacem cum Aenea, deinde adfinitatem iunxisse tradunt :
 7 alii, cum instructae acies constitissent, priusquam signa canerent processisse Latinum inter primores ducemque aduenarum euocasse ad conloquium ; percontatum deinde qui mortales essent, unde aut quo casu profecti domo quidue
 8 quaerentes in agrum Laurentinum exissent, postquam audierit multitudinem Troianos esse, ducem Aeneam filium Anchisae et Veneris, cremata patria domo profugos, sedem condendaeque urbi locum quaerere, et nobilitatem admiratum gentis uirique et animum uel bello uel paci paratum, dextra data
 9 fidem futurae amicitiae sanxisse. inde foedus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio ; ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse foedus filia Aeneae in matri-
 10 monium data. Ea res utique Troianis spem adfirmat tandem stabili certaue sede finiendi erroris. Oppidum condunt ;
 11 Aeneas ab nomine uxoris Lauinium appellat. Breui stirpis quoque uirilil ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanium parentes dixere nomen.

2 Bello deinde Aborigines Troianique simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneae fuerat, praelatum sibi aduenam aegre patiens simul Aeneae
 2 Latinoque bellum intulerat. Neutra acies laeta ex eo certamine abiit : uicti Rutuli : uictores Aborigines Troianique
 3 ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutulique diffisi rebus ad florentes opes Etruscorum Mezentiumque regem

7 quidue *MIIRnDL* : quid *PFUpBaOE* Laurentinum *PFUpBaOE* : Laurentem (ut in § 4 sup. codd. omnes) *MO²DL Ald.*
 8 urbi *PFUpBaOEHRnDL* : urbis *M* dextra *MP²FBOE* : dextera *PUPHRnDL dett. aliq. Ald.* 10 res utique *PFUpBaOEHRnDL* : utique res *M, Edd. uet. aliq., Ald.* 11 stirpis *MPFBoEDL*, cf. 26. 13. 16 (*Puteanus*) : stirpis *UpH* : stirps *F²RnD²* ; de forma cf. adn. ad 2. 21. 2 in edit. mea Lib. II (*Cantab.* 1901)

2 1 simul petiti *PFUpBOEHRnDL* : om. simul *M*

eorum confugiunt, qui Caere opulento tum oppido imperi-
tans, iam inde ab initio minime laetus nouae origine ur-
bis et tum nimio plus quam satis tutum esset accolis rem
Troianam crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutu-
lis iunxit. Aeneas aduersus tanti belli terrorem ut animos 4
Aboriginum sibi conciliaret nec sub eodem iure solum sed
etiam nomine omnes essent, Latinos utramque gentem
appellauit; nec deinde Aborigines Troianis studio ac fide 5
erga regem Aeneam cessere. Fretusque his animis coales-
centium in dies magis duorum populorum Aeneas, quam-
quam tanta opibus Etruria erat ut iam non terras solum sed
mare etiam per totam Italiae longitudinem ab Alpibus ad
fretum Siculum fama nominis sui implesset, tamen cum
moenibus bellum propulsare posset in aciem copias eduxit.
Secundum inde proelium Latinis, Aeneae etiam ultimum 6
operum mortalium fuit. Situs est, quemcumque eum dici
ius fasque est super Numicum flumen: Iouem indigetem
appellant.

Nondum maturus imperio Ascanius Aeneae filius erat; 3
tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolume mansit;
tantisper tutela muliebri—tanta indoles in Lauinia erat—res
Latina et regnum auitum paternumque puero stetit. Haud 2
ambigam—quis enim rem tam ueterem pro certo adfirmet?—
hicine fuerit Ascanius an maior quam hic, Creusa matre Ilio
incolumi natus comesque inde paternae fugae, quem Iulum
eundem Iulia gens auctorem nominis sui nuncupat. Is Asca- 3
nius, ubicumque et quacumque matre genitus—certe natum

5 eneas quamquam . . . longitudinem *om. D. add. D² in marg. sup.* ut iam *MOEHRnL*: ut etiam *PFUpBD²*: ut *D^x*

6 operum mortalium *PFUpBaOEHRnDL*: mortalium operum *M*
ius fasque est *MPUpBEHRnDL*: iusque fas est *F*: iusque fasque
est *F³*: fas est *O fort. recte* flumen *P¹F¹UpBaOEHRn*
DL: fluium *M* (*et sic Serv. ad Aen. 4. 620*): fluminum *P* (*et in*
F aliquid post flum supra lineam erasum est) indigetem *PFUpB*
OEHRn: indietem *DL*: indigetem *MD⁴*

3 2 hicine *PFUpBOEHD^x* (*ut credo D¹, nam -i- simile apparet in 1.*
14. 5 et 1. 27. 10) *L*: hicine *MP³F³Rn*: hicne *D*

Aenea constat—abundante Lauinii multitudine florentem iam ut tum res erant atque opulentam urbem matri seu no-uercae relinquit, nouam ipse aliam sub Albano monte condidit quae ab situ porrectae in dorso urbis Longa Alba appellata.

4 Inter Lauinium et Albam Longam coloniam deductam tri-
ginta ferme interfuerunt anni. Tantum tamen opes creuerant maxime fuis Etruscis ut ne morte quidem Aeneae nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentumque primum puerilis regni mouere arma aut Mezentius Etruscique aut ulli alii

5 accolae ausi sint. Pax ita conuenerat ut Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim uocant, finis esset.

6 Siluius deinde regnat Ascani filius, casu quodam in siluis
7 natus; is Aeneam Siluium creat; is deinde Latinum Siluium. Ab eo coloniae aliquot deductae, Prisci Latini appellati. Mansit Siluiis postea omnibus cognomen, qui Albae regna-

8 runt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Atye Capys, Capye Capetus, Capeto Tiberinus, qui in traiectu Albulae amnis

9 submersus celebre ad posterum nomen flumini dedit. Agrippa inde Tiberini filius, post Agrippam Romulus Siluius a patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnum

3 relinquit *FBaO¹EH* (*sed in O relinquit cum n suprascr., omnia a prima manu*): relinquit *P*: relinquit *MP¹UpORnDL*, cf. 1. 15. 4; 1. 27. 10; 1. 34. 8; 1. 37. 2; 1. 59. 12; 4. 19. 5; 4. 22. 2; 4. 43. 7 (*cum Drak. adn.*); 5. 29. 5; 21. 33. 11; et uide *Frigellii Epileg. ad Lib. I, p. 16*. His in locis et sescentis aliis *Liuius Perfectum cum Praesenti quod uocant Historico ita uariat ut illud actionem unam simpliciter ponat, hoc totam rerum condicionem pleniore aliquo colore pingat. Hoc semel monito, quod et scribas et editores nimis saepe fugit, ubicumque maior uel melior pars codicum hanc dicendi uarietatem praestat, lectorem sinemus eam confidenter amplecti*

4 coloniam deductam *PFUpBOEHRnDL*: deductam coloniam *M*: diductam coloniam *M²*
7 coloniae aliquot deductae *ORDL*: coloniae aliquo (*t suprascr.*) deductae *E*, omnia a *pr. manu*: coloniae aliquo deductae *M²H*: coloniae aliquot deductae *PFBa*, *sed in P inter aliquo et deducte aut erasum est aliquid aut iunctura a P² addita inter -o et t- in longam lituram per casum conuersa est. Non fuit deducte. Infra -te addit siglum ae significans P²*: ali coloniae aliquo deductae *M*: aliquot coloniae deductae *Up* regnarunt *PFUpBaOEHRnDL* *Edd. uet.* (*cf. c. 5. 2 adn.*): regnauerunt *M*
8 traiectu *R² in rasura D² uel D¹* *Edd. uet., cf. 4. 34. 7*: traiecto *MPFUpBaOEHD*: (*in*)tra iecta *L*

per manus tradidit. Is sepultus in eo colle qui nunc pars Romanae est urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. Is Numitorem atque Amulium procreat; Numitori, 10 qui stirpis maximus erat, regnum uetustum Siluiae gentis legat. Plus tamen uis potuit quam uoluntas patris aut uerecundia aetatis: pulso fratre Amulius regnat. Addit sceleri 11 scelus: stirpem fratris uirilem interemit, fratris filiae Reae Siluiae per speciem honoris cum Vestalem eam legisset perpetua uirginitate spem partus adimit.

Sed debebatur, ut opinor, fatis tantae origo urbis maxime 4
 mique secundum deorum opes imperii principium. Vi com- 2
 pressa Vestalis cum geminum partum edidisset, seu ita rata
 seu quia deus auctor culpae honestior erat, Martem incertae
 stirpis patrem nuncupat. Sed nec di nec homines aut ipsam 3
 aut stirpem a crudelitate regia uindicant: sacerdos uincta in
 custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet.
 Forte quadam diuinitus super ripas Tiberis effusus lenibus 4
 stagnis nec adiri usquam ad iusti cursum poterat amnis et
 posse quamuis languida mergi aqua infantes spem ferentibus
 dabat. Ita uelut defuncti regis imperio in proxima alluuie 5
 ubi nunc ficus Ruminalis est—Romularem uocatam ferunt—
 pueros exponunt. Vastae tum in his locis solitudines erant. 6
 Tenet fama cum fluitantem alueum, quo expositi erant pueri,

10 stirpis *MF³UpOE²RnDL Ald.*: stripis *E? H*: stirps *PFBa*
 11 Addit *MPFBaOEHRnDL*: addidit *Up dett. aliq.* interemit
PFUpBaO(uel O¹)EDL: interimit *MO²HRn*; cf. *adn. ad § 3*
 adimit *MPFBaEHRnDL*: ademit *UpOE²*

4 2 Vi *M³RnD³*: ut *MPFBaOEHDL*: et *Up* patrem *MPF*
UpBOE: patrem esse *P² marg. HRnDL* 4 quadam *MP²UpO*
EHRnDL: quodam *PFBa*: quadam an *Gruter, Madv.*, sed cf. (*cum*
Novák) casu quodam ac diuinitus *Suet. Claud. 13 ad fin.* 5 alluuie
MUpOEHD²L: alluuiae *FB*: adluuie *PD*: adluuiae *R*: eluuie *Gron.*

6 in his *MPFBOEHRDL*: in iis *Up*; sed in talibus (his, is, hiis, iis;
 hi, hii, ii) tanta ubique codicum uariatio est ut in unoquoque loco paene
 liberum arbitrium nobis relinquatur: hiis et hii tamen saepius pro
 iis, ii poni quam pro his, hi obseruasse nobis uidemur quo expositi
PFUpBOEHRnDL: quo iam expositi *M fort. recte* (cf. 2. 39. 9 cum
adn. in edit. mea eius Libri); et in *E* post pueri tres uel quattuor litterae
 erasae sunt

tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus qui circa sunt ad puerilem uagitum cursum flexisse; eam submissas infantibus adeo mitem praeuisse mammas ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris inuenerit—
 7 Faustulo fuisse nomen ferunt—ab eo ad stabula Larentiae uxori educandos datos. Sunt qui Larentiam uolgato corpore lupam inter pastores uocatam putent; inde locum fabulae ac
 8 miraculo datum. Ita geniti itaque educati, cum primum adoleuit aetas, nec in stabulis nec ad pecora segnes uenando
 9 peragrarare saltus. Hinc robore corporibus animisque sumptu iam non feras tantum subsistere sed in latrones praeda onustos impetus facere pastoribusque rapta diuidere et cum his crescente in dies grege iuuenum seria ac iocos celebrare.
 5 Iam tum in Palatio [monte] Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, et a Pallanteo, urbe Arcadica, Pallantium, dein Pala-
 2 tium montem appellatum; ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus tenuerit loca, sollemne allatum ex Arcadia instituisse ut nudi iuuenes Lycaeum Pana uenerantes per lusum atque lasciuiam currerent, quem Ro-
 3 mani deinde uocarunt Inuum. huic deditis ludicro cum sollemne notum esset insidiosos ob iram praedae amissae latrones, cum Romulus ui se defendisset, Remum cepisse,
 4 captum regi Amulio tradidisse, ultro accusantes. Crimini maxime dabant in Numitoris agros ab iis impetum fieri;

7 Larentiae et Larentiam MDL (cf. Larentalia): laurent- M¹PFUpB OEHR (sed stabula rentiae B) 8 saltus MPFUpBaE: circa saltus

P²OE²HRDL 9 subsistere MPFBOEHRnDL: sternere F³Up in dies M³P²FUpBOEHRnDL: indiges P: om. M fort. recte

5 1 Palatio PFUpBaOEHDl: palantio MR: palatino M⁴R²D² monte MPFUpBOEHRnDL: seclisit Madv. -te lupercal... palatinum mon- om. D, add. D² marg. sed cum uoce aliqua in -atam uel -antam desinente in uocis palatium loco; hoc marginale ita rescripsit

D³ ut pro hac uoce palatinum posuerit dein MPOEHL: deinde M¹UpO³RnD²: dehinc FBa 2 tenuerit loca MPFUpBaEHRnDL: ea tenuerit loca O Edd. uet.: tenuerat ea loca dett. alig.: tenuerat loca Ed. Rom. 1470: ea tenuerat loca Aldus allatum] cf. 3. 42. 6 lusum MP²FBOE¹HRnD² in ras. L: iusum PE: usum Up: luxum dett. alig. uocarunt PFUpBaOEHRnDL: uocauerunt M

4 impetum MPFUpBOEHRnDL: impetus Gron., fort. recte, quoniam ante f facile excidit f

inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum praedas agere. Sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam 5 inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari; nam et expositos iussu regis infantes sciebat et tempus quo ipse eos sustulisset ad id ipsum congruere; sed rem immaturam nisi aut per occasionem aut per necessitatem aperiri noluerat. Necessitas prior uenit: ita metu subactus 6 Romulo rem aperit. Forte et Numitori cum in custodia Remum haberet audissetque geminos esse fratres, comparando et aetatem eorum et ipsam minime seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum; sciscitandoque eodem peruenit ut haud procul esset quin Remum agnosceret. Ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo 7 iuuenum—nec enim erat ad uim apertam par—sed aliis alio itinere iussis certo tempore ad regiam uenire pastoribus ad regem impetum facit; et a domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. Ita regem obtruncat.

Numitor inter primum tumultum, hostes inuasisse urbem 6 atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem praesidio armisque obtinendam auocasset, postquam iuuenes perpetrata caede pergere ad se gratulantes uidit, extemplo aduocato concilio scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, caedem deinceps tyranni seque eius auctorem ostendit. Iuuenes per 2 mediam contionem agmine ingressi cum auum regem salutasent, secuta ex omni multitudine consentiens uox ratum nomen imperiumque regi efficit.

Ita Numitori Albana re permissa Romulum Remumque 3

4 Numitori ad supplicium *PFUpBOEHRnDL*: ad supplicium numitori *M* 5 aperiri *MRnDL*: apperiri *H*: aperire *PFUpBaOE* 6 et aetatem *MP¹H*: aetatem *PFUpBOERnDL* eodem *MPUpBOHRnDL*: eo de *E?* (eo dem *E³*): eo *F³* in ras.: eo dein *Lipsius*: eo denique *Crevier* 7 uim apertam *PFUpBaEII RnDL*: apertam uim *M*: uim tam apertam *O fort. recte*: tam apertam uim *Ed. Rom. 1470* obtruncat *MPFUpBOEHRnDL*: obtruncant *M²R²D² dett. Edd. uet.*

6 1 scelera *PFUpBOEHRnDL*: scelus *M*

3 re permissa

cupido cepit in iis locis ubi expositi ubique educati erant urbis condendae. Et supererat multitudo Albanorum Latino-
rumque ; ad id pastores quoque accesserant, qui omnes facile
spem facerent paruum Albam, paruum Lauinium prae ea
4 urbe quae conderetur fore. Interuenit deinde his cogitatio-
nibus auitum malum, regni cupido, atque inde foedum cer-
tamen coortum a satis miti principio. Quoniam gemini essent
nec aetatis uerecundia discrimen facere posset, ut di quorum
tutelae ea loca essent auguriis legerent qui nomen nouae
urbi daret, qui conditam imperio regeret, Palatium Romulus,
Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt.

7 Priori Remo augurium uenisse fertur, sex uoltures ; iamque
nuntiatio augurio cum duplex numerus Romulo se ostendisset,
utrumque regem sua multitudo consalutauerat : tempore illi
2 praecepto, at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum
altercatione congressi certamine irarum ad caedem uertuntur ;
ibi in turba ictus Remus cecidit. Volgatior fama est ludibrio
fratris Remum nouos transiluisse muros ; inde ab irato Ro-
mulo, cum uerbis quoque increpitans adiecisset, ‘Sic deinde,
3 quicumque alius transiliet moenia mea,’ interfectum. Ita
solus potitus imperio Romulus ; condita urbs conditoris
nomine appellata.

Palatium primum, in quo ipse erat educatus, muniit. Sacra
dis aliis Albano ritu, Graeco Herculi, ut ab Euandro insti-
4 tuta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone interempto
boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tiberim
fluuium, qua prae se armentum agens nando traiecerat, loco
herbido ut quiete et pabulo laeto reficeret boues et ipsum

MPFUpBO: re (i *suprascr.*) permissa *E*: permissa re *HRnDL* (*sed*
rè H, re cum i *suprascr. L*) ; ante pe- in uncialibus facile re- excidere
potest iis locis *Ed. Rom. 1469*: his locis *MPFUpBaOEHRnDL*

4 Quoniam *MPFUpBOEHRnDL*: add. cum *O*, cf. 1. 35. 3 ;
1. 41. 7 ; 3. 50. 10 cum *adn.* uerecundia *MOHRnDL*: uerecun-
diam *PFUpBaE* quorum tutelae *MP²HR²DL*: quorum tutela
F²R?: quorum tutelam *PF?B*: in quorum tutela *OE Edd. uet., fort.*
recte: quorum in tutela *Up*

7 4 laeto reficeret *PFUpBOHRDL*: uerbis male diuisis laetor
eficeret *E*: letiores efficeret *M*

fessum uia procubuisse. Ibi cum eum cibo uinoque grau- 5
 tum sopor oppressisset, pastor accola eius loci, nomine Cacus,
 ferox uiribus, captus pulchritudine bouum cum auertere eam
 praedam uellet, quia si agendo armentum in speluncam com-
 pulisset ipsa uestigia quaerentem dominum eo deductura
 erant, auersos boues eximium quemque pulchritudine caudis
 in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno 6
 excitus cum gregem perlustrasset oculis et partem abesse
 numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si forte eo
 uestigia ferrent. Quae ubi omnia foras uersa uidit nec in
 partem aliam ferre, confusus atque incertus animi ex loco
 infesto agere porro armentum occepit. Inde cum actae 7
 boues quaedam ad desiderium, ut fit, relictarum mugissent,
 reddita inclusarum ex spelunca bouum uox Herculem con-
 uertit. Quem cum uadentem ad speluncam Cacus ui pro-
 hibere conatus esset, ictus claua fidem pastorum nequiquam
 inuocans [morte] occubuit. Euander tum ea, profugus ex 8
 Peloponneso, auctoritate magis quam imperio regebat loca,
 uenerabilis uir miraculo litterarum, rei nouae inter rudes
 artium homines, uenerabilior diuinitate credita Carmentae
 matris, quam fatiloquam ante Sibyllae in Italiam aduentum
 miratae eae gentes fuerant. Is tum Euander concursu pas- 9
 torum trepidantium circa aduenam manifestae reum caedis
 excitus postquam facinus facinorisque causam audiuit, habi-
 tum formamque uiri aliquantum ampliorem augustioremque
 humana intuens rogitat qui uir esset. Vbi nomen patremque 10
 ac patriam accepit, 'Ioue nate, Hercules, salue,' inquit; 'te

5 quia si *F*²? *UpOE*³*RDL*: quasi *PF*? *BEH*: in *M* ambiguum signum,
 ut solet, summa cura exprimitur; secunda littera (*y*) plus est quam u
 uix tamen plenum ui; cf. § 15 inf.; 1. 9. 14; 2. 30. 9; 2. 63. 7; 3. 51.
 2; 3. 67. 8; 4. 8. 2; 4. 26. 7; 4. 43. 7; 5. 11. 2; 8. 17. 2; 8. 19. 6
 6 occepit *MP*²*HRnD*: occipit *OE*³: occoepit *L*: accepit *PF*? *B*:
 cepit *F*²: accipit *E* 7 uadentem ad speluncam *PFUpBaOEHRnDL*:
 ad speluncam uadentem *M*: malim ad sp. seclusum, et in-
 uadentem pro uadentem (facile perit in inter cum et u-) morte
PFUpBOEHRnDL: om. *M*, add. *M*⁴: mortem *Wesenberg*

- mihi mater, ueridica interpres deum, aucturum caelestium numerum cecinit, tibi que aram hic dicatum iri quam opulentissima olim in terris gens maximam uocet tuoque ritu colat.’
- 11 Dextra Hercules data accipere se omen impleturumque fata
- 12 ara condita ac dicata ait. Ibi tum primum boue eximia capta de grege sacrū Herculi, adhibitis ad ministerium dapemque Potitiis ac Pinariis, quae tum familiae maxime
- 13 inclitae ea loca incolebant, factum. Forte ita euenit ut Potitii ad tempus praesto essent iisque exta apponerentur, Pinarii extis adesis ad ceteram uenirent dapem. Inde institutum mansit donec Pinarium genus fuit, ne extis eorum sollemnium
- 14 uescerentur. Potitii ab Euandro edocti antistites sacri eius per multas aetates fuerunt, donec tradito seruis publicis sollemni familiae ministerio genus omne Potitiorum interiit.
- 15 Haec tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis uirtute partae ad quam eum sua fata ducebant fautor.
- 8 Rebus diuinis rite perpetratis uocataque ad concilium multitudine quae coalescere in populi unius corpus nulla re
- 2 praeterquam legibus poterat, iura dedit; quae ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse uenerabilem insignibus imperii fecisset, cum cetero habitu se augustior
- 3 rem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. Alii ab numero auium quae augurio regnum portenderant eum

12 Ibi tum OED² *dett. aliq. Edd. uet. aliq.*: ibi dum MPFUpBa HRnDL Herculi . . . dapemque MP² *marg. hd. addens (u. Walters, Class. Rev. xvii, 1903, p. 161) D⁵ marg. dett. aliq.*: om. PF UpBaOEHRnDL

13 (*ad fin.*) eorum sollemnium Walters (*cf. 5. 1. 4*): eo sollemnium L: eos ollemnium H: eo sollempnium O: eo solemnium RnD: ea sollemnium E³: sollemnium M: solemnibus F: sollemnibus PUpBaO² (-mpn- O)E *Corruptela ex siglo eo* (=*eorum*) male scripto et male intellecto orta est; *cf. Class. Quarterly iv (1910), p. 268*

15 partae Sobius, *Grut.*, iam ab E confirmati: parta MPFUpBaOE¹ (uel E²) HRnD² (uel D¹) sed in M punctum post -a ita cum litterae prolongatae fine coniunctum est (α) ut uideatur scriba formam insolitam accurate imitatus esse, eaque fuisse nihil aliud quam ac obscuratum: eodem referenda est lectio partia DL fata MP² *marg. OEHR²DL*: facta PFUpBaO²R?

secutum numerum putant : me haud paenitet eorum sententiae esse quibus et apparitores hoc genus ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga praetexta sumpta est, (et) numerum quoque ipsum ductum placet, et ita habuisse Etruscos quod ex duodecim populis communiter creato rege singulos singuli populi lictores dederint.

Crescebat interim urbs munitionibus alia atque alia appetendo loca, cum in spem magis futurae multitudinis quam ad id quod tum hominum erat munirent. Deinde ne uana urbis magnitudo esset, adiciendae multitudinis causa uetere consilio condentium urbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem natam e terra sibi prolem ementiebantur, locum qui nunc saeptus escendentibus inter duos lucos est asyllum aperit. Eo ex finitimis populis turba omnis sine discrimine, liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit, idque primum ad coeptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam uirium haud paeniteret consilium deinde uiribus parat. Centum creat senatores, siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant qui creari patres possent. Patres certe ab honore patriciique progenies eorum appellati.

Iam res Romana adeo erat ualida ut cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset ; sed penuria mulierum hominis aetatem duratura magnitudo erat, quippe quibus nec domi spes prolis nec cum finitimis conubia essent. Tum ex con-

8 3 hoc genus *optime* Iac. Gron. : et hoc genus *MPFUpBOEHRnDL* et numerum *Heumann* (et in *E* post est aliquid erasum est in fine lineae) : numerum *MPFUpBOEHRnDL* 5 adiciendae *MPFUpBOEHRnDL* (uide sis *Class. Quarterly* iv (1910), p. 268) : alliciendae *Ed. Ascens.* 1513 escendentibus *H. J. Edwards*, *optime* (cf. i. 10. 5) : descendentibus *MPFUpBOEHRnD² L* : densis sentibus *Rn²D³ ubi* -nsis s- in rasura 7 creari *MPFUpBOEHRnDL* (in *O* omnia ab uirium ad patres in ras.) : ciere ex 10. 8. 10 *Sigon.* *optime* et, *paene* *credo*, *recte*

9 1 ciuitatum *MF²OR³DL* : ciuitatum *PFUpBEHRL²* erat *MPFBOEHRnDL* : deerat *Up* : et in *M* aliquid (fort. de-) supra lineam additum mox erasum quippe quibus *MP²EHRnDL* : quippe *P* : quibus *P¹FupBO* conubia *MPF²BOEDL* : canubia *F* : connubia *UpHRn* (similiter in § 2)

silio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit qui
 3 societatem conubiumque nouo populo peterent : urbes quo-
 que, ut cetera, ex infimo nasci ; dein, quas sua uirtus ac di
 4 iuuent, magnas opes sibi magnumque nomen facere ; satis
 scire, origini Romanae et deos adfuisse et non defuturam
 uirtutem ; proinde ne grauarentur homines cum hominibus
 5 sanguinem ac genus miscere. Nusquam benigne legatio
 audita est : adeo simul spernebant, simul tantam in medio
 crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. Ac
 plerisque rogitantibus dimissi ecquod feminis quoque asy-
 lum aperuissent ; id enim demum compar conubium fore.
 6 Aegre id Romana pubes passa et haud dubie ad uim spec-
 tare res coepit. Cui tempus locumque aptum ut daret
 Romulus aegritudinem animi dissimulans ludos ex industria
 7 parat Neptuno equestri sollemnes ; Consualia uocat. Indici
 deinde finitimis spectaculum iubet ; quantoque apparatu tum
 sciebant aut poterant, concelebrant ut rem claram exspecta-
 8 tamque facerent. Multi mortales conuenere, studio etiam
 uidendae nouae urbis, maxime proximi quique, Caeninenses,
 9 Crustumini, Antemnates ; iam Sabinorum omnis multitudo
 cum liberis ac coniugibus uenit. Inuitati hospitaliter per
 domos cum situm moeniaque et frequentem tectis urbem
 10 uidissent, mirantur tam breui rem Romanam creuisse. Vbi
 spectaculi tempus uenit deditaeque eo mentes cum oculis

3 quas sua *Aldus* : qua (*cum i suprascr.*) sua *M* (*omnia a pr. manu*) :
 qua sua *PFUpBaOEHD* : q (*a suprascr.*) sua *RL* : quam sua *F¹*
uel P³ : quae sua *D²* opes sibi *PFUpBaOEHRnDL et Quintil.*
 9. 2. 37 : *om.* sibi *M*, *add. ante opes M³* 5 Ac plerisque *MPFUpBa*
OEHRnDL : a plerisque *D^xRn²? dett. aliq. Ald.* : plerisque *Edd.*
uel. aliq. ecquod *POEHRnD¹* (*per rasuram*) : ecquod *uel et quod*
M (*nam in hac scribae Veteris manu—de qua uide Praef. nostram—*
inter ec et et minimum uel saepe nullum est discrimen) : haec quod
D? L : eo quod *P²FUpBa* 6 daret *MPFUpBOEHD^x* : donaret
RnDL uocat *PFBOEHD^x uel D¹* : uocauit *Up* : uocat *RnDL* : *om.*
M (*uix recte*) 7 concelebrant . . . facerent *MPFUpBOE³HRnDL*
(in E nec celebrant corr. E³) : concelebrat . . . faceret *Madv. melius*
sed uix necessario 9 iam Sabinorum *MPFUpBOEHRnDL* : etiam
 Sabinorum *Scheibe* 10 eo *MPUpBOERnDL* : et *F* : *om.* *H* : ei
Novák

erant, tum ex composito orta uis signoque dato iuuentus Romana ad rapiendas uirgines discurrit. Magna pars forte 11 in quem quaeque inciderat raptae: quasdam forma excellentes, primoribus patrum destinatas, ex plebe homines quibus datum negotium erat domos deferebant. Vnam longe 12 ante alias specie ac pulchritudine insignem a globo Thalassi cuiusdam raptam ferunt multisque sciscitantibus cuinam eam ferrent, identidem ne quis uiolaret Thalassio ferri clamitatum; inde nuptialem hanc uocem factam.

Turbato per metum ludicro maesti parentes uirginum 13 profugiunt, incusantes uiolati hospitii foedus deumque inuocantes cuius ad sollemne ludosque per fas ac fidem decepti uenissent. Nec raptis aut spes de se melior aut indignatio 14 est minor. Sed ipse Romulus circumibat docebatque patrum id superbia factum qui conubium finitimis negassent; illas tamen in matrimonio, in societate fortunarum omnium ciuitatisque et quo nihil carius humano generi sit liberum fore; mollirent modo iras et, quibus fors corpora 15 dedisset, darent animos; saepe ex iniuria postmodum gratiam ortam; eoque melioribus usuras uiris quod adnissurus pro se quisque sit ut, cum suam uicem functus officio sit, parentium etiam patriaeque expleat desiderium. Accedebant 16

10 rapiendas *MHRnDL*: capiendas *PFUpBaOE* 11 in quem *MPFUpBOEHDL*: in *Rn* erasum: ut in quem *D^x* (fort. *D¹*), *Edd. uet. duo*, probante *Postgatio* fort. recte nam ante in facile perit ut

13 uiolati *MPFUpBOEHRnDL*: uiolatum *Perizonius*, optime quidem sed cf. 1. 1. 4 maiora rerum initia: fatendum est tamen in *M* rasuram aliquam fuisse inter -ti et osp- ubi nunc stat h- prima manu et ipsum profectum, et -i ab *M²* denuo et nigrore atramento rescriptum. Potest igitur credi primo -tum osp- uel tū hosp- ab *M* scriptum esse; et sic ipse, codice iam saepe inspecto, fuisse conuincor, et ad lectionem hanc *Liui* tribuendam inclinor foedus *MPFUpBOEHRnDL*: scelus *Grunauer*

14 generi *F? UpOEHRnD^x* (fort. *D²*): genere *MPF¹? BaDL*; in *Flitterae* -ri s- sic apparent *rℓ*, pleniore calamo; scribe scilicet incertum signum repperit et fideliter repraesentauit; cf. adn. ad 1. 7. 5 15 dedisset *UpOD³*: dedissent *MPFBaEHRnDL* patriaeque expleat] his verbis in *M* concluditur quaternionis primi folium quartum desinitque (usque ad 4. 71. 8) scribe quem *Veterem* appellaui; incipit optimus ille

blanditiae uirorum, factum purgantium cupiditate atque amore, quae maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt.

- 10 Iam admodum mitigati animi raptis erant; at raptarum parentes tum maxime sordida ueste lacrimisque et querellis ciuitates concitabant. Nec domi tantum indignationes continebant sed congregabantur undique ad T. Tatium regem Sabinorum, et legationes eo quod maximum Tati nomen in
2 iis regionibus erat conueniebant. Caeninenses Crustuminique et Antemnates erant ad quos eius iniuriae pars pertinebat. Lente agere his Tatius Sabinique uisi sunt: ipsi inter
3 se tres populi communiter bellum parant. Ne Crustumini quidem atque Antemnates pro ardore iraque Caeninensium satis se impigre mouent; ita per se ipsum nomen Caeninum
4 in agrum Romanum impetum facit. Sed effuse uastantibus fit obuius cum exercitu Romulus leuique certamine docet uanam sine uiribus iram esse. Exercitum fundit fugatque, fusum persequitur: regem in proelio obtruncat et spoliat:
5 duce hostium occiso urbem primo impetu capit. Inde exercitu uictore reducto, ipse cum factis uir magnificus tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium caesi suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium escendit; ibique ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designauit templo Iouis fines
6 cognomenque addidit deo: 'Iuppiter Feretri' inquit, 'haec

'Leo Diaconus' cuius fidei insigni auctoritatem suam primariam debet hic codex (u. Praef. nostrae § 9)

10 1 tum maxime *M²PUpBOEHD³* (cf. 27. 4. 3): tunc maxime *F* sed t- ab *F²* in rasura magnae alicuius capitalis (*C ut credo*): cum maxime *M²RnDL*: tum cum maxime *H. J. Mueller* (cf. 33. 9. 3) 2 his Tatius *MPFUpBOEHD³*: illis tatius *D²*: His tatius (*sic cum capitali*) *L*: iis tatius *Ald.*; cf. c. 4. 6 adn. ipsi *MP²HRnD¹L* (in *D* -t i- in ras.; fort. suos ipsi pro sunt ipsi *D*): om. *PFUpBOE* Edd. uet.

3 Ne Crustumini *MFBaOERnDL*: nec crustumini *M³PUpHD³* mouent *MP³F²OE³HRDL*: moucant *PFUpBaE*: mouebant *Up²*

4 iram esse *MHRnDL Ald.*: om. esse *PFUpBaOE* Edd. uet. plerique, sed iram. Effundit exercitum fugatque in *OE* 5 escendit *MPH*: ascendit *M²FUpBaOERnDL Ed. Rom. 1469 Ald.*

tibi uictor Romulus rex regia arma fero, templumque his regionibus quas modo animo metatus sum dedico, sedem opimis spoliis quae regibus ducibusque hostium caesis me auctorem sequentes posterī ferent.⁷ Haec templi est origo 7 quod primum omnium Romae sacratum est. Ita deinde diuisum nec inritam conditoris templi uocem esse qua laturos eo spolia posteros nuncupauit nec multitudine compotum eius doni uolgari laudem. Bina postea, inter tot annos, tot bella, opima parta sunt spolia : adeo rara eius fortuna decoris fuit.

Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatum exercitus per II occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. Raptim et ad hos Romana legio ducta palatos in agris oppressit. Fusi igitur primo impetu et clamore 2 hostes, oppidum captum ; duplicique uictoria ouantem Romulum Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata orat ut parentibus earum det ueniam et in ciuitatem accipiat : ita rem coalescere concordia posse. Facile impetratum. Inde 3 contra Crustuminos profectus bellum inferentes. Ibi minus etiam quod alienis cladibus ceciderant animi certaminis fuit. Vtroque coloniae missae : plures inuenti qui propter ubertatem 4 terrae in Crustuminum nomina darent. Et Romam inde frequenter migratum est, a parentibus maxime ac propinquis raptarum.

Nouissimum ab Sabinis bellum ortum multoque id maximum 5 fuit ; nihil enim per iram aut cupiditatem actum est, nec ostenderunt bellum prius quam intulerunt. Consilio 6 etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanae praeerat arci. Huius filiam uirginem auro corrumpit Tatius ut armatos in arcem accipiat ; aquam forte ea tum sacris extra moenia peti- 7 tum ierat. Accepti obrutam armis necauere, seu ut ui capta potius arx uideretur seu prodendi exempli causa ne

7 compotum *MP² (marg.) F⁴OE³HRDL* : compositum *PFBa* : compositum *E* : compositam *Up*

II 2 coniunx *MPOE¹HD* : coniux *FUpBaERnL*

- 8 quid usquam fidum proditori esset. Additur fabula, quod uolgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laeuo gemmatosque magna specie anulos habuerint, pepigisse eam quod in sinistris manibus haberent; eo scuta illi pro aureis
9 donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi quod in sinistris manibus esset derecto arma petisse dicant et fraude uisam agere sua ipsam peremptam mercede.
- 12 Tenuere tamen arcem Sabini; atque inde postero die, cum Romanus exercitus instructus quod inter Palatinum Capitolinumque collem campi est complisset, non prius descenderunt in aequum quam ira et cupiditate recipiendae
2 arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere. Principes utrimque pugnam ciebant ab Sabinis Mettius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. Hic rem Romanam iniquo
3 loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies fusaque est. Ad ueterem portam Palati Romulus et ipse turba
4 fugientium actus, arma ad caelum tollens, 'Iuppiter, tuis'

8 fabula *Glareanus* (cf. e. g. 1. 4. 7): fabule (a *suprascr.* quod delet *M*²) *M*: fabulae (uel -le) *M*^a*PFUpBOEHRnDL* habent *MP*²*OEHRnD*³*L*: haberant *D*²: esset haberent *P*²*F*²: esset haberet *UpBa*: esset habere *F*³ 9 derecto *MPFBOEHRnDL*: decreto *UpEdd.* uet. aliq. *Ald.*: directo *D*² dett.

12 1 recipiendae *H*: recup- *MPFUpBOEHRnDL*. Hanc nostram per -i- scripturam multis in locis tuentur *MPF*: recup- tuentur *UpOL* et (nisi in 5. 51. 3) *E* constanter, plerumque *HRnD*: in *Ver.* bis recip-, ter recup- notauimus; duo alia formae recip- exempla *Mommisenius* se repperisse dicit (*Cod. Veron.* p. 137), sed numero paginae ibi citatae error aliqui inest nec nos hac duo exempla repperire potuimus. In *Mon. Ancyran.* 34 scripsit Augustus reciperaui. Testimonia uaria reperies in *adnn.* nostris ad 2. 2. 6; 2. 3. 6; 2. 53. 5; 3. 18. 6-10; 3. 23. 4; 3. 53. 10; 3. 58. 4; 3. 70. 13; 5. 10. 3; 5. 12. 4; 5. 49. 3; 5. 51. 3; 7. 13. 5; 7. 18. 1; 9. 22. 10; 9. 23. 2; 9. 24. 11. De re grammatica uide sis *Brugmann*, *Kurze Vergl. Gram.* p. 254, unde, quamquam de hac uoce nihil pro certo statui potest, ueri similitudinem maiorem uidetur habere Augusti ipsius scriptura; quam nos eo libentius amplectimur quod in uetustioribus tantum codd. occurrit. Apud recentiores, ut puto, uicit grammaticorum doctrina recipere et recuperare quam longissime distinguens 3 fusaque est. Ad ueterem] De sententiarum diuisione uide sis *Madv. Emend.*² p. 48; quem iam confirmare aliquatenus fortasse uidebitur clausulae (Ciceronianae) numerus -tūr āc-i-es fū-sa-qu(e) est

inquit 'iussus auibus hic in Palatio prima urbi fundamenta ieci. Arcem iam scelere emptam Sabini habent; inde huc armati superata media ualle tendunt; at tu, pater deum 5 hominumque, hinc saltem arce hostes; deme terrorem Romanis fugamque foedam siste. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum sit posteris tua praesenti ope seruata urbem esse, uoueo.' Haec precatus, ueluti sensisset 7 auditas preces, 'Hinc' inquit, 'Romani, Iuppiter optimus maximus resistere atque iterare pugnam iubet.' Restitere Romani tamquam caelesti uoce iussi: ipse ad primores Romulus prouolat. Mettius Curtius ab Sabinis princeps ab 8 arce decucurrerat et effusos egerat Romanos toto quantum foro spatium est. Nec procul iam a porta Palati erat, clauitans: 'Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes; iam sciunt longe aliud esse uirgines rapere, aliud pugnare cum uiris.' In eum haec glorianter cum globo ferocissimorum 9 iuuenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Mettius pugnabat; eo pelli facilius fuit. Pulsum Romani persequuntur; et alia Romana acies, audacia regis accensa, fundit Sabinos. Mettius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit; auerteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri. Et ille quidem adnudentibus ac uocantibus suis fauore multorum addito animo euadit: Romani Sabinique in media conualle duorum montium redintegrant proelium; sed res Romana erat superior.

Tum Sabinae mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum 13 erat, crinibus passis scissaque ueste, uicto malis muliebri pauore, ausae se inter tela uolantia inferre, ex transuerso

6 monumentum *MP¹FBOE²HRnL*: monimentum *UpED* (*sed in D -i- pleniore calamo, cf. 1. 41. 4 adn.*): monumento *P* praesenti ope seruata *PFBOEHRnDL* (*ubi tamen e longiorem lingulam habet, e'*): praesenti oper seruata *M*: praesentia perseruata *M³*: praesenti opere seruata *Up*: praesentis ope seruata *D²* uel *D⁴*: praesenti opera seruata *in codice Medicei parente stetit conicit Frigell* 7 ueluti *BaRn* (*cf. e.g. 2. 36. 1*): uelutis *M? P?*: uelut si *M¹? dett.*: ueluti si *P¹* uel *P²FUpOEHD* 8 decucurrerat *MUpBHD⁴* *dett. aliq.*: decurrerat *OE Edd. uet.*: cucurrerat *PFRnDL*

- 2 impetu facto dirimere infestas acies, dirimere iras, hinc
 patres, hinc uiros orantes, ne sanguine se nefando soceri
 generique respergerent, ne parricidio macularent partus
 3 suos, nepotum illi, hi liberum progeniem. 'Si adfinitatis
 inter uos, si conubii piget, in nos uertite iras; nos causa
 belli, nos uolnerum ac caedium uiris ac parentibus sumus;
 melius peribimus quam sine alteris uestrum uiduae aut orbae
 4 uiuamus.' Mouet res cum multitudinem tum duces; silen-
 tium et repentina fit quies; inde ad foedus faciendum duces
 prodeunt. Nec pacem modo sed ciuitatem unam ex duabus
 faciunt. Regnum consociant: imperium omne conferunt
 5 Romam. Ita geminata urbe ut Sabinis tamen aliquid dare-
 tur Quirites a Curibus appellati. Monumentum eius pugnae,
 ubi primum ex profunda emersus palude equus Curtium in
 uado statuit, Curtium lacum appellarunt.
- 6 Ex bello tam tristi laeta repente pax cariores Sabinas uiris
 ac parentibus et ante omnes Romulo ipsi fecit. Itaque cum
 populum in curias triginta diuideret, nomina earum curiis
 7 imposuit. Id non traditur, cum haud dubie aliquanto nume-
 rus maior hoc mulierum fuerit, aetate an dignitatibus suis
 uirorumue an sorte lectae sint, quae nomina curiis darent.
- 8 Eodem tempore et centuriae tres equitum conscriptae sunt.
 Ramnenses ab Romulo, ab T. Tatius Titienses appellati:
 Lucerum nominis et originis causa incerta est. Inde non
 modo commune sed concors etiam regnum duobus regibus
 fuit.

13 2 sanguine se *MO Ed. Rom. 1470, sed in M se (primo fortasse omissum) in margine ad finem lineae additum deleuit M¹ uel M²: se sanguine PFUpBaEHRnDL: malim se omissum et respergerentur pro respergerent; et in D supra -nt signum paruolum √ ex² (i. e. -ur) natum esse potest*

4 mouet M¹ (nam -e- in rasura aliqua scriptum est) dett. aliq. Edd. Rom. 1469 et 1470: mouit F (sed sequitur rasura): moues L: mouent PUḡBaOEHRD

5 equus MP² marg. OE³HL: equos PFUpBaER?: eques D: equum uel equom M¹ uel M²: equum R²D⁴ dett. aliq.

Curtium Sabellicus, iam ab O et E¹ uel E² confirmatus: curtios P: curtius MP²FUpBaEHRDL (-iūs E, ubi nihil, nisi fort. punctum infra s, non a prima manu profectum est)

Post aliquot annos propinqui regis Tati legatos Lauren- 14
tium pulsant ; cumque Laurentes iure gentium agerent, apud
Tatium gratia suorum et preces plus poterant. Igitur illo- 2
rum poenam in se uertit ; nam Lauinii cum ad sollemne
sacrificium eo uenisset concursu facto interficitur. Eam 3
rem minus aegre quam dignum erat tulisse Romulum ferunt,
seu ob infidam societatem regni seu quia haud iniuria caesum
credebat. Itaque bello quidem abstinuit ; ut tamen ex-
piarentur legatorum iniuriae regisque caedes, foedus inter
Romam Lauiniumque urbes renouatum est.

Et cum his quidem insperata pax erat : aliud multo pro- 4
pius atque in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates
nimis uicinas prope se conualescere opes rati, priusquam
tantum roboris esset quantum futurum apparebat, occupant
bellum facere. Iuuentute armata immissa uastatur agri quod
inter urbem ac Fidenas est ; inde ad laeuam uersi quia 5
dextra Tiberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium
populantur, tumultusque repens ex agris in urbem inlatus
pro nuntio fuit. Excitus Romulus—neque enim dilationem 6
pati tam uicinum bellum poterat—exercitum educit, castra a
Fidenis mille passuum locat. Ibi modico praesidio relicto, 7
egressus omnibus copiis partem militum locis circa densa
obsita uirgulta obscuris subsidere in insidiis iussit : cum
parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quae-
rebat, tumultuoso et minaci genere pugnae adequitando ipsis
prope portis hostem exciuit. Fugae quoque, quae simulanda

14 3 renouatum est *PFUpBaOEHRnDL* : om. est *M* 4 occu-
pant *PFUpBaOEHRnDL* : occupabant *M* uastatur *UpOEHR²D⁵* :
uastantur *MPFBarDL* : add. id *D⁵* 5 quia dextra *BaHR²D¹* :
quia dexteram *Up* : qua dextra *MPFOERDL* cum magna *FRu*
D³ : tum magna *PUpBaOEHDL* : utrum uoluerit *M* credo ipsum dicere
nequuisse 6 tam *MOHRD* : tan *L* : tantum *PFUpBa* 7 densa
obsita uirgulta *MPFU⁷BOEHRDL* (nisi quod in *L* uirgulata) ; cf.
3. 43. 6 et cum *Frigellio* 40. 56. 9 umbrae insontis perempti filii :
damnat obsita *H. J. Mueller*, sed si quid mutandum esset, facilius sane
densa omitteretur. Contra audaciores coniecturas uide *Frig. Epilegom.*
ad Lib. I, p. 30, et Madv. Emend.² p. 50

- erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit.
- 8 Et cum, uelut inter pugnae fugaeque consilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effusi hostes impulsa Romana acie studio instandi
- 9 sequendique trahuntur ad locum insidiarum. Inde subito exorti Romani transuersam inuadunt hostium aciem; addunt pauorem mota e castris signa eorum qui in praesidio relictii fuerant. Ita multiplici terrore perculsi Fidenates prius paene, quam Romulus quique <auehi> cum eo uisi erant circum-
- 10 agerent frenis equos, terga uertunt; multoque effusius, quippe uera fuga, qui simulantes paulo ante secuti erant oppidum
- 11 repetebant. Non tamen eripuerunt se hosti: haerens in tergo Romanus, priusquam fores portarum obicerentur, uelut agmine uno inrumpit.
- 15 Belli Fidenatis contagione inritati Veientium animi et consanguinitate—nam Fidenates quoque Etrusci fuerunt—et quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat. In fines Romanos excucurrerunt
- 2 populabundi magis quam iusti more belli. Itaque non castris positis, non exspectato hostium exercitu, raptam ex agris praedam portantes Veios rediere. Romanus contra postquam hostem in agris non inuenit, dimicationi ultimae
- 3 instructus intentusque Tiberim transit. Quem postquam castra ponere et ad urbem accessurum Veientes audiuerunt, obuiam egressi ut potius acie decernerent quam inclusi de

8 pugnae *MP²HRnDL*: pugnam *PFUpBaOE* 9 quique <auehi> cum eo uisi erant *Walters* (nam in *codd.* auehi saepe auei scriptum et quod nonnumquam cum ciu- (9. 9. 16) et cum au- confusum est): quiq. (uel quique) cum eo uisi erant *UpOEHDett.* alig.: quiq. cum eo quisierant *P*: quiq. cum eo equis ierant *P²F* (sic *Ba* qui tamen -que plene scribit): quiq. cum eo quiq. cum equis abierant *usi* erant *MDL* (nisi quod in *DL* uisi, non *usi*; similia praebent *M²R*): quiq. cum eo equites erant *D²* *dett.* *Edd. uet. Ald.* Plura uide sis in *Classical Quarterly*, iv (1910), p. 268

15 1 stimulabat *UpO¹D³*: stimulabant *MPFBaOEHD²*: simulabant *RD*: simulabat *R²*: simulant (ba *suprascr.*) *L.* In *O* littera -n- infra per punctum primo atramento notata est

tectis moenibusque dimicarent. Ibi uiribus nulla arte ad- 4
iutis, tantum ueterani robore exercitus rex Romanus uicit ;
persecutusque fusos ad moenia hostes, urbe ualida muris ac
situ ipso munita abstinuit, agros rediens uastat, ulciscendi
magis quam praedae studio ; eaque clade haud minus quam 5
aduersa pugna subacti Veientes pacem petitem oratores
Romam mittunt. Agri parte multatis in centum annos
indutiae datae.

Haec ferme Romulo regnante domi militiaeque gesta, quo- 6
rum nihil absonum fidei diuinae originis diuinitatisque post
mortem creditae fuit, non animus in regno auito recipiendo,
non condendae urbis consilium, non bello ac pace firmandae.
Ab illo enim profecto uiribus datis tantum ualuit ut in quad- 7
raginta deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini 8
tamen gratior fuit quam patribus, longe ante alios acceptissi-
mus militum animis ; trecentosque armatos ad custodiam
corporis quos Celeres appellauit non in bello solum sed etiam
in pace habuit.

His immortalibus editis operibus cum ad exercitum recen- 16
sendum contionem in campo ad Caprae paludem haberet,
subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque
tam denso regem operuit nimbo ut conspectum eius contioni
abstulerit ; nec deinde in terris Romulus fuit. Romana 2
pubes sedato tandem pauore postquam ex tam turbido die
serena et tranquilla lux rediit, ubi uacuam sedem regiam
uidit, etsi satis credebat patribus qui proximi steterant sub-
limem raptum procella, tamen uelut orbitatis metu icta
maestum aliquamdiu silentium obtinuit. Deinde a paucis 3
initio facto, deum deo natum, regem parentemque urbis

4 nulla arte *F*³ *deit. alig. Petrus Nannius* : nulla parte *MPUpBa*
OEHRnDL : nulla parte *F* adiutis *PF*³*UpBOEHRnDL Ed.*
*Rom. 1470 Ald. (sed in P iu- in rasura a P*² *scripta)* : adiuti *MF* :
adiutis *D*² tantum ueterani *PFUpBOEHRnD*¹ uel *D*² : tum uete-
rani *M* : iam ueterani tantum ueterani *DL* 6 recipiendo *cf.*
I. 12. I adn. : recuperando MPFUpBOEHRnDL

- Romanae saluere uniuersi Romulum iubent; pacem precibus exposcunt, uti uolens propitius suam semper sospitet
 4 progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos qui discerp-
 tum regem patrum manibus taciti arguerent; manauit enim
 haec quoque sed perobscura fama; illam alteram admiratio
 5 uiri et pauor praesens nobilitauit. Et consilio etiam unius
 hominis addita rei dicitur fides. Namque Proculus Iulius,
 sollicita ciuitate desiderio regis et infensa patribus, grauis,
 ut traditur, quamuis magnae rei auctor in contionem prodit.
 6 ‘Romulus’ inquit, ‘Quirites, parens urbis huius, prima
 hodierna luce caelo repente delapsus se mihi obuium dedit.
 Cum perfusus horrore uenerabundusque adstissem petens
 ; precibus ut contra intueri fas esset, “Abi, nuntia” inquit
 “Romanis, caelestes ita uelle ut mea Roma caput orbis
 terrarum sit; proinde rem militarem colant sciantque et ita
 posteris tradant nullas opes humanas armis Romanis resis-
 8 tere posse.” Haec’ inquit ‘locutus sublimis abiit.’ Mirum
 quantum illi uiro nuntianti haec fidei fuerit, quamque desi-
 derium Romuli apud plebem exercitumque facta fide im-
 mortalitatis lenitum sit.
- 17 Patrum interim animos certamen regni ac cupido uersabat;
 necdum ꝑa singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo
 populo, peruenerat: factionibus inter ordines certabaturꝑ.

16 4 aliquos *MP²HRnDL*: alios *PFUpBaOE* sed perobscura
MP²HRnDL: sed obscura *POE*: subobscura *FUp*: perobscura *Ba*
 5 Et consilio etiam *PFUpBaOE*: et consilio et tam *ME¹* uel *E²*:
 consilio etiam *RnDL* dett. *Ald.* (sed in *D C* in consilio in ras., fort.
 litterae *E*): malim etiam *seclusum* 6 uenerabundusque *PFUpB*
OEHRnDL: om. -que *M* dett. *alig.* non male 8 fidei *Gron.*
Madv.: fides *MPFUpBaOEHRnDL* dett. *Edd.* uet. *Ald.* *Drak.* (an
 recte? cf. mirum quantum profuit 2. 1. 11)

17 1 a singulis *MPUpBaOEHRnDL*: singulis *F*: ad singulos
Graevius magnopere] sic hic et 3. 65. 2 et 3. 71. 8 *MPUpBOH*
RnDL et (nisi hic magno opere) *F* peruenerat: factionibus *MP*
FUpBaO¹ uel *O²EH*: peruenerat factiones *O*: peruenerant factiones
RnDL dett. *Edd.* uet. *alig.* Locus uariis modis temptatus (a singulis,
 quia . . . populo, per uim aut factionibus: inter ordines certabatur
Weissenb.: a singulis, quia . . . populo, per uim adfectabatur: inter
 ordines certabatur *Reuss*) nondum medicinam suam repperit, sed
 proxima uero uidetur *Graevi* coniectura

Oriundi ab Sabinis, ne quia post Tati mortem ab sua parte 2
 non erat regnatum, in societate aequa possessionem imperii
 amitterent, sui corporis creari regem uolebant: Romani
 ueteres peregrinum regem aspernabantur. In uariis uolun- 3
 tatibus regnari tamen omnes uolebant, libertatis dulcedine
 nondum experta. Timor deinde patres incessit ne ciuitatem 4
 sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum
 inritatis animis, uis aliqua externa adoriretur. Et esse igitur
 aliquod caput placebat, et nemo alteri concedere in animum
 inducebat. Ita rem inter se centum patres, decem decuriis 5
 factis singulisque in singulas decurias creatis qui summae
 rerum praeessent consociant. Decem imperitabant: unus 6
 cum insignibus imperii et lictoribus erat: quinque dierum
 spatio finiebatur imperium ac per omnes in orbem ibat,
 annumque interuallum regni fuit. Id ab re quod nunc
 quoque tenet nomen interregnum appellatum. Tremere 7
 deinde plebs multiplicatam seruitutem, centum pro uno
 dominos factos; nec ultra nisi regem et ab ipsis creatum
 uidebantur passuri. Cum sensissent ea moueri patres, 8
 offerendum ultro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt
 summa potestate populo permissa ut non plus darent iuris
 quam detinerent. Decreuerunt enim ut cum populus regem 9
 iussisset, id sic ratum esset si patres auctores fierent. Hodie
 quoque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem

2 aequa *PF³UpOE³RnDL*: de qua *H*: quia *MBa*: qua *M²F[?]E*:
 aequam *Madu*. 3 regnari *dett. aliq.*: regnare *MPFUpBaOEHRnDL*:
RnDL: regem *D³dett. aliq.* 7 nisi *M³PF¹UpBOEHRnDL*:
om. MF 8 sensissent *MP² marg. F³OHRnDL*: censissent
PFBa: censuissent *Up*: cessissent *E* ea moueri *MRnDL*: amo-
 ueri *H*: et amoueri *PF[?]UpBaE*: id amoueri *F³*: se ammoueri *O*
 detinerent *MPFUpBOEHRnDL* (*sed -tine- ab M³ in rasura; M for-*
tasse decernerent): retinerent *Gron.*, quod clausulam pessimam facit
 9 sic ratum *F³D⁴dett. aliq. Ald.*: si gratum *MPFBaOEHRnDL*: sic
 gratum *Up* idem *F³ Ed. Rom. 1470*: id enim *MPFUpBaOEHRnDL*;
sed in E uerba enim ius ui adempta prius quam largiore manu
scripta; scilicet librarius cum archetypum suum hic legere ipse nequiret
locum seniori scribae explendum reliquit, ut alias et in hoc codice et in aliis
notauit (cf. I. 41. 4 adn.)

ius, ui adempta: priusquam populus suffragium ineat, in
 10 incertum comitiorum euentum patres auctores fiunt. Tum
 interrex contione aduocata, 'Quod bonum, faustum felixque
 sit' inquit, 'Quirites, regem create: ita patribus uisum est.
 Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numere-
 11 tur crearitis, auctores fient.' Adeo id gratum plebi fuit ut,
 ne uicti beneficio uiderentur, id modo sciscerent iuberentque
 ut senatus decerneret qui Romae regnaret.

18 Inclita iustitia religioque ea tempestate Numae Pompili
 erat. Curibus Sabinis habitabat, consultissimus uir, ut in
 illa quisquam esse aetate poterat, omnis diuini atque humani
 2 iuris. Auctorem doctrinae eius, quia non exstat alius, falso
 Samium Pythagoram edunt, quem Seruio Tullio regnante
 Romae centum amplius post annos in ultima Italiae ora
 circa Metapontum Heracleamque et Crotona iuuenum aemu-
 3 lantium studia coetus habuisse constat. Ex quibus locis,
 etsi eiusdem aetatis fuisset, quae fama in Sabinos? Aut
 quo linguae commercio quemquam ad cupiditatem discendi
 exciuisset? Quooue praesidio unus per tot gentes dissonas
 4 sermone moribusque peruenisset? Suapte igitur ingenio
 temperatum animum uirtutibus fuisse opinor magis instruc-
 tumque non tam peregrinis artibus quam disciplina tetrica ac
 tristi ueterum Sabinorum, quo genere nullum quondam in-
 5 corruptius fuit. Audito nomine Numae patres Romani,
 quamquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto uide-
 bantur, tamen neque se quisquam nec factionis suae alium
 nec denique patrum aut ciuium quemquam praeferre illi uiro
 ausi, ad unum omnes Numae Pompilio regnum deferendum
 6 decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato urbe condenda

o in incertum *M³P²U^pEHRnDL*: incertum *MPFBaO*

18 1 uir *M³PFU^pBOEHRnDL*: om. *M* fort. recte 2 Crotona
D, *Glareanus*. quod probat *Gron.*: grotonam *M*: ctotonam *P*: croto-
 nam *P¹FU^pBaOEHRnD²L* Edd. uet.; v. *Drak.* ad loc. qui Crotonem
 pluribus ex locis tertiae et quartae decadis citat 3 quae fama *MPF*
U^pBOEHRnDL Edd. uet.: qua fama *F² Sigonius* fort. recte in
 Sabinos? sic interpunxit *Wex*, recte, si quae retinetur

regnum adeptus est, de se quoque deos consuli iussit. Inde ab augure, cui deinde honoris ergo publicum id perpetuumque sacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem uersus consedit. Augur ad laeuam eius capite uelato 7 sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem lituum appellarunt. Inde ubi prospectu in urbem agrumque capto deos precatus regiones ab oriente ad occasum determinauit, dextras ad meridiem partes, laeuas ad septentrionem esse dixit; signum contra quo longissime 8 conspectum oculi ferebant animo finiuit; tum lituo in laeuam manum translato, dextra in caput Numae imposita, ita precatus est: 'Iuppiter pater, si est fas hunc Numam Pom- 9 pilium cuius ego caput teneo regem Romae esse, uti tu signa nobis certa adclarassis inter eos fines quos feci.' Tum peregit 10 uerbis auspicia quae mitti uellet. Quibus missis declaratus rex Numa de templo descendit.

Qui regno ita potitus urbem nouam conditam ui et armis, 19 iure eam legibusque ac moribus de integro condere parat. Quibus cum inter bella adsuescere uideret non posse—quippe ■

6 in lapide *Rn dett. Edd. uet. aliq.*: in lapidem *MP²DL* (*sed in M* in lapi litteris solito maioribus, cf. 1. 17. 9 *adu.*): lapidem *PFUpBaOEh*: *malim* in lapide *seclusum* 7 quem lituum appellarunt *et* dextras ad meridiem . . . esse dixit *MPFUpBOEHRnDL* (*sed in RnDL* appellauerunt): *secludit Regell, N. Jahrb. Philol.* 1881, 618 ff. *Si uera sunt, ex praecedentibus* (ad meridiem uersus *et* ad laeuam eius . . . sedem cepit) *necessario sequitur ut oporteat aut in § 8 conuersus uel simile aliquid inter tum et lituo inserere; aut, quod probat Walters, dextras partes ab occidente ad meridiem, laeuas a meridie ad orientem extendi intelligere; aut statuere uerba dextras et laeuas significare nihil aliud quam 'felices' et 'infelices'* 8 quo *P² dett. aliq.*: quō *M*: quod *PFUpBaOEHRnDL*: quoad *Weissb.* imposita *MPFUpBOEH*: posita *RnDL* ita precatus est *Walters, aduerbium post* imposita excidisse, dein perperam repositum esse statuens: precatus est ita *ORnDL*: precatus ita est *MPFUpBEH* 9 adclarassis (*uel acc-*) *MP²UpBaOEHR? DL*: adclares sis *M³*: adclarussis *P*: ac clara assis *F³* in rasura: ac clara sint *R²D²*, a *D³* partim rescripta, *dett. aliq.*

19 1 eam *MPFUpBOEHRnDL*: eandem olim *Harrison* (*per litteras nobis benigne missas*), *sed cf.* 1. 49. 9 *et* 3. 58. 1: *malit fort. aliquis urbe noua condita; et praebet urbem nouam condita M* (-itam *M²*) *sed ceteri nihil uariant, nisi quod urbem noua- conditam (sic) praebet O*

- efferrari militia animos —, mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis bellicae fecit, apertus ut in armis esse civitatem,
- 3 clausus pacatos circa omnes populos significaret. — Bis deinde post Numae regnum clausus fuit, semel T. Manlio consule post Punicum primum perfectum bellum, iterum, quod nostrae aetati di dederunt ut uideremus, post bellum Actiacum ab imperatore Caesare Augusto pace terra marique parta. —
- 4 Clauso eo cum omnium circa finitimorum societate ac foederibus iunxisset animos, positus externorum periculorum curis, ne luxuriarent otio animi quos metus hostium disciplinaeque militaris continuerat, omnium primum, rem ad multitudinem imperitam et illis saeculis rudem efficacissimam,
- 5 deorum metum iniciendum ratus est. Qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Egeria congressus nocturnos esse; eius se monitu quae acceptissima dis essent sacra instituere, sacerdotes
- 6 suos cuique deorum praeficere. Atque omnium primum ad cursus lunae in duodecim menses describit annum; quem quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet desuntque sex dies solido anno qui solstitiali circumagitur orbe, intercalariis mensibus interponendis ita dispensavit, ut vicesimo anno ad

2 efferari *MP²FBaHD?*: effariri *P*: afferri *RL*: efferos *UpOED³*: sed at efferari *E¹ marg.*: efferatis (militia animis) *D?* dett.

4 periculorum curis *MPFUpBEHRnL*: ord. in verso *O*: periculorum curis *D³ ubi in curis littera -r- in rasura est et -s additum: num periculorum delendum?* luxuriarent *MPFUpBaOEH*: luxuriarentur *P²RnDL* dett. aliq.; in *E* supra -n- stat punctum primi atramenti semiblitum quo scriba compendium litterarum -ur (²) incipere fortasse voluit

6 lunae in *M⁴PFUpEHRnDL*: om. in *MO*: in *B* ordo est ad primū lune cursus in describit Buecheler (cf. adn. ad 1. 42. 5; 4. 4. 2): describit *MPFBOEHRnDL* Edd. nct.: distribuit *Up* sex dies scripsi ex *B* ubi des qui dies: excidit numerus in *MPUpOEHRn*: sed ante dies in *E* -e in quae post rasuram scripta fuisse potest et in *F* duarum litterarum spatium occupat rasura; in *D* post dies scriptum est soa *D³* in rasura quae quattuor litterarum spatium occupat qui solstitiali . . . vicesimo anno om. *F*, add. *F¹* infra intercalariis Heerwagen: intercalares *F¹UpBaOERnDL*: intercalares *M³* in rasura: intercalares *P*: intercalares *H* interponendis *MPUpOEHRn?* *DL*: interponendos *P²F¹Ba* dett. aliq.: interponendo *D³*: fort. legendum intercalares mensibus interponendo.

metam eandem solis unde orsi essent, plenis omnium annorum spatiis dies congruerent. Idem nefastos dies fastosque fecit 7 quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

Tum sacerdotibus creandis animum adiecit, quamquam 20 ipse plurima sacra obibat, ea maxime quae nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosa plures 2 Romuli quam Numae similes reges putabat fore iturosque ipsos ad bella, ne sacra regiae uicis desererentur flaminem Ioui adsidium sacerdotem creauit insignique eum ueste et curuli regia sella adornauit. Huic duos flamines adiecit, Marti unum, alterum Quirino, uirginesque Vestae legit, Alba 3 oriundum sacerdotium et genti conditoris haud alienum. His ut adsiduae templi antistites essent stipendium de publico statuit; uirginitate aliisque caerimoniis uenerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, 4 tunicaeque pictae insigne dedit et super tunicam aeneum pectori tegumen; caelestiaque arma, quae ancilia appellantur, ferre ac per urbem ire canentes carmina cum tripudiis sollemnique saltatu iussit. Pontificem deinde Numam 5 Marcium Marci filium ex patribus legit eique sacra omnia exscripta exsignataque attribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quae templa sacra fierent, atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica priuata- 6 que sacra pontificis scitis subiecit, ut esset quo consultum plebes ueniret, ne quid diuini iuris neglegendo patrios ritus peregrinosque adsciscendo turbaretur; nec caelestes modo 7 caerimonias, sed iusta quoque funebria placandosque manes ut idem pontifex edoceret, quaeque prodigia fulminibus alioque quo uisu missa susciperentur atque curarentur. Ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicaui deumque consuluit auguriis, quae suscipienda essent.

20 3 His *UpOED*³ *dett.* : iis *MP*²*Rn*²*D*? : is *PFBaHD*?*L*

4 Salios *HRn*²*D*¹ *dett.* : salii *I*² *marg.* : alios *MPFUpBaOERnDL*

5 erogaretur *P*²*FUpBaOEHRn*²*DL* (*sed in E* pecuniae rogaretur, *corr. E*²): erogarentur *Rn*: rogarentur *P*: rogaretur *M*

21 Ad haec consultanda procurandaque multitudine omni a
 ui et armis conuersa, et animi aliquid agendo occupati erant,
 et deorum adsidua insidens cura, cum interesse rebus humanis
 caeleste numen uideretur, ea pietate omnium pectora im-
 buerat ut fides ac ius iurandum †proximo† legum ac poenarum
 2 metu ciuitatem regerent. Et cum ipsi se homines in regis
 uelut unici exempli mores formarent, tum finitimi etiam
 populi, qui antea castra non urbem positam in medio ad
 sollicitandam omnium pacem crediderant, in eam uerecun-
 diam adducti sunt, ut ciuitatem totam in cultum uersam
 3 deorum uiolari ducerent nefas. Lucus erat quem medium ex
 opaco specu fons perenni rigabat aqua. Quo quia se per-
 saepe Numa sine arbitris uelut ad congressum deae inferebat,
 Camenis eum lucum sacrauit, quod earum ibi concilia cum
 4 coniuge sua Egeria essent. Et [soli] Fidei sollemne instituit.
 Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato uehi iussit manu-
 que ad digitos usque inuoluta rem diuinam facere, signifi-
 cantes fidem tutandam sedemque eius etiam in dexteris
 5 sacratam esse. Multa alia sacrificia locaque sacris faciendis
 quae Argeos pontifices uocant dedicauit. Omnium tamen
 maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus

211 proximo *Vorn.* MPFUpBaOEHRnDL *Ed. Rom.* 1469, *sed in E et O punctum praecedit media in linea* (-proximo): propulso *dett.* *alig.*: pro Novák probante *H. J. Muellerio*: proxime (*cum metum in seq.*) *Murtus*, quem secutus *Gron.* coniecturam suam pro summo reuocauit: pro anxio uel pro obnoxio *Madv.*: pro nimio optime *Walters*: ipsa praepositio pro per *Ouidii testimonium stabilita paene certa est* (Proque metu populum sine ui pudor ipse regebat, *Fast.* 1. 251) antea *M*: ante PFUpBaOEHRnDL (*recte?* cf. 4. 26. 4; 9. 39. 5) uiolari MOEH RnDL: uiolare PFUpBa fort. recte (*sed cf.* 1. 5. 5) 3 ibi *Nannius*, *dett.* *alig.*: sibi MPFUpBaOEHRnDL *Edd. uet. Ald.* (*sed in M litteris solito maioribus*) concilia PFUpBOEHRnDL: consilia *M*
 4 soli seclisit *Sigonius et s'c Rycquius* pro soll ex sequenti sollemne prae sumpto habens: solus *Seeley* (cf. *Dion. Hal.* 2. 75 πρώτος ἀνθρώπων ἱερὸν ἰδρύσαστο νόστεως) uix recte: melius *Sollae* i.e. intemeratae *Hayley*, *Harvard Studies* 7. 215. Conspirant *codd.* (MPFUpBOEHRnDL) et *Edd. uet. omnes nisi quod in E supra -i aliquid* (fort. ae, fort. ū, i.e. solum, erasum est) Ad id] ante Ad quattuor uel quinque litterae in *M* erasae et in *E* ibidem uacat tantundem spatii: om. id *B*

haud minor pacis quam regni. Ita duo deinceps reges, alius 6 alia uia, ille bello, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus septem et triginta regnauit annos, Numa tres et quadraginta. Cum ualida tum temperata et belli et pacis artibus erat ciuitas.

Numae morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum 22 Hostilium, nepotem Hostili, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit; patres auctores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis sed 2 ferocior etiam quam Romulus fuit. Cum aetas uiresque tum auita quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem otio ratus undique materiam excitandi belli quaerebat. Forte euenit ut agrestes Romani ex Albano 3 agro, Albani ex Romano praedas in uicem agerent. Imperi- 4 tabat tum Gaius Cluilius Albae. Vtrimque legati fere sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus praeceperat suis ne quid prius quam mandata agerent; satis sciebat negaturum Albanum; ita pie bellum indici posse. Ab Al- 5 banis socordius res acta; excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis conuiuium celebrant. Tantisper Romani et res repetiuerant priores et neganti Albano bellum in tricesimum diem indixerant. Haec renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem quid petentes uenerint 6 facit. Illi omnium ignari primum purgando terunt tempus: se inuitos quicquam quod minus placeat Tullo dicturos, sed imperio subigi; res repetitum se uenisse; ni reddantur bel-

22 2 quam Romulus *MPFU^pBaOEH* Edd. uet.: romulo *RnDL* dett. aliq.

4 Cluilius *Glareanus* ex 1. 23. 7 inf. et (e.g.) *Dion. Hal.* 8. 22. 1: clulius *M*: ciuilius *P²* uel *P¹* (in rasura) *E³H* dett. aliq.: ciiilius *O* (summa sic cum cura): ciuibus *DL*: erasum in *Rn*: om. *FB*: g. publius *Up* 5 comiter *P²UpOEH*: cum hoc aduerbio archetypi ditlographia comi fronte uarie, ut solet, in codd. intermixta est; comi fronte comiter *PFBa*: cum fronte comi *R*: fronte comiter *M?*: concomi fraterniterque *M³*: concomiter fraterniterque *M⁴*: cum fronte comit muniter *D*: comiter fronte *D³*: cum fronte communi *L*

6 tum *PFU^pBOEHRnDL* Edd. uet.: tunc *M* facit *PFU^pBaOEHRnDL* Edd. uet. aliq.: fecit *M* Ed. Rom. 1470

7 lum indicere iussos. Ad haec Tuillus 'Nuntiate' inquit, 'regi uestro regem Romanum deos facere testes, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetant huiusce clades belli.'

- 23 Haec nuntiant domum Albani. Et bellum utrimque summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, prope inter parentes natosque, Troianam utramque prolem, cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum
2 oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit, quod nec acie certatum est et tectis modo dirutis alterius urbis duo populi in unum con-
3 fusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. Castra ab urbe haud plus quinque milia passuum locant, fossa circumdant; fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot saecula appellata est, donec cum
4 re nomen quoque uetustate aboleuit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur; dictatorem Albani Mettium Fufetium creant. Interim Tullus ferox, praecipue morte regis, magnumque deorum numen ab ipso capite orsum in omne nomen Albanum expetiturum poenas ob bellum impium dictitans, nocte praeteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum
5 pergit. Ea res ab statuiis exciuit Mettium. Ducit quam proxime ad hostem potest; inde legatum praemissum nuntiare Tullo iubet priusquam dimicent opus esse conloquio; si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum quae nihilo
6 minus ad rem Romanam quam ad Albanam pertineant. Haud aspernatus Tullus, tamen si uana adferantur in aciem educit.

23 3 Cluilia *Glareanus* (cf. I. 22. 4): cluili *M*: ciuilia *RnD*²: ciuili *PFBaHDL*: ciuili *F*²*UpOE* uetustate *Rn*: cum uetustate *MPF UpBaOEHD*; sed *Up* re quoque nomen habet et in *O* re nomen quoque desunt, unde patet corruptelae origo; cf. 4. 7. 10 cum adn. et Praef. § 1 4 Cluilius ut supra: cluiuilius *M*: ciuilius *PFUpBOEHRnDL*

5 quam proxime *Vorm. MPFBaOEHRnDL Edd. uet.*: qua proxime *Gron., Up, fort. recte* 6 tamen si uana adferantur *I. H. Voss* (cf. si destituat spes I. 41. 1): tametsi uana adferebantur (*uel aff.*) *MPF UpBaOEHRnDL Edd. uet.*: tametsi uana adferri rebatur *Tan. Faber*

Exeunt contra et Albani. Postquam instructi utrimque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. Ibi 7 infit Albanus : ‘ Iniurias et non redditas res ex foedere quae repetitae sint, et ego regem nostrum Cluiliū causam huiusce esse belli audisse uideor, nec te dubito, Tulle, eadem prae te ferre ; sed si uera potius quam dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperii duos cognatos uicinosque populos ad arma stimulat. Neque, recte an perperam, interpretor. 8 Fuerit ista eius deliberatio qui bellum suscepit : me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te, Tulle, monitum uelim : Etrusca res quanta circa nos teque maxime sit, quo propior es [Volscis] hoc magis scis. Multum illi terra, plurimum mari pollent. Memor esto, iam cum signum 9 pugnae dabis, has duas acies spectaculo fore ut fessos confectosque simul uictorem ac uictum adgrediantur. Itaque si nos di amant, quoniam non contenti libertate certa in dubiam imperii seruitiique aleam imus, ineamus aliquam uiam qua utri utris imperent sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.’ Haud displicet 10 res Tullo quamquam cum indole animi tum spe uictoriae ferocior erat. Quaerentibus utrimque ratio initur cui et fortuna ipsa praeuit materiam.

6 Postquam instructi *Sabellicus* (1498), *Ald.* : postquam structi *MP FUpBaOERnDL* (*num recte?*) : postquam fructi *H* procedunt *PFUpBaOE* : prodeunt procedunt *M* : prodeunt *HRnDL* *dett. alig.*

7 Cluiliū *M* (*cf. supr. 1. 22. 4*) : cisiulium *L* : ciuiliū *PFUpBOEH RnD* audisse *MPFUpBOEHRnDL* : dicentem addere *uolui Iac.*

Perizonius sed cf. 4. 20. 7 (*ubi simile aliquid desiderabat Gron.*). *Mutuo sese tutantur hi loci ; plura in lexicis reperies* 8 uelim. Etrusca

M²POEHRnDL : uelli metrusca *MP* : uelim etrusca *F²B* (*sed in F uellim*) : uelim etrusca *F³* : uellem etrusca *Up* quo *MPUpOE*

HRnDL : qui *FBa* propior *P²FUpOE¹* uel *E²HRn* : propior *MPBaED²* : proprio *DL* es *HRnD²* : res *DL* : *om. MPFUpBaOE*

Volscis (*uel Vulscis*) *MP²FUpBaOE¹* uel *E²HDL* : uul scis *Rn* : uulsis *PE* : *seclutit Voss* : Tuscis *Strothius* : (propiores) uos *Grynaeus*

hoc magis scis *MPFUpBOEHRnD* : *om. L* 9 qua *UpOE²* *HRnDL* : quam *MPFE* : *om. B* utri utris *MP¹ marg. O²E²HRn*

DL : ucri utris *O* : ut utri *PB* : uter utri *F³* (*F obscuratum est*) : utri *UpE* 10 cum indole *MP²OEHRnDL* : tum indole *PFUpBaD³ dett.*

24 Forte in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec aetate nec uiribus dispares. Horatios Curiatiosque fuisse satis constat, nec ferme res antiqua alia est nobilior ; tamen in re tam clara nominum error manet, utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint. Auctores utroque trahunt ; plures tamen inuenio qui Romanos Horatios uocent ; hos ut sequar
 2 inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges ut pro sua quisque patria dimicent ferro ; ibi imperium fore unde uictoria fuerit. Nihil recusatur ; tempus et locus conuenit.
 3 Priusquam dimicarent foedus ictum inter Romanos et Albanos est his legibus ut cuiusque populi ciues eo certamine uicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Foedera
 4 alia aliis legibus, ceterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec ullius uetustior foederis memoria est. Fetialis regem Tullum ita rogauit : ‘Iubesne me, rex, cum patre patrato populi Albani foedus ferire?’ Iubente rege, ‘Sagmina’ inquit ‘te, rex, posco.’ Rex ait : ‘Pura
 5 tollito.’ Fetialis ex arce graminis herbam puram attulit. Postea regem ita rogauit : ‘Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium, uasa comitesque meos?’ Rex respondit : ‘Quod sine fraude mea populiue Romani
 6 Quiritium fiat, facio.’ Fetialis erat M. Valerius ; is patrem patratum Sp. Fusium fecit, uerbena caput capillosque tangens. Pater patratus ad ius iurandum patrandum, id est, sanciendum fit foedus ; multisque id uerbis, quae longo effata

24 3 cuiusque MPFU $\bar{\rho}$ BOEHRnDL (cf. cum Gron. quandoque 1. 31. 4 ; 9. 10. 9, et e.g. Plaut. Mil. 160 ; Sall. Cat. 39. 6) : cuius dett. aliq. Ald., sed in iuris formulis amat Liuius uetustiores formas, cuius rei nimis saepe obliuiscuntur editores ; cf. etiam 3. 37. 7 cum adn.
 5 Pura dett. aliq., probante Postgatio : puram MPFU $\bar{\rho}$ BOEHRnDL : delebat Ussing 6 is patrem Vorm. M Ed. Rom. 1470 : om. is PF UPBOEHRnDL dett. Edd. uet. plerique patrandum, id est PU $\bar{\rho}$ B : patrandum id ē EF : patrono umid ē M (sed supra lineam aliquid iam erasum est inter -o et u- ; habebat igitur fort. patrondum) : patrandum id (i.e. idem) OL : patrandum idem D : patrandum id Rn : patrandum est H fit MPFU $\bar{\rho}$ BOEH : est fit RnDL dett. aliq. (fort. est ex e littera natum est quae in PF supra uocem sancandum scripta est, prima in utroque manu, ut sancandum efficiatur)

carminē non operae est referre, peragit. Legibus deinde 7
 recitatis, 'Audi' inquit, 'Iuppiter; audi, pater patrate populi
 Albani; audi tu, populus Albanus. Vt illa palam prima po-
 strema ex illis tabulis ceraue recitata sunt sine dolo malo, uti-
 que ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus po-
 pulus Romanus prior non deficiet. Si prior defexit publico 8
 consilio dolo malo, tum tu ille Diespiter populum Romanum
 sic ferito ut ego hunc porcum hic hodie feriam; tantoque
 magis ferito quanto magis potes pollesque.' Id ubi dixit por- 9
 cum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani suum-
 que ius iurandum per suum dictatorem suosque sacerdotes
 peregerunt.

Foedere icto trigemini, sicut conuenerat, arma capiunt. 25
 Cum sui utrosque adhortarentur, deos patrios, patriam ac
 parentes, quidquid ciuium domi, quidquid in exercitu sit,
 illorum tunc arma, illorum intueri manus, feroces et suopte
 ingenio et pleni adhortantium uocibus in medium inter duas
 acies procedunt. Consederant utrimque pro castris duo 2
 exercitus, periculi magis praesentis quam curae expertes;
 quippe imperium agebatur in tam paucorum uirtute atque
 fortuna positum. Itaque ergo erecti suspensique in minime

7 Iuppiter; audi MPFBOEHRnDL (*sed in L iupi- et in E -i (in
 audi) pleniore calamo, cf. 1. 41. 4 adn.): om. Up pater MOEH
 RnDL: inquit, pater PF¹: inquit pater Ba: audi inqpater F audi,
 tu MP¹ uel P²UpOE (ubi tú, fort. = tum, cf. 5. 43. 1 adn.) RnD²:
 auditu PFBHDL: audito Krupp, C. Schenkl: audiat H. J. Mueller
 (cf. 1. 32. 6): sed cf. 8. 9. 4 postrema Vorm. Rn²D³ dett. aliq.:
 postremum MPFUpBaOEHRnDL Ed. Rom. 1469: postremaue Edd.
 uet. plures 8 defexit Vorm. MPFUpBOEH: defecit RnD: de-
 fecerit D^x dett. aliq. Edd. uet.: deficiet L: deficit M²L¹ tum tu
 Crevier: tum Vorm. MPFUpBaOEHRnD? L: tuus D?: tu D^x dett.
 aliq. Ald. ille Diespiter Skutsch (et sic antea Turneb. et Duker; cf.
 e. g. Cic. Cat. iii. §§ 22 et 29; Plaut. Most. 398, et plura in Class. Quar-
 terly, iv (1910), p. 269): ille dies iuppiter Vorm. MPFBaOEHRnDL:
 uel diespiter Vorm.^x: illa die iuppiter Up: illo die Diespiter Weissb.*

9 Id ubi dixit MP²HRnDL: id dixit ubi PUpBa: ubi id dixit OE
 (*sed in O ante id erasum est di*): dixit. Ubi F

25 1 Cum sui MHRnDL Edd. Rom. 1469 et 1470: ante cum add.
 armati PFUpBaOE (*sed in E punctis notatur ut delendum*): post sui
 add. milites M¹ marg.

3 gratum spectaculum animo incenduntur. Datur signum in-
festisque armis uelut acies terni iuuenes magnorum exerci-
tuum animos gerentes concurrunt. Nec his nec illis pericu-
lum suum, publicum imperium seruitiumque obuersatur
animo futuraque ea deinde patriae fortuna quam ipsi fecissent.
4 Vt primo statim concursu increpuere arma micantesque
fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit et neutro
5 inclinata spe torpebat uox spiritusque. Consertis deinde
manibus cum iam non motus tantum corporum agitatioque
anceps telorum armorumque sed uolnera quoque et sanguis
6 tribus Albanis, expirantes corruerunt. Ad quorum casum
cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legio-
nes iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes
7 uice unius quem tres Curiatii circumsteterant. Forte is in-
teger fuit, ut uniuersis solus nequaquam par, sic aduersus
singulos ferox. Ergo ut segregaret pugnam eorum capessit
fugam, ita ratus secuturos ut quemque uolnere adfectum
8 corpus sineret. Iam aliquantum spatii ex eo loco ubi
pugnatum est aufugerat, cum respiciens uidet magnis inter-
9 uallis sequentes, unum haud procul ab sese abesse. In eum
magno impetu rediit; et dum Albanus exercitus inclamat
Curiatiis uti opem ferant fratri, iam Horatius caeso hoste
uictor secundam pugnam petebat. Tunc clamore qualis ex
insperato fauentium solet Romani adiuuant militem suum;

2 animo incenduntur MPFUpBaOEHRnDL. 'uetus lectio' Rhenan. (cf. 22. 12. 3): animo intenduntur Gebhard, quod probat Drak. Harleiani codicis lectione falso nuntiata inductus

3 obuersatur MP²FUpOEHRn²D¹, 'uet. lectio' Rhenan.: obseruatur PBarnD (sed puncto supra -b- addito) L dett. aliq.

4 increpuere MPFUpBOEHRnDL —sed in B int- (cf. Verg. G. 1. 382): concrepuere H. J. Mueller

6 uice MPFUpBOEHRnD^x: uicet D: uices L: uicem Gron., Madv., fort. recte, sed nihil muto

7 ut quemque PFUpBEHRnD: ut quique O (ut uidetur): ut quimque uel ut quemque O¹: ut quisque O³: quo quem M (fort. recte si ita pro ad id spatii accipias): quemque M²

9 Curiatiis M? UpB (sed -tis) O (sed -ciis) E³HR²: curatiis D²: curatis M? PFRL: curiatiis E²? D (num recte?): curiat E: curiatiis M² qualis MPFUpBOEHRnD: add. esse Madv. sed cf. 2. 34. 2: quali L fauentium Vorm.? MPFUpBaOE¹HD: pauentium P²ERnDL Ald.

et ille defungi proelio festinat. Prius itaque quam alter—¹⁰
 nec procul aberat—consequi posset, et alterum Curiatium
 conficit; iamque aequato Marte singuli supererant, sed¹¹
 nec spe nec uiribus pares. Alterum intactum ferro corpus et
 geminata uictoria ferocem in certamen tertium dabat: alter
 fessum uolnere, fessum cursu trahens corpus uictusque fra-
 trum ante se strage uictori obicitur hosti. Nec illud proelium
 fuit. Romanus exsultans ‘Duos’ inquit, ‘fratrum manibus¹²
 dedi; tertium causae belli huiusce, ut Romanus Albano
 imperet, dabo.’ Male sustinenti arma gladium superne
 iugulo defigit, iacentem spoliat. Romani ouantes ac gratu-¹³
 lantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo prope
 metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam
 paribus animis uertuntur, quippe imperio alteri aucti, alteri
 dicionis alienae facti. Sepulcra exstant quo quisque loco¹⁴
 cecidit, duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana
 Romam uersus sed distantia locis ut et pugnatum est.

Priusquam inde digrederentur, roganti Mettione ex foedere²⁶
 icto quid imperaret, imperat Tullus uti iuuentutem in armis
 habeat: usum se eorum opera si bellum cum Veientibus
 foret. Ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius²
 ibat, trigemina spolia prae se gerens; cui soror uirgo, quae
 desponsa uni ex Curiatiis fuerat, obuia ante portam Capenam
 fuit, cognitoque super umeros fratris paludamento sponsi
 quod ipsa confecerat, soluit crines et flebiliter nomine spon-
 sum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum com-³
 ploratio sororis in uictoria sua tantoque gaudio publico.
 Stricto itaque gladio simul uerbis increpans transfigit puellam.
 ‘Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum,’ inquit, ‘oblita⁴

¹⁰ nec *M*: qui nec *M*¹PFU^pBOEHRⁿDL (*cf.* 1. 48. 7): *olim add.*
ipse Postgate ¹¹ dabat *MPFU^pBaOE*: dabant *HRnDL*.

¹² causae *Gron.*, *M dett. alig.*: causam *M*²PFU^pBaOEHRⁿDL
Edd. uet. ¹³ quo prope *MPFU^pBOEHDL* (*uide Drak. ad loc. et*
cf. e. g. 25. 29. 6; 28. 44. 9): quod prope *Rn dett. alig.* ¹⁴ ut et
Vorm. MPFU^pOEH: et ut *RnDL dett. alig. Ed. Rom. 1470 Ald.*: ut
Ba Edd. uet.

fratrum mortuorum uiuique, oblita patriae. Sic eat quae-
 5 cumque Romana lugebit hostem.' Atrox uisum id facinus
 patribus plebique, sed recens meritum facto obstabat. Tamen
 raptus in ius ad regem. Rex ne ipse tam tristis ingratique
 ad uolgens iudicii ac secundum iudicium supplicii auctor
 esset, concilio populi aduocato 'Duumuiros' inquit, 'qui
 Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio.'
 6 Lex horrendi carminis erat: 'Duumuiros perduellionem iu-
 dicent; si a duumuiris prouocarit, prouocatione certato; si
 uincant, caput obnubito; infelici arbori recte suspendito;
 7 uerberato uel intra pomerium uel extra pomerium.' Hac
 lege duumuiros creati, qui se absoluere non rebantur ea lege
 ne innoxium quidem posse, cum condemnassent, tum alter
 ex iis 'Publi Horati, tibi perduellionem iudico' inquit. 'I,
 8 lictor, colliga manus.' Accesserat lictor iniciebatque la-
 queum. Tum Horatius auctore Tullo, clemente legis inter-
 prete, 'Prouoco' inquit. Itaque prouocatione certatum ad
 9 populum est. Moti homines sunt in eo iudicio maxime
 P. Horatio patre proclamante se filiam iure caesam iudicare;
 ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse.

26 4 uiuique *PFUpBOEHRnDL*: uiuitque *M*: uiueque *F*³ (*scil.*
 patriae) Romana *Vorm.* *MPUpOERnD?* *L*: Romanum *FBaHD*²
dett. plures (*non L*) 5 facto obstabat *MPFUpBOEDL*: factum

obstabat *Rn*: obstabat facto *H*: *malim* facto *deletum*, *quanyquam cf.*
Sall. Cat. 52. 31 uita cetera eorum sceleri huic obstat *ubi* sceleri obstat
significat 'sceleri oppositum est, sceleris poenae obstat' in ius *P*²

marg. *OE³HRnL*: initus *M*: intus *PFUpBaD*: intus (*i suprascr.*) *E*
 ac secundum *Rhenan.*, *F*³: ad secundum *MPFUpBaOEHRnDL*:
 'antiqua lectio' *Rhenan.*: aut secundum *dett.* *Edd. uet. Ald.*

Duumuiros sic hic et infra (*quater omnino*) scriptum in *MPFBOEHDL*
repperimus 6 uel extra pomerium. Hac *PFUpB* (*sed Ac*) *OEH*

RnDL: hac *M* (*nix recte*): uel extra hac *M*⁵ *fort. recte* (*i. e.* uel extra.
 Hac) 7 ex iis *Madv.*: ex his *MPFUpOEHRnDL* (*cf.* 1. 4. 6 *adn.*)

inquit, I lictor *dett. alig. Modius* (*Frankf.* 1588): inquit I lictor *M*:
 inquit lictor *M*³ uel *M*⁴ *PFUpBOEHRnL*: inquit lictor i *D*²

8 Itaque *Tan. Faber*: ita de *MPFUpBOEHRnDL Ald.*: ita demum
dett. alig. 9 iure caesam usque ad in filium *om. FH*: in *marg.*

add. iure cesam iudicare ni ita esset in filiam patris iure usurum *F*²
 in filium *dett. alig. Edd. uet.*: in filiam *MPF² marg. UpBaOEH*

RnDL

Orabat deinde ne se quem paulo ante cum egregia stirpe
 conspexissent orbum liberis facerent. Inter haec senex 10
 iuuenem amplexus, spolia Curiatorum fixa eo loco qui nunc
 Pila Horatia appellatur ostentans, 'Huncine' aiebat, 'quem
 modo decoratum ouantemque uictoria incedentem uidistis,
 Quirites, eum sub furca uinctum inter uerbera et cruciatus
 uidere potestis? quod uix Albanorum oculi tam deforme
 spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quae 11
 paulo ante armatae imperium populo Romano pepererunt.
 I, caput obnube liberatoris urbis huius; arbore infelici sus-
 pende; uerbera uel intra pomerium, modo inter illa pila et
 spolia hostium, uel extra pomerium, modo inter sepulcra
 Curiatorum; quo enim ducere hunc iuuenem potestis ubi
 non sua decora eum a tanta foeditate supplicii uindicerent?'
 Non tulit populus nec patris lacrimas nec ipsius parem in 12
 omni periculo animum, absolueruntque admiratione magis
 uirtutis quam iure causae. Itaque ut caedes manifesta aliquo
 tamen piaculo lueretur, imperatum patri ut filium expiaret
 pecunia publica. Is quibusdam piacularibus sacrificiis factis 13
 quae deinde genti Horatiae tradita sunt, transmisso per uiam
 tigillo, capite adoperto uelut sub iugum misit iuuenem. Id
 hodie quoque publice semper reffectum manet; sororium
 tigillum uocant. Horatiae sepulcrum, quo loco corruerat 14
 icta, constructum est saxo quadrato.

Nec diu pax Albana mansit. Inuidia uolgi quod tribus 27
 militibus fortuna publica commissa fuerit, uanum ingenium
 dictatoris corruptit, et quoniam recta consilia haud bene eue-

11 I, lictor *M²P¹FUpBOEHRnD²*: ii lictor *MD?*: in lictor *L*: lictor
P (ubi *P¹* add. I longam ante lictor et *P²* signum aliquod (m) supra
 posuit, fort. dubitationem indicans) I, caput *Vorm.² UpOERnD²*:
 ii caput *MPFBaHDL*: caput *Vorm. M²* 14 constructum est *MPF*
UpBaOEh: add. ibi *Rn*: add. -que post constructum et ibi post est
DL dett. alig.

27 I fuerit *MPFUpBOERDL Ald.* (cf. I. II. 8; 7. 4. 4; et de con-
 secutione temporum *App. II ed. meae Libri II, Cantab. 1901*): fuerat
HR²: foret uel (cum *Baquo*) fuerat uoluit *Madv.*

- 2 nerant, prauis reconciliare popularium animos coepit. Igitur
 ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quaerens, quia
 suae ciuitati animorum plus quam uirium cernebat esse, ad
 bellum palam atque ex edicto gerendum alios concitat popu-
 3 los, suis per speciem societatis prodicionem reseruatur. Fide-
 nates, colonia Romana, Veientibus sociis consilii adsumptis,
 pacto transitionis Albanorum ad bellum atque arma inci-
 4 tantur. Cum Fidenae aperte descissent, Tullus Mettius
 exercituque eius ab Alba accito contra hostes ducit. Vbi
 Anienem transiit, ad confluentes conlocat castra. Inter eum
 locum et Fidenas Veientium exercitus Tiberim transierat.
 5 Hi et in acie prope flumen tenere dextrum cornu; in sini-
 stro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus
 Veientem hostem derigit suos, Albanos contra legionem
 Fidenatium conlocat. Albano non plus animi erat quam
 fidei. Nec manere ergo nec transire aperte ausus sensim ad
 6 montes succedit; inde ubi satis subisse sese ratus est, erigit
 totam aciem, fluctuansque animo ut tereret tempus ordines
 explicat. Consilium erat qua fortuna rem daret, ea inclinare
 7 uires. Miraculo primo esse Romanis qui proximi steterant
 ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt; inde eques
 citato equo nuntiat regi abire Albanos. Tullus in re trepida
 8 duodecim uouit Salios fanaque Pallori ac Pauori. Equitem
 clara increpans uoce ut hostes exaudirent, redire in proelium
 iubet: nihil trepidatione opus esse; suo iussu circumduci
 Albanum exercitum ut Fidenatium nuda terga inuadant;
 9 idem imperat ut hastas equites erigerent. Id factum magnae

4 transiit *D² dett. alig. Ed. Rom. 1469*: transierat *Up dett. alig.*:
 transit *MPFBaOEHRnDL* 5 Hi et in *MOEHRnD*: Hii et in
PFBa: Hic et in *L*: delet et *Weissb.* derigit *PL*: dirigit *MFUpB*
OEHRnD 6 ea *POEHRnD² Ed. Rom. 1469 Ald.*: eam *MF² Ba*:
 eo *F³UpRn²D dett. alig.* 8 inuadant *M³PFUpBaOED²*: inuadat
Vorm. M²HRDL dett. alig. Ald. idem *Vorm. MPFUpOEHRnDL*: id est *Ba*: inde *dett. unus, Campanus*: item *Weissb.*: eidem *uel*
 inde *uoluit Gron.* hastas *Vorm. MPFUpBOEHR²*: astas *RD²*:
 asta *D*: arta *L* equites *Vorm. MPFUpBOEHD²*: sequentes
RDL dett. alig. Ed. Rom. 1470 erigerent *dett. unus, Modius*

parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersaepsit; qui uiderant, id quod ab rege auditum erat rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit; et audiuerant clara uoce dictum, et magna pars Fidenatium, ut quibus coloni additi Romani essent, Latine sciebant. Itaque 10 ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga uertunt. Instat Tullus fusoque Fidenatium cornu in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. Nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum ab tergo arcebat. Quo postquam fuga inclinauit, alii arma 11 foede iactantes in aquam caeci ruebant, alii dum cunctantur in ripis inter fugae pugnaeque consilium oppressi. Non alia ante Romana pugna atrocior fuit.

Tum Albanus exercitus, spectator certaminis, deductus in 28 campos. Mettius Tullo deuictos hostes gratulatur; contra Tullus Mettium benigne adloquitur. Quod bene uertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet; sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi inluxit, paratis omnibus 2 ut adsolet, uocari ad contionem utrumque exercitum iubet. Praecones ab extremo orsi primos exciuiere Albanos. Hi nouitate etiam rei moti ut regem Romanum contionantem audirent proximi constitere. Ex composito armata circum- 3 datur Romana legio; centurionibus datum negotium erat ut sine mora imperia exsequerentur. Tum ita Tullus inquit: 4

'*ex scidis Coloniensibus*': erigere erigerent iubeat *M*: erigerent iubeat *PFUpBa*: erigere iubeat *Vorm*. *F²OER²D²L²*: eriere iubeat *H*: erigere erigerent iubet *M²R?* *L* dett. *alig. et correctio aliqua similis ab D³? inserta sed postea erasa*: erigere iubet *DM⁴* et fort. *O⁴* 9 ut quibus *Walters* (cf. 1. 40. 5 cum adn.): ut queis *Tan. Faber*: ut qui *MPFUpBOEHRnD¹* uel *D³*: et qui *DL* Romani *Walters, Tan. Faberium secutus*: Romanis *MPFUpBOEHRnDL*, quod nauiter defendit *Iac. Gron. ex locis* 3. 1. 7; 4. 11. 4; 8. 14. 8; inter quae tamen nihil ad linguae Latinae commercium satis pertinet 10 perculsum *M³PFUpBOEHRnDL¹*: percussus *ML* dett. *alig.* redit *Vorm.?* *MPFUpBOEHD³* uel *D¹* *Edd. Rom.* 1469, 1470: rediit *RnDL*; cf. e.g. 7. 28. 9 et adn. ad 1. 3. 3 supra

28 2 ab extremo orsi] Post haec uerba deficit *E*: rursus incipit induitaeque inde 4. 30. 14; u. praef. nostrae § 18

‘Romani, si unquam ante alias ullo in bello fuit quod primum dis immortalibus gratias ageretis, deinde uestrae ipsorum uirtuti, hesternum id proelium fuit. Dimicatum est enim non magis cum hostibus quam, quae dimicatio maior atque periculosior est, cum proditioe ac perfidia sociorum.

5 Nam ne uos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad montes, nec imperium illud meum sed consilium et imperii simulatio fuit, ut nec uobis, ignorantibus deseri uos, auerteretur a certamine animus, et hostibus, circumueniri

6 se ab tergo ratis, terror ac fuga iniceretur. Nec ea culpa quam arguo omnium Albanorum est: ducem secuti sunt, ut et uos, si quo ego inde agmen declinare uoluisssem, fecissetis. Mettius ille est ductor itineris huius, Mettius idem huius machinator belli, Mettius foederis Romani Albanique ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documen-

7 tum mortalibus dederō.’ Centuriones armati Mettium circumsistunt; rex cetera ut orsus erat peragit: ‘Quod bonum faustum felixque sit populo Romano ac mihi uobisque, Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo est, ciuitatem dare plebi, primores in patres legere, unam urbem, unam rem publicam facere; ut ex uno quondam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in unum

8 redeat.’ Ad haec Albana pubes, inermis ab armatis saepta, in uariis uoluntatibus communi tamen metu cogente, silen-

9 tium tenet. Tum Tullus ‘Metti Fufeti’ inquit, ‘si ipse discere posses fidem ac foedera seruare, uiuo tibi ea disci-

4 hesternum *M? P²FUpBR²D³*: esternum *OD*: externum *M¹ in ras. PHR? L dett.*: hesterno (id proelio) *Novák* 5 subiere ad *PF¹UpBORnDL*: subiereat *M*: subierant *M²*: subicere ad *H* circumueniri *F? D dett.*: circumuenire *MPF²? UpBaOHRnD³L* 6 in hunc insigne *MPFUpBO²Rn Ed. Rom. 1470*: in hunc signe *H*: hunc insigne *DL dett. Edd. vet. aliq.*: in O nisi in hunc insigne *primo atramento scriptum est sed alia manu non in rasura sed in spatio primum uacuo quod ad has litteras uix sufficit relicto* 7 redeat *PFUpBO²HRnDL*: redeant *MO* Ad § 9 in Medicei margine manu saeculi undecimi adscriptum est: Vltima Tulli locutio ad Mettium. hec ipsa deberet esse in archiepiscopum Mediolanum

plina a me adhibita esset ; nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, at tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere quae a te uiolata sunt. Vt igitur paulo ante animum inter Fidenatem Romanamque rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis.' Exinde 10 duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum inligat Mettium ; deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in utroque curru corpus, qua inhaeserant uinculis membra, portantes. Auertere omnes ab tanta foeditate spectaculi 11 oculos. Primum ultimumque illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit : in aliis gloriari licet nulli gentium mitiores placuisse poenas.

Inter haec iam praemissi Albam erant equites qui multi- 29 tudinem traducerent Romam. Legiones deinde ductae ad diruendam urbem. Quae ubi intrauere portas, non quidem 2 fuit tumultus ille nec pauor qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis stratisue ariete muris aut arce uicincta clamor hostilis et cursus per urbem armatorum omnia ferro flammaque miscet ; sed silentium triste ac tacita mae- 3 stitia ita defixit omnium animos, ut prae metu [obliti] quid relinquerent, quid secum ferrent deficiente consilio rogantesque alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas ultimum illud uisuri peruagarentur. Vt uero 4 iam equitum clamor exire iubentium instabat, iam fragor tectorum quae diruebantur ultimis urbis partibus audiebatur puluisque ex distantibus locis ortus uelut nube inducta omnia impleuerat, raptim quibus quisque poterat elatis, cum larem ac penates tectaue in quibus natus quisque educatus- 5 que esset relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat uias, et conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lacrimas, uocesque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum praecipue, cum obsessa ab armatis

29 1 Albam *MPFUpBHRnDL* : Albani *M³F¹ uel F²O dett. Edd. uet. aliq.* 3 obliti *MPFUpBOHRnDL* : *seclussit Madv., recte* 5 mulierum . . . deos *om. B* praecipue *PFUpORnDL* : praecipuae *MH*

templa augusta praeterirent ac uelut captos relinquerent
6 deos. Egressis urbe Albanis Romanus passim publica
priuataque omnia tecta adaequat solo, unaque hora quadrin-
gentorum annorum opus quibus Alba steterat excidio ac
ruinis dedit. Templis tamen deum—ita enim edictum ab
rege fuerat—tempèratum est.

- 30 Roma interim crescit Albae ruinis. Duplicatur ciuium
numerus; Caelius additur urbi mons, et quo frequentius
habitaretur eam sedem Tullus regiae capit ibique habitauit.
2 Principes Albanorum in patres ut ea quoque pars rei publi-
cae cresceret legit, Iulios, Seruilios, Quinctios, Geganios, Cu-
riatios, Cloelios; templumque ordini ab se aucto curiam fecit
quae Hostilia usque ad patrum nostrorum aetatem appellata
3 est. Et ut omnium ordinum uiribus aliquid ex nouo populo
adiceretur equitum decem turmas ex Albanis legit, legiones
et ueteres eodem supplemento expleuit et nouas scripsit.
4 Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea
tempestate secundum Etruscos opulentissimae uiris armisque.
Vtrimque iniuriae factae ac res nequiquam erant repetitae.
5 Tullus ad Feroniae fanum mercatu frequenti negotiatores
Romanos comprehensos querebatur, Sabini suos prius in
lucum confugisse ac Romae retentos. Hae causae belli
6 ferebantur. Sabini haud parum memores et suarum uirium
partem Romae ab Tatio locatam et Romanam rem nuper

6 Egressis MPFU ρ BOHD²: add. -que RnL: egressique D
urbe dett. aliq.: urbem MPFU ρ BOHRnDL sed v. Frigell. (Epilog.
ad Lib. I. 43 sqq.) qui ablatiuum in talibus locis (i.e. ubi uerbum relin-
quendi tantum, non transgrediendi notionem habet) unice rectum esse
demonstrauit

30 1 ibique PFU ρ BaOHRnDL Edd. uet.: add. deinde Vorm. M
2 Iulios Sabellius, ex Dion. Hal. 1. 70 et 2. 79 (cf. C. I. L. xiv. 2387
inscriptionem arae Bouillis infra montem Albanum repertae et Tac.
Ann. 2. 41; de Tullia gente v. inf. 1. 39. 5): Tullios MPFU ρ BOHRn
DL; cf. Tullus pro Iulus 4. 35. 4 adn. 3 Et ut M²PFU ρ BOH
RnDL¹: om. et M: om. ut L 5 suos MPFU ρ BOHRnDL (sed
sabinis suos P: sabini suos P² uel P¹): seruos suos Madv. perperam;
'cf. Dion. Hal. 3. 32 $\phi\upsilon\rho\gamma\acute{\alpha}\delta\alpha\varsigma$, non $\delta\rho\alpha\pi\acute{\epsilon}\rho\alpha\varsigma$ ' Seeley

etiam adiectione populi Albani auctam, circumspicere et ipsi externa auxilia. Etruria erat uicina, proximi Etruscorum 7 Veientes. Inde ob residuas bellorum iras maxime sollicitatis ad defectionem animis uoluntarios traxere, et apud uagos quosdam ex inopi plebe etiam merces ualuit : publico auxilio nullo adiuti sunt ualuitque apud Veientes—nam de ceteris minus mirum est—pacta cum Romulo indutiarum fides. Cum bellum utrimque summa ope pararent uertique 8 in eo res uideretur utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. Pugna atrox ad siluam Malitio- 9 sam fuit, ubi et peditum quidem robore, ceterum equitatu aucto nuper plurimum Romana acies ualuit. Ab equitibus 10 repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum, nec pugna deinde illis constare nec fuga explicari sine magna caede potuit.

Deuictis Sabinis cum in magna gloria magnisque opibus 31 regnum Tulli ac tota res Romana esset, nuntiatum regi patri- busque est in monte Albano lapidibus pluuisse. Quod cum 2 credi uix posset, missis ad id uisendum prodigium in conspectu haud aliter quam cum grandinem uenti glomeratam in terras agunt crebri cecidere caelo lapides. Visi etiam 3 audire uocem ingentem ex summi cacuminis luco ut patrio ritu sacra Albani facerent, quae uelut dis quoque simul cum patria relictis obliuioni dederant, et aut Romana sacra susceperant aut fortunae, ut fit, obirati cultum reliquerant deum. Romanis quoque ab eodem prodigio nouendiale sacrum 4 publice susceptum est, seu uoce caelesti ex Albano monte missa—nam id quoque traditur—seu haruspicum monitu ;

7 Etruria *MHRnDL* : Etruriaque *F²BaO* : Etruria quae *PF* : aetru-
riaque *Up* ualuit *PFUpBOHRnDL* : fuit ualuit *M*

31 1 pluuisse sic iubet hunc locum citans Priscianus x. 2. 11 ; v. inf.
adn. nostram ad 7. 28. 7 : pluuisse *MPFBaOHRnD¹L dett.* : pluuisse
D? 2 in conspectu *MPFUpBOH* : in conspectum *RnDL*

3 patrio *M³PFBUpOHRnDL* : patriae *M* (uix recte) cum patria
MPFUpBORnDL sed in *M* maioribus litteris scriptum est : patria *H* ;
si patriae pro patrio supra recte se haberet, melius hic abesset cum patria

mansit certe sollemne ut quandoque idem prodigium nuntia-
retur feriae per nouem dies agerentur.

- 5 Haud ita multo post pestilentia laboratum est. Vnde
cum pigritia militandi oreretur, nulla tamen ab armis quies
dabatur a bellicoso rege, salubriora etiam credente militiae
quam domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoque longin-
6 quo morbo est implicitus. Tunc adeo fracti simul cum cor-
pore sunt spiritus illi feroces ut qui nihil ante ratus esset minus
regium quam sacris dedere animum, repente omnibus magnis
paruisque superstitionibus obnoxius degeret religionibusque
7 etiam populum impleret. Volgo iam homines eum statum
rerum qui sub Numa rege fuerat requirentes, unam opem
aegris corporibus relictam si pax ueniaque ab dis impetrata
8 esset credebant. Ipsum regem tradunt uoluentem commen-
tarios Numae, cum ibi quaedam occulta sollemnia sacrificia
Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse;
sed non rite initum aut curatum id sacrum esse, nec solum
nullam ei oblatam caelestium speciem sed ira Iouis sollicitati
praua religione fulmine ictum cum domo conflagrasse. Tullus
magna gloria belli regnauit annos duos et triginta.
- 32 Mortuo Tullo res, ut institutum iam inde ab initio erat,
ad patres redierat hique interregem nominauerant. Quo
comitia habente Ancum Marcium regem populus creauit; pa-
tres fuere auctores. Numae Pompili regis nepos filia ortus
2 Ancus Marcius erat. Qui ut regnare coepit et auitae gloriae
memor et quia proximum regnum, cetera egregium, ab una
parte haud satis prosperum fuerat aut neglectis religionibus

5 oreretur *MPFBa*: oriretur *M²F³UpOHRnDL*, cf. 2. 16. 2; 2.
39. 6; 4. 45. 4; 4. 50. 2 implicitus *PFUpOHRnDL* *Edd. uet.*:
implicitus *M* 8 his *UpOHRnDL*: iis *Ed. Par.* 1510: is (*h suprascr.*)
M: is *M¹* uel *M²PFB* *Ald.* initum *MP²* *marg.* *UpOHRnDL*:
inritum *PFB* praua *MFUpRn*: praua a *BaD²*: praua a *M³OHL*
(*sed secunda u- litterae hasta pleniore calamo*, cf. 1. 41. 4 *adn.*): praua
(uel prauae) a *D²*: praua a *P* conflagrasse *M¹* uel *M²PFUpO*:
conflagrasset *MHRn*: conflaglasset *DL*: conflaglasse *D³*: *om. B in*
fine lineae

32 2 cetera *MPFUpBOHRnD²?*: ceterum *D? L*: ob cetera *O³*:
ceteris *Rn²* *Ald.*

aut prae cultis, longe antiquissimum ratus sacra publica ut
 ab Numa instituta erant facere, omnia ea ex commentariis
 regis pontificem in album elata proponere in publico iubet.
 Inde et ciuibus otii cupidis et finitimis ciuitatibus facta spes
 in aui mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini 3
 cum quibus Tullo regnante ictum foedus erat sustulerant
 animos, et cum incursionem in agrum Romanum fecissent
 repetentibus res Romanis superbe responsum reddunt, desi-
 dem Romanum regem inter sacella et aras acturum esse
 regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, et Numae et 4
 Romuli memor; et praeterquam quod aui regno magis neces-
 sariam fuisse pacem credebat cum in nouo tum feroci populo,
 etiam quod illi contigisset otium sine iniuria id se haud facile
 habiturum; temptari patientiam et temptatam contemni, tem-
 poraque esse Tullo regi aptiora quam Numae. Vt tamen, 5
 quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae
 caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indi-
 cerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequicolis
 quod nunc fetiales habent descripsit, quo res repetuntur.
 Legatus ubi ad fines eorum uenit unde res repetuntur, capite 6
 uelato filo—lanae uelamen est—‘Audi, Iuppiter’ inquit;
 ‘audite, fines’—cuiuscumque gentis sunt, nominat—; ‘au-
 diat fas. Ego sum publicus nuntius populi Romani; iuste
 pieque legatus uenio, uerbisque meis fides sit.’ Peragit
 deinde postulata. Inde Iouem testem facit: ‘Si ego iniuste 7
 impieque illos homines illasque res dedier mihi exposco, tum

2 longe Gron., dett. aliq.: longeque MPFUpBaOHRnDL (antiquum
 sane, sed, ut Gron. ostendit, uiliosum additamentum) regis Madv.,
 et sic M habuisse sub rasura perspicui potest: regis M³PFUpBaOHRnDL
 (cf. c. 31. 8 supra) in album MPFUpBOHRn: in albam M³: in
 auum DL: in altum D³ elata MPFUpBaOHRnDL (cf. codicum
 lectionem efferebat Cic. de Or. 2. 12. 52): elatam M³: relata Sabellicus,
 Ed. Par. 1510 6 nominat; audiat MP²F²UpOH: nominata
 audiat PFB: numina audiant RnDL dett. 7 dedier MPFUpBH:
 dederō DL: dedeier D³: dedi Rn²: om. O mihi M (sed recentior
 manus supra—dier add. p dari, i.e. ‘pro dari’) et Vorm. (sed post res
 ‘recentiore manu Po Ro superscriptum’, Rhen.): p. r. mihi PFUpBa:

8 patriae compotem me nunquam siris esse.' Haec, cum fines
 suprascan- dit, haec, quicumque ei primus uir obuius fuerit,
 haec portam ingrediens, haec forum ingressus, paucis uerbis
 9 carminis concipiendi- que iuris iurandi mutatis, peragit. Si
 non deduntur quos exposcit diebus tribus et triginta—tot
 enim sollemnes sunt—peractis bellum ita indicit: 'Audi,
 Iuppiter, et tu, Iane Quirine, dique omnes caelestes, uosque
 10 terrestres uosque inferni, audite; ego uos testor populum
 illum'—quicumque est, nominat—'iniustum esse neque
 ius persolvere; sed de istis rebus in patria maiores natu
 consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur.' Cum
 † †
 11 nuntius Romam ad consulendum redit. Confestim rex his
 ferme uerbis patres consulebat: 'Quarum rerum litium causa-
 rum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri
 patrato Priscorum Latinorum hominibusque Priscis Latinis,

p. r. michi O: Po R mihi RnDL: populi romani mihi H: nuntio populi
 Romani mihi dett. aliq. Ald. (nuntio populi Romani damnavit Rhenan.):
 populo Romano mihique Edd. uet. siris MPFBOHRnD?L 'lectio
 uet.' Rhenan.: siueris Up: sinas Rn² dett. aliq. Edd. uet. aliq. Ald.:
 in M suprascripsit manus recentior (eadem quae p dari) p sciatis: sinis
 D³ 8 fuerit MPFUpBOHRnDL: fuit Wesenberg; u. Riemann,
 Études, 297-8; Draeger, Hist. Synt.² ii. 544 sqq.; contra Frigell. Epileg.
 ad Lib. I. 49 9 bellum PFUpBOHRnDL: uerbum M, ubi inse-
 quitur lineae spatium, non erasae, sed uacuum, lacunae quam infra
 statuimus indicium Iane J. Perizonius (cf. 8. 9. 6 et Macrob. 1.
 9. 15): iuno MPFUpBOHRnDL 10 Cum (uel Tum) . . . Walters,
 lacunam statuens cuius saepe litterae h. s. ('hic supple') in his corruptae
 signum praebent, u. Cl. Rev. 1903, p. 161: Cum . . is M¹ uel M² una
 uel duabus litteris post Cum erasis et ante Cum interuallum longius solito
 praebens: cum his P²FUpBOHD¹L, sed in F post adipiscamur et post
 nuntius infra lineam additum est ab F uel F², lacunae notam: cum iis
 D? (sed signum aliquod litterae C- circumscripsit et post erasit): cum is
 P: cum Rn: Tum Hachtmann nuntius MPFUpBOHRnDL
 (sed in D -s pleniore calamo scriptus): (cum his) nuntiis Madv. Ed. iii
 11 rex his Gruter: rex ex his MPFUpBOHRnD²L Edd. uet. aliq.
 Ald.: rex exis D causarum MPFUpBOHRnDL: causam dett.
 unus: causa Madv., sed u. Frigell. Epil. in Lib. I, p. 50 homini-
 busque Vorm. MPFUpBHD¹: omnibusque RnDL dett. (et sic iidem
 inf. § 13 ad fin.): agminibusque O (sed in § 13 hominibus) Priscis
 Latinis O dett. unus, Edd. uet.: priscis † latinis M, ubi † 'uel' signifi-
 care debet; sed transversa linea ab M² addita esse potest; origo corruptelae

quas res nec dederunt [nec soluerunt] nec fecerunt, quas res dari fieri [solui] oportuit, dic' inquit ei quem primum sententiam rogabat, 'quid censes?' Tum ille: 'Puro pioque 12 duello quaerendas censeo, itaque consentio consciscoque.' Inde ordine alii rogabantur; quandoque pars maior eorum qui aderant in eandem sententiam ibat, bellum erat consensum. Fieri solitum ut fetialis hastam ferratam aut praeustam sanguineam ad fines eorum ferret et non minus tribus 13 puberibus praesentibus diceret: 'Quod populi Priscorum Latinorum hominesque Prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis iussit esse senatusque populi Romani Quiritium censuit consensit consciuit

certe fuit prima insequentis nominis littera duplicata): priscis uel latinis PFUpBaHRnDL dett.: priscisue Latinis Vorm.? ('ex ueteri uolumine sic apparet legendum', Rhenan.)

quas res nec usque ad fecerunt MP³ marg. (ad dextram) HRnDL: om. PO: post oportuit ponunt dett. aliq.: sic etiam P² (summo margine) FUpBa, ita tamen ut quas res non ante nec dederunt sed post fecerunt ante dic demum statuunt quas res dari MP² in contextu P³ marg. FUpBOHRnDL: quas redare P: quasi res dari O³ fieri solui MPUpBOHRnDL dett. Edd. uet.: om. fieri F: solui fieri Ald.

Locum ipse sic constitutum mallet: Quarum litium causam condixit pater . . . usque ad Latinis, quas res nec dederunt nec fecerunt, quas res dari fieri oportuit, dic . . . quid censes? Sed priorum additamentorum odorem modo aliquem, nondum plena argumenta, mihi uideor repperisse; quamquam nec soluerunt et solui secludere turbatus ordo cogit, manifestum uitii indicium. Et in D codice linea ea quae uoces ab hominibusque (homibq scriptum est) usque ad solui continet sat stipata est (76 litteras plene scriptas habet, cum pleraeque non plures quam 67 capiunt). Formula ap. Gell. 16. 4. 1 duo tantum uerba praebet fecere deliqueruntque ei quem M¹ uel M²Rn² Ed. Rom. 1470: ei (t suprascr.) quem M: et quem PFUpBOH? RnDL: eequem D² uel D¹ 12 pioque MPFUpBOHD²: om. que RDL erat consensum fieri MPBa: erat consensu fieri F²FUpOHRnDL dett. aliq. Edd. uet. aliq. Ald.

praeustam sanguineam Madv., cf. densa obsita uirgulta c. 14. 7 sup. et Skutsch, Class. Quarterly iv (1910), p. 270: sanguineam praeustam MPFUpOHRnDL dett. Edd. uet. 13 hominesque Sigonius ex § 11 et Gell. 16. 4. 1-2: hominesue Vorm. UpOHRnD¹: hominesuae P²F: homines. ue. Ba: omnesue D: omnesue D³: omnesue L: hominesu P: homines M fecerunt . . . Romani Quiritium et consensit om. B

senatusque Ed. Frob. 1531: senatus ue M: senatusue PFUpOH RnDL Edd. uet. aliq.: senatus D² dett. aliq.

ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego populusque Romanus populis Priscorum Latinorum hominibus-
 14 que Priscis Latinis bellum indico facioque.' Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitae res ac bellum indictum, moremque eum posterius acceperunt.

33 Ancus demandata cura sacrorum flaminibus sacerdotibusque aliis, exercitu nouo conscripto profectus, Politorium, urbem Latinorum, ui cepit; secutusque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. Et cum circa Palatium, sedem ueterum Romanorum, Sabini Capitolium atque arcem, Caelium montem Albani implessent, Auentinum nouae multitudini datum. Additi eodem haud ita multo
 3 post, Tellenis Ficanaque captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum quod uacuum occupauerant Prisci Latini, eaque causa diruendae urbis eius fuit Romanis ne
 4 hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquamdiu ibi Marte incerto, uaria uictoria pugnatum est; nam et urbs tuta munitionibus praesidioque firmata ualido erat, et castris in aperto positis aliquotiens exercitus Latinus comminus cum Romanis signa
 5 contulerat. Ad ultimum omnibus copiis conisus Ancus acie primum uincit; inde ingenti praeda potens Romam redit, tum quoque multis milibus Latinorum in ciuitatem acceptis, quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murciae datae

33 2 ueterum *MP² marg. OH: ueterem Vorm. PF³UpBaRnDL*
dett.: ue . . . erem *F*: ueteres *Edd. uet. Ald.* Romanorum *MPF*
UpBOHRnDL: Romani *Ed. Rom. 1470, Ald.* codem *MPFUp*
BOH: eidem *RnDL dett. aliqu. Edd. uet. Ald.* haud ita *M³PF*
UpBOHD^x(D¹?) Edd. uet.: aut ita *M*: addita *D* (*qui ante hoc uerbum*
interpunxit): om. *RnL* 5 uincit; inde] *Inter haec uerba statuit*
lacunam Crevier (ita ut 'deinde urbem ui cepit' uel simile quid in-
serendum sit), sed ex c. 38. 4 potest uideri Livius silentio rem dubiam
praetermittere uoluisse (Seeley) potens *Vorm. MPFUpBaOHRn*
DL, sed supra add. uel potitus M¹ uel M²: potitus Rn² Ald.
 milibus *MP²HRnDL*: militibus *PFUpBaO* ad Murciae *PFUpH*:
 ad murcie *BD*: at murcie *O*: ad murtiae *M?* *Rn*; sed in *M* murt-

sedes. Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci sed ne 6
 quando ea arx hostium esset. Id non muro solum sed
 etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primum
 in Tiberi facto, coniungi urbi placuit. Quiritium quoque 7
 fossa, haud paruum munimentum a planioribus aditu locis,
 Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum 8
 in tanta multitudine hominum, discrimine recte an perperam
 facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem
 increscentis audaciae media urbe imminens foro aedificatur.
 Nec urbs tantum hoc rege creuit sed etiam ager finesque. 9
 Silua Maesia Veientibus adempta usque ad mare imperium
 prolatum et in ore Tiberis Ostia urbs condita, salinae circa
 factae, egregieque rebus bello gestis aedis Iouis Feretri am-
 plificata.

Anco regnante Lucumo, uir impiger ac diuitiis potens, 34
 Romam commigrauit cupidine maxime ac spe magni hono-
 ris, cuius adipiscendi Tarquiniis—nam ibi quoque peregrina
 stirpe oriundus erat—facultas non fuerat. Demarati Corinthii 2
 filius erat, qui ob seditiones domo profugus cum Tarquiniis
 forte consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit. Nomina
 his Lucumo atque Arruns fuerunt. Lucumo superfuit patri
 bonorum omnium heres: Arruns prior quam pater moritur
 uxore grauida relicta. Nec diu manet superstes filio pater; 3
 qui cum, ignorans nurum uentrem ferre, immemor in testan-
 do nepotis decessisset, puero post aui mortem in nullam
 sortem bonorum nato ab inopia Egerio inditum nomen.
 Lucumoni contra, omnium heredi bonorum, cum diuitiae 4
 iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil,

*tantum certum est; quid deinde uoluerit M¹, aut M², aut ambo, discernere
 nequii: amurtiae L 6 arx M¹ uel M²PFU^pH: axr B: arax M:
 iarcs O: arua RnDL muro MPFU^pBOHRnDL: muniri dubi-
 tanter coniecit H. J. Mueller in Tiberi (uel tyb-) PFU^pBOHRn
 DL: in tiberim M dett. aliq. 9 aedis MP¹ uel P²FBaHRn:
 aedes UpOD³ uel D¹ Ald.: aede D: aedimouis (pro aedis Iouis) P
 34 2 Arruns M³PFU^pBOHRnDL: Aruns M, utroque loco
 3 decessisset MPFBHD³: discessisset UpO: incessisset RnD? L: is
 cessisset D?*

summo loco nata et quae haud facile iis in quibus nata erat
 5 humiliora sineret ea quo innupsisset. Spernentibus Etruscis
 Lucumonem exsule aduena ortum, ferre indignitatem non
 potuit, oblitaque ingenitae erga patriam caritatis dummodo
 uirum honoratum uideret, consilium migrandi ab Tarquiniis
 6 cepit. Roma est ad id potissima uisa: in nouo populo, ubi
 omnis repentina atque ex uirtute nobilitas sit, futurum locum
 forti ac strenuo uiro; regnasse Tatium Sabinum, arcessitum
 in regnum Numam a Curibus, et Ancum Sabina matre ortum
 7 nobilemque una imagine Numae esse. Facile persuadet ut
 cupido honorum et cui Tarquinii materna tantum patria
 8 esset. Sublatis itaque rebus amigrant Romam. Ad Ianicu-
 lum forte uentum erat; ibi ei carpento sedenti cum uxore
 aquila suspensis demissa leuiter alis pilleum aufert, superque
 carpentum cum magno clangore uolitans rursus uelut mini-
 sterio diuinitus missa capiti apte reponit; inde sublimis abiit.
 9 Accepisse id augurium laeta dicitur Tanaquil, perita ut uolgo
 Etrusci caelestium prodigiorum mulier. Excelsa et alta
 sperare complexa uirum iubet: eam alitem ea regione caeli
 et eius dei nuntiam uenisse; circa summum culmen hominis
 auspicium fecisse; leuasse humano superpositum capiti decus

4 et quae haud facile iis in quibus nata *MP²UpO* (sed his non iis)
Rn²D⁵ marg. (sed his): *om. PFBaHRnDL*, sed uocem proximam
 deerat pro erat *DL* (de-erasit *D⁵*) ea quo innupsisset *Weissenb.*:
 ac (?) cum innupisset *M*: hec cum innubisset *M²*: ea cum innupsisset
PFUpBaOHRnDL 'lectio uet.' *Rhenan.* (sed iā pro ea *D?*): ea cum
 nupsisset *Rn²D²*: ea cum illi nupsisset *dett. Edd. uet. Ald.*: ea in quae
 innupsisset *Alsch.* 5 exsule *R²F³ dett. unus Ald.*: exulem *MPF*
UpBaOHRnDL Edd. uet. aduena *PFUpO¹ uel O²HRn*: addena
Ba: aduenam *M³ (M obscuratus est) O? DL* 6 potissima *Gron.*
 (cf. 5. 12. 12): potissimum *MPFUpBOHRnDL* (nisi quod potissimu
F²O, potissimū *O²*; unde colligo scribam perperam litterae a apertam
 formam (u) pro u accepisse): apta potissimum *Buettner*: opportuna
 potissimum *Frigell.* sit *MPFBDL Ald.*: fit *UpHRn Edd. uet.*:
 fuit *O*: fit *O¹ uel O²* 8 leuiter *MPFUpBaOHRnDL*: leniter
dett. aliq. Edd. uet., fort. recte (cf. 2. 50. 10; 3. 50. 12) abiit *PFUpBa*
OHRnDL Edd. uet.: habit *M?*: habit (i suprascr.) *M¹ uel M²*: habit
M² uel M³: abit *D^x dett. aliq., cf. 1. 3. 3 adn.* 9 hominis *MPF*
UpBORnDL: homini *H (num recte?)* humano *PFUpBOHRnDL*:
 humo *M*: humane *Seeley*: humana manu *Wex.*

ut diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationesque 10
 secum portantes urbem ingressi sunt, domicilioque ibi com-
 parato L. Tarquinius Priscum edidere nomen. Romanis con- 11
 spicuum eum nouitas diuitiaeque faciebant; et ipse fortunam
 benigno adloquio, comitate inuitandi beneficiisque quos
 poterat sibi conciliando adiuuabat, donec in regiam quoque
 de eo fama perlata est. Notitiamque eam breui apud regem 12
 liberaliter dextereque obeundo officia in familiaris amicitiae
 adduxerat iura, ut publicis pariter ac priuatis consiliis bello
 domique interesset et per omnia expertus postremo tutor
 etiam liberis regis testamento institueretur.

Regnauit Ancus annos quattuor et uiginti, cuilibet superio- 35
 rum regum belli pacisque et artibus et gloria par. Iam filii
 prope puberem aetatem erant. Eo magis Tarquinius instare
 ut quam primum comitia regi creando fierent. Quibus in- 2
 dictis sub tempus pueros uenatum ablegauit. Isque primus
 et petisse ambitiose regnum et orationem dicitur habuisse ad
 conciliandos plebis animos compositam: [cum] se non rem 3
 nouam petere, quippe qui non primus, quod quisquam indig-
 nari mirariue posset, sed tertius Romae peregrinus regnum
 adfectet; et Tatium non ex peregrino solum sed etiam ex
 hoste regem factum, et Numam ignarum urbis, non petentem,
 in regnum ultro accitum: se ex quo sui potens fuerit Romam 4
 cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse; maiorem

10 nomen *Vorm.* MF^3UpOH : nome *P*: Nome *Ba*: Numae *DL*:
 Nam et *Rn?* D^1 uel D^2 dett.: nomen. Nam et D^4 *Ald.*: nomen. Iam
 et *Edd. uet. aliq.*: nomen. Iam *Edd. uet. plures* 12 bello MP
UpBOHRnDL Ald., cf. 9. 26. 21: belli *Gron.*, *F.*, fort. recte

35 1 Eo magis $MPFUpBO^2HD^2$ (sed ab O^2 littera *E* capitalis in rasura
 post punctum scripta est): eo magis *R*: cum eo magis OR^2DL : quo
 magis *Frigell.*, fort. recte instare $M^2F^3UpOHD^x$ dett. aliq. *Edd. Rom.*
 1469 et 1470: instaret $MPFBaRnDL$ 3 cum se $MPFUpBOH$
RnDL (sed in *P* cum pleniore calamo scriptum est quam cetera, cf.
 1. 41. 4 *adn.*): tum se F^1 : cum secluserit *Duker.*, cf. 1. 41. 7 et 3. 50. 10
 cum *adn.* quisquam $MPFUpBOHRnDL$: quispiam *Kleine.*, sed cf.
 3. 38. 9 posset $MPFUpBOHRnDL$: possit *Siesebye.*, perperam,
 cum etiam in *Or. Recta Imperfectum melius futurum fuerit*

- partem aetatis eius qua ciuilibus officiis fungantur homines,
 5 Romae se quam in uetere patria uixisse ; domi militiaeque
 sub haud paenitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se
 iura, Romanos ritus didicisse ; obsequio et obseruantia in
 regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso
 6 certasse. Haec eum haud falsa memorantem ingenti con-
 sensu populus Romanus regnare iussit. Ergo uirum cetera
 egregium secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnan-
 tem ambitio est ; nec minus regni sui firmandi quam augen-
 dae rei publicae memor centum in patres legit qui deinde
 minorum gentium sunt appellati, factio haud dubia regis
 cuius beneficio in curiam uenerant.
- 7 Bellum primum cum Latinis gessit et oppidum ibi Apiolas
 ui cepit ; praedaeque inde maiore quam quanta belli fama
 fuerat reuecta ludos opulentius instructiusque quam priores
 8 reges fecit. Tum primum circo qui nunc maximus dicitur
 designatus locus est. Loca diuisa patribus equitibusque ubi
 9 spectacula sibi quisque facerent ; fori appellati ; spectauere
 furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes.
 Ludicrum fuit equi pugilesque ex Etruria maxime acciti.
 Sollemnes deinde annui mansere ludi, Romani magnique
 10 uarie appellati. Ab eodem rege et circa forum priuatis
 aedificanda diuisa sunt loca ; porticus tabernaeque factae.
- 36 Muro quoque lapideo circumdare urbem parabat cum Sa-
 binum bellum coeptis interuenit. Adeoque ea subita res fuit
 ut prius Anienem transirent hostes quam obuiam ire ac pro-
 2 hibere exercitus Romanus posset. Itaque trepidatum Romae
 est ; et primo dubia uictoria, magna utrimque caede pugna-
 tum est. Reductis deinde in castra hostium copiis datoque

4 qua *M?* *P²FUpRnD^x* : quam *PBaOHDL* : cum *M¹* in rasura
 8 Tum primum *PFUpBaOHRnDL* dett. *Ald.* : tunc primum *M*
 locus est. Loca diuisa *MPFUpBORnL* (sed in *F-s-* in diuisa pleniore
calamo, cf. I. 41. 4 *adn.*) : est locus diuisa *HD* dett. *alig.*, sed add.
 loca post equitibusque *H* dett. duo : est loca diuisa *D³* ubi *P²F³*
UpORn dett. *alig.* : urbis *MBaD^x(D⁴?)* dett. duo (sed in *Ba* urbis pecta-
 cula) : urbi *M²PF? HDL*

spatio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maxime suis deesse uiribus ratus ad Ramnes, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit suoque insignes relinquere nomine. Id quia 3 inaugurato Romulus fecerat, negare Attus Nauius, inclitus ea tempestate augur, neque mutari neque nouum constitui nisi aues addixissent posse. Ex eo ira regi mota; eludens- 4 que artem ut ferunt, 'Age dum' inquit, 'diuine tu, inaugura fierine possit quod nunc ego mente concipio.' Cum ille augurio rem expertus profecto futuram dixisset, 'Atqui hoc animo agitaui' inquit, 'te nouacula cotem discissurum. Cape haec et perage quod aues tuae fieri posse portendunt.' Tum illum haud cunctanter discidissee cotem ferunt. Statua 5 Atti capite uelato, quo in loco res acta est in comitio in gradibus ipsis ad laeuam curiae fuit; cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant ut esset ad posteros miraculi eius monumentum. Auguriis certe sacerdotioque augurum tantus 6 honos accessit ut nihil belli domique postea nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus uocati, summa rerum, ubi aues non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius 7 de equitum centuriis quicquam mutauit; numero alterum tantum adiecit, ut mille et octingenti equites in tribus cen-

36 2 Ramnes *F³Rn*: Ramnis *MPFU^pBHL*: Ramnīs *D³*: Ramnenses *OD¹ dett. duo Ed. Rom. 1469 Ald.*: Ramnense *D?* 3 Attus *MPFU^pBORnD*: Actus *H*: Atius *L* 4 mota, eludensque *MOH dett. aliq. Ald. (cf. 2. 45. 6)*: mota ē ludensque *P²Rn*: motae ludensque *L*: mote ludensque *D?*: mota ludensque *PFU^pBaD³ dett.* artem *PFU^pBOHRnD³ in ras.*: add. iubentq̄ *M* et iubensque *M² (ex ditto-graphia praecedente eludensque—ludensque suprascr.—ortum)* tu inaugura *P¹FU^pBaHRn*: tu inauguria *PD? L*: tu inaugurato *D³*: inaugura *O*: tu inaugur *M*: tu augur *M² dett. aliq.*: inaugurato *Edd. uet.* augurio *Tan. Faber (cf. Flor. 1. 5. p. 9 Jahn)*: in augurio *MPFU^pOHRnDL Edd. uet.* rem *MPFU^pBORnDL*: om. *H*

7 alterum tantum Gron., Lipsio praeunte: tantum alterum *MPF UpOHRnD? L Edd. uet. Ald. (sed in D syllaba -rū litterae u formam insolitam praebuit)*: tantum alteram *BaD³ dett. aliq.*: tamen alteram *dett. aliq.*: om. alterum *Ed. Rom. 1470* et octingenti *Vorm. M (et DCCC)*: et CCC (*Ti suprascr.*) *L*: et CCC *PFU^pBOHRnD dett. Edd. uet. Ald. (sed in O et siglo insolitae formae notatur)*: DCCC *dett. aliq.*

8 turiis essent. Posteriores modo sub iisdem nominibus qui additi erant appellati sunt; quas nunc quia geminatae sunt sex uocant centurias.

- 37 Hac parte copiarum aucta iterum cum Sabinis confligitur. Sed praeterquam quod uiribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam uim lignorum, in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conicerent; uentoque iuuante accensa ligna et pleraque [in] ratibus impacta sublicis(que) cum haerent, pontem in-
 2 cendunt. Ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis, et fuis eadem fugam impedit; multique mortales cum hostem effugissent in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi prius paene quam nuntiari posset
 3 insignem uictoriam fecere. Eo proelio praecipua equitum gloria fuit; utrimque ab cornibus positos, cum iam pellere-
 4 tur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modo Sabinas legiones ferociter in-
 5 stantes cedentibus, sed subito in fugam auerterent. Montes effuso cursu Sabini petebant, et pauci tenuere: maxima pars,
 6 ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius, instandum perterritis ratus, praeda captiuisque Ro-
 mam missis, spoliis hostium—id uotum Volcano erat—ingenti cumulo accensis, pergit porro in agrum Sabinum exercitum
 6 inducere; et quamquam male gesta res erat nec gesturos me-
 lius sperare poterant, tamen, quia consulendi res non dabat

37 1 Hac parte *HRn²D¹*: ac parte *MPFUpBRnDL* (*sed in MP additum est H extra lineam ad initium*): at parte *O* *sed* hac parte *add. supra O¹* ratibus *M¹ Gron.*: in ratibus *M* (*corr. ipse eodem pessimo atramento*) *PFUpBOHRnDL* sublicisque cum *Gron.*, cf. *Class. Quarterly* iv (1910), p. 270: sublicis oum *M*: sublicis cum *Ed. Rom.* 1470: subliciis cum *PFUpBHDL*: sublitis cum *Rn*: suppliciis cum *O*: sublicio cum *D²* haerent *MPFBO¹HRnD*: haerent *O*: inhererent *Up* 2 et fuis *Iac. Gron.*: effusis *MPFUpBOHRnDL Ald.* impedit *MPFUpBaOHRnDL* (cf. 1. 3. 3 cum *adn.*): impediit *Rn² dett. aliq. Ald.*: impediuit *Edd. uet.* hostem *PFUpBOHRnD*: hostes *M* Tiberi *P²UpRD¹*: tymberi *L*: Tiberim *MFBaHD*: Tiberis *P* 6 gesta res erat *PFUpHRnDL*: res gesta erat *O*: gestae res erant *M* (*non M² ut scribit Frig.*): gesta res est *Ba*

spatium, ire obuiam Sabini tumultuario milite ; iterumque ibi fusi, perditis iam prope rebus pacem petiere.

Collatia et quidquid citra Collatiam agri erat Sabinis 38
ademptum ; Egerius—fratris hic filius erat regis—Collatiae
in praesidio relictus. Deditosque Collatinos ita accipio
eamque deditionis formulam esse : rex interrogauit : ‘Estis- 2
ne uos legati oratoresque missi a populo Collatino ut uos
populumque Collatinum dederetis?’ — ‘Sumus.’ — ‘Estne
populus Collatinus in sua potestate?’ — ‘Est.’ — ‘Deditisne
uos populumque Collatinum, urbem, agros, aquam, termi-
nos, delubra, utensilia, diuina humanaque omnia, in meam
populique Romani dicionem?’ — ‘Dedimus.’ — ‘At ego
recipio.’

Bello Sabino perfecto Tarquinius triumphans Romam 3
redit. Inde Priscis Latinis bellum fecit ; ubi nusquam ad 4
uniuersae rei dimicationem uentum est, ad singula oppida
circumferendo arma omne nomen Latinum domuit. Corni-
culum, Ficulea uetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola,
Medullia, Nomentum, haec de Priscis Latinis aut qui ad
Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde est facta. 5
Maiore inde animo pacis opera incohata quam quanta mole
gesserat bella, ut non quietior populus domi esset quam
militiae fuisset. Nam et muro lapideo, cuius exordium 6
operis Sabino bello turbatum erat, urbem qua nondum
munierat cingere parat, et infima urbis loca circa forum
aliasque interiectas collibus conualles, quia ex planis locis

6 ire MPFUpBaOHRnD et D³L : iere D¹ uel D²Rn² dett. unus (non
P, ut Frig. et Alsch. silentio monent)

38 2 dederetis MHRnL Ed. Rom. 1469 : dederitis PFUp²BaOD
dett. aliq. : dedatis dett. aliq. : dederatis Up At ego Vorm. MPFUp
BaO Ed. Rom. 1469 : et ego HRnDL dett. Edd. uet. plures Ald.

4 Ficulea MUp dett. aliq. Ed. Rom. 1469 : ficuleam PFOHRnL : ficul-
neam B : ficlneam D³ (sed -cln- in ras.) Medullia Ald. : medulia
dett. unus Ed. Venet. 1470 : medulla MPFUpBaOHRnDL 5 deinde

Vorm. MOHRnDL : inde PFUpBa 6 qua Vorm.? PF³OHRn
DL : quam MFUpO³ dett. : quia BaD³ munierat MPFUpBOHRn

DL : munita erat Wex, sed cf. c. 36. 1

haud facile euehebant aquas, cloacis fastigio in Tiberim
 7 ductis siccant, et aream ad aedem in Capitolio Iouis quam
 uouerat bello Sabino, iam praesagiente animo futuram olim
 amplitudinem loci, occupat fundamentis.

39 Eo tempore in regia prodigium uisu euentuque mirabile
 fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullio fuit nomen, caput
 2 arsisse ferunt multorum in conspectu; plurimo igitur clamore
 inde ad tantae rei miraculum orto excitos reges, et cum qui-
 dam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina
 retentum, sedatoque eam tumultu moueri uetuisse puerum
 donec sua sponte experrectus esset; mox cum somno et
 3 flammam abissee. Tum abducto in secretum uiro Tanaquil
 'Viden tu puerum hunc' inquit, 'quem tam humili cultu
 educamus? Scire licet hunc lumen quondam rebus nostris
 dubiis futurum praesidiumque regiae adflictae; proinde ma-
 teriam ingentis publice priuatimque decoris omni indulgentia
 4 nostra nutriamus.' Inde puerum liberum loco coeptum ha-
 beri erudiri que artibus quibus ingenia ad magnae fortu-
 nae cultum excitantur. Euenit facile quod dis cordi esset:

6 euehebant M^2 (uel M^1) $P^2FUpBaOHRn^2D^2$; euecbant MP : uenie-
 bant $RnDL$: euehebantur *Heerwagen* (v. inf.) aquas, cloacis RD^x
dett. Edd. uet. aliq. Ald.: aqua se cloacis O : aqua se cloacis M : aquas
 e cloacis $M^2PFUpBaO^3HDL$: aquae cloacis *Heerwagen fort. recte*
 fastigio $MPFUpBORnD$: e fastigio Rn^2D^4 *dett. Ald.*: fastidio L :
 uastigio H

39 1 uisu O *dett. aliq. Ald.*: uisum $MPFUpBaO^2$ (marg.) $HRnDL$
 fuit. Puero dormienti cui Seruio Tullio fuit nomen M *dett. Edd.*
uet.: fuit hñ nomen (i.e. 'hic deficit' v. *Walters. Class. Rev.* xvii (1903),
 p. 161) H : fuit nomen (cet. omissis) $PFUpBa$: fuit omen O : pueri
 cuiusdam seruio tullio fuit nomen F^3 : inter Tullio et fuit *add.* Nam
 prodigium seruio tullo dormienti L : fuit; puero dormienti cui
 seruio tullio fuit; Nam prodigium seruio tullo nomen dormienti D
 (sed inter tullio et fuit supra lineam suppleuit siglum nomen significans
 $D^x(D^1?)$): fuit nam prodigium seruio tullo dormienti nomen Rn

2 eam *Gron. dett. duo teste Hearnio*: iam $MPFUpBaORnDL$ *Ald.*:
 om. H 3 Viden M^2 *dett. aliq. Gron.*: uidene D^x : uidine MDL :
 uidi. . P : uidistine H : uidesne $P^2FUpBaOD^2$ *dett.* tu om. $FUpBa$

4 cordi esset $MPF^2UpOHRnDL$: cordis est FB : cordi est *dett.*
unus Grut. (cf. cum Lendrumio Pind. Pyth. 9. 67); sed cf. 21. 58. 7 nec
quod statutum esset manebat, et uide Kühnast. p. 236, Riemann², p. 296.
Sed post iuue. is demum interpungit O

iuuenis euasit uere indolis regiae nec, cum quaereretur gener Tarquinio, quisquam Romanae iuuentutis ulla arte conferri potuit, filiamque ei suam rex despondit. Hic quacumque de 5 causa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum paruumque ipsum seruuisse. Eorum magis sententiae sum qui Corniculo capto Ser. Tulli, qui princeps in illa urbe fuerat, grauidam uiro occiso uxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio partum Romae edidisse Prisci Tarquini <in> domo; inde tanto beneficio et inter mulieres 6 familiaritatem auctam et puerum, ut in domo a paruo educ-tum, in caritate atque honore fuisse; fortunam matris, quod capta patria in hostium manus uenerit, ut serua natus crederetur fecisse.

Duodequadragesimo ferme anno ex quo regnare coeperat 40 Tarquinius, non apud regem modo sed apud patres plebem-que longe maximo honore Ser. Tullius erat. Tum Anci filii 2 duo etsi antea semper pro indignissimo habuerant se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romae aduenam non modo uicinae sed ne Italicae quidem stirpis, tum impensius iis indignitas crescere si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed praeceps inde porro ad seruitia caderet, ut in 3 eadem ciuitate post centesimum fere annum quam Romulus deo prognatus deus ipse tenuerit regnum donec in terris fuerit,

5 Tarquini *MPFHRnDL*: Tarquinii *OD¹ uel D²*: Tarquilini *Ba* in domo *Ed. Basil. 1549* (*ante Prisci inserebat in Grut.*): domo *MPF UpOHRnDL Ald.*: domos *Ba*: domi *Madv.* 6 familiaritatem auctam *Vorm. D dett. aliq.*: familiaritate auctam *RnD²L dett.*: familiaritate aucta *MOH*: familiaritatem acta *P*: familiaritate acta *P²F UpB* ut in domo *MPFUpO*: *om.* ut *HDL*: *om.* in *Rn*: et in domo *B* in caritate . . . crederetur] *om.* *O* serua *Up²RnL*: seruo *MPFUpBaHD*

40 2 uicinae *MPUpOHDL*: ciuine *Ba*: cinicae *Rn?*: ciuicae *FD²* tum *MPFUpBHRnDL Edd. uet. Ald.*: tunc *O*: tamen *dett. aliq. (non H) Stroth* 3 quam Romulus *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.*: quod Romulus *Madv. sane melius*: tamen *uide Frig. Epileg. ad Lib. I, p. 58*; certe nihili hic sunt audaciores coniecturae

id seruus serua natus possideat. cum commune Romani
 nominis tum praecipue id domus suae dedecus fore, si Anci
 regis uirili stirpe salua non modo aduenis sed seruis etiam
 4 regnum Romae pateret. Ferro igitur eam arcere contu-
 meliam statuunt ; sed et iniuriae dolor in Tarquinius ipsum
 magis quam in Seruium eos stimulabat, et quia grauior ultor
 caedis, si superesset, rex futurus erat quam priuatus ; tum
 Seruio occiso, quemcumque alium generum delegisset, eun-
 dem regni heredem facturus uidebatur ; ob haec ipsi regi
 5 insidiae parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad
 facinus, quibus consueti erant uterque agrestibus ferramentis,
 in uestibulo regiae quam potuere tumultuosissime specie
 rixae in se omnes apparitores regios conuertunt ; inde, cum
 ambo regem appellarent clamorque eorum penitus in regiam
 6 peruenisset, uocati ad regem pergunt. Primo uterque uoci-
 ferari et certatim alter alteri obstrepere ; coerciti ab lictore
 et iussi in uicem dicere tandem obloqui desistunt ; unus rem
 7 ex composito orditur. Cum intentus in eum se rex totus
 auerteret, alter elatam securim in caput deiecit, relictoque
 in uolnere telo ambo se foras eiciunt.

41 Tarquinius moribundum cum qui circa erant excepissent,
 illos fugientes lictores comprehendunt. Clamor inde con-
 cursusque populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter

3 seruus *FUpRn² Ed. Rom. 1469 (cf. sententiam sequentem et c. 47. 10) : Seruius Vorm. MPUp²BaOHRnDL : fort. Seruius seruus legendum* 4 sed et *MOHRnDL Ald. : sed PFUpBaD⁸ dett. delegisset MP²OHRnDL : add. et PFUpBa* 5 quibus *Vorm. MPFUpBaOH : qui RnDL dett. uterque Vorm. MPFUpBOHD : utrique Rn²L : uterque Ru* tumultuosissime *MPBORnDL : tumultuosissimae FH* uocati *Vorm. ? MPFUpBOH Edd. uet. : euocati RnDL dett. Ald.* 7 cum *dett. unus, Gron. (cf. adn. 2. 6. 8 ; 2. 47. 5) : dum MPFUpBaOHRnDL Ald. (sed in M ex tum mutatum, ut uidetur, et in O capitalis D litterae forma angusta est et uix longius a t capitali discrepat quam per crucem t litterae propriam) ; cf. 2. 47. 5 cum adn. ; 10. 18. 1 ; 39. 49. 8 ; tutatur dum Kühnast, Hauptpunkte, p. 236, Val. Max. 9. 12. 7 conferendo*

41 1 populi *MPFUpBOHRnDL : damnat Madv.* mirantium *D²Rn² dett. Ed. Ven. 1470 Ald. : mirantum UpO : mirandum MPFBa HRnDL sed in M fort. ex mirancium mutatum ; cf. 1. 48. 9 ; 1. 53. 3 ; 5. 15. 12 ; 5. 31. 4 ; 8. 17. 2 ; 9. 45. 8* rei *MPFUpBOD¹ : regi HRnDL*

tumultum claudi regiam iubet, arbitros eiecit. Simul quae curando uolneri opus sunt, tamquam spes subesset, sedulo comparat, simul si destituat spes, alia praesidia molitur. Seruio propere accito cum paene exsanguem uirum ostendisset, dextram tenens orat ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat. 'Tuum est' inquit, 3 'Serui, si uir es, regnum, non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. Erige te deosque duces sequere qui clarum hoc fore caput diuino quondam circumfuso igni portenderunt. Nunc te illa caelestis excitet flamma; nunc expergiscere uere. Et nos peregrini regnauiamus; qui sis, non unde natus sis reputa. Si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere.' Cum clamor impetusque multitudinis uix sustineri posset, ex superiore parte aedium per fenestras in Nouam uiam uersas—habitat enim rex ad Iouis Statoris—populum Tanaquil adloquitur. Iubet bono animo 5 esse; sopitum fuisse regem subito ictu; ferrum haud alte in corpus descendisse; iam ad se redisse; inspectum uolnus absterso cruore; omnia salubria esse; confidere propediem ipsum eos uisuros; interim Ser. Tullio iubere populum dicto audientem esse; eum iura redditurum obiturumque alia regis munia esse. Seruius cum trabea et lictoribus prodit ac sede 6 regia sedens alia decernit, de aliis consulturum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies cum iam exspirasset Tar-

1 eiecit MPFUpBaOHRnDL (quod nos quidem pro genuina praesentis temporis forma ut habeamus et ubique inducamus uehementer inclinamur, cf. 1. 48. 3; 2. 35. 4; 3. 44. 6; 4. 13. 12; 5. 7. 2; 10. 2. 10; 26. 19. 2 cum adnu.): eicit uel elicit Rn² Ed. Parm. 1480, Grut.

4 uersas Ed. Frob. 1535: uersus MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald. sed in O littera u (in D litterae -sus h-) in spatio uacuo relicto scripta est, eadem manu sed pleniore calamo quam aut uers- aut quae sequuntur; unde elucet scribam primo haesitauisse, postea demum u scripsisse, eodem errore quem supra c. 34. 6 deprehendimus. Alia exempla huius corruptellarum indicii in 1. 12. 6; 1. 24. 7; 1. 35. 3 et 8; 4. 2. 13; 4. 9. 1; 4. 23. 3; 4. 26. 9; 4. 35. 4; 5. 4. 13; 5. 6. 3; 5. 8. 7; 5. 14. 4; 5. 24. 8; 5. 31. 4; 5. 39. 14; 5. 43. 8; 7. 39. 5; et alibi 5 absterso cruore ODL Ald. (sed in D post abs in fine lineae aliquid erasum esse potest): abiter socruore M: aliter socruore B: abterso cruore PFUpHRn

quinius celata morte per speciem alienae fungendae uicis suas opes firmauit; tum demum palam factum est comploratione in regia orta. Seruius praesidio firmo munitus, primus iniussu
7 populi, uoluntate patrum regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris ut uiuere regem et tantas esse opes Serui nuntiatum est, Suessam Pometiam exsulatum ierant.

42 Nec iam publicis magis consiliis Seruius quam priuatis munire opes, et ne, qualis Anci liberum animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquini liberum esset, duas filias iuuenibus regiis, Lucio atque Arrunti Tarquiniis
2 iungit; nec rupit tamen fati necessitatem humanis consiliis quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atque infesta faceret.

Peropportune ad praesentis quietem status bellum cum Veientibus—iam enim indutiae exierant—aliisque Etruscis
3 sumptum. In eo bello et uirtus et fortuna enituit Tulli; fusoque ingenti hostium exercitu haud dubius rex, seu patrum
4 seu plebis animos periclitaretur, Romam rediit. Adgrediturque inde ad pacis longe maximum opus, ut quemadmodum Numa diuini auctor iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis ordinumque quibus inter gradus dignitatis fortunaeque aliquid interlucet posterius fama ferrent.
5 Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio, ex quo belli pacisque munia non uiritim, ut ante, sed

6 factum est *dett.* unus: factum et *Vorm.* MPFUpBaORnD? *L* (sed in *O* littera u. pleniore calamo scripta quam sequentes; cf. *supra*) quod *tutatur* Heerwagen: *tutabatur* et Rhenan. comploratio pro ablatiuo substituens, fort. recte: facta et (uel factu et) *D^x*: factam et *H*: factum ex *Ed. Par.* 1510. *Grut.*: facto et *dett.* Gron., punctum ad firmauit ponens, ad orta tollens

7 comprehensis *dett.* aliq. *Ald.* rectissime: comprehensis *Edd. vet.*: compressis *Rn²P²(?)*: compressis *FUp*: cum compressis *PBa*: cum compressis (uel com-) *MHRnDL*: cum comprehensis *O*; cf. 1. 35. 3; 3. 50. 10 cum *adn.* et *Class. Quarterly* iv (1910), p. 270 ut uiuere *MPFUpBOHRnDL*: om. ut *dett.* unus

42 1 aduersus se *MPFUpBOHD²*: om. aduersus *RnDL* 2 quin *P²O³HRnDL* *dett.*: quicum *PBa*: quicum in *M* (dittographiam ut solet seruans): quicum *Up*: quicum *F*, ubi aliquid super primas litteras erasum est: *Q. ui.* *O*: quin tum *Schenkl* 3 animos *MPFBHRn*: animus *M⁴F²UpODL* *Ald.* rediit *MPFBOHRnD¹L*: redit *UpD*

pro habitu pecuniarum fierent ; tum classes centuriasque et hunc ordinem ex censu descripsit, uel paci decorum uel bello.

Ex iis qui centum milium aeris aut maiorem censum 43 haberent octoginta confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum ; prima classis omnes appellati ; seniores ad 2 urbis custodiam ut praesto essent, iuuenes ut foris bella gererent ; arma his imperata galea, clipeum, ocreae, lorica, omnia ex aere ; haec ut tegumenta corporis essent : tela in hostem hastaque et gladius. Additae huic classi duae fabrum 3 centuriae quae sine armis stipendia facerent ; datum munus ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum 4 usque ad quinque et septuaginta milium censum instituta, et ex iis, senioribus iunioribusque, uiginti conscriptae centuriae ; arma imperata scutum pro clipeo et praeter lorica omnia eadem. Tertiae classis [in] quinquaginta milium censum 5 esse uoluit ; totidem centuriae et hae eodemque discrimine aetatum factae ; nec de armis quicquam mutatum, ocreae tantum ademptae. In quarta classe census quinque et 6 uiginti milium, totidem centuriae factae, arma mutata : nihil praeter hastam et uerutum datum. Quinta classis 7

5 descripsit *R Madv. Ed.* 3 : descripsit *MPFU ρ BOHDL Edd. uet. Ald., ut et I. 19. 6 ; 4. 4. 2*

43 1 Ex iis *Ald.* : ex his *MPFU ρ BOHRnDL*, cf. c. 4. 6 cum adn.
2 prima *dett. aliq. F³Rn²* : prime *Rn?* : primo *MPFU ρ BaOHDL* : primae *dett. aliq.* classis *MPFU ρ BaOHD* (sed in O littera i pleniore calamo, cf. c. 41. 4) : classes *RnD^xL* 3 machinas *MPF³* (et *F¹?*) *UpBOHRnL* : in D chin in ras. scripta, tum -as ultra lineam addita : maunq ; *D?* : machina *F* ferrent *MPFU ρ BOHRnDL* : ferrarent *Scheller* : offerrent *Frig.* : facerent *Lipsius* : fierent (cum machinae pro machinas) *Madv. Ed.* 3 4 et ex iis *MPF* : et ex is *F³Ba* : et ex his *UpO¹RnD* : et his *O* : et ex *H* : ex his *L* 5 tertiae classis *M³O³ dett. unus Ed. Rom. 1469* : tertia classis *Vorm. MPFU ρ BaOHRnDL* (sed *D²* uel *D³* hastam uerticalem per a litteram duxit quam hastam rursus alius quidam paene deleuit) : tertiam classem *dett. duo* : in tertia classe *Frig. Epileg. p. 68, Rhenano praecunte* in quinquaginta *MPFU ρ BaOHRnDL Edd. uet.* : in seclussit *Sobius, cf. Frig. l. c. : tutatur Drak. cum milia pro milium fort. recte* et haec *dett. aliq. Grut.* : et haec *MPFU ρ BaOHRnD* (et hec) *L* (cf. *Neue-Wagener, Lat. Formenl. 2. 417 f.*) 6 uerutum *UpOF³ dett. aliq.* : uerrutum *MPFB IIRnDL* datum *PFU ρ BO(uel O¹?)HRnDL* : datur *M* : datu *O?*

quinius celata morte per speciem alienae fungendae uicis suas opes firmavit; tum demum palam factum est comploratione in regia orta. Seruius praesidio firmo munitus, primus iniussu
7 populi, uoluntate patrum regnavit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris ut uiuere regem et tantas esse opes Serui nuntiatum est, Suessam Pometiam exsulatum ierant.

42 Nec iam publicis magis consiliis Seruius quam priuatis munire opes, et ne, qualis Anci liberum animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquini liberum esset, duas filias iuuenibus regiis, Lucio atque Arrunti Tarquiniis
2 iungit; nec rupit tamen fati necessitatem humanis consiliis quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atque infesta faceret.

Peropportune ad praesentis quietem status bellum cum Veientibus—iam enim indutiae exierant—aliisque Etruscis
3 sumptum. In eo bello et uirtus et fortuna enituit Tulli; fusoque ingenti hostium exercitu haud dubius rex, seu patrum
4 seu plebis animos periclitaretur, Romam rediit. Adgrediturque inde ad pacis longe maximum opus, ut quemadmodum Numa diuini auctor iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis ordinumque quibus inter gradus dignitatis fortunaeque aliquid interlucet posteris fama ferrent.
5 Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio, ex quo belli pacisque munia non uiritim, ut ante, sed

6 factum est *dett. unus*: factum et *Vorm. MPFUpBaORnD? L* (sed in *O* littera u. pleniore calamo scripta quam sequentes; cf. *supra*) quod *tutatur Heerwagen*: *tutabatur et Rhenan.* comploratio pro ablatiuo substituens, fort. recte: facta et (uel factu et) *D^x*: factam et *H*: factum ex *Ed. Par. 1510, Grul.*: factu et *dett. Gron., punctum ad firmavit ponens, ad orta tollens* 7 comprehensis *dett. aliq. Ald. rectissime*: comprehensis *Edd. uet.*: compressis *Rn²P²(?)*: compressis *FUp*: cum compressis *PBa*: cum comprehensis (uel com-) *MHRnDL*: cum comprehensis *O*; cf. 1. 35. 3; 3. 50. 10 cum *adn. et Class. Quarterly* iv (1910), p. 270 ut uiuere *MPFUpBOHRnDL*: om. ut *dett. unus*

42 1 aduersus se *MPFUpBOHD²*: om. aduersus *RnDL* 2 quin *P²O³HRnDL dett.*: quicum *PBa*: quicum in *M* (dittographiam ut solet seruans): quicum *Up*: quicum *F*, ubi aliquid super primas litteras erasum est: *Q. ui. O*: quin tum *Schenkl* 3 animos *MPFBHRn*: animus *M⁴F²UpODL Ald.* rediit *MPFBOHRnD¹L*: redit *UpD*

pro habitu pecuniarum fierent ; tum classes centuriasque et hunc ordinem ex censu descripsit, uel paci decorum uel bello.

Ex iis qui centum milium aeris aut maiorem censum 43 haberent octoginta confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum ; prima classis omnes appellati ; seniores ad 2 urbis custodiam ut praesto essent, iuuenes ut foris bella gererent ; arma his imperata galea, clipeum, ocreae, lorica, omnia ex aere ; haec ut tegumenta corporis essent : tela in hostem hastaque et gladius. Additae huic classi duae fabrum 3 centuriae quae sine armis stipendia facerent ; datum munus ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum 4 usque ad quinque et septuaginta milium censum instituta, et ex iis, senioribus iunioribusque, uiginti conscriptae centuriae ; arma imperata scutum pro clipeo et praeter lorica omnia eadem. Tertiae classis [in] quinquaginta milium censum 5 esse uoluit ; totidem centuriae et hae eodemque discrimine aetatum factae ; nec de armis quicquam mutatum, ocreae tantum ademptae. In quarta classe census quinque et 6 uiginti milium, totidem centuriae factae, arma mutata : nihil praeter hastam et uerutum datum. Quinta classis 7

5 descripsit *R Madv. Ed.* 3 : descripsit *MPFUpBOHDL Edd. uet. Ald., ut et* 1. 19. 6 ; 4. 4. 2

43 1 Ex iis *Ald.* : ex his *MPFUpBOHRnDL*, cf. c. 4. 6 cum *adn.*
2 prima *dett. aliq. F³Rn²* : prime *Rn?* : primo *MPFUpBaOHDL* : prima *dett. aliq.* classis *MPFUpBaOHD* (sed in *O littera* i pleniore calamo, cf. c. 41. 4) : classes *RnD^xL* 3 machinas *MPF³* (et *F¹?*) *UpBOHRnL* : in *D chin* in *ras. scripta*, tum -as ultra lineam addita : maunq ; *D?* : machina *F* ferrent *MPFUpBOHRnDL* : ferrarent *Scheller* : offerrent *Frig.* : facerent *Lipsius* : fierent (cum machinae pro machinas) *Madv. Ed.* 3 4 et ex iis *MPF* : et ex is *F³Ba* : et ex his *UpO¹RnD* : et his *O* : et ex *H* : ex his *L* 5
tertia classis *M³O³ dett. unus Ed. Rom.* 1469 : tertia classis *Vorm. MPFUpBaOHRnDL* (sed *D²* uel *D³* hastam uerticalem per -a litteram duxit quam hastam rursus alius quidam paene deleuit) : tertiam classem *dett. duo* : in tertia classe *Frig. Epileg. p. 68*, Rhenano praeeunte in quinquaginta *MPFUpBaOHRnDL Edd. uet.* : in seclisit *Sobius*, cf. *Frig. l. c.* : tutatur *Drak.* cum milia pro milium fort. recte et haec *dett. aliq. Grut.* : et haec *MPFUpBaOHRnD* (et hec) *L* (cf. *Neue-Wagener, Lat. Formenl.* 2. 417 f.) 6 uerutum *UpOF³ dett. aliq.* : uerutum *MPFB HRnDL* datum *PFUpBO* (uel *O¹?*) *HRnDL* : datur *M* : datu *O?*

aucta; centuriae triginta factae; fundas lapidesque missiles
 hi secum gerebant; [in] his accensi cornicines tubicines-
 que in duas centurias distributi; undecim milibus haec clas-
 8 sis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem
 habuit; inde una centuria facta est, immunis militia. Ita
 pedestri exercitu ornato distributoque, equitum ex primori-
 9 bus ciuitatis duodecim scripsit centurias; sex item alias
 centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem quibus
 inauguratae erant nominibus fecit. Ad equos emendos
 dena milia aeris ex publico data, et, quibus equos alerent,
 uiduae attributae quae bina milia aeris in annos singulos
 penderent. Haec omnia in dites a pauperibus inclinata
 10 onera. Deinde est honos additus. Non enim, ut ab Romulo
 traditum ceteri seruauerant reges, uiritim suffragium eadem
 ui eodemque iure promisce omnibus datum est; sed gradus
 facti, ut neque exclusus quisquam suffragio uideretur et uis
 11 omnis penes primores ciuitatis esset; equites enim uocabantur
 primi, octoginta inde primae classis centuriae; ibi si uariaret
 —quod raro incidebat—secundae classis; nec fere unquam

7 aucta *MRn? DL*: acta *OHUp*: *om. PFBa* in his *MPFUpB*
OHRnDL: in *seclisit Iac. Perizonius* tubicines *Ed. Ascens.* 1513:
 tobicines *M*: tybicines *M²*: tibicines *PFUpBa OHRnDL Ald.*
 duas *Sigonius ex Dion. Hal.* 4. 17. 3: tres *MPFUpBOHRnDL*
 9 quibus *MPFUpBOHRnDL*: qui *Gron. fort. recte*; certe humanius
erga uiduas 10 promisce *MPF? UpBa*: promiscue *M³P²F²OH*
RnDL dett. Ald.; uide sis *adn. ad 3. 47. 7* 11 equites *MP²F²O*
HRnDL: quites *PB*: quirites *FUp* inde in *M* littera capitali
 scribitur ut noua sententia incipiat centuriae *dett. aliq.*: add.
 primum peditum uocabantur *MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet.*, sed
 in *O* supra primum signum (additum hac uoce incipere additamentum
ex margine sumptum prodit, ut saepius in hoc codice (cf. 1. 50. 4; 2. 36.
3; 2. 38. 2; 2. 52. 3; 3. 13. 4 et praecipue 8. 8. 4) secundae classis
Rn? D Ed. Rom. 1469: secundae classes *MPFUpBa OHD²L*, sed ante
 secundae addunt ut et post classis (uel classes) addunt uocarentur *codd.*
omnes; sed in *D* ante ut et post uocarentur interpunctum est; et in
O ante ut stat signum ✓: praeterea siglum (✓) quo -ur in uocarentur
 denotatur, quoniam et pleniore calamo scriptum est quam sequentia
 et paulo aliud est atque illud (✓) quo eadem syllaba denotatur in uoca-
 bantur supra, uidetur indicare uerbum uocarentur ab externo fonte in
 exemplar quod ante oculos *O* habebat inductum esse; plura uide sis in

infra ita descenderunt ut ad infimos peruenirent. Nec mi-¹²
rari oportet hunc ordinem qui nunc est post expletas quin-
que et triginta tribus, duplicato earum numero centuriis
iuniorum seniorumque, ad institutam ab Ser. Tullio sum-
mam non conuenire. Quadrifariam enim urbe diuisa [re-¹³
gionibus] collibus qui habitabantur, partes eas tribus appel-
lauit, ut ego arbitror, ab tributo; nam eius quoque aequaliter
ex censu conferendi ab eodem inita ratio est; neque eae
tribus ad centuriarum distributionem numerumque quic-
quam pertinere.

Censu perfecto quem maturauerat metu legis de incensis ⁴⁴
latae cum uinculorum minis mortisque, edixit ut omnes ciues
Romani, equites peditesque, in suis quisque centuriis, in
campo Martio prima luce adessent. Ibi instructum exerci-²
tum omnem suouetaurilibus lustrauit, idque conditum lu-
strum appellatum, quia is censendo finis factus est. Milia
octoginta eo lustro ciuium censa dicuntur; adicit scriptorum
antiquissimus Fabius Pictor, eorum qui arma ferre possent
eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem urbs quoque ³

Class. Quart. iv (1910), p. 270; cf. 2. 43. 5 ut . . . uocarentur *tulari*
temptat Novák addendo institutum ante ut descenderunt *dett. unus*
Sigon.: descenderent MPFU_pBaOHRnDL ¹² ad institutam *dett.*
alig.: ante ad add. se MPFU_pBaO²(uel O¹)HRnD: add. sed L: add.
sese O ¹³ regionibus FOHRnDL: regionibusque PU_pBa: re-
gionibus quae (*litteris solito maioribus*) M: seclisit Winkler collibus
MPFU_pBa: collibusque OHRnDL *dett.*: et collibus *Weissenb.*
qui habitabantur PFU_pBaOHRnDL: qui abitantur M: quae habi-
tabantur Rn² Ald. (*ad partes referens*) eas tribus MPFU_pBOH:
tribus eas RnDL: *malim eas deletum* ab tributo PFOHRnD³L
Edd. uet. Ald.: ad tributo U_p: adtributo BaD: pro A tributo M:
A tributo M³: a tributo *dett. alig.* cae MPFH (*fort. nequetae P*
neque eae P¹): aeae O: hae U_pRn Ald.: heae DL: aee Ba

⁴⁴ 1 metu MPFU_pBOHRnDL (*sed quem . . . late substrinxit F²*):
metus Doujat, *fort. recte* de incensis MPFBOHRn? D?L (*sed in*
O de i- in fine lineae et -n- fort. add. O²): de censis U_p: deinceps D²?
dett. Ald. ² suouetaurilibus Rhenan.: sue oue taurilibus M³ (suae
M) P²OHRnDL, '*antiqua lectio*' Rhenan.: suiove taurilibus P?:
sucouetaurilibus P? F (*substrinxit F²*): sucouetaurilibus Ba: sucu-
baetaurilibus U_p quia MP²U_pOHRnDL: qua PFBa: qui et D³
is censendo Gron. '*ex cod. Mureti*': in censendo Vorm.? MPFU_p
BaOHRnDL

amplificanda uisa est. Addit duos colles, Quirinalem Viminalemque; Viminalem inde deinceps auget Esquiliis; ibique ipse, ut loco dignitas fieret, habitat; aggere et fossis et muro
 4 circumdat urbem; ita pomerium profert. Pomerium uerbiuim solam intuentes postmoerium interpretantur esse; est autem magis circamoerium, locus quem in condendis urbibus quondam Etrusci qua murum ducturi erant certis circa terminis inaugurato consecrabant, ut neque interiore parte aedificia moenibus continuarentur, quae nunc uolgo etiam coniungunt, et extrinsecus puri aliquid ab humano cultu
 5 pateret soli. Hoc spatium quod neque habitari neque arari fas erat, non magis quod post murum esset quam quod murus post id, pomerium Romani appellarunt; et in urbis incremento semper quantum moenia processura erant tantum termini hi consecrati proferebantur.

45 Aucta ciuitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi et ad belli et ad pacis usus, ne semper armis opes adquirerentur, consilio augere imperium conatus est, simul et aliquod
 2 addere urbi decus. Iam tum erat inclitum Dianae Ephesiae fanum; id communiter a ciuitatibus Asiae factum fama ferebat. Eum consensum deosque consociatos laudare mire Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publice priuatimque hospitia amicitiasque de industria iunxerat. Saepe

3 Viminalemque; Viminalem *O* (sed hac uoce substricta): uiminalemque *MPFUpBHD* sed in *D* omnia nisi -q in *ras.* a *D*³ arte scripta: bimaalemque *RnL* Esquiliis *Gron.*: Esquilias (uel *Aes-*) *MPFUpBOHRnD* (sed *v. inf.*) *L*; tutatur *Frig. Epileg.* p. 65; cf. 2. 32. 10 ubi *O* solus *Liuianum* aliquid seruasse uidetur esquilias ibique] esquilias sibiue *D*: esquilias ubique *D*² ita *Vorm. OH*: it̃ (i.e. iter) *FBL*: iter *PUp*: it̃ (i.e. inter) *D*: inter *Rn*² in *ras.* dett. aliq.: item dett. aliq. *Ald.*: om. *M* profert. Pomerium *Vorm. PFUpORnDL*: om. *MH* sed in *M* spatium sex uel octo litterarum uacuum relictum

45 1 aucta ciuitate *PFUpBOHRnD*²: aut a ciuitate *M*: auctam ciuitatem *DL*: add. et *Madv.* 2 iam tum erat *OHRnDL* dett.: tantum erat *M*: uel tam tum erat *P*: uel tantum erat *P*²*Ba*: uel tantum. Erat *FUp* Eum consensum *MD*: cum consensum *PFUpOHRnD*²*L* *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: cum consensu *Ba* laudare *MPFUpBaOHD**L*: laudare hoc *Rn*²: laudaret *D*^x dett. unus *Ed. Ven.* 1470 *Ald.*

iterando eadem perpulit tandem, ut Romae fanum Dianae
populi Latini cum populo Romano facerent. Ea erat con- 3
fessio caput rerum Romam esse, de quo totiens armis certat-
tum fuerat. Id quamquam omisum iam ex omnium cura
Latinorum ob rem totiens infelicitur temptatam armis uide-
batur, uni se ex Sabinis fors dare uisa est priuato consilio
imperii recipiendi. Bos in Sabinis nata cuidam patri fami- 4
liae dicitur miranda magnitudine ac specie; fixa per multas
aetates cornua in uestibulo templi Dianae monumentum ei
fuere miraculo. Habita, ut erat, res prodigii loco est, et 5
cecinere uates cuius ciuitatis eam ciuis Dianae immolasset,
ibi fore imperium; idque carmen peruenerat ad antistitem 6
fani Dianae Sabinusque ut prima apta dies sacrificio uisa
est, bouem Romam actam deducit ad fanum Dianae et ante
aram statuit. Ibi antistes Romanus, cum eum magnitudo
uictimae celebrata fama mouisset, memor responsi Sabinum
ita adloquitur: 'Quidnam tu, hospes, paras?' inquit, 'in-
ceste sacrificium Dianae facere? Quin tu ante uiuo perfun-
deris flumine? infima ualle praefluit Tiberis.' Religione 7
tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet euentus,
cuperet rite facta, extemplo descendit ad Tiberim; interea
Romanus immolat Dianae bouem. Id mire gratum regi
atque ciuitati fuit.

3 Id quamquam] *supra add.* O .1. ut imperium pence se esset *prima manu, optimum glossematis interlinearis exemplum* recipiendi
cf. 1. 12. 1 *adn.*: recup- *hic etiam MPFH* 5 ciuis *Vorm. MPFD*
et D^xL: ciues *M²F⁸UpBaOHRnD² Ald.* immolasset . . . antisti-
tem fani Dianae *om. H* immolasset *Rhenan.* (*cf. Val. Max. 7. 3. 1*
quisquis eam . . . immolasset, eius patria etc.): immolassent *Vorm.*
MPFU^pBaOHRnDL Ald. 6 Sabinusque *Vorm.? M² uel M¹PF*
UpOHRnD: Sabinus quae *ML*: *om.* -que *D^x Edd. uet. Ald.*: Sabi-
nique *Ba* ut prima *MPUpO sed tum aupta) HRnDL*: ut primum
Vorm.? FBaD² uisa est *MPUpOHRnDL*: est uisa *FBa Edd. uet.*
magnitudo *MPFU^pBOHRnL*: magnitudine *D dett. alig.* uictimae
celebrata *M²RnD (-me) L dett. alig.*: uictumae caelebrata *H*: uictum
ecelebrata *M?*: uictimae et celebrata *FUpBa*: ecelebrata *P*: uellet
uictum me celebrata *O (sed uellet punctis infra deletum a pr. manu)*
paras *PFUpOHRnDL*: pares *B*: pararas *M* praefluit *Vorm.?*
PFUpBORnD³: praefluit (*1 suprascr.*) *M*: praefluluit *D?*: praeluit *H*

- 46 Seruius quamquam iam usu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum iactari uoces a iuvene Tarquinio audiebat se iniussu populi regnare, conciliata prius uoluntate plebis agro capto ex hostibus uiritim diuiso, ausus est ferre ad populum uellent iuberentne se regnare; tantoque consensu quanto haud quisquam alius ante rex est declaratus.
- 2 Neque ea res Tarquinio spem adfectandi regni minuit; immo eo impensius quia de agro plebis aduersa patrum uoluntate senserat agi, criminandi Serui apud patres crescendique in curia sibi occasionem datam ratus est, et ipse iuuenis ardentis animi et domi uxore Tullia inquietum animum stimulante.
- 3 Tulit enim et Romana regia sceleris tragici exemplum, ut taedio regum maturior ueniret libertas ultimumque regnum
- 4 esset quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius—Prisci Tarquini regis filius neposne fuerit parum liquet; pluribus tamen auctoribus filium ediderim—fratrem habuerat Arrun-
- 5 tem Tarquinium mitis ingenii iuuenem. His duobus, ut ante dictum est, duae Tulliae regis filiae nupserant, et ipsae longe dispares moribus. Forte ita inciderat ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur fortuna, credo, populi Romani, quo diuturnius Serui regnum esset constituique ciuitatis
- 6 mores possent. Angebatur ferox Tullia nihil materiae in uiro neque ad cupiditatem neque ad audaciam esse; tota in alterum auersa Tarquinium eum mirari, eum uirum dicere ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quod uirum
- 7 nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter simili-

46 I usu M^1 uel $M^2PFUpBOHRnD$: usum ML dubie M^1 uel M^2 : dubiae $OD?$: dubiem ML : dubium $PFUpBaHD^1$ dett.

2 regni minuit $M^3P^2FBaORn^2D^3$ Ald.: regnandiminuit P : regi diminuit M : regni diminuit HUp : rediminuit $RnD?$ L aduersa $M^2PO?$: aduersam $MP^2FO(uel O^2)HRnDL$: aduersum $UpBa$ dett. aliq. Ed. Rom. 1469 Ald. uoluntate M^2 Ed. Rom. 1470: uoluntatem $MPFUpBaOHRnDL$ Ed. Rom. 1469 Ald. 6 materiae

in M^1 uel $M^2PFUpBORnDL$: materiem in M : om. in H auersa dett. unus: abuersa $D?$: uersa P (initio lineae) $FUpO$ Ed. Rom. 1469: uersam Ba : aduersa $MHRnD^3L$ dett. Ald.

7 nacta muliebri . . . audacia] nacta audacem muliebri cessaret

tudo eos, ut fere fit : malum malo aptissimū ; sed initium turbandi omnia a femina ortum est. Ea secretis uiri alieni adsuefacta sermonibus nullis uerborum contumeliis parcere de uiro ad fratrem, de sorore ad uirum ; et se rectius uiduam et illum caelibem futurum fuisse contendere, quam cum impari iungi ut elanguescendum aliena ignauia esset ; si sibi 8 eum quo digna esset di dedissent uirum, domi se propediem uisuram regnum fuisse quod apud patrem uideat. Celeriter 9 adulescentem suae temeritatis implet ; [Arruns Tarquinius et Tullia minor] prope continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptiis, magis non prohibente Seruio quam adprobante.

Tum uero in dies infestior Tulli senectus, infestius coepit 47 regnum esse ; iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus. Nec nocte nec interdiu uirum conquiescere pati, ne gratuita praeterita parricidia essent : non sibi defuisse cui 2 nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret ; defuisse qui se

ignauia postulat Harrison (per litteras), sed cf. 35. 35. 16 ; 42. 6. 8 et Lucan. 3. 451 et 4. 24 fit : malum Madv. : fit, malum edd. priores

iungi ut MPFBaHRnDL : iungi et F² uel F³UpO (qui punctum ad iungi ponit) : iungi aut D² dett. aliq. Edd. uet. : iungi haud dett. aliq. : iungi at P² ignauia esset MO : ignauia esse PFUpBaHRnDL

8 digna esset M²P²FUpBaORnD Edd. uet. : digna essent MPL : digna esse H domi se MOHRnDL : om. se PFUpBa 9 implet MP²HRnD³ : implerat F (fort. recte) : impleat PO : impleat Ba : implera(runs) D?

Arruns Tarquinius et Tullia minor MPFUpB OHRnDL Edd. uet. : secluserat Walters : 'Linus scribere debuit Lucius Tarquinius' Madv. (et sic dett. unus) : ita L. Tarquinius et Tullia minor Perizonius : maior pro minor Sabellicus : glossema profectum fuisse posse uidetur a lectore qui uel funeribus breuiter explicare uel Cic. Cat. 1. 6. 14 ; Sall. Cat. 15. 2 ; Val. Max. 9. 1. 5 obliuio (ubi interfector, non interfecta, donum suam uacuum facere dicitur) nominationum uerbo fecissent supplere uoluit ; cf. Class. Quarterly iv (1910), p. 271. Re saepius cogitata ad genetiuos (Arruntis Tarquini et Tulliae minoris) scribendos et corruptionem Symmachis tribuendam ipse iam inclinor (cf. 4. 30. 4 et 12 adnn.) fecissent, iunguntur] Inter haec uerba conieci olim uidui excidisse, quod etiam nunc commendarem si iure nominatiuus requireretur : post fecissent add. 1 tarquinius et tullia maior F³

47 1 ad aliud MP²FUpBOHD⁴ : aliud PRnD³L dett. aliq. : aliud D

2 cui nupta Vorm. P² marg. F²HRnDL : cui nubta M : cui innupta Vorm.² PFUpBaO¹

regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquini
 3 filium, qui habere quam sperare regnum mallet. 'Si tu is es
 cui nuptam esse me arbitror, et uirum et regem appello; sin
 minus, eo nunc peius mutata res est quod istic cum ignauia
 4 est scelus. Quin accingeris? Non tibi ab Corintho nec ab
 Tarquiniis, ut patri tuo, peregrina regna moliri necesse est:
 di te penates patrique et patris imago et domus regia et in
 domo regale solium et nomen Tarquinius creat uocatque
 5 regem. Aut si ad haec parum est animi, quid frustraris
 ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conspici sinis? Fa-
 cesse hinc Tarquinius aut Corinthum; deuoluere retro ad
 6 stirpem, fratri similior quam patri.' His aliisque increpando
 iuuenem instigat, nec conquirere ipsa potest si, cum Tana-
 quil, peregrina mulier, tantum moliri potuisset animo ut duo
 continua regna uiro ac deinceps genero dedisset, ipsa regio
 semine orta nullum momentum in dando adimendoque regno
 7 faceret. His muliebribus instinctus furiis Tarquinius cir-
 cumire et prensare minorum maxime gentium patres; admo-
 nere paterni beneficii ac pro eo gratiam repetere; allicere
 donis iuuenes; cum de se ingentia pollicendo tum regis cri-
 8 minibus omnibus locis crescere. Postremo ut iam agenda
 rei tempus uisum est, stipatus agmine armatorum in forum
 inrupit. Inde omnibus percussis pauore, in regia sede pro
 curia sedens patres in curiam per praeconem ad regem Tar-
 9 quinium citari iussit. Conuenere extemplo, alii iam ante ad
 hoc praeparati, alii metu ne non uenisse fraudi esset, nouitate
 10 ac miraculo attoniti et iam de Seruio actum rati. Ibi Tar-

4 quin *OHRnDL*: qui *M*: qui *M*²: qui non *PFUpBa*: quia non
*F*³ Corintho *OHRnDL*: Chorintho *PUp*: Chorinto *FBA*: Cho-
 rinthiis *M* 5 conspici sinis *MP²FUpBOH*: conspicias in his *M*³
PL: conspiciamus *F*³: conspici conspicias sinet *D*? : conspici sini *D*²
 patri *M*³*PFUpBOHRnDL*: patris *M* (*qui antea fratris imilior dat*)
 6 momentum *D^xRn² dett. alig.*: momentum *D*: monumentum
MPFUpBaOD²L: monimentū *H* 7 omnibus *MP²OHRnDL*:
oni. PFUpBa 8 ut iam *MOHRnD³L*: ut et iam *PFD*? : ut etiam
Ba: ut etiam *Up* inrupit *MPFUpBODL*: irrumpit *HD*³: inrumpit
Rn dett. duo

quinius maledicta ab stirpe ultima orsus : seruū seruāque
 natum post mortem indignam parentis sui, non interregno,
 ut antea, inito, non comitiis habitis, non per suffragium
 populi, non auctoribus patribus, muliebri dono regnum
 occupasse. ita natum, ita creatum regem, fautorem infimi 11
 generis hominum ex quo ipse sit, odio alienae honestatis
 ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuississe ;
 omnia onera quae communia quondam fuerint inclinasse in 12
 primores ciuitatis ; instituisse censum ut insignis ad inuidiam
 locupletiorum fortuna esset et parata unde, ubi uellet, egen-
 tissimis largiretur.

Huic orationi Seruius cum interuenisset trepido nuntio 48
 excitatus, extemplo a uestibulo curiae magna uoce 'Quid
 hoc' inquit, 'Tarquini, rei est? qua tu audacia me uiuo
 uocare ausus es patres aut in sede considerare mea?' Cum 2
 ille ferociter ad haec—se patris sui tenere sedem ; multo
 quam seruū potiolem filium regis regni heredem ; satis
 illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis—, cla-
 mor ab utriusque fautoribus oritur et concursus populi fiebat
 in curiam, apparebatque regnaturum qui uicisset. Tum Tar- 3
 quinius necessitate iam et ipsa cogente ultima audere, multo
 et aetate et uiribus ualidior, medium arripit Seruium elatum-
 que e curia in inferiorem partem per gradus deiecit ; inde ad
 cogendum senatum in curiam rediit. Fit fuga regis appari- 4
 torum atque comitum ; ipse prope exsanguis cum sine regio

10 antea inito *MORnDL* : ante inito *PFUpBa* : ante ea ita *H*
 habitis *MOHRnDL* : *om.* *PFUpBa* 12 unde ubi *M* : *om.* unde
PFUpBOHRnDL *Edd. uet.*

48 2 ad haec *M²PFUpOHRnDL* : *om.* haec *M* in fine lineae (*fort.*
restituendum adfirmaret?) ab utriusque *MPUpBOHD²* : ab utrisque
FRnL : abutrisque *D?* 3 iam et ipsa *Weissenb.* : iam etiam ipsa
Vorm.? *MPFUpOHRn* : iam etiam ipsam *Ba* : iam ipsa *HDL dett.*
aliqu. *Ald.* gradus *MHRnD²L* : gradum *PFUpBaOD* deiecit
MPFUpBaOHRnDL : deiecit *Rn² Edd. uet., u. adn. ad 1. 41. 1*
 rediit *MPFUpBHRn²DL* *Ed. Rom. 1469 Ald.* : redit *O Edd. uet.*
aliqu. ; *cf. adn. ad 1. 3. 3 : om. Rn* 4 exsanguis cum sine regio
 comitatu domum se reciperet, ab iis *Alschevski. Archetypi scripturam*

comitatu domum se reciperet ab iis qui missi ab Tarquinio
 5 fugientem consecuti erant interficitur. Creditur, quia non
 abhorret a cetero scelere, admonitu Tulliae id factum. Car-
 pento certe, id quod satis constat, in forum inuecta nec
 reuerita coetum uirorum euocauit uirum e curia regemque
 6 prima appellauit. A quo facessere iussa ex tanto tumultu
 cum se domum reciperet peruenissetque ad summum
 Cyprium uicum, ubi Dianium nuper fuit, flectenti carpen-
 tum dextra in Vrbium clium ut in collem Esquiliarum
 eueheretur, restitit pauidus atque inhibuit frenos is qui
 iumenta agebat iacentemque dominae Seruium trucidatum
 7 ostendit. Foedum inhumanumque inde traditur scelus
 monumentoque locus est—Sceleratum uicum uocant—quo
 amens, agitantibus furiis sororis ac uiri, Tullia per patris
 corpus carpentum egisse fertur, partemque sanguinis ac
 caedis paternae cruento uehiculo, contaminata ipsa resper-

fuisse patet hanc: exsanguis cum semianimis (uel -mes) regio comitatu domum se reciperet peruenissetque ad summum cōs primum uicum. *Sic codd. minutiis exceptis* (semianimis ^{P²FBOHD}: semianimes *Vorm.* *P*: in *M* uocalis signum crasum est sed uidetur -mis (e *suprascr.*) primo stetisse; et recipere pro reciperet *M* corr. *M*³: reciperetur *B*) praeterquam quod *RnD*³ in *ras.* cum *P*³*F*⁴ Cyprium pro cos primum habent (cip- *D*³). *Corruptelae causam primam indicat Frigell.* (*Epileg. ad Lib. I, p. 68*) quattuor uerba cum se domum reciperet a *Linio* bis posita hic de *Seruo* infra de *Tullia*; altera causa fort. fuit glossema semianimis ad exsanguis adscriptum. Verba peruenissetque . . . uicum secludunt omnes; etiam semianimis regio comitatu damnabat *Graeuus*: tutatur cum semianimi) *Heerwagen*: plura delent sed nix necessario recentiores: se amisso regio comitatu domum reciperet *Frig.*: regio comitatu in § 6 ante se domum transtulit *Madv.* *Ed. 3* sed quo modo errorem hunc natum esse crediderit non intellegimus 6 facessere . . . nuper fuit omnia suo loco habet *O* eadem manu quam cetera sed nigriore atramento scripta, scil. quia primo difficilem locum praetermisit, spatium uacuum relinquens cum se domum et Cyprium (uel cip-) recte hoc in loco *MPFUpBOHRnDL* Esquiliarum *Ba* dett. unus *Ald.*: esquiliarum (i *suprascr.*) *O* (omnia ead. manu): esquiliarium *MPFUpHRnDL*, 'antiqua lectio' *Rhenan.*, quam tutati sunt *Grut. Gron.* 7 monumentoque *MPFBOH*: monimentoque *UpD*³: momenmentoq. *D*: monumentique *RnL* Sceleratum *Vorm.*? *MPFUpBaOH*: quem sceleratum *RnDL* dett. *alig. Ald.*; 'quem pronomen asinus aliquis adsuit,' *Rhenan.*

saque, tulisse ad penates suos uirique sui, quibus iratis malo regni principio similes propediem exitus sequerentur.

Ser. Tullius regnavit annos quattuor et quadraginta ita ut 8 bono etiam moderatoque succedenti regi difficilis aemulatio esset; ceterum id quoque ad gloriam accessit quod cum illo simul iusta ac legitima regna occiderunt. Id ipsum tam mite 9 ac tam moderatum imperium tamen quia unius esset depocere eum in animo habuisse quidam auctores sunt, ni scelus intestinum liberandae patriae consilia agitati interuenisset.

Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cogno- 49 men facta indiderunt, quia socerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictitans, pri- 2 moresque patrum, quos Serui rebus fauisse credebat, interfecit; conscius deinde male quaerendi regni ab se ipso aduersus se exemplum capi posse, armatis corpus circum-saepsit; neque enim ad ius regni quicquam praeter uim 3 habebat ut qui neque populi iussu neque auctoribus patribus regnaret. Eo accedebat ut in caritate ciuium nihil spei 4 reponenti metu regnum tutandum esset. Quem ut pluribus incuteret cognitiones capitalium rerum sine consiliis per se solus exercebat, perque eam causam occidere, in exilium 5 agere, bonis multare poterat non suspectos modo aut inuisos sed unde nihil aliud quam praedam sperare posset. Praecipue 6 ita patrum numero imminuto statuit nullos in patres legere,

7 tulisse M^1 uel $M^2F^3D^2$ dett. *alig.*: tulisset $MPF?$ $UpBaOHRnDL$
 8 quadraginta $PFUpBOHRnDL$: LX M 9 ac tam modera-
 tum imperium tamen $MOHRnDL$ (*sed hic actū*): *om.* $PFUpBa$, et
in O uerba ab etiam moderatoque in § 8 usque ad eum in animo artis-
sime scribuntur esset $MP^2OHRnD?$ L: est $PFUpBaD^2$ uel D^1
 agitati Rn Ed. Rom. 1469: agitanci $M?$: agitandi $M^2PFUpBa$
 OHD , cf. I. 41. I adn.

49 I occepit MP^2 marg. $F?$ $Up^2HRn^2DL^2$: accepit $PUpRn$: coepit
 BaO : cepit L gener $PFUpBOHRnDL$: genere M 2 primo-
 resque *Vorm.?* $MHRnL$, *Rhenan.*: *om.* -que $PFUpBaOD$ dett.
 3 ad ius regni $MOHRnDL$: *om.* $PFUpBa$ 5 bonis M^3PFUpB
 $OHRnDL$: bonos M poterat $MPF^2BOHRnDL$: peterat F: quos
 poterat Up: *delere optabat Gron., fort. recte* 6 praecipue ita
Vorm. $MPFUpBORn$: praecipue post patrum demum ponunt HDL
 dett. Ald.

quo contemptior paucitate ipsa ordo esset minusque per se
 7 nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum a
 prioribus morem de omnibus senatum consulendi soluit ;
 domesticis consiliis rem publicam administravit ; bellum,
 pacem, foedera, societates per se ipse, cum quibus uoluit,
 8 iniussu populi ac senatus, fecit diremitque. Latinorum sibi
 maxime gentem conciliabat ut peregrinis quoque opibus
 tutior inter ciues esset, neque hospitia modo cum primoribus
 9 eorum sed adfinitates quoque iungebat. Octauio Mamilio
 Tusculano—is longe princeps Latini nominis erat, si famae
 credimus, ab Vlixē deaque Circa oriundus—, ei Mamilio
 filiam nuptum dat, perque eas nuptias multos sibi cognatos
 amicosque eius conciliat.

- 50 Iam magna Tarquini auctoritas inter Latinorum proceres
 erat, cum in diem certam ut ad lucum Ferentinae conue-
 niant indicit : esse, quae agere de rebus communibus uelit.
 2 Conueniunt frequentes prima luce : ipse Tarquinius diem
 quidem seruauit, sed paulo ante quam sol occideret uenit.
 Multa ibi toto die in concilio uariis iactata sermonibus erant.
 3 Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tar-
 quinium erat inuectus : haud mirum esse Superbo inditum
 Romae cognomen.—Iam enim ita clam quidem mussitantes,
 uolgo tamen eum appellabant.—an quicquam superbius
 4 esse quam ludificari sic omne nomen Latinum ? longe ab

7 traditum *Grynaeus, Ed. Froben. 1531* : ut traditur *MPFUpBO HRnDL Edd. uet., sed in O ut scribitur Vt solito maius, et V rubricatum, cuius causa ea erat quod uocula haec ex margine sumpta fuit ; alia exempla huius generis, nondum satis obseruata, in 1. 17. 9 ; 1. 55. 9 ; 2. 17. 4 ; 2. 32. 10 ; 2. 39. 3 ; 2. 40. 3 ; 2. 45. 16 ; 2. 47. 12 ; 2. 50. 1 ; 2. 60. 5 ; 4. 26. 7 ; 4. 44. 3 ; 8. 8. 8 ; 10. 7. 10* 9 Circa *MPFBHRnDL* : Circe *F³Up dett. aliq. Ald.* : Circe (a *suprascr. ead. manu*) *O* : Circae *M²D³* nuptum *MUpOHRnD^x* : nuptam *PFBaD* : nuptu *dett. aliq.* : nuptui *dett. duo* perque eas nuptias *M²P⁴OHRnDL* : per quem meas nuptias *M* : per quem et nuptias *PFUpBa* : per quem *Frig. Epileg. 69 fort. recte*

50 2 toto die *PUpOHD* : tota die *MFBaRn* : toto diei *L*
 4 longe *M* : principib; longe *H* : principibus longe *PFBO²RnDL* *sed in D supra pr- stat* *signum uocum ex margine desumptarum ; cf. 1. 43. 11 adn.* : principibui *O* : principibus enim *Up* : post domo *add.*

domo excitis, ipsum, qui concilium indixerit, non adesse. temptari profecto patientiam ut, si iugum acceperint, obnoxios premat. cui enim non apparere, adfectare eum imperium in Latinos? quod si sui bene crediderint ciues, 5 aut si creditum illud et non raptum parricidio sit, credere et Latinos quamquam ne sic quidem alienigenae debere: sin 6 suos eius paeniteat, quippe qui alii super alios trucidentur exsulatum eant bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, domum suam quemque inde abituros neque magis observaturos diem concilii quam ipse qui indixerit obseruet. Haec atque alia eodem pertinentia 7 seditiosus facinorosusque homo hisque artibus opes domi nactus cum maxime dissereret, interuenit Tarquinius. Is 8 finis orationi fuit; auersi omnes ad Tarquinium salutandum. Qui silentio facto monitus a proximis ut purgaret se quod id temporis uenisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrem et filium cura reconciliandi eos in gratiam moratum esse, et quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum quae constituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse 9 tacitum ferunt; dixisse enim nullam breuiorem esse cognitionem quam inter patrem et filium paucisque transigi uerbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse.

Haec Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio 51 abiit. Quam rem Tarquinius aliquantoquam uidebatur aegrius

principib. *M*² uel *M*³ in marg.: *ibidem add.* principibus *Ed. Rom.* 1470
 concilium *MPFUpBOHD*¹: consilium *RnDL* dett. indixerit
MPFUpBOH: indixerat *D*¹ dett. aliq.: dixerat *RnDL* apparere
Vorm.? *PFUpBHRnDL*: apparerit *O*: appareret *MD*², sed -t fort. ab
*M*² additum 5 debere *M*: deberet *PFUpBaO*: deberent *P⁴H*
RnDL dett. *Ald.* 6 sin *F³H* *Ed. Rom.* 1469: si in *MPFUpBO*
RnDL: si dett. unus qui indixerit *P*¹ uel *P²FUpBOHD*¹ dett.
 aliq.: quin dixerit *MP*: qui dixerit *M*¹ uel *M²RnDL* 7 facino-
 rous *M*¹ uel *M²P²FUpBaOD*³ dett.: facinerosus *MPHRnDL* his-
 que usque ad nactus in *F* erasa sunt sed supersunt uestigia; spatium
 tamen non omnia cepisse potest hisque *UpO*: hiisque *M*: iisque
RnDL: isque *PBaH* domi nactus *MO³R³D⁵*: domi natus *PF?*
UpD: dominatus *BaOHR*¹ dett. aliq. 8 monitus *P*¹ uel *P²FUpB*
*OHRnD*³: munitus *MPDL* 9 ab Turno *MPF?* *UpBOHRnDL*:
 Turnum *F³* in ras. dett. aliq.

ferens confestim Turno necem machinatur, ut eundem terrorem quo ciuium animos domi oppresserat Latinis iniceret.
 2 Et quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppressit. Per aduersae factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corripit, ut in deuersorium eius
 3 uim magnam gladiatorum inferri clam sineret. Ea cum una nocte perfecta essent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad se principibus Latinorum quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam uelut deorum quadam prouidentia inlatam
 4 ait saluti sibi atque illis fuisse. ab Turno dici sibi et primoribus populorum parari necem ut Latinorum solus imperium teneat. adgressurum fuisse hesterno die in concilio; dilatam rem esse, quod auctor concilii afuerit quem maxime
 5 peteret. inde illam absentis insectationem esse natam quod morando spem destituerit. non dubitare, si uera deferantur, quin prima luce, ubi uentum in concilium sit, instructus cum
 6 coniuratorum manu armatusque uenturus sit. dici gladiatorum ingentem esse numerum ad eum conuectum. id uanum necne sit, extemplo sciri posse. rogare eos ut inde secum ad
 7 Turnum ueniant. Suspectam fecit rem et ingenium Turni ferox et oratio hesterna et mora Tarquini, quod uidebatur ob eam differri caedes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen, nisi gladiis deprehensis, cetera
 8 uana existimaturi. Vbi est eo uentum, Turnum ex somno excitatum circumsistunt custodes; comprehensusque seruis qui caritate domini uim parabant, cum gladii abditi ex omnibus locis deuerticuli protraherentur, enimuero manifesta res uisa iniectaeque Turno catenae; et confestim Latinorum
 9 concilium magno cum tumultu aduocatur. Ibi tam atrox inuidia orta est gladiis in medio positis, ut indicta causa,

51 2 seruum MPFU ρ BOHR η DL: seruos M^4 ut in MR η^2 Ald.:
 tein O: In Vorm. M^2 PFBO η^2 R η DL, fort. recte deuersorium MHL
 (sed in M inde uersorium): diuersorium PFU ρ OD: diuersorum Ba:
 deuersorum M^2 6 uanum Vorm. MPFU ρ BOHD L^1 : uarum R η :
 uerum R η^2 L 7 existimaturi MPFU ρ BHR η D L^1 : existimatura
 OD: existimatur M^2 uel M^4 : existimantur M^3

nouo genere leti, deiectus ad caput aquae Ferentinae crate
superne iniecta saxisque congestis mergeretur.

Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius conlau- 52
datisque qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio
merita poena adfecissent, ita uerba fecit: posse quidem se 2
uetusto iure agere, quod, cum omnes Latini ab Alba oriundi
sint, [in] eo foedere teneantur, quo sub Tullo res omnis Al-
bana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium;
ceterum se utilitatis id magis omnium causa censere ut 3
renouetur id foedus, secundaque potius fortuna populi Ro-
mani ut participes Latini fruantur quam urbium excidia
uastationesque agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo
regnante perpassi sint, semper aut exspectent aut patiantur.
Haud difficulter persuasum Latinis, quamquam in ea foedere 4
superior Romana res erat; ceterum et capita nominis Latini
stare ac sentire cum rege uidebant, et [Turnus] sui cuique
periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita 5
renouatum foedus, indictumque iunioribus Latinorum ut ex
foedere die certa ad lucum Ferentinae armati frequentes
adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus 6
populis conuenere, ne ducem suum neue secretum imperium
propriaue signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis Ro-
manisque ut ex binis singulos faceret binosque ex singulis;
ita geminatis manipulis centuriones imposuit.

9 leti *PBDL*: laeti *F*: loeti *M*³*P*²*UpOH*: letis *M* deiectus
*RnD*²(*D*¹?) *dett. aliq.*: delectus *MPBaOHDL*: delatus *P*⁴*F*: deletus
*M*²*Up*

52 2 in eo *MPFUpBOHRnDL*: in seclisit *Perizonius* quo sub
dubitanter Drak.: quod ab *MPFUpOHRnDL*: quo ab *dett. aliq.*: qui
ab *Ba* colonis *MPFUpBaOHRnDL*: coloniis *dett. unus* (sed quas
colonias nouimus Albanorum?) 3 id magis *MPFUpBOHRnDL*:
id secludere uoluit *Ussing*, uix necessario potius *M*²*OHD*²: post ius
PFUpBa: positius *M*: potitus *D*: positus *L* aut exspectent (*uel*
exp-) *PFUpBH*: aut expectaent *M*: aut spectent *ORnD*: auspectent
L 4 uidebant *Vorm.* *M*²? *PFUpBOHRnDL*: uidebantur *Rn*²*D*²
dett. aliq. Edd. uet. Ald., fort. etiam M, si recte ✓ *supra erasum fuisse*
suspitor Turnus *M*⁴*PFUpBOHRnDL*: om. *M*, recte, cf. c. 25. 10

- 53 Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit ; quin
 ea arte aequasset superiores reges ni degeneratum in aliis
 2 huic quoque decori offecisset. Is primus Volscis bellum in
 ducentos amplius post suam aetatem annos mouit, Suessam-
 3 que Pometiam ex iis ui cepit. Vbi cum diuendita praeda qua-
 draginta talenta argenti refecisset, concepit animo eam ampli-
 tudinem Iouis templi quae digna deum hominumque rege, quae
 Romano imperio, quae ipsius etiam loci maiestate esset ;
 captiuam pecuniam in aedificationem eius templi seposuit.
- 4 Excepit deinde lentius spe bellum, quo Gabios, propin-
 quam urbem, nequiquam ui adortus, cum obsidendi quoque
 urbem spes pulso a moenibus adempta esset, postremo
 5 minime arte Romana, fraude ac dolo, adgressus est. Nam
 cum uelut posito bello fundamentis templi iaciendis aliisque
 urbanis operibus intentum se esse simularet, Sextus filius
 eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito
 6 Gabios, patris in se saeuitiam intolerabilem conquerens : iam
 ab alienis in suos uertisse superbiam et liberorum quoque
 eum frequentiae taedere, ut quam in curia solitudinem
 fecerit domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem here-
 7 dem regni relinquat. se quidem inter tela et gladios patris
 elapsum nihil usquam sibi tutum nisi apud hostes L. Tar-
 quini credidisse. nam ne errarent, manere iis bellum quod

53 r prauus PFUpBOHRnDL : paruus M dett. unus quin MPF
 UpORnDL : qui in BaH 3 diuendita praeda Ed. Mogunt. 1518 :
 diuidentia preda M : diuidentia praeda PFUpBaORnL (sed in O littera
 i ante d et litterae nda pleniore calamo, cf. 1. 41. 4) : diuidē apraeda H :
 diuendenda Gron. In D discernere nequii quid D, quid D¹ uel D²
 noluerit : nunc quidem diuidentā praeda praebet : fort. diuidento praedā
 D refecisset Gron., P¹ uel P² marg. : refecisset coepisset M :
 refecisset ac recepisset RnDL (sed in Rn rescep-) : reque cepisset
 PFBa (unde aurique recepisset D⁴ dett. aliq.) : recepisset P³F³H dett.
 aliq. Ald. : recoepisset Up : cepisset O 4 deinde M, cf. 2. 61. 1 :
 add. eum M³PFUpBOHRnDL 5 iaciendis Vascosanus et Ed.
 Parm. 1480 : faciendis M¹ in ras. PFUpBaOHRnDL Ald. 6 ne
 quem MOHD² dett. aliq. : neque PFUpBaRnD² : ne quam L : ne qui
 D² 7 hostes MHRnDL dett. aliq. Ald. : hoste BaO : hostem
 PFUpO² manere MPFUpO · manere Ba : manere enim HRnDL :
 monere D⁸ deletio enim

positum simuletur, et per occasionem eum incautos inuasurum. quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium, Volcosque se inde et Aequos et Hernicos petiturum donec ad eos perueniat qui a patrum crudelibus atque impiis suppliciis tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cum si nihil morarentur infensus ira porro inde abiturus uideretur, benigne ab Gabinis excipitur. Ventant mirari si, qualis in ciues, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset; in se ipsum postremo saeuiturum, si alia desint. sibi uero gratum aduentum eius esse, futurumque credere breui ut illo adiuuante a portis Gabinis sub Romana moenia bellum transferatur.

Inde in consilia publica adhiberi. Vbi cum de aliis rebus adsentire se ueteribus Gabinis diceret quibus eae notiores essent, ipse identidem belli auctor esse et in eo sibi praecipuam prudentiam adsumere quod utriusque populi uires nosset, sciretque inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum praedatum atque in expeditiones iret et dictis factisque omnibus ad fallendum instructis uana ad cresceret fides, dux ad ultimum belli legitur. Ibi cum, inscia multitudine quid ageretur, proelia parua inter Romam Gabiosque fierent quibus plerumque Gabina res superior esset, tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinius dono deum sibi missum ducem credere. Apud milites uero obeundo pericula ac labores pariter, praedam munifice largiendo tanta caritate esse ut non pater Tarquinius

8 se inde *MPFUpBOHRnD^rL*: sesnde? *D*: *seclusit* [se] *Gron.*, *fort. recte* 10 infensus *MPFUpBOHrDL*: incensus *Madv. Ed.* 3

54 1 consilia *PFUpBOHRnDL*: concilia *M* esse et in *Alsch.*: esset in *MPFUpBaOHRnDL*: esse in *dett. aliq. Sigon.* 3 Gabiosque *PFBORnDL*: Gabinosque *M*: Gabiniosque *Up*

- 5 potentior Romae quam filius Gabiis esset. Itaque postquam
satis uirium conlectum ad omnes conatus uidebat, tum ex
suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit quidnam se
facere uellet, quando quidem ut omnia unus publice Gabiis
6 posset ei di dedissent. Huic nuntio, quia, credo, dubiae
fidei uidebatur, nihil uoce responsum est; rex uelut delibera-
bundus in hortum aedium transit sequente nuntio filii; ibi
inambulans tacitus summa papauerum capita dicitur baculo
7 decussisse. Interrogando expectandoque responsum nun-
tius fessus, ut re imperfecta, redit Gabios; quae dixerit ipse
quaeque uiderit refert; seu ira seu odio seu superbia insita
8 ingenio nullam eum uocem emisisse. Sexto ubi quid uellet
parens quidue praeciperet tacitis ambagibus patuit, primores
ciuitatis criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia
opportunos interemit. Multi palam, quidam in quibus minus
9 speciosa criminatio erat futura clam interfecti. Patuit qui-
busdam uolentibus fuga, aut in exilium acti sunt, absentium-
10 que bona iuxta atque interemptorum diuisui fuere. Largitiones
inde praedaeque; et dulcedine priuati commodi sensus malo-
rum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioque Gabina
res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur.
- 55 Gabiis receptis Tarquinius pacem cum Aequorum gente
fecit, foedus cum Tuscis renouauit. Inde ad negotia urbana
animum conuertit; quorum erat primum ut Iouis templum
in monte Tarpeio monumentum regni sui nominisque relin-
queret: Tarquinius reges ambos patrem uouisse, filium perfe-

5 ex suis MPFUpBaOH: e suis RnDL dett. publice Gabiis
Heerwagen, optime, cf. 2. 2. 5 (ubi pro rei publicae uinceret Ba rei
preuinceret praebet) et 22. 22. 13: P. gabiis L: Gabiis D^x dett. aliq.:
p. (i.e. prae) Gabiis MRD: prae Gabiis Vorm. F³: p. gabinis PBa:
p. (uel p.) gabinis F: P. gabinis O: populis Gabinis facere Up: pro
Gabiis H. J. Edwards posset M³F³UpORnDL: posse MPF?
BH 6 sequente M²O (uel O¹) HRnD^x Ald.: sequenti MPFUp
BaO² DL 9 aut MPFUpBOHRnD^xL (sed in M secunda -u- litterae
hasta pleniore calamo (1. 41. 4 adn.), et in B fugit, in F fugae?, in F³
fuga): ant D: alii Cornelissen, non male diuisui M (ut credo) P²
marg. RnDL: diuisa M³F³UpOHD² dett. aliq. Ald.: diuisi PFBa
55 1 uouisse M¹ uel M²HRn² dett. duo: uouisse MPFUpOHRnDL

cisse. Et ut libera a ceteris religionibus area esset tota Iouis 2
templique eius quod inaedificaretur, exaugurare fana sacella-
que statuit quae aliquot ibi, a Tatio rege primum in ipso
discrimine aduersus Romulum pugnae uota, consecrata in-
augurataque postea fuerant. Inter principia condendi huius 3
operis mouisse numen ad indicandam tanti imperii molem
traditur deos; nam cum omnium sacellorum exaugurationes
admitterent aues, in Termini fano non addixere; idque 4
omen auguriumque ita acceptum est non motam Termini
sedem unumque eum deorum non euocatum sacratis sibi
finibus firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpe- 5
tuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperii
portendens prodigium est: caput humanum integra facie
aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. Quae uisa 6
species haud per ambages arcem eam imperii caputque rerum
fore portendebat; idque ita cecinere uates quique in urbe erant
quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciuerant.

Augebatur ad impensas regis animus; itaque Pometinae 7
manubiae, quae perducendo ad culmen operi destinatae
erant, uix in fundamenta suppeditauere. Eo magis Fabio, 8
praeterquam quod antiquior est, crediderim quadraginta ea
sola talenta fuisse, quam Pisoni, qui quadraginta milia pondo 9
argenti seposita in eam rem scribit, summam pecuniae neque
ex unius tum urbis praeda sperandam et nullius ne horum
quidem operum fundamenta non exsuperaturam. Intentus 56

(cf. 2. 20. 12): udiuisse Ba 2 inaedificaretur Vorm. MPFUpOH :
in ea aedificaretur RnDL : inae (cum praec. quod coniunctum) edifica-
retur Ba statuit quae Vorm. PFUpBOH : statuitque M³D³ : statuit
qua RnD? : statuere M? aliquot Vorm. MPUpOHD³ : aliquod FB :
aliquit DL : aliqua Rn 3 cum omnium M³HRnLUp : ex omnium
M? : cum ex omnium PFBaODL¹ : delet ex O⁴ 4 sacratis sibi
Vorm.? MOHRnDL : sacratis ibi PF¹ (et F³) UpBRn²D³ dett. alig.
Ald. : sacratis ibi F 7 Pometinae D³ Sabellius, cf. c. 53. 2 et Verg.
Aen. 6. 775 : Pomptinae MP²FUpBaO : Promptinae P : Pontinae
HRnDL dett. Ald. 9 summam Glarean. : quia summam Vorm.
M? PFUpHRnDL : Quia summam O (cf. c. 49. 7) : quia summa M¹
(uel M) Ba : quam summam dett. alig. Ed. Rom. 1469 Ald. : quippe
summam Bekker nullius ne horum MPFUpBOHRnDL : nullorum
ne huius Reiz quidem] add. magnificentiae M²P¹ uel P²FUpBO

- perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus sed operis etiam ex plebe. Qui cum haud parvus et ipse militiae adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur se templa deum exae-
- 2 edificare manibus suis quam postquam et ad alia, ut specie minora, sic laboris aliquanto maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos cloacamque maximam, receptaculum omnium purgamentorum urbis, sub terra agendam; quibus duobus operibus uix noua haec magnificentia quic-
- 3 quam adaequare potuit. His laboribus exercita plebe, quia et urbi multitudinem, ubi usus non esset, oneri rebatur esse et colonis mittendis occupari latius imperii fines uolebat, Signiam Circeiosque colonos misit, praesidia urbi futura terra marique.
- 4 Haec agenti portentum terribile uisum: anguis ex columna lignea elapsus cum terrorem fugamque in regia fecisset, ipsius regis non tam subito pauore perculit pectus quam anxiis im-
- 5 pleuit curis. Itaque cum ad publica prodigia Etrusci tantum uates adhiberentur, hoc uelut domestico exterritus uisu Delphos ad maxime inclitum in terris oraculum mittere statuit.
- 6 Neque responsa sortium ulli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Graeciam
- 7 misit. Titus et Arruns profecti; comes iis additus L. Iunius

HRnDL (sed in *F* -ae fort. separatius solito scripta et infra a uirgula sic posita): magnificentiae? *P*: magnificentia *M* *Frigellium* confirmans qui uocem ut glossema ex c. 56. 2 rectissime seclussit: tutatur inauditae addens *Reiz*: magnificentiam operum [fundamenta] *Hayley*

56 I paruus *M*²*P*³ *marg.* *F*² uel *F*³*OHRn*²*D*^x: patruus *MPF*? *RnDL*: patrius *P*²*UpBa* grauabatur *PFUpBORnD*³ (in ras.) *L*, 'antiqua lectio' *Rhenan.*: grauatur *M*: om. *H* 2 quam *Bekker*: quem *O*: que *D* *Ed. Rom.* 1469: quae *MPFUpBaHL* *Edd. vet. aliq. Ald.* postquam *MPFUpBOHRnDL*: posthac *D*² *dett. Ald.*: post *Ed. Rom.* 1479 aliquanto *M*²*OHRn*²: aliquando *MPFUpBaRnDL* (1. 41. I *adn.*) traducebantur *MPFUpBaOHRnL*: traducebatur *Rn*²*D* sub terra *M*? *PUpO*: sub terram *M* uel *M*²? *FBaHRnDL* *Edd. vet. aliq. Ald.* 4 in regia *Bauer, D*? in regiam *MPFUpBOHRnD*¹*L* anxiis *MPFUpBOD*²: om. *HRnDL* anxiis imple-} *Hic in Up* desunt duo folia quae tamen suppleta sunt 'multo recentiore manu scripta' (*Hägström, Excerpta Liuiana*, p. 8) usque ad 2. 1. 10 in senatu fre-. Hoc supplementum up nominamus

Brutus, Tarquinia, sorore regis, natus, iuuenis longe alius ingenii quam cuius simulationem induerat. Is cum primores ciuitatis, in quibus fratrem suum, ab auunculo interfectum audisset, neque in animo suo quicquam regi timendum neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit contemptuque tutus esse ubi in iure parum praesidii esset. Ergo ex industria 8 factus ad imitationem stultitiae, cum se suaque praedae esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuuit cognomen ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens opperiretur tempora sua. Is tum ab Tarquiniis ductus 9 Delphos, ludibrium uerius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo postquam 10 uentum est, perfectis patris mandatis cupido incessit animos iuuenum sciscitandi ad quem eorum regnum Romanum esset uenturum. Ex infimo specu uocem redditam ferunt: imperium summum Romae habebit qui uestrum primus, o iuuenes, osculum matri tulerit. Tarquinii ut Sextus, qui 11 Romae relictus fuerat, ignarus responsi expersque imperii esset, rem summa ope taceri iubent; ipsi inter se uter prior, cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus alio ratus spectare Pythicam uocem, uelut si prolapsus 12 cecidisset, terram osculo contigit, scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, ubi 13 aduersus Rutulos bellum summa ui parabatur.

Ardeam Rutuli habebant, gens, ut in ea regione atque in 57

7 alius ingenii *Madv.* : alius ingenio *MPFupBORnDL* : aliis ingenio *H* interfectum *MPFupBOHRnDL* : interfectos *dett.* unus
 8 opperiretur *POH* : operiretur *Vorm.?* *MFBaRnDL* : aperiretur *up* *dett.* *alig.* *Edd.* *uet.* *Ald.* tempora sua *Vorm.?* *MPFBOHRnDL* : tempore suo *upD^x* *dett.* *alig.* *Edd.* *uet.* *Ald.* 9 Is tum (*uel* istum) *upD* *dett.* *alig.* : is cum *MPFBaOHL* : isq. *Rn* 11 Tarquinii ut Sextus *up* *Edd.* *uet.* : Tarquinius Sextus *MPFBHRnDL* *Ald.* : Tarquinius *SEX O* : ut Tarquinius Sextus *F³* ignarus *FupBa* *Edd.* *uet.* : ut ignarus *MPOHRnDL* redisset *MP²F²OHRnDL* : reddisset *PBa* : reddidisset *F?* : redissent *M²* (*uel* *M¹*) *dett.* *alig.* matri *M⁴* *F³upBOHRn²D²* *dett.* *alig.* *Edd.* *uet.* *alig.* : patri *MPFRnDL* uelut si *MPFupBORnD¹* : uelutisi *D?* : uelut cii *L* : uelut *H* ; cf. 1. 12. 7

ea aetate, diuitiis praepollens; eaque ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus cum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, tum praeda delenire popularium animos
 2 studebat, praeter aliam superbiam regno infestos etiam quod se in fabrorum ministeriis ac seruili tam diu habitos opere ab
 3 rege indignabantur. Temptata res est, si primo impetu capi Ardea posset: ubi id parum processit, obsidione munitioni-
 4 busque coepti premi hostes. In his statuius, ut fit longo magis quam acri bello, satis liberi commeatus erant, primoribus
 5 tamen magis quam militibus; regii quidem iuvenes interdum
 6 otium conuiuiis comisationibusque inter se terebant. Forte potantibus his apud Sex. Tarquinius, ubi et Collatinus cenabat Tarquinius, Egeri filius, incidit de uxoribus mentio. Suam
 7 quisque laudare miris modis; inde certamine accenso Collatinus negat uerbis opus esse; paucis id quidem horis posse scribi quantum ceteris praestet Lucretia sua. 'Quin, si uigor iuuentae inest, conscendimus equos inuisimusque praesentes nostrarum ingenia? id cuique spectatissimum sit quod neco-
 8 pinato uiri aduentu occurrerit oculis.' Incaluerant uino; 'Age sane' omnes; citatis equis auolant Romam. Quo cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt
 9 inde Collatiam, ubi Lucretiam haudquaquam ut regias nurus, quas in conuiuium luxuque cum aequalibus uiderant tempus tercentes sed nocte sera deditam lanae inter lucu-

57 2 infestos M^2npOHD^2 : infestus $MPFB?$ $RnDL$ ministeriis $PFupBaOHRnDL$ Edd. vet. Ald.: ministerio $Vorm.? M$ 4 quam acri . . . tamen magis *om.* M in initio paginae, add. M^1 uel M^2 in marg. superiore; haec cum linea insequenti quam . . . regii qui erant M^4 (XII saeculi, ut uidetur, manus), eo scilicet ut rursus omnia in unius lineae spatium artissime comprimeret tamen magis quam $M^4PFupBO$ RnD^1 : tum magis quam DL : quam magis H 5 comisationibusque MP : comissa- Rn : comessa- $FupBaD$ (sed in iii. 20. 5 comisantium B): comesa- P^2HR^2L : commessa- O dett. 6 Collatinus $npOH$ Rn : Conlatinus $MPFD$ (ut fere semper hi quattuor) B (sed c. 58. 7 Coll- DB): ē Latinis L (-nus L^1); sed Collatia semper $MPFD$, quae discrepantia uix ueri similis uidetur 7 quin si $M^2PFupBOHRn^2$ D^3 : qui in si M : quis RnL necopinato Rn^2 dett. aliq. Ald.: necinopinato $MPFBOHRnDL$ (sed in P nec inopinato): inopinato P^2 marg. up : in necopinato Heerwagen fort. recte

brantes ancillas in medio aedium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. Adueniens 10 uir Tarquiniique excepti benigne; uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes. Ibi Sex. Tarquinius mala libido Lucretiae per uim stuprandae capit; cum forma tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno iuuenali 11 ludo in castra redeunt.

Paucis interiectis diebus Sex. Tarquinius inscio Collatino 58 cum comite uno Collatiam uenit. Vbi exceptus benigne 2 ab ignaris consilii cum post cenam in hospitale cubiculum deductus esset, amore ardens, postquam satis tuta circa sopitique omnes uidebantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam uenit sinistraque manu mulieris pectore oppresso 'Tace, Lucretia' inquit; 'Sex. Tarquinius sum; ferrum in manu est; moriere, si emisericis uocem.' Cum pauida ex 3 somno mulier nullam opem, prope mortem imminentem uideret, tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, uersare in omnes partes muliebrem animum. Vbi ob- 4 stinatham uidebat et ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo ter- 5 rore cum uicisset obstinatham pudicitiam uelut <ui> uictrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset, Lucretia maesta tanto malo nuntium Romam eundem ad patrem 'Ardeamque ad uirum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis ueniant; ita facto maturatoque opus esse; rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio 6

10 comiter *MPFBHD*³: comit̃ (*i.e.* comitur) *O*: comites *upRnDL* 11 iuuenali *MPFBOHRnDL*: iuuenili *F*³*up dett. alig.*

58 2 deductus *Vorm.?* *MHRnDL Rhenan.*: ductus *PFupBO* 3 ex somno *Vorm.* *MF*³*HRnDL*: ex omni *PFB*: e somno *upO*: exanimis *F*³ 5 cum uicisset *MPFupOHRnDL*: conuicisset *B*, sed in *F*-ss- aut pleniore calamo (1. 41. 4 *adu.*) aut a *F*² *rescripta*; et *sig-num aliquod* (c) *supra* -et *add.* *O*: *malim* cum mouisset uelut <ui> uictrix *M. Mueller*: uelut uictrix *MPFupBOHRnDL* quod *tutatur Friggell. Epileg.* 74 (*cf.* 22. 41. 8 et *inf.* §§ 7-8): uel ui uictrix *up Madv.*

Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit, cum quo forte Romam rediens ab nuntio uxoris erat conuentus. 7 Lucretiam sedentem maestam in cubiculo inueniunt. Aduentu suorum lacrimae abortae, quaerentique uiro 'Satin salue?' 'Minime' inquit; 'quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? Vestigia uiri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo; ceterum corpus est tantum uiolatum, animus insons; mors testis erit. Sed date dexteras fidemque haud impune 8 adultero fore. Sex. est Tarquinius qui hostis pro hospite priore nocte ui armatus mihi sibique, si uos uiri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium.' Dant ordine omnes fidem; consolantur aegram animi auertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare, non corpus, et unde consilium afuerit culpam abesse. 'Vos' inquit 'uideritis quid 10 illi debeatur: ego me etsi peccato absoluo, supplicio non libero; nec ulla deinde impudica Lucretiae exemplo uiuet.' 11 Cultrum, quem sub ueste abditum habebat, eum in corde 12 defigit, prolapsaque in uolnus moribunda cecidit. Conclamat 59 uir paterque; Brutus illis luctu occupatis cultrum ex uolnere Lucretiae extractum, manantem cruore prae se tenens, 'Per hunc' inquit 'castissimum ante regiam iniuriam sanguinem iuro, uosque, di, testes facio me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge et omni liberorum stirpe ferro igni quacumque dehinc ui possim exsecuturum, nec illos nec 2 alium quemquam regnare Romae passurum.' Cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio ac Valerio, stupentibus mira-

7 abortae PFUpBORnDL: abortae MII salue MPFBOHDL: saluae Rn 9 noxam MF³upOHRnDL: noxiam PFB 10 me etsi MPFupOH: me ets B (sed cum peccato, ubi i- littera p- litterae suprascr. est): me si RnDL

59 1 manantem upO (plene) dett. aliq. Edd. uet.: manante M²PFB HRnDL Ald., fort. recte: manante M ubi duae litterae erasae sunt nec iam quae fuerint discerni potest dehinc MPFupBHRnDL (sed om. ui DL, corr. D¹): die hinc O: denique Madv., sed v. Frigell. Epileg. 75 et cf. iam inde § 2 possim MPFBHRnDL Edd. uet.: possum upO dett. duo Rhenan. (?Vorm.) exsecuturum Vorm. MPFupBOH RnDL Ald.: exacturum Rhenan. Ed. Mogunt. 1518: exstincturum dett. duo 2 tradit MPFBOHRnDL: tradidit up Edd. uet. aliq.

culo rei, unde nouum in Bruti pectore ingenium. Vt praeceptum erat iurant ; totique ab luctu uersi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum uocantem sequuntur ducem.

Elatum domo Lucretiae corpus in forum deferunt, con- 3
cientque miraculo, ut fit, rei nouae atque indignitate homines.
Pro se quisque scelus regium ac uim queruntur. Mouet 4
cum patris maestitia, tum Brutus castigatior lacrimarum
atque inertium querellarum auctorque quod uiros, quod
Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos.
Ferocissimus quisque iuuenum cum armis uoluntarius adest ; 5
sequitur et cetera iuuentus. Inde patre praeside relicto
Collatae [ad portas] custodibusque datis ne quis eum motum
regibus nuntiaret, ceteri armati duce Bruto Romam profecti.
Vbi eo uentum est, quacumque incedit armata multitudo, 6
pauorem ac tumultum facit ; rursus ubi anteire primores
ciuitatis uident, quidquid sit haud temere esse rentur. Nec 7
minorem motum animorum Romae tam atrox res facit quam
Collatae fecerat ; ergo ex omnibus locis urbis in forum curri-
tur. Quo simul uentum est, praeco ad tribunum celerum,
in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit.
Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingenique 8
quod simulatum ad eam diem fuerat, de ui ac libidine Sex.
Tarquini, de stupro infando Lucretiae et miserabili caede,
de orbitate Tricipitini cui morte filiae causa mortis indignior
ac miserabilior esset. Addita superbia ipsius regis mise- 9
riaeque et labores plebis in fossas cloacasque exhauriendas
demersae ; Romanos homines, uictores omnium circa popu-

4 patris *upRn² dett. unus* : patre *Rn* : patres *MPFBOHDL*
5 patre praeside *Walters, Class. Quarterly* iv (1910), p. 271 : patri
paris praesidio *FB* : pari praesidio *MP³upRnDL dett. Ald.* : pars
praesidio *OH Gron.* : paris praesidio *P* : patres praesidio *dett. unus* :
parte praesidio *Hcerwagen* relicto *MPFupBOHRnDL* : relictis *Gron.* :
relicta *Heerwagen* ad portas custodibusque datis *PFupBOHRn*
DL : ad portas custodibusque et atis *M* (-qu edatis *M²*) : custodibus-
que ad portas locatis *Il. J. Mueller* : ad portas *seclust Walters*

- 10 lorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. Indigna
 Ser. Tulli regis memorata caedes et inuecta corpori patris
 11 nefando uehiculo filia, inuocatique ultores parentum di. His
 atrocioribusque, credo, aliis, quae praesens rerum indignitas
 haudquaquam relatu scriptoribus facilia subicit, memoratis
 incensam multitudinem perpulit ut imperium regi abrogaret
 exsulesque esse iuberet L. Tarquinius cum coniuge ac liberis.
 12 Ipse iunioribus qui ultro nomina dabant lectis armatisque,
 ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in
 castra est profectus: imperium in urbe Lucretio, praefecto
 13 urbis iam ante ab rege instituto, relinquit. Inter hunc
 tumultum Tullia domo profugit exsecrantibus quacumque
 incedebat inuocantibusque parentum furias uiris mulieri-
 busque.
- 60 Harum rerum nuntiis in castra perlatis cum re noua tre-
 pidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit
 uiam Brutus—senserat enim aduentum—ne obuius fieret;
 eodemque fere tempore, diuersis itineribus, Brutus Ardeam,
 2 Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clausae portae
 exsiliumque indictum: liberatorem urbis laeta castra ac-
 cepere, exactique inde liberi regis. Duo patrem secuti sunt
 qui exsulatum Caere in Etruscos ierunt. Sex. Tarquinius
 Gabios tamquam in suum regnum profectus ab ultoribus
 ueterum simultatium, quas sibi ipse caedibus rapinisque
 concierat, est interfectus.
- 3 L. Tarquinius Superbus regnauit annos quinque et uiginti.
 Regnatum Romae ab condita urbe ad liberatam annos du-

10 caedes et *M²P³F³upOH*: caedis et *MRnDL*: caede sed *PB*:
 caede et *D² dett. alig.* corpori *BD uel D¹ dett. alig.*: corpore *MPF*
upOHD¹ uel DL dett. alig., 'lectio uetus,' *Rhenan.* nefando *MF²up*
HRnDL: add. que *PFBO* 12 aduersus *MPFupBOH*: aduersum
RnDL

60 1 perlatis *PFupBOHRnD²*: prolatis *DL*: praelatis *M*
 2 concierat *M*: conciuerat *HRnDL dett. Ald.*: concitauerat *PFupBO*
 3 quinque et uiginti *M dett. unus Edd. uet.*: v et xl *PFupBOHRn*
DL dett.: v et xxx *dett. unus*

centos quadraginta quattuor. Duo consules inde comitiis centuriatis a praefecto urbis ex commentariis Ser. Tulli creati sunt, L. Iunius Brutus et L. Tarquinius Collatinus.

Subscriptio: Titi Liui ab urbe condita (COV (s *suprascr.*) in *F*); Liber I explicit; incipit Liber II feliciter *PFBORnDL* (*sed deest feliciter in L: desunt omnia in MupH*) Tum Victorianus uō [*pro u(ir) c(larissimus)*] emendabam domnis gymmachis *M*: Victorianus emendabam dominis symmachis *PFB* (*nisi quod simm-* in *F*): *deest in upOH RnDL*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER II

LIBERI iam hinc populi Romani res pace belloque gestas, 1
 annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam homi-
 num peragam. Quae libertas ut laetior esset proximi regis 2
 superbia fecerat. Nam priores ita regnarunt ut haud immerito
 omnes deinceps conditores partium certe urbis, quas novas
 ipsi sedes ab se auctae multitudinis addiderunt, numerentur; 3
 neque ambigitur quin Brutus idem qui tantum gloriae superbo
 exacto rege meruit pessimo publico id facturus fuerit, si liber-
 tatis immaturae cupidine priorum regum alicui regnum extor-
 sisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuena- 4
 rumque plebs, transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati
 templi aut libertatem aut certe impunitatem adepta, soluta
 regio metu agitari coepta esset tribuniciiis procellis, et in 5
 aliena urbe cum patribus serere certamina, priusquam pig-
 nera coniugum ac liberorum caritasque ipsius soli, cui longo
 tempore adsuescitur, animos eorum consociasset? Dissipatae 6
 res nondum adultae discordia forent, quas fouit tranquilla
 moderatio imperii eoque nutriendo perduxit ut bonam frugem
 libertatis maturis iam uiribus ferre possent.

I 2 omnes deinceps *MPFBOHRnDL*: deinceps omnes *up Edd. uet. alig.* ab se auctae *PFupBOHRnD^x*: absaucte *M*: abauctae *M³*: ab aucte *DL*. multitudinis *Vorm. MHRnDL*: multitudini *Vorm.² M³PFupBD^x Edd. uet. Ald.*: multitudine *O*: multitudini *O¹?* (*e totum eodem atramento; differt ab e quod ae denotat*) 3 priorum *MPFBOHRnDL*: priori *up dett. unus Edd. uet. alig.* regnum *PF upBOHRnDL*: om. *M*, add. *M⁴ post lineam* 4 conuenarumque *MP²FBOHRnDL*: conuenerumque *P*: aduenarumque *up Edd. uet.* 5 pignera *MPFBOH*: pignora *upRnDL Edd. uet. alig. Ald.; cf. 3. 38. 12; 9. 8. 17* 6 libertatis om. *FB hic sed inserunt, adfixa uoce* haud (*cf. 1. 39. 1 adn.*), *post posset (posset F³) sic, ferre posset libertatis* haud libertatis autem originem (*sed aud pro autem B*) maturis . .

- 7 Libertatis autem originem inde magis quia annum imperium consulare factum est quam quod deminutum quicquam sit ex regia potestate numeres. Omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere; id modo cautum est ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror uideretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit; qui non acrior uindex libertatis fuerat quam deinde custos fuit. Omnium primum auidum nouae libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, iure iurando adigit
 10 neminem Romae passuros regnare. Deinde quo plus uirium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, caedibus regis deminutum patrum numerum primoribus equestris gradus
 11 lectis ad trecentorum summam expleuit, traditumque inde fertur ut in senatum uocarentur qui patres quique conscripti essent; conscriptos uidelicet [nouum senatum] appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis iungendosque patribus plebis animos.
- 2 Rerum deinde diuinarum habita cura; et quia quaedam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi regum
 2 desiderium esset, regem sacrificolum creant. Id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Ac nescio an nimium undique eam minimisque rebus muniendo modum ex-

libertatis om. P, add. P² marg. sed perperam (quamuis ut patet, exemplari suo obtemperans) post frugem signum insitionis posuit: hoc P³ demum correxit, hoc signo deleto, altero post libertatis addito: hinc elucet confusionis in F origo possent F³ Ald.: posset MP² marg. FupB OHRnDL 7 deminutum PFBOHRnDL: diminutum MUp Edd. uet. aliq. Ald. 10 uirium in MP²FUpBOD²: uirum in P: uirium RnDL lectis Vorm.? MHRnDL: electis PFUpBOD² dett. Edd. uet. Ald. 11 nouum MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.: nouum in Drenckhahn: in nouum dett. aliq.: nouum senatum ut glossema ad lectos seclusimus

2 1 necubi M¹ uel M²H Edd. uet. aliq.: necubi ubi Vorm.: necubi tibi M: necubi ibi PFUpBORnDL sacrificolum MP²FUpBO Edd. uet. aliq., cf. 6. 41. 6 cum adu.: sacrificorum PHDL: sacrificiorum Rn dett. Ald.: sacrificulum Ed. Rom. 1470 2 an nimium scripsimus: an'mi (fort. an umi) M: an nimii OHL: animi PD: an imis M¹ uel M²: an nimis P²FUpBRnD² dett.: ā nimis M⁴ minimisque

cesserint. Consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderet, 3
 nomen inuisum ciuitati fuit: nimium Tarquinius regno
 adsuesse; initium a Prisco factum; regnasse dein Ser.
 Tullium; ne interuallo quidem facto oblitum, tamquam
 alieni, regni, Superbum Tarquinium uelut hereditatem gentis
 scelere ac ui repetisse; pulso Superbo penes Collatinum
 imperium esse. nescire Tarquinius priuatos uiuere; non pla-
 cere nomen, periculosum libertati esse. Hinc primo sensim 4
 temptantium animos sermo per totam ciuitatem est datus,
 sollicitamque suspicione plebem Brutus ad contionem uocat.
 Ibi omnium primum ius iurandum populi recitat neminem 5
 regnare passuros nec esse Romae unde periculum libertati
 foret; id summa ope tuendum esse, neque ullam rem quae
 eo pertineat contemnendam. inuitum se dicere hominis
 causa, nec dicturum fuisse ni caritas rei publicae uinceret:
 non credere populum Romanum solidam libertatem reci- 6
 peratam esse; regium genus, regium nomen non solum in
 ciuitate sed etiam in imperio esse; id officere, id obstare
 libertati. 'Hunc tu' inquit 'tua uoluntate, L. Tarquini, 7
 remoue metum. Meminimus, fatemur: eiecisti reges;
 absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomen. Res
 tuas tibi non solum reddent ciues tui auctore me, sed si quid
 deest munifice augebunt. Amicus abi; exonera ciuitatem
 uano forsitan metu; ita persuasum est animis cum gente
 Tarquinia regnum hinc abiturum.' Consuli primo tam nouae 8
 rei ac subitae admiratio incluserat uocem; dicere deinde
 incipientem primores ciuitatis circumsistunt, eadem multis
 precibus orant. Et ceteri quidem mouebant minus: post- 9

MP³ marg. (ut secundam lectionem) RuDL: minimis quoque OH Edd. uel. aliq. Ald.: minimis P²FUpB: minimus P³ 3 offenderet Bauer: offenderit MPFUpBOHRnDL Edd. usque ad Alsch. (num recte?)

4 Hinc primo MPFUpBOHRnDL Ald.: hic primo Gruter 6 reci-
 peratam M et M²PFB: recup. M¹ uel M²F²UpOHRnDL, cf. I. 12. 1
 adu. 7 meminimus F³OIIRn²D²: memini ni eis M: memini meis
 PF²B: meminus RuL: memini mecu Up: quid post memini (non plus
 quam duas litteras) habuerit D obscurum est 8 circumsistunt] omnia
 post hanc uocem om. B, nulla lacunae nota, usque ad uis hominum c. 5. 3

- quam Sp. Lucretius, maior aetate ac dignitate, socer praeterea ipsius, agere uarie rogando alternis suadendoque coepit ut
- 10 uinci se consensu ciuitatis pateretur, timens consul ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione additaque alia insuper ignominia acciderent, abdicauit se consulari rebusque suis omnibus Lauinium translatis ciuitate cessit.
- 11 Brutus ex senatus consulto ad populum tulit ut omnes Tarquiniae gentis exsules essent; collegam sibi comitiis centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat.
- 3 Cum haud cuiquam in dubio esset bellum ab Tarquiniis imminere, id quidem spe omnium serius fuit; ceterum, id quod non timebant, per dolum ac prodicionem prope libertas
- 2 amissa est. Erant in Romana iuuentute adulescentes aliquot, nec ii tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat, aequales sodalesque adulescentium Tarquiniolorum, adsueti
- 3 more regio uiuere. Eam tum, aequato iure omnium, licentiam quaerentes, libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem inter se conquerebantur: regem hominem esse, a quo impetres, ubi ius, ubi iniuria opus sit; esse gratiae locum, esse beneficio; et irasci et ignoscere posse; inter amicum atque
- 4 inimicum discrimen nosse; leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem melioremque inopi quam potenti; nihil laxamenti nec ueniae habere, si modum excesseris; periculosum
- 5 esse in tot humanis erroribus sola innocentia uiuere. Ita iam sua sponte aegris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus bona tantum repetentes. Eorum uerba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit, ne non reddita belli causa, reddita belli
- 6 materia et adiumentum essent. Interim legati alia moliri;

10 postmodum *MP² uel F³Up¹IRnDL*: postmodo *PFO*

3 4 inexorabilem esse *M⁴PFUp¹OHRnD¹L*: *om. esse M, fort. recte (sed idem supra in § 3 regem omiserat quod in margine demum additum est): exorabilem esse D* 5 sua sponte *PFUp¹OHRnDL*: sponte *M* essent *PFUp¹D Edd. uet. alq. Ald.*: esset *MHRnL* 5-6 essent ... agi uidebatur *om. O* 6 alia *Crevier*: alia alia *P*: alii alia *MP² FUp¹HRnDL dett. Ald.*: alibi alia *Duker*

aperte bona repetentes clam recipiendi regni consilia
struere ; et tamquam ad id quod agi uidebatur ambientes, no-
bilitum adolescentium animos pertemptant. A quibus placide 7
oratio accepta est, iis litteras ab Tarquiniis reddunt et de
accipiendis clam nocte in urbem regibus conloquuntur.

Vitelliis Aquiliisque fratribus primo commissa res est. 4
Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat, iamque ex eo
matrimonio adulescentes erant liberi, Titus Tiberiusque ; eos
quoque in societatem consilii auunculi adsumunt. Praeterea 2
aliquot nobiles adulescentes conscii adsumpti, quorum uetus-
tate memoria abiit. Interim cum in senatu uicisset sententia 3
quae censebat reddenda bona, eamque ipsam causam morae
in urbe haberent legati quod spatium ad uehicula com-
paranda a consulibus sumpsissent quibus regum asportarent
res, omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt,
euincuntque instando ut litterae sibi ad Tarquinius darentur :
nam aliter qui credituros eos non uana ab legatis super 4
rebus tantis adferri? Datae litterae ut pignus fidei essent,
manifestum facinus fecerunt. Nam cum pridie quam legati 5
ad Tarquinius proficiscerentur cenatum forte apud Vitellios
esset, coniuratique ibi, remotis arbitris, multa inter se de
nouo, ut fit, consilio egissent, sermonem eorum ex seruis
unus excepit, qui iam antea id senserat agi, sed eam occa- 6
sionem, ut litterae legatis darentur quae deprehensae rem
coarguere possent, expectabat. Postquam datas sensit,
rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos 7
legatos coniuratosque profecti domo sine tumultu rem omnem
oppressere ; litterarum in primis habita cura ne interciderent.
Proditoribus extemplo in uincla coniectis, de legatis paululum

6 recipiendi (*uide sis adn. ad 1. 12. 1*) : recuperandi *MPFUp HRnDL*

4 2 aliquot nobiles *MHRnDL dett.* : aliquot et nobiles *PFUpO* : et
aliquot nobiles *Edd. uet.* 5 cenatum *Duker, dett. unus* : et cena-
tum (*uel caen-*) *MPFUpOHRnDL* : et cenati (*. . . essent*) *Edd. uet.*
aliquot.

addubitatum est ; et quamquam uisi sunt commisisse ut hostium loco essent, ius tamen gentium ualuit.

- 5 De bonis regiis, quae reddi ante censuerant, res integra refertur ad patres. Ibi uicit ira ; uetuerere reddi, uetuerere in
 2 publicum redigi. Diripienda plebi sunt data, ut contacta regia praeda spem in perpetuum cum iis pacis amitteret. Ager Tarquiniorum qui inter urbem ac Tiberim fuit, con-
 3 secratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. Quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna uis hominum simul immissa corbibus fudere in Tiberim tenui fluentem aqua, ut mediis caloribus solet. Ita in uadis haesitantes frumenti acruos sedisse inlitos limo ;
 4 insulam inde paulatim, et aliis quae fert temere flumen eodem inuectis, factam ; postea credo additas moles manu-que adiutum, ut tam eminens area firmaque templis quoque ac porticibus sustinendis esset.
- 5 Direptis bonis regum damnati proditores sumptumque supplicium, conspectius eo quod poenae capiendae ministerium patri de liberis consulatus imposuit, et qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii
 6 dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes ; sed a ceteris, uelut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos, miserebatque non poenae magis

5 1 regis *Gruter* : regis *MPFUpOHRnDL Ald.* (sed in *D* -s pleniore calamo, cf. I. 41. 4) Ibi uicit ira *Frey* (cf. 5. 29. 7 : ibi uictā ra *M(?)* : ibi uicti ira *M²PFUpORn?* *Edd. uet. Ald.* (num recte?) : ibi uicti irā (uel ibi uicturā) *H* : ubi uicti ira (uel ubi uictura) *D* : sibi uicturā *L* (sed cum a patre pro ad patres in praec.) : ii uicti ira *Weissenb.* uetuerere in publicum *MPFUpO Edd. uet. aliq.* : in publicum uetuerere *HRnDL* 2 contacta *MP³OHRnDL* : contacta *PF?* : conuicta *F³* : contracta *Up* consecratus . . . fuit *MP² marg. OHRnDL dett. Edd. uet. aliq. ; om. PFUp* sed add. hd *PF* quod in hoc corruptit *Up*, in haud *Up²* ; u. *Walters, Class. Review* xvii (1903), p. 161 3 matura messi *MPFUpOH Edd. uet. aliq.* : maturae messi *M³DnL* : maturae messis *Rn* immissa (uel inm-) *MPFUpBRnDL* : immissam *OH* : inmissi *H. J. Mueller*

homines quam sceleris quo poenam meriti essent : illos eo 7
 potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem,
 consulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quidquid
 deorum hominumque Romanorum esset, induxisse in ani-
 mum ut superbo quondam regi, tum infesto exsuli prode-
 rent. Consules in sedem processere suam, missique lictores 8
 ad sumendum supplicium. Nudatos uirgis caedunt securique
 feriunt, cum inter omne tempus pater uultusque et os eius
 spectaculo esset, eminente animo patrio inter publicae
 poenae ministerium. Secundum poenam nocentium, ut in 9
 utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset,
 praemium indici pecunia ex aerario, libertas et ciuitas data.
 Ille primum dicitur uindicta liberatus ; quidam uindictae 10
 quoque nomen tractum ab illo putant ; Vindicio ipsi nomen
 fuisse. Post illum obseruatum ut qui ita liberati essent in
 ciuitatem accepti uiderentur.

His sicut acta erant nuntiatis incensus Tarquinius non 6
 dolore solum tantae ad inritum cadentis spei sed etiam odio
 iraque, postquam dolo uiam obsaeptam uidit, bellum aperte
 moliendum ratus circumire supplex Etruriae urbes ; orare 2
 maxime Veientes Tarquiniensesque, ne (ex) se ortum, eius-
 dem sanguinis, extorrem, egentem ex tanto modo regno cum
 liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent : alios
 peregre in regnum Romam accitos : se regem, augentem
 bello Romanum imperium, a proximis scelerata coniuratione
 pulsum. eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno 3

10 uindictae $F^3 RnD^2$ (-te D) : uindictiae (uel -ie) $MPUpBOH$:
 uindictiae L obseruatum $Vorm.$? $MPFUpBOH$: obseruatum est
 $RnDL$: seruatum $Edd.$ uet. aliq.

6 2 Tarquiniensesque $M^2 PFUpBOHRnL$: Tarquiniensesqn? *Min*
fine lineae : Tarquiniensesq M^3 : Tarquiniensesque D : Tarquinienses
 . q . . D^2 ne ex se ortum *scripsi Drakenborchii coniecturam, ab ipso*
omissam, amplexus : ni se ortum M : ne se ortum M^1 uel $M^2 PF^3 UpB$
 $OHRnDL$ (sed ne se F , ortū F^3 in rasura) : nq (?) se ortum M^4 (ubi
 n p nunc stat) : ne se exortum dett. unus : ne se ortu conic. Rhenan. :
 ne se ortum indidem M . Mueller (fort. recte si eiusdem sanguinis exci-
 detur) : se ex ipsis ortum Zingerle. Cf. *Class. Quarterly* iv (1910),
 p. 272

- uisus sit, partes regni rapuisse ; bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset. patriam se regnumque suum repetere et persequi ingratos ciues uelle. ferrent opem, adiuuarent ; suas quoque ueteres iniurias ultum irent,
- 4 totiens caesas legiones, agrum adeptum. Haec mouerunt Veientes, ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas belloque amissa repetenda minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet : pulchrum uidebatur suos Romae regnare.
- 5 Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum belloque persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum uentum est, obuiam hosti
- 6 consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit : Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit ; praeerat Arruns Tarquinius filius regis, rex ipse cum legionibus sequebatur.
- 7 Arruns ubi ex lictoribus procul consulem esse, deinde iam propius ac certius facie quoque Brutum cognouit, inflammatus ira ‘ Ille est uir ’ inquit, ‘ qui nos extorres expulit patria. Ipse en ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit.
- 8 Di regum ultores adeste.’ Concitat calcaribus equum atque in ipsum infestus consulem derigit. Sensit in se iri Brutus ; decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus ; auide
- 9 itaque se certamini offert ; adeoque infestis animis concurrerunt, neuter dum hostem uulneraret sui protegendum corporis memor, ut contrario ictu per parmam uterque transfixus

4 duce *PFUpBOH* : duci *MRnDL* dett. 5 ciuitatum *MPUpHL* : citatum *B* : ciuitatum *P²ORnD³* : ciuitatem *D* : gentium *F³* (sed -um ab *F ipso*) 6 agminis *PFUpBOHRnDL* : agmini *M* : agmine dett. unus fuit *MPFBHRnDL* : fecit *Up* : om. *O* 7 en ille *MPFUpBOH* : ē (i.e. est) ille *Rn* : est ille *DL* : enim ille *P² marg.* 8 derigit hic scripsimus *Lachm.* (ad *Lucr.* 4. 609) et *Monim-senium* (*Anal. Veron.* p. 172) secuti (cf. *adn.* ad c. 49. 11 inf.) : diregit *P* : dirigit *P²FUpBOD³* *Edd.* uet. duo *Ald.* : regit *HRnDL* : ruggit *M?* : ruit *M³* tum *MP³F³OHRnDL* : dum *PF? B* : cum *Up* dett. aliq. (cf. 1. 40. 7)

duabus haerentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. Simul et cetera equestris pugna coepit, neque ita multo post 10 et pedites superueniunt. Ibi uaria uictoria et uelut aequo Marte pugnatum est; dextera utrimque cornua uicere, laeua superata. Veientes, uinci ab Romano milite adsueti, fusi 11 fugatique: Tarquiniensis, nouus hostis, non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit.

Ita cum pugnatum esset, tantus terror Tarquinium atque 7 Etruscos incessit ut omissa inrita re nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisque, suas quisque abirent domos. Ad- 2 ciunt miracula huic pugnae: silentio proximae noctis ex silua Arsia ingentem editam uocem; Siluani uocem eam creditam; haec dicta: uno plus Tuscorum cecidisse in acie; uincere bello Romanum. Ita certe inde abiire, Romani ut 3 uictores, Etrusci pro uictis; nam postquam inluxit nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius consul spolia legit triumphansque inde Romam rediit. Collegae funus 4 quanto tum potuit apparatu fecit; sed multo maius morti decus publica fuit maestitia, eo ante omnia insignis quia matronae annum ut parentem eum luxerunt, quod tam acer ultor uiolatae pudicitiae fuisset.

Consuli deinde qui superfuerat, ut sunt mutabiles uolgi 5 animi, ex fauore non inuidia modo sed suspicio etiam cum atroci crimine orta. Regnum eum adfectare fama ferebat, 6 quia nec collegam subrogauerat in locum Bruti et aedificabat in summa Velia: ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fieri. Haec dicta uolgo creditaque cum indignitate 7 angerent consulis animum, uocato ad concilium populo

7 3 quisquam *MPF³UpBOHD¹ Edd. uet. duo*: quicquam *FRnDL*
 4 maius *MPFUpBOHD³*: magis *RnD² L* 6 Velia *M³F³ORn*:
 uelea *HD²*: uellia *D²*: uelliā *M?* (*uel uellib?*): uella *P*: uilla *F?UpB*:
 uellā *L* ibi alto *F³UpOHRnD¹ L Ald.*: ubi alto *PFBD?*: altoque *M*
 (*sed u. adn. praec.*): alto *M^x*: ibique alto *dett. unus* fieri *scripsi-*
mus: fore *D¹ uel D² dett. Edd. uet.*: fieri fore *MPFUpBOHRnDL*
 7 concilium *OHRnDL Ald^o.*: consilium *MPFUpB Edd. uet. Ald.*

submissis fascibus in contionem escendit. Gratum multitudi-
 8 uimque maiorem esse. Ibi audire iussis consul laudare
 fortunam collegae, quod liberata patria, in summo honore,
 pro re publica dimicans, matura gloria necdum se uertente
 in inuidiam, mortem occubisset: se superstitem gloriae
 9 suae ad crimen atque inuidiam superesse; ex liberatore
 patriae ad Aquilios se Vitelliosque recidisce. ‘Nunquamne
 ergo’ inquit, ‘ulla adeo uobis spectata uirtus erit, ut suspi-
 cione uiolari nequeat? Ego me, illum acerrimum regum
 10 hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem?
 Ego si in ipsa arce Capitolioque habitarem, metui me crede-
 rem posse a ciuibus meis? Tam leui momento mea apud
 uos fama pendet? Adeone est fundata leuiter fides ut ubi
 11 sim quam qui sim magis referat? Non obstabunt Publi
 Valeri aedes libertati uestrae, Quirites; tuta erit uobis Velia;
 deferam non in planum modo aedes sed colli etiam subi-
 ciam, ut uos supra suspectum me ciuem habitetis; in Velia
 aedificent quibus melius quam P. Valerio creditur liber-
 12 tas.’ Delata confestim materia omnis infra Veliam et, ubi

7 escendit *MP et P³*: ascendit *M²P²FUp²BOHRnDL dett.*: uocat
Up Gratum *scripsimus* (*Pracf.* 5 *adn.*): gratum id *MHRnDL dett. Edd.*
uet.: id gratum *O*: tum id gratum *PFUpB*: tum gratum id *dett. duo*
 8 Ibi *MPFUpBOH*: ubi *RnDL Edd. uet. aliq. Ald.* ‘antiqua lectio,’
Rhen. audire *MPFUpBOHD³*: audere *D?*: audiere *RnL*
 iussis *MPFBOH*: iussi *M³RnDL*: iussit *Up* in inuidiam *H? Rn*
D³ (*qui et morte in mortem recte mutauit*): in inuidia *MP²UpODL¹*:
 inuidia *PF¹B*: india *F*: in inuia *L* 9 uobis *Gron. L dett. unus*:
 a uobis *MPFUpBOHRnD* 10 si in *PFBOHRnDL dett. Edd.*
uet.: si *MD³*: in *Up* habitarem *MPFUpBOHRnD³*: habitare *M?*
D? L crederem posse *Vorm.? MPBOHD¹ uel D²*: credere possem
F³Rn Edd. uet. Ald.: credere posse *FD*: cedere possem *L*
 momento mea *MF³OH Edd. uet.*: monumento mea *PFUpB*: momen-
 taneaque *RnDL* pendet *MPFUpBH Edd. uet.*: pendere *RnDL*:
 perdent *O*: perdet *O¹* Adeone *MOHRnDL*: adeo non *PUpB*:
 adeon *F* 11 libertati *M³P²FUpBOHRnD^x*: libertatis *MPDL*
 Velia *M²F³OH* (*M ipsius lectio tota erasa est*): uella *PFB*: uellia
RDL: uilla *Up* in Velia *OII*: in uellia *DL*: in uella *MPFB*:
 in ella *Up* 12 Veliam *M²PFUpBOHRDL*: uellam *MD²*

nunc Vicae Potae (aedes) est, domus in infimo cliuo aedificata.

Latae deinde leges, non solum quae regni suspicione consul⁸em absoluerent, sed quae adeo in contrarium uerterent ut popularem etiam facerent; inde cognomen factum Publicolae est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus² ad populum sacrandoque cum bonis capite eius qui regni occupandi consilia inisset gratae in uolgius leges fuere. Quas³ cum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset, tum deinde comitia collegae subrogando habuit. Creatus Sp. 4 Lucretius consul, qui magno natu, non sufficientibus iam uiribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucreti locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam ueteres auctores non inuenio Lucretium⁵ consulem; Bruto statim Horatium suggerunt; credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse.

Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis aedes; Valerius⁶ Horatiusque consules sortiti uter dedicaret. Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. Aegrius⁷ quam dignum erat tulere Valeri necessarii dedicationem tam incliti templi Horatio dari. Id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra temptata erant, postem iam tenenti consuli foedum inter precationem deum nuntium incutiunt, mortuum eius filium esse, funestaque familia dedicare

¹² Vicae Potae aedes *Siesebye*: uicae potae *Lipsium secutus Klockius ex Cic. Leg. 2. 11. 28*: uicę po. ae *M*: uice pocae *PFUpBHRnL*: uice poce *O*: in *D* *erasum*: uicus publicus *M⁴D⁵*: uia publica *Rn²*

⁸ 2 gratae in uolgius leges fuere *MPFUpBOHRnDL*; sed cum uix quicquam noui sententiae in § 1 explicatae addant, aut (quod malim) post Ante omnes ponere aut omnino excidere inuuet; et in *M* ante gratae fuit signum *λ*, iam *erasum*: *ibid.* § praebuit *F* quod ab *F³* in litteram *G* capitalem conuersum est: *G* capitalem etiam *DL*. Cui deletio placet, punctum ad Publicolae est tollat ut sequentia cum quae adeo . . . facerent cohaereant

³ in his *MPFBHRnDL*; in iis *Madvig* *O* fort. recte tum deinde *MPFUpBOHRnDL*: tum demum *Alschevski*

⁵ memoria *MPFUpBOHRnDL*: memoriam *dett. unus*, *Ed. Par. 1510*, fort. recte; cf. 9. 44. 4 *adm.*

8 eum templum non posse. Non crediderit factum an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuntium a proposito auersus quam ut cadauer efferri iuberet, tenens postem precationem peragit et dedicat templum.

9 Haec post exactos reges domi militiaeque gesta primo anno.

9 Inde P. Valerius iterum T. Lucretius consules facti. Iam Tarquinii ad Lartem Porsennam, Clusinum regem, perfugerant. Ibi miscendo consilium precesque nunc orabant, ne se, oriundos ex Etruscis, eiusdem sanguinis nominisque, egentes exsulare pateretur, nunc monebant etiam ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis. nisi quanta ui ciuitates eam expectant tanta regna reges defendant, aequari summa infimis. nihil excelsum, nihil quod supra cetera emineat, in ciuitatibus fore; adesse finem regnis, rei inter deos hominesque

9 1 Porsennam MPFUpBOHRnDL dett. Hinc usque ad capitis 15 finem nomen huius Etrusci regis quater et deciens positum numerabis. In M octiens scribitur Porsinna, semel Porsona (c. 12. 7), quinquies Porsenna (hic, inf. §§ 4 et 5; c. 13. 1: c. 14. 1); in P nouiens Porsinna, quinquies (ibidem ubi in M) Porsenna; in H et O et (nisi in c. 13. 4) F constanter Porsenna, et sic paene constanter in Rn et D et L (in L bis tantum -inna, c. 15. 1 et 7). Negare quidem uix audemus Liuium hoc nomen uarie scribere potuisse dum alibi, ut solet, alios auctores sequitur; fidem uero omnem transcendat si quis doceat ullum scriptorem in consuetudine aetatis suae denotanda sic uariasse ut in c. 14. 1-4 codd. MP. Lectionem autem Porsinna antiquam aliquam originem habuisse patet; aut igitur putandum est hoc ubique posuisse Liuium quinquies corruptisse scribas archetypi nostri; aut (quod nos, ne rem adhuc dubiam praecidere uideamur, fecimus) primo Porsennam dixisse (ut Verg. Aen. 8. 646; Hor. Epod. 16. 4 Porsēna praebet), mox in fabula dumtaxat Muciana (cc. 11-13) auctorem unum aliquem secutum Porsinna scripsisse, discrepantiamque hanc scribas quinti saeculi more suo deinceps in maius auxisse. Discrepantia eadem inter 6. 40. 17 (-enn-) et 9. 11. 6 cum 10. 16. 7 (-inn-), inter Put. (-inuel -inn-) et Put.² (-enn-) 26. 41. 10 frueris. In tota re hoc fere solum interest, quem ad modum Liuium talia tractasse credendum sit; nam quod ad sonum ipsum attinet, satis iam apparet nec per -enn- (ut in Sisenna) nec per -inn- (ut in Spurinna) nec per -in- (ut in Caecina) sed per Brugmannianum illud -nn- syllabam Etruscam uere poni posse; cf. sis Schulze, Lat. Eigennamen (pp. 90 et 64) 3 nihil quod MOH RnDL: quod PFUpB: nisi quod dett. unus

pulcherrimae. Porsenna cum regem esse Romae <tutum>, 4
 tum Etruscae gentis regem, amplum Tuscis ratus, Romam
 infesto exercitu uenit. Non unquam alias ante tantus terror 5
 senatum inuasit; adeo ualida res tum Clusina erat mag-
 numque Porsennae nomen. Nec hostes modo timebant
 sed suosmet ipsi ciues, ne Romana plebs, metu perculsa,
 receptis in urbem regibus uel cum seruitute pacem accipe-
 ret. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab 6
 senatu data. Annonae in primis habita cura, et ad frumen-
 tum comparandum missi alii in Volscos, alii Cumas. Salis
 quoque uendendi arbitrium, quia impenso pretio uenibat, in
 publicum omne sumptum, ademptum priuatis; portoriisque
 et tributo plebes liberata, ut diuites conferrent qui oneri
 ferendo essent: pauperes satis stipendii pendere, si liberos
 educent. Itaque haec indulgentia patrum asperis postmo- 7
 dum rebus in obsidione ac fame adeo concordem ciuitatem
 tenuit, ut regium nomen non summi magis quam infimi
 horrerent, nec quisquam unus malis artibus postea tam 8
 popularis esset quam tum bene imperando uniuersus sena-
 tus fuit.

Cum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris 10
 demigrant; urbem ipsam saepiunt praesidiis. Alia muris,
 alia Tiberi obiecto uidebantur tuta: pons sublicius iter 2
 paene hostibus dedit, ni unus uir fuisset, Horatius Cocles;
 id munimentum illo die fortuna urbis Romanae habuit.
 Qui positus forte in statione pontis cum captum repentino 3

4 et 5 Porsenna, Porsennae MPFUpBOHRnDL sed utrobique primae
 -n- litterae . . . suppingit D, ut delendae: v. sup. 4 cum . . . ratus
 substrinxit F² <tutum> tum scripsi, cf. 2. 6. 4; 2. 23. 15; 23. 26. 10;
 et Cl. Quart. iv (1910), p. 272: tum MPFUpBOHRn: fateretur tum
 DL 6 ueniebat Rn² dett. aliq. Ed. Rom. 1469: ueniebat PFUpBOH
 RnDL: ueniebant M omne sumptum Gron.: omni sumptum B:
 omni sumptu MPFUpOHRnDL (sed substrinxit F²) portoriisque
 OHDL: portitoriisque M: portoriis quoque UpRn? D³ dett. aliq. Ald.:
 portoriis quaeq. P²FB (sed hic -aq-): fortoriis quaeq. P plebes
 Gron.: plebe MPFUpBOHRnDL Ald. educent MPFUpBOH
 RnDL Ald.: educerent Ed. Parm. 1480. Latinius: educarent Sigo-
 nius; sed uide sis editionem meam huius libri (Cantab. 1901) ad loc.

impetu Ianiculum atque inde citatos decurrere hostes uidisset trepidamque turbam suorum arma ordinesque relinquere, reprehensans singulos, obsistens obtestansque deum et hominum fidem testabatur nequiquam deserto praesidio eos
 4 fugere; si transitum [pontem] a tergo reliquissent, iam plus hostium in Palatio Capitolioque quam in Ianiculo fore. itaque monere, praedicere ut pontem ferro, igni, quacumque ui possint, interrumpant: se impetum hostium, quan-
 5 tum corpore uno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis, insignisque inter conspecta cedentium pugna terga obuersis comminus ad ineundum proelium
 6 armis, ipso miraculo audaciae obstupescit hostes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Larcium ac T. Herminium,
 7 ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi procellam et quod tumultuosissimum pugnae erat parumper sustinuit; deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis re-

IO 4 transitum pontem *MPFUpBOHRnDL*: pontem *seclusi*: transitum per pontem *dett. duo*: transitum ponte *Postgate, fort. recte* plus hostium *MPFUpBOH*: amplius hostem *RnDL Ald.* possint *MPFUpB*: possent *HRnDL*: possunt *O* 5 pugna *Gron., F?*, ubi nunc pugne terga sed -e t- ab *F³* in rasura: pugnae (*uel -ne*) *MPF³ UpBOHRnDL* 6 Larcium *MPFUpBO?H* (et sic *Dion. Hal. 5. 23. 2*): Lartium *O¹ uel ORnDL dett.*, 'uetus lectio' *Rhenan.*: Largium *F² dett. duo*, ut *infra c. 11. 7 codd. optimi* (an recte?). Hae tres gentes omnes Romae floruisse satis demonstrant *insec. Latinae*; u. e. g. *Indicem secundum Edit. meae reliquiarum dialectorum Italicarum (The Italic Dialects, Cantab. 1897)*. Quoniam autem in *Fastorum tabulis antiquius scriptis*—unde quos habemus (*C. I. L. i², pp. 99 ff.*) *Fasti Capitolini Augusti demum aeuo tracti sunt*—uno tantum signo et c et g denotabantur, in *codd. uero nostris* -ti- et -ci- saepissime confunduntur, miretur nemo si difficile est in unoquoque loco ueram formam dispicere. Loci praeterea conferendi sunt (*cc. 18. 1, 5, et 6; 29. 8; 30. 1 bis*) ubi *codd. T.* Larcium praebent; et *c. 21. 1* ubi *T.* Larcium. Officii igitur nostri esse duximus a codicum nostrorum testimonio nusquam discedere nisi ubi aut hi codices sibi ipsis discrepent (ut *c. 11. 7 cum hoc loco*) aut minima quadam mutatione facta (e. g. praenominis *L.* in *T.* et sim.) cum aliis testimoniis reconciliari possint. Quod uero nimis plures editorum sibi uidentur proposuisse ut postquam quid re uera factum sit omnibus adhibitis rationibus se scire sibi persuaserint, id textui *Liuiano* spretis codicibus inculcarent, hoc a consilio nostro longe abest. De ratione quam in ingrato hoc sed interdum satis graui nominum formarum perquirendarum studio secuti sumus haec semel monuisse lectorem sat erit

licita reuocantibus qui rescindebant cedere in tutum coegit. Circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres 8 Etruscorum nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: seruitia regum superborum, suae libertatis immemores alienam oppugnatum uenire. Cunctati aliquamdiu sunt, 9 dum alius alium, ut proelium incipiant, circumspectant; pudor deinde commouit aciem, et clamore sublato undique in unum hostem tela coniciunt. Quae cum in obiecto 10 cuncta scuto haesissent, neque ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu, iam impetu conabantur detrudere uirum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum, alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles 'Tiberine pater' inquit, 11 'te sancte precor, haec arma et hunc militem propitio flumine accipias.' Ita sic armatus in Tiberim desiluit multisque superincidentibus telis incolumis ad suos tranauit, rem ausus plus famae habituram ad posteros quam fidei. Grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit; statua in comitio 12 posita; agri quantum uno die circumarauit, datum. Priuata 13 quoque inter publicos honores studia eminebant; nam in magna inopia pro domesticis copiis unusquisque ei aliquid, fraudans se ipse uictu suo, contulit.

Porsinna primo conatu repulsus, consiliis ab oppugnanda 11 urbe ad obsidendam uersis, praesidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisque Tiberis castra posuit, nauibus undique 2 accitis et ad custodiam ne quid Romam frumenti subuehi sineret, et ut praedatum milites trans flumen per occasiones aliis atque aliis locis traiceret; breuique adeo infestum 3 omnem Romanum agrum reddidit ut non cetera solum ex agris sed pecus quoque omne in urbem compelleretur, neque quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum 4

11 inquit, te *Vorm.?* MOHRnDL: om. te PFUpB

11 1 Porsinna MP: Porsenna M²P²FUpBOHRnDL; u. adn. ad c. 9. 1 sup. repulsus MP²F³OHRnDL: repulsis PF? UpB: repulso Up² 2 traiceret Gron.: traicerent MPFUpBOHRnDL

licentiae Etruscis non metu magis quam consilio concessum. Namque Valerius consul intentus in occasionem multos simul et effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus neglegens ultor, grauem se ad maiora uindictam seruabat.

5 Itaque ut eliceret praedatores, edicit suis postero die frequentes porta Esquilina, quae auersissima ab hoste erat, expellerent pecus, scituros id hostes ratus, quod in obsidione et fame seruitia infida transfugerent. Et sciere perfugae indicio; multoque plures, ut in spem uniuersae

6 praedae, flumen traiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina uia occultum considerare iubet, Sp. Larcium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare donec hostis praetereat; inde se

7 obicere ne sit ad flumen reditus. Consul alter T. Lucretius porta Naeuia cum aliquot manipulis militum egressus; ipse Valerius Caelio monte cohortes delectas educit, hique

9 primi apparuere hosti. Herminius ubi tumultum sensit, concurrit ex insidiis, uersisque in Lucretium Etruscis terga caedit; dextra laeuaque, hinc a porta Collina, illinc ab

10 Naeuia, redditus clamor; ita caesi in medio praedatores, neque ad pugnam uiribus pares et ad fugam saeptis omnibus uiis. Finisque ille tam effuse euagandi Etruscis fuit.

5 eliceret *PFUpBO¹HRn²D²*: eligeret *M*: elicerent *O*: elicerat *Rn DL*

7 inde T. Herminium *Sobius*: iñ T. herminium *Rn*: *m̄. t.* (uel t.) hermenium *PF* (*B sed m̄. t.*) *OHD?* *L*: *m̄. t. herminium Up*: *m̄. herminium M*: metium hermenium *D²* Gabina uia *PUp*: gabinia uia *Vorm. FBORnD^x*: grabinia uia *H*: gabiniam uiam *MDL* Larcium *dett. aliq.*, ut c. 10. 6, ubi uide sis *adu.*: Largium *MPFUpBOHRn DL fort. recte*

9 Lucretium *MPFUpBOHRnDL*: Valerium *Gla-reanus*; sed quamquam uersis bene dici potest de exercitu quem dum eis qui primi apparuere confligit, a tergo noui hostes (*Herminiani*) caedunt, etiam melius tamen dicatur si cum *Alschefskio* statuas *Etruscos prius a Valerianis in Lucretianos se uertisse quam ab Herminianis tertia exorta sit caedes. Cum portam qua usus est Valerius Linius uideatur superiore loco (§ 8) consulto non nominasse, suspicari licet eum in fontibus suis confusionem aliquam inuenisse eamque, ut solet, prudenti de rebus minoribus silentio (cf. e.g. 3. 24. 8-9 cum Weissenbornii adu.) praetereire esse conatum* caedit] Non hic sed ad laeuaque punctum ponit *D*

10 euagandi *Vorm. MP²FUpBOHRnDL*: auagandi *P*: uagandi *Ed. Parm. 1480 Ald. (num recte?)*

Obsidio erat nihilo minus et frumenti cum summa caritate 12
 inopia, sedendoque expugnaturum se urbem spem Porsinna
 habebat, cum C. Mucius, adulescens nobilis, cui indignum 2
 uidebatur populum Romanum seruientem cum sub regibus
 esset nullo bello nec ab hostibus ullis obsessum esse, libe-
 rum eundem populum ab iisdem Etruscis obsideri quorum
 saepe exercitus fuderit,—itaque magno audacique aliquo faci- 3
 nore eam indignitatem uindicandam ratus, primo sua sponte
 penetrare in hostium castra constituit; dein metuens ne si 4
 consulum iniussu et ignaris omnibus iret, forte deprehensus
 a custodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum
 urbis crimen adfirmante, senatum adit. ‘Transire Tiberim’ 5
 inquit, ‘patres, et intrare, si possim, castra hostium uolo, non
 praedo nec populationum in uicem ultor; maius si di iuuant
 in animo est facinus.’ Adprobant patres; abdito intra uest-
 tem ferro proficiscitur. Vbi eo uenit, in confertissima turba 6
 prope regium tribunal constitit. Ibi cum stipendium militi- 7
 bus forte daretur et scriba cum rege sedens pari fere ornatu
 multa ageret eum(que) milites uolgò adirent, timens sci-
 scitari uter Porsinna esset, ne ignorando regem semet ipse
 aperiret quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam
 pro rege obtruncat. Vadentem inde qua per trepidam tur- 8
 bam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cum concursu
 ad clamorem facto comprehensum regii satellites retraxissent,
 ante tribunal regis destitutus, tum quoque inter tantas for-
 tunae minas metuendus magis quam metuens, ‘Romanus 9

12 I Porsinna MP: Porsenna M²P²FUpBOHRnDL (cf. adn. c. 9. 1 sup.) 2 cum sub regibus esset MPFUpBOHRnDL: cum Kar-

stenio malim deletum 3 itaque MPFUpBOHRnDL: secludit Madv., fort. recte; et in OD littera I capitalis et in D pleniore calamo scripta, in O rubricata est (cf. I. 41. 4 et I. 49. 7 adnn.) 7 eumque

Ald.: eumue Rn: eum no- D et eum ne- L (in utroque cum -milites coniunctum, et, ut puto, ex -MQ uncialis uel etiam -mq minusculae scripturae natum): eum Vorm. MPFUpBOH Ed. Rom. 1470: cum Ed. Rom. 1469

Porsinna M² uel M¹PRn: Porsona M: Porsenna M³P²FBOHRn²DL (cf. c. 9. 1 adn.) 8 regii MF³OD Ald.: regi PFUpBH: regis RnL Ed. Rom. 1469

- sum' inquit, 'ciuis; C. Mucium uocant. Hostis hostem occidere uolui, nec ad mortem minus animi est, quam fuit
 10 ad caedem; et facere et pati fortia Romanum est. Nec unus in te ego hos animos gessi; longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo, ferrum hostemque in uestibulo habeas regiae. Hoc tibi iuuentus
 11 Romana indicimus bellum. Nullam aciem, nullum proelium
 12 timueris; uni tibi et cum singulis res erit.' Cum rex simul ira infensus periculoque conterritus circumdari ignes minitabundus iuberet nisi expromeret propere quas insidiarum
 13 sibi minas per ambages iaceret, 'En tibi' inquit, 'ut sentias quam uile corpus sit iis qui magnam gloriam uident'; dextramque accenso ad sacrificium foculo inicit. Quam cum uelut alienato ab sensu torreret animo, prope attonitus miraculo rex cum ab sede sua prosilisset amouerique ab
 14 altaribus iuuenem iussisset, 'Tu uero abi' inquit, 'in te magis quam in me hostilia ausus. Iuberem macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret; nunc iure belli
 15 liberum te, intactum inuiolatumque hinc dimitto.' Tunc Mucius, quasi remunerans meritum, 'Quando quidem' inquit, 'est apud te uirtuti honos, ut beneficio tuleris a me quod minis nequisti, trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanae ut in te hac uia grassaremur. Mea prima
 16 sors fuit; ceteri ut cuiusque ceciderit primi quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisque tempore aderunt.'
- 13 Mucium dimissum, cui postea Scaeuolae a clade dextrae manus cognomen inditum, legati a Porsinna Romam secuti

12 infensus MPFU ρ OHRnDL¹ (cf. 1. 53. 10; 2. 46. 7; 4. 10. 3): infensus BL? : incensus Madv. 14 Tu uero M dett. aliq. Ed. Rom.

1469 : tum uero PFU ρ BOHRnDL dett. aliq. 16 ut cuiusque luculenter Madv. : utcumque Vorm.? MPFU ρ BOHRnDL Ald. primi MPFU ρ BOHL : primo D : in Rn littera ultima deleta quoad PFU ρ OHRn? D² : quod a B : co ad DL : quot M

13 1 a clade P³OHRnDL Ed. Rom. 1469 : om. a MPFU ρ B Porsinna hic scripsimus ut in § 4 inf. (c. 9. 1 adn.) : Porsenna MPFBOHRnDL

sunt ; adeo mouerat eum et primi periculi casus, <a> quo 2
 nihil se praeter errorem insidiatoris texisset, et subeunda
 dimicatio totiens quot coniurati superessent, ut pacis con-
 ditiones ultro ferret Romanis. Iactatum in condicionibus 3
 nequiquam de Tarquiniis in regnum restituendis, magis
 quia id negare ipse nequiuerat Tarquiniis quam quod nega-
 tum iri sibi ab Romanis ignoraret. De agro Veientibus 4
 restituendo impetratum, expressaque necessitas obsides dandi
 Romanis, si Ianiculo praesidium deduci uellent. His con-
 ditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit
 Porsinna et agro Romano excessit. Patres C. Mucio uir- 5
 tutis causa trans Tiberim agrum dono dedere, quae postea
 sunt Mucia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, 6
 feminae quoque ad publica decora excitatae, et Cloelia
 uirgo una ex obsidibus, cum castra Etruscorum forte haud
 procul ripa Tiberis locata essent, frustrata custodes, dux
 agminis uirginum inter tela hostium Tiberim tranauit, sospi-
 tesque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi 7
 regi nuntiatum est, primo incensus ira oratores Romam
 misit ad Cloeliam obsidem deposcendam : alias haud magni
 facere. Deinde in admirationem uersus, supra Coclites 8
 Muciosque dicere id facinus esse, et prae se ferre quemad-
 modum si non dedatur obses, pro rupto foedus se habitu-
 rum, sic deditam <intactam> inuiolatamque ad suos remis-
 surum. Vtrimque constitit fides ; et Romani pignus pacis 9

2 a quo *Heumann*, et in *D* uacat spatium ubi littera crasa esse potest :
 quo *MPFU ρ BOHRnDL* sed in *P* supra q- lineola ' a prima manu
 addita texisset *MPOHRnDL* : exisset *F?B* : exuisset *F³Up*
 quot *P²FU ρ BOHRnD³* : quod *MPDL* 3 ignoraret *MPFU ρ BOH*
Rn²D² : ignoret *RnDL* 4 Porsinna *MPFB* : Porsenna *M²F³O*
HRnDL (cf. c. 9. 1 adu.) 6 propinquos *MPF³UpOH* *Edd. Rom.*
 1469 et 1470 : propinquas *FB* : propinquum *RnDL* 8 supra *MP*
FUpBOH : super *RnDL* pro rupto . . . fides om. *B* intactam
 inuiolatamque *Ed. Frob.* 1531 ex c. 12. 14 : inuiolatamque *MPFU ρ OH*
RnDL : inuiolatam usque dett. unus. Patet aut *Frobenio* parendum aut
 -que delendum ; *Frobenio* fauet sane frequens epithetorum huius generis
 copulatio et apud *Linium* et alibi, uelut integer et intactus, integer inui-
 latusque ; u. *Lexica*

ex foedere restituerunt, et apud regem Etruscum non tuta solum sed honorata etiam uirtus fuit, laudatamque uirginem parte obsidum se donare dixit; ipsa quos uellet legeret.
 10 Productis omnibus elegisse impubes dicitur; quod et uirginitati decorum et consensu obsidum ipsorum probabile erat eam aetatem potissimum liberari ab hoste quae maxime
 11 opportuna iniuriae esset. Pace redintegrata Romani nouam in femina uirtutem nouo genere honoris, statua equestri, donauere; in summa Sacra uia fuit posita uirgo insidens equo.

14 Huic tam pacatae profectioni ab urbe regis Etrusci abhorrens mos traditus ab antiquis usque ad nostram aetatem inter cetera sollemnia manet, bona Porsennae regis uen-
 2 dendi. Cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse neque omissam in pace, aut a mitiore creuisse principio quam hic prae se ferat titulus bona hostiliter uen-
 3 dendi. Proximum uero est ex iis quae traduntur Porsennam discedentem ab Ianiculo castra opulenta, conuecto ex propinquis ac fertilibus Etruriae aruis commeatu, Romanis
 4 dono dedisse, inopi tum urbe ab longinqua obsidione; ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, uenisse, bonaque Porsennae appellata, gratiam muneris magis significante titulo quam auctionem fortunae regiae quae ne in potestate quidem populi Romani esset.

5 Omisso Romano bello Porsenna, ne frustra in ea loca

10 quod et PFUpBOHRnL: quod MD (scil. quod non ut pronomen sed ut coniunctiuum interpretati) 11 nouo UpRnD² (non H) dett. unus: nouo in MPFBOHDL: nouo inde Alschf.: fort. nouo tum, sed potest in non ita magno conatu ex priore clausula (nouam in femina) huc inrepsisse

14 1 Porsennae MPFOHD^x: porsenne B: porsennee D?: porsenna L 3 Porsennam M²P²BOHDL: porsinnam M: porsinna P 4 -que . . . gratiam om. H Porsennae M²P² uel PFBOD: porsenna L muneris magis MPFUpBO Edd. uet.: numeris H: magis muneris RnDL potestate PFUpBOH Edd. uet.: potestatem MRn DL dett. (cf. 6. 37. 6 adn.) 5 Porsenna M²P²FBOHRnDL: porsinna MP; uide sup. adn. ad c. 9. 1

exercitus adductus uideretur, cum parte copiarum filium Arruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res 6 necopinata perculerat; arcessita deinde auxilia et a Latinis populis et a Cumis tantum spei fecere, ut acie decernere auderent. Proelio inito, adeo concitato impetu se intulerant Etrusci ut funderent ipso incursu Aricinos: Cumanae 7 cohortes arte aduersus uim usae declinauere paululum, effu- seque praelatos hostes conuersis signis ab tergo adortae sunt. Ita in medio prope iam uictores caesi Etrusci. Pars per- 8 exigua, duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes et fortuna et specie supplicum delati sunt. Ibi benigne excepti diuisique in hospitia. Curatis uulneri- 9 bus, alii profecti domos, nuntii hospitalium beneficiorum: multos Romae hospitem urbisque caritas tenuit. His locus ad habitandum datus quem deinde Tusculum uicem appella- runt.

Sp. <Larcus inde et> T. Herminius, P. Lucretius inde et 15

6 concitato impetu se *MP³HRnDL* *dett. Ed. Rom. 1469*: concitato impetus *PFB*: concitatos impetus *OUp*

15 1 Sp. <Larcus inde et> T. Herminius, P. Lucretius inde et *Madv. indagationem Gronouii secutus. Quomodo uero tam abundantem nominum messem concoxerint codices per tabellam demonstrari potest*:

(1)	(2)	(3)	Codd.
Purius (Spu- <i>M³</i>) Spurius (Pu- <i>L</i>)	Publius Lucretius Lucretius	inde et inde et T. Herminius (Erm- <i>RnD</i> , -min- <i>Rn</i>)	<i>Vorm. M</i> <i>RnDL</i>
	Publius Lucretius Publius Lucretius	inde et T. Herminius inde et	<i>H dett.</i> <i>PFUpBO</i>

Larcii igitur nomen in nostris codd. non exstat; eiusdem praenomen praenomini Lucretii additur aut substituitur; T. Herminius in optimis perit; P. Valerius Publicola in omnibus superest nisi quod Publicola om. *F*. Cum uero a Dionysio (5. 36) et Cassiodoro Sp. Larcus (Λάρκιος, Larcus) et T. Herminius solum nominentur, reliquos damnat Mommsen (*C. I. L.* i², p. 99). De Larcio cf. cc. 10, 6 et 21. 1 adn.

P. Valerius Publicola consules facti. Eo anno postremum legati a Porsenna de reducendo in regnum Tarquinio uenerunt; quibus cum responsum esset missurum ad regem senatum legatos, missi confestim honoratissimus quisque ex
 2 patribus. non quin breuiter reddi responsum potuerit non recipi reges, ideo potius delectos patrum ad eum missos quam legatis eius Romae daretur responsum, sed ut in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficiis in uicem animi sollicitarentur, cum ille peteret quod contra libertatem populi Romani esset, Romani, nisi in perniciem suam faciles esse uellent, negarent cui nihil negatum uellent.
 3 non in regno populum Romanum sed in libertate esse. ita induxisse in animum, hostibus portas potius quam regibus patefacere; ea esse uota omnium ut
 4 qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. proinde si saluam esse uellet Romam, ut patiatur liberam esse orare.
 5 Rex uerecundia uictus 'Quando id certum atque obstinatum est' inquit, 'neque ego obtundam saepius eadem nequiquam agendo, nec Tarquinius spe auxilii, quod nullum in me est, frustrabor. Alium hinc, seu bello opus est seu quiete, exsilio quaerant locum, ne quid meam uobiscum pacem distineat.'
 6 Dictis facta amicitia adiecit; obsidum quod reliquum erat reddidit; agrum Veientem, foedere ad Ianiculum icto ad-
 7 emptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa ex-

1 Porsenna $M^1P^2FBOHRn$: Porsaenna D : Porsinna MPL (*hoc solo in loco in hoc codice*), cf. c. 9. 1 *adn.* ex patribus *deit. unus*: et patribus MP : e patribus M^3 uel $M^2P^2FU\text{p}BOHDL$ 2 ille peteret M^1 uel $M^2PU\text{p}BOD^2$: ille pteret (*i.e.* praeteret) M : ille peteret H : illi peterent $RnDL$ 3 induxisse $MPFU\text{p}BOH$: *add. se RnDL* portas potius quam regibus *scripsi* (*cf. adn. in Ed. mea huius Libri ad c. 41. 6, uel Class. Rev. xiv (1900), p. 357*): potius quam portas regibus $Vorm. MPFU\text{p}BO$ *Edd. uet.*: potius quam regibus portas $HRnDL$ *Ald.*: potius portas quam regibus P^2 , *non male* ea esse uota *Hertz*: eam ea esse uota esse uoluntatem $Vorm. M$: ea esse uoluntatem P : eam esse uoluntatem $P^2FU\text{p}BOHRnDL$ *Edd. uet. Ald.* 5 quiete M^3RnD^2 *Ald.*: quieto $MPFU\text{p}BOH$: quaeto $D? L$ exilio P^2F^3 Up^1RnD^r : ex illo $M? PFOHD$: exilio L : auxilio M^3

sulatum ad generum Mamilium Octauium Tusculum abiit.
Romanis pax fida [ita] cum Porsenna fuit.

Consules M. Valerius P. Postumius. Eo anno bene 16
pugnatum cum Sabinis; consules triumpharunt. Maiore
inde mole Sabini bellum parabant. Aduersus eos et ne 2
quid simul ab Tusculo, unde etsi non apertum, suspectum
tamen bellum erat, repentini periculi oreretur, P. Valerius
quartum T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter 3
belli pacisque auctores orta in Sabinis aliquantum inde
uirium transtulit ad Romanos. Namque Attius Clausus, cui 4
postea Appio Claudio fuit Romae nomen, cum pacis ipse
auctor a turbatoribus belli premeretur nec par factioni esset,
ab Inregillo, magna clientium comitatus manu, Romam
transfugit. His ciuitas data agerque trans Anienem; Vetus 5
Claudia tribus—additis postea nouis tribulibus—qui ex eo
uenirent agro appellati. Appius inter patres lectus, haud
ita multo post in principum dignationem peruenit. Con- 6
sules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti cum ita
uastatione, dein proelio adflixissent opes hostium ut diu
nihil inde rebellionis timeri posset, triumphantes Romam
redierunt.

P. Valerius, omnium consensu princeps belli pacisque 7
artibus, anno post Agrippa Menenio P. Postumio consuli-
bus moritur, gloria ingenti, copiis familiaribus adeo exiguis,

7 Octauium *PFUpBOHRnD²L*: octauum *MD* Romanis . . .
fuit *om.* *H* fida ita *MPFUpBORnDL*: fida *Madv.*: *malim* fir-
mata, si quidem antiquior r litterae forma ('the tall r') pro d accepta
fuit Porsenna *M²P²FBOHD*: porsinna *MPL* (c. 9. 1 *adn.*)
16 2 oreretur *P³HRnL*: oreter *M*: oriretur *M²PFUpBORn²D Edd.*
uct. aliq., cf. 1. 31. 5 *adn.*: 4. 7. 6 4 Attius *MPFUp²BORnDL*:
accius *H*: atius *Up* Inregillo *Weissenb.*, cf. *Momms. C. I. L.* i¹. 444:
cñ rigillo *M*: cñ rigillo *M²PFUpO*: nē rigillo *B*: ċ rigillo *DL*: grigillo
H: gillo *Rn*: Cn. Regillo *P² Edd. uct. aliq.* magna *MPFUp*
BOH: magnam *RnDL* manu *M²PFUpBOH*: manum *MRnDL*
5 tribulibus *MPFUpBOHDL*: tribubus *M³Rn dett. aliq.* appellati
luculenter Madv.: appellata *MPFUpBOHRnDL* (*uide sis adn. in Ed.*
mea huius Libri) 6 timeri posset *Duker*: timere possent *MPFUp*
BOHRnDL

ut funeri sumptus deesset ; de publico est datus. Luxere
 8 matronae ut Brutum. Eodem anno duae coloniae Latinae,
 Pometia et Cora, ad Auruncos deficiunt. Cum Auruncis
 bellum initum ; fusoque ingenti exercitu, qui se ingredientibus
 fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum
 9 bellum Pometiam compulsum est. Nec magis post proelium
 quam in proelio caedibus temperatum est ; et caesi aliquanto
 plures erant quam capti, et captos passim trucidauerunt ; ne
 ab obsidibus quidem, qui trecenti accepti numero erant, ira
 belli abstinuit. Et hoc anno Romae triumphatum.

17 Secuti consules Opiter Verginius Sp. Cassius Pometiam
 2 primo ui, deinde uineis aliisque operibus oppugnarunt. In
 quos Aurunci magis iam inexpiabili odio quam spe aliqua
 aut occasione coorti, cum plures igni quam ferro armati
 3 excucurrissent, caede incendioque cuncta complent. Vineis
 incensis, multis hostium uolneratis et occisis, consulum
 quoque alterum—sed utrum auctores non adiciunt—gravi
 4 uolnere ex equo deiectum prope interfecerunt. Romam inde
 male gesta re reditum ; inter multos saucios consul spe in-
 certa uitae relatus. Interiecto deinde haud magno spatio,
 quod uolneribus curandis supplendoque exercitui satis esset,
 cum ira maiore, tum uiribus etiam auctis Pometiae arma
 5 inlata. Et cum uineis reffectis aliaque mole belli iam in eo
 6 esset ut in muros euaderet miles, deditio est facta. Cete-
 rum nihilo minus foeda, dedita urbe, quam si capta foret,

7 funeri *MPFUpBOHD** : funeris *RnDL* 9 caedibus *MPFUpB*
OHDL : a caedibus *H. J. Mueller* (cf. 25. 25. 9) *uix necessario*

17 1 primo ui *M³HRn* : primo uim *O* : primo ut *MPFUpBDL*
 2 inexpiabili *M¹* uel *M²PFUpBOHRnDL* : inexpugnabili *M* 3 sed
 utrum *Hertz optime* : sed uerum nomen *MPFUpBOHRnDL dett. Edd.*
uet. aliq. Ald. : uerum nomen *Alsch.* : sed nomen *Madv.* 4 relatus
Duker : relictus *MPFUpBOHRnDL* maiore *Edd. uet.* : add. bellum
MPFUpBOHRDL, sed in *M* litteris solito maioribus quod saepius
 signum est glossematis ex margine in textum translatis (cf. 1. 49. 7 *adn.*) :
 maiore belli *R^x dett. aliq. Ald.* : maiore bellantium *Zingerle* 6 foeda
 . . . passi *Madv. optime* : foede (uel fede) . . . passim *MPFUpBOH*
RnDL (cf. cc. 34. 3 et 60. 2 *inf.*)

Aurunci passi; principes securi percussi, sub corona uenierunt coloni alii, oppidum dirutum, ager ueniit. Consules 7 magis ob iras grauius ultas quam ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt.

Insequens annus Postumum Cominium et T. Largium 18 consules habuit. Eo anno Romae, cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominum rixa ac prope proelium fuit, paruaque ex re ad rebellionem spectare [res] uidebatur. [Supra belli Latini 3 metum.] Id quoque accesserat quod triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilius satis constabat. In hac 4 tantarum expectatione rerum sollicita ciuitate, dictatoris primum creandi mentio orta. Sed nec quibus consulibus quia ex factione Tarquiniana essent—id quoque enim tradi-

6 dirutum $M^2P^2FUpBOHD^x$: dirutum M : diruitum P : diruptum $RnDL$ ueniit $M^3PFUpDL$: ueniit $MBOHRn$ 7 quam ob . . . Cominium (c. 18. 1) om. H

18 1 Postumum Sigonius: Postumium $MPFUpBORnDL$ Cominium MP^2OD^2 uel D^1 dett.: quominium $RnDL$: comunium $PFUpB$ Largium $MPFUpBOHRnDL$ dett., cf. § 5: Larginum dett. duo: Larcium *Madv. ex c. 21. 1 cum Dion. Hal. 5. 50. 1, sed Largus Cassiod. Mommsen, C. I. L. i², p. 99. Vide sis adn. ad c. 10. 6* 2 ex re] add. res $HRnDL$ dett., quod post spectare demum sed nihilo felicius ponunt $MPFUpBO$ Edd. uet. aliq.: paruaque ea res dubitanter *Drak.*: inter multa exempla huius uocis a *Liuius* repetitae quae conguessere *Gron. et Drak. proxime accedunt 29. 6. 2; 30. 34. 2, sed ne haec quidem omnino similia; igitur cum turbatus ordo saepissime (cf. Praef. 5 adn.) interpolationem prodat, Gronouium libenter secutus seclusi. Multus fuit in hac capituli parte otiosissimus aliquis glossemator*

uidebatur $MP^2FUpBOHRnDL$: uidebantur *Gron., P, uix recte* 3 Supra belli Latini metum $MPFUpBOHRnDL$ dett.: super belli Latini metum *Duker*: supra belli Sabini metum Rn^2 dett. duo *Ed. Rom. 1469: seclusi ut summarium marginale sequentis sententiae; cf. c.g. 2. 36. 3; 3. 49. 5* quod triginta MP^3RnDL : quadraginta $OHUp^2$: quodringinta $PF^?$: quadringinta F^3B (sed -enta): quadringinta *Up* Octauio $UpHRn$ dett. aliq.: Octauo $MPFODL$ 4 Sed nec *Madv.*: sed nec quo anno nec *Vorm.* $M^2PFUpBOHRnDL$: sed nio quo | no nec M quod ex male lecto glossemate aut ab ipso M aut in archetypo eius natum erit *Madvigiumque optime confirmat* quibus *Vorm.*: quibus factum H : quibus facti $MPFBRnDL$, 'antiqua lectio' *Rhenan.*: quibus facta UpO : quibus factis D^3 dett. Edd. uet. *Ald.* In F alterum nec cum N capitali incipit (1. 49. 7 adn.). Locum turbauit quo anno factum glossema interpolatum Tarquiniana $PUpOHDL$: Tarquinia MRn : Tarquiniani FB

- tur—parum creditum sit, nec quis primum dictator creatus
 5 sit, satis constat. Apud ueterrimos tamen auctores T. Lar-
 gium dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum
 creatos inuenio. Consulares legere ; ita lex iubebat de dicta-
 6 tore creando lata. Eo magis adducor ut credam Largium,
 qui consularis erat, potius quam M'. Valerium Marci filium
 7 et magistrum consulibus appositum ; quin si maxime ex
 ea familia legi dictatorem uellent, patrem multo potius M.
 Valerium spectatae uirtutis et consularem uirum legissent.
- 8 Creato dictatore primum Romae, postquam praeferri se-
 cures uiderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores
 essent ad dicto parendum ; neque enim ut in consulibus qui
 pari potestate essent, alterius auxilium neque prouocatio erat
 9 neque ullum usquam nisi in cura parendi auxilium. Sabinis
 etiam creatus Romae dictator, eo magis quod propter se
 creatum crediderant, metum incussit. Itaque legatos de
 10 pace mittunt. Quibus orantibus dictatorem senatumque ut
 ueniam erroris hominibus adolescentibus darent, responsum
 ignosci adolescentibus posse, senibus non posse qui bella ex
 11 bellis sererent. Actum tamen est de pace, impetrataque foret
 si, quod impensae factum in bellum erat, praestare Sabini—
 id enim postulatum erat—in animum induxissent. Bellum
 indictum : tacitae indutiae quietum annum tenuere.
- 19 Consules Ser. Sulpicius M'. 'Tullius ; nihil dignum memo-

5 et 6 Largium MPFBOHRnDL dett. plures Ed. Rom. 1469 : Lar-
 cium Up Edd. uet. aliq. ; cf. adn. ad § 1 6 M'. Valerium Gruter,
Festum s. u. 'optima lex' (Müll. 198, *Theorwck de Ponor* 234) secutus :
 m̄. (i.e. Marcum) ualerium Vorm. MPFBOHDL (sed in B m.)
 Marci filium Rhenan. : marci fufium M : m. fufium FB : m̄. f. ufium
 P : fufium HRnDL : f. ufium O : Fusium Edd. uet. aliq., 'uetus lectio'
 Rhenan. : m̄. ū. filium Up 7 quin si Lehnert : qui si MP²FUpB
 OHRnDL : quis in P : quia si dett. unus 11 praestare . . . erat
 om. H Sabini P² marg. ORnDL : Sabini . . . F (4 aut 5 litteris
 erasis) : Sabinum M, 'antiqua lectio' Rhenan., unde ille Sabini tum :
 Sabinum PUpB

19 1 Ser. Sigonius ex Cic. Brut. 16. 62, cf. Cassiod. Momms. C. I. L.

ria actum ; T. Aebutius deinde et C. Vetusius. His consu- 2
libus Fidenae obsessae, Crustumeria capta ; Praeneste ab
Latinis ad Romanos descivit, nec ultra bellum Latinum,
gliscens iam per aliquot annos, dilatatum. A. Postumius 3
dictator, T. Aebutius magister equitum, magnis copiis
peditum equitumque profecti, ad lacum Regillum in agro
Tusculano agmini hostium occurrerunt, et quia Tarquinius 4
esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non
potuit quin extemplo confligerent. Ergo etiam proelium 5
aliquanto quam cetera grauius atque atrocius fuit. Non
enim duces ad regendam modo consilio rem adfuere, sed
suismet ipsi corporibus dimicantes miscuere certamina, nec
quisquam procerum ferme hac aut illa ex acie sine uolnere
praeter dictatorem Romanum excessit. In Postumium 6
prima in acie suos adhortantem instruentemque Tarquinius
Superbus, quamquam iam aetate et uiribus erat grauior,
equum infestus admisit, ictusque ab latere concursu suorum
receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Aebutius 7
magister equitum in Octauium Mamilium impetum dederat ;
nec fefellit ueniens Tusculanum ducem, contraque et ille
concitatur equum. Tantaque uis infestis uenientium hastis 8
fuit ut brachium Aebutio traiectum sit, Mamilio pectus

i², p. 99 : Seruilius *MPFUpBOHRnDL* et sic *Dion. Hal.* 5. 52. 1
M'. Tullius *Sigon. ex Dion. Hal. ibid.* : m̄. manlius tullus *MO* : m.
mālius tullus *PH* : m̄. mamlius tullus *F* : m. m̄ alius tullus *B* : m.
manilius tullus *RnD* : m. mimlius tullus *L* : m̄. manilius tullus *Up*
deinde et] *om.* et *M* : *tutantur PFUpBOHRnDL* C. Vetusius *PF*
UpBOH : c. uetusius ueturius uetusius *M* : c. uetusius ueturius uetirius
Vorm. : censorius uetusius *RnDL* 3 A. Postumius *Sabellicus ex*
Dion. Hal. 6. 2. 1 (ubi consul tertio post anno nominatur) : aurelius
postumius *MPFUpBOHRDL* 5 ipsi *Gron.* : ipsis *MPFUpBOH*
RnDL, ut saepe (e.g. c. 9. 5 ; c. 12. 7 ; c. 44. 3 et 8) in tali uerborum
conlocatione ; optimus tamen *Drak.* pro codicibus hic legendus (etiamsi
hoc in loco nix persuadet) nam casus obliquus pronomini saepe, ut docet,
e.g. in c. 42. 9 et 3. 61. 1 sententiam melius exprimit 6 adhortantem
MPUpBOH (sed in *B* adort-) : hortantem *RnD*¹ uel *D*² : ortantem
FDL 7 Et ad *MPFUpBOD*² : et *HRnDL* contraque *Madv.* :
contra quem *MPFUpBOHRnDL* 8 uenientium *MPF²UpBOH* :
nienientium *F* : inuenientium *RnDL*

9 percutsum. Hunc quidem in secundam aciem Latini recepere; Aebutius cum saucio brachio tenere telum non
 10 posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus uolnere proelium ciet et quia suos percussos uidebat, arcessit cohortem exsulum Romanorum, cui L. Tarquini filius praeerat. Ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona patriamque ademptam, pugnam parumper restituit.

20 Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolae frater, conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentantem se in prima exsulum acie, domestica etiam gloria accensus ut cuius familiae decus eiecti reges erant,
 2 eiusdem interfecti forent, subdit calcaria equo et Tarquini-
 3 nium infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti: Valerium temere inuectum in exsulum aciem ex transverso quidam adortus transfigit, nec quicquam equitis uolnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit.
 4 Dictator Postumius postquam cecidisse talem uirum, exsules ferociter citato agmine inuehi, suos percussos cedere
 5 animaduertit, cohorti suae, quam delectam manum praesidii causa circa se habebat, dat signum ut quem suorum fugientem uiderint, pro hoste habeant. Ita metu ancipiti
 6 uersi a fuga Romani in hostem et restituta acies. Cohors dictatoris tum primum proelium iniit; integris corporibus
 7 animisque fessos adorti exsules caedunt. Ibi alia inter procures coorta pugna. Imperator Latinus, ubi cohortem exsulum a dictatore Romano prope circumuentam uidit, ex subsidiariis manipulos aliquot in primam aciem secum
 8 rapit. Hos agmine uenientes T. Herminius legatus con-

10 Ea quo *MPRnD*: ea quō *HL*: ea quoniam *O*: eo quo *P²FUpB*: eoque *M³*

20 1 eiecti *M²* uel *MUpOH*: electi *M*: lecti *PFBRnDL*
 2 infesto *MPFUpBOHRnDL*: infenso *dett. unus* 5 delectam manum *OHRnDL*: delecta manu *PFUpBD³* *Edd. uet. Ald.*: de electa manu *Rhenan.*: detectam manum electa manu *M fide, ut solet, infessa*

spicatus, interque eos insignem ueste armisque Mamilium
 noscitans, tanto ui maiore quam paulo antè magister equi-
 tum cum hostium duce proelium iniit, ut et uno ictu 9
 transfixum per latus occiderit Mamilium et ipse inter spo-
 liandum corpus hostis ueruto percussus, cum uictor in
 castra esset relatus, inter primam curationem exspirauerit.
 Tum ad equites dictator aduolat, obtestans ut fesso iam 10
 pedite descendant ex equis et pugnam capessant. Dicto
 paruere; desiliunt ex equis, prouolant in primum et pro
 antesignanis parmas obiciunt. Recipit extemplo animum 11
 pedestris acies, postquam iuuentutis proceres aequato genere
 pugnae secum partem periculi sustinentes uidit. Tum
 demum impulsus Latini percussaque inclinauit acies. Equiti 12
 admoti equi, ut persequi hostem posset; secuta et pedestris
 acies. Ibi nihil nec diuinae nec humanae opis dictator
 praetermittens aedem Castori uouisse fertur ac pronuntiasse
 militi praemia, qui primus, qui secundus castra hostium
 intrasset; tantusque ardor fuit ut eodem impetu quo fude- 13
 rant hostem Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum
 Regillum pugnatum est. Dictator et magister equitum
 triumphantes in urbem rediere.

Triennio deinde nec certa pax nec bellum fuit. Consules 21
 Q. Cloelius et T. Larcus, inde A. Sempronius et M. Minu-
 cius. His consulibus aedis Saturno dedicata, Saturnalia 2
 institutus festus dies. A. deinde Postumius et T. Verginius
 consules facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum 3
 pugnatum apud quosdam inuenio; A. Postumium, quia

9 iniit ut *MPFBORDL*: init ut *II* relatus *MPFU ρ BOHRn²*
D³: relictus *RD? L* (cf. c. 17. 4) 12 uouisse *M²PFU ρ BOHD¹L*:
 uouissent *MD?*: uoluisse *Rn* (cf. 1. 55. 1)

21 1 Larcus *MPFBHRnDL*: Lartius *UpO*: Largius *dett. aliq.*,
sed, nisi si alius homo fuit quam ille T. Largius c. 18. 1 *nominatus*,
 iterum *addendum erat*: Largus *Cassiod. Momms. C. I. L. i², p. 99, sed*
Λάρκιος Dion. Hal. 5. 59. 1; cf. c. 10. 6 adn. 2 aedis *MPFBRn*
DL (*sed edis D*): aedes *UpO*: edes *D²*: edos *H*; *de forma uide sis*
adn. in edit. mea huius Libri (Cantab. 1901)

collega dubiae fidei fuerit, se consulatu abdicasse; dicta-
 4 torem inde factum. Tanti errores implicant temporum,
 aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui con-
 sules secundum quos, nec quid quoque anno actum sit,
 in tanta uetustate non rerum modo sed etiam auctorum
 digerere possis.

5 Ap. Claudius deinde et P. Seruilius consules facti. In-
 signis hic annus est nuntio Tarquini mortis. Mortuus
 Cumis, quo se post fractas opes Latinorum ad Aristode-
 6 mum tyrannum contulerat. Eo nuntio erecti patres, erecta
 plebes; sed patribus nimis luxuriosa ea fuit laetitia; plebi,
 cui ad eam diem summa ope inseruitum erat, iniuriæ a
 7 primoribus fieri coepere. Eodem anno Signia colonia,
 quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colono-
 rum iterum deducta est. Romae tribus una et uiginti
 factae. Aedes Mercuri dedicata est idibus Maiis.

22 Cum Volscorum gente Latino bello neque pax neque
 bellum fuerat; nam et Volsci comparauerant auxilia quae
 mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset,
 et maturauit Romanus ne proelio uno cum Latino Volscos-
 2 que contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum
 legiones duxere. Volscos consilii poenam non metuentes
 necopinata res perculit; armorum immemores obsides dant
 trecentos principum a Cora atque Pometia liberos. Ita sine
 3 certamine inde abductae legiones. Nec ita multo post
 Volscis leuatis metu suum rediit ingenium. Rursus occul-
 tum parant bellum, Hernicis in societatem armorum ad-
 4 sumptis. Legatos quoque ad sollicitandum Latium passim

4 quos *Crevier*: quosdam *MPFU* ρ *BOHRnDL* *dett. Edd. uet. duo*:
 quosnam *Haupt* nec quid *MPFU* ρ *BOH*: ne quid *RnDL* 5 Cumis
 quo *MOHRnL*: Cumis et quo *PF* ρ *UpB*: est Cumis quoque *D*²: Cumis
 est quo *F*³, *Als.*, *fort. recte*: cuius quoque *D*? 7 una *PFU* ρ *B*
OHnDL: *om. M* uiginti *FB*: xxx *MPU* ρ *OHnDL* aedes
MPFU ρ *BOHRnL*: edes *D* idibus Maiis *RnD*² *Edd. uet.*: idibus
 mais *PO*: idibus magis *MHDL*: *om. FU* ρ *B*: idibus Maii *M*³*O*¹
*uel O*²

dimitunt; sed recens ad Regillum lacum accepta cladis Latinos ira odioque eius, quicumque armâ suaderet, ne ab legatis quidem uiolandis abstinuit; comprehensos Volscos Romam duxere. Ibi traditi consulibus indicatumque est Volscos Hernicosque parare bellum Romanis. Relata re 5 ad senatum adeo fuit gratum patribus ut et captiuorum sex milia Latinis remitterent et de foedere, quod prope in perpetuum negatum fuerat, rem ad novos magistratus traicerent. Enimuero tum Latini gaudere facto; pacis auctores 6 in ingenti gloria esse. Coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. Cum legatis donoque qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo, uenit. Pergunt domos eorum apud quem quisque seruierant; gra- 7 tias agunt liberaliter habiti cultique in calamitate sua; inde hospitia iungunt. Nunquam alias ante publice priuatimque Latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit.

Sed et bellum Volscum imminebat et ciuitas secum ipsa 23 discors intestino inter patres plebemque flagrabat odio, maxime propter nexos ob aes alienum. Fremebant se, 2 foris pro libertate et imperio dimicantes, domi a ciuibus captos et oppressos esse, tutioremque in bello quam in pace et inter hostes quam inter ciues libertatem plebis esse; inuidiamque eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium malo- 3 rum suorum insignibus se in forum proiecit. Obsita erat squalore uestis, foedior corporis habitus pallore ac macie perempti; ad hoc promissa barba et capilli efferauerant 4 speciem oris. Noscitabatur tamen in tanta deformitate, et

22 4 cladis MPFBRnDL (cf. aedis, c. 21. 2 adn.): clades UpOH
5 re MP²FUpO Edd. net.: res PHRnDL: om. B gratum MPFUp
BOHRnDL: grata Rn² dett. alig. ut et MPFUpBOH: om. et Rn
DL dett. traicerent MPFUpOHRnDL Ald. (cf. Cic. Div. in Caec.
14. 46; Ov. Met. 12. 628): traie erent B: reicerent Ed. Frob. 1535

23 2 et inter MPFUpBOH Edd. Rom. 1469 et 1470: om. et RnDL
dett., fort. recte 3 malorum Lipsius: maiorum MPFUpBOH
RnDL

ordines duxisse aiebant, aliaque militiae decora uolgo miserantes eum iactabant; ipse testes honestarum aliquot locis
 5 pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus, unde deformitas, cum circumfusa turba esset prope in contionis modum, Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed uilla incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, aes alienum fecisse. id cumlatum usuris primo se agro paterno
 6 auitoque exuisse, deinde fortunis aliis; postremo uelut tabem peruenisse ad corpus; ductum se ab creditore non in
 7 seruitium, sed in ergastulum et carnificinam esse. Inde ostentare tergum foedum recentibus uestigiis uerberum. Ad haec uisa auditaque clamor ingens oritur. Non iam foro se tumultus tenet, sed passim totam urbem peruadit.
 8 Nexi, uincti solutique, se undique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem. Nullo loco deest seditionis uoluntarius comes; multis passim agminibus per omnes
 9 uias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo qui forte patrum in foro erant in eam turbam inciderunt;
 10 nec temperatum manibus foret, ni propere consules, P. Seruilius et Ap. Claudius, ad comprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare
 11 uincula sua deformitatemque aliam. Haec se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam; postulare multo minaciter magis quam suppliciter ut senatum uocarent; curiamque ipsi futuri arbitri moderatoresque
 12 publici consilii circumsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ab consulibus; ceteros metus

4 ordines *MUpRnD*¹ (cf. c. 55. 4): ordinē *FOH fort. recte*: ordine *PBDL*
 7 tenet *Madv.*: sustinet *MPFUpBOHRnDL*: continet *Edd. uet. duo*
 8 Nexi *Rn*² *dett. duo*: in exsui *M*: nexu *PFUpBOHDL dett. aliq. Ald.*
 10 At in eos *M²HRnD² dett. Ald.*: ad meos *D?*: ad in eos *ML*: in eos *PFUpBO Edd. uet. aliq.*
 11 multo minaciter magis *Vorm.?* *MHRnDL*: minaciter magis *PFUpBO fort. recte*: multo magis minaciter *dett. duo*: magis minaciter *Edd. uet. aliq.*

non curia modo sed etiam foro arcebat, nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum uero eludi atque 13 extrahi se multitudo putare, et patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendae rei causa abesse, et consules ipsos tergiuersari, nec dubie ludibrio esse miseras suas. Iam prope erat ut ne consulum quidem maiestas 14 coerceret iras hominum, cum incerti morando an ueniendo plus periculi contraherent, tandem in senatum ueniunt. Frequentique tandem curia non modo inter patres sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius, 15 uehementis ingenii uir, imperio consulari rem agendam censebat; uno aut altero arrepto, quieturos alios: Seruilius, lenibus remediis aptior, concitatos animos flecti quam frangi putabat cum tutius tum facilius esse.

Inter haec maior alius terror: Latini equites cum tumultuoso aduolant nuntio Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandam uenire. Quae audita—adeo duas ex una ciuitate discordia fecerat—longe aliter patres ac plebem adfecere. Exsultare gaudio plebes; ultores superbiae patrum adesse dicere deos; alius alium confirmare ne nomina darent; cum omnibus potius quam solos perituros; patres militarent, patres arma caperent, ut penes eosdem pericula belli, penes quos praemia, essent. At uero curia, maesta ac 3 trepida ancipiti metu et ab ciue et ab hoste, Seruilius consulem, cui ingenium magis popolare erat, orare ut tantis circumuentam terroribus expediret rem publicam. Tum 4 consul misso senatu in contionem prodit. Ibi curae esse patribus ostendit ut consulatur plebi; ceterum deliberationi

13 Tum uero *MFBOHDL Edd. uet. duo*: cum uero *PF³UpRn* putare *HD²dett. Ed. Rom.* 1469: putaret *MPFUpBORnDL* 14 tandem curia *MPFBOHRnDL* (*sed -riam D, -ria D¹*): tandem curia *Up*: inde iam curia *dubitanter Gron.*: delet tandem *Madv.* 15 arrepto *Up OD¹* (*et sic codd. meliores longe sapius ut 2. 27. 12*): adrepto *MPFB HDL*: abrepto *F³*; cf. *Hale & Buck, Lat. Gram. p. 25*

24 2 plebes *MP¹FUpBOH*: plebis *PDL*: plebs *D² uel D⁴*

de maxima quidem illa sed tamen parte ciuitatis metum
 5 pro uniuerſa re publica interueniſſe; nec poſſe, cum prope
 ad portas eſſent, bello praeuerti quicquam, nec, ſi ſit laxa-
 menti aliquid, aut plebi honeſtum eſſe, niſi mercede prius
 accepta, arma pro patria non cepiſſe, neque patribus ſatis
 decorum per metum potius quam poſtmodo uoluntate ad-
 6 flictis ciuium ſuorum fortunis conſuluiſſe. Contioni deinde
 edicto addidit fidem quo edixit ne quis ciuem Romanum
 uinctum aut clauſum teneret, quo minus ei nominis edendi
 apud conſules potestas fieret, neu quis militis, donec in
 caſtris eſſet, bona poſſideret aut uenderet, liberos nepo-
 7 tesue eius moraretur. Hoc propoſito edicto, et qui aderant
 nexi profiteri extemplo nomina, et undique ex tota urbe
 proripientium ſe ex priuato, cum retinendi ius creditori non
 eſſet, concursus in forum ut ſacramento dicerent fieri.
 8 Magna ea manus fuit, neque aliorum magis in Volſco bello
 uirtus atque opera enituit.

Conſul copias contra hoſtem educit; paruo dirimente
 25 interuallo caſtra ponit. Proxima inde nocte Volſci, diſ-
 cordia Romana freti, ſi qua nocturna tranſitio proditioue
 fieri poſſet, temptant caſtra. Senſere uigiles; excitatus
 exercitus; ſigno dato concuſſum eſt ad arma; ita fruſtra
 2 id inceptum Volſcis fuit. Reliquum noctis utrimque quieti
 datum. Poſtero die prima luce Volſci foffis repletis uallum
 3 inuadunt. Iamque ab omni parte munimenta uellebantur,

5 praeuerti *Hertz* (3. 22. 2): praeuertisse *PFUpBOHRnDL Ald.*:
 puctisse (*i.e.* peruertisse) *M*: praeuerti ſe *Weissenb.* quicquam nec
 ſi ſit *PF³UpBOHRnD² uel D⁴*: necquicquam nec ſit *M*: quicquam nec
 ſit *F?*: quicquam nexi ſit *L*: quicquam ne ſit (*uel* nec ſit) *D?* aut
MPFUpBOHRnD et D³L: haut *D²*: *delere uult Vielhaber, uix neceſſario*

6 quo edixit *I²FUpBOHRnD*: quo | dixit *M*: quedixit *P*: quae
 dixit *L* edendi *UpOHD^x*: ſedendi *MPFBRnDL* neu quis
PFUpBO Ed. Rom. 1469: ne quis *MHRnDL Ed. Rom. 1470*
 eſſet *MPFUpBOHD³*: eſſent *RnD? L*

25 1 poſſet *MPFUpBO Edd. uet.*: poſſit *HRnDL Ald. fort. recte*
 temptant caſtra *MRnD²*: temptant et caſtra *PFUpB Edd. uet. aliq.*
 (*fort. ex temere duplicato -t ortum, an recte?*): temptant a caſtra *DL*:
 temptant ad caſtra *O*: temptant. Ad caſtra *H*

cum consul, quamquam cuncti undique et nexi ante omnes
 ut signum daret clamabant, experiendi animos militum
 causa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens
 ardor, dato tandem ad erumpendum signo militem audum
 certaminis emittit. Primo statim incursu pulsi hostes ; 4
 fugientibus, quoad insequi pedes potuit, terga caesa ; eques
 usque ad castra pavidus egit. Mox ipsa castra legionibus
 circumdatis, cum Volscos inde etiam pauor expulisset, capta
 direptaque. Postero die ad Suessam Pometiam quo confu- 5
 gerant hostes legionibus ductis, intra paucos dies oppidum
 capitur ; captum praedae datum. Inde paulum recreatus
 egens miles ; consul cum maxima gloria sua uictorem exer- 6
 citum Romam reducit. Decedentem Romam Ecetranorum
 Volscorum legati, rebus suis timentes post Pometiam captam,
 adeunt. His ex senatus consulto data pax, ager ademptus.

Confestim et Sabini Romanos territauere ; tumultus enim 26
 fuit uerius quam bellum. Nocte in urbem nuntiatum est
 exercitum Sabinum praedabundum ad Anienem amnem
 peruenisse ; ibi passim diripi atque incendi uillas. Missus 2
 extemplo eo cum omnibus copiis equitum A. Postumius,
 qui dictator bello Latino fuerat ; secutus consul Seruilius
 cum delecta peditum manu. Plerosque palantes eques cir- 3
 cumuenit, nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina
 legio. Fessi cum itinere tum populatione nocturna, magna
 pars in uillis repleti cibo uinoque, uix fugae quod satis esset
 uirium habuere.

Nocte una audito perfectoque bello Sabino, postero die 4
 in magna iam spe undique partae pacis, legati Aurunci sena-

6 Romam Ecetranorum *F? L* (*sed ec etr-*), *Ed. Frob.* 1531 : roma
 mectranorum *MPRn* : roma matranorum (*ce supra -at- suprascr.*) *B* :
 roman cetranorum *D* : romam mectranorum *OH* : romam macetranoro-
 rum *D² dett.* *Edd. uet. plures* : Romam delere uult *Crevier*

26 1 Nocte in urbem *Vorm.? MPB* (*sed -e B¹ in ras.*) : nocte in
 urbe *FUpORnDL Ald.* : noctem urbe *H* 2 qui dictator . . . fuerat
substrinxit F² uel F¹ (*cf. 2. 9. 4 adn.*) 4 partae *Vorm.? M Ed. Rom.*
 1469 : paratae (*uel -tc*) *UpOHRnDL* : parata *PF* : paratam? *F¹ qui*
correctionem aliquam uidetur templasse : parati *B*

- tum adeunt, ni decedatur Volsco agro bellum indicentes.
- 5 Cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat; cuius fama haud procul iam ab Aricia uisi tanto tumultu conciuit Romanos ut nec consuli ordine patres nec pacatum responsum arma inferentibus arma ipsi capientes
- 6 dare possent. Ariciam infesto agmine itur; nec procul inde cum Auruncis signa conlata, proelioque uno debellatum est.
- 27 Fusis Auruncis, uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis fidemque senatus exspectabat, cum Appius et insita superbia animo et ut collegae uanam faceret fidem, quam asperrime poterat ius de creditis pecuniis dicere. Deinceps et qui ante nexi fuerant creditoribus
- 2 tradebantur et nectebantur alii. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat. Concursus ad Seruiliū fiebat; illius promissa iactabant; illi exprobrabant sua quisque belli merita cicatricesque acceptas. Postulabant ut [aut] referret ad senatum, [aut] ut auxilio esset consul ciuibus suis, impe-
- 3 rator militibus. Mouebant consulem haec, sed tergiuersari res cogebat; adeo in alteram causam non collega solum praeceps erat sed omnis factio nobilium. Ita medium se gerendo nec plebis uitauit odium nec apud patres gratiam
- 4 iniit. Patres mollem consulem et ambitiosum rati, plebes fallacem, breuique apparuit acquasse eum Appi odium.

5 uisi *PRnDL*: in *M* deletum: uisa *OH Ed. Rom.* 1469: uis *FUpB*

27 1 dicere *MUpOHRnD*: di | dicere *L*: diceret *PFB* qui ante *P²F¹* uel *F²UpBOHRnD²?*: quante *MPFDL*: quanti *M³* 2 exprobrabant *MF³OHRnDL Edd. uet. aliq.*: exprobrant *PUpB*: exprobrabat *F?* ut aut *MPFUpBOHRnDL*: debebat aut *Gron. Gron. (scil. 'postulabant, alius ut . . . alius ut . . .')*, optime aut ut *MPFUpB OHRnDL*: debebat aut *Gron.*, optime: debebat ut *Madv.*: si quis codicum lectionem tutari malit, conferat *Cic. Orator* 44. 149, *Acad.* 2. 4. 12 cum *Reidii adn.* 3 cogebat *MP²O¹HRnDL*: cogebant *PFUpB*: cogitabat *O* praeceps erat *Vorm.² marg. F³ dett. aliq. Ed. Rom.* 1470: praeceperat (uel pre-) *Vorm. MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. aliq.*: praeceps ierat *R² Sabellicus, probantibus Gron. Drak. (an recte?)*: (ui alteram causam) praeceperat *Rhenan.* 4 acquasse *PFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. Ald. (cf. 10. 19. 8)*: adacquasse *M dett. aliq. (cf. Caes. B. G. 5. 8. 4)*

Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercuri 5
aedem. Senatus a se rem ad populum reiecit: utri eorum
dedicatio iussu populi data esset, eum praeesse annonae,
mercatorum collegium instituere, sollemnia pro pontifice
iussit suscipere. Populus dedicationem aedis dat M. Lae- 6
torio, primi pili centurioni, quod facile appareret non tam
ad honorem eius cui curatio altior fastigio suo data esset
factum quam ad consulum ignominiam. Saeuire inde uti- 7
que consulum alter patresque; sed plebi creuerant animi
et longe alia quam primo instituerant uia grassabantur.
Desperato enim consulum senatusque auxilio, cum in ius 8
duci debitorem uidissent, undique conuolabant. Neque
decretum exaudiri consulis prae strepitu et clamore poterat,
neque cum decresset quisquam obtemperabat. Vi age- 9
batur, metusque omnis et periculum, cum in conspectu
consulis singuli a pluribus uiolarentur, in creditores a
debitoribus uerterant. Super haec timor incessit Sabini 10
belli; dilectuque decreto nemo nomen dedit, furente Ap-
pio et insectante ambitionem collegae, qui populari silentio
rem publicam proderet et ad id quod de credita pecunia ius
non dixisset, adiceret ut ne dilectum quidem ex senatus
consulto haberet; non esse tamen desertam omnino rem 11
publicam neque proiectum consulare imperium; se unum
et suae et patrum maiestatis uindicem fore. Cum circum- 12
staret cotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum
insignem ducem seditionum iussit. Ille cum a lictoribus
iam traheretur prouocauit; nec cessisset prouocationi consul,
quia non dubium erat populi iudicium, nisi aegre uicta

6 appareret MOHRnD (scil. 'nobis si adfuissemus'): apparetret
P: appararet FB: appares et L: apparet Up (fort. recte) 7 utique
MPOHRnDL: utrumque FP²: utrumque UpB 9 periculum M:
periculum libertatis PFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. uix recte
12 cotidiana PFUpBOHRnDL et sic fere semper: cott- M, ut in cottidie.
Sed maiori parti codicum obtemperamus hanc discrepantiam inter formas
aduerbii et adiectiui, ex phoneticis rationibus non adeo improbabilem,
statuentium arripi MPFUpBOHRnDL (cf. 2. 23. 15 adn.)

pertinacia foret consilio magis et auctoritate principum quam populi clamore; adeo supererant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde malum in dies, non clamoribus modo apertis sed, quod multo perniciosius erat, secessione occultisque conloquiis. Tandem inuasi plebi consules magistratu abeunt, Seruilius neutris, Appius patribus mire gratus.

28 A. Verginius inde et T. Vetusius consulatum ineunt. Tum uero plebs incerta quales habitura consules esset, coetus nocturnos, pars Esquiliis, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consiliis et omnia temere ac
2 fortuito ageret. Eam rem consules rati, ut erat, perniciosam ad patres deferunt, sed delatam consulere ordine non licuit; adeo tumultuose excepta est clamoribus undique et indignatione patrum, si quod imperio consulari exsequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum
3 reicerent: profecto si essent in re publica magistratus, nullum futurum fuisse Romae nisi publicum concilium; nunc in mille curias contionesque [cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant concilia] dispersam et dissipatam
4 esse rem publicam. unum hercule uirum—id enim plus esse quam consulem—qualis Ap. Claudius fuerit, memento temporis discussurum illos coetus fuisse. Correpti
5 consules cum, quid ergo se facere uellent—nihil enim segnius molliusue quam patribus placeat acturos—percontarentur, decernunt ut dilectum quam acerrimum habeant:

12 et auctoritate *PFUpBOHRnDL*: *om.* et *M*: *fort. uoces ambae secludendae*

28 1 plebs *MPFUpBOHD²* uel *D¹*: plebs *RnD?* *L*: plebes *Rn²*
2 ut erat *P²FUpBOHRnD³*: ut erant *MPDL* delatam *MPFUpBOHRnDL*: delata senatum *Zingerle*: *melius de delata Walters si quid mutandum est, sed cf. e.g. Verg. Aen. II. 344* consulere *PFUpBOHRnDL* (*in F una littera ante erasa*): consululere *M*: consuli *M³*
3 concilium *MPFUpBOHRnDL* *Edd. uet. aliq.*: consilium *dett. aliq. Edd. uet. duo* cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant concilia (*MPFUpBOHRnDL*), *glossema ex § 1 petitum seclussit Wecklein*: in ante Esquiliis *seclussit Madv.* dissipatam *MPFUpBOH*: dissipatam *RnDL*

otio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal 6
 escendunt; citant nominatim iuniores. Cum ad nomen
 nemo responderet, circumfusa multitudo in contionis mo-
 dum negare ultra decipi plebem posse; nunquam unum 7
 militem habituros nisi praestaretur fides publica; libertatem
 unicuique prius reddendam esse quam arma danda, ut pro
 patria ciuibusque, non pro dominis pugnent. Consules 8
 quid mandatum esset a senatu uidebant, sed eorum, qui
 intra parietes curiae ferociter loquerentur, neminem adesse
 inuidiae suae participem; et apparebat atrox cum plebe
 certamen. Prius itaque quam ultima experirentur senatum 9
 iterum consulere placuit. Tum uero ad sellas consulum
 prope conuolare minimus quisque natu patrum, abdicare
 consulatum iubentes et deponere imperium, ad quod tuen-
 dum animus deesset.

Vtraque re satis experta tum demum consules: 'Ne prae- 29
 dictum negetis, patres conscripti, adest ingens seditio. Po-
 stulamus ut hi qui maxime ignauiam increpant adsint nobis
 habentibus dilectum. Acerrimi cuiusque arbitrio, quando
 ita placet, rem agemus.' Redeunt in tribunal; citari nomi- 2
 natim unum ex iis qui in conspectu erant dedita opera
 iubent. Cum staret tacitus et circa eum aliquot hominum,
 ne forte uiolaretur, constitisset globus, lictorem ad eum
 consules mittunt. Quo repulso, tum uero indignum facinus 3
 esse clamitantes qui patrum consulibus aderant, deuolant
 de tribunali ut lictori auxilio essent. Sed ab lictore nihil 4
 aliud quam prendere prohibito cum conuersus in patres
 impetus esset, consulum intercurso rixa sedata est, in qua
 tamen sine lapide, sine telo plus clamoris atque irarum

6 escendunt *MP et P³ dett. aliq.*: ascendunt *P²FUpBOH Edd. uet.*:
 descendunt *RnDL dett.* negare *M dett. aliq.*: negaret *PFUpBOH*
RnDL Edd. uet. aliq. 9 prope *Vorm.?* *MPFUpBOH RnDL*:
 propere *M³D² Ald.* conuolare *Vorm. M*: conuolauere *PFUpB*
OHRnDL Edd. uet. Ald., fort. recte

29 1 hi *UpOH*: hii (*i.e.* ii) *MPFBRnDL*: ii *Ed. Rom.* 146
 2 erant *PFUpBOH*: erat *MRnDL*

5 quam iniuriae fuerat. Senatus tumultuose uocatus tumultuosius consulitur, quaestionem postulantibus iis qui pulsati fuerant, decernente ferocissimo quoque non sententiis magis
6 quam clamore et strepitu. Tandem cum irae resedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia quam in foro esse, ordine consuli coepit. Tres fuere sententiae. P. Verginius rem non uolgabat; de iis tantum
7 qui fidem secuti P. Seruili consulis Volco Aurunco Sabinoque militassent bello, agendum censebat. T. Largius, non id tempus esse ut merita tantummodo exsoluerentur; totam plebem aere alieno demersam esse, nec sisti posse
8 ni omnibus consulatur; quin si alia aliorum sit condicio, accendi magis discordiam quam sedari. Ap. Claudius, et
9 natura immitis et efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miseriis ait sed licentia tantum concitum
10 turbarum et lasciuire magis plebem quam saeuire. id adeo malum ex prouocatione natum; quippe minas esse consulum, non imperium, ubi ad eos qui una peccauerint
11 prouocare liceat. 'Agedum' inquit, 'dictatorem, a quo prouocatio non est, creemus; iam hic quo nunc omnia
12 ardent conticescet furor. Pulset tum mihi lictorem qui sciet ius de tergo uitaque sua penes unum illum esse cuius maiestatem uiolarit.'

30 Multis, ut erat, horrida et atrox uidebatur Appi sententia; rursus Vergini Largique exemplo haud salubres, utique Largi

6 irac *PFUpBOHRnDL*: ira *M* 8 Largius *MPFUpBOHRnDL*: Larcus uel Lartius *Edd.*; cf. c. 10. 6 *adn.* posse ni *UpRn Ed. Rom.* 1469: possent *MPFBD¹L*: posse in *O*: possenib. *D* (omisso ni om-): posse *H* 11 Agedum *M³P³F³HRnD*: agendum *MPFUpBOL* conticescet *P²FBOD³*: conticesset *Up*: conticiscet *MPHDL*: contis et *Rn* 12 Pulset *MOHRnDL*: pulset et *PF²UpB* (sed pul- *F*, -set *F³*: et *F*) uiolarit *Rn² dett. aliq.* (cf. c. 38. 5 *adn.*): uiolauerit *dett. duo Ed. Rom.* 1470: uiolauit *Vornm.?* (ex silentio *Rhenani*, qui uiolabit proposuit, si iudicare licet) *MPFUpBOHRnDL Edd. uet.*

30 i Multis ut *PFUpBOHRnDL*: om. ut *M* Largique (uel -iique) *PFUpBOHRnDL*: largi | itaque *M* salubres *MPFUpBRnDL*: salubrem *OHF³D² dett. duo* Largi (uel -ii) *MPFUpBOHRnDL, uide sup.*

[putabant sententiam], quae totam fidem tolleret. Medium maxime et moderatum utroque consilium Vergini habebatur; sed factione respectuque rerum priuatarum, quae semper offecere officientque publicis consiliis, Appius uicit, ac prope fuit ut dictator ille idem crearetur; quae res utique alienasset plebem periculosissimo tempore, cum Volsci Aequique et Sabini forte una omnes in armis essent. Sed curae fuit consulibus et senioribus patrum, ut imperium sua uiehemens mansueto permetteretur ingenio: M¹. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebes etsi aduersus se creatum dictatorem uidebat, tamen cum prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste nec superbum timebat; edictum deinde a dictatore propositum confirmauit 6 animos, Seruili fere consulis edicto conueniens; sed et homini et potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. Quantus nunquam ante exercitus, legiones 7 decem effectae; ternae inde datae consulibus, quattuor dictator usus.

Nec iam poterat bellum differri. Aequi Latinum agrum inuaserant. Oratores Latinorum ab senatu petebant ut aut mitterent subsidium aut se ipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius uisum est defendi inermes 9 Latinos quam pati retractare arma. Vetusius consul missus est; is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis,

1 putabant sententiam MPFU^pBOHRnDL: deleuit Gebhard, rectissime: putauit esse eam M. Mueller 4 imperium sua ui uehemens Frigell. luculenter (cf. 3. 26. 12): imperium sua uiehemens (uel itihemens) M: imperio suo uehemens M¹PFU^pBHRnDL, 'antiqua lectio' Rhenan.: imperium suo uehemens ORn² Edd. uet. aliq. Ald.: imperium sua natura uehemens dett. duo: imperii uis uehemens Madv. 6 animos PFU^pOHRnDL: animas B: om. M, post edictum non post timebat interpungens 9 is finis M dett. unus (Portug.): add. nihil L: add. nihil PF? BOHRnD (sed in PFB his pro is) dett.: add. illis nihil Up sed delet nihil Up¹ (uel Up²?): his finitis nihil D³ Scilicet uoci insequenti populationibus in populationis (sic BRn²D² dett. aliq.) corruptae syllabam -nib. corrector aliquis superscripsit; hanc successores eius pro nihil interpretati sunt; in L tamen mansit litterae -b- uestigium fideliter descriptae; cf. adn. 1. 7. 5

locoque magis quam armis freti summis se iugis montium
 10 tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne et ipse
 tereret tempus, uastandis maxime agris hostem ad confe-
 11 renda propius castra dimicandumque acie exciuit. Medio
 inter castra campo ante suum quisque uallum infestis signis
 12 constitere. Multitudine aliquantum Volsci superabant; ita-
 que effusi et contemptim pugnam iniere. Consul Romanus
 nec promouit aciem, nec clamorem reddi passus defixis
 pilis stare suos iussit: ubi ad manum uenisset hostis, tum
 13 coortos tota ui gladiis rem gerere. Volsci cursu et clamore
 fessi cum se uelut stupentibus metu intulissent Romanis,
 postquam impressionem sensere ex aduerso factam et ante
 oculos micare gladios, haud secus quam si in insidias inci-
 dissent, turbati uertunt terga; et ne ad fugam quidem satis
 14 uirium fuit, quia cursu in proelium ierant. Romani contra,
 quia principio pugnae quieti steterant, uigentes corporibus,
 facile adepti fessos, et castra impetu ceperunt et castris
 exutum hostem Velitras persecuti uno agmine uictores cum
 15 uictis in urbem inrupere; plusque ibi sanguinis promiscua
 omnium generum caede quam in ipsa dimicatione factum.
 Paucis data uenia, qui inermes in deditionem uenerunt.
 31 Dum haec in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi
 longe plurimum belli fuerat, fundit [fugatque] exuitque cas-
 2 tris. Equitatu immisso mediam turbauerat hostium aciem,
 quam, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum

10 tereret *PORnDL*: etereret *M* (per casum duplicato -e ex ipse):
 terreret *FBH*: detereret *M*² 12 iniere *PFUpBORnDL*: ingere
H: inire *Vorm. M* coortos *Vorm.?*: cohortos *MPRnD¹L*: co-
 hortos *P²FUpBOHD* dett. *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: cohortis *M*³
 13 quam si in *D^x* *Ed. Mediol.* 1495 *Ald.*: quam *M*: quam si *Vorm.*
PFUpOHRnDL: quam se *B* 14 Velitras *M³Rn*: ueliras *ML*:
 uel atras *H*: uelires *PFB*: uelites *F²* uel *F¹UpO*

31 1 exuitque *Walters*: fugatque exuit *M³PFUpBOHRnDL*, 'anti-
 qua lectio' *Rhenan. Edd. uet. aliq.*: fugaque exuitque *M*: fugatque
 exuitque *Edd. uet. aliq. Ald.*: fugatque et exuit *Gron.* 2 quam *D*
 (ut puto), *Salmasium et Gronouium confirmans*: qua *MPFUpBO³Rn*
D²L *Edd. uet. Ald.*: quia *OH* se cornua *MPFUpOHRnD*: se

ordinibus [aciem] firmauerant ; turbatos pedes inuasit. Eo-
dem impetu castra capta debellatumque est. Post pugnam 3
ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit.
Dictator triumphans urbem inuehitur. Super solitos hono-
res locus in circo ipsi posterisque ad spectaculum datus ;
sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus 4
ager adeptus ; Velitras coloni ab urbe missi et colonia
deducta. Cum Aequis post aliquanto pugnatum est, inuit
quidem consule quia loco iniquo subeundum erat ad hostes ;
sed milites extrahi rem criminantes ut dictator priusquam 5
ipsi redirent in urbem magistratu abiret inritaque, sicut
ante consulis, promissa eius caderent, perpulere ut forte
temere in aduersos montes agmen erigeret. Id male com- 6
missum ignauia hostium in bonum uertit, qui priusquam ad
coniectum teli ueniretur, obstupefacti audacia Romanorum,
relictis castris quae munitissimis tenuerant locis, in auersas
ualles desiluere. Ibi satis praedae et uictoria incruenta fuit.

Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum 7
euentu nec patribus nec plebi cura decesserat : tanta cum
gratia tum arte praeparauerant feneratores quae non modo
plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque 8
Valerius post Vetusi consulis reditum omnium actionum
in senatu primam habuit pro uictore populo, rettulitque
quid de nexis fieri placeret. Quae cum reiecta relatio 9
esset, ' Non placeo ' inquit, ' concordiae auctor. Optabitis,

comua *L* : se ante dum ponit *B* : delent se *Klock*, et *Gron.* ; et ex mar-
ginali se ab aliis alibi inlato proxima uerba corruptelas suas traxisse
possunt latius pandunt, parum *M³PFUpBORnD³* Edd. uet. Ald. :
latiuri spandunt se parum *M?* : latius scandunt parum *H* : latium
spandunt parum *L* ordinibus *Gron.* optime : add. aciem *MPFUpE*
OHRnDL Edd. uet. Ald. 6 auersas *Tan.* Faber : aduersas *MPF*
UpBOHRnDL, ut saepe desiluere *MPFUpBOH* : disiluere *RnL* :
dissiluere *D* Ibi dett. unus, *Tan.* Faber : ubi *MPFUpBOHRnDL*
Ald. 7 gratia *MF³OHRnD* : gratiam *PFUpB* : grā *L* tum
arte *M³FOD^x* dett. *Ed. Rom.* 1469 : tam arte *H* : tum artem *PUpB*
RnDL : cum arte *M* 8 in senatu *F³Up* *Ed. Frob.* 1535 : in sena-
tum *MPFBOHRnDL* *Ald.*

mediusfidius, propediem, ut mei similes Romana plebis patronos habeat. Quod ad me attinet, neque frustrabor
 10 ultra ciues meos neque ipse frustra dictator ero. Discordiae intestinae, bellum externum fecere ut hoc magistratu egeret res publica : pax foris parta est, domi impeditur ; priuatus potius quam dictator seditioni interero.' Ita curia egressus
 11 dictatura se abdicauit. Apparuit causa plebi, suam uicem indignantem magistratu abisse ; itaque uelut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin praestaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus prosecuti sunt.

32 Timor inde patres incessit ne, si dimissus exercitus foret, rursus coetus occulti coniurationesque fierent. Itaque quamquam per dictatorem dilectus habitus esset, tamen quoniam in consulum uerba iurassent sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Aequis belli educi ex urbe legiones
 2 iussere. Quo facto maturata est seditio. Et primo agitatum dicitur de consulum caede, ut soluerentur sacramento ; doctos deinde nullam scelere religionem exsolui, Sicinio quodam auctore iniussu consulum in Sacrum montem secessisse. Trans Anienem amnem est, tria ab urbe milia passuum.
 3 Ea frequentior fama est quam cuius Piso auctor est, in 4 Auentinum secessionem factam esse. Ibi sine ullo duce uallo fossaque communitis castris quieti, rem nullam nisi necessariam ad uictum sumendo, per aliquot dies neque
 5 lacessiti neque lacessentes sese tenuere. Pauor ingens in urbe, metuque mutuo suspensa erant omnia. Timere relicta ab suis plebis uiolentiam patrum ; timere patres residem in
 6 urbe plebem, incerti manere eam an abire mallent : quamdiu autem tranquillam quae secesserit multitudinem fore ? quid futurum deinde si quod externum interim bellum

9 plebis *MPHRn? DL* : plebes *M²P²FUḡBO* : plebs *dett.* 11 plebi *Vorm.? MFUḡBHDL* : plebis *PF³O dett. aliq. Ald.*

32 1 iurassent *MPFUḡBOHRnDL* : iurasset *Ussing, fort recte*
 2 amnem est *Vorm.? MHRnD* : amnem est *L* : amnem *PFUḡBORn²D² Edd. uet. duo* : an ne *F³* 5 plebis *MPRnDL* : plebes *M²P²FUḡBOHD³, cf. I. I. 11 ; 2. 21. 2 (ubi cf. adn. in edit. mea huius Libri)*

exsistat? Nullam profecto nisi in concordia ciuium spem 7
reliquam ducere; eam per aequa, per iniqua reconciliandam
ciuitati esse.

Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrip- 8
pam, facundum uirum et quod inde oriundus erat plebi
carum. Is intromissus in castra prisco illo dicendi et hor-
rido modo nihil aliud quam hoc narrasse fertur: tempore 9
quo in homine non ut nunc omnia in unum consentiant,
sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo
fuerit, indignatas reliquas partes sua cura, suo labore ac
ministerio uentri omnia quaeri, uentrem in medio quietum
nihil aliud quam datis uoluptatibus frui; conspirasse inde 10
ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec
dentes quae acciperent conficerent. hac ira, dum uentrem
fame domare uellent, ipsa una membra totumque corpus ad
extremam tabem uenisse. inde apparuisse uentris quoque 11
haud segne ministerium esse, nec magis ali quam alere eum,
reddentem in omnes corporis partes hunc quo uiuimus uige-
musque, diuisum pariter in uenas maturum confecto cibo
sanguinem. Comparando hinc quam intestina corporis 12
seditio similis esset irae plebis in patres, flexisse mentes
hominum.

8 Placuit *PFUpBOHRnL* (sed post hoc demum uerbum in his codd.
(praeter *O*) interpunctum est): sic placuit *Vorm. M* (et in *M* lineam
incipit sequens Igitur littera capitali): num etiam igitur secludendum?

9 consentiant (uel -nci-) *Vorm. MPBOHRnDL*: consentiunt *Up*:
consentiebant *F³ dett. aliq. Edd. uet. aliq. Ald.*: consenserant *dett.*
aliq.: consentirent *Rhenan.* (uix necessario): consentientia *Heer-*
wagen fuerit *Vorm. MP²FUpBRnDL*: fuerat *OPF³H Edd. uet.*
aliq. 10 nec dentes quae acciperent conficerent *Walters*: nec
dentes acciperent. quae conficerent *O*: nec dentesq. conficerent *M*:
nec dentes quae conficerent *M³HRnDL* (in *H* nec scribitur Nec, nota
saepe clausulae ex margine sumptae, cf. 1. 49. 7 adn.): ne dentes con-
ficerent *Up*: nec dentes conficerent *PFB³D³ dett. Edd. uet. aliq. Ald.*
In *O* punctum notat ut saepe initium uel finem clausulae ex margine
desumptae (cf. adn. ad c. 38. 2; 3. 13. 4; 3. 67. 2; 4. 44. 3; 8. 8. 8;
10. 36. 2), quae hoc quidem in loco uere *Liniana* uidetur, sed ceteris in
codd. intercidisse. Plura uide sis in *Class. Quarterly*, iv (1910), p. 273

11 hunc *MPFUpBOH*: hinc *RnDL*

33 Agi deinde de concordia coeptum, concessumque in con-
 ditiones ut plebi sui magistratus essent sacrosancti quibus
 auxilii latio aduersus consules esset, neue cui patrum capere
 2 eum magistratum liceret. Ita tribuni plebei creati duo, C.
 Licinius et L. Albinus; ii tres collegas sibi creauerunt. In
 his Sicinium fuisse, seditionis auctorem: de duobus, qui
 3 fuerint minus conuenit. Sunt qui duos tantum in Sacro
 monte creatos tribunos esse dicant, ibique sacratam legem
 latam.

Per secessionem plebis Sp. Cassius et Postumius Comi-
 4 nius consulatum inierunt. Iis consulibus cum Latinis popu-
 lis ictum foedus. Ad id feriendum consul alter Romae
 mansit: alter ad Volscum bellum missus Antiates Volscos
 fundit fugatque; compulsos in oppidum Longulam per-
 5 secutus moenibus potitur. Inde protinus Poluscam, item
 Volscorum, cepit; tum magna ui adortus est Coriolos.
 Erat tum in castris inter primores iuuenum Cn. Marcius,
 adulescens et consilio et manu promptus, cui cognomen
 6 postea Coriolano fuit. Cum subito exercitum Romanum
 Coriolos obsidentem atque in oppidanos quos intus clausos
 habebat intentum, sine ullo metu extrinsecus [imminentis]

33 2 Albinus *MPFUpBOHRnDL* (cf. gentilicia Alfinus, Alfienus, Albi-
 enus, nec non plurima alia uelut Labienus, Longanus): Albinus
dett. duo, Sigon. li scripsimus (cf. 1. 4. 6 adn.): hii *MPFBRn*

DL: hi *UpOH Ed. Rom. 1469* his *MUpOHDL*: is *P*: iis *P²FB*

3 Postumius *Vorm. MPFUpBOHRnDL* (cf. § 9 et praenomina
 Manius, Lucius cet.): Postumus *dett. unus Sigon., sed non iam licet*
tam confidenter antiquiorum nominum formam in recentiorum modum
(et ne recentiorum quidem omnium) redigere Cominius *Vorm.*

MP² dett. aliq. Ed. Rom. 1469 (cf. § 9; sic etiam Dion. Hal. 6. 49. 1,
 Cassiod. ap. C. I. L. i², p. 99): cominius *ORnDL*: comunius *PF*
UpB: comminus coñss noui *H* inierunt *MPFUpBOHRnDL*:

inierant *Reiz* 4 Iis *MPFBO*: his *RnDL*: hii *UpH dett. aliq.*
Ed. Rom. 1469 5 protinus Poluscam, item *Cluverius Sigonium*

sequens (cf. 2. 39. 3 et Dion. Hal. 6. 91. 3): protinus mus camitem *P*:
 protinus mucamitem *M*: protinus mucamitem *M²P²FUpBOHRnDL*
dett. aliq. Edd. uet. duo: Poluscam item *Sigon.* Cn. Marcius *dett. aliq.,*

cf. c. 35. 1; c. 39. 1 et 9: lē martius M: c. marcius *M² uel M¹PFUpB*
(sed -rt-) OHL: c. martius *D* 6 imminentis (uel inm-) *MP marg.*
UpOHRnD²: imminentes *DL* (sed inm-): om. *PFB, recte, ut credo*

belli, Volscae legiones profectae ab Antio inuasissent, eodemque tempore ex oppido erupissent hostes, forte in statione Marcius fuit. Is cum delecta militum manu non 7 modo impetum erumpentium rettudit, sed per patentem portam ferox inrupit in proxima urbis, caedeq̃ue facta ignem temere arreptum imminentibus muro aedificiis iniecit. Cla- 8 mor inde oppidanorum mixtus muliebri puerilique ploratu ad terrorem, ut solet, primum orto et Romanis auxit animum et turbauit Volscos utpote capta urbe cui ad ferendam opem uenerant. Ita fusi Volsci Antiates, Corioli oppidum captum ; 9 tantumque sua laude obstitit famae consulis Marcius ut, nisi foedus cum Latinis <in> columna aenea insculptum monumento esset ab Sp. Cassio uno, quia collega afuerat, ictum, Postumium Cominium bellum gessisse cum Volscis memoria cessisset.

Eodem anno Agrippa Menenius moritur, uir omni in uita 10 pariter patribus ac plebi carus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitroque concordiae ciuium, legato 11 patrum ad plebem, reductor plebis Romanae in urbem sump- tus funeri defuit ; extulit eum plebs sextantibus conlatis in capita.

Consules deinde T. Geganius P. Minucius facti. Eo anno 34

7 Is cum $M^3P^2OHRnDL$: his cum M : quis cum PFB : qui cum Up rettudit D , *Madvigium confirmans* : retrudit RnL *Ald.* : retudit MP^2OHD^3 : retulit $PFUpB$ in proxima urbis caedeq̃ue *Madv.*, *optime* (*nisi forte* in proxima urbis *omnino secludere mauis*) : caedeq̃ue in proxima urbis *Vorm.*? $MPFUpBOHRnDL$: caedeq̃ue in proximo urbis *Ed. Par.* 1510 *Ald.* arreptum *Ald.* : abreptum *Vorm.*? $MPFUpBOHRnDL$, *cf. c. 23. 15 adn.* 8 primum orto *Madv. optime* : primo ortu $MPFUpBOHRnDL$ *dett. alig.*, '*antiqua lectio*' *Rhenan.* : primo ortus *dett. alig. Ald.* : primum ortus *olim Weissenb.* cui *Ed. Mogunt.* 1518 : qui $MPFUpBOHRnDL$ *Edd. uet. alig.* 9 Latinis $MPFUpBO$ (*in fine lineae*) $HRnDL$: *add. in H. J. Mueller* afuerat MP^2OHRnD ? (*fort. adf.*) L : fuerat $PFUpBD^x$ Postumium $MPFUpBOHRnDL$, *cf. adn. ad § 3* Cominium $MHDL$: comminium P^2ORn : communium PFB : comunium Up 10 omni in *dett. unus, Iac. Gron.* : omnium $MPFUpBOHRnDL$ *dett.* : omni *dett. alig. Edd. uet.* 11 sextantibus *Ed. Rom.* 1469 : extantibus $MPFUpBOHRnDL$ *dett.*

cum et foris quieta omnia a bello essent et domi sanata dis-
 2 cordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuasit, caritas
 primum annonae ex incultis per secessionem plebis agris,
 3 fames deinde, qualis clausis solet. Ventumque ad interitum
 seruitiorum utique et plebis esset, ni consules prouidissent
 dimissis passim ad frumentum coemendum, non in Etruriam
 modo dextris ab Ostia litoribus laeuoque per Volscos mari
 usque ad Cumas, sed quaesitum in Sicilia quoque; adeo
 finitimorum odia longinquis coegerant indigere auxiliis.
 4 Frumentum Cumis cum coemptum esset, naues pro bonis
 Tarquiniorum ab Aristodemo tyranno, qui heres erat, reten-
 tae sunt; in Volscis Pomptinoque ne emi quidem potuit;
 periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus
 5 fuit; ex Tuscis frumentum Tiberi uenit; eo sustentata est
 plebs. Incommodo bello in tam artis commeatibus uexati
 forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens
 6 inuasisset. Ea clade contreritis hostium animis, ut etiam
 ubi ea remisisset terrore aliquo tenerentur, et Velitris auxere
 numerum colonorum Romani, et Norbam in montes nouam
 coloniam, quae arx in Pomptino esset, miserunt.

34 r a bello *MHRnDL*: om. a *PFUpBO dett. aliq. Ald.* malum
MP²FUpBOHRnDL: om. *P (uix recte)* 2 clausis *MPFUpBO*
RnDL: clausus *H*: esse clausis *Madv.*, sed cf. 1. 25. 9 3 passim
M²PFUpBOHRnDL: passis *M* (cf. cc. 17. 6; 60. 2 inf. et adn. 2. 35. 4;
 5. 43. 1) frumentum *MOHRnDL*: add. sed tantum *PF? UpB* (sed
 hic sed . . . Etruriam in ras.) ; fort. natum ex glossemate aliquo 'seu ad
 frumentandum'? per Volscos (uel uul-) *MP marg. OHRnDL*: post
 uolscos (scil. p' pro p) *PFUpB* mari *MUpOHRnD^x*: marique *PFB*
D?: maris *D? L*: marisque *P²* quaesitum in Sicilia *FBO*, *Aldum*
confirmantes (recte, nam frumentum tum quaesitum postero demum
 (§ 7) anno aduenit): quaesitum in siciliam *Vorm.? MPUpHRnDL*:
 in Siciliam *Crevier* 4 Pomptinoque *P²UpOD*: pontinoque *FB*:
 promptinoque *MPHRnDL* 5 sustentata *M²P²FUpBOD*: sus-
 tentata *MPHRnL*, 'antiqua lectio' *Rhenan.* (sed in *H* supra -nt- tenuis
 aliqua linea ducta est) 6 Ea clade *MPFUpBOHD^xL*: eam
 clade *RnD* contreritis *MPFUpBHDL* (sed -tfitis scriptum):
 contritis *O* (an recte?) ubi ea *UpRnD^x Ed. Rom.* 1469: ubi eam
MPFBOHDL Norbam *Duker*: norbae (-be) *MPFUpBHRnDL*:
 morbae *O?* Pomptino *MP²FUpBD³*: promptino *POHRnDL*
 (cf. § 4)

M. Minucio deinde et A. Sempronio consulibus magna 7
uis frumenti ex Sicilia aduecta, agitatumque in senatu quan-
ti plebi daretur. Multi uenisse tempus premendae plebis 8
putabant recipere iura quae extorta secessione ac
ui patribus essent. In primis Marcius Coriolanus, hostis
tribuniciae potestatis, 'Si annonam' inquit, 'ueterem uolunt, 9
ius pristinum reddant patribus. Cur ego plebeios magis-
tratus, cur Sicinium potentem uideo, sub iugum missus,
tamquam ab latronibus redemptus? Egone has indignitates 10
diutius patiar quam necesse est? Tarquinium regem qui
non tulerim, Sicinium feram? Secedat nunc; auocet ple-
bem; patet uia in Sacrum montem aliosque colles; rapiant
frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno ra-
puere. Fruantur annona quam furore suo fecere. Audeo 11
dicere hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorum fore
quam ut armati per secessionem coli prohibeant.' Haud 12
tam facile dictu est faciendumne fuerit quam potuisse arbi-
tror fieri ut condicionibus laxandi annonam et tribuniciam
potestatem et omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi.

Et senatui nimis atrox uisa sententia est et plebem ira 35
prope armauit. Fame se iam sicut hostes peti, cibo uictuque

9 uolunt ius *PFUpBORnD³* (*sed hic -unt ius in rasura septem littera-
rum*): uolent ius *H*: uoluent ius *L*: soluentium *M*: soluere uolunt
ius *Alsch.* qui eatenus originem corruptelae perspexisse uidetur, uocem
tamen soluere glossematori rectius quam *Liuius* tribuisset

Cur ego *MP²FUpBRnD²*: cur ergo *PHD* et sic *OL* ubi *g* (o *suprascr.*) scriptum
est

potentem *Vorm.* *MHRnDL* dett. aliq.: pollentem *PFUpBO*
Edd. uet. duo Ald., fort. recte: potentem pollentemque dett. duo, *Grut.*

tamquam *MPFUpBOHRnDL*: et tamquam *Postgatus*, fort. recte,
sed in tali oratione tale asyndeton uix intolerabile uidetur 10 auocet

MOHRnL: amuocet *D*: uocet *PFUpB* tertio anno *MPFUpBOH*
RnDL (cf. *Sall. Jug.* 11. 6): tertio ante anno *Wesenberg* fort. recte

11 Fruantur *Alsch.* dett. duo: fruantur utantur *Vorm.* *M*: utantur
PFUpBOHRnDL Ald. cultores agrorum *M²P marg. OHRnDL*:

cultore sacrorum *M*: cultores sacrorum *P²FUpB* (*tolam sententiam*
Audeo . . . prohibeant *substrinxit F³*): cultores sacrorum *P*

12 dictu est *F* (*ut uidetur*) *UpRn*: dictum est *MPBOHDL* et tutatur
Alsch.

35 1 ira *MPFUp²BOHDL*: om. *Up*, uix recte

fraudari ; peregrinum frumentum, quae sola alimenta ex in-
 sperato fortuna dederit, ab ore rapi nisi Cn. Marcio uincti
 dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanae satisfiat ;
 eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori aut seruire
 2 iubeat. In exeuntem e curia impetus factus esset, ni perop-
 portune tribuni diem dixissent. Ibi ira est suppressa ; se
 iudicem quisque, se dominum uitae necisque inimici factum
 3 uidebat. Contemptim primo Marcus audiebat minas tribu-
 nicias : auxilii, non poenae ius datum illi potestati, plebisque,
 non patrum tribunos esse. Sed adeo infensa erat coorta
 4 plebs ut unius poena defungendum esset patribus. Resti-
 terunt tamen aduersa inuidia, usque sunt qua suis quisque,
 qua totius ordinis uiribus. Ac primo temptata res est si
 dispositis clientibus absterrendo singulos a coitionibus con-
 5 ciliisque discere rem possent. Vniuersi deinde processere
 —quidquid erat patrum, reos diceres—precibus plebem ex-
 poscentes, unum sibi ciuem, unum senatorem, si innocentem
 6 absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die
 dicta non adesset, perseueratum in ira est. Damnatus absens
 in Volscos exsulatum abiit, minitans patriae hostilesque iam
 tum spiritus gerens.

Venientem Volsci benigne excepere, benigniusque in dies
 colebant, quo maior ira in suos eminebat crebraeque nunc
 7 querellae, nunc minae percipiebantur. Hospitio utebatur

1 rapi nisi Cn. *Ed. Rom.* 1469 : rapi nisi gneo *M²PFUpORnD³L* :
 rapini signeo *B* : rapinis igneo *MHD* 2 Ibi *MPFUpBOHRnD* :
 ubi *Rn²D³ dett. aliq.* : tibi *L* 3 poena *P* et *P²F²L¹ dett. aliq. Edd.*
uet. duo : poenae *P²UpH* : poene *MFBRRnL* (*sed in F -s p- pleniore*
calamo, cf. I. 41. 4 adn.) : penae *O* : pene *D Ed. Rom.* 1469
 4 aduersa inuidia *MPFBOHDL* : aduersae inuidiae *H. J. Mueller*
 coitionibus *Vorn. ? MPFBHRnDL* : contionibus *UpOD³ Edd. uet.*
duo Ald., cf. 5. 43. 1 adn. discere *UpRnDL* : dissicere *PFUp²*
BO : dissecere *H* : disicere *M dett. aliq. ; u. I. 41. 1 adn.* 5 quid-
 quid *PFUpBH* : quid *M (ad initium lineae)* : quicquid *ORnDL*
 6 minitans *PFUpBOHRnDL* : ministrans *M* benigne *M²P²FUp*
BORn²D² Edd. uet. aliq. Ald. : benigni *MPHRnDL* suos emine-
 bat *P²FUpBOHRnD³L* : suo seminabat *MPD (sed hic -eb-)* perci-
 piebantur *Ald.^e* : praecipiebantur *MPFUpBOHD (uix recte ; an con-*
ferenda 10. 26. 4 et Anton. ap. Cic. Phil. 13. 20. 45 ?) : praecipiebantur *L*

Atti Tulli. Longe is tum princeps Volsci nominis erat Romanisque semper infestus. Ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. Haud facile credebant plebem suam impelli posse, 8 ut totiens infeliciter temptata arma caperent: multis saepe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute fractos spiritus esse; arte agendum in exoletis iam uetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi.

Ludi forte ex instauratione magni Romae parabantur. 36 Instaurationi haec causa fuerat. Ludis mane seruum quidam pater familiae, nondum commissio spectaculo, sub furca caesum medio egerat circo; coepti inde ludi, uelut ea res nihil ad religionem pertinuisset. Haud ita multo post Tito 2 Latinio, de plebe homini, somnium fuit; uisus Iuppiter dicere sibi ludis praesultatorem displicuisse; nisi magnifice instaurarentur ii ludi, periculum urbi fore; iret, ea consulibus nuntiaret. Quamquam haud sane liber erat religione 3 animus, uerecundia tamen maiestatis magistratuum [timorem] uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. Magno 4

36 1 Instaurationi *Vorm.* MPFBOHRnDL: instaurandis M³P²Up Rn² Ed. Rom. 1469 Ald. (qui post ludis demum interpunxit)
2 Latino MRnDL, 'uetus lectio' Rhenan.: Latino PFUpBOH Ed. Rom. 1469: Lacinio P² marg. instaurarentur PFUpBOHRnDL: instaurarentur M fort. recte (cf. 'malum tibi, nisi caues'; uide sis Edit. meam huius Libri, p. 194) iret, ea MPFUpBOHRnDL: iret et Weissenb., male: iret ac Novák, etiam peius
3 Quamquam haud] Inter haec uerba addunt summarium ex margine *Vorm.* M (cf. 2. 18. 3; 3. 41. 1; 3. 50. 16; 4. 31. 7; 5. 17. 1; 7. 3. 5; 7. 11. 3; 7. 20. 2; 9. 17. 7): ludi ex instauratione, quos displicuisse ioui latinus ab eo per somnium monitus ut nuntiaret debereq. repeti dum non (*Vorm.* nondum M) uult magistratibus nuntiare, taciturnitas orbitate punita est. In M ante quos stat ('supra est'); quorum siglorum illud probabiliter, hoc paene certe interpolationem a correctore aliquo uel exemplaris illius quo usus est scriba Mediceus uel prioris alicuius cognitam denotat. In M codicis margine scatenit talia saepe a prima manu scripta sed certe non ab illo conficta timorem MPFUpBOHRnDL: deleuit Madv. in Ed. sua altera, recte: cum timore M. Mueller: et timor Madv., Ed. tertia: timorque H. J. Mueller: timorem (scil. deorum) sensum quidem recte effert, cum autem sequatur ne... abiret ex tota sententia dependens, non ex timorem, uidetur haec uox potius ab interpolatore quam a Liuiio profecta esse

illi ea cunctatio stetit; filium namque intra paucos dies amisit. Cuius repentinae cladis ne causa ei dubia esset, aegro animi eadem illa in somnis obuersata species uisa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem; 5 maiorem instare nī eat propere ac nuntiet consulibus. Iam praesentior res erat. Cunctantem tamen ac prolatantem 6 ingens uis morbi adorta est debilitate subita. Tunc enim- uero deorum cura <ea> admonuit. Fessus igitur malis praeteritis instantibusque, consilio propinquorum adhibito, cum uisa atque audita et obuersatum totiens somno Iouem, minas irasque caelestes repraesentatas casibus suis exposuis- set, consensu inde haud dubio omnium qui aderant in forum 7 ad consules lectica defertur. Inde in curiam iussu consulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione 8 enarrasset, ecce aliud miraculum: qui captus omnibus mem-bris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum redisse traditum memoriae est.

37 Ludi quam amplissimi ut fierent senatus decreuit. Ad eos ludos auctore Attio Tullio uis magna Volscorum uenit. 2 Priusquam committerentur ludi, Tullius, ut domi composi- tum cum Marcio fuerat, ad consules uenit; dicit esse quae 3 secreto agere de re publica uelit. Arbitris remotis, 'Inui- tus' inquit, 'quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. Non tamen admissum quicquam ab iis criminatum uenio, sed 4 cautum ne admittant. Nimio plus quam uelim, nostrorum

4 ne causa ei *scripsimus*: ne causae *P*: ne causi *FB*: nem causa *M*: ne causa *P²UpOHRnDL*: nemini causa *M³*: ne cui causa *Alsch.* eat propere ac nuntiet *PFUpOHRnL Ald.*: ea propere annuntiet *MRn²D* 6 cura <ea> *scripsi* (*scil.* de morbo, *cf.* admonuerunt religionum 5. 51. 8): cura *M*: iura *M³*: ira *PFUpOHRn²D³*: *om. RnDL*; *cf. Class. Quarterly*, iv (1910), p. 273 consilio *MPFUpB Edd. uet. aliq.*: consilioque *OHRnDL (num recte?)* minas *MOH RnDL*: minasse *PFUpB* repraesentatas (*uel* -pre-) *M²PFUpB OH*: prepresentatas *M*: repraesentatis *RnDL* dubio *Ald.*: dubiae (*uel* -ie) *MPFUpBOHRnDL* defertur *MPFUpBO Edd. uet. duo*: adfertur *HRn? DL*

37 3 sequius sit *PFBRn*: sequi quod sequius uisit *M*: quod sequi usus sit *M³*: sequi iussit *DL*: aequius sequi iussit *P²*: aequius sit *Up*: nequius sit *OH* 4 uelim *MPFUpBOHRnDL*: uellem

ingenia sunt mobilia. Multis id cladibus sensimus, quippe 5
 qui non nostro merito sed uestra patientia incolumes simus.
 Magna hic nunc Volscorum multitudo est; ludi sunt; spec-
 taculo intenta ciuitas erit. Memini quid per eandem occa- 6
 sionem ab Sabinorum iuuentute in hac urbe commissum
 sit; horret animus, ne quid inconsulte ac temere fiat. Haec
 nostra uestraque causa prius dicenda uobis, consules, ratus
 sum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in 7
 animo est, ne cuius facti dictiue contagione praesens uioler.
 Haec locutus abiit. Consules cum ad patres rem dubiam 8
 sub auctore certo detulissent, auctor magis, ut fit, quam res
 ad praecauendum uel ex superuacuo mouit, factoque senatus
 consulto ut urbe excederent Volsci, praecones dimittuntur
 qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens 9
 pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia
 perculit; proficiscentibus deinde indignatio oborta, se ut
 consceleratos contaminatosque ab ludis, festis diebus, coetu
 quodam modo hominum deorumque abactos esse.

Cum prope continuato agmine irent, praegressus Tullius 38
 ad caput Ferentinum, ut quisque ueniret, primores eorum
 excipiens querendo indignandoque, et eos ipsos, sedulo
 audientes secunda irae uerba, et per eos multitudinem
 aliam in subiectum uiae campum deduxit. Ibi in contionis 2
 modum orationem exorsus 'Vt omnia' inquit, 'obliuiscamini
 alia, ueteres populi Romani iniurias cladesque gentis Vol-
 scorum, hodiernam hanc contumeliam quo tandem animo

Wesenberg, sine causa 8 urbe *H* dett. aliq. *Edd. uet. aliq. (cf. adn. ad I. 29. 6): urbem MPFUpBORnDL*

38 1 ueniret dett. unus: eueniret *MPFUpBOHRnDL* dett. *Edd. uet. duo Ald.* 2 exorsus 'Vt omnia . . . Volscorum' sic ordinat

Walters: ueteres . . . uolscorum post exorsus ante ut ponunt MPFUp BOHRnDL dett. Edd. uet. Ald., sed plura turbati ordinis supersunt uestigia; in M uoces ueteres . . . gentis largioribus spatiis lineam unam et dimidiam occupant: in D supra ueteres, quod erasit D³ Veteres (cum capitali) scribens: ante ueteres in H uacat spatium, in F et O interpunctum est (cf. c. 32. 10): qui ordinem traditum tutantur, post exorsus add. Vt Drak., in Duker, aduersus Madv.: post Volscorum

- 3 fertis, qua per nostram ignominiam ludos commisere? An non sensistis triumphatum hodie de uobis esse? uos omnibus, ciuibus, peregrinis, tot finitinis populis, spectaculo abeuntes fuisse? uestras coniuges, uestros liberos traductos
 4 per ora hominum? Quid eos qui audiuerunt uocem praeconis, quid, qui nos uidere abeuntes, quid eos qui huic ignominioso agmini fuere obuii, existimasse putatis nisi aliquod profecto nefas esse quo, si intersimus spectaculo, uiolaturi simus ludos piaculumque merituri; ideo nos ab
 5 sede piorum, coetu concilioque abigi? Quid deinde? illud non succurrit, uiuere nos quod maturarimus proficisci? si hoc profectio et non fuga est. Et hanc urbem uos non hostium ducitis, ubi si unum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit? Bellum uobis indictum est, magno
 6 eorum malo qui indixere si uiri estis.' Ita et sua sponte irarum pleni et incitati domos inde digressi sunt, instigandoque suos quisque populos effecere ut omne Volscum nomen deficeret.
- 39 Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti Attius Tullius et Cn. Marcius, exsul Romanus, in
 2 quo aliquanto plus spei repositum. Quam spem nequaquam fefellit, ut facile appareret ducibus ualidiorem quam exercitum Romanam esse. Circeios profectus primum colonos inde Romanos expulit liberamque eam urbem Volscis tradi-
 3 dit; Satricum, Longulam, Poluscam, Coriolos, nouella haec Romanis oppida ademit; inde Lauinium recepit; inde in

add. commemorauit. Tum *M. Mueller. Cf. Cl. Quart.* iv (1910), p. 273 et 8. 31. 6 *adn.* 4 nos *MPFUpBOHRnDL*: uos *Drak.* (casune?) quo si *Ed. Paris.* 1510: quod si *MPFUpBOHRnDL Ald.* 5 maturarimus *MPFUpBRnDL Ald.*: *add.* ^v *supra* -r- *F¹* uel *F²*: maturauimus *OH Edd. uet.*; cf. c. 29. 12 6 effecere *PFUpOHRnDL*: effeceret *B*: efficere *M*

39 2 Volscis] *add.* ualidiorem . . . esse *ex priore clausula O, substrinxit O¹* 3 Longulam *PF³UpBOHD³*: longalam *F?*: longu iam *Vorm. M*: longa iam *Ru*: longo iam *L* nouella *Sigon. quem iam confirmant OH*: nouellam *Vorm. MPFUpBRnDL Edd. uet. duo Ald.*: Mugillam *ex Dion. Hal.* 8. 36. 2 (ubi *μοσεγλαίνους A, μογλαינוὺς BC*) *Iac. Gron. fort. recte*: Bouillas *Gron.* recepit *M. Edd. uet. aliq. Ald.*: recipit *Vorm. PFUpBOHRnDL* inde in Latinam

Latinam uiam transuersis tramitibus transgressus, tunc deinceps Corbionem, Veteliam, Trebium, Labicos, Pedum cepit. Postremum ad urbem a Peto ducit, et ad fossas Cluilias quinque ab urbe milia passuum castris positus, populatur inde agrum Romanum, custodibus inter populatores missis qui patriciorum agros intactos seruarent, siue infensus plebi magis, siue ut discordia inde inter patres plebemque oreretur. Quae profecto orta esset—adeo tribuni iam ferocem per se plebem criminando in primores ciuitatis instigabant—; sed externus timor, maximum concordiae uinculum, quamuis suspectos infensosque inter se iungebat animos. Id modo non conueniebat quod senatus consulesque nusquam alibi spem quam in armis ponebant, plebes omnia quam bellum malebat. Sp. Nautius iam et Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, praesidia per muros aliaque in

... transgressus hic ponimus, Niebuhrio praecunte (qui post deinceps inserere uoluit ut errori geographico mederetur) : inter tradidit et Satricum ponunt codd. omnes, quos scimus. Sed in *M* clausula maioribus litteris (INde in) incipit, clausulae ex margine desumptae signum (I. 49. 7 adn.) : om. inde FB. Nos archetypi scribam oculos suos sic fefellisse remur ut post recepit sequentia usque ad ... Pedum cepit primo omiserit deinde (aut ipse aut proximus ab illo) in marg. rursus addiderit ; eaque ibi in duas partes (cf. 8. 31. 6-7 adn.) dilapsa perperam in textum reposita. Plura uide sis in *Class. Quarterly*, iv (1910), p. 274 et 8. 31. 6 adn.

4 tunc deinceps MPFUpBOHRnD dett. Edd. uet. aliq. Ald. : tum deinceps *L* Ed. Rom. 1470 : tunc si quis expellere uelit ut transpositionis sequelam, per nos quidem licet Veteliam Vorm. MPFUpBOHRnDL (sed O¹ supra -t- add.^c) : Vetelliam Weissenb. : Vitelliam Grut., meridiionalem nominis uel 'Old-ham' uel 'Yearling-ham' significantis formam reponens (unde Graeci Ἰταλία, Osci Vítellii traxere) pro uera Latina Vet- (ut in uetus Gr. Ἰέτος) ; plura quaeri possunt in 'The Italic Dialects' (*Cantab.* 1897), p. 48. 'Vetellia' uero nec Bruttia neque Osca neque Graeca nec Latina sed Weissenbornica tota est Labicos Vorm. MPFUpBOHDL et sic saepius quam

Lau- codd. meliores quod semel monuisse satis erit : Lauicos Rn et saepe alibi plures codicum 5 Cluilias Glareanus, cf. I. 22. 4 ff. : cluiliias Vorm. P : cluiillas MP²UpHRn? DL Ald. : cliuillas (uel cluull-) O : duuillias FB 6 plebi magis MPFUpBOHD³ Ed. Rom. 1470 Ald. : plebei magis RnDL : magis plebi Edd. uet. aliq. : plebi ratus dett. unus oreretur MPFBRnDL : oriretur F³UpOHRn² dett. aliq. Edd. uet. aliq., cf. c. 16. 2

quibus stationes uigiliasque esse placuerat loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primum seditioso clamore conterrui, deinde uocare senatum, referre de legatis
 10 ad Cn. Marcium mittendis coegit. Acceperunt relationem patres, postquam apparuit labare plebis animos; missique de pace ad Marcium oratores atrox responsum rettulerunt:
 11 si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si praeda belli per otium frui uelint, memorem se et ciuium iniuriae et hospitum beneficii adnisciturum, ut appareat exsilio sibi
 12 inritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. Sacerdotes quoque suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostium traditum est; nihilo magis quam legatos flexisse animum.

40 Tum matronae ad Veturiam matrem Coriolani Volumniamque uxorem frequentes coeunt. Id publicum consilium
 2 an muliebris timor fuerit, parum inuenio: pericere certe, ut et Veturia, magno natu mulier, et Volumnia duos paruos ex Marcio ferens filios secum in castra hostium irent et, quoniam armis uiri defendere urbem non possent, mulieres
 3 precibus lacrimisque defenderent. Vbi ad castra uentum est nuntiatumque Coriolano est adesse ingens mulierum agmen, ut qui nec publica maiestate in legatis nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque religione motus esset,
 4 multo obstinator aduersus lacrimas muliebres erat; dein familiarium quidam qui insignem maestitia inter ceteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesque stantem, 'Nisi me frustrantur' inquit, 'oculi, mater tibi coniunxque
 5 et liberi adsunt.' Coriolanus prope ut amens consternatus ab sede sua cum ferret matri obuiae complexum, mulier in

40 3 agmen, ut *O Edd. uet.*: *inter has uoces add.* in primo *MPF UpHRnDL*, ut primo *B*; *sed in M largius et nigrius scripta* (cf. cc. 17. 4; 39. 3 et 1. 49. 7 *adn.*), *sane lutulentam appendicem*: primo *dett. unus Ald.*: inde primo *dett. duo*. Cf. 3. 72. 6; 5. 36. 2; 8. 10. 13 *ubi eadem prudentia O alia glossemata spreuit* 4 coniunxque (*hic et in § 7) MPFBHL*¹: coniunxque *ORnDL*

iram ex precibus uersa ‘Sine, priusquam complexum accipio, sciam’ inquit, ‘ad hostem an ad filium uenerim; captiua matris in castris tuis sim. In hoc me longa uita et infelix 6 senectus traxit ut exulem te deinde hostem uiderem? Potuisti populari hanc terram quae te genuit atque aluit? Non 7 tibi, quamuis infesto animo et minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? Non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra illa moenia domus ac penates mei sunt, mater coniunx liberique? Ergo ego nisi peperissem, Roma non 8 oppugnaretur; nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem. Sed ego mihi miserius nihil iam pati nec tibi turpius (us)quam possum, nec ut sum miserrima, diu futura sum: de his uideris, quos, si pergis, aut immatura mors aut longa seruitus manet.’ Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusque ab omni turba mulierum ortus et comploratio sui patriaeque fregere tandem uirum. Complexus inde suos 10 dimittit: ipse retro ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alii alio leto. Apud Fabium, longe antiquissimum auctorem, usque ad senectutem uixisse eundem inuenio; refert certe hanc saepe eum exacta aetate usurpasse uocem 11 multo miserius seni exsilium esse. Non inuiderunt laude sua mulieribus uiri Romani—adeo sine obtrectatione gloriae alienae uiuebatur—; monumento quoque quod esset, templum 12 Fortunae muliebri aedificatum dedicatumque est.

8 nisi (post ego) *P² marg. ORnDL dett. Edd. uet. duo*: msi *M*: si *H*: si non *PFUpB*: misi *Edd. uet. duo* ego mihi miserius nihil iam pati nec tibi turpius usquam possum sic locum constituimus, uoces mihi miserius quas post quam ponunt *MPFUpBOHRnDL* ante nihil in marginem excidisse rati, inde perperam relatas; u. *Cl. Quarterly*, iv (1910), p. 275 et 8. 31. 6 adn. turpius (us)quam *M. Mueller, qui cum Bekkerio nec ante mihi miserius addidit*: turpius quam *MPFUpB OHRnDL dett. Edd. uet., sed* turpius in *M* in fine lineae possum nec *MPFUpBORnDL*: possum et *H* 9 ut sum *M*: ut sim *PFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. Ald.*; uide sis adn. in *Edit. mea huius Libri* 10 ipse *PFUpBOHRnDL*: et ipse *M* fort. recte 11 laude sua *MPFUpBOHRnDL*: laudes suas *D² Ald.* 12 monumento quoque *MPFUpBOHRnDL Ald.*: monumento quoque *Gron.*

- Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrum Romanum; sed Aequi Attium Tullium haud ultra tulere ducem.
- 13 Hinc ex certamine Volsci Aequine imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox proelium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso quam pertinaci certamine confecit.
- 14 Consules T. Sicinius et C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici—nam ii quoque in armis erant—prouincia euenit. Eo anno Hernici deuicti: cum Volscis aequo Marte discessum est.
- 41 Sp. Cassius deinde et Proculus Verginius consules facti. Cum Hernicis foedus ictum; agri partes duae ademptae. Inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul
- 2 Cassius erat. Adiciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum possideri a priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebatur; sed et publica patribus sollicitudo inerat largitione
- 3 consulem periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est, nunquam deinde usque ad hanc
- 4 memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat auctoribus patribus nec omni plebe aduersante, quae primo coeperat fastidire munus
- 5 uolgatum ta ciuibus isse in socios†; saepe deinde et Verginium consulem in contionibus uelut uaticinantiem audiebat pestilens collegae munus esse; agros illos seruitutem iis
- 6 qui acceperint laturos; regno uiam fieri. quid ita enim adsumi socios et nomen Latinum, quid attinuisset Hernicis,

12 Rediere MPUpBORnD^x: redire FHDL

41 4 isse Vorm.² PFUpBOHD^x: egisse M: esse Vorm.² RnDL: exisse Weissenb. Ed. 6: delet. a ciuibus H. J. Mueller: nobis Infinitiuus post fastidire inelegans uidetur et a ciuibus in socios glossematis pars esse posse. An. ut suspicor, in a ciuib. egisse latet ambitiose (cf. § 8)?

5 acceperint Grynaeus: acceperant MPFUpBOHRnDL Ed. Rom. 1469 Ald.

6 attinuisset MPFUpBOHRnDL Ed. Rom. 1469: attinuisset R²D² dett. aliq., fort. recte. De textura sententiae ('Interweaving') uide sis adn. in Edit. mea huius Libri, uel Class. Review, xiv (1900), p. 357

paulo ante hostibus, capti agri partem tertiam reddi, nisi ut
 hae gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popu- 7
 laris iam esse dissuasor et intercessor legis agrariae coeperat.
 Vterque deinde consul, ut certatim, plebi indulgere. Vergi-
 nius dicere passurum se adsignari agros, dum ne cui nisi
 cui Romano adsignentur: Cassius, quia in agraria largitione 8
 ambituosus in socios eoque ciuibus uilior erat, ut alio munere
 sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumento
 pecuniam acceptam retribui populo. Id uero haud secus 9
 quam praesentem mercedem regni aspernata plebes; adeo
 propter suspicionem insitam regni, uelut abundarent omnia,
 munera eius [in animis hominum] respuebantur. Quem ubi 10
 primum magistratu abiit damnatum necatumque constat.
 Sunt qui patrem auctorem eius supplicii ferant: eum cog-
 nita domi causa uerberasse ac necasse peculiumque filii
 Cereri consecrauisse; signum inde factum esse et inscri-
 ptum: 'Ex Cassia familia datum.' Inuenio apud quosdam, 11
 idque propius fidem est, a quaestoribus Caesone Fabio et
 L. Valerio diem dictam perduellionis, damnatumque populi
 iudicio, dirutas publice aedes. Ea est area ante Telluris
 aedem. Ceterum siue illud domesticum siue publicum fuit 12
 iudicium, damnatur Seruio Cornelio Q. Fabio consulibus.

Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. Dulcedo 42
 agrariae legis ipsa per se, dempto auctore, subibat animos,

6 hae gentes *P²FB* (sed hic ha eg-) dett. duo *Ald.*: he gentes *UpO*:
 aegentes *PH*: egentes *MRn?* *DL* duce *MUpOHDL Ed. Rom.*
 1470 *Ald.*: ducem *PFBRn?* habeant *MPFUpBOD^x*: aberant *DL*:
om. H 7 ut certatim *Vorm. MHD?* *L* (sed in *D* fort. accertatim):
 certatim *PFUpBORnD²* 8 reconciliaret *MPFUpBOH*: concili-
 liaret *RnDL* dett. aliq. 9 in animis hominum *MPFUpBOHRn*
DL: seclusi praeexnte Vielhaber, qui etiam insitam damnat, quod uer-
 bum glossematori potius ansam uidetur praeuisse 10 damnatum
 necatumque *MPFUpBOH*: damnatumque negatum dett. unus: neca-
 tum dampnatumque *Rn*: negatum damnatumque *DL* (nec-*D³*): neca-
 tumque *malinus seclusum* supplicii ferant *MPF²(uel F¹)BORn*:
 supplicii fuerant *F*: supplicii ferunt *UpD*: supplicii erunt *H*: sulpicii
 fuerant *L* 11 a quaestoribus *MOHRnDL*: e quaestoribus (uel
 que-) *PFUpB* (non *D*)

accensaque ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis
 eo anno Volscis Aequisque, militem praeda fraudauere.
 2 Quidquid captum ex hostibus est, uendidit Fabius consul
 ac redegit in publicum.

Inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouissimum
 consulem ; tenere tamen patres ut cum L. Aemilio Caeso
 3 Fabius consul crearetur. Eo infestior facta plebes seditione
 domestica bellum externum exciuit. Bello deinde ciuiles
 discordiae intermissae ; uno animo patres ac plebs rebel-
 lantes Volscos et Aequos duce Aemilio prospera pugna
 4 uicere. Plus tamen hostium fuga quam proelium absump-
 5 sit ; adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris
 aedis eodem anno idibus Quintilibus dedicata est ; uota erat
 Latino bello (a) Postumio dictatore ; filius eius duumuir
 6 ad id ipsum creatus dedicauit. Sollicitati et eo anno sunt
 dulcedine agrariae legis animi plebis. Tribuni plebi popu-
 larem potestatem lege populari celebrabant : patres, satis
 superque gratuiti furoris in multitudine credentes esse, lar-
 gitiones temeritatisque inuitamenta horrebant. Acerrimi
 7 patribus duces ad resistendum consules fuere. Ea igitur
 pars rei publicae uicit, nec in praesens modo sed in uenien-
 tem etiam annum M. Fabium, Caesonis fratrem, et magis
 inuisum alterum plebi accusatione Sp. Cassi, L. Valerium,
 consules dedit.

8 Certatum eo quoque anno cum tribunis est. Vana lex
 uanique legis auctores iactando inritum munus facti. Fa-
 bium inde nomen ingens post tres continuos consulatus
 unoque uelut tenore omnes expertos tribuniciis certamini-
 bus habitum ; itaque, ut bene locatus, mansit in ea familia
 9 aliquamdiu honos. Bellum inde Veiens initum, et Volsci

42 5 (a) Postumio *du Rieu* : Postumio *MPFU ρ BOHR η DL* *Ed. Rom.*
 1469 *Ald.* 6 furoris *PFU ρ BR η D² Edd. uet. aliq. : fauoris Vorm. ?*
MOHDL in multitudine *PFU ρ BHR η DL* : in multitudinem *Vorm. ?*
MO (*sed in M* immult-) largitiones *MPFU ρ BOHD* : largitionis
R η L

rebellarunt ; sed ad bella externa prope supererant uires,
 abutebanturque iis inter semet ipsos certando. Accessere 10
 ad aegras iam omnium mentes prodigia caelestia, prope
 cotidianas in urbe agrisque ostentantia minas ; motique ita
 numinis causam nullam aliam uates canebant publice priua-
 timque nunc extis, nunc per aues consulti, quam haud rite
 sacra fieri ; qui terrores tamen eo euasere ut Oppia uirgo 11
 Vestalis damnata incesti poenas dederit.

Q. Fabius inde et C. Iulius consules facti. Eo anno non 43
 segnior discordia domi et bellum foris atrocius fuit. Ab
 Aequis arma sumpta ; Veientes agrum quoque Romanorum
 populantes inierunt. Quorum bellorum crescente cura,
 Caeso Fabius et Sp. Furius consules fiunt. Ortonam, 2
 Latinam urbem, Aequi oppugnabant : Veientes, pleni iam
 populationum, Romam ipsam se oppugnatos minabantur.
 Qui terrores cum compescere deberent, auxere insuper ani- 3
 mos plebis, redibatque non sua sponte plebi mos detrac-
 tandi militiam, sed Sp. Licinius tribunus plebis, uenisse
 tempus ratus per ultimam necessitatem legis agrariae patri-
 bus iniungendae, suscepit rem militarem impediendam.
 Ceterum tota inuidia tribuniciae potestatis uersa in aucto- 4
 rem est, nec in eum consules acrius quam ipsius collegae
 coorti sunt, auxilioque eorum dilectum consules habent.

Ad duo simul bella exercitus scribitur ; ducendus Fabio 5
 in Aequos, Furio datur in Veientes. <In Veientes> nihil

10 cotidianas *MOHRnDL dett. aliq. (cotti-MHD) : cotidiana PFUp*
B ; de -tt- cf. c. 27. 12 adn. ita MPFUpBO²HDL : ira Rn dett. duo
Edd. uet. duo Ald. : iam O 11 tamen MPFUpBHRnDL : om.
O : tandem Madv. fort. recte

43 1 Iulius *Sigon. ex Dion. Hal. 8. 90. 5 et Cassiod. Mommsen,*
C. I. L. i², p. 101 : tullius MPFUpBOHRnDL ; cf. 4. 35. 4 adn.

anno non *PFUpBOHRnDL : anno M (fort. recte ; cf. § 4) 2 Orto-*
nam Vorm. MRnD : optonam HL : artonam PFUpB : arctonam O

3 detractandi *MPFOHDL, et sic fere semper meliores codd. quod*
semel monuisse sat erit : detractandi UpRn sed Sp. MPFUpBO :

sed sp. p. *Rn Ald. : sed spurius p̄ H : sed spurius publius DL*

4 acrius . . . consules *om. H ipsius M dett. unus : ipsius eius PF*
UpBORnDL dett. Edd. uet. aliq. Ald. 5 Furio Vorm. ? MHRnDL :

- 6 dignum memoria gestum [est]; et in Aequis quidem Fabio aliquanto plus negotii cum ciuibus quam cum hostibus fuit. Vnus ille uir, ipse consul, rem publicam sustinuit, quam
 7 exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. Nam cum consul praeter ceteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem ut solo equitatu emissio exercitum hostium funderet, insequi
 8 fusos pedes noluit; nec illos, et si non adhortatio inuasi ducis, suum saltem flagitium et publicum in praesentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit
 9 gradum adcelerare aut si aliud nihil, stare instructos. Iniussu signa referunt, maestique—crederes uictos—exsecrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in
 10 castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quaesita sunt; adeo excellentibus ingeniis citius defuerit ars qua ciuem regant quam qua hostem superent.
 11 Consul Romam rediit non tam belli gloria aucta quam inri-

Spurio *PFUpBO*. Ceterum in *codd.* melioribus clausulae hae sic ordinantur (quamquam ex cc. 44. 11 et 46. 1 constat *Fabium contra Aequos, Furium contra Veientes pugnasse*): ducendus (ducentea *M*, corr. *M*²: dicendus *O*) Fabio in Veientes (uenientes *MFB*, corr. *M*²*F*²), in Aequos Furio datur (dat. *B*), et in Aequis quidem nihil dignum memoria (memoria dignum *PB*: memora *D*) gestum est; Fabio aliquanto plus negotii cum ciuibus quam cum hostibus fuit *MPFUpBOHRnDL*: Fabio in Aequos, in Veientes Furio datur et in Veientibus quidem *dett.* *aliq.* *Signon. Glar. Drak.* *Rationem mutationis nostrae plenius confirmatam in Class. Quart. iv (1910), p. 276 reperies; quam ualde confirmatam duximus postquam Maio demum mense anni 1911 inueni in M signa " quae et alibi clausulas transponendas denotant (e.g. § 7 inf.) post datur (hac forma ≡) et post gestum ab M scripta, ab M^x erasa; et inter gestum et est trium litterarum spatium quo stetit olim hoc siglum; datur in fine lineae stat. In OD interpunctum est post inueientes, datur, est. In F signum aliquod supra et ante ducendus (duc-) erasum, aliudque (fort. ex casu ortum) inter lineas sic ¹ ductum infra Fabio quod ante in ue(n)ientes stat supra Fabio quod ante aliquanto stat. In P " memoria " dignum sic notata et ante gestum est spatium solito largius; etiam post datur et ante in aequos. Cf. Praef. 1; 1. 43. 11; 2. 38. 2; 8. 8. 4; 8. 31. 5 7 bello edidit *MPFUpBO Rn*: edidit bello *HDL*, sed in *D* ante edidit et post bello add. *z D*² 8 postmodo *MPFBODL*: postmodum *UpH* stare *Muretus, D*²? : instare *MPFUpBHRnDL*: instrare *O* 9 iniussu *Vorm.?* *MPFUp BRnDL*: iniussi *F*¹*H*: inuasi *O**

tato exacerbatoque in se militum odio. Obtinuere tamen patres ut in Fabia gente consulatus maneret : M. Fabium consulem creant ; Fabio collega Cn. Manlius datur.

Et hic annus tribunum auctorem legis agrariae habuit. 44 Tib. Pontificius fuit. Is eandem uiam, uelut processisset Sp. Licinio, ingressus dilectum paulisper impediit. Perturbatis iterum patribus Ap. Claudius uictam tribuniciam potestatem dicere priore anno, in praesentia re, exemplo in perpetuum, quando inuentum sit suis ipsam uiribus dissolui. neque enim unquam defuturum qui et ex collega uictoriam 3 sibi et gratiam melioris partis bono publico uelit quaesitam ; et plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulum paratos fore, et unum uel aduersus omnes satis esse. darent 4 modo et consules et primores patrum operam ut, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis rei publicae ac senatui conciliarent. Praeceptis Appi moniti patres et uniuersi 5 comiter ac benigne tribunos appellare, et consulares ut cuique eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim auctoritate obtinuere ut tribuniciae potestatis uires salubres uellent rei publicae esse, quattuor- 6 que tribunorum aduersus unum moratorem publici commodi auxilio dilectum consules habent.

Inde ad Veiens bellum profecti, quo undique ex Etruria 7 auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia concitata quam quod in spem uentum erat discordia intestina dissolui rem Romanam posse. Principesque in omnium Etruriae 8 populorum conciliis fremebant aeternas opes esse Romanas nisi inter semet ipsi seditionibus saeuiant ; id unum uene-

11 Manlius *Ald. ex c. 47. 1 inf., sic etiam Dion. Hal. 9. 5. 1. Diod. 11. 50* (Cn. Mallius Cassiod. *Mommsen, C. I. L. i², p. 101*) : Manilius *MPFUpBHRnL* : Mamilius *OD* : Mamilcus *D³?*

44 3 qui et ex *MPUpOHDL* : *om. et FBRn Edd. uet. aliq.* 5 eorum *MPFUpBOH* : *om. RnDL dett., fort. recte* 6 quattuorque *dett. aliq., Sigon. (cf. 2. 33. 2 ; 3. 30. 7) : noque M : nouemque M²PFUpB OHRnDL dett. Edd. uet. duo (IX pro IV facillimo scribarum errore)* moratorem *MPFUpBOH* : oratorem *M³RnDL*

- 9 num, eam labem ciuitatibus opulentis repertam ut magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum, partim patrum consiliis, partim patientia plebis, iam ad extrema uenisse. duas ciuitates ex una factas; suos cuique parti
 10 magistratus, suas leges esse. primum in dilectibus saeuire solitos, eosdem in bello tamen paruissse ducibus. qualicumque urbis statu, manente disciplina militari sisti potuisse; iam non parendi magistratibus morem in castra quoque Romanum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in
 11 ipso certamine, consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis, signa deserta, imperatorem in acie relictum,
 12 iniussu in castra reditum. profecto si instetur, suo milite uinci Romam posse. nihil aliud opus esse quam indici ostendique bellum; cetera sua sponte fata et deos gesturos. Hae spes Etruscos armauerant, multis in uicem casibus uictos uictoresque.
- 45 Consules quoque Romani nihil praeterea aliud quam suas uires, sua arma horrebant; memoria pessimi proximo bello exempli terrebat ne rem committerent eo ubi duae simul
 2 acies timendae essent. Itaque castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi: diem tempusque forsitan ipsum
 3 leniturum iras sanitatemque animis allaturum. Veiens hostis Etruscique eo magis praepropere agere; lacessere ad pugnam primo obequitando castris prouocandoque, postremo ut nihil mouebant, qua consules ipsos, qua exerci-
 4 tum increpando: simulationem intestinae discordiae remedium timoris inuentum, et consules magis non confidere quam non credere suis militibus; nouum seditionis genus, silentium otiumque inter armatos. Ad haec in nouitatem
 5 generis originisque qua falsa, qua uera iacere. Haec cum

45 1 Consules ... proximo *om. B* proximo *Vorm.? PFUpOHRn DL: proximi M* exempli *M¹PFUpBOHRnDL: exemplo M* terrebat *Vorm.² MPUpOH Edd. uet.: tenebat FB: terrebant RnDL: terrebantur Vorm. D² dett. Ald.* 4 non confidere *PFUpBORn DL: confidere M: non coN in fine lineae, fidere omittens H, cf. 4. 27. 6; 8. 4. 10; 10. 7. 10 adnn.*

sub ipso uallo portisque streperent, haud aegre consules pati; at imperitae multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora uersare et ab intestinis auertere malis; nolle inultos hostes, nolle successum non patribus, non consulibus; externa et domestica odia certare in animis. Tandem superant externa; adeo superbe insolenterque hostis eludebat. Frequentes in praetorium conueniunt; poscunt pugnam, postulant ut signum detur. Consules uelut deliberabundi 7 capita conferunt, diu conloquuntur. Pugnare cupiebant, sed retro reuocanda et abdenda cupiditas erat, ut aduersando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum immaturam rem agi; nondum tempus pugnae esse; castris se tenerent. Edicunt inde ut abstineant pugna; si quis iniussu pugnauerit, ut in hostem animaduersuros. Ita dimissis, quo minus consules uelle credunt, 9 crescit ardor pugnandi. Accendunt insuper hostes ferocius multo, ut statuisset non pugnare consules cognitum est: quippe impune se insultaturos; non credi militi arma; rem 10 ad ultimum seditionis erupturam, finemque uenisse Romano imperio. His freti occursant portis, ingerunt probra; aegre abstinent quin castra oppugnent. Enimuero non ultra contumeliam pati Romanus posse; totis castris undique ad consules curritur; non iam sensim, ut ante, per centurionum principes postulant, sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat; tergiuersantur tamen. Fabius 12 deinde ad crescentem tumultum iam metu seditionis collega concedente, cum silentium classico fecisset: 'Ego istos, Cn. Manli, posse uincere scio: uelle ne scirem, ipsi fecerunt.

5 multitudini *MPFUpBO* *Edd. uet. aliq.*: multitudinis *M³HRnDL* *dett. aliq. Ald.* 7 retro reuocanda *MPFBORnDL*: retro uocando *H*: retro uocanda *dett. aliq.*: reuocanda *Up* abdenda *dett. unus, Gebhard*: addenda *MPFUpBOHRnDL* *Edd. uet. duo Ald.* 9 Accendunt *MPFUpBRnDL* *Edd. uet. duo Ald.*: accendit *OH*: accedunt *dett. aliq.* 11 Romanus *MPFUpBL*: Romanos *M³OH* *Edd. uet.*: Romanis *D*: Romani *D³* non iam *Rn* *dett. aliq. Ald.*: non tam *MPFUpBO^x* *in ras. HDL* 12 Manli *Ed. Frob. 1535*: Manili *MPFUpBOHRnDL*

- 13 Itaque certum est non dare signum nisi uictores se redituros ex hac pugna iurant. Consullem Romanum miles semel in acie fefellit: deos nunquam fallit.' Centurio erat M. Flauo-
 14 leius, inter primores pugnae flagitator. 'Victor' inquit, 'M. Fabi, reuertar ex acie'; si fallat, Iouem patrem Gradiuumque Martem aliosque iratos inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat. Iuratis datur signum; arma capiunt; eunt in pugnam irarum speique
 15 pleni. Nunc iubent Etruscos probra iacere, nunc armati
 16 sibi quisque lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua patrum, eximia uirtus fuit; Fabium nomen [Fabia gens] maxime enituit; multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt.
- 46 Instruitur acies, nec Veiens hostis Etruscaeque legiones detractant. Prope certa spes erat non magis secum pugnaturos quam cum Aequis; maius quoque aliquod in tam inritatis animis et occasione ancipiti haud desperandum esse facinus. Res aliter longe euenit; nam non alio

13 itaque *MPFUpBOH*: ita *RnDL* *dett. aliq. Ald.* certum est *P*, optime (in tali oratione): certum atque decretum est *MOHRnDL*: certum est atque decretum *P²FUpB*; glossema, ut fieri solet, aliter in alios codices inrepsit (*Praef. 5 adn.*) iurant *Vorm. M¹PFBOHRnDL*: iurant esse *M?*: iurent *UpD² dett. Edd. uet. Ald.*

14 iratos *Vorm. MPFUpOD²? Edd. uet. plures*: iuratos *dett. unus Edd. uet. aliq. Ald.*: ratos *HRnDL*: iratus *D³*: natos *Ed. Rom. 1469*

15 Nunc iubent *PFUpBORnD¹*: nuncque iubent *M*: nunc iubentes *H fort. recte*: nunc iubent et *D*: nunc iubente *L* armati sibi *Vorm. M uel M¹PFBOHRnL Ed. Rom. 1470*: armatis ibi *M? D*: armatis sibi *Rn²D² dett. Ald.*: armato sibi *Up Edd. uet.* 16 Fabia gens secluserit *Madv. (in M maioribus litteris scriptum est. cf. adn. ad 1. 49. 7).* Et in hanc textus partem plura inrepsisse probabile uidetur ex *D* codicis condicione ubi 8 lineae quae c. 45. 16—c. 46. 2 continent tot in se quaeque litteras habent: 59, 58, 65, 66, 67, 63, 53, 55; in illa quae 67 praebet, stat uox pugnaerint; uide infra: et in *O* fabium nomen. *sci ad fin. lineae* maxime *MPFBORnDL*: om. *UpH dett. unus*

46 1 detractant *OHRn*: detractant *M²PFUpBDL*: detractant *M*, cf. 2. 43. 3 *adn.* quam *H*: add. pugnarint *M*, pugnaerint *PFUpBRnDL*, pugnaerunt *O*; *Harleianum* iam confirmat *Dominicani* abundantia, uide *adn. c. 45. 16 sup.* aliquod *MOHD (in H aliqd)*: aliquot *PFBL*: aliud *Up*: om. *Rn*

ante bello infestior Romanus—adeo hinc contumeliis hostes, hinc consules mora exacerbauerant—proelium iniit. Vix 3 explicandi ordinis spatium Etruscis fuit, cum pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quam emissis, pugna iam in manus, iam ad gladios, ubi Mars est atrocissimus, uenerat. Inter primores genus Fabium insigne specta- 4 culo exemploque ciuibus erat. Ex his Q. Fabium—tertio hic anno ante consul fuerat—principem in confertos Veientes euntem ferox uiribus et armorum arte Tuscus, incautum inter multas uersantem hostium manus, gladio per pectus transfigit; telo extracto praeceps Fabius in uolnus abiit. Sensit utraque acies unius uiri casum, cedebatque inde 5 Romanus cum M. Fabius consul transiuit iacentis corpus obiectaque parma, ‘Hoc iurastis’ inquit, ‘milites, fugientes uos in castra redituros? Adeo ignauissimos hostes magis timetis quam Iouem Martemque per quos iurastis? At ego 6 iniuratus aut uictor reuertar aut prope te hic, Q. Fabi, dimicans cadam.’ Consuli tum Caeso Fabius, prioris anni consul: ‘Verbisne istis, frater, ut pugnent, te impetraturum credis? Di impetrabunt per quos iurauere; et nos, ut 7 decet procures, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius quam adhortando accendamus militum animos.’ Sic in primum infensis hastis prouolant duo Fabii, totamque mouerunt secum aciem.

Proelio ex parte una restituto, nihilo segnus in cornu 47 altero Cn. Manlius consul pugnam ciebat, ubi prope similis fortuna est uersata. Nam ut altero in cornu Q. Fabium, 2

3 ordinis *MPFUpBOHRnDL* Ald.: ordines *Rn²*, Gron. 4 insigne *MPFUpBOHRnDL*: insigni *Reiz*, male uersantem *D²* (uel *D¹*) dett. Ed. Rom. 1469 Ald.: uersantes *MPFUpBOHRnDL*
5 transiuit *MPFBOHRn*: transiliuit *UpDL*: transiliit dett. alig. Edd. uet. 6 Caeso dett. unus, cf. c. 43. 1: gaius *MPFBORnDL*: c. *Up*: graus *H* 7 infensis *MPFUpBHRnDL* Ald. (cf. 4. 10. 3): infestis *O*, *Sobius* (cf. c. 20. 2): in infensos *M²*: plura uide sis in Ed. mea huius Libri

47 1 Manlius *MPFBHDL* et sic infra: Manilius *UpOD²*: ‘ter Manlius, semel Manilius habet *Vorm.*’ Rhenan.

sic in hoc ipsum consulem Manlium iam uelut fusos agentem hostes et impigre milites secuti sunt et, ut ille graui uolnere ictus ex acie cessit, interfectum rati gradum rettulere; cessissentque loco, ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam partem citato equo aduectus, uiuere clamitans collegam, se uictorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoque ad restituendam aciem se ipse coram offert. Duorum consulum cognita ora accendunt militum animos. Simul et uanior iam erat hostium acies, dum abundante multitudine freti, subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda. In quae haud magno certamine impetu facto cum praedae magis quam pugnae memores tererent tempus, triarii Romani qui primam inruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nuntiis quo loco res essent, conglobati ad praetorium redeunt et sua sponte ipsi proelium renouant. Et Manlius consul reuectus in castra, ad omnes portas milite opposito hostibus uiam clauserat. Ea desperatio Tuscis rabiem magis quam audaciam accendit. Nam cum incursantes quacumque exitum ostenderet spes uano aliquotiens impetu issent, globus iuuenum unus in ipsum consulem insignem armis inuadit. Prima excepta a circumstantibus tela; sustineri deinde uis nequit; consul mortifero uolnere ictus cadit, fusique circa omnes. Tuscis crescit audacia; Romanos terror per tota castra trepidos agit, et ad extrema uentum foret ni legati rapto consulis corpore patefecissent una porta hostibus uiam. Ea erumpunt; consternatoque agmine abeuntes in uictorem alterum incidunt consulem; ibi iterum caesi fusique passim.

Victoria egregia parta, tristis tamen duobus tam claris funebus. Itaque consul decernente senatu triumphum,

5 In quae MOHRnD¹: in que L: in quo D: inde PFUpB cum Gron., M: dum M² uel M¹PFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.; cf. 1. 40. 7 adn., et 2. 6. 8 tererent MPF³UpO³HD²: terrerent FOL: tererentur B: terrent RnD: terunt R² dett. alig. potuerant MOHD¹ Edd. uet. duo: potuerunt PFUpB: poterant RnDL 7 sustineri PFUpBOHL: sustinere MD 10 consul MOHRnL Ed. Rom.

si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respondit; se familia funesta Q. Fabi fratris morte, re publica ex parte orbā [consule altero amisso] publico priuatoque deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto triumpho depositus triumphus 11 clarior fuit; adeo spreta in tempore gloria interdum cumulatior rediit. Funera deinde duo deinceps collegae fratrisque ducit, idem in utroque laudator, cum concedendo illis suas laudes ipse maximam partem earum ferret. Neque imme- 12 mor eius quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabiis plurimi dati, nec alibi maiore cura habiti. Inde populares iam esse Fabii, nec hoc ulla nisi salubri rei publicae arte.

Igitur non patrum magis quam plebis studiis K. Fabius 48 cum T. Verginio consul factus neque belli neque dilectus neque ullam aliam priorem curam agere quam ut iam aliqua ex parte incohata concordiae spe, primo quoque tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio 2 anni censuit priusquam quisquam agrariae legis auctor tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere; captium agrum plebi quam maxime aequaliter darent; uerum esse habere eos quorum sanguine ac sudore partus sit. Aspernati patres sunt; questi quoque quidam nimia 3

1469: consuli PFUpB dett.: cons. D consule altero amisso *seclusi*: in FOD inter puncta stat, quae in Frara sunt amisso F¹RnDL dett. Ed. Rom. 1469: omisso MPFUpBOH 11 rediit MPFUpB OHRnDL: redit D² dett. unus Edd. uet. duo Ald. 12 ulla Gruter: ulla re MP²UpOHRn sed in M re maioribus litteris (cf. c. I. 49. 7 adn.): nulla re PFB: ualerem (uel cal-) D: ualerem L. Voce arte in parte corrupta, additamentum re necessarium fuit reipublicae arte Gruter, iam ab FB (reiparte in utroque) confirmatus: reip. parte MP UpOHRnDL Ald.

48 1 K. Fabius] Cesio Fabius Rn² dett. duo et sic Fasti Capitol. per plura testimonia, Momms. C. I. L. i², p. 101: c. fabius UpHDL: g. fabius Vorm. PBO: q. fabius F³ in rasura: c, fabius (sic) M (fort. ex cē- i.e. cae- natum) belli Hearne, iam a D (ut puto) confirmatus: bella MPFUpBOHRnD¹L

gloria luxuriare et euanescere uiuidum quondam illud Caesonis ingenium.

- 4 Nullae deinde urbanae factiones fuere; uexabantur incursionibus Aequorum Latini. Eo cum exercitu Caeso missus in ipsorum Aequorum agrum depopulandum transit. Aequi se in oppida receperunt murisque se tenebant; eo nulla
 5 pugna memorabilis fuit. At a Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis, actumque de exercitu foret, ni K. Fabius in tempore subsidio uenisset. Ex eo tempore neque pax neque bellum cum Veientibus fuit; res proxime
 6 formam latrocinii uenerat. Legionibus Romanis cedebant in urbem; ubi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello in uicem eludentes. Ita neque omitti tota res nec perfici poterat; et alia bella aut praesentia instabant, ut ab Aequis Volscisque, non diutius quam recens dolor proximae cladis transiret quiescentibus, aut mox moturos [se] apparebat Sabinos semper infestos
 7 Etruriamque omnem. Sed Veiens hostis, adsiduus magis quam grauis, contumeliis saepius quam periculo animos agitabat, quod nullo tempore neglegi poterat aut auerti alio
 8 sinebat. Tum Fabia gens senatum adiit. Consul pro gente loquitur: 'Adsiduo magis quam magno praesidio, ut scitis, patres conscripti, bellum Veiens eget. Vos alia bella curate, Fabios hostes Veientibus date. Auctores sumus tutam ibi
 9 maiestatem Romani nominis fore. Nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est; res publica et milite illic et pecunia uacet.' Gratiae ingentes
 10 actae. Consul e curia egressus comitante Fabiorum agmine, qui in uestibulo curiae senatus consultum expectantes

5 proxime *Ed. Frob.* 1535 (*cf. e. g. c.* 41. 11): proxime in *PFUpBH RnDL Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: proximae in *M*: proxima in *O*: proxime iam *Zingerle* 6 quam *MPFUpBOHRnDL*: add. dum *M. Mueller* ex abundantia sua moturos se *MPFUpBOHRnDL*: se delet *Madv.* recte: nam etiam si alia bella aut pro aut alia bella *Liuiana* licentia (*cf. c.* 27. 2) poni putes, ne sic quidem recte currat sententia

steterant, domum redit. Iussi armati postero die ad limen consulis adesse; domos inde discedunt.

Manat tota urbe rumor; Fabios ad caelum laudibus 49
ferunt: familiam unam subisse ciuitatis onus; Veiens bel-
lum in priuatam curam, in priuata arma uersum. si sint 2
duae roboris eiusdem in urbe gentes, deposcant haec Vol-
scos sibi, illa Aequos: populo Romano tranquillam pacem
agente omnes finitimos subigi populos posse. Fabii postera
die arma capiunt; quo iussi erant conueniunt. Consul palu- 3
datus egrediens in uestibulo gentem omnem suam instructo
agmine uidet; acceptus in medium signa ferri iubet. Nun-
quam exercitus neque minor numero neque clarior fama et
admiratione hominum per urbem incessit. Sex et trecenti 4
milites, omnes patricii, omnes unius gentis, quorum neminem
ducem sperneres, egregius quibuslibet temporibus senatus,
ibant, unius familiae uiribus Veienti populo pestem mini-
tantes. Sequebatur turba propria alia cognatorum sodalium- 5
que, nihil medium, nec spem nec curam, sed immensa
omnia uoluentium animo, alia publica sollicitudine excitata,
fauore et admiratione stupens. Ire fortes, ire felices iubent, 6
inceptis euentus pares reddere; consulatus inde ac trium-
phos, omnia praemia ab se, omnes honores sperare. Prae- 7
tereuntibus Capitolium arcemque et alia templa, quidquid
deorum oculis, quidquid animo occurrit, precantur ut illud
agmen faustum atque felix mittant, sospites breui in patriam
ad parentes restituant. In cassum missae preces. Infelici 8
uia, dextro iano portae Carmentalis, profecti ad Cremeram
flumen perueniunt. Is opportunus uisus locus communien-
do praesidio.

10 redit *MHRnDL Ald.*: rediit *PFUpBO Edd. uet. duo*

49 3 minor *PFBOHRnDL*: ut minorin *M*: ut minor *M*¹: minor
in *Up* 4 sperneres, egregius sane diuinitus *Madvig* (*cf. Ov. F.*
2. 200 e quis dux fieri quilibet aptus erat; *et Eutrop. 1. 14*): sperneret
egregius *MFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* 5 alia publica *PFUp*
BORnDL: aliqua publica *H*: publica *M* fauore *Vorm.? MPFUp*
BOH Ed. Rom. 1469: ex fauore *RnDL Ald.*

- 9 L. Aemilius inde et C. Seruilius consules facti. Et donec nihil aliud quam in populationibus res fuit, non ad praesidium modo tutandum Fabii satis erant, sed tota regione qua Tuscus ager Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hostium, uagantes per utrumque finem, fecere. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit, dum et Veientes accito ex Etruria exercitu praesidium Cremerae oppugnant, et Romanae legiones ab L. Aemilio consule adductae cominus cum Etruscis dimicant acie; quamquam uix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit; adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt subsidiaque locant, inuecta subito ab latere Romana equitum ala non pugnae modo incipiendae sed consistendi ademit locum. Ita fusi retro ad saxa Rubra—ibi castra habebant—, pacem supplices petunt. Cuius impetratae, ab insita animis leuitate, ante deductum Cremera Romanum praesidium paenituit.
- 50 Rursus cum Fabiis erat Veienti populo, sine ullo maioris belli apparatu, certamen; nec erant incursiones modo in agros aut subiti impetus <in> incursantes, sed aliquotiens aequo campo conlatisque signis certatum, gensque una populi Romani saepe ex opulentissima, ut tum res erant, Etrusca ciuitate uictoriam tulit. Id primo acerbum indignumque Veientibus est uisum; inde consilium ex re natum insidiis ferocem hostem captandi; gaudere etiam multo successu Fabiis audaciam crescere. Itaque et pecora praedan-

10 dum et MOHRnDL Ed. Rom. 1469: et dum P: dum FUpB
 11 dirigendi MPFUpBOHRnDL, hic rectissime (i.e. 'in rectum ordinem redigendi'; contra derigere significat 'in certum finem intendere'); cf. c. 6. 8 adn.

50 modo . . . incursantes om. RnDL sed in D hiatus siglum ¶d (ex h. d. 'hic deficit' correptum) quod deleuit D^a, omitta in marg. supplens: incursiones id L; tum pro sed, se DL, sed D². Plura huius sigli exempla praebet Walters, *Class. Review*, xvii (1903), p. 161; cf. i. 39. 1 adn. <in> incursantes Goebel: incursantes ium P: incursantes lupi M (sed lupi maioribus litteris, cf. c. 39. 3 adn.): incursantium P²FUpBOHD^a marg. dett. aliq.: occursantium Karsten; malim totum absit, sed si interpolatio est, antiquior esse quam omissio in RnDL debet

tibus aliquotiens, uelut casu incidissent, obuiam acta, et agrestium fuga uasti relictī agri, et subsidia armatorum ad arcendas populationes missa saepius simulato quam uero pauore refugerunt. Iamque Fabii adeo contempserant hos- 5 tem ut sua inuicta arma neque loco neque tempore ullo crederent sustineri posse. Haec spes prouexit ut ad conspecta procul a Cremera magno campi interuallo pecora, quamquam rara hostium apparebant arma, decurrerent. Et 6 cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent palatique passim uaga, ut fit pauore iniecto, raperent pecora, subito ex insidiis consurgitur; et aduersi et undique hostes erant. Primo clamor circumlatus exterruit, 7 dein tela ab omni parte accidebant; cocuntibusque Etruscis, iam continenti agmine armatorum saepti, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spatio et ipsi orbem colligere, quae res et paucitatem eorum insignem et multitudinem 8 Etruscorum, multiplicatis in arto ordinibus, faciebat. Tum 9 omissa pugna, quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se omnes inclinant; eo nisi corporibus armisque rupere cuneo uiam. Duxit uia in editum leniter collem. 10 Inde primo restitere; mox, ut respirandi superior locus spatium dedit recipiendique a pauore tanto animum, pepulere etiam subeuntes, uincebatque auxilio loci paucitas, ni iugo circummissus Veiens in uerticem collis euasisset. Ita supe- 11 rior rursus hostis factus. Fabii caesi ad unum omnes praesidiumque expugnatum. Trecentos sex perisse satis conuenit, unum prope puberem aetate relictum, stirpem genti Fabiae dubiisque rebus populi Romani saepe domi bellicae uel maximum futurum auxilium.

7 accidebant *Gebhard*: accedebant *MPFUpBOHRnDL Edd. vet. Ald.* 8 et paucitatem *Vorm.? M Ed. Rom. 1470: om. et PFUpBOHRnDL Edd. vet. aliq. Ald.* 10 leniter *dett. aliq. Ed. Rom. 1469: leuiter MPFUpBOHRnDL (cf. I. 34. 8)* uincebatque *MF³UpRnD³ Ed. Rom. 1469 Ald.: uincebantque PFBODL* 11 aetate *M¹(uel M²) PFBODL dett. Edd. vet. duo Ald.: aetatem MUp, fort. recte (cf. I. 3. 1; I. 35. 1)*

- 51 Cum haec accepta clades est, iam C. Horatius et T. Mene-
 2 nius consules erant. Menenius aduersus Tuscos uictoria
 3 elatos confestim missus. Tum quoque male pugnatum est,
 et Ianiculum hostes occupauere; obsessaque urbs foret,
 super bellum annona premente—transierant enim Etrusci
 Tiberim—, ni Horatius consul ex Volscis esset reuocatus.
 Adeoque id bellum ipsis institit moenibus, ut primo pugna-
 tum ad Spei sit aequo Marte, iterum ad portam Collinam.
 4 Ibi quamquam paruo momento superior Romana res fuit,
 meliorem tamen militem, recepto pristino animo, in futura
 proelia id certamen fecit.
 5 A. Verginius et Sp. Seruilius consules fiunt. Post accep-
 tam proxima pugna cladem Veientes abstinuere acie; po-
 6 pulationes erant, et uelut ab arce Ianiculo passim in Roma-
 num agrum impetus dabant; non usquam pecora tuta, non
 7 agrestes erant. Capti deinde eadem arte sunt qua ceperant
 Fabios. Secuti dedita opera passim ad inlecebras propulsa
 pecora praecipitauere in insidias; quo plures erant, maior
 caedes fuit. Ex hac clade atrox ira maioris cladis causa
 atque initium fuit. Traiecto enim nocte Tiberi, castra Ser-
 uili consulis adorti sunt oppugnare. Inde fusi magna caede
 in Ianiculum se aegre recepere. Confestim consul et ipse
 transit Tiberim, castra sub Ianiculo communit. Postero die
 luce orta nonnihil et hesternae felicitate pugnae ferox, magis

51 r clades est iam *Crevier*: clades esset iam *MPFU_pBOHRn²D³*
 (*sed Rn² in ras. amplius trium litterarum*: clade se etiam *DL*, quod
 tamen proxime ex *cet* (i. e. esset) potius quam ex *ē* (i. e. est) natum erit.
Pulandum est igitur est primo in cet per lituram aliquam mutatum

T. Menenius *MPFU_pB*: t. meneius *O*: Ī. menenius *H*: l. menenius
RnDL: meliorum codicum lectionem comprobant etiam *Fastorum later-*
culi fontes C. I. L. i², p. 101 4 *Sp. Seruilius Rn dett. unus, cf.*
c. 52. 6 (et sic Cassiod. C. I. L. ib.): p. seruilius *MPFU_pBOHDL*
 proxima pugna *Gron.*, *D²*: proxime pugna *Duel D¹*: proxime pugnae
D²: proximam pugnae (uel -gne) *MPFU_pBOHRnL* acie *MRnD³*:
 aciem *PFU_pBOHDL* ab arce *MPFU_pBOHRnL*: om. *H*: ararce
D²: Ianiculo *Madv.*: Ianiculi *MPFU_pBOHRnDL* 7 Postero
MPFBOHRnDL: postera (ut et codd. meliores in c. 49. 2) *Up* (ut fere
 semper) *Ed. Rom. 1469 Ald.* felicitate *MOHRnDL*: felicitas *P²F*

tamen quod inopia frumenti quamuis in praecipitia, dum celeriora essent, agebat consilia, temere aduerso Ianiculo ad 8 castra hostium aciem erexit, foediusque inde pulsus quam pridie pepulerat, interuentu collegae ipse exercitusque est seruatus. Inter duas acies Etrusci, cum in uicem his atque 9 illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum.

Vrbi cum pace laxior etiam annona rediit, et aduecto ex 52 Campania frumento, et postquam timor sibi cuique futurae inopiae abiit, eo quod abditum fuerat prolato. Ex copia 2 deinde otioque lasciuire rursus animi et pristina mala, postquam foris deerant, domi quaerere. Tribuni plebem agitare suo ueneno, agraria lege; in resistentes incitare patres, nec in uniuersos modo sed in singulos. Q. Considius et T. 3 Genucius, auctores agrariae legis, T. Menenio diem dicunt. Inuidiae erat amissum Cremerae praesidium, cum haud procul inde statua consul habuisset; ea oppressit, cum et 4 patres haud minus quam pro Coriolano adnisi essent et patris Agrippae fauor hauddum exoleuisset. In multa tem- 5 perarunt tribuni; cum capitis anquisissent, duorum milium aeris damnato multam dixerunt. Ea in caput uertit; negant tulisse ignominiam aegritudinemque; inde morbo absumptum.

UpB: felicitates *M¹P* in praecipitia *Vorm.* *MPFUpBD¹*: om. in *OHRnD* et *D³L* dett. aliq. *Edd. Rom.* 1469, 1470 *Ald.* dum *MPFUpBOHRnDL* (sed fort. cum *M* dum *M¹*) agebat *R²D²Up* dett. *Rhenan.*: agebat *Vorm.* *MPFBOHRnDL* *Ald.*

52 2 in uniuersos *MPFUpBOD^x*: om. in *RnDL* 3 ea oppressit *Gron. optime, et sic M, ut credo*: eam oppressit *M¹ uel M²PFUpBHD³* (ut secundam lect.): eam oppresserunt *ORnDL* (sed ante eam add. siglum $\curvearrowright$, saepe corruptelae notam, *D.* rursus deleuit *D^r*): eum oppres- serunt dett. aliq. 4 hauddum *OH Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: hauddum *MPFUpBRnDL* 5 duorum milium *J. S. Reid optime (in Edit. mea huius Lib.)*: duo milia *MPFHDL* (plene in omnibus): duo mil *B*: duo *O* multam dixerunt dett. unus: multa dixerunt *Rn²*: multam edixerunt *MPFUpBODL*: multa edixerunt *Rn*: multam eduxerunt *H*: multae dixerunt olim *Madv. ex marg. dett. unius*: uide sis adn. in *Ed. mea* absumptum *M* (et uacat spatium quod esse

- 6 Alius deinde reus, Sp. Seruilius, ut consulatu abiit, C. Nautio et P. Valerio consulibus, initio statim anni ab L. Caedicio et T. Statio tribunis die dicta, non ut Menenius, precibus suis aut patrum sed cum multa fiducia innocentiae
 7 gratiaeque tribunicios impetus tulit. Et huic proelium cum Tuscis ad Ianiculum erat crimini. Sed feruidi animi uir ut in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modo sed plebem oratione feroci refutando exprobrandoque T. Meneni damnationem mortemque, cuius patris munere restituta quondam plebs eos ipsos quibus tum saeuiret magistratus,
 8 eas leges haberet, periculum audacia discussit. Iuuit et Verginius collega testis productus, participando laudes; magis tamen Menenianum—adeo mutauerant animum—profuit iudicium.
- 53 Certamina domi finita: Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerant. P. Valerius consul accitis Latini-
 norum Hernicorumque auxiliis cum exercitu Veios missus castra Sabina, quae pro moenibus sociorum locata erant, confestim adgreditur; tantamque trepidationem iniecit ut dum dispersi alii alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium uim, ea porta cui signa primum intulerat caperetur.
 2 Intra uallum deinde caedes magis quam proelium esse. Tumultus e castris et in urbem penetrat; tamquam Veis captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt. Pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra
 3 adoriuntur. Paulisper auersi turbatique sunt; deinde et

capere potest sed nihil erasum est): absumptum esse *PF³HDL* (*sed in P-m pleniore calamo, cf. I. 41. 4 adn.*): absumptum est *F?*: adsumptum est *B*: assumptum est *O* 6 L. Caedicio *HRn* (*cf. Dion. Hal. 9. 28. 1*): l. ceditio *ODL*: t. caeditio *PFB*: t. caedicio *Up*: ceditio *M* 7 ante sic tum *M³HRn² dett. Ed. Rom. 1469*: antes ictum *M*: ante se ictum *L*: ante se ictu *D*: ante ictum *PFB* (*sed in F linea infra has uoces ducta*): ante id tum *Up*: ante sicut tum *O* saeuiret *MPFUpBORn*: seuire *HDL*: seruiret *D³*

53 1 alii alia *MPFBRnD³ uel D¹L*, 'lectio uetus' *Rhenan. (quod Drak. hic de Vorm. intellegit) Ed. Rom. 1469*: alialia *D?*: alii alii *OH dett. aliq.*: alii alio *dett. unus*: alii *Up*

ipsi utroque uersis signis resistunt, et eques ab consule immissus Tuscos fundit fugatque, eademque hora duo exercitus, duae potentissimae et maxime finitimae gentes superatae sunt. Dum haec ad Veios geruntur, Volsci Aequique 4 in Latino agro posuerant castra populatique fines erant. Eos per se ipsi Latini adsumptis Hernicis, sine Romano aut duce aut auxilio castris exuerunt; ingenti praeda praeter 5 suas reciperatas res potiti sunt. Missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius; mos, credo, non placebat, sine Romano duce exercituque socios propriis uiribus consiliisque bella gerere. Nullum genus calamitatis contumeliaeque non editum in Volscos est, nec tamen perpelli potueret ut acie dimicarent.

L. Furius inde et C. Manlius consules. Manlio Veientes 54 prouincia euenit; non tamen bellatum; indutiae in annos quadraginta petentibus datae frumento stipendioque imperato. Paci externae confestim continuatur discordia domi. 2 Agrariae legis tribuniciiis stimulis plebs furebat. Consules, nihil Meneni damnatione, nihil periculo deterriti Seruili, summa ui resistunt. Abeuntes magistratu Cn. Genucius tribunus plebis arripuit.

L. Aemilius et Opiter Verginius consulatum ineunt; 3 Vopiscum Iulium pro Verginio in quibusdam annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quoscumque consules habuit, rei ad populum Furius et Manlius circumeunt sordidati non plebem magis quam iuniores patrum. Suadent 4

3 maxime finitumae MPFBHDL (in DL finitū egentes: in B finitum agentes): maxumae finitimae O 4 posuerant MODL: posuerunt PFUpBH; sed pluribus in locis Plusquamperfecto utitur Liuius ubi tempus actionis accuratius statuere nequit, e.g. 3. 24. 9; 7. 25. 10; 9. 21. 1; 9. 23. 2; cf. etiam Imperfecti usum 2. 39. 9; 2. 51. 1 5 reciperatas MPFBH: recuperatas P²F¹UpORnDL 6 perpelli Rn² dett. unus Ald.: perpeti (ex perpeli natum) Vorm. MPFUpBOH RnDL dett.: perlici Edd. uet.

54 1 Manlius O (cf. § 3): manilius MPFUpHRnDL (et sic Cassiod., cf. C. I. L. i², p. 103): manibus B Manlio MO: manilio PFUpB HRnDL 2 Paci P²F²Rn²D²: pacis PF? UpBOHRnDL: facis M 3 Manlius MOHRnDL: manilius FFUpB sordidati MO

monent honoribus et administratione rei publicae abstineant; consulares uero fasces, praetextam, curulemque sellam nihil aliud quam pompam funeris putent; claris insignibus uelut infulis uelatos ad mortem destinari. quod si consulatus tanta dulcedo sit, iam nunc ita in animum inducant consulatum captum et oppressum ab tribunicia potestate esse; consuli, uelut apparitori tribunicio, omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse; si se commouerit, si respexerit patres, si aliud quam plebem esse in re publica crediderit, exsilium Cn. Marci, Meneni damnationem et mortem sibi proponat ante oculos. His accensi uocibus patres consilia inde non publica sed in priuato seductaque a plurium conscientia habuere, ubi cum id modo constaret, iure an iniuria, eripiendos esse reos, atrocissima quaeque maxime placebat sententia, nec auctor quamuis audaci facinori deerat. Igitur iudicii die, cum plebs in foro erecta expectatione staret, mirari primo quod non descenderet tribunus; dein cum iam mora suspectior fieret, deterritum a primoribus credere et desertam ac proditam causam publicam queri; tandem qui obuersati uestibulo tribuni fuerant nuntiant domi mortuum esse inuentum. Quod ubi in totam contionem pertulit rumor, sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alii alio. Praecipuus pauor tribunos inuaserat, quam nihil auxilii sacratae leges haberent morte collegae monitos. Nec patres satis moderate ferre laetitiam, adeoque neminem noxiae paenitebat, ut etiam insontes fecisse uideri uellent, palamque ferretur malo domandam tribuniciam potestatem.

Ed. Rom. 1469: sordidatim PFUpB: sordidaque HRnDL (nam in noni saeculi scriptura haud procul distat -ti ab -q): sordidatique D³

5 nunc MOHDL Ald., cf. 3. 39. 9 adn.: tunc PFUpB 6 proponat Up (Häggström) uel Up² (Frig.)? Ald.: proponant MPFBOH RnDL 7 consilia MPFUpBOHRnDL Ald.: concilia Gron. fort. recte, cf. c. 28. 3 habuere MOHRn²DL dett. aliq. Ed. Rom. 1469 Ald.: habere PFUpBRnD², fort. recte 10 malo PFUpBOH RnDL: malam M: malam malo Alsch. fort. recte, cf. 7. 4. 7

Sub hac pessimi exempli uictoria dilectus edicitur, pauen- 55
 tibusque tribunis sine intercessione ulla consules rem pera-
 gunt. Tum uero irasci plebs tribunorum magis silentio 2
 quam consulum imperio, et dicere actum esse de libertate
 sua; rursus ad antiqua reditum; cum Genucio una mortuam
 ac sepultam tribuniciam potestatem. aliud agendum ac
 cogitandum quomodo resistatur patribus; id autem unum 3
 consilium esse ut se ipsa plebs, quando aliud nihil auxilii
 habeat, defendat. quattuor et uiginti lictores apparere
 consulibus et eos ipsos plebis homines; nihil contemptius
 neque infirmius, si sint qui contemnant; sibi quemque ea
 magna atque horrenda facere. His uocibus alii alios cum 4
 incitassent, ad Voleronem Publilium de plebe hominem
 quia, quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere,
 lictor missus est a consulibus. Volero appellat tribunos.
 Cum auxilio nemo esset, consules spoliari hominem et uirgas 5
 expediri iubent. 'Prouoco' inquit, 'ad populum' Volero,
 'quoniam tribuni ciuem Romanum in conspectu suo uirgis
 caedi malunt quam ipsi in lecto suo a uobis trucidari.' Quo
 ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere et spoliare
 lictor. Tum Volero et praeualens ipse et adiuuantibus 6
 aduocatis repulso lictore, ubi indignantium pro se acerri-
 mus erat clamor, eo se in turbam confertissimam recipit
 clamitans: 'Prouoco et fidem plebis imploro. Adeste, 7
 ciues; adeste, commilitones; nihil est quod exspectetis
 tribunos quibus ipsis uestro auxilio opus est.' Concitati 8
 homines ueluti ad proelium se expediunt, apparebatque
 omne discrimen adesse; nihil cuiquam sanctum, non pub-
 lici fore, non priuati iuris. Huic tantae tempestati cum se 9

55 1 sub hac . . . uictoria *MPF³UpBOHRnDL Ald., cf. 27. 15. 8*
(Put.) et Caesar, B. Civ. 1. 27. 3: sub hanc uictoriam *Gron., fort. recte*
 2 quomodo *PFUpBOHRnDL*: modo *M* 3 sint *PFUpBOH*
RDL: sunt *M* (*uix recte, sed cf. 2. 15. 3; 2. 58. 5; 3. 2. 3*) 6 Tum
 Volero . . . lictore *om. O* Tum *MP²FUpBHDL*: *om. P* recipit
MPUpOH Ed. Rom. 1469 Ald.: recepit *FBRnDL*

consules obtulissent, facile experti sunt parum tutam maiestatem sine uiribus esse. Violatis lictoribus, fascibus fractis, e foro in curiam compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret uictoriam. Conticescente deinde tumultu cum in senatum uocari iussissent, queruntur iniurias suas, uim
 10 plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententiis, uicere seniores quibus ira patrum aduersus temeritatem plebis certari non placuit.

56 Voleronem amplexa fauore plebs proximis comitiis tribunum plebi creat in eum annum qui L. Pinarium P. Furium
 2 consules habuit. Contraque omnium opinionem, qui eum uexandis prioris anni consulibus permissurum tribunatum credebant, post publicam causam priuato dolore habito, ne uerbo quidem uiolatis consulibus, rogationem tulit ad populum ut plebeii magistratus tributis comitiis fierent. Haud parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur, sed quae patriciis omnem potestatem per clientium suffragia
 4 creandi quos uellent tribunos auferret. Huic actioni gratissimae plebi cum summa ui resisterent patres, nec quae una uis ad resistendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio, auctoritate aut consulum aut principum adduci posset, res tamen suo ipsa molimine grauis certaminibus in annum
 5 extrahitur. Plebs Voleronem tribunum reficit: patres, ad ultimum dimicationis rati rem uenturam, Ap. Claudium Appi filium, iam inde a paternis certaminibus inuisum infestumque plebi, consulem faciunt. Collega ei T. Quinctius datur.

56 1 plebi (*plene*) MPFBOHRnDL: plebis Rn²D² 2 permissurum HRnDL Ald.: permissurum administraturum Vorm. M: administraturum permissurum PU^pB: administraturum F² et (ut uidetur) FO Edd. net.: pertinacissimum administraturum Ed. Rom. 1470 plebeii O: plebei MU^pHRnDL: plebi et PFB 4 nec quae Up Ed. Ven. 1470 Ald.: neque (uel neq.) MPFBOHRnDL dett. Edd. Rom. 1469 et 1470 uis MPFU^pBOHRnDL dett. Edd. net. Ald.: uia Koch, pessime ipsa molimine PFUpBOD²: ipsa olimine RnL?: ipsa olimine MHDL?

Principio statim anni nihil prius quam de lege agebatur. 6
 Sed ut inuentor legis Volero, sic Laetorius, collega eius,
 auctor cum recentior tum acrior erat. Ferocem faciebat 7
 belli gloria ingens, quod aetatis eius haud quisquam manu
 promptior erat. Is, cum Volero nihil praeterquam de lege
 loqueretur, insectatione abstinens consulum, ipse [in] accu-
 sationem Appi familiaeque superbissimae ac crudelissimae
 in plebem Romanam exorsus, cum a patribus non consu-
 lem, sed carnificem ad uexandam et lacerandam plebem 8
 creatum esse contenderet, rudis in militari homine lingua
 non suppetebat libertati animoque. Itaque deficiente ora- 9
 tione, 'Quando quidem non facile loquor' inquit, 'Quirites,
 quam quod locutus sum praesto, crastino die adeste; ego
 hic aut in conspectu uestro moriar aut perferam legem'.
 Occupant tribuni templum postero die; consules nobilitas- 10
 que ad impediendam legem in contione consistunt. Sum-
 moueri Laetorius iubet, praeterquam qui suffragium ineant.
 Adulescentes nobiles stabant nihil cedentes uiatori. Tum 11
 ex his prendi quosdam Laetorius iubet. Consul Appius
 negare ius esse tribuno in quemquam nisi in plebeium;
 non enim populi sed plebis eum magistratum esse; nec 12
 illam ipsam submouere pro imperio posse more maiorum,
 quia ita dicatur: 'Si uobis uidetur, discedite, Quirites.'
 Facile contemptim de iure disserendo perturbare Laetorium
 poterat. Ardens igitur ira tribunus uiatorem mittit ad con- 13
 sulem, consul lictorem ad tribunum, priuatum esse clami-
 tans, sine imperio, sine magistratu; uiolatusque esset tribu- 14

6 auctor . . . aetatis eius *om. L* auctor *MPFUpBOHRnD Ed. Rom. 1469 Ald. Gron., rectissime: actor dett. alq.* 7 [in] accusa-
 tionem *Vorm. MPFUpBOHRnDL Ald. : in seclisit Crevier, cf. c. 38.*
 2: iam accusationem *C. Schenkl* ac crudelissimae *MPFUpBOH*
DL: om. Rn 9 facile *MPFBOHRnDL Ald. Gron. (cf. e.g. 25.*
15. 9; Verg. G. 3. 309): facile et Up: tam facile Ed. Mogunt. 1518
 10 occupant *PFUpBOHRnDL*: occupabant *M* 11 ius esse *M¹P²*
UpOD¹: ius esset MPhRnDL: iussit FB 12 illam ipsam *scripsi,*
cf. 3. 9. 10 et 4. 51. 8: illum ipsum MPFUpBORnDL dett. Edd. uet.:
illum ipsum H facile *Drak., dett. unus: facile et MPFUpBOH*
RnDL Ald.

nus, ni et contio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset, et concursus hominum in forum ex tota urbe concitatae multitudinis fieret. Sustinebat tamen Appius pertinacia
 15 tantam tempestatem, certatumque haud incruento proelio foret, ni Quinctius, consul alter, consularibus negotio dato ut collegam ui, si aliter non possent, de foro abducerent, ipse nunc plebem saeuientem precibus lenisset, nunc orasset tribunos ut concillum dimitterent; darent irae spatium;
 16 non uim suam illis tempus adepturum, sed consilium uiribus additurum; et patres in populi et consulem in patrum fore potestate.

57 Aegre sedata ab Quinctio plebs, multo aegrius consul alter a patribus. Dimisso tandem concilio plebis senatum
 2 consules habent. Vbi cum timor atque ira in uicem sententias uariassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandum auocabantur, eo plus abhorrebant a certatione animi, adeo ut Quinctio gratias agerent quod eius opera
 3 mitigata discordia esset. Ab Appio petitur ut tantam consularemaiestatem esse uellet quanta esse in concordia ciuitate posset; dum tribunisque et consules ad se quisque omnia trahant, nihil relictum esse uirium in medio; distractam laceratamque rem publicam; magis quorum in
 4 manu sit quam ut incolumis sit quaeri. Appius contra testari deos atque homines rem publicam prodi per metum ac deserui; non consulem senatui sed senatum consuli deesse; grauiore accipi leges quam in Sacro monte acceptae sint. Victus tamen patrum consensu quieuit; lex silentio perfertur.

56 14 hominum MPFU $\bar{p}$ BOHRnD³L : hominu D : secl. Forchham., fort. recte

57 2 auocabantur dett. unus : aduocabantur PFU $\bar{p}$ BOHDL : aduocabatur M 3 concordia ciuitate PFU $\bar{p}$ BOHRnD^x : concordia ciuitatem DL (-em fort. ex praec. maiestatem repetitum) : cordia ciuitatem M : concordia ciuitate M¹ uel M² : concordia ciuitatis M³ tribunique et consules Alsch. : tribuniq' consules M : tribunique consules PDL 'antiqua lectio' Rhenan. : tribuni et consules OH : tribuni consulesque P²FU $\bar{p}$ BRn² dett. aliq. : tribunique consulesque D², Rhenan. : fort. consules tribunique (cf. 3. 2. 11 odioque ira in F) distractam MF³ORnDL Edd. uet. : distructam H : districtam PFU $\bar{p}$ B

Tum primum tributis comitiis creati tribuni sunt. Nu- 58
mero etiam additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso
auctor est. Nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. 2
Numitorium, M. Duillium, Sp. Icilium, L. Maecilium.

Volscum Aequicumque inter seditionem Romanam est 3
bellum coortum. Vastauerant agros ut si qua secessio ple-
bis fieret ad se receptum haberet; compositis deinde rebus
castra retro mouere. Ap. Claudius in Volscos missus, 4
Quinctio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia saeuitia
Appi quae domi esse, liberior quod sine tribuniciis uinculis
erat. Odisse plebem plus quam paterno odio: se uictum 5
ab ea; se unico consule electo aduersus tribuniciam potes-

58 I additos *F*³ *Ed. Mogunt.* 1519: addito *D*: addito *MP*²*FUpBO*
*HRnD*²*L*: addito *P* 2 *Duillium* *F*² *Madv.*: *Duellium* *MPFUpB*
OHRnDL *delt.*; *sed* c. 61. 2 *inf.* *idem* homo *Duillius* uocatur in *MPFUp*
HRnDL, *Diullius* in *PB*, *Duellius* in *O*; in 3. 35. 5 *eadem* gens *Duellia*
sed nouiens eodem in *Libro* tribunus plebis *M. Duillius* uel *Duilius* nomi-
natur (3. 52. 1 et 2; 54. 12 et 13; 55. 14; 59. 1; 64. 4 et 6 et 11),
semel *Kaeso Duilius* (uel *Duillius*) decemuir 3. 35. 11; in sequentibus,
quinque locos cognouimus quorum in uno (7. 21. 6) *C. Duellius* quin-
queur (paene certe plebeius), in quattuor (5. 13. 3; 7. 16. 1; 8. 16. 1 et
14) *Duilli* uel *Duillii* nominantur. Constat autem *Duiliam* et *Duilliam*
gentem unam et eandem fuisse, ultimo reipublicae saeculo per -ll- scrip-
tam, prius per -l- tantum. Sed per leges phoneticas sermonis Latini quo
in urbe homines utebantur non licet hanc formam cum *Duellio* conciliare.
Aut igitur *Duellii* (quicumque et quandocumque exstiteret) originem
aliam habuere; aut nulli omnino fuere (quod credi uelat *Cic. Orator*, c.
45. 153); aut, si diuinare licet, haec familia plebeia et fortasse rustica -i-
suum pingui sono enuntiare (cum *Aequis Volscis* *Oscis*) solita, non ante
perit quam hanc sermonis sui proprietatem fabulae maxime populari, et
certe prius ore quam per scripta traditae, imposuerunt; cum tamen
interea scripti *Fasti* (cf. *C. I. L.* i², p. 348) *Duilius* (postea *Duillius*)
solos agnoscere uoluerint. Ex codicum testimoniis *Liuium* (uel saltem
Nicomachos) una tantum scribendi ratione usum esse cum nos uix
adfirmare audeamus, officii esse nostri duximus lectori uarietatem codi-
cum et locorum simpliciter submittere *Icilium* *Edd.* uet. (cf. 3. 32.
7 et seq. et *Dion. Hal.* 10, e.g. c. 49): *ilicium* *MPFUpBOH*: *illicium*
RnDL *Maecilium* scripsi (cf. *The Italic Dialects*, pp. 573 et 575):
Mecilium *MPFUpO*: *melicium* *BHRnDL* 3 *Aequicumque* *M*³
(eq-) *D*⁵ *marg. Rn*: et quicumque *M*? *PFUpBOHDL* est bellum
*M*³ *Ed. Rom.* 1469: et bellum *MPFUpBOHRnDL* 5 odio *Vorm.*?
M (spatio dehinc relicto, cf. c. 52. 5): odio quod *M*²*PFUpBOHRnL*: odio
qd *D* (quid an quod?): odio. Quid? *Weissenb.* fort. recte electo
Vorm.? *MRn*: iecto *PFUpBOHDL*: iecto *D*²

tatem perlatam legem esse, quam minore conatu, nequa-
 6 quam tanta patrum spe, priores impedierint consules. Haec
 ira indignatioque ferocem animum ad uexandum saeuo im-
 perio exercitum stimulabat. Nec ulla ui domari poterat;
 7 tantum certamen animis imbibérant. Segniter, otiose, negle-
 genter, contumaciter omnia agere; nec pudor nec metus
 coercebat. Si citius agi uellet agmen, tardius sedulo incede-
 8 re; si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam
 remittere industriam; praesenti uoltus demittere, tacite prae-
 tereuntem exsecrari, ut inuictus ille odio plebeio animus
 9 interdum moueretur. Omni nequiquam acerbitate prompta,
 nihil iam cum militibus agere; a centurionibus corruptum
 exercitum dicere; tribunos plebei cauillans interdum et
 Volerones uocare.

59 Nihil eorum Volsci nesciebant, instabantque eo magis,
 sperantes idem certamen animorum aduersus Appium habi-
 turum exercitum Romanum quod aduersus Fabium consulem
 2 habuisset. Ceterum multo Appio quam Fabio uiolentior
 fuit; non enim uincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus,
 sed uinci uoluit. Productus in aciem turpi fuga petit castra,
 nec ante restitit quam signa inferentem Volscum munimentis
 3 uidit foedamque extremi agminis caedem. Tum expressa
 uis ad pugnandum, ut uictor iam a uallo submoueretur
 hostis, satis tamen appareret capi tantum castra militem
 Romanum noluisse, alioqui gaudere sua clade atque igno-

5 impedierint *Rhenan.*: impedierant *D Ald.*: impedierunt *Vorm.*
MPFUpBOH? *RuDL* (*sed in H signum dubium -cr⁷; sed -runt*
per -r̄ uel saepius -rē denotatur: et in O hasta secunda -u- litterae
pleniore calamo scripta est, quod scribae haesitationem indicare saepius
repperimus (1. 41. 4 *adn.*). Cum haec ita sint, indicatuum hic per
 erit 2. 15. 3 (*et* 3. 2. 3; 8. 31. 5; 9. 41. 16) defendere uix audemus

6 imbibérant (*uel inb-*) *MPFUpBOHD³*: imbiberat *Rn*: imbiberauit
DL 7 omnes *F² uel F⁴ UpO Ed. Rom.* 1469: omne *MPFB*:
 omnem *M²HRnDL* 8 demittere *Ed. Rom.* 1470: dimittere *MP*
FUpBOHRnDL 9 plebei *Vorm. MPFBDL*: plebeios *UpOH*

59 3 alioqui *Walters dett. unius (Portugallensis) correctorem secutus*:
 alio *Portug.*: alii *MPFUpBOHRnDL* (*scil. alioq (i suprascr.) in alio*
(i suprascr.) casu mutatum est): alibi *Weissenb.*: alia *Crevier*

minia. Quibus nihil infractus ferox Appi animus cum in- 4
 super saeuire uellet contionemque aduocaret, concurrunt ad
 eum legati tribunique, monentes ne utique experiri uellet
 imperium, cuius uis omnis in consensu oboedientium esset ;
 negare uolgo milites se ad contionem ituros passimque ex- 5
 audiri uoces postulantium ut castra ex VolSCO agro mouean-
 tur ; hostem uictorem paulo ante prope in portis ac uallo
 fuisse, ingentisque mali non suspicionem modo sed apertam
 speciem obuersari ante oculos. Victus tandem, quando qui- 6
 dem nihil praeter tempus noxae lucrarentur, remissa contione
 iter in insequentem diem pronuntiari cum iussisset, prima
 luce classico signum profectionis dedit. Cum maxime agmen 7
 e castris explicaretur, Volsci, ut eodem signo excitati, nouis-
 simos adoriuntur. A quibus perlatus ad primos tumultus eo
 pauore signaque et ordines turbauit ut neque imperia exaudiri
 neque instrui acies posset. Nemo ullius nisi fugae memor. 8
 Ita effuso agmine per stragem corporum armorumque euasere
 ut prius hostis desisteret sequi quam Romanus fugere. Tan- 9
 dem conlectis ex dissipato cursu militibus consul, cum reuo-
 cando nequiquam suos persecutus esset, in pacato agro castra
 posuit ; aduocataque contione inuectus haud falso in prodi-
 torem exercitum militaris disciplinae, desertorem signorum, 10
 ubi signa, ubi arma essent singulos rogicans, inermes milites,
 signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariosque 11
 qui reliquerant ordines, uirgis caesos securi percussit : cetera
 multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti.

Contra ea in Aequis inter consulem ac milites comitate ac 60

5 exaudiri *MOHRnDL* : exaudire *PFUpB* obuersari *PFUpOB*
*HD*³ : ac uersari *M* : obseruari *RnDL* 6 remissa *MPFUpBOHRn*
DL (cf. 7. 11. 9 ; *Cic. Phil.* viii. 8. 25 et 9. 27) : omissa *Madv.* 7 e
 castris *PUpBOHRn* : castris *MFDL* (sed hi ambo agmine pro agmen)
 perlatus *MOHDL* (platus) : prolatus *PFUp* (platus) : platus *B*
 9 consul *PFUpBOHL* : consul *D* : om. *M* falso *MUpOHRnDL* :
 falsa *PFB* 10 duplicariosque *Vorm.* *MUp dett.* unus *Ald.* : dupli-
 cariosque *Vorm.*² *PFBOHRnDL* *Edd. uet.* ; in *inscc.* fere semper -car-
 (u. e. g. *C. I. L.* iii *Ind. Munerum Milit.*), raro -ciar- (*ibid.* x. 1873)

60 1 milites *MPFUpBOH* : militem *RnDL* *Edd. uet. aliq. Ald.*

- beneficiis certatum est. Et natura Quinctius erat lenior, et saeuitia infelix collegae quo is magis gauderet ingenio suo
 2 effecerat. Huic tantae concordiae ducis exercitusque non ausi offerre se Aequi, uagari populabundum hostem per agros passi; nec ullo ante bello latius inde acta est praeda.
 3 Ea omnis militi data est. Addebantur et laudes, quibus haud minus quam praemio gaudent militum animi. Cum duci, tum propter ducem patribus quoque placatior exercitus rediit, sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans.
- 4 Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisque annum exactum insignem maxime comitia tributa efficiunt, res
 5 maior uictoria suscepti certaminis quam usu. Plus enim dignitatis comitiis ipsis detractum est patres ex concilio submouendo, quam uirium aut plebi additum est aut demptum patribus.
- 61 Turbulentior inde annus excepit L. Valerio T. Aemilio consulibus, cum propter certamina ordinum de lege agraria
 2 tum propter iudicium Ap. Claudii, cui acerrimo aduersario legis causamque possessorum publici agri tamquam tertio consuli sustinenti M. Duillius et Cn. Siccus diem dixere.

2 offerre *MP²FUp*: auferre *B*: aufere *P*: efferre *OHRnDL* passi *M³UpOH* *Edd. uet.*: passim *MPFBRn?* *DL* (*cf. cc. 17. 6 et 34. 3*)
 acta est praeda. Ea omnis *scripsi*: acte praede ea domn *M*: acte praede ea omnis *M² uel M¹*, 'antiqua lectio' *Rhenan.*: acte praedae omnis *PRn*: acte praede omnis *FBDL*: actae praedae omnis *UpO*: actae praedae omnes *H*: acta praeda. Omnis *Ald.* 3 rediit *PFUpBOH*: redit *Vorm. MRnDL* 5 suscepti *MOHRnDL*: suscepta *PFUpB*
 patres *Alsch. praeuente dett. unius (Pal. sec.) correctore*: patribus *PFUpBOHRnDL Ald.*: patrib. (*i.e. patribus*) *M sed -ib. extra lineam et litteris maioribus (cf. c. 50. 1 adn.)* submouendo *MPFUpBOHRnDL*: submouendis *Ald.*

61 1 L. Valerio *PFUpBO Ald.*: 1. p. ualerio *Vorm. MHRnDL*
 T. Aemilio (*uel em-*) *MPFUpBORnDL*: t ac milio *H*: Ti. Aemilio *Sigon. ex Dion. Hal. 9. 51. 1 et 59. 1* 2 consuli *MUp? OHRnDL*
Edd. Rom. 1469 et 1470: consulibus *PFB* sustinenti *F³OHRnDL*
Edd. Rom. 1469 et 1470: sustinente *MPFUpB* Duillius
MFUpHRnDL: diullius *PB*: duellius *O*; *uide sis c. 58. 2 adn.*

Nunquam ante tam inuisus plebi reus ad iudicium uocatus 3
 populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. Patres 4
 quoque non temere pro ullo aequae adnisi sunt : propugnato-
 rem senatus maiestatisque uindicem suae, ad omnes tribuni-
 cios plebeiosque oppositum tumultus, modum dumtaxat in
 certamine egressum, iratae obici plebi. Vnus e patribus ipse 5
 Ap. Claudius et tribunos et plebem et suum iudicium pro
 nihilo habebat. Illum non minae plebis, non senatus preces
 percellere unquam potuere, non modo ut uestem mutaret
 aut supplex prensaret homines, sed ne ut ex consueta quidem
 asperitate orationis, cum ad populum agenda causa esset,
 aliquid leniret atque submitteret. Idem habitus oris, eadem 6
 contumacia in uultu, idem in oratione spiritus erat, adeo ut
 magna pars plebis Appium non minus reum timeret quam
 consulem timuerat. Semel causam dixit, quo semper agere 7
 omnia solitus erat, accusatorio spiritu, adeoque constantia
 sua et tribunos obstupescit et plebem ut diem ipsi sua
 uoluntate prodicerent, trahi deinde rem sinerent. Haud ita 8
 multum interim temporis fuit ; ante tamen quam prodicta
 dies ueniret, morbo moritur. Cuius laudationem cum tribu- 9
 nus plebis impedire conaretur, plebs fraudari sollemni honore

3 plenus paternarum *F³UpOHDL* : .m. plenus paternarum *P* :
 .m. plepaternarum *B* : paternarum *M*. Scil. altera haec uox plenus in
 marginem archetypi exciderat, unde eam *M* recipere noluit, *P* cum ansa
 (cf. *Class. Quarterly*, v (1911), p. 6) rursus intulit. Nam .m. illud
 Parisiense aut ex -ũ ultima uocis suarum littera, aut ex om(issum) uel
 n(ota) uel h. s. uel similibus (I. 39. 1) ortum erit 7 quo *MOHRn*
DL dett. Edd. Rom. 1469, 1470 : quoque *PFUpB*, quod tutatur *Alsch.*
 'et quo' interpretans et plebem *MF²* (uel *F¹*) *UpOHRnDL* : plebem
PFB prodicerent *OH* : prodicerent *M* : producerent *PFUpB*
RnD (et *D³*) *Edd. Rom.* 1469 et 1470 *Ald.* : praeducerent *D²* : praed-
 icerent *dett. aliq. : om. L* 8 prodicta *MPB* : pdicta (*pro* pdicta)
F : prodicit *H* : pdicta *F³* (i.e. postdicta) : praedicta *ORnDL dett.*
Ald. 9 laudationem cum *Vorm.* : cum laudationem *MPFUpBOH*
Edd. uet. duo : conlaudationem cum *RnD Ald.* : conlaudationem *L*
 tribunus plebis *dett. aliq. (cum Fragn. Haverk.) Ed. Rom.* 1470 : tr.
 pl. *MPFUpBOHRnDL Ed. Rom.* 1469 : tribuni plebis *Vorm. ? dett.*
unus Ald. conaretur *MPFUpBOHRnDL dett. Ed. Rom.* 1470 :

supremum diem tanti uiri noluit, et laudationem tam aequis auribus mortui audiuit quam uiui accusationem audierat et exsequias frequens celebrauit.

- 62 Eodem anno Valerius consul cum exercitu in Aequos profectus, cum hostem ad proelium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. Prohibuit foeda tempestas cum gr² dine ac tonitribus caelo deiecta. Admirationem deinde auxit signo receptui dato adeo tranquilla serenitas reddita ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit.
- 3 Omnis ira belli ad populationem agri uertit. Alter consul Aemilius in Sabinis bellum gessit. Et ibi, quia hostis moeni⁴ bus se tenebat, uastati agri sunt. Incendiis deinde non uillarum modo sed etiam uicorum quibus frequenter habitabatur Sabini exciti cum praedatoribus occurrissent, ancipiti proelio digressi postero die rettulere castra in tutiora loca.
- 5 Id satis consuli uisum cur pro uicto relinqueret hostem, integro inde decedens bello.
- 63 Inter haec bella manente discordia domi, consules T. Numicius Priscus A. Verginius facti. Non ultra uidebatur latura plebes dilationem agrariae legis, ultimaque uis parabatur, cum Volscos adesse fumo ex incendiis uillarum fugaeque agrestium cognitum est. Ea res maturam iam seditionem ac
- 3 prope erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ad bellum educta ex urbe iuuentute tranquillio⁴ rem ceteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis uano timore Romanis citato agmine abeunt :
- 5 Numicius Antium aduersus Volscos, Verginius contra Aequos profectus. Ibi ex insidiis prope magna accepta clade uirtus

conarentur *Vorm?* *M*³ *dett. alig. Ed. Rom. 1469 Ald. Satis comparet archetypum Nicomachianum tr. pl. conaretur habuisse: si quis tamen Dionysio 9. 54. 6 confisus cum Rhenano, Drak. Madv. putare malit Liuium ipsum plurali numero (-rē-, non -re-) usum esse, minimum sane obstat*

62 2 uelut *HRn²D²* (uel *D¹: D obscuratus*) *dett. alig. Edd. Rom. 1469, 1470 Ald.: uel MPFUpBORn? L*

militum rem prolapsam negligentia consulis restituit. Melius 6
in Volscis imperatum est; fusi primo proelio hostes fugaque
in urbem Antium, ut tum res erant opulentissimam, acti.
Quam consul oppugnare non ausus Caenonem, aliud oppi-
dum nequaquam tam opulentum, ab Antiatribus cepit. Dum 7
Aequi Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini usque ad
portas urbis populantes incessere. Deinde ipsi paucis post
diebus ab duobus exercitibus, utroque per iram consule
ingresso in fines, plus cladium quam intulerant acceperunt.

Extremo anno pacis aliquid fuit, sed, ut semper alias, sol- 64
licitae [pacis] certamine patrum et plebis. Irata plebs inter- 2
esse consularibus comitiis noluit; per patres clientesque
patrum consules creati T. Quinctius Q. Seruilius. Similem
annum priori [consules] habent, seditiosa initia, bello deinde
externo tranquilla. Sabini Crustumino campos citato agmine 3
transgressi cum caedes et incendia circum Anienem flumen
fecissent, a porta prope Collina moenibusque pulsus ingentes
tamen praedas hominum pecorumque egere. Quos Seruilius 4
consul infesto exercitu insecutus ipsum quidem agmen adi-
pisci aequis locis non potuit, populationem adeo effuse fecit,
ut nihil bello intactum relinquerent multiplicique capta
praeda rediret.

Et in Volscis res publica egregie gesta cum ducis tum 5
militum opera. Primum aequo campo signis conlatis pugna-
tum, ingenti caede utrimque, plurimo sanguine; et Romani, 6

63 7 in fines *F²UpD?*: in finis *MPFBO?* *RnD¹L*: in *O* dubium
signum τ fideliter redditur, cf. 1. 7. 5 *adn.*: om. *H*

64 1 sollicitae pacis *MPFUpBOHRnDL* *dett.* *Edd. uet.*: sollicitae
pacis fuit *dett. unus*: sollicitae *dett. unus* (*Lipsiensis*) *Ald.^e*, recte
2 consularibus *MPFUpBOHDL*: om. *Rn* (*optime sed fortasse per*
casum): *add. Rn² post comitiis* T. Quinctius *PFUpB* (*ubi -ntus*)
O (*ubi -ntius*): *T. p. quinctius* (*uel -nt-*) *MHRnDL*, 'antiqua lectio'
Rhenan. consules *MPFUpOHL*: *cōs B*: *conS D*: *deleuit Gron.*
rectissime. Locum condire noluisse uidetur nugator aliquis ex *salino*
uix minus copioso quam quod in cc. 45-6 perpessi sumus 4 *relin-*
querent MPFBRnDL (*scil. populantes*): *relinqueret F² uel F¹Up*
OHD³, *fort. recte* (*non tamen certe*) *cum rediret praebeant MPFUpBO*
HRnDL

quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum rettulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. Impetu facto dum se
 7 putant uincere uicere. Consul metuens ne nimis instando
 8 renouaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci
 dies, uelut tacitis indutiis utrimque quiete sumpta, per quos
 ingens uis hominum ex omnibus Volscis Aequisque populis
 9 in castra uenit, haud dubitans si senserint Romanos nocte
 abituros. Itaque tertia fere uigilia ad castra oppugnanda
 ueniunt. Quinctius sedato tumultu quem terror subitus
 exciuerat, cum manere in tentoriis quietum militem iussis-
 10 set, Hernicorum cohortem in stationem educit, cornicines
 tubicinesque in equos impositos canere ante uallum iubet
 11 sollicitumque hostem ad lucem tenere. Reliquum noctis
 adeo tranquilla omnia in castris fuere ut somni quoque
 Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum,
 quos et plures esse et Romanos putabant, fremitus hinnit-
 usque equorum, qui et insueto sedente equite et insuper
 aures agitante sonitu saeuiebant, intentos uelut ad impetum
 hostium tenuit.

65 Vbi inluxit, Romanus integer satiatumque somno pro-
 ductus in aciem fessum stando et uigiliis Volscum primo
 2 impetu perculit; quamquam cessere magis quam pulsati hostes
 sunt, quia ab tergo erant cliui in quos post principia integris
 ordinibus tutus receptus fuit. Consul ubi ad iniquum locum
 uentum est, sistit aciem. Miles aegre teneri, clamare et
 3 poscere ut percussis instare liceat. Ferocius agunt equites;
 circumfusi duci uociferantur se ante signa ituros. Dum
 cunctatur consul uirtute militum fretus, loco parum fidens,

6 uincere, uicere *Vorm.*? ('germana lectio' Rhenan.) *RnD?* *L* (fort. in *D* uinceret uicere): uincere uincere *MP*: uincere *P²FUpBOH*: uinci uicere *D³* (qui Maronis (*Aen.* 5. 231) minus memor fuit quam *Liuius*, cf. 1. 42. 2; 2. 6. 2; 2. 50. 9 ubi plura in *adn.* Edit. meae huius *Libri* reperiri possunt) 10 tubicinesque *Vorm.*? *PFB* (ubi tuu-) *OH* dett.: tibicinesque *MUpRnDL* dett. aliq. 11 esse et *MOHRnDL*: esset *PFB*: esse *Up*

conclamant se ituros clamoremque res est secuta. Fixis in
 terram pilis quo leuiiores ardua euaderent, cursu subeunt.
 Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa 4
 obiacentia pedibus ingerit in subeuntes, turbatosque ictibus
 crebris urget ex superiore loco. Sic prope oneratum est
 sinistrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum con-
 sul increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore
 metum excussisset. Restitere primo obstinatis animis ; 5
 deinde ut obtinentes locum uim (pro ui) referebant, audent
 ultro gradum inferre et clamore renouato commouent aciem ;
 tum rursus impetu capto enituntur atque exsuperant iniqui-
 tatem loci. Iam prope erat ut ui summum cliui iugum 6
 euaderent cum terga hostes dedere, effusoque cursu paene
 agmine uno fugientes sequentesque castris incidere. In eo
 pauore castra capiuntur : qui Volscorum effugere potuerunt,
 Antium petunt. Antium et Romanus exercitus ductus. 7
 Paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium
 noua ui, sed quod iam inde ab infelici pugna castrisque
 amissis ceciderant animi.

65 4 obiacentia *Vorm.*? ('reponendum' *Rhenan.*) *MPFU_pBOH* :
 abiacentia *RnDL* : adiacentia *Rn*² Sic *MPFU_pBOH* : *om. Rn*
DL 5 Restitere *ORnL Edd. uet.* : restistere *P?* : resistere *M*
*P*² uel *P¹FU_pBHD* uim (pro ui) referebant *scripsimus* (cf. 3. 13.
 4 ; 10. 33. 4 ; *Cic. Mil.* 4. 9 ; et praecipue par pro pari referto *Ter. Eun.*
 3. 1. 55) : uires ferebant *MPFU_pBOHRnDL Ald.* : uires refecerant
Weissenb. : uires reficiebant *Madv.* ; *plura in Class. Quarterly*, v (1911),
p. 1 reperientur

Subscriptio : Titi Liuii ab Vrbe Cond. Lib. II explicit incip Lib. III
 Felicit *M* : incip liber III. Feliciter *P* : εἰς τὴν ὑποτίθεσθαι (tum, uersa pagina)
 Incipit liber tertius *F* : Incip. lib. tertius *Up* : explicit Liber Titi
 Liuii II. Incipit Liber III *O* : silet *B*, *Librum III per lineam capitalibus*
scriptam dumtaxat incipiens His uel horum similibus praepouunt
 Victorianus ūc emendabam dominis Symmachis *HRnDL*

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER III

ANTIO capto, T. Aemilius et Q. Fabius consules fiunt. 1
Hic erat Fabius qui unus extinctae ad Cremeram genti
superfuerat. Iam priore consulatu Aemilius dandi agri plebi 2
fuerat auctor; itaque secundo quoque consulatu eius et
agrarii se in spem legis erexerant, et tribuni, rem contra
consules saepe temptatam adiutore utique consule obtineri
posse rati, suscipiunt, et consul manebat in sententia sua.
Possessores et magna pars patrum, tribuniciis se iactare 3
actionibus principem ciuitatis et largiendo de alieno popula-
rem fieri querentes, totius inuidiam rei a tribunis in consu-
lem auerterant. Atrox certamen aderat, ni Fabius consilio 4
neutri parti acerbo rem expedisset: T. Quincti ductu et
auspicio agri captum priore anno aliquantum a Volscis esse;
Antium, [propinquam] opportunam et maritimam urbem, 5
coloniam deduci posse; ita sine querellis possessorum ple-
bem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Haec 6

I 1 T. Aemilius *OHRnD*: Titus Aemilius *MPUpB* (*sed hic -mel-*):
inde Titus Aemilius *F*³: Titus Amelius *L*: Ti(berius) Aemilius *Sigon*.
ex Dion. Hal. 9. 51. 1 et 59. 1 Fabius qui unus *Ald.*^e: Fabius
Quinctius (*uel -nt-*) qui unus *MPFUpBOHRnDL* 3 Possessores
et magna *MP²FUpBORnDL*: possessorem et magna *P*: possessores,
magna *H fort. recte* 4 T. Quincti *Rn Ald.*^e, *dett. unus* (*Carin-*
thiensis a Zingerleo conlatus): *L.* et *Vinctii dett. alius* (*Lips.*): *L.* Quincti
(*uel Quint-*) *MPFUpBOHDL*; *cf. § 6 et c. 2. 2 et 2. 64. 2 cum adn.*
captum *Cobet, optime*: capti *MPFUpBOHRnDL* 5 propin-
quam opportunam *MPFUpBOH* '*lectio uetus*' *Rhenan.* (*sed in PB*
oportunam): propinquā! apportunā (*sic*) *DL*: propinqua oportunā
*D*²: propinquum *Ald.*: opportunam *Madu.*

sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quinctium A. Verginium P. Furium ; iussi nomina dare
 7 qui agrum accipere uellent. Fecit statim, ut fit, fastidium copia adeoque pauci nomina dedere ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur ; cetera multitudo poscere
 8 Romae agrum malle quam alibi accipere. Aequi a Q. Fabio —is eo cum exercitu uenerat—pacem petiere, inritamque eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere.

2 Q. Seruilius insequenti anno—is enim cum Sp. Postumio consul fuit—in Aequos missus in Latino agro statua habuit. Quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit.

2 Extractum in tertium annum bellum est Q. Fabio et T. Quinctio consulibus. Fabio extra ordinem, quia is uictor
 3 pacem Aequis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nuntiare iussit Q. Fabium consulem dicere se ex Aequis pacem Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum adferre eadem dextera armata quam pacatam
 4 illis antea dederat. quorum id perfidia et periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamen, utcumque sit, etiam nunc paenitere sua sponte Aequos quam pati
 5 hostilia malle. si paeniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore : sin periurio gaudeant, dis magis iratis quam
 6 hostibus gesturos bellum. Haec dicta adeo nihil mouerunt quemquam ut legati prope uiolati sint exercitusque in Algidum aduersus Romanos missus. Quae ubi Romam sunt nuntiata, indignitas rei magis quam periculum consulem alterum ab urbe exciuit. Ita duo consulares exercitus ad

2 1 Q. Seruilius *dett. aliq. Edd. uet.* : Quintius Seruilius *MFUpOH RnDL* : Quinctius Seruilius *PB* statua habuit *POH Ed. Rom.*
 1469 : statua habuit castra *MUpRnDL dett.* : statua habuit castra *B* : statua abiit ; castra *F* 2 et T. Quinctio *MPFUpBORnDL (sed in B -nt-)* : *om.* et *H fort. recte* quia is *MOHRnD¹* : quais *PFB* : quia his *DL* 3 profectus *PFUpBOHRnDL* : *add. est M* pacatam *PFUpRnDL* : pacatorum ? *B (-toŕ in fine lineae)* : paccatam *O* : pacata *M* : pacta *H* 5 gaudeant *UpRnD² dett.* : gaudeat *MPFBOHDL*
 6 sint *M¹ uel M²PFUp²BORnD* : sunt *MUpHL*

hostem accessere acie instructa ut confestim dimicarent. Sed cum forte haud multum diei superesset, unus ab statione hostium exclamat: 'Ostentare hoc est, Romani, non gerere bellum. In noctem imminentem aciem instruitis; 9 longiore luce ad id certamen quod instat nobis opus est. Crastino die oriente sole redite in aciem; erit copia pugnandi; ne timete.' His uocibus irritatus miles in diem 10 posterum in castra reducit, longam uenire noctem ratus quae moram certamini faceret. Tum quidem corpora cibo somnoque curant; ubi inluxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies; tandem et Aequi processere. Proelium fuit utrimque uehemens, quod et Romanus ira odioque pugnabat et Aequos conscientia contracti culpa periculi et desperatio futurae sibi postea fidei ultima audere et experiri cogebat. Non tamen sustinere aciem Romanam Aequi; 12 pulsique cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatio-ribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit; Aequos populationibus incursionibusque meliores 13 esse et multas passim manus quam magnam molem unius exercitus rectius bella gerere.

Relicto itaque castris praesidio egressi tanto cum tumultu 3 inuasere fines Romanos, ut ad urbem quoque terrorem pertulerint. Necopinata etiam res plus trepidationis fecit, quod 2 nihil minus quam ne uictus ac prope in castris obsessus hostis memor populationis esset timeri poterat; agrestesque 3 pauidi incidentes portis non populationem nec praedonum paruas manus, sed omnia uano augentes timore exercitus et

9 certamen *PFUpBORnD^x*: certamen in *MHDL* 10 certamini *M¹* (uel *M*) *PFUpBHD Ed. Rom.* 1469: certamine (i *suprascr.*)
O: certaminis *M¹* uel *M²RnD⁸L* 11 quod et *MPFUpBORnDL*:
om. et *H* ira odioque *MPUp²BOHRnDL*: odioque ira *F* (cf.
 2. 57. 3 *adn.*): ira odia *Up* 12 sustinere *MUpOHDL*: sus-
 tinere *PFB* suos se *MF²UpORnDL*: *om.* se *PFBH*
 3 2 uictus *PFUpBOHRnDL*: uinctus *M*

legiones adesse hostium et infesto agmine ruere ad urbem
 4 clamabant. Ab his proximi audita incerta eoque uaniora
 ferre ad alios. Cursus clamorque uocantium ad arma haud
 multum a pauore captae urbis abesse. Forte ab Alcido
 5 Quinctius consul redierat Romam. Id remedium timori
 fuit; tumultuque sedato uictos timeri increpans hostes,
 6 praesidia portis imposuit. Vocato dein senatu cum ex
 auctoritate patrum iustitio indicto profectus ad tutandos
 fines esset Q. Seruilio praefecto urbis relicto, hostem in
 7 agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est;
 qui, qua uenturum hostem sciebat, grauem praeda eoque
 impeditiore agmine incedentem adgressus, funestam popula-
 8 tionem fecit. Pauci hostium euasere ex insidiis, praeda
 omnis recepta est. Sic finem iustitio, quod quadriduum
 9 fuit, reditus Quincti consulis in urbem fecit. Census deinde
 actus et conditum ab Quinctio lustrum. Censa ciuium
 10 capita centum quattuor milia septingenta quattuordecim
 dicuntur praeter orbos orbisque. In Aequis nihil deinde
 memorabile actum; in oppida sua se recepere, uri sua
 popularique passi. Consul cum aliquotiens per omnem
 hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum
 ingenti laude praedaeque Romam rediit.

4 Consules inde A. Postumius Albus Sp. Furius Fusus.

4 proximi *Ald.^e*: proxume *MRnD*: proxime *Vorm. L dett.*: proximum *PFUpBO*: proximum *H*; *corruptela fort. inde orta quod quis audita in auditu mutare uoluit, ab eoque superscriptum -u quod in proximi postea translatus est* 7 qui qua *MORnD¹ uel D²L*: qui quam *D*: qui quia *PFUpBO¹ uel O²H* incedentem *P²FUpBOH Rn*: incidentem *MPDL* 8 quadriduum *MPFBOHRnDL*: quadriduum *Up Edd. uet.* in urbem *MHRnDL*: in urbe *PFUpBO* 9 actus *MPFUpBO*: factus *HRnDL* septingenta *Weissenb. ex periocha*: acc *Vorm. MPFUpBOH*: et cc *RnL*: et cc (*TI suprascr.*) *D*; signum 10 saepissime in a (*nonnunquam in $\mathfrak{A}$ = et*) *abit, cf. e.g. c. 5. 13 et 10. 14. 21 cum adn.* 10 uri *M¹ uel M²OH*: uiri *PFUpB*: urit *M*: om. *RnDL*

4 1 A. Postumius *R?*, Pighius ex *Fastorum fontibus* (cf. *C. I. L.* i², p. 103): an postumius *M*: Postumius *PFUpBOHDL* Fusus *Sigon. ex Fast. Cap. anni 403 a. C. n. (C. I. L. i², p. 116)*: Fuscus *MPFUpBOHRnDL*: Fusius *Ed. Rom.* 1469

—Furios Fusios scripsere quidam ; id admoneo ne quis im-
 mutationem uirorum ipsorum esse quae nominum est putet.
 —Haud dubium erat quin cum Aequis alter consulum bel- 2
 lum gereret. Itaque Aequi ab Ecetranis Volscis praesidium
 petiere ; quo cupide oblato—adeo ciuitates hae perpetuo
 in Romanos odio certauere—bellum summa ui parabatur.
 Sentiunt Hernici et praedicunt Romanis Ecetranum ad 3
 Aequos descisse. Suspecta et colonia Antium fuit, quod
 magna uis hominum inde, cum oppidum captum esset, con-
 fugisset ad Aequos ; isque miles per bellum Aequicum uel
 acerrimus fuit ; compulsis deinde in oppida Aequis, ea mul- 4
 tudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos
 colonos Romanis abalienauit. Necdum matura re cum 5
 defectionem parari delatum ad senatum esset, datum nego-
 tium est consulibus ut principibus coloniae Romam excitis
 quaererent quid rei esset. Qui cum haud grauate uenissent, 6
 introducti a consulibus ad senatum ita responderunt ad in-
 terrogata ut magis suspecti quam uenerant dimitterentur.
 Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum 7
 alter cui ea prouincia euenerat profectus in Aequos, Herni-
 corum in agro populabundum hostem inuenit, ignarusque
 multitudinis, quia nusquam uniuersa conspecta fuerat, im-
 parem copiis exercitum temere pugnae commisit. Primo 8
 concursu pulsus se intra castra recepit. Neque is finis peri-
 culi fuit ; namque et proxima nocte et postero die tanta ui
 castra sunt circumsessa atque oppugnata ut ne nuntius qui-
 dem inde mitti Romam posset. Hernici et male pugnatum 9

1 Furios Fusios *Ald.^e* : Furios Fusios Fabios *PUpBOHRnDL* :
 Furius Fusios Fabius *MF* : Furius Fusios Fabius et quidam (*sic*
mutato sequentium ordine) *Sabellus* 2 ciuitates hae *O* : ciuitates
 haec *H* : ciuitates ae *Rn* : ciuitatesae *M* : ciuitates aec *M⁴* : ciui-
 tates eae *Vorm. D³* : ciuitate ae *D²* *L* : ciuitate se *PFB* : ciuitates
Up 4 ea multitudo *MHRnDL Ald.* : emultitudo *PFB* (*quod F²*
in (Aequi) se multit. *diuisit*) : multitudo *UpO* 6 haud grauate
PFUpOH (*sed in H -tae*) : aud grauate *B* : aut grauatae *M* : aut
 grauata *D* : aut gratuata *L* : adgrauata *Rn* : haud grauati *Rn²*

et consulem exercitumque obsideri nuntiauerunt, tantumque terrorem incussere patribus ut, quae forma senatus consulti ultimae semper necessitatis habita est, Postumio, alteri consulum, negotium daretur uideret ne quid res publica detri-
 10 menti caperet. Ipsum consulem Romae manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent optimum uisum est: pro consule T. Quinctium subsidio castris cum sociali
 11 exercitu mitti; ad eum explendum Latini Hernicique et colonia Antium dare Quinctio subitarios milites—ita tum repentina auxilia appellabant—iussi.

5 Multi per eos dies motus multique impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam uires Romanas, ut non suffecturas ad omnia, adgressi
 2 sunt; simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa urbemque ipsam, si
 3 qua fortuna daret, temptandam. L. Valerius ad praesidium urbis relictus, consul Postumius ad arcendas populationes
 4 finium missus. Nihil remissum ab ulla parte curae aut laboris; uigiliae in urbe, stationes ante portas praesidiaque in muris disposita, et, quod necesse erat in tanto tumultu,
 5 iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius consul, cum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit et, cum persequi posset, metu substitit ne qua ex parte altera in castra uis
 6 fieret. Furium legatum—frater idem consulis erat—longius extulit cursus; nec suos ille redeuntes persequendi studio neque hostium ab tergo incursum uidit. Ita exclusus multis saepe frustra conatibus captis ut uiam sibi ad castra faceret,

10 Quinctium *MRnDL*: Quintium *O*: Quincium *H*: Quintius *PFUpB*
 5 1 Multi *M³PFUpBOHRnD³L*: ulti *MD* facti *M? PFUpBOH*
RnDL: acti *M¹ uel M²* carpere *MHRnDL Edd. uet.*: capere
PFUpBO Ald. castra oppugnabantur *MPFUpBHRnDL*: ordinem
inuert. O 2 urbemque *PFUpBOHRnDL*: urbem *M uix recte*
 5 in incautum *UpOHRnD³ Edd. uet.*: incautum *Vorm. MPFDL*:
 incatū *B* altera *MPFUpBHRnDL*: om. *O*, add. *O¹ uel O² marg.*
 in castra uis *MPFUpBHRnDL*: uis in castra *O* 6 ab tergo
MOHRnDL: a tergo *PFUpB*

acriter dimicans cecidit. Et consul nuntio circumuenti fra- 7
 tris conuersus ad pugnam, dum se temere magis quam satis
 caute in mediam dimicationem infert, uolnere accepto aegre
 ab circumstantibus ereptus et suorum animos turbauit et
 ferociores hostes fecit; qui caede legati et consulis uolnere 8
 accensi nulla deinde ui sustineri potuere, ut compulsi in
 castra Romani rursus obsiderentur nec spe nec uiribus pares;
 uenissetque in periculum summa rerum, ni T. Quinctius
 peregrinis copiis, † cum Latino Hernicoque exercitu, sub-
 uenisset. Is intentos in castra Romana Aequos legatique 9
 caput ferociter ostentantes ab tergo adortus simul ad signum
 ab se procul editum ex castris eruptione facta, magnam uim
 hostium circumuenit. Minor caedis, fuga effusior Aequo- 10
 rum in agro fuit Romano, in quos palatos praedam agentes
 Postumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat prae-
 sidia, impetum dedit. Hi uagi dissipato agmine fugientes
 in Quinctium uictorem cum saucio consule reuertentem
 incidere; tum consularis exercitus egregia pugna consulis 11
 uolnus, legati et cohortium ultus est caedem. Magnae
 clades ultro citroque illis diebus et inlatae et acceptae.
 Difficile ad fidem est in tam antiqua re quot pugnaverint 12
 ceciderintue exacto adfirmare numero; audet tamen Antias

7 pugnam, dum *dett. aliq. Ed. Rom. 1470*: pugnandum *MPFUpBOH RnDL* mediam *PFUpBOHRnDL*: medio *M* dimicationem infert *PFUpBO*: dimicationem fert *HRnDL*: dimicationem infert *M?*: dimicationis infert *M*³ 8 ut compulsi *scripsimus, cf. § 10 inf. et 1. 41. 7; 3. 50. 10*: cum compulsi *MPFUpBOHRnDL*: quin compulsi *dett. duo*: quin pulsi *dett. unus*: Compulsi (*cum obsidebantur in seq.*) *Ed. Ven. 1495* cum Latino Hernicoque exercitu *MPFUpBOHRnDL*: totum seclum malim ut glossema ad peregrinis copiis *ex c. 4. 11* petitum: cum tantum expulit *Madv.* 9 ab se *scripsimus*: ad se *M*: a se *PUpBOHRnDL*: se *F* 10 Minor . . . dedit *om.* *H* (*in F duas ad amussim lineas explet*) caedis *MPFBRnDL*: caedes (*uel ce-*) *OUpD³, cf. 2. 21. 2 adn.* cum saucio *D² dett. aliq. Ald.*: a saucio *O*: cum a saucio *MPFBHD*: cum a sautio *L*: cum ausatio *Rn*: tum a saucio *Up*: una cum saucio *Als.*, *sed a ex male scripto cū facile nasci potest* 11 egregia *PFUpBOHRnDL*: egregiae *M* quod si quis pro egregie scriptum interpretatus uocem pugna expellere uelit, *haud scio an comprobem*

- 13 Valerius concipere summas : Romanos cecidisse in Hernico agro quinque milia octingentos : ex praedatoribus Aequorum qui populabundi in finibus Romanis uagabantur ab A. Postumio consule duo milia et quadringentos caesos : ceteram multitudinem praedam agentem quae inciderit in Quinctium nequaquam pari defunctam esse caede : interfecta inde quattuor milia et, exsequendo subtiliter numerum, ducentos ait et triginta.
- 14 Vt Romam reditum est et iustitium remissum, caelum uisum est ardere plurimo igni, portentaque alia aut obuersata oculis aut uanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriae indictae, per quas omnia delubra pacem deum exposcentium uirorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinae Hernicaeque ab senatu gratiis ob impigram militiam actis remissae domos. Antiates mille milites, quia serum auxilium post proelium uenerant, prope cum ignominia dimissi.
- 15 6 Comitia inde habita ; creati consules L. Aebutius P. Seruilius. Kalendis Sextilibus, ut tunc principium anni agebatur, consulatum ineunt. Graue tempus et forte annus pestilens erat urbi agrisque, nec hominibus magis quam pecori, et auxere uim morbi terrore populationis pecoribus agrestibusque in urbem acceptis. Ea conluuio mixtorum

13 octingentos (i.e. 10000) MOHL (signum in his ante ccc non a sed a uel a) : a ccc PFUpBD (sed in D et pro praec. quinque milia quod in 11 et mutauit D³) : ccc RnD³ ; cf. c. 3. 9 sup. duo milia i.e. c10 c10) MP11L et sic paene FB (cxcxc) : tria milia Rn? D : cxc Up : om. O quadringentos MPUOHRnDL : trecentos (i.e. ccc) FB 14 Vt Romam Vorm.? MPFUpBOHD³ : in romam RnD? L : inde romam Rn² Ald. reditum est et scripsimus : reditum est Vorm.? MPFUpBOHRnDL : reditum et dett. alig. remissum} add. est MPFUpBOHRnDL : secl. Gruter caelum uisum est PFUpBOHRnDL : om. M 15 domos MPFBOH : domus UpRnDL quia serum MpFUpBRnD³ : qui ad serum OH : quia señ (quod quia serunt significare debet) L : quia seru D? proelium MPFUpOH : praelium B : praedam RnDL dett. alig. : tu, si sapias, iterum atque iterum dubites utrum post proelium a Liuiio profectum sit an a glossematore serum interpretante

6 2 populationis Vorm.? MF³ORnDL : populationes PF? BU? : populationibusque H 3 conluuio Ed. Mogunt. 1518 : conluuione MPF

omnis generis animantium et odore insolito urbanos et
 agrestem confertum in arta tecta aestu ac uigiliis angebat,
 ministeriaque in uicem ac contagio ipsa uolgabant morbos.
 Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici 4
 nuntiant in agro suo Aequos Volcosque coniunctis copiis
 castra posuisse, inde exercitu ingenti fines suos depopulari.
 Praeterquam quod infrequens senatus indicio erat sociis 5
 affictam ciuitatem pestilentia esse, maestum etiam respon-
 sum tulere, ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas
 tutarentur; urbem Romanam subita deum ira morbo popu-
 lari; si qua eius mali quies ueniat, ut anno ante, ut semper
 alias, sociis opem laturos. Discessere socii, pro tristi nuntio 6
 tristiore domum referentes, quippe quibus per se sustinen-
 dum bellum erat quod uix Romanis fulti uiribus sustinuis-
 sent. Non diutius se in Hernico hostis continuit; pergit 7
 inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria
 uastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret,
 perque omnia non praesidiis modo deserta sed etiam cultu
 agresti transirent, peruenere ad tertium lapidem Gabina uia.
 Mortuus Aebutius erat Romanus consul; collega eius Ser- 8
 uilius exigua in spe trahebat animam; adfecti plerique
 principum, patrum maior pars, militaris fere aetas omnis, ut
 non modo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat,
 sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. Munus uigi- 9
 liarum senatores, qui per aetatem ac ualeitudinem poterant,
 per se ipsi obibant; circumitio ac cura aedilium plebi erat;
 ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperii uenerat.

Deserta omnia, sine capite, sine uiribus, di praesides ac 7

Up' ubi coll-) BOHRnDL Edd. Rom. 1469 et 1470 Ald. angebat
 MPFBOHRnDL: angebant *Up dett. unus* contagio MOHDL: con-
 tagia PFUpB 5 ueniat ut anno] *hic incipiunt fragmenta Veronensia,*
a Mommsenio reciperata de quibus uide sis Praefationem nostram § 7
opem MPFUpBOHRnDL: opes Ver. 6 referentes MPFUpBOH
 RnDL: reportantes *Ver.* 7 se in MP²F²UpOHRnD^x: sed in
 FFBDL: se . . . *Ver.* 8 -ultu res pos-] *hic deficit Ver. usque ad*
c. 7. 3 (praeterquam quod uox imperii in § 9 adhuc exstat, unaque et
altera in §§ 1-2 inter quae mente quam pro mentem quam)

- fortuna urbis tutata est, quae Volscis Aequisque praedonum
 2 potius mentem quam hostium dedit. Adeo enim nullam
 spem non potiundi modo sed ne adeundi quidem Romana
 moenia animus eorum cepit tectaque procul uisa atque
 imminentes tumuli auertere mentes eorum, ut totis passim
 3 castris fremitu orto quid in uasto ac deserto agro inter
 tabem pecorum hominumque desides sine praeda tempus
 tererent, cum integra loca, Tusculanum agrum opimum
 copiis, petere possent, signa repente conuellerent transuer-
 sisque itineribus per Labicanos agros in Tusculanos colles
 transirent. Eo uis omnis tempestasque belli conuersa est.
 4 Interim Hernici Latinique pudore etiam, non misericordia
 solum, moti si nec obstitissent communibus hostibus in-
 festo agmine Romanam urbem petentibus nec opem ullam
 obsessis sociis ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt.
 5 Vbi cum hostes non inuenissent, secuti famam ac uestigia
 obuii fiunt descendentibus ab Tusculana in Albanam uallem.
 Ibi haudquaquam aequo proelio pugnatum est, fidesque sua
 6 sociis parum felix in praesentia fuit. Haud minor Romae
 fit morbo strages quam quanta ferro sociorum facta erat.
 Consul qui unus supererat moritur; mortui et alii clari uiri,
 M. Valerius, T. Verginius Rutulus augures, Ser. Sulpicius

7 2 nullam spem *Ver. MPFBOHRnDL*: nulla spes *UpRn² dett.*
aliqu. animus *dett. aliqu.*: animos *MPFUpBOHRnDL*: *defit Ver.*
post spem no- -tere mentes eorum] *sic rursus inc. Ver.*

3 Labicanos *Ver. cf. 2. 39. 4*: laucanos *MPFUpBOHRnDL*

4 moti, si nec *Ver. M³PFUpBOD?*: moti si net *M*: motis nec *Rn?*
D? L: moti nec *H*: moti quod nec *D⁴* 5 Tusculana *Ver. MH*
RnDL: Tusculano *PFUpBOD³ fort. recte, cf. c. 8. 6. inf.*: *sed si Tus-*
culana corruptum est, uetustissima sane corruptio, Nicomachiana aetate
antiquior, et a Nicomachis, ut uidetur, comprobata 6 quam quanta

MPFUpBOHRnDL: quamquam tam *Ver.*, qui post sociorum etiam
add. quamquam clari *MPFBOHRnDL*: circa *Ver.*: uiri clari *Up*,
pro clari uiri M. Valerius *Ver. MPFBOHRnDL*: M'. Valerius
Pighius, ut idem homo sit qui 2. 30. 5 abhinc xxx annos memorabatur,
et (si recte se habet Sigonii coniectura) c. 25. 2 inf. memorabitur, fort.
recte Rutulus scripsi: Rutilus Sigonius: Rutilius *Ver. MPFUp*

BOHRnDL quod ex antiquiore forma Rutulus natum erit, *cf. 4. 35. 4*;
4. 44. 13; *4. 47. 8*; *4. 52. 4*; *4. 61. 4*; *7. 17. 6*; *7. 22. 7*; *7. 28. 6*;
9. 17. 8; *9. 33. 1*; *9. 38. 1*; *10. 8. 8 (in 7. 38. 8 exstat Rutulus in*
H), et Paculus 4. 12. 1 Ser. *MPFBOHRnDL*: Scruius *Ver.*

curio maximus; et per ignota capita late uagata est uis 7 morbi, inopsque senatus auxilii humani ad deos populum ac uota uertit. Iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum ire pacemque exposcere deum, ad id quod sua quemque 8 mala cogebant auctoritate publica euocati omnia delubra implent. Stratae passim matres, crinibus templa uerrentes, ueniam irarum caelestium finemque pesti exposcunt.

Inde paulatim, seu pace deum impetrata seu grauiore 8 tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse incipere, uersisque animis iam ad publicam 2 curam, cum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publicola tertio die quam interregnum inierat consules creat L. Lucretium Tricipitinum et T. Veturium Geminum, siue ille Vetusius fuit. Ante diem tertium idus Sextiles consulatum 3 ineunt, iam satis ualida ciuitate ut non solum arcere bellum sed ultro etiam inferre posset. Igitur nuntiantibus Hernicis 4 in fines suos transcendisse hostes impigre promissum auxilium. Duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum: Tricipitinus popula- 5 tionibus arcendis sociorum agro oppositus non ultra quam in Hernicos procedit. Veturius primo proelio hostes fundit 6 fugatque: Lucretium dum in Hernicis sedet praedonum agmen fefellit supra montes Praenestinos ductum, inde demissum in campos. Vastauere agros Praenestinum Gabi-

7 humani *MPFUpBOHRnDL*: Romani *Ver.* uertit. Iussi *sic interpunxit, punctumque ad deum sustulit Perizonius* Iussi *MPFUpBORnD¹ uel D²: iussis HDL Portug. quod ut iussi s(unt) interpretatus est Drak., fort. recte: iussos Ver. (ad populum respiciens) non inepte, si modo plenior fides huic codici tribui posset: iussit Luterbacher*
8 publica euocati *PUpORnD (sed in P uoces non separatae): publice uocati FBH: publice uocati ML: publice uocat Ver.* implent *MPFUpBOHRnDL: impleant Ver.*

8 2 Tricipitinum *Ver. MPFO et sic Fasti, cf. C.I.L. i², p. 104: tricipitini HRnDL (sed in D -ni): tricipitinu D³: tricipitrinum Up (ut saepius): tricipitnū B* 5 agro *MPFUpBOHRnDL: agros uel agris Ver.* procedit *MPFUpBOHRnDL: prodit Ver.* 6 inde demissum *Up, Gron.: inde missum Ver. H: inde dimissum MPFBO RnDL* Gabinumque *Ver. FBRnD: gabiniumque MPUpOHL*

- 7 numque; ex Gabino in Tusculanos flexere colles. Vrbi quoque Romae ingens praebitus terror, magis in re subita quam quod ad arcendam uim parum uirium esset. Q. Fabius praeerat urbi; is armata iuuentute dispositisque
 8 praesidiis tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes praeda ex proximis locis rapta adpropinquare urbi non ausi, cum circumacto agmine redirent quanto longius ab urbe hostium abscederent eo solutiore cura, in Lucretium incidunt consulem iam ante exploratis itineribus suis in-
 9 structum et ad certamen intentum. Igitur praeparatis animis repentino pauore percussos adorti aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt fugantque et compulsos in cauas ualles, cum exitus haud in facili essent, circumueniunt.
 10 Ibi Volscum nomen prope deletum est. Tredecim milia quadringentos septuaginta cecidisse in acie ac fuga, mille septingentos quinquaginta uiuos captos, signa uiginti septem militaria relata in quibusdam annalibus inuenio, ubi etsi ad-
 11 iectum aliquid numero sit, magna certe caedes fuit. Victor consul ingenti praeda potitus eodem in statiuia rediit. Tum consules castra coniungunt, et Volsci Aequeque adflitas uires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. Eadem fortuna uictoriam dedit; fuis hostibus etiam castra capta.

6 Gabino MOHRnDL: gabinos Ver. P (sed in Ver. prima littera dubia): gabinis P²FUpB; scil. dittographia -no (-nis suprascr.) in Ver. et P eodem modo corrupta est 7 in re MPFUpBOHRnDL: res Ver.: re Nannius, fort. recte, sed cf. cum Luterbachero 4. 29. 6 praeerat urbi; is MOHRnDL: praeerat urbis PFB: praeerat urbi P²F²Up: praefectus erat urbis Ver. 8 locis] post haec deficit Ver. (praeter -pin- et ur- in uocibus sequentibus) usque ad § 9 suis MPFUpBOHRnDL: satis Soergel: delet Madv., sed recte cum consulem... instructum cohaerent Ablatiui 9 in facili Vorm.? M³PFUpBORnDL Ald.: in facilem M?: in facile H: inde faciles dett. unus (cod. Sigonii): inde facilis dett. aliq. (cum esset) 10 septingentos Madv.: dcc MH (in ambobus primum signum neque a neque d solitae formae est): acc PFUpBL: ac c P²: cccc O Edd. uet.: cc RnD³; cf. c. 5. 13 inuenio] hac uoce inc. rursus Ver. sed deficit iterum usque ad magna certe 11 pugna eo MPFUpBOHRnDL: pugna ea Ver.

Sic res Romana in antiquum statum rediit, secundaeque 9
belli res extemplo urbanos motus excitauerunt. C. Teren- 2
tilius Harsa tribunus plebis eo anno fuit. Is consulibus
absentibus ratus locum tribuniciis actionibus datum, per
aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, ma-
xime in consulare imperium tamquam nimium nec tolerabile
liberae ciuitati inuehebatur: nomine enim tantum minus 3
inuidiosum, re ipsa prope atrocius quam regium esse; quippe 4
duos pro uno dominos acceptos, immoderata, infinita pote-
state, qui soluti atque effrenati ipsi omnes metus legum
omniaque supplicia uerterent in plebem. quae ne aeterna 5
illis licentia sit, legem se promulgaturum ut quinque uiri
creentur legibus de imperio consulari scribendis; quod po-
pulus in se ius dederit, eo consulem usurum, non ipsos libi-
dinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua pro 6
mulgata lege cum timerent patres ne absentibus consulibus
iugum acciperent, senatus a praefecto urbis Q. Fabio uoca-
tur, qui adeo atrociter in rogationem latoremque ipsum est
inuctus ut nihil, si ambo consules infesti circumstarent
tribunum, relictum minarum atque terroris sit: insidiatum 7
eum et tempore capto adortum rem publicam. si quem

9 1 belli res *MPFUpBOHRnDL*: belli uires *Ver.* 2 Terentilius
PFB: Terrentilius *O*: Terentillius *MHRnDL*: Terentillus *F³Up*:
deficit *Ver.*; cf. § 13 et c. 10. 5 Harsa *MF? O*: Arsa *HD? L*:
Harsa *PUpB* fuit. is *PFUpBOHRnDL*: fuitis *M*: fuistis *Ver.*
3 inuidiosum *MPFUp* (sed supra lineam) *BORnDL*: inuidioso *H*:
in *Ver.* m tantum superest quam regium] post haec
uerba deficit *Ver.* usque ad c. 11. 6 4 prope... qui soluti om. *Rn*
dominos *M? PFUpBO*: domino *M* uel *M¹HDL*, utrumque pari iure,
cf. 2. 24. 1; 3. 14. 4; 4. 4. 10 5 creentur *MPFUpBO* *Edd. Rom.*
1469 et 1470 (in *M* cre- lineam concludit): crearentur *HRnDL* ipsos
MOHRnDL: ipso *P*: ipse *P²FUpB* habituros *MPOHRnDL*:
habiturus *P²FUpB* 6 acciperent *M³ dett. aliq. Ald.*: acciperet
MPFUpBHRnDL (scil. ut cum sequenti uoce coniungeretur): accipere
O? (sic *Edd. vet. aliq. omisso ne post patres*), sed in *O* accipe' quod
fort. ex acciperetur natum est; hoc etiam coniecit *Drak.*, fort. recte
circumstarent *UpH* *Ed. Rom.* 1469: circuminstarent *MPFBORnDL*
dett. aliq. (fort. ex dittographia { circum } instarent } natum; in *M* circum in-
starent separata sunt)

- similem eius priore anno inter morbum bellumque irati di
8 tribunum dedissent, non potuisse sisti. mortuis duobus
consulibus, iacente aegra ciuitate, in conluuione omnium
rerum, ad tollendum rei publicae consulare imperium latu-
rum leges fuisse, ducem Volscis Aequisque ad oppugnandam
9 urbem futurum. quid tandem? illi non licere, si quid
consules superbe in aliquem ciuium aut crudeliter fecerint,
diem dicere, accusare iis ipsis iudicibus quorum in aliquem
10 saeuitum sit? non illum consulare imperium sed tribuni-
ciam potestatem inuisam intolerandamque facere; quam
placatam reconciliatamque patribus de integro in antiqua
redigi mala. neque illum se deprecari quo minus pergat
11 ut coeperit. ‘Vos’ inquit Fabius, ‘ceteri tribuni, oramus,
ut primum omnium cogitatis potestatem istam ad singulo-
rum auxilium, non ad perniciem uniuersorum comparatam
esse; tribunos plebis uos creatos, non hostes patribus.
12 Nobis miserum, inuidiosum uobis est, desertam rem publi-
cam inuadi. Non ius uestrum, sed inuidiam minueritis.
Agite cum collega ut rem integram in aduentum consulum
differat. Ne Aequi quidem ac Volsci, morbo absumptis
priore anno consulibus, crudeli superboque nobis bello insti-
13 tere.’ Agunt cum Terentilio tribuni, dilataque in speciem
actione, re ipsa sublata, consules extemplo arcessiti.
- 10 Lucretius cum ingenti praeda, maiore multo gloria rediit.
Et auget gloriam adueniens exposita omni in campo Martio
praeda, ut suum quisque per triduum cognitum abduceret.
- 2 Reliqua uendita, quibus domini non exstiterent. Debebatur

8 rei publicae *uel* rei⁸ *PFBOHRnDL Ald.*: reimp. *uel* reim⁸
(*ubi* ⁸ = publicae) *M* (*~ fort. add. M²*): *re⁸ Up*: e re publica *Sobius*

9 licere *M* (*in fine lineae*) *OHRnDL Ed. Rom.* 1469: *liceret PFUpB*

10 non illum *Ed. Frob.* 1531: non illud *MPFUpBOHRnDL dett.*
Edd. vet. Ald. (*scil. diem dicere, accusare etc., quod intellegi quidem*
potest huic tamen loco alienum est); longe facilius creditur *perperam*
accommodasse aliquem pronomem ad consulare imperium, cf. 2. 56. 12

adn. placatam *M* (*cf. 2. 60. 3*): pacatam *PFUpBOHRnDL dett.*
Edd. vet. Ald. fort. recte

13 Terentilio *F, Niebuhr*: terentillo
MPF³UpBHRn: terrentillo *ODL*; *cf. § 2 et c. 10. 5*

omnium consensu consuli triumphus; sed dilata res est, tribuno de lege agente; id antiquius consuli fuit. Iactata 3 per aliquot dies cum in senatu res tum apud populum est; cessit ad ultimum maiestati consulis tribunus et destitit. Tum imperatori exercituique honos suus redditus. Trium- 4 phauit de Volscis Aequisque; triumphantem secutae suae legiones. Alteri consuli datum ut ouans sine militibus urbem iniret.

Anno deinde insequenti lex Terentilia ab toto relata 5 collegio nouos adgressa consules est; erant consules P. Volumnius Ser. Sulpicius. Eo anno caelum ardere uisum, 6 terra ingenti concussa motu est. Bouem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. Inter alia prodigia et carne pluit, quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur; quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies ut nihil odor mutaret. Libri per duumuiros 7 sacrorum aditi; pericula a conuentu alienigenarum praedicta, ne qui in loca summa urbis impetus caedesque inde fierent; inter cetera monitum ut seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensque aderat certamen. Ecce, ut idem in singulos annos orbis 8 uolueretur, Hernici nuntiant Volscos et Aequos, etsi abscisae res sint, reficere exercitus; Antii summam rei positam; Ecetrae Antiates colonos palam concilia facere; id caput, eas uires belli esse. Vt haec dicta in senatu sunt, dilectus 9 edicatur; consules belli administrationem inter se dispertiri iussi, alteri ut Volsci, alteri ut Aequi prouincia esset. Tri- 10

10 5 Terentilia *Edd. ex c. 9*; terentilla *MPFBOHRnDL*: tarentilla *Up* 6 carne *Vorm.?* *MOH Edd. uet. aliq.*: carnem *PFUpBRnDL Ed. Rom. 1469*; cf. 10. 7. 8 et 28. 27. 16 ubi idem dubium pluit *MPFUpBOHRnDL*: pluisset (uel pluuisse) *dett. Ald., fort. recte* 8 abscisae res sint *Vorm. MOHRnD² marg. L dett. Edd. uet.*: abscisae res sint *P dett. aliq. Ald.*: abscesserint *P²F³Up*: abscesae sint . . . *D*: abcesserint *FUp²B*: accisae res sint *Rhenan., uix necessario* Ecetrae *Vorm.?*: eceterae *MRn*: ecetere *D? L*: ecetera *D³ (add. -nos D⁴)*: aeceterae *H*: ceteras *PFB*: caeteros *Up*: ceteros *F²O*: eiicere *dett.*

buni coram in foro personare, fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne uirtute quidem
 11 premi libertatem populi Romani sed arte eludi. quia occidione prope occisos Volscos et Aequos mouere sua sponte arma posse iam fides abierit, nouos hostes quaeri; coloniam
 12 fidam propinquam infamem fieri. bellum innoxiiis Antiati- bus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex urbe praecipiti agmine acturi essent, exsilio et relegatione
 13 ciuium ulciscentes tribunos. sic, ne quid aliud actum putent, uictam legem esse, nisi dum in integro res sit, dum domi, dum togati sint, caueant ne possessione urbis pellan-
 14 tur, ne iugum accipiant. si animus sit, non defore auxilium; consentire omnes tribunos. nullum terrorem exter- num, nullum periculum esse; cauisset deos priore anno ut tuto libertas defendi posset. Haec tribuni.

II At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis dilectum habebant. Eo decurrunt tribuni contionem- que secum trahunt. Citati pauci uelut rei experiundae causa,
 2 et statim uis coorta. Quemcumque lictor iussu consulis prendisset, tribunus mitti iubebat; neque suum cuique ius modum faciebat sed uirium spes, et manu obtinendum erat quod intenderes.
 3 Quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo dilectu, sic patres se in lege, quae per omnes comitiales dies fereba-
 4 tur, impedienda gerebant. Initium erat rixae, cum discedere populum iussissent tribuni, quod patres se submoueri haud sinebant. Nec fere seniores rei intererant, quippe quae non

10 arte eludi *D?* Ed. *Frob.* 1535: arte ludi *MPFUpBOHRnD¹L*

13 dum domi *PFUpBOHRnDL* (*sed in D hasta aliqua supra inter domi et dum, quae post a D² erasa est*): dum domit *M*: dum dormit *M²* (*scil. t ex t(ogati) omissum uel obscuratum in exemplari, tum perperam repositum*) togati *P²FUpBHRnDL*: dogati *P*: ogati *M*: togae *O*

II 2 spes, et *PFUpB*: spe et *MP²HRnDL* dett. 'antiqua lectio' *Rhenan.*: spe sed *O* Edd. uet. *Ald.* 3 sic patres se *Luterbacher*, quem iam confirmat *D* ubi sic patress: sic patres *MPFUpBORnD^xL*: sic se patres *H. J. Mueller*

consilio regenda sed permissa temeritati audaciaeque esset. Multum et consules se abstinebant, ne cui in conluuione 5 rerum maiestatem suam contumeliae offerrent. Caeso erat 6 Quinctius, ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine et uiribus. Ad ea munera data a dis et ipse addiderat multa belli decora facundiamque in foro, ut nemo, non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic 7 cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, uelut omnes dictaturas consulatusque gerens in uoce ac uiribus suis, unus impetus tribunicios popularesque procellas sustinebat. Hoc duce saepe pulsus foro tribuni, fusa 8 ac fugata plebes est; qui obuius fuerat, mulcatus nudatusque abibat, ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legem esse. Tum prope iam percussis aliis tribunis A. Verginius, 9 ex collegio unus, Caesoni capitis diem dicit. Atrox ingenium accenderat eo facto magis quam contrerruerat; eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos uelut iusto persequi bello. Accusator pati reum ruere inuidiaeque flammam ac 10 materiam criminibus suis suggerere; legem interim non tam ad spem perferendi quam ad lacessendam Caesonis temeri-

4 esset F^3Rn^2 dett. aliq. Ed. Rom. 1469: essent $MPF^?UpB^1$ in ras. $OHRnDL$ dett. 5 offerrent] hac uoce rursus incipit Ver. et sic $PFUpORnD^3L$: offerent MBH : offerent D 6 -que in foro ut nemo $MPFUpBOHRnDL$: def. Ver. ubi linea periit, Mommsenio uero prior linea olim facundiamq. habuisse uidetur. Sed spatio uix sufficiunt uerba in foro ut nemo, quoniam linea Veronensis plerumque 18 uel 20, interdum 16, rarissime minus quam 14 litteras exhibeat. Post nemo igitur fort. aliquid addendum (e.g. eo conicit Walters), praesertim cum et in M duae lineae (belli . . . manu) et in D (ubi non per columnas sed continuo scribitur) una solito breuiores sint. Certe minus dura erit structura sententiae si nemo aliquo modo a non seiungere licet

7 popularesque $MP^2FUpBOHRnDL$: populares P : in Ver. periit linea 8 mulcatus $PFBOH$: mulgatus $MRnDL$: multatus D^3Up : in Ver. periit linea abibat $MPUpBOHD^3$: habitabat F (ut uidetur): hibat DL : ibat Rn uictam $MF^3UpOHRnDL$: uotam $PF^?B$: in Ver. periit

9 percussis Ver. $MPFUpBOHRnD^3$: perpulsis DL acrius $MPFUpBOHD^3$: carius $RnDL$: defit Ver. 10 ruere M^1 uel $M^2F^3OHRnDL$: ruere $M^?$: reuere PFB (ex praec. reum): re uera Up : defit Ver. 10-11 Caesonis temeritatem . . . in unius $MP^2FUpBOHRnDL$: om. P

- 11 tatem ferre. Ibi multa saepe ab iuuentute inconsulte dicta
factaque in unius Caesonis suspectum incidunt ingenium.
12 Tamen legi resistebat. Et A. Verginius identidem plebi :
' Ecquid sentitis iam, uos, Quirites, Caesonem simul ciuem
13 et legem quam cupitis habere non posse? Quamquam quid
ego legem loquor? Libertati obstat; omnes Tarquinius
superbia exsuperat. Exspectate dum consul aut dictator
fiat, quem priuatum uiribus et audacia regnantem uidetis.'
Adsentiebantur multi pulsatos se querentes, et tribunum
ad rem peragendam ultro incitabant.
- 12 Iam aderat iudicio dies apparebatque uolgo homines in
damnatione Caesonis libertatem agi credere. Tum demum
coactus cum multa indignitate prensabat singulos. Seque-
2 bantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quinctius Capito-
linus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiaeque
3 decora, adfirmabat neque in Quinctia gente neque in ciuitate
Romana tantam indolem tam maturae uirtutis unquam ex-
stitisse; suum primum militem fuisse, se saepe uidente pug-
4 nasse in hostem. Sp. Furius, missum ab Quinctio Capito-
lino sibi eum in dubiis suis rebus uenisse subsidio; neminem

11 Ibi multa *MP²FUpBOHRnDL*: multa ibi *Ver.* suspectum
incidunt *MPUpBOHDL*: susceptu cadunt *F³* (*ubi in secunda uoce -a-*
tantum ab F ipso scriptum superest): suscept . . . *Ver.* ubi uix plus 8
litterae, uix minus 4 in fine lineae perierunt: inclinant uel (*non recte*)
incumbunt *Karsten* 12 resistebat. Et A. Verginius *Karsten*:
resisteb ginius *Ver.*, uix plus 8 litteris deperditis: resistebatur.
Et A. Verginius *MPFUpBOHRnDL*, fort. recte Ecquid *MPF³UpH*
Rn: et quid *Ver.* *F? OD³L*: hec quid *B* 13 quid ego *Ver.* *MUp*
OHRnDL: quidem ego *D³*: ego *PFB* rem peragendam *MPFUp*
BOHRnDL: agendam *Ver.*: reum peragendum *Cobet* (*cf.* 4. 42.
6), fort. recte

12 1 cum multa *MPFUpBORnDL* (*cf.* 5. 26. 8): cum *H*: multa
dett. plures: defit *Ver.* sed spatium cum multa commendat 3 uidente
MPFUpBOHRnDL: uident *Ver.*, ubi inter militem et -aepe est lacuna
7 uel 8 tantum litterarum: potest igitur se omisisse 4 Sp. Furius
Ver. *UpRn²* dett. aliq. Edd. Rom. 1469 et 1470: Sp. Furium *MPBOH*
RnDL: in *Fratura* Sp. . . . Capitolino hausit missum *Ver.* O Ed.
Rom. 1469 Ald.: ipsum missum *MPUpBHRnDL*: et ipsum missum
dett. aliq. Ed. Rom. 1470 neminem unum esse cuius *MOH*:
neminum esse cum eius *Ver.*: nem in em in unum esse cuius *L*: nec
inem inunum esse cuius *D*: neminem unum cuius *PF³UpB*: neminem
unum cui (*uel cum*) *F?*: totum erasum in *Rn*

unum esse cuius magis opera putet rem restitutam. L. Lucretius, consul anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Caesone, memorare pugnas, referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie; suadere et monere iuuenem egregium, instructum naturae fortunaeque omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis in quamcumque uenisset, suum quam alienum mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem et audaciam, aetatem cottidie auferre: quod desideretur, consilium, id in dies crescere. senescentibus uitis, maturescente uirtute, sinerent tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quinctius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumlaret inuidiam, sed ueniam errori atque adulescentiae petendo, sibi qui non dicto, non facto quemquam offendisset, ut condonarent filium orabat. Sed alii auersabantur preces aut uerecundia aut metu, alii se suosque mulcatos querentes atroci responso iudicium suum praeferabant.

Premebat reum praeter uolgatam inuidiam crimen unum, quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis exstiterat se, haud multo post quam pestilentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Subura incidisse. ibi rixam natam esse fratremque suum maiorem natu, necdum ex morbo satis ualidum, pugno ictum ab Caesone cecidisse; semianimem inter manus domum ablatum, mortuumque inde arbitrari, nec sibi rem exsequi tam

5 L. Lucretius *Ver.* (cf. c. 8. 2 *sup.*): p. lucretius *M¹ uel M²PU_pB OHRnDL Edd. uet. Ald.*: p. f. lucretius *M et fort. F*: rē p̄ Lucretius *F³*

6 fortunaeque *PFUpBOHRn²D³*: . . . tunaequae *Ver.*: portunaeque *M*: oportunaequae *M³*: formaeque *RnDL* mallent *MPFUpOH RnDL*: malet *Ver.* auferre *MF³Up²OHRn²*: offerre *PF? UpB RnDL*: magis auferre *Ver.?* (*ubi m et i dubia, -s periit*)

13 1 M. Volscius *MP¹UpOH*: m. volcius *FB*: m. volcios *P*: m. vulscius *RnDL*: c. viscius *Ver.* 2 se *MPFUpBOHRnDL*: om. *Ver.* in iuuentutem *Ver. dett. aliq. Ald.*: iuuentutem *Vorm. MPFUp BOHDL* incidisse *MPFUpBOHDL*: incidisset *Ver.* necdum] ante hanc uocem infirmum dubitanter inserebat H. J. Mueller, sed cf. 4.

13. 5 3 rem exsequi *MPFUpBOHRnDL*: ord. inuerso *Ver.*

atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Haec
 Volscio clamitante adeo concitati homines sunt ut haud
 4 multum afuerit quin impetu populi Caeso interiret. Vergi-
 nius arripi iubet hominem et in uincula duci. Patricii ui
 contra uim resistunt. T. Quinctius clamat, cui rei capitalis
 dies dicta sit et de quo futurum propediem iudicium, eum
 5 indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus
 supplicium negat sumpturum se de indemnato; seruaturum
 tamen in uinculis esse ad iudicii diem ut, qui hominem ne-
 cauerit, de eo supplicii sumendi copia populo Romano fiat.
 6 Appellati tribuni medio decreto ius auxilii sui expediunt: in
 uincla conici uetant; sisti reum pecuniamque ni sistatur
 7 populo promitti placere pronuntiant. Summam pecuniae
 quantam aequum esset promitti, ueniebat in dubium; id ad
 senatum reicitur: reus, dum consulerentur patres, reten-
 8 tus in publico est. Vades dari placuit; unum uadem tribus
 milibus aeris obligarunt; quot darentur permissum tribunis
 est. Decem finierunt; tot uadibus accusator uadatus est
 reum. Hic primus uades publico dedit. Dimissus e foro

3 afuerit *PFUpBORnD*: abfuerit *H*: affuerit *L*: fuerit *M*: *defit*
Ver. ante -rit 4 in uincula duci *MPFUpBOHRnDL* (*cf. § 6; 4. 26. 9*
adn.): *defit Ver. post uin-* patricii ui *Ver. PF³(fort. et F)UpBOH*
(sed in H ui inter . . quae uidentur uocem ex margine sumptam denotare;
post patricii facile excidere potuit): patricii uis *M*: patri cuius *RnDL*
T. Quinctius MPFUpBOHRnDL: *om. T. Ver.* rei *Ver. Vorm.?*
MPFUpBRnDL: reo *OHRn² Edd. uet. Ald.* 5 in uinculis *MPF*
UpBOHRnDL: *defit Ver. ante -lis* 6 in uincla *MPFBHRnD³ in*
ras. Ed. Rom. 1469: in uincula *Ver. UpOL* ni sistatur *Ver. Up*:
 nisi sistatur *MPFBOHRnD³L*: nistasistatur *D?* 8 dari *Madv.*:
 dare *MPFUpBOHRnDL* (*sed cf. e.g. 1. 5. 5; 1. 9. 11; 1. 17. 3; 1. 20.*
3: 4. 58. 4; 5. 1. 8): *defit Ver.* tribus millibus *Gruter*: $\infty \infty \infty$ *MPF*
BHRnDL (*nisi quod tertio loco M eo habet*): *cx cx cx Up*: . *ria milia*
Ver. (num recte?): trium millium *dett. aliq. Edd. uet. aliq.*: in *O clausula*
corrupta in V. m. uadem aeris sed ante V. m add. unu O¹ marg.
 obligarunt *OHRnDL Ed. Rom. 1469*: obligarent *PF?* *UpB*: obligau-
 runt *M*: in *Ver.* -unt tantum seruatum *sed Harleianam potius quam*
Mediceam lectionem commendat spatii ratio quot *MOHRn²D³*
Edd. Rom. 1469 et 1470: quod *Ver. RnDL*: quae *FUpB*: que *P*
 publico *Gron.*: publicos *MPFUpBOHRnDL* (*sed Up teste Frigellio,*
tacente Häggströmio): public. *Ver. (si 18 litteras habuit linea, una*
tantum littera periit): publicos etiam nota antiquissima in *M* margine,
 codici, ut puto, aequalis

nocte proxima in Tuscos in exsilium abiit. Iudicii die cum 9
excusaretur solum uertisse exsilii causa, nihilo minus Vergi-
nio comitia habente, collegae appellati dimisere concilium.
Pecunia a patre exacta crudeliter, ut diuenditis omnibus 10
bonis aliquamdiu trans Tiberim ueluti relegatus deuo quo-
dam tugurio uiueret.

Hoc iudicium et promulgata lex exercuit ciuitatem : ab 14
externis armis otium fuit. Cum uelut uictores tribuni per- 2
culsis patribus Caesonis exsilio prope perlatam esse crederent
legem, et quod ad seniores patrum pertineret cessissent pos-
sessione rei publicae, iuniores, id maxime quod Caesonis 3
sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos ;
sed ibi plurimum profectum est quod modo quodam tem-
perauere impetus suos. Cum primo post Caesonis exsilium 4
lex coepta ferri est, instructi paratique cum ingenti clientium
exercitu sic tribunos, ubi primum submouentes praebuere
causam, adorti sunt ut nemo unus inde praecipuum quic-
quam gloriae domum inuidiaeue ferret, mille pro uno Cae-
sones exstitisse plebes quereretur. Mediis diebus quibus 5
tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut
quietius erat. Benigne salutare, adloqui plebis homines,

8 in Tuscos *Ver.* M^3P^2UpO : intuscōs *F* (*postea erasum*) : intus cōs
MPBH : intus consules *RnDL* 10 ueluti *MPFUpBOHRnDL* :
uelut *Ver.* deuo *Ver.* *coniecturam Campani et Rhenani confirmans,*
quamquam in Ver. -o minus certum est : deuo *Vorm.* *M* : de ullo
PF? UpBOHRnDL

14 1 iudicium et *MPFUpBOHRnDL* : *om.* et *Ver.* 2 perlatam
MOHRnDL : prolatam *PFUpB* : . . . lat . . *Ver.* cessissent *Ver.*
MPFUpBORnDL : cessisse *H*, *fort. recte* 3 sodalium *MPFUpB*
OHRnDL : sodalicium *Ver.*, *uix recte* auxere iras in plebem, non
minuerunt animos *MPFUpBOHRnDL* : *secludit* non minuerunt animos
Karsten : *si quid mutandum sit, malimus* auxere iras in plebem *seclu-*
dere : in *Ver.* post sodalicium fuit ause- *perierunt* -re iras in plebem
non, et -urimum pro-, et -d modo, *ita tamen ut his uocibus bene sufficiat*
spatium ; *sed post* impetus suos omnia *perierunt usque ad c.* 18. 9
4 cum ingenti *MPFUpBORnDL* : *om.* cum *H*, *uix recte*, *cf. c.* 12. 1
adn. quicquam *MP²FUpBOHRnDL* : quicquam odie *P* : quicquam
eo die *Alsch.*, *sed potest illud odie ex uoce gloriae male audita natum et*
mox correctum sed non deletum sic in dittographiam abiisse quam postea
recte deleuit P² 5 agerent *MPFUpBOHD^s* : haberent *RnDL*

- domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cetera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam ulli neque publice neque priuatim truces esse, nisi cum de lege agi
 6 coeptum esset; alibi popularis iuuentus erat. Ne uoce quidem incommoda, nedum ut ulla uis fieret, paulatim permulcendo tractandoque mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Nec cetera modo tribuni tranquillo peregere, sed refecti quoque in insequentem annum.
- 15 Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appi filius et P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat; legis ferendae aut accipiendae cura ciuitatem tenebat.
 2 Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant ut plebi suspectos eos criminando facerent: coniurationem factam; Caesonem Romae esse; interficiendorum tribunorum, trucidandae plebis consilia inita; id negotii datum ab senioribus patrum ut iuuentus tribuniciam potestatem e re publica tolleret formaque eadem ciuitatis esset quae ante Sacrum montem occupatum
 4 fuerat. Et ab Volscis et Aequis statum iam ac prope sollemne in singulos annos bellum timebatur, propiusque aliud
 5 nouum malum necopinato exortum. Exsules seruique, ad duo milia hominum et quingenti, duce Appio Herdonio
 6 Sabino nocte Capitolium atque arcem occupauere. Con-

5 iuuentus erat] *sequitur in MPFUpBOHRnDL sententia de tribunis* Nec cetera . . . annum *quam in finem capituli transtulimus; uide sis Class. Quarterly*, v (1901), p. 1 6 uoce MPFUpBOHRn²D¹: uocem RnDL incommoda MPFUpBOHRn²D? L: incommodam RnD (fort., sed non puto): *meliorum codicum lectionem ut nominatiuum recte tutatur Harant: incommodi Siesebye et Madv.* ulla Up²ORn² Edd. *uet.*: illa MPFUpBHRnDL mansuefecerant MPFUpBOHRnDL: mansuefecerat Harant, uix necessario, cf. e.g. 2. 5. 3 peregere F³UpORnL Edd. *uet.*: peregre MPBD: peraeagre H

15 4 ab Volscis P²FUpBO: ad Volscis P: a Volscis MHRnDL 5 duo milia Edd. *uet.*, 'lectio uetus' Rhenan.: ∞ ∞ milia MHRnDL: co co milia PD?: ccc milia O: cccc milia P²FUpBD³ (sed in F spatium 6 uel 7 litterarum ante ad uacuum relictum): quattuor milia dett. (et sic Dion. Hal. 10. 14. 1) occupauere MHRnDL: occupauer (i.e. -runt) O: occupauerunt PFUpB

festim in arce facta caedes eorum qui coniurare et simul capere arma noluerant: alii inter tumultum praecipites pauore in forum deuolant: alternae uoces: 'Ad arma' et 'Hostes in urbe sunt' audiebantur. Consules et armare 7 plebem et inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum an intestinum, ab odio plebis an ab seruili fraude, urbem inuasisset; sedabant tumultus, sedando interdum mouebant; nec enim poterat pauida et consternata multitudo regi imperio. Dant tamen arma, non uolgo, tantum 8 ut incerto hoste praesidium satis fidum ad omnia esset. Solliciti reliquum noctis incertique qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnis urbis loca egere. Lux deinde aperuit bellum ducemque 9 belli. Seruos ad libertatem Appius Herdonius ex Capitolio uocabat: se miserrimi cuiusque suscepisse causam, ut exsules iniuria pulsos in patriam reduceret et seruitiis graue iugum demeret; id malle populo Romano auctore fieri: si ibi spes non sit, se Volscos et Aequos et omnia extrema temptatum et concitatum.

Dilucere res magis patribus atque consulibus. Praeter ea 16 tamen quae denuntiabantur, ne Veientium neu Sabinorum id consilium esset timere et, cum tantum in urbe hostium 2 esset, mox Sabinae Etruscaeque legiones ex composito adessent, tum aeterni hostes, Volsci et Aequi, non ad populandos, ut ante, fines sed ad urbem ut ex parte captam uenirent. Multi et uarii timores; inter ceteros eminebat terror seruilis 3 ne suus cuique domi hostis esset, cui nec credere nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare satis erat tutum; uixque concordia sisti uidebatur posse. Tantum superanti- 4 bus aliis ac mergentibus malis nemo tribunos aut plebem

6 'Ad arma' et *MRnDL*: et arma et *H*: ad arma ad *PF?* *UpBO*: et ad arma et *dett. unus* in urbe sunt *MPFBHRnDL*: sunt in urbe *Up*: in urbe (*om.* sunt) *O*, *fort. recte*

16 3 non credendo *MPFUpBHRnDL*: *om.* non *O* ne infestior *MP²FUpBOHRnDL*: nec infestior *P*

timebat; mansuetum id malum et per aliorum quietem
 malorum semper exoriens tum quiesse peregrino terrore
 5 sopitum uidebatur. At id prope unum maxime inclinatis
 rebus incubuit. Tantus enim tribunos furor tenuit ut non
 bellum, sed uanam imaginem belli ad auertendos ab legis
 cura plebis animos Capitolium insedissee contenderent;
 patriciorum hospites clientesque si perlata lege frustra tu-
 multuatos esse se sentiant, maiore quam uenerint silentio
 6 abituros. Concilium inde legis perferendae habere, auocato
 populo ab armis. Senatum interim consules habent, alio se
 maiore ab tribunis metu ostendente quam quem nocturnus
 hostis intulerat.

17 Postquam arma poni et discedere homines ab stationibus
 nuntiatum est, P. Valerius, collega senatum retinente, se ex
 2 curia proripit, inde in templum ad tribunos uenit. 'Quid
 hoc rei est' inquit, 'tribuni? Appi Herdoni ductu et auspi-
 cio rem publicam euersuri estis? Tam felix uobis corrup-
 pendis fuit qui seruitia non commouit auctor? Cum hostes
 supra caput sint, discedi ab armis legesque ferri placet?'
 3 Inde ad multitudinem oratione uersa: 'Si uos urbis, Quirites,
 si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos uestros ab
 hostibus captos. Iuppiter optimus maximus, Iuno regina et
 Minerua, alii di deaeque obsidentur; castra seruorum publi-
 cos uestros penates tenent; haec uobis forma sanae ciuitatis

4 tum quiesse *Scheller*: tumque esse *MPUpBOHRnL Edd. uet.*:
 tum quā esse *D?*: tum q: esse *F* (*ubi* -que *constanter per q; exprimitur*):
 tum esse *Sigon.*: tum quiescere *Linsmayer* 5 At id *Ald., Up*: ad
 id *MPFBOHRnDL* auertendos *MPFUpO*: uertendos *BHRnDL*
 abituros *MP²OD³*: habituros *PF³BHRnDL* (*in F stat h- in rasura*:
quid subsit non apparet) 6 legis *O dett. unus*: legi *MUpDL*:
 lege *PF³*; *pro genetiuo cf. 9. 9. 19 cum adn.*; 9. 11. 12, *Caes. B. G. 4.*
 17. 10 perferendae *MPF? BOHDL*: proferenda *F³* auocato
Ald., F³Up²: aduocato *Vorm.? MPFUpBOHRnDL*

17 1 retinente se ex *PFUpBORnD⁴*: retinentes ex *DL*: retinentes
 et ex *M*: retinente ex *M² uel M¹H* 3 urbis, Quirites *Sabellicus*
uel 'aliquis' a Sabellico citatus (cf. c. 67. 1; 5. 3. 2; 5. 6. 15; 5. 18. 3;
5. 52. 1; 9. 34. 3): urbisque *MPFUpBOHRnD² uel D¹L*: urbisq: *s D*
 Iuno *MPFUpBOHRnDL*; Iunoque *Madv.*

uidetur? Tantum hostium non solum intra muros est sed 4
in arce supra forum curiamque; comitia interim in foro sunt,
senatus in curia est; uelut cum otium superat, senator sen-
tentiam dicit, alii Quirites suffragium ineunt. Non quidquid 5
patrum plebisque est, consules, tribunos, deos hominesque
omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare
ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi
decurit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam 6
arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi
tuae; iube hanc ingredi uiam, quam tu dux, quam tuus
ingressus exercitus est. Primus en ego consul, quantum
mortalis deum possum, te ac tua uestigia sequar.' Vltimum 7
orationis fuit, se arma capere, uocare omnes Quirites ad
arma; si qui impediatur, iam se consularis imperii, iam tribu-
niciae potestatis sacratarumque legum oblitum, quisquis ille
sit, ubicumque sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum.
iuberent tribuni, quoniam in Appium Herdonium uetarent, 8
in P. Valerium consulem sumi arma; ausurum se in tribunis,
quod princeps familiae suae ausus in regibus esset. Vim 9
ultimam apparebat futuram spectaculoque seditionem Ro-
manam hostibus fore. Nec lex tamen ferri nec ire in Capi-
tolium consul potuit; nox certamina coepta oppressit;
tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis 10
inde seditionis auctoribus patres circumire plebem inseren-
tesque se in circulos sermones temporis aptos serere; admo-
nere ut uiderent in quod discrimen rem publicam adducerent.
non inter patres ac plebem certamen esse, sed simul patres 11
plebemque, arcem urbis, templa deorum, penates publicos
priuatosque hostibus dedi. Dum haec in foro sedandae 12
discordiae causa aguntur, consules interim, ne Sabini neu-
Veiens hostis moueretur, circa portas murosque disces-
serant.

12 neue Veiens *MHRn*: ne ueiens *PF¹UpODL*: ne ueniens *F? B*

- 18 Eadem nocte et Tusculum de arce capta Capitolioque occupato et alio turbatae urbis statu nuntii ueniunt.
- 2 L. Mamilius Tusculi tum dictator erat. Is confestim conuocato senatu atque introductis nuntiis magnopere cense-
3 set, ne exspectent dum ab Roma legati auxilium petentes ueniant; periculum ipsum discrimenque ac sociales deos fidemque foederum id poscere; demerendi beneficio tam
4 potentem, tam propinquam ciuitatem nunquam parem occasionem daturus deos. Placet ferri auxilium; iuuentus
5 conscribitur, arma dantur. Romam prima luce uenientes procul speciem hostium praebuere; Aequi aut Volsci uenire uisi sunt; deinde ubi uanus terror abiit, accepti in urbem
6 agmine in forum descendunt. Ibi iam P. Valerius relicto ad portarum praesidia collega instruebat aciem. Auctoritas uiri mouerat, adfirmantis Capitolio recipurato et urbe pacata si edoceri se sissent quae fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorem cognominis quo populi colendi uelut hereditaria cura sibi a maioribus tradita esset, concilium plebis non impediturum.
- 7 Hunc ducem secuti nequiquam reclamantibus tribunis in clium Capitolinum erigunt aciem. Adiungitur et Tusculana legio. Certare socii ciuesque utri reciperae arcis
8 suum decus facerent; dux uterque suos adhortatur. Trepidare tum hostes nec ulli satis rei praeterquam loco fidere; trepidantibus inferunt signa Romani sociique. Iam in uestibulum perruperant templi cum P. Valerius inter primores
9 pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis uidit cadentem. Is dato negotio suis ut corpus obtegerent, ipse

18 1 et Tusculum MPFUpBHRnDL (*sed in B* tust-): in Tusculum O: Tusculum Madv. 3 id poscere . . . ciuitatem om. H demerendi Ed. Rom. 1470: demerendo MPDL: de merendo UpORn: demorendo B: deuintiendam F³ in rasura 6 recipurato] uide sis 1. 12. 1 adn.: recuperato MPFUpBOHRnDL si edoceri se sissent Rhenan.: si se doceri sensissent Vorm. MPFUpBOHRnDL (*sed sensis sent D*): si se doceri siuissent Up² dett. aliq. Edd. uet. quo populi Gron.: quod populi MPFUpBOHRnDL; tutatur Alsch. ad cognominis referens (cf. 3. 34. 6 adn.) 7 reciperae] ut supra: recup- MPFUpBOHRnDL

in locum uicemque consulis prouolat. Prae ardore impetu-
que tantae rei sensus non peruenit ad militem; prius uicit
quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exsulum caede 10
sua foedauere templum, multi uiui capti, Herdonius inter-
fectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis, ut quisque
liber aut seruus esset, suae fortunae a quoque sumptum
supplicium est. Tusculanis gratiae actae, Capitolium pur-
gatum atque lustratum. In consulis domum plebes quad- 11
rantes ut funere ampliore efferretur iactasse fertur.

Pace parta, instare tum tribuni patribus, ut P. Valeri 19
fidem exsoluerent, instare <C.> Claudio, ut collegae deos
manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul ante-
quam collegam sibi subrogasset negare passurum agi de
lege. Hae tenuere contentiones usque ad comitia consulis 2
subrogandi. Decembri mense summo patrum studio L.
Quinctius Cincinnatus, pater Caesonis, consul creatur qui
magistratum statim occiperet. Percussa erat plebes con- 3
sulem habitura iratum, potentem fauore patrum, uirtute sua,
tribus liberis, quorum nemo Caesoni cedebat magnitudine
animi, consilium et modum adhibendo ubi res posceret
prioris erant. Is ut magistratum iniit, adsiduis contionibus 4
pro tribunali non in plebe coercenda quam senatu castigando
uehementior fuit, cuius ordinis languore perpetui iam tribuni

9 prius uicit] *his uocibus rursus inc. Ver.* 10 templum *MPFUp*
BOHRnD³: templa *Ver.*: templi *DL* 11 efferretur *F³ in rasura*
§ 6): recuperatum *MPUpBOHRnDL* *Edd. uet. alig.*: referretur *RnDL*: ferretur *Ver. MPUpBOH* (*sed in*
H amplio referretur, *quod originem corruptelae monstrat*)

19 i Pace parta *Ver. Vorm. OHDL*: parta pace *MF³Up*: parte
pace *PF?*: partea pace *B* P. Valeri *MPFUpBOHRnDL*: Valeri
Ver. C. Claudio *H. J. Mueller*: claudio *Ver. MPFOHRnDL* (*sed*
in F-o in rasura): claudi *B* deos *Ver. MPFUpBOHRnDL*:
delere uolt Novak 3 et modum *MPFUpBOHRnDL*: *delet*
Mommsen, *indicia secutus lectionis Veronensis ubi -ne animi co-* *in*
initio lineae seruata spatium non facile uidentur relinquere pluribus
litteris quam -nsilium: et in D ante et post et modum duarum littera-
rum spatium utrinque uocat, glossematis fort. indicium, ut in M
2. 43. 5 4 perpetui *MPFUpBRnDL*: perpetu *Ver.* *scil. i ante*
iam omisso): perpetuo *F³OH*

plebis, non ut in re publica populi Romani sed ut in perdita
 5 domo lingua criminibusque regnarent: cum Caesone filio
 suo uirtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domique
 decora pulsa ex urbe Romana et fugata esse; loquaces,
 seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos,
 6 pessimis artibus, regia licentia uiuere. 'Aulus' inquit, 'ille
 Verginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicii quam
 Appius Herdonius meruit? Plus hercule aliquanto, qui uere
 rem aestimare uelit. Herdonius, si nihil aliud, hostem se
 fatendo prope denuntiavit ut arma caperetis; hic negando
 bellum esse arma uobis ademit nudosque seruis uestris et
 7 exsulis obiecit. Et uos—C. Claudii pace et P. Valerii
 mortui loquar—prius in cliuum Capitolinum signa intulistis
 quam hos hostes de foro tolleretis? Pudet deorum homi-
 numque. Cum hostes in arce, in Capitolio essent, exsulum
 et seruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi
 maximi habitaret, Tusculi ante quam Romae sumpta sunt
 8 arma. In dubio fuit utrum L. Mamilius, Tusculanus dux,
 an P. Valerius et C. Claudius consules Romanam arcem
 liberarent; et qui ante Latinos ne pro se quidem ipsis, cum
 in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus,
 nunc, nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti et deleti
 9 eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre, inermem eam
 hosti trucidandam obicere? Scilicet si quis uobis humil-
 limus homo de uestra plebe, quam partem uelut abruptam a
 cetero populo uestram patriam peculiaremque rem publicam
 fecistis, si quis ex his domum suam obsessam a familia
 10 armata nuntiaret, ferendum auxilium putaretis: Iuppiter
 optimus maximus exsulum atque seruorum saeptus armis
 nulla humana ope dignus erat? Et hi postulant, ut sacro-

4 domo *Ver.* *BD³ Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: modo *MPFUpOHRnD?* *L.*:
 domo modo *dett. aliq.* 6 bellum *Madv.* (*cf. c. 16. 5*): bella *MPF*
UpBOHRnDL: in *Ver.* *periit* uobis *PFUpBOHRnDL*: nouis *M*:
 nobis *M³*: *periit in Ver.* 7 quam Romae su-] hinc *defit Ver.*
usque ad § 9, rursus incipiens a uoce uelut 9 obsessam *MPFUpB*
OHRnDL: oppressam *Ver.* 10 humana ope *MPFUpBOHRnDL*:
 ope humana *Ver.*

sancti habeantur, quibus ipsi di neque sacri neque sancti sunt? At enim, diuinis humanisque obruti sceleribus, legem 11 uos hoc anno perlaturus dictitatis. Tum hercule illo die quo ego consul sum creatus, male gesta res publica est, peius multo quam cum P. Valerius consul periit,—si tuleritis. Iam 12 primum omnium' inquit, 'Quirites, in Volscos et Aequos mihi atque collegae legiones ducere in animo est. Nescio quo fato magis bellantes quam pacati propitios habemus deos. Quantum periculum ab illis populis fuerit si Capitolium ab exsulis obsessum scissent, suspicari de praeterito quam re ipsa experiri est melius.'

Mouerat plebem oratio consulis; erecti patres restitutam 20 credebant rem publicam. Consul alter, comes animosior quam auctor, suscepisse collegam priorem actiones tam graues facile passus, in peragendis consularis officii partem ad se uindicabat. Tum tribuni, eludentes uelut uana dicta, 2 persequi quaerendo quonam modo exercitum educturi consules essent quos dilectum habere nemo passurus sit. 'Nobis uero' inquit Quinctius, 'nihil dilectu opus est, cum, 3 quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma

10 neque sacri neque *MPFUpBO*: neque sac *Ver.*: sacri neque *H*: neque *RnDL* 11 At enim *Ver.* *M*² uel *M*¹ *PFUpBO*: atq
nim *M*: etenim *RnDL dett.* die quo *MPFUpBOHRnDL*: die cum
Ver. periit *MPFUpBOHRnDL*: perit *Ver.* si tuleritis *Ver.*
MPFUpBOHRnDL: delet *Madv.*, sed cf. 2. 38. 5; in *PF*³*D* stat ante
si punctum 12 fato *Ver.* *P*²*UpBO*: facto *MPFHRnDL* (sed in *F*
-cto solum superest): pacto *F*³

20 1 actiones tam graues facile *dett.* unus (*Vindobonensis, teste Frig.*): actio grauis facile *Ver.*¹ (pacile *Ver.*): actionem tam grauis facile *MPFUpBHRnDL*: actionem tam grauis faciles *O*: actionem tam grauis rei *D*⁴ *marg. dett. aliq. Edd. uet.*: actionem tam grauem *dett.*; corruptio ex repetito fine praec. uocis priorem orta est, ut monet *Madv.* in peragendis consularis *Vorm. OHRnDL dett.*: in peragentis consularis *M*: in peragendis c. *Ver.*: in peragendis consularis consularem *PF*²*B*: in peragendis consularibus consularem *F*³*Up*: post peragendis add. consiliis *Sigon.* officii *Vorm. MPFUpBOHRnDL*: officii *Ver.*: officiis *Frig.*, cum consularibus 2 pas-
surus sit *PFUpBO* *Edd. uet.*, recte (nam post essent quis esset in sit mutauisset? Vide sis *App. II, Edit. meae Lib. II. Cantab. 1901*): pas-
surus esset *MHRnDL dett.*: passur *Ver.* 3 recipiendum *Vorm. MOH*: recipiendum *PFUpBRnDL*: periit syllaba (-en- uel n-) in *Ver.*

plebi dedit, omnes in uerba iurauerint conuenturos se iussu
 4 consulis nec iniussu abituros. Edicimus itaque, omnes qui
 in uerba iurastis crastina die armati ad lacum Regillum
 adsitis.' Cauillari tum tribuni et populum exsoluere reli-
 gione uelle: priuatum eo tempore Quinctium fuisse cum
 5 sacramento adacti sint. Sed nondum haec quae nunc tenet
 saeculum neglegentia deum uenerat, nec interpretando sibi
 quisque ius iurandum et leges aptas faciebat, sed suos potius
 6 mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendae
 rei nulla spes erat, de proferendo exitu agere, eo magis quod
 et augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat,
 locumque inaugurari ubi auspicato cum populo agi posset,
 ut quidquid Romae ui tribunicia rogatum esset id comitiis
 7 ibi abrogaretur: omnes id iussuros quod consules uelint;
 neque enim prouocationem esse longius ab urbe mille
 passuum, et tribunos, si eo ueniant, in alia turba Quiritium
 8 subiectos fore consulari imperio. Terrebant haec; sed ille
 maximus terror animos agitabat, quod saepius Quinctius
 dictitabat se consulum comitia non habiturum; non ita ciui-
 tatem aegram esse ut consuetis remediis sisti possit; dicta-
 tore opus esse rei publicae, ut, qui se mouerit ad sollicitandum
 statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse.

21 Senatus in Capitolio erat; eo tribuni cum perturbata
 plebe ueniunt. Multitudo clamore ingenti nunc consulum,
 nunc patrum fidem implorant; nec ante mouerunt de sen-
 tentia consulem quam tribuni se in auctoritate patrum
 2 futuros esse polliciti sunt. Tunc referente consule de tribu-
 norum et plebis postulatis senatus consulta fiunt ut neque

4 iurastis *M³PFBORnDL*: . . . astis *Ver.*: iurauistis *Up*: iuratis *M*:
om. H 6 de proferendo exitu *Perizonius*: de proferendo u
Ver.: de proferendo exercitu *MPFUpBOHDL*: de proferenda (*scilicet*
 re) *coniecit Lipsius* 7 uelint *Ver.*: uellent *MPFUpBOHRnDL*,
sed cf. adn. ad § 2 ueniant *MPFUpBO*, 'lectio uetus,' *Rhenan.*:
 adueniant *HD dett.*: aueniant *RnL*: *defit Ver. ante -ant* 8 possit
Ed. Frob. 1535: posset *MPFUpBOHRnDL*: *defit Ver.*

21 2 senatus consulta fiunt ut *Ver.*: *om.* ut *Vorm.* *MPFUpBOHRnDL* *Ald.*: senatus consultum fit ut *cod. Sigonii*

tribuni legem eo anno ferrent neque consules ab urbe exercitum educerent; in reliquum magistratus continuari et eosdem tribunos refici iudicare senatum contra rem publicam esse. Consules fuere in patrum potestate: tribuni reclamantibus consulibus refecti. Patres quoque, ne quid cederent plebi, et ipsi L. Quinctium consulem reficiebant. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. 'Mirer' inquit, 'si uana uestra, patres conscripti, auctoritas ad plebem est? Vos eleuatis eam quippe qui, quia plebs senatus consultum continuandis magistratibus soluit, ipsi quoque solutum uoltis, ne temeritati multitudinis cedatis, tamquam id sit plus posse in ciuitate, plus leuitatis ac licentiae habere. Leuius enim uaniusque profecto est sua decreta et consulta tollere quam aliorum. Imitamini, patres conscripti, turbam inconsultam, et qui exemplo aliis esse debetis, aliorum exemplo peccate potius quam alii uestro recte faciant, dum ego ne imiter tribunos nec me contra senatus consultum consulem renuntiari patiar. Te uero, C. Claudii, adhortor ut et ipse populum Romanum hac licentia arceas, et de me hoc tibi persuadeas me ita accepturum ut non honorem meum a te impeditum, sed gloriam sprete honoris auctam, inuidiam quae ex continuato eo impenderet leuatam putem.' Communiter inde edicunt ne quis L. Quinctium consulem faceret; si quis fecisset, se id suffragium non obseruatu-⁸ros.

Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium et L. Cornelius Maluginensis. Census actus eo anno: lustrum

2 eosdem *Ver. Ed. Frob.* 1535: eos MPFUpBOHRnDL (*sed in M eos in fine lineae tribus litteris breuioris quam et quae praecedit et quae insequitur*) 4 qui quia *Madv.* (cf. 5. 16. 2): quia quia *Ver.*: quia MPFUpBOHRnDL senatus consultum continuandis *Madv.*: senatus consultum in continuandis *Ver.*: s. cm. in continuandis O: s. m. c. in continuandis MPF? BHRnDL (*in F sc ab F³ in ras.*: in B sm. c. et -endis) cedatis MPFUpBOHRnDL: ceditis *Ver.* 6 peccate *Klock* (cf. c. 11. 13; 4. 49. 15): peccatis *Ver.* MPFUpBOHRnDL *Edd. uel. Ald.*: peccetis *Grut.* 7 et ipse *Ver.* MHRnDL *Ald.*: ipse PF UpBO *Ed. Rom.* 1469 inuidiam quae *Ver.* H: inuidiamque quae MPFUpBORnD³ (*ubi: quae in ras.*): inuidiam quaeq. D? L impenderet MPFUpBOHRnDL (*sed in p- in FB*): impenderit *Ver.*

22 1 actus *Ver.* RnDL *Ald.*: auctus MP²FUpBOH: auctos P

propter Capitolium captum, consulem occisum condi religiosum fuit.

- 2 Q. Fabio L. Cornelio consulibus principio anni statim res turbulentae. Instigabant plebem tribuni: bellum ingens a Volscis et Aequis Latini atque Hernici nuntiabant: iam Antii Volscorum legiones esse. Et ipsam coloniam ingens metus erat defecturam; aegreque impetratum a tribunis ut
- 3 bellum praeuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias: Fabio ut legiones Antium duceret datum, Cornelius ut Romae praesidio esset, ne qua pars hostium, qui Aequis
- 4 mos erat, ad populandum ueniret. Hernici et Latini iussi milites dare ex foedere, duaeque partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquam ad diem praestitutum uenerunt socii, consul extra portam Capenam castra locat. Inde lustrato exercitu Antium profectus haud procul oppido stati-
- 5 uisque hostium consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Aequis uenisset exercitus, dimicare non ausi, quemadmodum quieti uallo se tutarentur, pararent, postero die Fabius non permixtam unam sociorum ciuiumque sed trium populorum tres separatim acies circa uallum hostium
- 6 instruxit; ipse erat medius cum legionibus Romanis. Inde signum obseruari iussit, ut pariter et socii rem inciperent referrentque pedem, si receptui cecinisset. Equites item
- 7 suae cuique parti post principia conlocat. Ita trifariam adortus castra circumuenit et cum undique instaret non sustinentes impetum Volscos uallo deturbat. Transgressus inde munitiones pauidam turbam inclinatamque in partem
- 8 unam castris expellit. Inde effuse fugientes eques, cui superare uallum haud facile fuerat, cum ad id spectator

2 anni statim *Ver. MPFU^pBOHL¹*: anni *DL sed add.* statim post res *D*: statim anni *Novák*, sed, si uox statim retinenda est, ordo inusitatus hic melior ob uerbum omissum 3 Cornelius *Ver. MPFU^pBOHRn DL* (cf. c. 25. 9): Cornelio *Ed. Paris. 1510, Sigon.* 5 nondum ab Aequis] post haec deficit *Ver. usque ad § 8* 6 obseruari dett. duo, *Madv.*: obseruare *MPFU^pBOHRnDL* 8 -de effuse] his uocibus rursus inc. *Ver.*, sed per fragmenta tantum

pugnae adstitisset, libero campo adeptus parte uictoriae fruitur territos caedendo. Magna et in castris et extra 9 munimenta caedes fugientium fuit sed praeda maior, quia uix arma secum efferre hostis potuit; deletusque exercitus foret ni fugientes siluae texissent.

Dum ad Antium haec geruntur, interim Aequi robore 23 iuuentutis praemisso arcem Tusculanam improuiso nocte capiunt, reliquo exercitu haud procul moenibus Tusculi considunt ut distenderent hostium copias. Haec celeriter 2 Romam, ab Roma in castra Antium perlata mouent Romanos haud secus quam si Capitolium captum nuntiaretur; adeo et recens erat Tusculanorum meritum et similitudo ipsa periculi reposcere datum auxilium uidebatur. Fabius omissis omnibus praedam ex castris raptim Antium 3 conuehit; ibi modico praesidio relicto, citatum agmen Tusculum rapit. Nihil praeter arma et quod cocti ad manum fuit cibi ferre militi licuit; commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Tusculi bellatum. 4 Parte exercitus consul castra Aequorum oppugnabat; partem Tusculanis dederat ad arcem recipiendam. Vi nunquam eo subiri potuit: fames postremo inde detraxit hostem. Qua postquam uentum ad extremum est, inermes nudique 5 omnes sub iugum ab Tusculanis missi. Hos ignominiosa fuga domum se recipientes Romanus consul in Algidio consecutus ad unum omnes occidit. Victor ad Columen—id 6

9 caedes M^3F^3UpOH : cedes D : caedis PF^1 uel F^2RnL : caede M : caedi $F?B$: perit in *Ver.* hostis M^2 uel $M^1P^2FUpBOHD$: hostes MPL : defit *Ver.* foret ni *Ver.* $M^3PFOHRnDL$: foret nisi UpB : fore nisi M siluae texissent $PFUpBOHD$: silua et exissent M : silua et exissent L : silue et exissent Rn : silue excepissent Rn^2 : set *Ver.*

23 3 Tusculum rapit] post haec defit *Ver.* usque ad § 5 cocti D^1 uel D^2 dett. aliq. Edd. uet.: coacti $MPFUpBOHRnDL$ 4 recipi-
randam H (cf. 1. 12. 1): recuperandam $MPFUpBORnDL$ subiri
Up, Gron. confirmans: subire $MPFBOHRnDL$ detraxit $MPFB$
 $ORnDL$: traxit UpH (num recte?) 5 Qua $M?$, *Gron.*: quo
 $M^1PFUpBOHRnDL$ recipientes] hac uoce rursus inc. *Ver.*
6 ad Columen $MP^2UpBOHRnDL$: ad columem F : ad colume *Ver.*:
Incolumen P

loco nomen est—exercitu reducto castra locat. Et alter consul, postquam moenibus iam Romanis pulso hoste periculum esse desierat, et ipse ab Roma profectus. Ita bifariam consules ingressi hostium fines ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno descisse Antiates apud plerosque auctores inuenio; L. Cornelium consulem id bellum gessisse oppidumque cepisse. Certum adfirmare, quia nulla apud uetustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim.

- 24 Hoc bello perfecto tribunicium domi bellum patres territat. Clamant fraude fieri quod foris teneatur exercitus; frustrationem eam legis tollendae esse; se nihilo minus rem susceptam peracturos. Obtinuit tamen L. Lucretius praefectus urbis ut actiones tribuniciae in aduentum consulum differrentur. Erat et noua exorta causa motus. A. Cornelius et Q. Seruilius quaestores M. Volscio, quod falsus haud dubie testis in Caesonem exstitisset, diem dixerant. Multis enim emanabat indicibus neque fratrem Volsci ex quo semel fuerit aeger unquam non modo uisum in publico, sed ne adsurrexisse quidem ex morbo, multorumque tabe mensum mortuum; nec iis temporibus in quae testis crimen coniecisset Caesonem Romae uisum, adfirmantibus qui una meruerant secum eum tum frequentemque ad signa sine ullo com meatu fuisse. Nisi ita esset multi priuatim ferebant

6 reducto *Ver.*, *Rubenium et Crevierum confirmans*: relicto *MPF UpBOHRnDL* 7 id bellum *Ver. MPFUpBOH*: hic bellum *RnDL*

24 1 esse; se *MPFUpBOHRnDL*: esse *Ver.* 2 L. Lucretius *Ver.*: p. l. lucretius *M*: p. lucretius *PFUpBOHRnL* *Edd. uet.*: p (i uel l *suprascr.*) lucretius *D* differrentur *Ver. UpOHRnDL*: differrentur *MPFB* 3 diem dixerant *M³F³OHRnD⁴*: diem dixerat *MPFUpBDL*: dicens dixerat *Ver.* 4 uisum in publico *MPFUpBOHRnDL*: in publico uisum *Ver.* mensum *Ver. MPF? BRnL*: mensuum *D*: mensium *F³UpOH dett.* 5 nec iis *Madv.*: nec his *Ver. MPFUpBORnDL*: ne his *H* meruerant *Ver. MHRnDL*: meruerunt *PFUpBO* frequentemque *MPF? UpBOHRnDL Ald.*: frequentem *F¹ uel F² dett.* duo, fort. recte: frequente *Ver.* ullo commea-] hinc defit *Ver. usque ad c. 26. 8* multi priuatim *Vorm.? OHRnDL dett. Edd. uet.*: add. uoces multis priuatis *B* et easdem miris modis intermistas *MPFUp* (e.g. in *M* multi multis priuatim is priuatis, ubi multis in multi mutauit *M¹ uel M²*), sed priuati (non priuatim) *F*

Volscio iudicem. Cum ad iudicium ire non auderet, omnes 6
 eae res in unum congruentes haud magis dubiam damnatio-
 nem Volsci quam Caesonis Volscio teste fuerat faciebant. 7
 In mora tribuni erant, qui comitia quaestores habere de
 reo, nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. Ita
 extracta utraque res in consulum aduentum est. Qui ubi 8
 triumphantes uictore cum exercitu urbem inierunt, quia
 silentium de lege erat, perculsos magna pars credebant
 tribunos; at illi—etenim extremum anni iam erat—quartum 9
 adfectantes tribunatum, in comitiorum disceptationem ab
 lege certamen auerterant. Et cum consules nihilo minus
 aduersus continuationem tribunatus quam si lex minuen-
 dae suae maiestatis causa promulgata ferretur tetendissent
 uictoria certaminis penes tribunos fuit.

Eodem anno Aequis pax est petentibus data. Census, 10
 res priore anno incohata, perficitur, idque lustrum ab origine
 urbis decimum conditum ferunt. Censa ciuium capita cen-
 tum septendecim milia trecenta undeuginti. Consulum 11
 magna domi bellicae eo anno gloria fuit, quod et foris
 pacem peperere, et domi, etsi non concors, minus tamen
 quam alias infesta ciuitas fuit.

L. Minucius inde et C. Nautius consules facti duas resi- 25
 duas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules
 legem, tribuni iudicium de Volscio impediabant; sed in

5 iudicem *MPFU_pBOHRnDL*: iudices *dett. aliq. Edd. uet. duo*
 6 eae res *F³D³ in ras. dett. aliq. Ed. Rom. 1469*: eae res *M*: eas
 res *Vorm.? M² uel M¹PFU_pBOHRnD? L* fuerat *F³OD³ dett. aliq.*:
 fuerant *MPF? UpBHRnDL* 9 causa *delere uolt Karsten, sine*
causa tetendissent *UpHD⁴ Edd. uet.*: tetendissent *O*: tetendisset
MPFBD³: tetendisse *D^L* 10 idque *MOHRnDL*: atque *PFUpB*
 ferunt. Censa *dett. aliq.*: fuerunt censa *MPFU_pBOHRnL*: fuerant
 censa *D* centum septendecim milia (*i.e. cxxvii*) *MPFU_pB*: *cxxiii*
O: *cxxxii H Edd. uet. Ald.*: *Harleianam et Mediceam lectionem con-*
flant RnDL (*sed in D cxxxii cccxviii*) trecenta undeuginti (*i.e.*
cccxviii) *MO*: *cccxviii PFUpB in ras. H*: iterum conflant *RnDL*
 (*sed in D cxvii cccxviii*): *ccccix Edd. uet. Ald.*

25 1 C. Nautius Glareanus et Sigonius ex Dionys. (x. 22. 1), Diod.
 (xi. 88. 1), *Fastisque Cap.*, uide *C. I. L.* i², p. 104: L. Nautius *MPF*
UpBOHDL

2 quaestoribus nouis maior uis, maior auctoritas erat. Cum
 M. Valerio Mani filio Volesi nepote quaestor erat T. Quinc-
 3 tius Capitolinus qui ter consul fuerat. Is, quoniam neque
 Quinctiae familiae Caeso neque rei publicae maximus
 iuuenum restitui posset, falsum testem qui dicendae causae
 innoxio potestatem ademisset, iusto ac pio bello perseque-
 4 batur. Cum Verginius maxime ex tribunis de lege ageret,
 duum mensum spatium consulibus datum est ad inspicien-
 dam legem ut cum edocuissent populum quid fraudis
 occultae ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Hoc
 5 interualli datum res tranquillas in urbe fecit. Nec diuturnam
 quietem Aequi dederunt, qui rupto foedere quod ictum
 erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum
 Cloelium deferunt; is tum longe princeps in Aequis erat.
 6 Graccho duce in Labicanum agrum, inde in Tusculanum
 hostili populatione ueniunt, plenique praedae in Algido
 castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius,
 A. Postumius legati ab Roma uenerunt questum iniurias
 7 et ex eo foedere res repetitum. Eos Aequorum imperator,
 quae mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum
 iubet dicere; se alia interim acturum. Quercus ingens arbor
 8 praetorio imminebat, cuius umbra opaca sedes erat. Tum
 ex legatis unus abiens 'Et haec' inquit, 'sacrata quercus
 et quidquid deorum est audiant foedus a uobis ruptum,
 nostrisque et nunc querellis adsint et mox armis, cum deorum
 9 hominumque simul uiolata iura exsequemur.' Romam ut

1 maior uis *PFUpBOHDL*: *om. M* 2 Mani *Sigonius*, *cf. c. 7. 6*
cum adn.: ualeri *MBHRnDL* (*sed uelerio ualeri H*): ualerii *O*:
 ueleri *PF*: uoleri *Up* 4 ex tribunis *MPO Edd. uet.*: et tribunis
H: et tribuni *RnDL dett. Ald.*: et tribuni ex tribunis *FUp*: et tri-
 bunis ex tribunis *B* ageret *MPFBOHRnDL*: agerent *Up dett.*
Ald. mensum *MHRnL*: mensuum *PD*: mensium *P²FUpBO*
dett. 6 Labicanum *Cluv. et Grut.*, *cf. c. 7. 3*: lanuuium *MP²FUp*
BOHRnDL: lanum uinum *P* ex eo foedere *MPFUpBOHRnDL*
Edd. uet.: ex foedere *dett. aliq. (non D)*. Scilicet *Q. Fabius consul*
(cc. 22. 2; 24. 10; 25. 5) *id foedus imposuerat quod ipse nunc legatus*
uindicat 9 Romam ut *Vorm.? M Ed. Rom. 1470*: Romam
PFUpBOHRnDL

rediere legati, senatus iussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere, alteri populationem finium Aequorum prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire dilectum, et forsitan ad ultimum impedissent; sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens prope **26** ad moenia urbis infesta populatione uenit; foedati agri, terror iniectus urbi est. Tum plebs benigne arma cepit; reclamantibus frustra tribunis magni duo exercitus scripti. Alterum Nautius contra Sabinos duxit, castrisque ad Eretum ² positis, per expeditiones paruas, plerumque nocturnis incursionibus, tantam uastitatem in Sabino agro reddidit ut comparati ad eam prope intacti bello fines Romani uiderentur. Minucio neque fortuna nec uis animi eadem in gerendo ³ negotio fuit; nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pavidus tenebat. Quod ubi senserant hostes, creuit ex metu alieno, ut fit, ⁴ audacia, et nocte adorti castra postquam parum uis aperta profecerat, munitiones postero die circumdant. Quae priusquam undique uallo obiectae clauderent exitus quinque equites inter stationes hostium emissi Romam pertulere consulem exercitumque obsideri. Nihil tam inopinatum ⁵ nec tam insperatum accidere potuit. Itaque tantus pavor, tanta trepidatio fuit quanta si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem arcessunt. In quo cum ⁶ parum praesidii uideretur dictatoremque dici placeret qui rem perculsam restitueret, L. Quinctius Cincinnatus consensu omnium dicitur.

9 rediere *PFUpBOH Rhenan.*: redi ere *D* (sed -e- littera perperam facta a *D*³ demum completa est): redigere *RnL*: redire *M*, 'uetus lectio' *Rhenan.*

26 ² reddidit *MPFUpBOHRnDL*: edidit *Cobet* ⁴ senserant *Vorm.* *MPFUpBORnL*: senserat *BH*: senserunt *D Ald.*, sed cf. 3. 44. 4; 23. 27. 3; 25. 23. 8; 33. 7. 9 ⁵ tam inopinatum *P²F UpB*: tam inopinatum *P*: tam necopinatum *Vorm.*: tam nec inopinatum *MOHRnDL Edd. uet. Ald. Gron. (num recte?)*: nec tam inopinatum *dett. alig.* nec tam insperatum *M¹ uel M²PFUpBOHDL (sed in B -spi-)*: nec tamen insperatum *M*: nec insperatum *Gron.*

- 7 Operae pretium est audire qui omnia prae diuitiis humana
 spernunt neque honori magno locum neque uirtuti putant
 8 esse, nisi ubi effuse affluent opes. Spes unica imperii populi
 Romani, L. Quinctius trans Tiberim, contra eum ipsum
 locum ubi nunc naualia sunt, quattuor iugerum colebat
 9 agrum, quae prata Quinctia uocantur. Ibi ab legatis—seu
 fossam fodiens palae innixus, seu cum araret, operi certe, id
 quod constat, agresti intentus—salute data in uicem reddi-
 taque rogatus ut, quod bene uerteret ipsi reiue publicae,
 togatus mandata senatus audiret, admiratus rogitansque
 ‘Satin salue?’ togam propere e tugurio proferre uxorem
 10 Raciliam iubet. Qua simul absterso puluere ac sudore
 uelatus processit, dictatorem eum legati gratulantes con-
 salutant, in urbem uocant; qui terror sit in exercitu exponunt.
 11 Nauis Quinctio publice parata fuit, transuictumque tres
 obuiam egressi filii excipiunt, inde alii propinqui atque
 amici, tum patrum maior pars. Ea frequentia stipatus ante-
 12 cedentibus lictoribus deductus est domum. Et plebis con-
 cursus ingens fuit; sed ea nequaquam tam laeta Quinctium
 uidit, et imperium nimium et uirum ipso imperio uehe-
 mentiorem rata. Et illa quidem nocte nihil praeterquam
 uigilatum est in urbe.
- 27 Postero die dictator cum ante lucem in forum uenisset,

7 effuse *Vorm.*? *FB*: effusae *MPOHRnDL*, *fort. recte* affluent
M (cf. 6. 15. 9; *Cic. Sest.* § 18; *Gell.* 5. 16. 3: et u. *Dombart, N. Jahrb. Philol.* 1877, p. 341): affluent *Vorm.* *F³OHRnD³L*: effluent
D?: affluent *P*: affluent *P²F?* *UpB* 8 iugerum colebat] his uoci-
 bus rursus inc. *Ver.* 9 palae *Sabellicus*: paleae *Ver.*: palo *Vorm.*
MPFUpBHRnDL: paulo *O* uerteret *Ver.* *F³UpOHD³*: uerterat
MPF?BL: euerterat *RnDL*¹ Satin salue *Ver.* *P*: satisne salua
 essent omnia *FUpBOD dett. Edd. uet.*: satine salua essent omnia *P²H*
RL: sat iam satisne salua essent omnia in saluem *M*: sat iam satisne
 salua essent omnia *Vorm.* 10 absterso *Ver.* *OHRnDL*: abterso
MPFUpB 11 amici tum *MPFUpBOHRnDL*: amici tui et tum
Ver. 12 et imperi . . . rata om. *H* imperium *Walters, cf.*
c. 35. 7 cum *adn.*: imperi (uel -rii) *Ver.* *MPFUpBORnDL* (-erii *F*
BOD, -eru (ii *suprascr.*) *F³* uirum ipso *I. F. Christ, dett. unus*:
 uirum in ipso *Ver.* *MPFBORnDL dett.*: uirum in ipso *Up dett. aliq.*

magistrum equitum dicit L. Tarquitium, patriciae gentis, sed qui [cum] stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanae iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in contionem uenit, iustitium edicit, 2 claudi tabernas tota urbe iubet, uetat quemquam priuatae quicquam rei agere; tum quicumque aetate militari essent 3 armati cum cibariis in dies quinque coctis uallisque duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent; quibus aetas 4 ad militandum grauior esset, uicino militi, dum is arma pararet uallumque peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus 5 discurrit ad uallum petendum. Sumpserunt unde cuique proximum fuit; prohibitus nemo est; impigreque omnes ad edictum dictatoris praesto fuere. Inde composito agmine non 6 itineri magis apti quam proelio si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroque agmine quas tempus ipsum poscebat adhortationes erant: adderent gradum; maturato opus esse, ut nocte ad hostem 7 perueniri posset; consulem exercitumque Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse; quid quaeque nox aut dies ferat incertum esse; puncto saepe temporis maximarum rerum momenta uerti. 'Adcelera, signifer,' 'sequere, miles,' 8 inter se quoque, gratificantes ducibus, clamabant. Media nocte in Algidum perueniunt et ut sensere se iam prope hostes esse, signa constituunt.

Ibi dictator quantum nocte prospici poterat equo circum- 28

27 1 magistrum equitum] *post has uoces in M exciderunt omnia usque ad c. 28. 7, nulla lacunae nota* Tarquitium Sigonius ex *Fast. Cap.* (C. I. L. i², p. 16): Tarquinium *Ver. PFUpBOHRnDL* gentis sed *Ver. PFUpBOHRnDL*: gentis et *dett. duo, fort. recte* qui cum *Ver. Vorm. Rn?*: qui tum *PFUpBODL Ald.*: tum qui *H*, unde cum *seclusi, cf. Praef. 5 et c. 50. 10 adn.*; sed si quis retinendum putat, scribat et pro sed ante qui 3 Martio *om. dett. unus: tutantur Ver. PFUpBOHRnDL; cf. Luterb. Ed. Lib. III, App. p. 122* 6 apti *PFBHRnDL dett. Edd. uet. Ald.*: acti *O*: apto *Up*: apte *Madu.*: *periit in Ver.* 7 perueniri *F³ dett. unus: peruenire PFUpOHRnDL dett.*: peruenere *B*: *periit in Ver.* posset *PFUp BOHRnDL*: possent *dett.*: *periit in Ver.* obsideri *Ver. PFUpB OHD*: obsederit *RnL* quaeque nox aut] *post has uoces deficit Ver. usque ad c. 29. 5*

uectus contemplatusque qui tractus castrorum quaeque
 forma esset, tribunis militum imperavit ut sarcinas in unum
 conici iubeant, militem cum armis ualloque redire in ordines
 2 suos. Facta quae imperavit. Tum quo fuerant ordine in
 uia, exercitum omnem longo agmine circumdat hostium
 castris et ubi signum datum sit clamorem omnes tollere
 iubet; clamore sublato ante se quemque ducere fossam et
 3 iacere uallum. Editio imperio, signum secutum est. Iussa
 miles exsequitur; clamor hostes circumsonat. Superat inde
 castra hostium et in castra consulis uenit; alibi pauorem,
 4 alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem
 atque auxilium adesse inter se gratulantes, ultro ex stationi-
 5 bus ac uigiliis territant hostem. Consul differendum negat;
 illo clamore non aduentum modo significari sed rem ab suis
 coeptam, mirumque esse nī iam exteriori parte castra hos-
 tium oppugnentur. Itaque arma suos capere et se subsequi
 6 iubet. Nocte initum proelium est; legionibus dictatoris
 clamore significant ab ea quoque parte rem in discrimine
 7 esse. Iam se ad prohibenda circumdari opera Aequi para-
 bant cum ab interiore hoste proelio coepto, ne per media
 sua castra fieret eruptio, a munientibus ad pugnantes intror-
 sum uersi uacuam noctem operi dedere, pugnatumque cum
 8 consule ad lucem est. Luce prima iam circumuallati ab
 dictatore erant et uix aduersus unum exercitum pugnam
 sustinebant. Tum a Quinctiano exercitu, qui confestim a
 perfecto opere ad arma rediit, inuaditur uallum. Hic
 9 instabat noua pugna: illa nihil remiserat prior. Tum an-
 cipi malo urgente, a proelio ad preces uersi hinc dictatorem,

28 2 iacere *HRnDL* dett. *Edd. uet.*: facere *PFUpBO* 6 legioni-
 bus *PFOH*: legionibus *B*: legiones *Up*: a legionibus *Vorm.?* *RnDL*,
quod qui tutantur cum initum proelium est coniungunt dictatoris
PF³UpBO/HRnDL dett. *Edd. uet.*: dictatori *F* dett. *unus* signific-
 cant *PFUpBHRnDL* (sed clamore *F*, clamores *F³*): significantibus
O Edd. uet. 7 circumdari *Vorm.?* *UpOHRnDL*: circumdare
PFBD³ per media] *his uocibus pergit M post* equitum (c. 27. 1)
 8 qui *MOHRnDL*: quia *PFUpB*

hinc consulem orare, ne in occidione uictoriam ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussi; is ignominiam infensus addidit; Gracchum Cloe-¹⁰ lium ducem principesque alios uinctos ad se adduci iubet, oppido Corbione decedi. Sanguinis se Aequorum non egere; licere abire, sed ut exprimatur tandem confessio subactam domitamque esse gentem, sub iugum abituros. Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus superque eas¹¹ transuersa una deligata. Sub hoc iugo dictator Aequos misit.

Castris hostium receptis plenis omnium rerum—nudos²⁹ enim emiserat—praedam omnem suo tantum militi dedit; consularem exercitum ipsumque consulem increpans ‘Care-² bis’ inquit ‘praedae parte, miles, ex eo hoste cui prope praedae fuisti. Et tu, L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus praeeris.’ Ita se³ Minucius abdicat consulatu iussusque ad exercitum manet. Sed adeo tum imperio meliori animus mansuete oboediens erat, ut beneficii magis quam ignominiae hic exercitus memor et coronam auream dictatori, libram pondo, decreuerit et proficiscentem eum patronum salutauerit. Romae⁴ a Q. Fabio praefecto urbis senatus habitus triumphantem Quinctium quo ueniebat agmine urbem ingredi iussit. Ducti ante currum hostium duces; militaria signa praelata; secutus exercitus praeda onustus. Epulae instructae di-⁵ cuntur fuisse ante omnium domos, epulantesque cum

⁹ iussi; is *Ruperti*: iussis *MPFUpBOHRnDL* infensus *HRn?*
D Ald.: insensus *ML*: incensus *PUpBOD^A*: periit in *F* ¹⁰ sub
iugum *PFUpBOHRnDL* (cf. 3. 23. 5): om. *M* et *P²* marg. adnotat
‘sub iug⁹ del.’ ¹¹ superque *M¹PFUpBORnDL*: super *MHP²* (in
M -q. extra lineam scriptum est sed ab *M¹*) hoc iugo *MP²FUpB*
OHRnDL, cf. 9. 6. 12, *Caes. B. G.* 1. 7 (secundum codd. aliquot):
hiugo *P*: hoc iugum *Duker*, fort. recte

²⁹ ² his legionibus *FUpBRn²DL*: is legionibus *MPRn*: iis legioni-
bus *P²*: sis legionibus *OH*: istis legionibus *dubitanter Alsch.*, fort. recte
⁵ domos *MP²FUpBO*: domus *PHDL* cum carmine] *his*
uocibus rursus inc. Ver.

carminē triumphali et sollemnibus iocis comisantium modo
 6 currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Tusculano adpro-
 bantibus cunctis ciuitas data est. Confestim se dictator ma-
 gistratu abdicasset ni comitia M. Volsci, falsi testis, tenuis-
 sent. Ea ne impedirent tribuni dictatoris obstitit metus ;
 7 Volscius damnatus Lanuuium in exsilium abiit. Quinctius
 sexto decimo die dictatura in sex menses accepta se abdi-
 cauit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis
 egregie pugnat ; ad uastatos agros ea quoque clades accessit
 Sabinis. Minucio Fabius successor in Algidum missus.
 8 Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est ; sed quia
 duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum patres
 tenuere ; plebes uicit ut quintum eosdem tribunos crearent.
 9 Lupos uisos in Capitolio ferunt a canibus fugatos ; ob id
 prodigium lustratum Capitolium esse. Haec eo anno gesta.
 30 Sequuntur consules Q. Minucius M. Horatius Puluillus.
 2 Cuius initio anni cum foris otium esset, domi seditiones
 iidem tribuni, eadem lex faciebat ; ulteriusque uentum foret
 —adeo exarserant animis—ni, uelut dedita opera, nocturno
 impetu Aequorum Corbione amissum praesidium nuntiatum
 3 esset. Senatum consules uocant ; iubentur subitarium scri-
 bere exercitum atque in Algidum ducere. Inde posito legis

5 triumphali et *Ver. D⁴* : triumphali ex *MPFUpBOHDL* iocis
Ver. RnD⁴ : locis *MPFUpBOHDL* comisantium *Ver. PB* : commi-
 santium *M* : comesantium *UpRnL* : commessantium *OD* : comessan-
 cium *H dett.* : comessantium *F³ in ras.* 6 data est *MPFUpBOH*
RnDL : data *Ver.* Lanuuium *MPFUpBOHD³* : Lanuuiio *RnDL*
 in exsilium *dett. aliq.* : exsilium *Ver. Vorm. MPFUpB (sed exil-)*
OHRRnDL : exsulatum *Ed. Rom. 1469 Ald.* 7 Per eos *MPF*
UpBO : praeter eos *HRnDL* : *defit V, sed spatii ratio per commendat*
 Fabius *Ed. Frob. 1531* : Fabius Quinctius (uel Quint-) *Ver. MPFUp*
BHRnDL : Fabius Quintus *O dett. aliq.* : Q. Fabius *dett. aliq., cf. 3. 1. 1*
 8 duo exercitus aberant *MPFUpBOHRnDL* :rcitu . aberat
Ver. crearent *MPFUpBOHRnDL* : crearet *Ver.*
 30 1 M. Horatius *MPFUpBOHRnDL (et sic Diodor. 11. 91. 1)* .
 C. Horatius *Glar. et Sigon. ex Fastis Cap. (C. I. L. i², p. 104) et Dion.*
Hal. 10. 26. 1 2 animis *Ver. MPFUpBOHRnD¹ uel D³L* : animi
D dett. aliq., Cobet

certamine noua de dilectu contentio orta; uincebaturque 4
 consulare imperium tribunicio auxilio cum alius additur
 terror, Sabinum exercitum praedatum descendisse in agros
 Romanos, inde ad urbem uenire. Is metus perculit ut scribi 5
 militem tribuni sinerent, non sine pactione tamen ut quo-
 niam ipsi quinquennium elusi essent paruumque id plebi
 praesidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur.
 Expressit hoc necessitas patribus: id modo excepere ne postea 6
 eosdem tribunos uiderent. Tribunicia comitia, ne id quoque
 post bellum ut cetera uanum esset, extemplo habita. Tri- 7
 censimo sexto anno a primis tribuni plebis decem creati sunt,
 bini ex singulis classibus; itaque cautum est ut postea
 crearentur. Dilectu deinde habito Minucius contra Sabinos 8
 profectus non inuenit hostem. Horatius, cum iam Aequi
 Corbione interfecto praesidio Ortonam etiam cepissent, in
 Algido pugnat; multos mortales occidit; fugat hostem non
 ex Algido modo sed a Corbione Ortonaque. Corbionem
 etiam diruit propter proditum praesidium.

Deinde M. Valerius Sp. Verginius consules facti. Domi 31
 forisque otium fuit; annona propter aquarum intemperiem
 laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tri-
 buni plebis iidem refecti. Hi sequente anno, T. Romilio 2
 C. Veturio consulibus, legem omnibus contionibus suis

4 uincebaturque *MPFUpBOHRnD¹*: uincebanturque *Ver. DL*
 additur terror *MPFBORnL* (*sed in F -ror in ras.*): additur terro *D*
 (-ror *D¹?*): additus terror *H, fort. recte*: .. ditur terros *Ver.* agros
 Romanos *MPFUpBOHRnDL*: agrum Romano *m Ver.*
 5 perculit *MPFUpBOHRnL, cf. c. 38.* 6 pertulit *D*: perpulit *Gron.,*
fort. recte: defit Ver. tribuni sinerent *MPFUpBOHRnDL*: tri-
 bunis silerent *Ver.* ipsi *MPFUpBOHRnDL*: ipsis *Ver.* elusi essent
MPFUpBOHRnDL (*sed e- a D³*): elusesset *Ver.* 6 uiderent *Ver.*
MPFUpBOHRnDL: iuberent *Ed. Mediolan. 1480, Ald.* 8 Orto-
 nam *Ver. ORnDL*: hortonom *MH*: hortanam *PFUpB* pugnat
Ver. MHORnDL dett.: pugnant *PFB*: pugnans *Up* Ortonaque
Ver. OHD: hortonaque *PF*: hortonaque *B*: hortanaque *Up*: orto-
 namque *M*: ornatique *L*

31 1 laboratum est *MPFUpBOHRnDL*: om. est *Ver.* refecti.
 Hi sequente *MPFB* (*sed hic -nti*) *OH*: refecti i sequente *D*: refecti
 insequente *Up*: refecti sequente *RnD^xL*: refectis his sequente *Ver.*

- celebrant : pudere se numeri sui nequiquam aucti, si ea res
aeque suo biennio iaceret ac toto superiore lustro iacuisset.
- 3 Cum maxime haec agerent, trepidi nuntii ab Tusculo ueniunt
Aequos in agro Tusculano esse. Fecit pudorem recens eius
populi meritum morandi auxilii. Ambo consules cum exer-
- 4 citu missi hostem in sua sede, in Algido inueniunt. Ibi
pugnatum. Supra septem milia hostium caesa, alii fugati ;
praeda parta ingens. Eam propter inopiam aerarii consules
uendiderunt. Inuidiae tamen res ad exercitum fuit, eadem-
que tribunis materiam criminandi ad plebem consules
praebuit.
- 5 Itaque ergo, ut magistratu abiere, Sp. Tarpeio A.
Aternio consulibus dies dicta est Romilio ab C. Caluio
Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Alieno aedile plebis.
- 6 Vterque magna patrum indignatione damnatus, Romilius
decem milibus aeris, Veturius quindecim. Nec haec prio-
rum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules.
Et se damnari posse aiebant, et plebem et tribunos legem
- 7 ferre non posse. Tum abiecta lege quae promulgata con-
sensuerat, tribuni lenius agere cum patribus : finem tandem
certaminum facerent. si plebeiae leges displicerent, at illi
communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui
utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent,
- 8 sinerent creari. Rem non aspernabantur patres ; daturum
leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus
conueniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas

2 celebrant *MPFUpBO Edd. uet. Ald.* : celebrabant *Ver. HRnDL dett.* suo biennio iaceret] *post iace- defit Ver. usque ad c. 34. 6*

4 eademque *UpOH dett. aliq.* : ea denique *MPFBRnDL* 5 Sp. Tarpeio *dett. unus* : spurio p. tarpeio *MPFOHRnDL* : p. tarpeio *Up* : spuerio p̄ tarpio *B* A. Aternio *Pighius ex Fastis Cap. (C. I. L. i², p. 104)* : a. aeternio (*uel et-*) *MPFBOHRnL* : a. ethernio *Up* : aeternio *D* Caluio *RnDL* : caluio claudio *MH* : claudio *PFUpBO*

6 quindecim (*i. e. xv*) *MOHDL dett. Ed. Rom. 1470 Ald.* : xv *Rn* : xii *PFUpB Edd. uet.* damnari *MPFUpBOD⁴* : om. *HRnDL*

7 facerent *MPFUpBORnDL* : facere *H* 8 daturum *MPFUpB OHRnDL dett. Ed. Rom. 1469 Ald.* : laturum *Kloekius, ex codice aliquo, ut adfirmat*

Sp. Postumius Albus A. Manlius P. Sulpicius Camerinus, iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graeciae ciuitatum instituta mores iuraque noscere.

Ab externis bellis quietus annus fuit, quietior insequens **32** P. Curiatio et Sex. Quinctilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum, quod primo legatorum qui Athenas ierant legumque peregrinarum expectatio praebuit, dein duo simul ² mala ingentia exorta, fames pestilentiaque, foeda homini, foeda pecori. Vastati agri sunt, urbs adsiduis exhausta funeribus; multae et clarae lugubres domus. Flamen ³ Quirinalis Ser. Cornelius mortuus, augur C. Horatius Pul- uillus, in cuius locum C. Veturium, eo cupidius quia damna- tus a plebe erat, augures legere. Mortuus consul Quinctilius, ⁴ quattuor tribuni plebi. Multiplici clade foedatus annus; ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius P. Sestius ⁵ Capitolinus. Neque eo anno quicquam belli externi fuit: domi motus orti. Iam redierant legati cum Atticis legibus. ⁶ Eo intentius instabant tribuni ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouo- catione, et ne quis eo anno alius magistratus esset. Ad- ⁷ miscerenturne plebeii controuersia aliquamdiu fuit; postre- mo concessum patribus, modo ne lex Icilia de Auentino aliaeque sacratae leges abrogarentur.

Anno trecentesimo alteroquam condita Roma erat iterum **33**

8 iussique *MPFUpBORnDL*: iussi *H*, fort. recte

32 ¹ Curiatio *dett. aliq.*, cf. c. 33. 3; et sic *Fasti Cap.* (C. I. L. i², p. 104, cf. etiam, p. 105): curatio *MPFOBRnDL*: curacio *H*: curario *Up* ³ Puluillus *Ed. Rom.* 1469: puluilius *MPFUpBOHRnDL Ald.* locum *MP²FUpBOH Ed. Rom.* 1469: iocum *P*: loco tum *RnD*: locatum *L* ⁵ Sestius *Sigon. ex c. 33. 4 et Fast. Cap.* (C. I. L. i², p. 104): sextius *Vorm. MFUpBOHRnL*: textius *P*: sextilius *D* ⁶ Placet *MPFUpBOHD¹*: placeret *RnDL* ⁷ Ad- miscerenturne *MP²FUpBO¹HRnD*: admiscerendumne *P*: admisce- renturque *O*: admiscerentur nec *L*? plebeii *Rn? Ald.^e*: plebi *MP FUpBOHDL* Icilia *Glareanus, dett. aliq.*: acilia *MPUpHRnDL*: ialia *O*: acilicia *FBD²*: cf. 35. 5 cum *adn.*

33 ¹ Anno trecentesimo *scripsimus* (-ens- ut semper; cf. *Hale & Buck, Lat. Gram.* § 52. 5): anno trecentesimo *MPFUpB* (sed in *P* -tessi-, et in *F* tricentesi-, in *B* tricesi-): trecentesimo anno *HRnDL*: anno trecentesimo anno *O*, ubi in marg. add. alio *O²*

mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quem-
 admodum ab regibus ante ad consules uenerat, translato
 2 imperio. Minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit.
 Laeta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere; eo
 citius lapsa res est repetitumque duobus uti mandaretur
 3 consulum nomen imperiumque. Decemuiri creati Ap.
 Claudius, T. Genucius, P. Sestius, L. Veturius, C. Iulius,
 A. Manlius, P. Sulpicius, P. Curiatius, T. Romilius, Sp.
 4 Postumius. Claudio et Genucio, quia designati consules in
 eum annum fuerant, pro honore honos redditus, et Sestio,
 alteri consulum prioris anni, quod eam rem collega inuito
 5 ad patres rettulerat. His proximi habiti legati tres qui
 Athenas ierant, simul ut pro legatione tam longinqua prae-
 mio esset honos, simul peritos legum peregrinarum ad con-
 6 denda noua iura usui fore credebant. Suppleuere ceteri
 numerum. Graues quoque aetate electos nouissimis suffra-
 giis ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis aduersarentur.
 7 Regimen totius magistratus penes Appium erat fauore plebis,
 adeoque nouum sibi ingenium induerat ut plebicola repente
 omnisque aurae popularis captator euaderet pro truci saeuo-
 8 que insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli
 reddebant. Eo die penes praefectum iuris fascēs duodecim
 erant: collegis nouem singuli accensi apparebant. Et in
 unica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum
 9 inutilis est, summa aduersus alios aequitas erat. Modera-

3 Sestius *Sigon. ut c. 32.* 5 *ubi u. adn.*: Sextius *MPFU^pBOHR_nDL*, sed *u. inf.* § 4 Romilius *D dett. unus et sic c. 31. 2 sup. et Dion. Hal. 10. 56. 2* (*cf. Schulze, Lat. Eigennamen, p. 579*): Romilius *MP FBOHR_n* (*et Up secundum Frig.*): Romilius *L* 4 Sestio *MPF UpBOHR_nDL*: Sextio *F²* 5 habiti *MPFU^pBOHR_nDL*: additi *Harant perperam* honos, simul *MPFU^pBOHR_nDL*: *add. quod Harant male, cf. 5. 47.* 8 7 fauore *P³ marg. F³OR_n2D¹ dett. alig.*: pauore *MU^pHR_nDL*: auore *P*: ¹*auore P¹: p. l. auore B* plebis *M³PFU^pBOHR_nDL*: plebi *M* 8 populo *MOHR_nDL*: populi *PFU^pB* apparebant *MOHR_nD? L*: appellabant *PFU^pBD³*: apparebat *D⁵ marg.* inutilis *MPFU^pOHR_n2D¹? utilis R_nD et D³? L*: inutilis *B* est *Doering*: esset *Vorm.? MPFU^pBOHR_nDL*

tionis eorum argumentum exemplo unius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent, defosso cadauere domi apud P. Sestium, patriciae gentis uirum, inuento pro- 10 latoque in contionem, in re iuxta manifesta atque atroci C. Iulius decemuir diem Sestio dixit et accusator ad populum exstitit, cuius rei iudex legitimus erat, decessitque iure suo, ut demptum de ui magistratus populi libertati adiceret.

Cum promptum hoc ius uelut ex oraculo incorruptum 34 pariter ab iis summi infimique ferrent, tum legibus condendis opera dabatur; ingentique hominum exspectatione propositis decem tabulis, populum ad contionem aduocauerunt et, 2 quod bonum faustum felixque rei publicae ipsis liberisque eorum esset, ire et legere leges propositas iussere: se, 3 quantum decem hominum ingeniis prouideri potuerit, omnibus, summis infimisque, iura aequasse: plus pollere multorum ingenia consiliaque. uersarent in animis secum 4 unamquamque rem, agitentur deinde sermonibus, atque in medium quid in quaque re plus minusue esset conferrent. eas leges habiturum populum Romanum quas consensus 5 omnium non iussisse latas magis quam tulisse uideri posset.

Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite 6 editos satis correctae uiderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatae sunt, qui nunc quoque, in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici priuatique est iuris.

Volgatur deinde rumor duas deesse tabulas quibus 7

9 satis erit *MPUpBOH*: satis erat *FRnDL* P. Sestium *Edd.*
uct.: p. sextium *PFUpBOHRnDL dett.*: sextium *Vorm. M*; cf. § 3
sup. 10 Sestio *PFUpHL*: festio *M*: sextio *BOD* iure *Edd.*

uel., cf. c. 46. 3: ex iure *MPFUpBOHRnDL dett. Ald.* (num recte?)

34 5 non iussisse *PFUpBD⁵*: inuasisse non iussisse *Vorm. M* (sed
in M ñ pro non, ut saepe): non inuasisse *OHRnDL* tulisse *Vorm.*?
P²FUpBOHRnDL: tulisset *MP* 6 -que legum] *his uocibus rursus*
inc. Ver. editos *Duker*: edito *Ver. MPFUpBOHRnDL* qui

nunc *Ver. D? Ed. Frob.* 1535: quae (uel que) nunc *MP²FUp*
BOHRnD¹L Ald.: nunc *P* fons *Ver. F³RnD^x*: frons *MPF? Up*
BOHDL 7 Volgatur (uulg-) *MP²FUpBORnD*: uulgator *PHL*:
 mulgatur *Ver.*

adiectis absolui posse uelut corpus omnis Romani iuris. Ea
 expectatio, cum dies comitiorum adpropinquaret, desiderium
 8 decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, praeterquam
 quod consulum nomen haud secus quam regum perosa
 erat, ne tribuniciū quidem auxilium, cedentibus in uicem
 35 appellationi decemuiris, quaerebat. Postquam uero comitia
 2 decemuiris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta
 exarsit ambitio, ut primores quoque ciuitatis—metu, credo,
 ne tanti possessio imperii, uacuo ab se relicto loco, haud
 satis dignis pateret—prensarent homines, honorem summa
 ope a se impugnatum ab ea plebe, cum qua contenderant,
 3 suppliciter petentes. Demissa iam in discrimen dignitas ea
 aetate iisque honoribus actis stimulabat Ap. Claudium.
 Nescires utrum inter decemuiros an inter candidatos nume-
 4 rares; propior interdum petendo quam gerendo magistratui
 erat. Criminari optimates, extollere candidatorum leuissi-
 mumquemque humillimumque, ipse medius inter tribunicios,
 5 Duillios Iciliosque, in foro uolitare, per illos se plebi uendi-

7 Ea *M*¹ *extra lineam* PFUpBOHRnDL: *om. Ver. M* 8 perosa
 erat *Ver. F*³RnDL *dett. Ald.*: peroserat MB: per oserat P: per hos
 erat H: perosum erat *M*³Up: per ora erat O appellationi dubi-
 tanter Drak. (cf. 8. 33. 8 et plebe pro plebi in *Ver. c. 35. 5*): appellatione
Ver. MPFUpOHRnDL (an recte, pro 'quotiens appellatio facta est'?):
 appellationem BD³. De re cf. c. 36. 6

35 1 trinum nundinum *Ver. PF?* B (*sed hic mund-*) 'antiqua lectio'
Rhenan.: trinum nundinum MOHRnDL: trinundinum Up *dett. aliq.*

2 uacuo ab se relicto *Ver. PF*³ in ras. UpBRnDL (*sed in Ver.*
periere -b se): uacua ab se relicta OH pateret prensarent *M*³Up
 ORn (*sed prensarent F*³ in ras.): paterent prensarent *Ver. H*¹ marg.:
 pateret prensaret L: pateret pensaret PBD: paterent H conten-
 derant Rn² *Edd. uet.*: contenderent *Ver. MPFUpBOHRnDL dett.*
Ald., uix recte 3 Demissa Gron., *dett. duo*: dimissa MPFUpOH
 RnDL *Ald. (sed in F di- ab F*² uel *F*³ retractatum est, fort. corruptum):
 dimissa B: periit in *Ver.* 3-4 inter candidatos numerares propior
om. M propior PUpOHRnDL: propior *Ver. FB* 5 Duillios
*F*³ *Madv. (uide 2. 58. 2 cum adn.)*: duellios MPFUpBOHRnDL:
 periit in *Ver.* Iciliosque *Ald. (cf. c. 32. 7), fort. Ver. (ubi linea*
quae ante siciliosque desinit satis expleta erit si per duillio (non duillios)
finitam esse statues): iciliosque H: silicisosque MPUpBRnDL: sili-
 tiosque O: sicciosque *F*³ in ras. plebi *Vorm.? MPFUpBORnDL*:
 plebe *Ver.*

tare, donec collegae quoque, qui unice illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi uellet: apparere nihil sinceri esse; profecto haud gratuitam 6 in tanta superbia comitatem fore; nimium in ordinem se ipsum cogere et uolgari cum priuatis non tam properantis abire magistratu quam uiam ad continuandum magistratum quaerentis esse. Propalam obuiam ire cupiditati parum 7 ausi, obsecundando mollire impetum adgrediuntur. Comitiorum illi habendorum, quando minimus natus sit, munus consensu iniungunt. Ars haec erat, ne semet ipse creare 8 posset, quod praeter tribunos plebi—et id ipsum pessimo exemplo—nemo unquam fecisset. Ille enim uero, quod bene uertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit; deiectisque honore per coitionem duo- 9 bus Quinctiis, Capitolino et Cincinnato, et patruo suo C. Claudio, constantissimo uiro in optimatum causa, et aliis eiusdem fastigii ciuibus, nequaquam splendore uitae pares decemuiros creat, se in primis, quod haud secus factum 10 improbabant boni quam nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis M. Sergius L. 11 Minucius Q. Fabius Vibulanus Q. Poetelius T. Anto-

6 -gari cum priuatis non tam properantis abi- *perierunt in Ver. sed uacat una tantum linea; apparet igitur quaedam (fort. -iuatis non tam pr-) ibi omissa fuisse* continuandum *Ver. M³Up² dett. unus: contionandum (uel conc-) M? PFUpBOHRnDL* 7 obsecundando *Ver. OHRnDL: huic uerbo in B praefixum est, in Vorm. MPFUp uarie inculcatur glossema obsequendo (-cundo), e.g. obsequendo secum dando Vorm. M: obsequendo de (moliri) F³* natu sit, munus *MOHRnD¹: natu fit, munus D? L: natu sit minus Ver. dett. unus: om. PF? UpB: in F post habendorum rasura usque ad iniungunt, quam non expleuit F³ uoces ex consensu munus inserendo* consensu iniungunt *MPUpOD³: concessu iniungunt H: consensum iungunt RnDL: consensui iungunt Ver.: iniungunt B (sed cum ras. parua post in-)* 8 Ars haec *Ver. Vorm. MPFUpOH Edd. uet.: ars ea haec RnDL dett. Ald.: hars haec B* 9 coitionem *Sigon. (cf. 2. 35. 4; 5. 43. 1 adn.; 7. 32. 12; 9. 26. 22): contionem (uel conc-) Ver. PFUp BOHRnDL: contentionem M* optimatum *MP²FUpBOHRnDL: optimatum P: optima. um (an optima. um?) Ver.* 10 improba-
bant *(uel in p-) PFBHRnDL: improbrabant O: improbant Vorm. Ver. M: improbrant Up* 11 Poetelius *Sigon. (ex Fast. Cap. anno- rum 360 (Liu. 7. 11. 2) et 314 (Liu. 9. 24. 1) uide C. I. L. i², pp. 126,*

nius Merenda K. Duillius Sp. Oppius Cornicen M'. Rabuleius.

- 36 Ille finis Appio alienae personae ferendae fuit. Suo iam inde uiuere ingenio coepit nouosque collegas, iam priusquam
 2 inirent magistratum, in suos mores formare. Cottidie coibant remotis arbitris; inde impotentibus instructi consiliis, quae secreto ab aliis coquebant, iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, conloquentibus difficiles, ad idus Maias rem per-
 3 duxere. Idus tum Maiae sollemnes ineundis magistratibus erant. Inito igitur magistratu primum honoris diem denuntiatione ingentis terroris insignem fecere. Nam cum ita priores decemuiri seruassent ut unus fasces haberet et hoc insigne regum in orbem, suam cuiusque uicem, per omnes
 4 iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodire. Centum uiginti lictores forum impleuerant et cum fascibus secures inligatas praeferebant; nec attinuisse demi securem, cum
 5 sine prouocatione creati essent, interpretabantur. Decem regum species erat, multiplicatusque terror non infimis solum sed primoribus patrum, ratis caedis causam ac principium quaeri, ut si quis memorem libertatis uocem aut in senatu aut in populo misisset statim uirgae securesque etiam

130): poetilius *Ver.* MPF³UpBHDL (et sic in 3. 41. 9; 4. 12. 3; 7. 11. 2 codicum plerique: contra in 9. 24. 1 PTLA et in 9. 28. 2 MPF OTDLA -e- in syllaba secunda praebent): petilius O: paecilius F?

K. Duillius *dett.* aliq. (cf. c. 41. 10 et Dion. Hal. 10. 58. 4): c. duillius M: c. duillius *Ver.* PFUpB (sed diu-) OHL: eduilius RnD (de nomine cf. 2. 58. 1 adu.) Sp. Oppius MPFUpBOHRnDL:

p. oppius *Ver.* M'. Rabuleius *Sigon. ex Dion. Hal.* 10. 58. 4 (Μάριος Παβύλιος) et 11. 23. 1 (Μάριος Παβολήσιος); cf. c. 41. 10: m. rabuleius MPBHRnDL: m. rabulius *Ver.*: m. rabulegius O: m. rabileius F

36 1 alienae personae] post has uoces deficit *Ver.* usque ad c. 37. 8

2 Cottidie MPFBOD (ut fere semper, quamquam adiectiuum cotidianus saepius scribitur quam cott-; cf. 2. 42. 10 adu.): cotidie HL: quotidie Rn

3 Inito igitur magistratu *Madv. praesunte Dukero*: initio igitur magistratus MPFUpBOHRnDL *Edd. uet. Ald.*, mira concordia denuntiatione PFUpBOHD³L: denunciationem MRnD regium

in orbem PFUpBOHRnDL: om. in M 4 impleuerant MFBOH RnDL *dett.*: impleuerat P: impleuerunt Up inligatas MPFUp

BD⁴: inligatas RnDL: inligates H: illigatae (uel -te) O *Edd. uet. aliq.* (cum praeferebantur) praeferebant MPFUpB: proferebant RnDL *Ald.*: perferrebantur H: praeferebantur O *Edd. uet. aliq.*

5 in senatu MPFUpBHRnDL: in senatum M³O in populo Ed. *Par.* 1510, *Ald.*: in populum MPFUpBOHRnDL

ad ceterorum metum expedirentur. Nam praeterquam quod 6
 in populo nihil erat praesidii sublata prouocatione, inter-
 cessionem quoque consensu sustulerant, cum priores decem-
 uiri appellatione collegae corrigi reddita ab se iura tulissent
 et quaedam, quae sui iudicii uideri possent, ad populum
 reiecissent. Aliquamdiu aequatus inter omnes terror fuit; 7
 paulatim totus uertere in plebem coepit; abstinebatur a
 patribus; in humiliores libidine crudeliterque consuleba-
 tur. Hominum, non causarum toti erant, ut apud quos
 gratia uim aequi haberet. Iudicia domi conflabant, pro- 8
 nuntiabant in foro. Si quis collegam appellasset, ab eo ad
 quem uenerat ita discedebat ut paeniteret non prioris de-
 creto stetisse. Opinio etiam sine auctore exierat non in 9
 praesentis modo temporis eos iniuriam conspirasse, sed
 foedus clandestinum inter ipsos iure iurando ictum, ne
 comitia haberent perpetuoque decemuiratu possessum semel
 obtinerent imperium.

Circumspectare tum patriciorum uultus plebeii et inde 37
 libertatis captare auram, unde seruitutem timendo in eum
 statum rem publicam adduxerant. Primores patrum odisse 2
 decemuiros, odisse plebem; nec probare quae fierent, et
 credere haud indignis accidere; auide ruendo ad libertatem
 in seruitutem elapsos iuuare nolle; cumulari quoque iniurias, 3
 ut taedio praesentium consules duo tandem et status pris-
 tinus rerum in desiderium ueniant. Iam et processerat 4
 pars maior anni et duae tabulae legum ad prioris anni decem

6 ab se *L Ald.*: a se *OD*: ad se *MPFUpBHRnD¹* (*pleniore calamo, cf. 1. 41. 4 adn.*) quae sui iudicii uideri *PFUpBOHRnDL* (*sed in F uidere*): quae sui iudicii quae uideri *M* 8 pronuntia-
 bant *MPFUpBOD^x* 'antiqua lectio' *Rhenan.*: pronuntiabantur *RnDL*:
 pernuntiabantur *H* (*cum p pro p*)

37 2 elapsos *MPFUpBOHRnDL*: lapsos *Madv. ed. 3, fort. recte*
 nolle;] *sic interpunximus, eo ut 'a dis' ante cumulari subaudiatur*;
cf. 4. 20. 9; 5. 33. 11; 7. 27. 1 (ne nimis laetae res essent, pestilentia
 ciuitatem adorta coegit senatum etc.); 10. 6. 3 cumulari *Madv., cf.*
c. 27. 7; 28. 7 al.: cumulare *MPFUpBORnDL*: cummulare *H* 3
 ueniant *MPFUpBORnDL*: ueniat *H, fort. recte* 4 Iam et *MPF*
UpBOH: iam *RDL*

tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si eae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo
 5 magistratu rei publicae opus esset. Exspectabant quam mox consulibus creandis comitia edicerentur; id modo plebes agitabat quonam modo tribuniciam potestatem, munimentum libertati, rem intermissam, repararent; cum
 6 interim mentio comitiorum nulla fieri. Et decemviri, qui primo tribunicios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentauerant plebi, patriciis iuuenibus saepserant
 7 latera. Eorum cateruae tribunalia obsederant; hi ferre agere plebem plebisque res, cum fortuna, qua quidquid
 8 cupitum foret, potentioris esset. Et iam ne tergo quidem abstinebatur; uirgis caedi, alii securi subici; et, ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta non modo non ire obuiam iniuriae, sed propalam licentiam suam malle quam omnium libertatem.

- 38 Idus Maiiae uenere. Nullis subrogatis magistratibus, priuati pro decemviris, neque animis ad imperium inhibendum imminutis neque ad speciem honoris insignibus prodeunt.
 2 Id uero regnum haud dubie uideri. Deploratur in perpetuum libertas, nec uindex quisquam existit aut futurus uidetur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni coepti erant a finitimis populis, imperiumque ibi esse

5 modo plebes agitabat quonam *om. M* plebes *HRn²*: plebs *O Ed. Rom. 1469*: plebe *PRn? DL*: plebem *P²FUpBD³ dett., fort. recte*

6 quia id populare *OII*: ante haec *add.* quia populares *MPFBL*, sed *eiecit P⁸*: quia populares id populare *D (popul- D³)* obsederant *PFUpBOHRnDL dett.*: obsedebant *M*: obsidebant *Ed. Frob. 1535*

7 qua quidquid *MPFBUpORnDL Ald. (sed in PB -cq-)*: qui quicquid *H*: quidquid *Duker*: aequa quicquid *Madv.*: -que et quidquid *Harant*; sed *cf. Lucr. 1. 289 et plura quacras in Class. Quarterly, v (1911), p. 3*

8 caedi, alii *Vorm. MPFUpBHOD³*: caedi aliis *RnDL*: caedi alii, alii *Ed. Parm. 1480*, sed *cf. 5. 21. 5 et Caes. B. G. 1. 8. 4*

Hac mercede *MF³UpOHD⁴*: ac mercede *PFRnDL* nobilis corrupta] *his uocibus rursus inc. Ver., sed per fragmenta usque ad c. 38. 1* corrupta *Ver. MPFUpBOHD³*: correpta *RnDL*

38 1 regnum haud] *post has uoces deficit Ver. usque ad § 3 atque pecudum quibus rursus inc.*

ubi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu 3
 incursionem in agrum Romanum fecere; lateque populati
 cum hominum atque pecudum inulti praedas egissent, re-
 cepto ad Eretum quod passim uagatum erat agmine castra
 locant, spem in discordia Romana ponentes: eam impedi-
 mentum dilectui fore. Non nuntii solum sed per urbem 4
 agrestium fuga trepidationem iniecit. Decemuiri consultant
 quid opus facto sit, destituti inter patrum et plebis odia.
 Addidit terrorem insuper alium fortuna. Aequi alia ex parte 5
 castra in Algido locant depopulanturque inde excursioni-
 bus Tusculanum agrum; legati ea ab Tusculo, praesidium
 orantes, nuntiant. Is paor perculit decemuiros ut senatum, 6
 simul duobus circumstantibus urbem bellis, consulerent.
 Citari iubent in curiam patres, haud ignari quanta inuidiae
 immineret tempestas: omnes uastati agri periculorumque 7
 imminentium causas in se congesturos; temptationemque
 eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterent
 imperioque inhibendo acriter in paucos praeferocis animi co-
 natus aliorum comprimerent. Postquam audita uox in foro 8
 est praeconis patres in curiam ad decemuiros uocantis, uelut
 noua res, quia intermiserant iam diu morem consulendi
 senatus, mirabundam plebem conuertit quidnam incidisset
 cur ex tanto interuallo rem desuetam usurparent; hostibus 9
 belloque gratiam habendam quod solitum quicquam liberae
 ciuitati fieret. Circumspectare omnibus fori partibus sena-

3 ad Eretum *dett. unus Ed. Venet. 1495: ad fretum Ver. M¹BOH RnDL*: ac eretum *M?*: ad efretum *PFUp*: ad feretum *D³* eam *MPFUpBOHRnDL*: ea *Ver.* 4 Addidit *Ver. IIRnDL dett.*: addit *MPFUpBOEdd. uet., fort. recte*

5 excursionibus *MOHRnDL dett.*: exincursionibus *PFUpB*: excursionibus *Ver.* legati ea *Ver.*: legatie *D?*: legati *MPFUpBOHRnD¹L*: legatique *Edd. uet.*

ab Tusculo *MPFUpBOHD³ (sed in B o infra a- scriptum est)*: ob Tusculo *RnDL* 6 perculit *Ver. MPFUpOHRn? D³ Edd. uet.*: pertulit *B*: perculis *L*: percul.. *D*: perpulit *Gron. et Ed. Mediol. 1480, sed cf. c. 30. 5* 7 temptationemque *Ver. MPFUpBOH (sed in P -umque, corr. P²): om. -que RnDL* 8 uocantis *Ver. BO RnD³ (sed in Ver. uo- periit)*: ..uocantis *M*: conuocantis *M³*: uo-

cantes *PFDL* 9 ciuitati *Drak., iam a Ver. confirmatus*: ciui-
 tatis *MPFUpBOHRnDL*

- torem, raroque usquam noscitare; curiam inde ac solitu-
 10 dinem circa decemuiros intueri, cum et ipsi suum inuisum
 consensu imperium, et plebs, quia priuatis ius non esset
 uocandi senatum, non conuenire patres interpretarentur;
 iam caput fieri libertatem repetentium, si se plebs comitem
 senatui det et quemadmodum patres uocati non coeant in
 senatum, sic plebs abnuat dilectum. Haec fremunt plebes.
 11 Patrum haud fere quisquam in foro, in urbe rari erant.
 Indignitate rerum cesserant in agros, suarumque rerum erant
 amissa publica, tantum ab iniuria se abesse rati quantum
 a coetu congressuque impotentium dominorum se amouis-
 12 sent. Postquam citati non conueniebant, dimissi circa domos
 apparitores simul ad pignera capienda sciscitandumque
 num consulto detractarent referunt senatum in agris esse.
 Laetius id decemuiris accidit quam si praesentes detractare
 13 imperium referrent. Iubent acciri omnes, senatumque in
 diem posterum edicunt; qui aliquanto spe ipsorum fre-
 quentior conuenit. Quo facto proditam a patribus plebs
 libertatem rata, quod iis qui iam magistratu abissent pri-
 uatisque si uis abesset, tamquam iure cogentibus, senatus
 paruisset.
- 39 Sed magis oboedienter uentum in curiam esse quam ob-
 2 noxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum

9 raroque us-] *post haec deficit Ver. usque ad c. 42. 3* 10 ipsi
 suum *scripsimus*: ipsis *M*: ipsi *M*¹ uel *M*²PFUpBOHRnDL; -uū
facile ante inuisum uel imperium excidere poterat inuisum consensu
HRnDL Ald.: consensu inuisum MU_pO, *fort. recte*: concensu inuisum
P: concessu inuisum FB; *has duas uoces post suum in marginem*
excidisse, deinde uariato ordine restitutas esse conicimus quia MPF
 UpBORnDL: qua *H* caput fieri libertatem repetentium MPFUp
 BOHRnDL (*sed in D* capud, *corr. D*³) Edd. *uet.* (*cf. e.g. 4. 56. 5*):
 patefieri libertatem repetendi uiam *Madv.* 12 apparitores UpOD³:
 adparitores *M*¹ uel *M*²: adparatores MPFBD (*sed in B -ra- in ras.*):
 apparatores *H*: aparatores *L* pignera MP²OHRnDL: pignora
 PFUpB (*cf. 2. 1. 5*) 13 edicunt PF³(F²)UpBOHRnDL: dicunt
Vorm. M si uis F³UpB? OH: si us *M*: suis *M*³PRnDL: si
 ius P²B? (*ubi si i- in ras.*)

39 1 esse (*i.e. ēē*) Gaertner apud Drak. et sic *M* primo scripsit: est
 M¹PFUpBOHRnDL: *secludit Madv., fort. recte*

proditum memoriae est post relationem Ap. Claudii, priusquam ordine sententiae rogarentur, postulando ut de re publica liceret dicere, prohibentibus minaciter decemviris proditurum se ad plebem denuntiantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, decem Tarquinius appellan-tem admonentemque Valeriis et Horatiis ducibus pulsos reges. nec nominis homines tum pertaesum esse, quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum, conditorem urbis, deincepsque reges, quod sacris etiam ut sollemne retentum sit: superbiam uolentiamque tum perosos regis. quae si in rege tum [eodem] aut in filio regis ferenda non fuerint, quem (eodem) laturum in tot priuatis? uiderent ne uetando in curia libere homines loqui extra curiam etiam mouerent uocem; neque se uidere qui sibi minus priuato ad contionem populum uocare quam illis senatum cogere liceat. ubi uellent experirentur quanto fortior dolor libertate sua uindicanda quam cupiditas in iniusta dominatione esset. de bello Sabino eos referre, tamquam maius ullum populo Romano bellum sit quam cum iis qui legum ferendarum causa creati nihil iuris in ciuitate reliquerint; qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicissitudinem imperitandi, quod unum exaequandae sit libertatis, sustulerint; qui priuati fasces et regum im-

4 nominis *UpOHRn² Edd. uet.*: nomen is *P*: nom̃ his *FB*: nomen *Vorm. MRnDL* reges *Madv. optime*: reges appellatos *MPFUpBO HRnDL* 5 rege tum *Walters (u. inf.)*: rege tum eodem *MPFUpBOHRnD³L* (in *D* ex prima scriptura superest -e- cum prima parte litterae -m): rege *Bekker*: rege et uno eodem *Madv. Emend.² p. 94* (sed in *Ed. sua tertia* rege et in eadem audenti scripsit, mire): rege et uno quondam *Zingerle* quem eadem laturum *Walters*, qui eadem hic excidisse et in superiorem uersum perperam repositum et in eodem corruptum esse conicit: quem laturum *MPFUpBOH*: qua laturiam *Rn*: quam laturiam *DL* (in *D* -i- pleniore calamo, cf. 1. 41. 4 adn.); hanc uocis laturum corruptionem cum praecedente aliquo modo conexam esse suspicamur 6 qui sibi *UpORn² Edd. uet.*: quin sibi *MPF?BO¹HRnDL*: cur sibi *F³* 7 fortior *Vorm. MPFUpBO Ed. Ven. 1470*: forcior *H*: ferocior *DL dett. aliq. Ald.* libertate *Vorm. MPFUpBOHRnDL*: in libertate *Rn²D⁴ Edd. uet. aliq.* in iniusta *PFOHRnDL dett. aliq. Edd. uet. aliq.* (sed in *D* i- in praepositione in a *D³*): iniusta *Vorm. MUP* 8 iis *Ald.*: is *MPO*: his *FUpBHRnDL, fort. recte*

9 perium habeant. fuisse regibus exactis patricios magistra-
tus ; creatos postea post secessionem plebis plebeios ; cuius
illi partis essent, rogitare. populares? quid enim eos per
populum egisse? optimates? qui anno iam prope sena-
tum non habuerint, tunc ita habeant ut de re publica loqui
10 prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent ;
grauiora quae patiantur uideri iam hominibus quam quae
metuant.

40 Haec uociferante Horatio cum decemuiri nec irae nec
ignoscendi modum reperirent nec quo euasura res esset
2 cernerent, C. Claudī, qui patruus Appi decemuiri erat,
oratio fuit precibus quam iurgio similior, orantis per sui
3 fratris parentisque eius manes ut ciuilis potius societatis in
qua natus esset, quam foederis nefarie icti cum collegis
meminisset. multo id magis se illius causa orare quam rei
4 publicae ; quippe rem publicam, si a uolentibus nequeat,
ab inuitis ius expetituram ; sed ex magno certamine magnas
5 excitari ferme iras ; earum euentum se horrere. Cum aliud
praeterquam de quo rettulissent decemuiri dicere prohi-
berent, Claudium interpellandi uerecundia fuit. Sententiam
igitur peregit nullum placere senatus consultum fieri.
6 Omnesque ita accipiebant priuatos eos a Claudio iudicatos ;
7 multique ex consularibus uerbo adsensi sunt. Alia senten-
tia, asperior in speciem, uim minorem aliquanto habuit,
quae patricios coire ad prodendum interregem iubebat.
Censendo enim quodcumque, magistratus esse qui senatum

9 tunc MPFU^pBOHRⁿDL : nunc Scheller, fort. recte ; cf. 2. 54. 5

40 1 uociferante MPFU^pBOH : uociferanti RⁿDL 2 similior
Rⁿ2, Ascensius : similis MFFU^pBOHRⁿDL Ald., sed in M uox in
fine lineae stat ubi -s facile addi (a prima manu) poterat ; quibus gradus
positiuus placet conferant Tac. Hist. 4. 83 ; Val. Max. 1. 1. 5 oran-
tis P²FB : perorantis MPU^pOHRⁿDL 3 nefarie MPU^pHRⁿ :
nefariae BODL : nefarii P²F 5 aliud MPFU^pBOHRⁿDL : alios
Madv., optime quidem sed uix necessario 7 coire P²FU^pB Edd.
uel. aliq. : coniuere OHD³ ; coniuere coire M : comiuere RⁿDL : coco-
miuere ire P ; si originem corruptelae quaeris, Quintil. 1. 5. 69 et 1. 6. 17
conferendum esse monet Walters quodcumque luculenter Madv. :

haberent iudicabat, quos priuatos fecerat auctor nullius senatus consulti faciendi. Ita labente iam causa decemuirorum, 8 L. Cornelius Maluginensis, M. Corneli decemuiri frater, cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulando curam belli fratrem collegasque eius tuebatur, quonam fato incidisset mirari se dictitans ut decem- 9 uiros, qui decemuiratum petissent—aut soli ii aut maxime—oppugnarent, aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate 10 nemo iustine magistratus summae rerum praeessent controuersiam fecerit, nunc demum cum hostes prope ad portas sint, ciuiles discordias serant, nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent quid agatur. ceterum—nonne enim 11 maiore cura occupatis animis uerum esse praeiudicium rei tantae auferri?—sibi placere de eo quod Valerius Horatiusque ante idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quae imminuant perfectis, re publica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi, et iam nunc ita se parare 12 Ap. Claudium ut comitiorum quae decemuiris creandis decemuirum ipse habuerit sciat sibi rationem reddendam esse utrum in unum annum creati sint, an donec leges quae deessent perferrentur. in praesentia omnia praeter bellum 13

quoscunque *MPUpBOHRnDL*: quiscunque *F* iudicabat *Ed. Rom.* 1469: iudicabant *MPFUpBOHRnDL* 8 labente *MPFUpBOHRnD*: habente *L*: labante *Ed. Frob.* 1535, *Grut.*, sed cf. *Praef.* 9 *adn.* seruatus esset simulando *PFUpBOHRnDL*: om. *M*, ubi consulto in consulib. *mutauit M¹*, ut uidetur 9 fato *MP²FUpBOHDL*: facto *PRn* aut soli ii aut *scripsi*: aut soli aut ii *Crevier*: aut solii aut hi *dett.* unus: aut socii aut ii (uel hi) *MPFUpBOHRnDL* 10 fecerit *F³Up*: fecerint *MPFBHRnDL*: fecerunt *O* (fecerūt) 11 nonne enim *Walters*: neminem *Vorm.* *M²PFUpBOHRnDL* *dett.* *Edd. uet.*: nemini se (uel neminum) *M?*: nec enim *Weissenb.*: etenim *Madv.*; nobis uidetur n̄ neenim in n̄enim inde in n̄enim corruptum esse auferri *Vorm.* *MPFUpBOHRnDL* *dett.* (uide sis *Class. Quarterly v* (1911), p. 3): haud fieri *Madv.*: adferre *dett.* unus *Edd. uet. aliq.*: fieri (cum passurum pro uerum) *H. J. Mueller* quod *FBD?* *dett.* *Rhenan.* *Edd. uet. aliq.*: quo *Vorm.* *MPUpOHRn?D¹L* magistratu *F³ uel F²D^x* *dett.* aliq.: magistratum *MPFUpBOHRnDL* 12 decemuirum (*gen. plur.*, scil. unus) *MPBRnDL* (cf. 9. 34. 1; 27. 8. 4 cum *adn.* *Weissenbornii*): decemuir *UpOHRn²D^x*: in *F* totum erasum

- omitti placere ; cuius si falso famam uolgamam, uanaque non nuntios solum sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent, speculatores mittendos censere qui certius explorata
 14 referant: sin fides et nuntiis et legatis habeatur, dilectum primo quoque tempore haberi et decemuiros quo cuique eorum uideatur exercitus ducere, nec rem aliam praeuerti.
- 41 In hanc sententiam ut discederetur iuniores patrum euincebant. Ferociioresque iterum coorti Valerius Horatiusque uociferari ut de re publica liceret dicere ; dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat ; neque enim sibi priuatos aut in curia aut in contione posse obstare,
 2 neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam prope esse ratus ut ni uiolentiae eorum pari
 3 resisteretur audacia, uictum imperium esset, 'Non erit melius' inquit, 'nisi de quo consulimus, uocem misisse,' et ad Valerium, negantem se priuato reticere, lictorem acce-
 4 dere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio a curiae limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen ; factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quae uellet, cum libertas non ultra
 5 uocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. Consulares quoque ac seniores ab residuo tribuniciae potestatis odio, cuius desiderium plebi multo acrius quam consularis imperii rebantur esse, prope malebant postmodo ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu quam inuidia eorum ex-

14 et decemuiros *PFUpBOHRnDL dett. Edd. uet. Ald.: om. et M*

41 1 Valerius Horatiusque (*uel* -ciusque) *HD⁴ dett. aliq.:* ualerius ualerius horatiusque contra sententiam maluginensis oratiusque *M:* ualerius enim oratiusque *PFUpB (ubi hor-)* *O:* ualerius horatius *D:* ualerius u horatius *L (sed delet u L¹):* ualerius H horatius *Rn:* ualerius et horatius *Rn²* 3 reticere *MOHRnD⁵ marg. L dett. aliq.:* redicere *PFB:* rem dicere *UpD³ in ras.* 4 non cui *Vorm.?* (*Rhenan.*) : non quid cui *M:* non quid *PFBOHRnDL dett. aliq. (sed in O qd):* non quod *Up dett. aliq. Edd. uet. Ald.* diremit *PFUpB OHRnDL:* dimittit diremit *M* 5 malebant *F³UpOD^x:* mallebant *MPFBHRnDL (fort. malle, Inf. Historicus, legendum)* exsurgere *MF²HRnDL:* exsurgeret *P¹ uel P²F?* *UpOD³:* exurgeret *B:* exurgeret *P*

surgere rursus plebem : si leniter ducta res sine populari 6
strepitu ad consules redisset, aut bellis interpositis aut
moderatione consulum in imperiis exercendis posse in ob-
liuionem tribunorum plebem adduci.

Silentio patrum edicitur dilectus. Iuniores cum sine pro- 7
uocatione imperium esset ad nomina respondent. Legioni-
bus scriptis, inter se decemuiri comparabant quos ire ad
bellum, quos pracesse exercitibus oporteret. Principes inter 8
decemuiros erant Q. Fabius et Ap. Claudius. Bellum domi
maius quam foris apparebat. Appi uiolentiam aptiorem rati
ad comprimendos urbanos motus : in Fabio minus in bono
constans quam nauum in malitia ingenium esse. Hunc 9
enim uirum, egregium olim domi militiaeque, decemuiratus
collegaeque ita mutauerant ut Appi quam sui similis mallet
esse. Huic bellum in Sabinis, M'. Rabuleio et Q. Poetelio
additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus 10
cum L. Minucio et T. Antonio et K. Duillio et M. Sergio.
Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam,
aequo omnium decemuirorum imperio, decernunt.

Nihilo militiae quam domi melius res publica administrata 42
est. Illa modo in ducibus culpa quod ut odio essent ciui- 2

7 comparabant *MPF? UpBOHRnDL* : comparant *Cobet* : computa-
bant *F³* 8 maius *MOHRnDL* : magis *P²FUpB* : ante domi
ponunt Edd. uet. duo : om. P foris *MP²FUpBHRnDL* : foagis
P : om. O, cf. 3. 44. 5 ; 5. 4. 13 ; 6. 17. 3 constans quam *Vorm.*
MPFUpBOHRnDL : constans potius quam *H. J. Mueller, mire :*
potius ante minus Madv. nauum *Vorm. MP²BOHRnDL* : nauium
P : gnauum F³Up : ignauum *F? :* nouum *D⁴* malitia *MPFUpB*
OHRnDL : militia *dett. aliq. :* in militia *Edd. uet. duo, sed post inge-*
nium. Scilicet uiros doctos fefellit malitia hic a Liiuo decemuirorum
sermoni ita insertum esse ut supra Appi uiolentiam ; nam quod illi
leuiore aliquo nomine appellabant, Liiuus uerius sed minus proprie sic
ponit ut si ipse hic de uitiis decemuirorum loqueretur 9 M'.
Rabuleio Rn Sigon. ex c. 35. 11, ubi uide sis adn. et Dion. Hal. 10.
58. 4 : m. rabulleio *MPFBOHDL* (sed in *D -bule-)* Poetelio]
uide adn. c. 35. 11 : poetilio MPOHDL : poetioli B : petilio F³
(petelio F?) 10 K.] caesone uel cesone *MPFBOHRnDL* Duil-
lio *MPFBOH* : duellio *RnDL* : duilio *Up ; uide sis adn. ad 2. 58. 1*
M. Sergio *Edd. uet. ex c. 35. 11 : l. sergio Vorm. MPFBOHRnDL :*
Sergio *Up*

- bus fecerant: alia omnis penes milites noxia erat, qui ne quid ductu atque auspicio decemuirorum prospere usquam gereretur uinci se per suum atque illorum dedecus patiebantur. Fusi et ab Sabinis ad Eretum et in Algido ab Aequis exercitus erant. Ab Ereto per silentium noctis profugi propius urbem, inter Fidenas Crustumeriamque, loco edito castra communierant; persecutis hostibus nusquam se aequo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido, maior etiam clades accepta; castra quoque amissa erant, exutusque omnibus utensilibus miles Tusculum se, fide misericordiaque uicturus hospitem, quae tamen non fefellerunt, contulerat. Romam tanti erant terrores allati, ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerent, omnes qui per aetatem arma ferre possent custodire moenia ac pro portis stationes agere iuberent, arma Tusculum ad supplementum decernerent, decemuirosque ab arce Tusculi digressos in castris militem habere, castra alia a Fidenis in Sabinum agrum transferri, belloque ultro inferendo deterreri hostes a consilio urbis oppugnandae.
- 43 Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora

42 2 noxia *Vorm. M*: noxa *PFUpBOHRnDL* dett. 3 Eretum dett. unus (*Barberinianus*): fretum *MPFUpBOHRnDL*: efretum *F*³: feretum *D*⁴ Ereto *M Barb.*: efreto *PFUpB*: fretum *OHRnDL*: fereto *D*⁴ inter Fidenas] his uocibus rursus inc. Ver. 4 nusquam *MPFBOH*: nunquam Ver. *UpRnDL* certamine *MPFUpBOHRnDL*: certamini Ver. dett. unus, sed cf. 5. 18. 8 5 quae tamen Ver. *MPBOHRnDL*, Edd. net. Ald.: uocem contulerat (-rant) ex sequentibus transponunt *P²FUpB* Ed. Rom. 1470 ita ut ante quae stet contulerat *Up* Ed. Rom. 1470: contulerant *MPFBOHRnDL*: defit Ver. sed nostrae potius lectioni fauet spatii ratio 6 allati (non adl-) Ver. *MPFBOHRnDL* et sic in hac uoce fere semper; sed contra 5. 48. 9 abl- ex adl- natum esse potest arma ferre *MPFUpBOHRnDL*: ferre arma Ver. 7 ad supplementum *M¹PFUpB* (sed hic suppl-) *OHRnDL* (cf. e.g. 26. 47. 3; 28. 37. 4): ac supplementum Ver. *M*. Cum neminem adhuc Accus. Tusculum offendisse uideatur, fort. nulla suspicio mouenda est; sed difficilis est etiam constructio Acc. cum Inf. post decernerent. Num hoc uerbum insititium est et Inf. aliquem uelut deduci extrusit? Sed cum Veronensis et Nicomachei conspirent, si mendum est, ualde antiquum fuisse patet digressos Ver. *MPFUpOHRnD*³ in ras. L Ald.: digressos *D*? Gron.

decemuiri belli domique adiciunt. L. Siccium in Sabinis, 2
 per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum seces-
 sionisque mentiones ad uolgu militum sermonibus oc-
 cultis serentem, prospeculatum ad locum castris capiendum
 mittunt. Datur negotium militibus quos miserant expedi- 3
 tionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interfice-
 rent. Haud inultum interfecere; nam circa repugnantem 4
 aliquot insidiatores cecidere, cum ipse se praeualidus, pari
 uiribus animo, circumuentus tutaretur. Nuntiant in castra 5
 ceteri praecipitatum in insidias esse; Siccium egregie pug-
 nantem militesque quosdam cum eo amissos. Primo fides 6
 nuntiantibus fuit; profecta deinde cohors ad sepeliendos
 qui ceciderant decemuirorum permissu, postquam nullum
 spoliatum ibi corpus Sicciumque in medio iacentem arma-
 tum omnibus in eum uersis corporibus uidere, hostium
 neque corpus ullum nec uestigia abeuntium, profecto ab
 suis interfectum memorantes rettulere corpus. Inuidiaeque 7
 plena castra erant, et Romam ferri protinus Siccium place-
 bat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere
 maturassent. Sepultus ingenti militum maestitia, pessima
 decemuirorum in uolgu fama est.

Sequitur aliud in urbe nefas, ab libidine ortum, haud 44
 minus foedo euentu quam quod per stuprum caedemque
 Lucretiae urbe regnoque Tarquinius expulerat, ut non finis
 solum idem decemuiris qui regibus sed causa etiam eadem
 imperii amittendi esset. Ap. Claudium uirginis plebeiae stu- 2
 prandae libido cepit. Pater uirginis, L. Verginius, hones-
 tum ordinem in Alcido ducebat, uir exempli recti domi

43 1 belli *Ver. MPFU_pBOR_nD^rL*: bellique *D?*: bello *H*
 4 ipse se *Ver. MPFU_pBOHD³*: ipse *RnDL dett.* pari *MPF*
UpBOHR_nDL: par *Ver. M²* 6 armatum *Ver. (cf. densa obsita*
1. 14. 7 adn.): armatumque *MPFU_pBOHR_nDL* rettulere *M*:
 retulere *Ver. PFU_pOHR_nDL*: seculere *B* 7 castra erant
MPFU_pBOHR_nDL: erant castra *Ver.* pessir a *Ver. MPFU_pB*
OHR_nDL: in pessima *Vorm.*

44 1 urbe nefas . . . Lucretiae *om. F* ab libidine *MPBOH*:
 ab libine *Up*: a libidine *Ver. RnDL*

- 3 militiaeque. Perinde uxor instituta fuerat liberique institue-
bantur. Desponderat filiam L. Icilio tribunicio, uiro acri et
4 pro causa plebis expertae uirtutis. Hanc uirginem adultam
forma excellentem Appius amore amens pretio ac spe per-
licere adortus, postquam omnia pudore saepta animad-
uerterat, ad crudelem superbamque uim animum conuertit.
5 M. Claudio clienti negotium dedit, ut uirginem in seruitutem
adsereret neque cederet secundum libertatem postulantibus
uindicias, quod pater puellae abesset locum iniuriae esse
6 ratus. Virgini uenienti in forum—ibi namque in taberna-
culis litterarum ludi erant—minister decemuiri libidinis
manum iniecit, serua sua natam seruamque appellans, sequi-
7 que se iubebat: cunctantem ui abstracturum. Pauida
puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium im-
plorantis fit concursus; Vergini patris sponsique Icili popu-
lare nomen celebrabatur. Notos gratia eorum, turbam in-
8 dignitas rei uirgini conciliat. Iam a ui tuta erat, cum
adsertor nihil opus esse multitudine concitata ait; se iure

3 Desponderat *MPFUpBOHRnDL*: desponderant *Ver.* 4 amens
Ver. *PFUpBOD^x marg.* *Edd. uet.*: ardens mens *Vorm.* *M*: ardens
HRnDL dett.: ardens et eius mentem *M³* perlicere *MPFBO*
HDL (pell- *D³*) animaduertit *MPFUpBOHRnDL*: animad-
uertit *Ver.*, sed cf. c. 26. 4 *adn.* 5 cederet *MPFUpBO¹RnDL*:
cedere *H*: crederet *O*: ederet *Ver.* secundum *Ver.* *MHRnDL*:
sec^o *PB*: si^o *F*: si^o *F³*: sequi *Up*: om. *O* (cf. c. 41. 8) postu-
lantibus *MPFUpBOHRnDL*: petentibus *Ver.* uindicias *Ver.*
PFUpBHD^x marg.: uindictas *O*: uindictis *MRnDL*: inducias *F³*
ratus *MPFUpOHRnDL*: om. *Ver.* 6 tabernaculis *Ver.*
Vorm. *MO dett. aliq.* (cf. *Mommmsen, Cod. Ver. Edit. p. 188*): tabernis
PFUpBHRnDL Edd. uet.: uernaculi *Rhenan.* manum
iniecit *MPFUpBOHRnDL* (cf. 1. 41. 1 *adn.*): magnum iniecit *Ver.*
serua sua *Ver.* *D^x dett. aliq. Edd. uet.*: seruam suam *MPFUpBOH*
RnDL sequique se iubebat *Gron.*: esse sequique se iubebat
MPFUpBOHRnD³: sequi iubebat *Ver. Edd. uet.*: esse sequique
seuebat *DL* cunctantem ui *MPFUpBOHRnDL* (sed -tēmui *B*):
cunctantem qui (pro cunctantemq. ui) *Ver.* 7 Vergini *MPUp*
HRn: uirginii *F³* (fort. *F etiam*) *OD³L*: uirgini *B*: uirginis *Ver. D²*
celebrabatur *MPFUpBH*: celebratur *ORnDL Edd. uet.*: celebratum
Ver. uirgini *MPFUpBOHRnDL*: uirginis *Ver.* more suo con-
ciliat *Ver.* *MPFUpBOHD³*: consilia *RnDL* 8 iam a ui tuta *PF*
UpB¹OHRn²L (sed ha ui *B¹*): iam habitata *B*: iam ui tuta *M*: ia ui
tuta *Rn*: iam a ui ui (uel iam aut ut) *Ver.* concitata *MPFUpO*
HRnDL: concitatae *B*: concita *Ver.*

grassari, non ui. Vocat puellam in ius. Auctoribus qui 9
 aderant ut sequerentur, ad tribunal Appi peruentum est.
 Notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum auctorem
 argumenti, peragit: puellam domi suae natam furtoque inde
 in domum Vergini translatam suppositam ei esse; id se 10
 indicio compertum adferre probaturumque uel ipso Verginio
 iudice, ad quem maior pars iniuriae eius pertineat; interim
 dominum sequi ancillam aequum esse. Aduocati puellae, 11
 cum Verginium rei publicae causa dixissent abesse, biduo
 adfuturum si nuntiatum ei sit, iniquum esse absentem de
 liberis dimicare, postulant ut rem integram in patris ad- 12
 uentum differat, lege ab ipso lata uindicias det secundum
 libertatem, neu patiatur uirginem adultam famae prius quam
 libertatis periculum adire.

Appius decreto praefatur quam libertati fauerit eam ipsam 45
 legem declarare quam Vergini amici postulationi suae prae-
 tendant; ceterum ita in ea firmum libertati fore praesidium, 2
 si nec causis nec personis uariet. in iis enim qui adserantur
 in libertatem, quia quiuvis lege agere possit, id iuris esse: in
 ea quae in patris manu sit, neminem esse alium cui dominus
 possessione cedat. placere itaque patrem arcessiri; interea 3

9 Auctoribus *Ver.* MPFUpBOHRnDL: add. iis *H. J. Mueller, sed cf. Luterb. ad loc.* ut sequerentur MPFBOHD^x (*sed ut in ras.*) (*i. e.* et puella et nutrix): adsequerentur (*uel ass-*) RnDL: ut sequeretur Up *Edd. uet.*:... sequeretur *Ver.*: assequentibus Rn² apud MPFUpBOHRnDL: aut *Ver.* 10 probaturumque uel ipso MPFUpBOHRnDL: probaturum quae uel ipsa *Ver.* iudice MPFUpBOHRnDL (*sed in B- caae*): iudicem *Ver.*

45 1 praefatur *F, Luterb.* (*nam in F -at et hic et alibi—ut in patitur, undecima ante uoce—scriptum est*): praefatus *Ver.* MPUpBOHRnDL, *sed in M -s littera solito minor et propius ad -r litterae formam accedit. Videntur igitur haesitauisse inter compendia -ur et -us denotantia et uncialium et minusculorum scribae* 2 si nec *Ver.* MF? UpORnD³: sine PBHDL in iis Rn *dett.*: in his MPFUpBOHD³: *defit Ver.*: in aliis *Karsten, non male* qui adserantur *Ver.* MPFUpBOHD³: *om.* qui RnDL: quae adserantur *Ed. Frob.* 1535 in libertatem *Ver.* MPFUpBOHD³: *om.* in RnDL agere MPFUpBOHRnDL: adsignare *Ver.*, *litteris uiginti una in lineam unam compressis* in patris *Ver.* MOHRnDL: *om.* in PFUpB 3 arcessiri *Ver.* MPORnDL (*sed in D aliquid erasum ante arc-*): accersiri UpH: arcersiri *FB*; *cf. Neue-Wagener Lat. Formentl.* iii², p. 248

iuris sui iacturam adsertorem non facere quin ducat puellam
 sistendamque in aduentum eius qui pater dicatur promittat.
 4 Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fremerent quam
 quisquam unus recusare auderet, P. Numitorius puellae auus
 5 et sponsus Icilius interueniunt; dataque inter turbam uia,
 cum multitudo Icili maxime interuentu resisti posse Appio
 crederet, lictor decresse ait uociferantemque Icilium sub-
 6 mouet. Placidum quoque ingenium tam atrox iniuria ac-
 cendisset. 'Ferro hinc tibi submouendus sum, Appi' inquit,
 'ut tacitum feras quod celari uis. Virginem ego hanc sum
 7 ducturus nuptamque pudicam habiturus. Proinde omnes
 collegarum quoque lictores conuoca; expediri uirgas et
 secures iube; non manebit extra domum patris sponsa
 8 Icili. Non si tribuniciū auxilium et prouocationem plebi
 Romanae, duas arces libertatis tuendae, ademistis, ideo in
 liberos quoque nostros coniugesque regnum uestrae libidini
 9 datum est. Saeuite in tergum et in ceruices nostras: pudici-
 tia saltem in tuto sit. Huic si uis adferetur, ego praesentium
 Quiritium pro sponsa, Verginius militum pro unica filia, om-
 nes deorum hominumque implorabimus fidem, neque tu
 10 istud unquam decretum sine caede nostra referes. Postulo,
 11 Appi, etiam atque etiam consideres quo progrediare. Ver-
 ginus uiderit de filia ubi uenerit quid agat; hoc tantum
 sciat sibi si huius uindictis cesserit condicionem filiae quae-
 rendam esse. Me uindicantem sponsam in libertatem uita
 46 citius deseret quam fides.' Concitata multitudo erat certa-

4 auus *Ver. Vorm.* MPFU β BOHRnDL: auunculus *Edd. uet. aliq.*
Dion. Hal. 11. 28. 7 *secuti* 6 ingenium *Ver.* MPFBORnDL:
 ingenium cum UpH iniuria ac-] *hinc defit Ver. usque ad c. 50.* 13
 nuptamque pudicam MPFU β BOHD^x: nuptam pudicamque Rn
 DL 7 conuoca MPFU β BOHD³: conuocans RnDL 8 ademistis
M (in fine lineae) PFU β BOHD^x: ademisti RnDL *deff. aliq.* 9 Sae-
 uite MOHRnDL: seui PFB: saeui Up implorabimus MF³Up
 ORnDL: implorauimus PFB: implorabibus H fidem MF³OH
 RnDL: fide PFB referes MPFU β OHRnDL: referens B: per-
 feres *Madv. Ed.* 3 *praef. uix recte; nam facile creditur uoluisse Liuius*
notam illam phrasin uictoriam referre lectoris animo subici 11 huius
 MPFU β BRnDL: ipse huius OH deseret PFU β BOHRnDL:
 desereret M

menque instare uidebatur. Lictores Icilium circumsteterant ;
 nec ultra minas tamen processum est, cum Appius non 2
 Verginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem et
 tribunatum etiam nunc spirantem locum seditionis quaerere
 diceret. non praebiturum se illi eo die materiam, sed, ut 3
 iam sciret non id petulantiae suae sed Verginio absenti et
 patrio nomini et libertati datum, ius eo die se non dicturum
 neque decretum interpositurum : a M. Claudio petiturum ut
 decederet iure suo uindicarique puellam in posterum diem
 pateretur ; quod nisi pater postero die adfuisset, denuntiare 4
 se Icilio similibusque Icili neque legi suae latorem neque
 decemuero constantiam defore ; nec se utique collegarum
 lictores conuocaturum ad coercendos seditionis auctores :
 contentum se suis lictoribus fore.

Cum dilatum tempus iniuriae esset secessissentque aduo- 5
 cati puellae, placuit omnium primum fratrem Icili filiumque
 Numitori, impigros iuuenes, pergere inde recta ad portam,
 et quantum adcelerari posset Verginium acciri e castris ; in 6
 eo uerti puellae salutem, si postero die uindex iniuriae ad
 tempus praesto esset. Iussi pergunt citatisque equis nun-
 tium ad patrem perferunt. Cum instaret adsertor puellae ut 7
 uindicaret sponsoresque daret, atque id ipsum agi diceret
 Icilius, sedulo tempus terens dum praeciperent iter nuntii
 missi in castra, manus tollere undique multitudo et se quis-
 que paratum ad spondendum Icilio ostendere. Atque ille 8
 lacrimabundus ‘Gratum est’ inquit ; ‘crastina die uestra
 opera utar ; sponsorum nunc satis est.’ Ita uindicatur Ver-
 ginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus 9
 ne eius rei causa sedisse uideretur, postquam omissis rebus

46 2 seditionis MPFUpBOHRnDL : seditioni Gron., fort. recte, cf.
 c. 50. 14 inf. cum adn. 3 non id MPFUpBOH : non ut RnDL
 ius eo PFUpBOH : iusto MRnL : ius se eo D³ in ras. decederet
 MPFUpBO¹D³ : deceret O : decedere H : dederet RnDL
 5 adcelerari MPFBRnDL : accelerari OH 7 daret MOHRnDL :
 darent PFUpB iter nuntii Vorm.? D⁴ dett. aliq. Edd. vet. : inter-
 nuntii MPFUpBOHDL (sed in M littera -n- post i- peculiarem formam
 habet, quasi dubitanter scripta)

aliis prae cura unius nemo adibat, domum se recepit collegisque in castra scribit, ne Verginio commeatum dent atque
 10 etiam in custodia habeant. Improbum consilium serum, ut debuit, fuit et iam commeatu sumpto profectus Verginius prima uigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo nequiquam litterae redduntur.

- 47 At in urbe prima luce cum ciuitas in foro expectatione erecta staret, Verginius sordidatus filiam secum obsoleta ueste comitantibus aliquot matronis cum ingenti aduocatione
 2 in forum deducit. Circumire ibi et prensare homines coepit et non orare solum precariam opem, sed pro debita petere: se pro liberis eorum ac coniugibus cottidie in acie stare, nec alium uirum esse cuius strenue ac ferociter facta in bello plura memorari possent: quid prodesse si, incolumi urbe, quae capta ultima timeantur liberis suis sint patienda? Haec
 3 prope contionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. Comitatus muliebris plus tacito fletu
 4 quam ulla uox mouebat. Aduersus quae omnia obstinato animo Appius—tanta uis amentiae uerius quam amoris mentem turbauerat—in tribunal escendit, et ultro querente pauca petitor quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset, priusquam aut ille postulatum perageret aut Ver-
 5 ginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonem praetenderit, forsitan aliquem uerum auctores antiqui tradiderint: quia nusquam ullum in tanta foeditate decreti ueri similem inuenio, id quod constat nudum uidetur proponendum, decresce uindicias secundum serui-
 6 tutem. Primo stupor omnes admiratione rei tam atrocis

9 adibat *Vorm.* MPFU_pBRnDL: eum adibat *OH*

47 2 non orare *MF³OHDL* (*sed in O inter has uoces uox sequens solum posita est*): non onorare *P*: non honorare *B*: non onorare *F?*: non onerare *Up* ferociter MPFU_pBOHRnDL: fortiter

Doujat, fort. recte, cf. c. 39 7 cum adn. et Wölfflin, Liv. Krit. p. 22

4 escendit *MP*: ascendit *P²FUpBOHRnDL* ius sibi *D⁴ Ed.*

Rom. 1469: sibi *Vorm.* MPFU_pBOHRnDL *dett.*: *sed plures dett. ius alicubi aduunt, post pridie uel post dictum*

5 antiqui *PFUpBOHRnDL*: qui *M*

defixit; silentium inde aliquamdiu tenuit. Dein cum M. Claudius, circumstantibus matronis, iret adprehendendam uirginem, lamentabilisque eum mulierum comploratio excepisset, Verginius intentans in Appium manus, 'Icilio' inquit, 7 'Appi, non tibi filiam despondi et ad nuptias, non ad stuprum educaui. Placet pecudum ferarumque ritu promisce in concubitus ruere? Passurine haec isti sint nescio; non spero esse passuros illos qui arma habent.'

Cum repelleretur adsertor uirginis a globo mulierum circumstantiumque aduocatorum, silentium factum per praekonem. Decemuir alienatus ad libidinem animo negat ex 48 hesterno tantum conuicio Icili uiolentiaque Vergini, cuius testem populum Romanum habeat, sed certis quoque indiiciis compertum se habere nocte tota coetus in urbe factos esse ad mouendam seditionem. itaque se haud inscium 2 eius dimicationis cum armatis descendisse, non ut quemquam quietum uiolaret, sed ut turbantes ciuitatis otium pro maiestate imperii coerceret. 'Proinde quiesce erit melius. 3 I,' inquit, 'lictor, submoue turbam et da uiam domino adprehendendum mancipium.' Cum haec intonuisset plenus irae, multitudo ipsa se sua sponte dimouit desertaque praeda

6prehendendam *Vorm.*? *UpOHRnL*: comprehendendam *D*:prehendam *PFB* (*in B* $\tilde{p}$ -, *i. e.* prae-): prendendam *M*; cf. c. 48. 3 *inf.*, 1. 51. 8 *aliosque locos plurimos* 7 promisce *MPF*? *BHRnDL*: promiscue *M*³*F*³*UpORn*²*D*³; scilicet aduerbium promisce (ut *Plautinum illud* promiscam) adiectiuum autem promiscuus, -ua, -uum *melior pars codicum tutatur in iis saltem locis quot notauimus paene omnibus*; promisce *hic et* 1. 43. 10; 4. 43. 12; 5. 48. 3; 5. 55. 2: promiscuus 2. 30. 15; 4. 2. 6; 4. 25. 4; 4. 56. 12; 5. 13. 7 (*quamquam in* 4. 6. 8 promiscuae aduerbii loco praebent *MPFBDL*, promiscue *H*) sint *MPFUp*²*BORnDL*: sunt *UpH*

48 1 alienatus *MPFUpBOHRnDL*, 'uetus lectio' *Rhenan.* (cf. 25. 39. 4): alienato *Edd. uet. Ald.* ex hesterno *Vorm.*? : ex haesterno *M*: ex sterno *P*: esterno *Up*: hesterno *F*³*OD*⁴ *Edd. uet. aliq. Ald.*: externo *BHRnDL* populum Romanum *Vorm.* *OHD*⁴: populum romi or (*i. e.*? Romanorum) *M*: populum romor *P*: populum rumor *P*²*F* *UpB*: populum romae *RnDL* 3 'I,' inquit *Rn*²*D*² *dett. aliq. Ald.* (cf. 1. 26. 7): ii inquit *RnDL*: inquit *MPFUpOHD*⁴: inquit *B* submoue *MPFBOHRnDL*: summoue *D*⁴prehendendum *PFB* *Ed. Rom.* 1470 *Ald.*: prendendum *MOHRnDL* *dett.* (cf. c. 47. 6 *sup.*)

- 4 iniuriae puella stabat. Tum Verginius ubi nihil usquam auxilii uidit, 'Quaeso' inquit, 'Appi, primum ignosce patrio dolori, si quo inclementius in te sum inuectus; deinde sinas hic coram uirgine nutricem percontari quid hoc rei sit, ut si falso pater dictus sum aequiore hinc animo discedam.'
- 5 Data uenia seducit filiam ac nutricem prope Cloacinae ad tabernas, quibus nunc Nouis est nomen, atque ibi ab Ianio cultro arrepto, 'Hoc te uno quo possum' ait, 'modo, filia, in libertatem uindico.' Pectus deinde puellae transfigit, respectansque ad tribunal 'Te' inquit, 'Appi, tuumque
- 6 caput sanguine hoc consecro.' Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius comprehendi Verginium iubet. Ille ferro quacumque ibat uiam facere, donec multitudine etiam
- 7 prosequentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusque exsanguis corpus sublatum ostendant populo; scelus Appi, puellae infelicem formam, necessitatem patris deplorant. Sequentes clamitant matronae, eamne liberorum procreandorum condicionem, ea pudicitiae praemia esse?—cetera, quae in tali re muliebris dolor, quo est maestior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subicit.
- 9 Virorum et maxime Icili uox tota tribuniciae potestatis ac prouocationis ad populum ereptae publicarumque indignationum erat.
- 49 Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe
- 2 per occasionem repetendae libertatis. Appius nunc uocari Icilium, nunc retractantem arripi, postremo, cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patri-

4 si quo *Weissenb.* 4. 1. 5 *secutus*: si quod *MPFUpBOHD*³ (*in H* si qđ *scriptum*): si quot *RnDL*: si quid *dett.* *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: si *Alschevski*, quod *glossema uoci* si *adscriptum ratus*, non male dictus *MPFUpBOHD*^x: ductus *RnDL* 5 ad tabernas *MOH RnD?L* (*sed ad a D⁴ in ras.*): *om.* ad *PFUpB* filia in *PUpD*^x: filiam in *Vorm.* *MP²FBOHRnDL* (*sed in M lineola qua -m scribitur multo longior solito*): filia mi in *dubitanter Rhenan.* 6 comprehendi *PFUpBOHD dett.* *Ald.*: comprehendi *MRnL* 8 magis *MP FBOHRnDL*: *om.* *Up* 9 uox tota *PFUpBOHRnDL*: uota *M* ac prouocationis *MPFUpBOH*: *om.* ac *RnDL* (*procat- DL, corr. D⁴*)

ciorum iuuenum per turbam uadens, in uincula duci iubet. Iam circa Icilium non solum multitudo sed duces quoque 3 multitudinis erant, L. Valerius et M. Horatius, qui repulso lictore, si iure ageret, uindicare se a priuato Icilium aiebant; si uim adferre conaretur, ibi quoque haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor de- 4 cemui inuadit: franguntur a multitudine fasces. In con- tionem Appius escendit: sequuntur Horatius Valeriusque. Eos contio audit: decemuiri obstrepitur. Iam pro imperio 5 Valerius discedere a priuato lictores iubebat, cum fractis animis Appius, uitae metuens, in domum se propinquam foro insciis aduersariis capite obuoluto recipit. Sp. Oppius, 6 ut auxilio collegae esset, in forum ex altera parte inrumpit. Videt imperium ui uictum. Agitatus deinde consiliis ad quae ex omni parte adsentiendo multis auctoribus trepida- uerat, senatum postremo uocari iussit. Ea res, quod magnae 7 parti patrum displicere acta decemuirorum uidebantur, spe per senatum finiendae potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem inritandam censuit et multo magis pro- 8 uidendum ne quid Vergini aduentus in exercitu motus face- ret. Itaque missi iuniores patrum in castra, quae tum in 50 monte Vecilio erant, nuntiant decemuiris ut omni ope ab seditione milites contineant

Ibi Verginius maiorem quam reliquerat in urbe motum 2 exciuit. Nam praeterquam quod agmine prope quadringen-

49 2 uincula *MPFUpHRnDL*: uincula *O*, fort. recte; cf. 4. 26. 9 *adn.*
 3 aiebant *M¹F³UpO¹D³*: aiebat *M*: agebant *PBOHD*: agebat
RnL conaretur *UpOH* dett. aliq. *Ed. Rom.* 1470: conarentur
MPFBRnDL dett. aliq. *Ald.* quoque *Vorm?* *M* dett. duo: quoque
 se *PF³UpBOHRnDL*, fort. recte fore *P¹FUpBOHRnDL*: foro
P (ut uidetur): om. *M* 4 escendit *PM²*: ascendit *M*: ascendit
P²FUpBOHRnDL 5 metuens *FUpBOHRnDL*: add. manu-
festum glossema Appius fugit *M* (Appius figit *P*) recipit *MPFB*
O¹HRnDL: recepit *UpO* 6 inrumpit *MP²BOD⁴*: irrumpit *F*:
 inrumpet *P*: irrumpit *H*: rumpit *RnD²L* Videt *PFUpBOH*
RnDL: uidit *M* ad quae *Stroth*: atque *MPFUpBOHRnDL*, quod
tutatur Luterb. post trepidauerat *interpungens*
 50 2 Ibi *MF³* *Ed. Rom.* 1470: ubi *PFUpBOHRnD*

torum hominum ueniens, qui ab urbe indignitate rei accensi
 3 comites ei se dederant, conspectus est, strictum etiam telum
 respersusque ipse cruore tota in se castra conuertit. Et
 togae multifariam in castris uisae maioris aliquanto quam
 4 erat speciem urbanae multitudinis fecerant. Quaerentibus
 quid rei esset, flens diu uocem non misit; tandem, ut iam
 ex trepidatione concurrentium turba constitit ac silentium
 5 fuit, ordine cuncta, ut gesta erant, exposuit. Supinas deinde
 tendens manus, commilitones appellans orabat ne quod
 scelus Ap. Claudii esset sibi attribuerent neu se ut parrici-
 6 dam liberum auersarentur. sibi uitam filiae sua cariorem
 fuisse, si liberae ac pudicae uiuere licitum fuisset: cum
 uelut seruam ad stuprum rapi uideret, morte amitti melius
 ratum quam contumelia liberos, misericordia se in speciem
 7 crudelitatis lapsum; nec superstitem filiae futurum fuisse,
 nisi spem ulciscendae mortis eius in auxilio commilitonum
 habuisset. illis quoque filias sorores coniugesque esse, nec
 cum filia sua libidinem Ap. Claudii extinctam esse, sed quo
 8 impunitior sit eo effrenatiorem fore. aliena calamitate docu-
 mentum datum illis cauendae similis iniuriae. quod ad se
 attineat, uxorem sibi fato ereptam, filiam, quia non ultra pu-
 dica uictura fuerit, miseram sed honestam mortem occubuis-
 9 se; non esse iam Appi libidini locum in domo sua: ab alia
 uiolentia eius eodem se animo suum corpus uindicaturum
 quo uindicauerit filiae: ceteri sibi ac liberis suis consulerent.
 10 Haec Verginio uociferanti succlamabat multitudo nec
 illius dolori nec suae libertati se defuturos. Et immixti

6 filiae sua *dett. aliq. Ed. Rom.* 1469: filiae suae *MPFUpBOH RnDL* liberae ac pudicae *Ed. Frob.* 1535, *Gron.*: libere ac pudicae *F dett. unus*: libere ac pudice *MPUpBOHRnDL Ald.*: libere ac pudicem 'lectio uetus' *Rhenan.*, unde ipse libere ac pudicam (*cf. cum Drak.* 2. 30. 12) 7 nec *PFUpBO Ed. Rom.* 1469: nec se *MHRn DL dett. aliq. Ald.*, sed *cf. c. 49. 3* illis quoque *F³UpBO Ed. Rom.* 1469: illis quoque enim *MPFHDL Ald.*: illis enim quoque *Rn* 8 miseram sed honestam mortem *MPFUpBOHRnD^xL (nisi quod honestam O¹: honestate O; et morte P: mortem P² habent)*: misera sed honesta morte *M²D* 10 immixti *UpOH*: inmixti *F³*: inmixtae *MPRnD*: inmixte *FB*: immixtae *L*

turbae militum togati, eadem illa querendo docendoque quanto uisa quam audita indigniora potuerint uideri, simul profligatam iam rem nuntiando Romae esse, insecutis qui Appium prope interemptum in exsilium abisse dicerent, perpulerunt ut ad arma conclamaretur uellerentque signa et Romam proficiscerentur. Decemuiri simul iis quae uidebant iisque quae acta Romae audierant perturbati, alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrent. Et leniter agentibus responsum non redditur : imperium si quis inhiheret, et uiros et armatos se esse respondetur. Eunt agmine ad urbem et Auentinum insidunt, ut quisque occurrerat plebem ad repetendam libertatem creandosque tribunos plebis adhortantes. Alia uox nulla uiolenta audita est. Senatum Sp. Oppius habet. Nihil placet aspere agi ; quippe ab ipsis datum locum seditioni esse. Mittuntur tres legati consulares, Sp. Tarpeius C. Iulius P. Sulpicius, qui quaererent senatus uerbis cuius iussu castra deseruissent aut quid sibi uellent qui armati Auentinum obsedissent belloque auerso ab hostibus patriam suam cepissent. Non defuit quod responderetur : deerat qui daret responsum, nullodum certo duce nec satis audentibus singulis inuidiae se offerre. Id modo a multitudine conclamatum est ut L. Valerium et M. Horatium ad se mitterent : his se daturos responsum.

10 eadem *dett. aliq.* : cum eadem MPFU ρ BOHRnDL quod tutatur Gron. : simul eadem Zingerle ; cf. 1. 6. 4 ; 1. 35. 3 ; 1. 41. 7 ; 3. 27. 1 ; 5. 27. 2 ; 6. 14. 11, cum adnn. nostris potuerint MPFU ρ BHRnDL : potuerunt O : oportuerit Madv. 11 insecutis Walters (Alschefskio praeunte) : insecutosque MPFU ρ BOHRnDL : insecutique *dett. unus* Appium MPFBOHRnDL : Icilium Up, more suo 12 Et leniter *dett. aliq.?* Ed. Rom. 1469 Ald. : et leuiter MPFU ρ BOHRnDL (cf. 1. 34. 8) : Sed leniter Madv. 13 -tinum insidunt | his litteris rursus inc. Ver. uiolenta Ver. MPORnDL : uiolentia FU ρ BH 14 seditioni Glareanus, Ver. (cf. 5. 18. 3) : seditionis MPFU ρ BOHRnDL (sed in M et D -s fort. postea additum ab M¹D¹) 15 obsedissent Ver. MPFU ρ BORnDL : insidunt H, ex § 13 ut monet Walters 16 Non defuit PFU ρ BOHRnDL (in L in fine lin.) : defit Ver. : on defuit M : N in margine adstat ab M¹ additum sed non sic ut cum on cohaereat quod Ver. : quid MPFU ρ BOD⁴ : quid non H : qui RnDL his se MHRnDL : iis se PFBO : defit Ver.

- 51 Dimissis legatis, admonet milites Verginius in re non maxima paulo ante trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit, responsumque, quamquam non inutiliter, fortuito
 2 tamen magis consensu quam communi consilio esse; placere decem creari qui summae rei praeessent militarique honore
 3 tribunos militum appellari. Cum ad eum ipsum primum is honos deferretur, 'Melioribus meis uestrisque rebus reser-
 4 uate' inquit, 'ista de me iudicia. Nec mihi filia inulta honorem ullum iucundum esse patitur, nec in perturbata re publica eos utile est praeesse uobis qui proximi inuidiae
 5 sint. Si quis usus mei est, nihilo minor ex priuato capietur.'
 6 Ita decem numero tribunos militares creant.
 7 Neque in Sabinis quieuit exercitus. Ibi quoque auctore Icilio Numitorioque secessio ab decemuiris facta est, non minore motu animorum Sicci caedis memoria renouata quam quem noua fama de uirgine adeo foede ad libidinem petita
 8 accenderat. Icilius ubi audiuit tribunos militum in Auentino creatos, ne comitiorum militarium praerogatiuam urbana
 9 comitia iisdem tribunis plebis creandis sequerentur, peritus

51 I fuerit *MF³OHRnDL Edd. uet. : fuerint PFB : deficit Ver., sed spatii ratio Mediceanae lectioni fauet, uel etiam breuiori alicui (ut fuit?) responsumque Ver. MPFUpBOH : om. -que RDL dett.* 2 rei praeessent *Edd. uet. : . . i praeessent Ver. : rei p̄ (i.e. reipublicae) praeessent MPFUpBOHRnDL appellari Ed. Frob. 1531 : deficit Ver. : appellare MPFUpBOHRnDL (sed in M littera -e singularem formam habet ; ipsa quidem non ex -i mutata est, sed uidetur ad amussim facta in similitudinem -i litterae sic mutatae in exemplari ; uide sis adn. ad 1. 9. 14* 4 inulta *Ver. dett. aliq. Edd. uet. : inuita MPFUpBOH RnDL iucundum MPFBOH Edd. uet. : deficit Ver. : iocundum F³ UpDL dett.* 7 quieuit *MPF³UpBORnD³ in ras. : quieū F (i.e. qui eum (sed fort. uoluit scriba quieuit)) : qui fuit Ver. : qui et iit L : qui H decemuiris] -uiris . . . renouata desunt in H renouata Ver. Vorm. MPFUpBO Edd. uet. : reuocata RnDL dett. aliq. quam quem Vorm. : quamque Ver. MBHRnDL : quam quae PFUpO accenderat Vorm. HDL : . . . nderat Ver. : acci accenderat M : acciderat PFUp²BO : fama acciderat Up* 8 ne *Ver. MOHRnDL : ae PB : e Up : et Up² : ut F³ praerogatiuam MF³O Edd. uet. : praeroga . . . m Ver. : praerogatiua M² uel M¹PF UpBRnDL : prorogatiua H urbana PFUpBOHRnDL : urbanam Ver. M*

rerum popularium imminensque ei potestati et ipse, priusquam iretur ad urbem, pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat. Porta Collina urbem intrauere sub 10 signis, mediaque urbe agmine in Auentinum pergunt. Ibi coniuncti alteri exercitui uiginti tribunis militum negotium dederunt ut ex suo numero duos crearent qui summae rerum praeessent. M. Oppium Sex. Manilium creant. 11

Patres solliciti de summa rerum cum senatus cottidie esset iurgiis saepius terunt tempus quam consiliis. Sicci caedes 12 decemuiris et Appiana libido et dedecora militiae obieiebantur. Placebat Valerium Horatiumque ire in Auentinum. Illi negabant se aliter ituros quam si decemuiro deponerent insignia magistratus eius quo anno iam ante abissent. De- 13 cemuiro querentes se in ordinem cogi, non ante quam perlatis legibus quarum causa creati essent deposituros imperium se aiebant.

Per M. Duillium qui tribunus plebis fuerat certior facta 52 plebs contentionibus adsiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino transit, adfirmante Duillio non prius quam 2 deseri urbem uideant curam in animos patrum descensuram; admoniturum Sacrum montem constantiae plebis scituros qua sine restituta potestate redigi in concordiam res ne-

9 imminensque ei *Rhenan.*: *defit Ver.*: imminensque et *MPFUpB* (*sed hic in m-*) *RnDL* 'antiqua lectio' *Rhenan.*: imminensque *OH dett. aliq.* 10 Porta Collina *MPFUpBOHD^x* *Edd. uet.* (*sed potest in M primo collinā scriptum fuisse*): . . . rtam collina *Ver.*: p portam collina *RnDL*: per portam collinam *Rn²* agmine *MPFUpBOHRn*

DL: . . . entia agmine *Ver.*: . . . enti agmine *Ver.¹*: unde ingenti agmine *MommSEN*: silenti agmine *Wodrig*: si *Veronensi confidendum* esset, *MommSENii coniectura optima uideretur* 13 se aiebant *PFUpB OHRnD^x*: se aiebant *M*: se agebant *DL*: aiebant *Ver.* (*fort. recte, cf. c. 50. 7*) qui hinc *defit usque ad c. 56. 11*

52 1 Duillium *F³* *Edd. uet.* (*cf. adn. ad 2. 58. 2*): duillium *MPUp OHRnDL*: diluluum *B*: diluium *B¹* 2 Duillio *F³O* *Edd. uet.*: duellio *Vorm.*: duilio *PUpRn*: c. duilio *MF? BHDL* scituros qua *scripsi* (*cf. 2. 23. 11*) *praeunte Madvigio* (qui sciturosque qua *dedit conferens e.g. 5. 4. 4*): sciturosque sine *Vorm.* *MPFUpBOHRn DL* (*sed in RnL -quae*): scituros quod sine *dett. unus Edd. uet. Ald.* nequeant *MPF³UpBO¹HRnDL* *dett. Edd. uet.* (*in PL neque autui*

- 3 queant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, pro-
fecti castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suo-
4 rum nihil uiolando imitati. Secuta exercitum plebs, nullo
qui per aetatem ire posset retractante. Prosequuntur coniun-
ges liberique, cuinam se relinquerent in ea urbe in qua nec
pudicitia nec libertas sancta esset miserabiliter rogitan-
5 Cum uasta Romae omnia insueta solitudo fecisset, in foro
praeter paucos seniorum nemo esset, uocatis utique in sena-
tum patribus desertum apparuisset forum, plures iam quam
6 Horatius ac Valerius uociferabantur: 'Quid exspectabitis,
patres conscripti? Si decemuiri finem pertinaciae non fa-
ciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem
istud imperium est, decemuiri, quod amplexi tenetis? Tectis
7 ac parietibus iura dicturi estis? Non pudet lictorum uestro-
rum maiorem prope numerum in foro conspici quam togato-
rum aliorum? Quid si hostes ad urbem ueniant facturi
estis? Quid si plebs mox, ubi parum secessionem moueamur,
armata ueniat? Occasune urbis uoltis finire imperium?
8 Atqui aut plebs non est habenda aut habendi sunt tribuni
plebis. Nos citius caruerimus patriciis magistratibus quam
9 illi plebeiis. Nouam inexpertamque eam potestatem eripere
patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant deside-

anomentana: *diuisit P²*): queant O: nequeat *dett. unus: quid F habuerit discernere nequeo. Inter alias coniecturas citari debent: scitu-
rosque nisi.... nequire Alschevski: scituosque quam sine.....
nequeant Rhenan.: scituos qua restituta.... queant Luterb.: scitu-
rosque sine restituta potestate tribunicia (hanc uocem addebat Gron.)
..... resne queant Harant 3 Ficulensi Ed. Rom. 1469 (cf. Ficulea
1. 38. 4): ficulensi O: figulensi PFUpBHDL: figulensi figulensi M:
figulensi Rn 5 plures *dett. Ed. Rom. 1470 Ald.: pluresque MP
FUpBOHRnDL (cf. c. 43. 6): excidissee aliquid (ut plures (ferocios)
-que) uolt Weissenb. 6 Quod autem MHRnDL: quid autem O:
quod lr P: quid hoc Up (ubi lr et hoc ex male intellecto compendio lc
= autem nata sunt; cf. 1. 39. 1 adn.): quod FB 7 in foro MPFUp
BORnDL: .c. in foro H aliorum Ed. Frob. 1531: aliorumque MP
FUpBOHRnDL (uix recte, quamquam Alschevskius ad mulieres liberos-
que (§ 4) refert) 7 moueamur HDL *dett. duo Ed. Rom. 1469 Ald.:
moueatut Vorm. MPFUpBRn: moueantur O 8 plebs MPFUpBO
HL: plebes RnD 9 ne nunc MPFUpBOHRnDL Edd. uet. optime,
cf. e.g. Sall. Cat. 11. 8, Cic. Fam. 9. 26. 2: nedum nunc Novák:
nunc H. J. Mueller, Ursinum infelicitur secutus***

rium, cum praesertim nec nos temperemus imperiis, quo minus illi auxilii egeant.' Cum haec ex omni parte iactarentur, uicti consensu decemuiri futuros se, quando ita uideatur, in potestate patrum adfirmant. Id modo simul orant ac monent ut ipsis ab inuidia caueatur nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem adsuefaciant.

Tum Valerius Horatiusque missi ad plebem condicionibus quibus uideretur reuocandam componendasque res, decemuiris quoque ab ira et impetu multitudinis praecauere iubentur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur, quippe liberatores haud dubie et motus initio et exitu rei. Ob haec iis aduenientibus gratiae actae; Icilius pro multitudine uerba facit. Idem, cum de condicionibus ageretur, quaerentibus legatis quae postulata plebis essent, composito iam ante aduentum legatorum consilio ea postulauit ut appareret in aequitate rerum plus quam in armis reponi spei. Potestatem enim tribuniciam prouocationemque repetebant, quae ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant, et ne cui fraudi esset concisse milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. De decemuirorum modo supplicio atrox postulatum fuit; dedi quippe eos aequum censebant uiuosque igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: 'Quae consilii fuerunt adeo aequa postulastis ut ultro uobis deferenda fuerint; libertati enim ea praesidia petitis, non licentiae ad impugnandos alios. Irae uestrae magis ignoscendum quam indulgendum est, quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis et prius paene quam ipsi

53 1 Tum *Vorm.* MPFUpB^xOH: tunc B¹RnDL *Ald.* Valerius Horatiusque *Vorm.* M (sed Orat-) PF³UpB? OD⁴: praefigit c B?: om. -que F? HDL: ualerius et oratius Rn dett. unus: horatius ualeriusque dett. plures 2 et exitu PFUpBHRnDL dett.: et citu O: exitu *Vorm.* M (sed in M spatium reliquit scriba notulis minutis infra additis eodem quo cetera atramento) haec iis *Edd. uet. Ald.*: haec his MP FUpBOH: haec RnDL 3 ea postulauit PFUpRnL: expostulauit O dett. unus: exapostulauit M: al (uel ul i.e. uel) ex ea postulauit H 4 concisse M *Ed. Venet.* 1495: conscisse PFUpBOHRnDL *Edd. uet.* 6 postulastis MPUpBORnDL: postulatis FH dett.

8 liberi sitis dominari iam in aduersarios uoltis. Nunquamne
 quiescet ciuitas nostra a suppliciis aut patrum in plebem
 Romanam aut plebis in patres? Scuto uobis magis quam
 9 gladio opus est. Satis superque humili est, qui iure aequo
 10 in ciuitate uiuit, nec inferendo iniuriam nec patiando. Etiam
 si quando metuendos uos praebituri estis, cum reciperatis
 magistratibus legibusque uestris iudicia penes uos erunt de
 capite nostro fortunisque, tunc ut quaeque causa erit sta-
 54 tuetis: nunc libertatem repeti satis est.' Facerent ut uellent
 permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus per-
 2 fectis adfirmant. Profecti cum mandata plebis patribus
 exposuissent, alii decemuiri, quando quidem praeter spem
 ipsorum supplicii sui nulla mentio fieret, haud quicquam
 3 abnuere: Appius truci ingenio et inuidia praecipua odium
 in se aliorum suo in eos metiens odio, 'Haud ignaro' inquit,
 4 'imminet fortuna. Videò donec arma aduersariis tradantur
 differri aduersus nos certamen. Dandus inuidiae est sanguis.
 Nihil ne ego quidem moror quo minus decemuiratu abeam.'
 5 Factum senatus consultum ut decemuiri se primo quoque
 tempore magistratu abdicarent, Q. Furius pontifex maximus
 tribunos plebis crearet; et ne cui fraudi esset secessio militum
 plebisque.
 6 His senatus consultis perfectis dimisso senatu, decemuiri
 prodeunt in contionem abdicantque se magistratu, ingenti
 7 hominum laetitia. Nuntiantur haec plebi. Legatos quidquid
 in urbe hominum supererat prosequitur. Huic multitudini
 laeta alia turba ex castris occurrit. Congrulantur liber-

8 quiescet *Rn*² *Ed. Parm.* 1480 *Ald.*: quiesctt *M* (*signum dubium fideliter imitatus, ut solet, cf. e. g. c. 51. 2*): quiescit *PFUpBOHRnDL* (*uix recte*) 9 humili *PD?*: humilis *MFUpBOHRnD³L* (*-s ē D³ in ras.*) 10 recipere *MPFBH* (*uide sis adn. ad 1. 12. 1*): recuperatis *RnDL*: recuperatis *M²F³UpOD²* penes uos *M¹ uel M² UpOHD^x*: penes suos *MPFBRnDL* nunc *MP²FUpBOH*: non *P* 54 2 spem *MOHRnDL dett.*: spes *PFUpB* 4 decemuiratu *F³HD^x*: decemuiratum *MPFUpBORnDL* (*unde habeam pro abeam dett. unus*) 5 decemuiri se... dimisso senatu *om.* *H* militum *MORnDL*: militis *PFUpB* plebisque *ORn*: tr. plebisque *MPFUp BD¹ in ras. L* (*sed tr PL L: add. -bisque L¹*)

tatem concordiamque ciuitati restitutam. Legati pro con- 8
 tione: 'Quod bonum faustum felixque sit uobis reique
 publicae, redite in patriam ad penates coniuges liberosque
 uestros; sed qua hic modestia fuistis, ubi nullius ager in
 tot rerum usu necessario tantae multitudini est uiolatus, eam
 modestiam ferte in urbem. In Auentinum ite, unde profecti 9
 estis; ibi felici loco, ubi prima initia incohastis libertatis
 uestrae, tribunos plebi creabitis. Praesto erit pontifex
 maximus qui comitia habeat.' Ingens adsensus alacritasque 10
 cuncta adprobantium fuit. Conuellunt inde signa pro-
 fectique Romam certant cum obuiis gaudio. Armati per
 urbem silentio in Auentinum perueniunt. Ibi extemplo 11
 pontifice maximo comitia habente tribunos plebis creauerunt,
 omnium primum L. Verginium, inde L. Icilium et P. Numi-
 torium, auunculum Verginae, auctores secessionis, tum C. 12
 Sicinium, progeniem eius quem primum tribunum plebis
 creatum in Sacro monte proditum memoriae est, et M. Duil-
 lium, qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos
 gesserat nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat.

7 ciuitati *MF³UpORnDL*: add. 1 (uel simile quid) *H*: ciuitate
PFB 8 pro contione. Quod *MPFUpBRnDL*: procontionantur
 quod *O*: pro contione onantur quod *H* 9 ibi felici loco ubi *PF*
UpBOHRnDL: ubi felici loco ubi *M?* (ut uidetur): ibi felici loco ibi
M¹ plebi *MPFUpBOHRnDL*: plebis dett. aliq. 10 conuellunt
Vorm. marg. P² marg. O Ed. Rom. 1469: conuertunt *Vorm. MPFUp*
BHDL Ald. 11 tribunos plebis... quem primum om. *H* *L.*
Verginium Sigon. ex 3. 44. 2 et 58. 5: aulum uerginium *MPFUpBORn*
DL Verginae *D? Sabellicus (cf. c. 46. 5)*: uergini (uel -ii) *M¹ uel*
M²PFUpBORnD¹L. In *M* erasa esse uidetur lineola paene horizontalis
 et puncto terminata quae -i in uergini cum a- in auctores coniungebat;
 ante oculos scriba, ut credo, habuit rasuram -e litterae cum longa lingula
 (-ē) quae ipsa rasura superfuit auctores *MORnDL*: auctores et
PFB (et ex -ē littera in Verginae primo deleta mox in margine uel
 supra addita natum esse acule coniecit *Alschevskius*): auctoris *Up*
 12 progeniem *F³UpRn*: progenie dett. unus quod et coniecit *Rhenan.*:
 progenies 'scriptura uetus' *Rhenan. MPBODL*: progenie *C* (uel
 simile quid) *F* memoriae est *MPUpOH*: memoria est *FBD^r*:
 memoriae *Rn*: memoriā esse *D*: memoria esse *L* Duillium *MP*
F³HRnDL: due.... *F?*: duilium *BO*: duulium *Up* (cf. 2. 53. 2
 adm.) qui *MPFUpBOHD⁴*: om. *RnDL*

13 Spe deinde magis quam meritis electi M. Titinius M.
 14 Pomponius C. Apronius P. Villius C. Oppius. Tribunatu
 inito L. Icilius extemplo plebem rogauit et plebs sciuit ne
 15 cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. Confestim de
 consulibus creandis cum prouocatione M. Duillius rogationem
 pertulit. Ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta,
 quem nunc circum Flaminium appellant.

55 Per interregem deinde consules creati L. Valerius M.
 Horatius, qui extemplo magistratum occeperunt. Quorum
 consulatus popularis sine ulla patrum iniuria nec sine offen-
 2 sione fuit; quidquid enim libertati plebis caueretur, id suis
 3 decedere opibus credebant. Omnium primum, cum uelut
 in controuerso iure esset tenerentur patres plebi scitis,
 legem centuriatis comitiis tulere ut quod tributim plebes
 iussisset populum teneret; qua lege tribuniciiis rogationibus
 4 telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem
 legem de prouocatione, unicum praesidium libertatis, decem-
 uirali potestate euersam, non restituunt modo, sed etiam in
 5 posterum muniunt sanciendo nouam legem, ne quis ullum
 magistratum sine prouocatione crearet; qui creasset, eum
 ius fasque esset occidi, neue ea caedes capitalis noxae
 6 haberetur. Et cum plebem hinc prouocatione, hinc tribu-
 nicio auxilio satis firmassent, ipsis quoque tribunis, ut sacro-
 sancti uiderentur, cuius rei prope iam memoria aboleuerat,

13 P. Villius *Sigon.* (*Sabinis tantum proprium esse cognomen Appium recte monens*): appius uillius MPFUpBOH (*sed in M -pius extra lineam stat*): appius esilius RnDL C. Oppius MD (*coppius scriptum*): copius O: gopius PFB: g. opius Up: soppius HRnL

15 Duillius MPF (*clare hic*) UpHRnDL: duilius BO quem MPF UpBOD: quam HRnL

55 3 cum uelut MDL: cum uelut H (*i. e. uelut H, uelut H¹*): cum ueluti PFUpBO: uelut Rn plebi MPFB¹OHRnDL: plebis Up: plebe B tulere MPFUpBORnDL: rogationibus H plebes F³O: plebis Vorm. MPFUpBRnDL: plebe H 4 restituunt MOHRnDL: resistunt PFUpB posterum MPFUpBOH: postremum RnDL

5 qui creasset OH: quis creasset MPFUpBRnDL noxae MHRnL *dett. Ed. Rom.* 1469: noxe F³D: noxae PFUpBO 6 ipsis quoque tribunis] *his uocibus incipit codex Agenensis (A) de quo uide sis prae-factionem nostram, § 29*

relatis quibusdam ex magno interuallo caerimoniis renouarunt, et cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt, 7 sanciendo ut qui tribunis plebis aedilibus iudicibus decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset, familia ad aedem Cereris Liberi Liberaeque uenum iret.

Hac lege iuris interpretes negant quemquam sacrosanctum 8 esse, sed eum qui eorum cui nocuerit Ioui sacrum sanciri; itaque aedilem prendi ducique a maioribus magistratibus, 9 quod, etsi non iure fiat—noceri enim ei cui hac lege non liceat—tamen argumentum esse non haberi pro sacrosancto aedilem; tribunos uetere iure iurando plebis, cum primum 10 eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui inter- 11 pretarentur eadem hac Horatia lege consulibus quoque et praetoribus, quia eisdem auspiciis quibus consules crearentur, cautum esse: iudicem enim consulem appellari. Quae 12 refellitur interpretatio, quod iis temporibus nondum consulem iudicem sed praetorem appellari mos fuerit.

Hae consulares leges fuere. Institutum etiam ab iisdem 13

8 lege iuris *M*² uel *M*¹: iuris lege *MPFUpBOHD^rA*: iuris legem *RnDL*: in *M* notae transpositionis eodem, ut uidetur, atramento, sed leniore ductu scriptae: fort. iuris secludendum erit ut glossema eum qui eorum *Rhenan.*, *O*: eum qui eorum *A*: eum qui deorum *Vorm.* *MFUpBO¹RnD* *Edd. uet. Ald.* (sed fort. cum qui deorum *M*, eum qui deorum *M*²): eum quid eorum *PHL*: eum quid eum *A*²: cum qui deorum *dett. unus*: cum quis eorum *Doujat*: eius qui eorum *Gron.* cui *dett. duo Gron.*: cuiquam cui *FB*: quecui *P*: cuiquem *MP*²: cuiquam *UpD*⁴ ut secundam lectionem *dett. aliq. Edd. uet. Ald.*: quem *OHRnDLA* *dett. aliq.* (sed in *A* quē scriptum pro quē): quemquam *dett. unus Edd. uet. aliq.*: cuiquam *Madv.* Ioui sacrum *H. J. Mueller*: id sacrum *Vorm.* *MPFUpBOHRnA¹* uel *A*²: id ad sacrum *DLA* *dett. unus Ald.*: ideo sacrum dubitanter *Drak.*: sacrum *Rhenan.* *Sensum, ut credimus, recte ostendit Muellerei coniectura, sed in loco difficili hanc unam et solam corruptelam esse adfirmare uix audemus*
9 cui *Vorm.*? *MPFUpBOH*: cum *RnDLA* hac *Vorm.*? *PUpO HRnDLA*: haec *M*: ac (cum legem pro lege) *FB* sacrosancto *PFUpBOHDA* *dett. Edd. uet. Ald.*: sacro sanctoque *MRnDL*
10 uetere *Edd. uet. aliq.*: ueteres *MPFUpBOHRnDLA* *Ald.*: *discrimen est inter poenam hac lege institutam iudicioque exsequendam et poenam instantem si quis tribunum pl. uiolasset quam plebei se ipsos a uiolatore exacturos esse olim se iure iurando obstrinxerant* 12 fuerit *MP²FUpBOHRnDLA*: fuerat *P* 13 Hae *UpOD^x*: haec *MPFB HRnDLA*

consulibus ut senatus consulta in aedem Cereris ad aediles plebis deferrentur, quae antea arbitrio consulum supprimebantur uitiabanturque. M. Duillius deinde tribunus plebis plebem rogauit plebesque sciuit qui plebem sine tribunis reliquisset, quique magistratum sine prouocatione creasset, 15 tergo ac capite puniretur. Haec omnia ut inuitis, ita non aduersantibus patriciis transacta, quia nondum in quemquam unum saeuiebatur.

56 Fundata deinde et potestate tribunicia et plebis libertate, tum tribuni adgredi singulos tutum maturumque iam rati, accusatorem primum Verginium et Appium reum deligunt. 2 Cum diem Appio Verginius dixisset et Appius stipatus patriciis iuuenibus in forum descendisset, redintegrata ex templo est omnibus memoria foedissimae potestatis, cum 3 ipsum satellitesque eius uidissent. Tum Verginius 'Oratio' inquit, 'rebus dubiis inuenta est; itaque neque ego accusando apud uos eum tempus teram, a cuius crudelitate uosmet ipsi armis uindicastis, nec istum ad cetera scelera 4 impudentiam in defendendo se adicere patiar. Omnium igitur tibi, Appi Claudi, quae impie nefarieque per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. Vnius tantum criminis nisi iudicem dices, te ab libertate in seruitutem contra leges 5 uindicias non dedisse, in uincla te duci iubebo.' Nec in tribunicio auxilio Appius nec in iudicio populi ullam spem habebat; tamen et tribunos appellauit et, nullo morante

13 deferrentur *MFORnDL*: deferrentur *A*: defferrentur *P*: defferrentur *P²B*: differrentur *UpH* antea *MOHRnDLA*: ante *PFUpB*

14 Duillius *MPRnDLA*: Duilius *FUpBO*; uide sis *adn. ad 2. 58. 2* magistratum *MOHRnDLA*: magistratus *PFUpB* creasset *Vorm. ?* *OHD²A dett. Edd. Rom. 1469*: creassent *MPFUpBRnDL* tergo ac *M³OHRnDA²*: tergo hac *L*: tergo a *A*: ergo ac *MPFB*: ergo *Up* puniretur *MPFUpBOHDLA*: punirentur *Rn*

56 2 redintegrata *MP²F³UpORnDLA²*: sedintegrata *F?BH*: sedintegratae *P* 4 dices, te *MPFUpBORnDLA*: uindices te *Vorm.*: dices *H* uincla *MPFBHRnDLA*: uinacula *OUp dett. aliq.* te duci *MHRnDLA*: deduci *PFUpBO* 5 habebat *PFUpBOHRnDLA*: habeat *M* tamen *Madu.*: attamen *MPFUpBOHRnDLA* *Edd. uet.*

arreptus a uiatore, 'Prouoco' inquit. Audita uox una uindex 6
 libertatis, ex eo missa ore quo uindiciae nuper ab libertate
 dictae erant, silentium fecit. Et dum pro se quisque deos 7
 tandem esse et non neglegere humana fremunt et superbiae
 crudelitatiue etsi seras, non leues tamen uenire poenas—
 prouocare qui prouocationem sustulisset, et implorare prae- 8
 sidium populi qui omnia iura populi obtrisset, rapique in uin-
 cla egentem iure libertatis qui liberum corpus in seruitutem
 addixisset,—ipsius Appi inter contionis murmur fidem populi
 Romani implorantis uox audiebatur : maiorum merita in rem 9
 publicam domi militiaeque commemorabat, suum infelix erga
 plebem Romanam studium, quo aequandarum legum causa
 cum maxima offensione patrum consulatu abisset, suas leges,
 quibus manentibus lator earum in uincla ducatur. ceterum 10
 sua propria bona malaque, cum causae dicendae data facultas
 sit, tum se experturum; in praesentia se communi iure
 ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare ut dicere liceat,
 ut iudicium populi Romani experiri. non ita se inuidiam 11
 pertimuisse, ut nihil in aequitate et misericordia ciuium
 suorum spei habeat. quod si indicta causa in uincla ducatur,
 iterum se tribunos plebei appellare et monere ne imitentur
 quos oderint. quod si tribuni eodem foedere obligatos se 12
 fateantur tollendae appellationis in quod conspirasse decem-

6 dictae MPFUpBOHD⁵ marg. A : om. RnDL 7 neglegere MP
 FUpHDA : neglere BO : neglere RnL : negligere F³Rn²D³A³ dett.
 aliq.

8 implorare MF³UpORnD²A² : imploraret M²PFBHADL
 uincla hic et in § 9 MPFBOHRnDLA : uincla hic, uincla in § 9 Up
 contionis PFBOHRnDLA : contiones MUp audiebatur MPFUpB
 ORnDLA : exaudiebatur H 9 quo aequandarum D? L : coae-

quandarum (uel coeq-) MPF³UpBHRnD³A² : de equandarum F? :
 coquandarum A : exequandarum fragm. Haverk. in uincla uide

supra ducatur PFUpBOHRnLA² : ducitur MDA : in F ducatur
 cum 'a aperto' (cc) scriptum est quod F³ in a mutauit 10 populi
 Romani (i.e. p̄. r̄. uel p̄r.) PFUpBRnDA : P.R. O : r. p̄. (i.e. reipub-
 licae) MHL 11 et misericordia] his uocibus rursus inc. Ver.

indicta causa Ver. M²PFUpBOHD²A : indictam causam MDL (scriba
 in dictam uidetur uoluisse) uincla Ver. MPFBOHDLA : uincla

Up 12 quod si Ver. MPFUpBOHDA : om. si RnL appella-
 tionis Ver. : add. causa MPFUpBOHA : add. causam RnDL (causa
 D²) in quod Crevier, dett. unus (cod. Carinth., teste Zingerle) : in

uiros criminati sint, at se prouocare ad populum, implorare leges de prouocatione et consulares et tribunicias, eo ipso
 13 anno latas. quem enim prouocaturum, si hoc indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio et humili praesidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum utrum nouis legibus dominatio an libertas firmata sit, et appellatio prouocatioque aduersus iniuriam magistratum ostentata tantum inanibus litteris an uere data sit.

- 57 Contra ea Verginius unum Ap. Claudium et legum ex-
 2 pertem et ciuilis et humani foederis esse aiebat: respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum, ubi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuium infestus, uirgas securesque omnibus minitans, deorum hominumque con-
 3 temptor, carnificibus, non lictoribus stipatus, iam ab rapinis et caedibus animo ad libidinem uerso uirginem ingenuam in oculis populi Romani, uelut bello captam, ab complexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono
 4 dederit; ubi crudeli decreto nefandisque uindictis dextram patris in filiam armauerit; ubi tollentes corpus semianime uirginis sponsum auumque in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quam caede motus. et illi carcerem aedificatum esse quod domicilium plebis Romanae uocare
 5 sit solitus. proinde ut ille iterum ac saepius prouocet, sic se iterum ac saepius iudicem illi ferre ni uindicias ab libertate

quam *Ver. PFUpOHRnDLA*: in qua *BD^x*: inquam in qua *M* sint
Ver. Vorm.? *MPFUpBO¹* (uel *O²*) *H*: sunt *ORnDLA* *dett. Ald.* at
 se *Iac. Gron.*: ait se *Ver. MPFUpBOHRnDLA* 13 nouis *M³PF*
UpBORnDLA: nobis *Ver.*: niuis *H*: niuis *M* an libertas *MPF*
UpBOHRnDLA: ac libertas *Ver.* aduersus *Ver. MOHRnDLA*:
 ei aduersus *PFUpB* litteris *MPFUpBOHRnDLA*: litteras *Ver.*

57 3 dono *Ver. Vorm. MPFUpBOHA*: *add.* uindictis *Rn² dett. unus*:
add. uindictis *RnDL* 4 semianime *Ver. MPFHA*: semianimae *UpB*
ORnDL (*sed Up teste Frig., silente Häggstr.*) auumque *Ver. Vorm.*
MPF³UpBOHRnDLA: auunculumque *Sabellicus Edd. uet. aliq. fort.*
recte (*cf. cc. 45. 4 cum adn.*; 46. 5; 48. 7; 54. 11) quod *Ver. MPFUp*
BOHD³A: quo *RnDL* 5 proinde *Ver. OHRnDLA*: siro inde *M*
 (*fort. in rasura sed quid prius scriptum fuerit non liquet*): deinde *PF*
UpB ferre ni *Ver.* *dett. unus* (*cod. Klock.*): ferrent *PFB*: ferre ut
Up: ferre ne *MOHRnDLA dett.* uindicias *Ver. MUPOHRnDLA*:
 indicias *PFB*

in seruitutem dederit; si ad iudicem non eat, pro damnato in uincla duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic 6 magno motu animorum, cum tanti uiri supplicio suamet plebi iam nimia libertas uideretur, in carcerem est coniectus; tribunus ei diem prodixit.

Inter haec ab Latinis et Hernicis legati gratulatum de 7 concordia patrum ac plebis Romam uenerunt, donumque ob eam Ioui optumo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentae erant colebanturque religiones pie magis quam magnifice. Iisdem 8 auctoribus cognitum est Aequos Volcosque summa ui bellum apparare. Itaque partiri prouincias consules iussi. 9 Horatio Sabini, Valerio Aequi euenere. Cum ad ea bella dilectum edixissent, fauore plebis non iuniores modo sed emeritis etiam stipendiis pars magna uoluntariorum ad nomina danda praesto fuere, eoque non copia modo sed genere etiam militum, ueteranis admixtis, firmior exercitus fuit. Priusquam urbe egrederentur, leges decemuirales, quibus 10 tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant.

C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera et ante 58 omnes fratris filii superbiae infestus Regillum, antiquam in patriam, se contulerat, is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset cuius uitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusque in foro prensabat singulos orabatque

5 dederit *Ver. UpOHRnDLA*: dederint *MPFB* uincla *MPFB OHDLA*: uinacula *Up* 6 suamet *Ver. Vorm.? PRnD*: suã et *MFBLA?*: sua et *F²UpOHA?* (*sed in O plebeia pro plebi iam*) pro-
dixit *Ver. MPFBOH*: produxit *Up*: praedixit *RnDLA dett.* 7 ob
eam *MPFUpBOHRnDLA*: ab ea *Ver.* optumo *MPFBHRnD*:
otumo *A*: optimo *UpO*: obtimo *L*: in *Ver.* nomen I.O.M. scribitur
maximo *MPFBOHRnDLA*: maximoque *Up* 8 apparare *MP²FBUpHRnD³LA*: apparare *Ver. POD* 9 euenere *MPFUpBHRnDLA*: uenere *O*: .uen., runt *Ver.* 10 urbe *PFUpB*: urbem *Ver. MOHRnDLA*, *sed uide sis adn. ad 1. 29. 6* decemuirales quib]
post haec defit Ver. usque ad c. 60. 10

58 1 superbiae *MPFUpBOHD³A*: superbiam *RnD? L* clientibusque *MPFUpBORnDLA*: clientibus *H*

- 2 ne Claudiae genti eam inustam maculam uellent ut carcere et uinculis uiderentur digni. uirum honoratissimae imaginis futurum ad posteros, legum latorem conditoremque Romani
- 3 iuris, iacere uinctum inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque animos, et potius unum tot Claudiis deprecantibus condonarent quam propter unius odium multorum preces asper-
- 4 narentur. se quoque id generi ac nomini dare nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersae fortunae uelit succursum. uirtute libertatem reciperatam esse: clementia concordiam
- 5 ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate quam eius pro quo agebat causa; sed Verginius sui potius ut misererentur orabat filiaeque, nec gentis Claudiae regnum in plebem sortitae sed necessariorum Verginae trium tribunorum preces audirent, qui ad auxilium plebis
- 6 creati ipsi plebis fidem atque auxilium implorarent. Iustiores hae lacrimae uidebantur. Itaque spe incisa, priusquam producta dies adesset, Appius mortem sibi consciuit.
- 7 Subinde arreptus a P. Numitorio Sp. Oppius, proximus inuidiae, quod in urbe fuerat cum iniustae uindictiae a collega
- 8 dicerentur. Plus tamen facta iniuria Oppio quam non prohibita inuidiae fecit. Testis productus, qui septem et uiginti enumeratis stipendiis, octiens extra ordinem donatus donaque ea gerens in conspectu populi, scissa ueste, tergum laceratum uirgis ostendit, nihilum deprecans quin si quam suam noxam
- 9 reus dicere posset, priuatus iterum in se saeuiret. Oppius quoque ductus in uincula est, et ante iudicii diem finem ibi uitae fecit. Bona Claudi Oppique tribuni publicauere. Collegae eorum exsilio causa solum uerterunt; bona publicata

2 uirum O^3A^3 dett. duo Ed. Rom. 1469: uerum $MPFUpBOHRnDLA$ 4 generi $PFUpBOHRnDLA$: generis M ac nomini $MUpOHRnDA$: agnomini PFB : ac nomine L reciperatam] cf. 1. 12. 1: recuperatam $MPFBOHRnDLA$: recuperandam Up clementia M^1 nel $M^2UpOHRnD^x A$: clementiam $MPFBDL$ concordiam $MPFUpBORnDLA$: concordia H 5 agebat $MPOHRnDL$: aiebat P^2FUpBA causa $MPFUpBOD^s A$: causam $HRnDL$ 9 uincula $MPFUpBOHRnDLA$

sunt. Et M. Claudius, adsertor Verginiaë, die dicta dam- 10
natus, ipso remittente Verginio ultimam poenam dimissus
Tibur exsulatum abiit, manesque Verginiaë, mortuae quam 11
uiuae felicioris, per tot domos ad petendas poenas uagati,
nullo relicto sonte tandem quieuerunt.

Ingens metus incesserat patres, uoltusque iam iidem tri- 59
bunorum erant qui decemuirorum fuerant, cum M. Duillius
tribunus plebis, inhibito salubriter modo nimiae potestati,
'Et libertatis' inquit, 'nostrae et poenarum ex inimicis satis 2
est; itaque hoc anno nec diem dici cuiquam nec in uincla
duci quemquam sum passurus. Nam neque uetera peccata 3
repeti iam obliterata placet, cum noua expiata sint decem-
uirorum suppliciis, et nihil admissum iri quod uim tribuni-
ciam desideret spondet perpetua consulum amborum in
libertate uestra tuenda cura.' Ea primum moderatio tribuni 4
metum patribus dempsit, eademque auxit consulum inuidiam,
quod adeo toti plebis fuissent ut patrum salutis libertatisque
prior plebeio magistratui quam patricio cura fuisset, et ante
inimicos satietas poenarum suarum cepisset quam obuiam
ituros licentiae eorum consules appareret. Multique erant 5
qui mollius consultum dicerent, quod legum ab iis latarum
patres auctores fuissent; neque erat dubium quin turbato
rei publicae statu tempori succubuissent.

Consules rebus urbanis compositis fundatoque plebis 60

11 felicioris *Gulielmus, dett. duo*: feliciores *MPFUpBOHRnDLA*
59 1 iidem *D⁴* et (ut secundam lectionem) *D²* marg. dett. aliq.:
idem dett. aliq. *Ald.*: inde *MPFUpBOHD?A²* 'lectio uetus' *Rhen.*:
indies (uel indie) *Rn*: indie *D?L*: iam die *A* qui *M⁴PFUpB*
OHRnDL: om. *M* Duillius *MUpH*: duillius *PORnDL* et sic
scribere debebant *FB* qui diuilius praebent potestati *Gron. MFD*:
potestatis *M¹PF¹UpBOHRnD³LA* (in *D* Et a *D³* in et mutatum)
2 uincla *MPFBOHRnDLA*: uincla *Up* (teste *Frig.*) 3 uetera *D⁴*
dett. aliq. *Ed. Rom.* 1469: ūrā (= uestra) *MPFUpBOHRnD?LA*
iam *MFUpBHRnDLA*: am *O* (cum repeti coniunctum): iam iam
P (uix recte) placet, cum dett. unus (cod. *Gaertn.*) *Rhenan.*: placet
et cum *Vorm.* *M*: placet cum et *PFUpBOHRnDLA*: placet cum
etiam *Ed. Rom.* 1469 4 dempsit *MP²FUpBHRnD¹A*: demsit
DL: demisit *P*: depressit *O* (ex deṑsit pro deṑsit natum)

statu, in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus con-
 iunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volscorumque
 2 sustinuit consilio bellum; quod si extemplo rem fortunae
 commisisset, haud scio an, qui tum animi ab decemuirorum
 infelicibus auspiciis Romanis hostibusque erant, magno detri-
 3 mento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab
 hoste positis copias continebat. Hostes medium inter bina
 castra spatium acie instructa complebant, prouocantibusque
 4 ad proelium responsum Romanus nemo reddebat. Tandem
 fatigati stando ac nequiquam exspectando certamen Aequi
 Volscique, postquam concessum propemodum de uictoria
 credebant, pars in Hernicos, pars in Latinos praedatum
 abeunt; relinquitur magis castris praesidium quam satis
 5 uirium ad certamen. Quod ubi consul sensit, reddit inla-
 tum antea terrorem, instructaque acie ultro hostem laces-
 6 sit. Vbi illi, conscientia quid abesset uirium, detractauere
 pugnam, creuit extemplo Romanis animus, et pro uictis habe-
 7 bant pauentes intra uallum. Cum per totum diem stetissent
 intenti ad certamen, nocti cessere. Et Romani quidem pleni
 spei corpora curabant: haudquaquam pari hostes animo
 nuntios passim trepidi ad reuocandos praedatores dimittunt.
 8 Recurritur ex proximis locis: ultiores non inuenti. Vbi
 inluxit, egreditur castris Romanus, uallum inuasurus ni copia
 pugnae fieret. Et postquam multa iam dies erat neque
 mouebatur quicquam ab hoste, iubet signa inferri consul;
 motaque acie, indignatio Aequos et Volscos incessit, si
 uictores exercitus uallum potius quam uirtus et arma tegerent.
 Igitur et ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnae accepere.

60 I abiere $M^1PFU\bar{p}B^1OR_nDLA$: abire MBH 2 an qui tum
 $MPFU\bar{p}^2BOHD^3A^2$: antiquum R_nDLA : anquia tum Up animi
 ab $PFU\bar{p}BD^3A^2$: *om.* ab MOH : animalib. R_nDLA 3 continebat
 $R_n^2A^3$ *dett. unus*: continebant $MPFU\bar{p}BOHR_nDLA$ 5 reddit
 $MOHR_nDL$ *Ed. Rom. 1469*: reddidit $PFU\bar{p}BD^3A$ *dett. aliq.* 6 de-
 tractauere $MPFU\bar{p}BR_nDLA^1$: detracuere H : detractauere $OR_n^2A^2$
 8 tegerent $MPFU\bar{p}BOD^1A$ (*sed in M armate gerent*): egerent
 HR_nDL

Iamque pars egressa portis erat deincepsque alii seruabant 9
 ordinem, in suum quisque locum descendentes, cum consul
 Romanus, priusquam totis uiribus fulta constaret hostium
 acies, intulit signa; adortusque nec omnes dum eductos 10
 nec, qui erant, satis explicatis ordinibus, prope fluctuantem
 turbam trepidantium huc atque illuc circumspectantiumque
 se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu
 inuadit. Rettulere primo pedem hostes; deinde cum animos 11
 collegissent et undique duces uictisne cessuri essent incre-
 parent, restituitur pugna.

Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat illo 61
 die primum liberos pro libera urbe Romana pugnare: sibimet
 ipsis uicturos, non ut decemuirorum uictores praemium
 essent. non Appio duce rem geri, sed consule Valerio, ab 2
 liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso. osten-
 derent prioribus proeliis per duces non per milites stetisse
 ne uincerent. turpe esse contra ciues plus animi habuisse 3
 quam contra hostes et domi quam foris seruitutem magis
 timuisse. unam Verginiam fuisse cuius pudicitiae in pace 4
 periculum esset, unum Appium ciuem periculosae libidinis;
 at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot milibus
 hostium periculum fore; nolle ominari quae nec Iuppiter 5
 nec Mars pater passuri sint iis auspiciis conditae urbi acci-
 dere. Auentini Sacrique montis admonebat, ut ubi libertas
 parta esset paucis ante mensibus, eo imperium inlibatum

9 fulta $M^2P^2FU\dot{p}BHD^x A$: fulta P : fuita $MRnD?$: fuit a L : fuit
 aut O constaret $PFU\dot{p}BOHRnDLA$: contrastaret M 10 nec
 omnes dum $MPOHRnDLA$: necdum omnes $P^2FU\dot{p}BA^2$ uel A^3
 -tem turbam] sic rursus inc. Ver. 11 Rettulere Ver. M : retulere
 $PU\dot{p}OHRnDLA$: pertulere FB

61 1 ipsis $MPU\dot{p}OHRn^2DLA$: ipsi Ver.: ipsos $FBRn$ 2 Va-
 lerio Ver. M^1 uel $M^2PFU\dot{p}BOHRnD^xLA$: m ualerio Vorm. MD (ubi
 consulem ualerio) ab $MPFU\dot{p}BOHD^x$: ac $RnDL$: a. Ver.: a
 A 4 belli M^1 uel $M^2PFBOHRnDLA$: libelli M : bellum Up
 5 iis auspiciis Ver. PFB (sed hic -pitiis): hiis auspiciis A : his auspi-
 ciis $MU\dot{p}HRnDL$: auspiciis O urbi Ver. $MP^2FU\dot{p}BORnD?$ A^1 :
 ubi P : urbis HD uel D^1LA inlibatum $MPFU\dot{p}BD^3$ (sed hic illi-)
 A^2 : inliba... Ver.: in libatum A : inlibertum $RnDL$: in libertatem
 H : in libertate O (qui mox ostenderent referrentque)

- 6 referrent, ostenderentque eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse quae ante creatos fuerit, nec aequatis legibus imminutam uirtutem populi Romani
 7 esse. Haec ubi inter signa peditum dicta dedit, auolat deinde ad equites. ‘Agite, iuuenes’ inquit, ‘praestate uirtute
 8 peditem ut honore atque ordine praestatis. Primo concursu pedes mouit hostem; pulsum uos immissis equis exigite e campo. Non sustinebunt impetum, et nunc cunctantur magis
 9 quam resistunt’. Concitant equos permittuntque in hostem pedestri iam turbatum pugna, et perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circumuecti, iam fugam undique capessentes plerosque a castris auertunt
 10 praeterequitantesque absterrent. Peditum acies et consul ipse uisque omnis belli fertur in castra, captisque cum ingenti caede, maiore praeda potitur.
 11 Huius pugnae fama perlata non in urbem modo sed in Sabinos ad alterum exercitum, in urbe laetitia modo celebrata est, in castris animos militum ad aemulandum decus ac
 12 cendit. Iam Horatius eos excursionibus †sufficiendo† proe-

7 dicta dedit *MPFUpBOHRnDLA*: dedit dic. . . *Ver.* auolat *HRnDL*: aduolat *MPFUpBOD²* uel *D⁴A*: defit *Ver.* sed tam arto spatio relicto ut *Harleianam* lectionem ualde commendet, cuius et significatio hic melior ordine *Ver.* *MOHRnDLA*: om. *PFUpB* 8 mouit *PFUpBOHRnDLA*: mouebit *MA²*: . . uit (uel . . . uit, uel uit) *Ver.* e campo *PUpHRnDLA*: ac campo *FB*: e campos *O*: de campo *Ver.* *M* (fort. recte) sustinebunt impetum *MPFUpBOHRnDLA*: sustinebant impetu *Ver.* 9 auertunt *Ver.* *MOHRnDLA*: euertunt *PFUpB* praeterequitantesque *Ver.* *Vorm.?* *MPFUpBOHRnL*: praeterequitantesqui *D* (ubi *q* = qui) *A*: praeequivantesque *M¹* uel *M²A²* 10 caede *Ver.* *MPFUpOD³A*: foede *RnDL*: fede *H* 11 laetitia modo *MPFUpBOHRnDLA*: om. modo *Ver.* 12 excursionibus sufficiendo *MPFBOHRnDLA* (num recte? Cf. *Verg. G.* 2. 424 et 436; *Aen.* 2. 618 et 9. 803): excursionibus *Ver.* (fort. recte, si modo origo interpolationis inueniri possit): excursionibus assuefaciendo *dett. unus* (cod. *Haverk.*): ex incursionibus sufficiendo *Up*; si quid mutandum, lectio uel potius correctio *Haverkampiana* teneri possit si pro adsuefecerat substituitur uerbum aliud, quale docuerat, cuius prima syllaba in uocibus praecedentibus se perdere potuerit. Sed corruptelae quarto saeculo antiquioris medicina non levis

liisque leuib¹²us experiundo adsuefecerat sibi potius fidere quam meminisse ignominiae decemuirorum ductu acceptae, paruaque certamina in summam totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini, feroces ab re priore anno bene gesta, lacescere atque instare, rogitantes quid latrocinii modo procurantes pauci recurrentesque tererent tempus et in multa proelia paruaque carperent summam unius belli? quin illi congrederentur acie inclinandamque semel fortunae rem darent?

Ad id, quod sua sponte satis collectum animorum erat, indignitate etiam Romani accendebantur: iam alterum exercitum uictorem in urbem rediturum; sibi ultro per contumelias hostem insultare; quando autem se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi haec fremere militem in castris consul sensit, contione aduocata, 'Quemadmodum' inquit, 'in Algido res gesta sit, arbitror uos, milites, audisse. Qualem liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit; consilio collegae, uirtute militum uictoria parta est. Quod ad me attinet, id consilii animique habiturus sum, quod uos mihi feceritis. Et trahi bellum salubriter et mature perfici potest. Si trahendum est, ego ut in dies spes uirtusque

12 leuib¹²us *Ver. A³ uel A⁴ Ed. Rom. 1469: lenibus MOHRnDLA: lenius PFUpB* 13 nec cessabant *MPFUpBORnDLA: necessabant Ver. H* latrocinii *MPFBOHD³A (in D² -niis): latronicii Up: latrocinio Ver. RnL* pauci recurrentesque *MPFUpBOHD⁴A (sed in B paci): om. L: om. pauci recurrentes RnD: pauci recursantesque Ver. tererent MP²F³UpHRnD⁴A: terrerent PFBODL: terrentes Ver. et in MPFUpBOHD⁴A²: om. et Ver.: om. in RnDLA* carperent *MPFUpBRnDLA: caperent Ver. OH*

62 1 se si *MPFUpBOHD^x (D², ut credo) A⁴: sensi RnDL: si Ver.* 2 consilio *P²A² Ald.: . . . Ver. (ut uidetur): Gy (nota incerta) consulto H: consilio consulto ML: consul consilio P: consilio FB: consulto UpORnDLA* 3 mihi feceritis *Crevier: . . hi f. . eritis . . . s Ver.: milites geritis Vorm. MA² (ut lectionem secundam): tegeritis H: mihi tegeritis feceritis O (qui feceritis add. iterum post bellum): mihi tegeritis RnL: mihi . . . feceritis P: mihi effeceritis P²FUpBD³ (sed in D³ michi): michi . . . geritis (fort. lete geritis) D: milites mihi effeceritis Edd. uet. Ald.: mihi, milites, feceritis Frigell. Mendum totum ortum est ex F in T, C in G corruptis in scriptura unciali correctionibusque eo adhibitis*

uestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam : si iam
satis animi est decernique placet, agite dum, clamorem
qualem in acie sublaturi estis, tollite hic indicem uoluntatis
5 uirtutisque uestrae.' Postquam ingenti alacritate clamor est
sublatus, quod bene uertat gesturum se illis morem pos-
teroque die in aciem deducturum adfirmat. Reliquum diei
apparandis armis consumptum est.

6 Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini uidere,
et ipsi, iam pridem auidi certaminis, procedunt. Proelium
fuit, quale inter fidentes sibimet ambo exercitus, ueteris
perpetuaeque alterum gloriae, alterum nuper noua uictoria
7 elatum. Consilio etiam Sabini uires adiuuere ; nam cum
aequassent aciem, duo extra ordinem milia quae in sinistrum
cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent
8 tenuere. Quae ubi inlatis ex transuerso signis degrauabant
prope circumuentum cornu, equites duarum legionum, ses-
centi fere, ex equis desiliunt cedentibusque iam suis prouolant
in primum, simulque et hosti se opponunt et aequato primum
9 periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. Vere-
cundiae erat equitem suo alienoque Marte pugnare, peditem
ne ad pedes quidem degresso equiti parem esse.

63 Vadunt igitur in proelium ab sua parte omissum et locum
ex quo cesserant repetunt ; momentoque non restituta
2 modo pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. Eques
inter ordines peditum tectus se ad equos recipit ; transuolat

4 agite dum *Vorm.* ? *MPFUp²BOHD²A²* : agedum *Up* : agite cum
RnDLA : agite *Ver.* acie *Ver.* *Vorm.* ? *MPFUpBOHA²* (*sed in B*
aciae, in O quale minatiae) : aciem *RnDLA* hic *MPFUpHRn*
LA² : hinc *Ver.* *BDA* : in *O* candicem pro hic indicem 5 die in
aciem . . . postero *om.* *Ver.* *A* (*corr.* *A²*) diei *MUpOHDLA²* :
die *PF* : diae *B* est *MOHRnDLA²* : *om.* *PFUpB* 6 gloriae
MPFUpBOHRnDLA : uictoriae *Ver.* nuper noua *MPFUpBO*
HRnDLA : noua nuper *Ver.* : fort. noua secludendum 7 milia
Ver. *MP²OHRnDLA* : militia *PFB* : militiae *Up* cornu *MPF*
UpOHRnDLA : cornum *Ver.* *B* 8 cornu *M¹* uel *M²UpORnA* :
cornum *Ver.* *MPFBHDL* duarum *MPFUpBOHRnDLA* : earum
Ver. sescenti *Edd. uet.* : sescentis *Ver.* : ac (*uel ac uel ac*) *i.e.*
nc MPFUpBOHRnDLA desiliunt *MPFUpBOHRnDLA* : ex-
iliunt *Ver.*

inde in partem alteram suis uictoriae nuntius; simul et in hostes iam pauidos, quippe fuso suae partis ualidiore cornu, impetum facit. Non aliorum eo proelio uirtus magis enituit. Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpare sicubi 3 segnior pugna esset. Castigati fortium statim uirorum opera edebant tantumque hos pudor quantum alios laudes excita-
bant. Redintegrato clamore undique omnes conisi hostem 4 auertunt, nec deinde Romana uis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra hosti ad praedam relinquunt. Ibi non sociorum sicut in Algidio res, sed suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit.

Gemina uictoria duobus bifariam proeliis parta, maligne 5 senatus in unum diem supplicationes consulum nomine decreuit. Populus iniussu et altero die frequens iit supplica-
tum; et haec uaga popularisque supplicatio studiis prope celebratior fuit. Consules ex composito eodem biduo ad 6 urbem accessere senatumque in Martium campum euoca-
uere. Vbi cum de rebus ab se gestis agerent, questi pri-
mores patrum senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi. Itaque inde consules, ne criminationi locus 7 esset, in prata Flaminia, ubi nunc aedes Apollinis est—iam
tum Apollinare appellabant—, auocauere senatum. Vbi cum 8

63 2 et in hostes *MPFUpBOHRnDLA*: et hostis *Ver.* fuso
Ver. PFUpBORnD¹ uel D²A³: fusos *MHDL dett. aliq.*: fuse *A*
3 opera *Ver. MPFUpBOHRnLA^x Ald.* (cf. 5. 4. 7; 29. 9. 12): operam
DA Ed. Rom. 1470 edebant *MPFUpBOHRnDA*: edebat *L*:
debebant *Ver.* 4 conisi *Ver. PUpOHRnDLA*: quonisi *FB*:
consii *Vorm.*: c̄ sii *M*: conixi *A² uel A³* recipit *MPFUpBOHRn*
DLA: recepit *Ver.* 5 in unum *MPFUpBOHRnDLA*: om. in
Ver. Populus iniussu *MPFUpBOHRnDLA*: populi iussu *Ver*
frequens iit *MPFUpO²DLA*: frequens ut *OHRn*: om. *Ver.*
supplicatum *Ed. Frob. 1531*: supplicatumque est *Ver. MPFUpBOHD¹*
uel D³LA dett.: supplicatumque e *D* 6 Martium campum *Ver.*
MPFUpOHRnL (sed -rc- *BOHL*): campum martium *DA dett.*, sed
cf. 2. 5. 2; 3. 27. 3 euocauere *MPFUpBOHRnDLA*: uocauere
Ver. 7 iam tum *Ver. Vorm. MPFUpBOHRnDLA Edd. uet.*: iam
tum circum *dett. duo*: circum iam tum *Rn² Ald.* Apollinare *Ver.*
dett. duo (cf. *Dianium* 1. 48. 6): apollinar *Gron.* (cf. *Varro, L. Lat. 5.*
52): apollinarem *Vorm. P²FUpBHRnL*: apollinarum *P*: appolli-
narem *MODA*

- ingenti consensu patrum negaretur triumphus, L. Icilius tribunus plebis tulit ad populum de triumpho consulum, multis dissuasum prodeuntibus, maxime C. Claudio uociferante de
 9 patribus, non de hostibus consules triumphare uelle gratiamque pro priuato merito in tribunum, non pro uirtute honorem peti. nunquam ante de triumpho per populum actum; semper aestimationem arbitriumque eius honoris
 10 penes senatum fuisse; ne reges quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suae implerent, ut nullum publicum consilium sinerent esse. ita demum liberam ciuitatem fore, ita aequatas leges, si sua
 11 quisque iura ordo, suam maiestatem teneat. In eandem sententiam multa et a ceteris senioribus patrum cum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primum sine auctoritate senatus populi iussu triumphatum est.
- 64 Haec uictoria tribunorum plebisque prope in haud salubrem luxuriam uertit, conspiratione inter tribunos facta ut iidem tribuni reficerentur, et, quo sua minus cupiditas emer-
 2 neret, consulibus quoque continuarent magistratum. Consensum patrum causabantur, quo per contumeliam consulum
 3 iura plebis labefactata essent. quid futurum nondum firmatis legibus, si nouos tribunos per factionis suae consules

8 L. Icilius *MPFUpBOHRnDLA*: Q. Silicius *Ver.* 9 tribunum *Ver. M³*: tributum *MPFUpBOHRnDLA²*: tributo *A*: tribunos *A² marg.* (ut secundam lectionem) 11 eandem *Ver. Vorm. MP²FUpBOHD²A*: eadem *PRnDL*, qui tamen sententiam praebent a ceteris *Ver. PFUpBORn²D²A dett. Edd. uet.*: ceteris *Vorm. MHRnDL*; cf. c. 65. 11 *inf.*

64 1 Haec *Ver. MPFBHRnDLA*: add. triumphata *UpO* (cuius glossomatis originem prodit *A³* uel *A²* qui in marg. add. triumphus decretus per populum) uertit *Ver. MPFUpBOD¹A*: uerti *H* (sed ita prolongata ultima -i- litterae linea ut ad altitudinem l- litterae propriam surgat; unde probabile uidetur hoc signum ex male scripto -it ortum esse): uerti *RnDL* iidem *Ver. RnA³ Ed. Rom. 1469*: idem *MPFUpBOHDLA* consulibus *MPFUpBOHRnDLA*: cons^{ss} *Ver.*: consules *Madv.* 2 labefactata *DA³ dett. aliq. Edd. uet.*: labe factata *A*: labefacta tum *Ver.*: labefactor *F*: labefacta *Vorm. MPUpB* (sed hic lebe-) *OHRnL, fort. recte* 3 quid . . . adorti essent om. *F* Quid *Ver. M³PUpBOHRnDLA*: quod *M* factionis suae *Madv.*, *M* (ut mihi persuasum est; nam factionis certo discernitur; suae paullo minus certum, tamen probabile): factionis sua *Ver.*: factiones suas *M² uel*

adorti essent ? non enim semper Valerios Horatiosque consules fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte 4 quadam utili ad tempus, ut comitiis praeesset potissimum M. Duillio sorte euenit, uiro prudenti et ex continuatione magistratus inuidiam imminentem cernenti. Qui cum ex ueteri- 5 bus tribunis negaret se ullius rationem habiturum, pugnantque collegae ut liberas tribus in suffragium mitteret aut concederet sortem comitiorum collegis, habituris e lege potius comitia quam ex uoluntate patrum, iniecta contentione Duil- 6 lius consules ad subsellia accitos cum interrogasset quid de comitiis consularibus in animo haberent, respondissentque se nouos consules creaturos, auctores populares sententiae haud popularis nactus in contionem cum iis processit. Vbi 7 cum consules producti ad populum interrogatique, si eos populus Romanus, memor libertatis per illos receptae domi, memor militiae rerum gestarum, consules iterum faceret, quidnam facturi essent, nihil sententiae suae mutassent, con- 8 laudatis consulibus quod perseuerarent ad ultimum dissimiles decemuirorum esse, comitia habuit; et quinque tribunis plebi creatis cum prae studiis aperte petentium nouem tribunorum alii candidati tribus non explerent, concilium dimisit nec deinde comitiorum causa habuit. Satisfactum 9 legi aiebat, quae numero nusquam praefinito tribuni modo ut relinquerentur sanciret et ab iis qui creati essent cooptari collegas iuberet; recitabatque rogationis carmen in quo 10

M¹PU^pBOHRnDLA (sed in *Ds*- in suas pleniore calamo, cf. I. 41. 4 adn.)

4 Duillio *Ver. MHDL*: Duillio *PFUpBO¹Rn*: dulio *O* 6 Duilius *Ver. MPOHRnDL*: Duilius *FUpB* (sed in *F*-s ab *F³* additum); uide sis 2. 58. 2 adn. populares sententiae haud popularis

Stroth: popularis sententiae haud popularis *dett. unus* (*Cod. Vat.* 1840 saec. XIV teste *Frig.*): popularis sententiae haud populari *Ver.*: popularis sententiae haud populares *MPFUpBOHRnDLA* (sed in *F* auc, in *BL* aut, pro haud) 7 militiae rerum *Iac. Gron.*: militiae quae rerum *Ver.*: militiae rerumque *MPFUpBOHRnDLA*, cf. *Praef.* 5 adn.

8 causa *Vorm.*? *MPFBRnDLA* (in *A* cā, non cā): causam *Ver. UpOH*, cf. c. 67. 7 inf. 9 tribuni *Klockius, Ver. M¹ uel M²*: tribunis *MPFUpBOHRnDLA* 10 in quo sic esset: Si scripsimus: in quo si *Ver. MPFUpBOHRnDLA*: in quo sic erat *H. J. Mueller*: in quo est *Madv. Ed.* 3

(sic esset :) 'Si tribunos plebei decem rogabo, si qui uos minus hodie decem tribunos plebei feceritis, tum ut ii quos hi sibi collegas cooptassint legitimi eadem lege tribuni
 11 plebei sint ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis.' Duilius cum ad ultimum perseuerasset negando quindecim tribunos plebei rem publicam habere posse, uicta collegarum cupiditate pariter patribus plebeique acceptus magistratu abiit.

- 65 Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum uoluntatem fouerunt; duos etiam patricios consularesque, Sp. 2 Tarpeium et A. Aternium, cooptauere. Consules creati Sp. Herminius T. Verginius Caelimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis causam inclinati, otium domi ac foris 3 habuere. L. Trebonius tribunus plebis, infestus patribus quod se ab iis in cooptandis tribunis fraude captum proditum- 4 que a collegis aiebat, rogationem tulit ut qui plebem Romanam tribunos plebei rogaret, is usque eo rogaret dum decem tribunos plebei faceret; insectandisque patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit.

10 decem tribunos *MPFUpBOHRnDLA*: ex tribuni *Ver.* feceritis *Ver.?* *Fragm. Haverk.*²; fecerit hii *Fr. Haverk.*: fecerint iis *PFBOH*: fecerint his *Up*: fecerint ii *Vorm.* *MRnD³L* sed in *M* ii scribitur pro ii eque -if in exemplari ipso mutato natum esse potest: fecerint. ut *D? A*: fecerint hi *A⁴* tum ut ii *Weissenb.*: tum uti *Ver.?* *Vorm.* *MPFUpBOHRnDLA*: tum utique *Edd. uet. aliq. Ald.* quos hi sibi *Ver. Up*: om. hi *Vorm.* *MPFBOHRnDLA* cooptassint *Rhenan.*: cooptassent *Ver.*: cooptassent ut illi *MPFBOHRnDLA*: coaptassent ut illi *Up*; uerba ut illi ex linea sequente perperam in archetypo *Nicomachiano* uidentur arrepta 11 Duilius *Ver.* *MPFBOHD^L*: Duilius *Up*, cf. § 6 sup. adn. plebei *MPFUpBOHDA³*: plebeis *RnLA* (sed in § 10 plebei, ut et *D*): deficit *Ver.* sed spatium uix plus quam pl. cepisse potest plebeique *Ver.* *MPFBOHRnDLA*: plebique *UpA³*

65 1 Noui] in *Ver.* deficit haec linea post no litteris circa sex deletis; proxima linea pariciosnetl(?) tantum praebet; tum pergit cooptauere, ceteris omnibus omissis A. Aternium *D? Alsch.*, cf. c. 31. 5: a. aeternium *MPFORnL*: a. aethernium *Up*: a. aeternum *H*: a. eternium *BD³A* 3 ab iis *Ver.?*: ab hiiis *A*: ab his *MPFBOHRnDL* 4 usque eo *MOHD¹* uel *D³A* *Edd. uet.*: uso eo *RnDL*: usque *PFUpB*: adeo *Ver.* inditum est *M¹* uel *M²* *POHRnD¹LA*: inditum est *MFUpB*: inditum ei *D*: m *Ver.*

Inde M. Geganius Macerinus et C. Iulius consules facti 5
 contentiones tribunorum aduersus nobilem iuuentutem
 ortas, sine insectatione potestatis eius conseruata maiestate
 patrum, sedauere; plebem, decreto ad bellum Volscorum 6
 et Aequorum dilectu, sustinendo rem ab seditionibus con-
 tinuere, urbano otio foris quoque omnia tranquilla esse ad-
 firmantes, per discordias ciuiles externos tollere animos. Cu- 7
 ra pacis concordiae quoque intestinae causa fuit. Sed alter
 semper ordo grauis alterius modestiae erat; quiescenti plebi
 ab iunioribus patrum iniuriae fieri coeptae. Vbi tribuni 8
 auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat; deinde
 ne ipsi quidem inuiolati erant, utique postremis mensibus,
 cum et per coitiones potentiorum iniuria fieret et uis potes-
 tatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme
 esset. Iamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si 9
 similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se biennio
 habuisse. Seniores contra patrum ut nimis feroces suos cre- 10
 dere iuuenes, ita malle, si modus excedendus esset, suis
 quam aduersariis superesse animos. Adeo moderatio tuen- 11
 dae libertatis, dum aequari uelle simulando ita se quisque
 extollit ut deprimat alium, in difficili est, cauendoque ne
 metuant, homines metuendos ultro se efficiunt, et iniuriam
 ab nobis repulsam, tamquam aut facere aut pati necesse sit,
 iniungimus aliis.

5 M. Geganius *Ver.* PFUpBOHRnDLA: cn gaeganus M Mac-
 cerinus *Sigon. ex* 4. 8. 1 et 4. 17. 7, *cf. etiam Fast. Capit. anni* 367
a. C. n. C. I. L. i², p. 124 (*Liv.* 6. 42. 3): macrinus UpO cum aliquot
Fastorum fontibus hoc anno (desunt ipsi Fasti) C. I. L. i², p. 106: m.
 acrinus MPFB: m. agrinus HRnDLA contentiones *Ver.* A³ uel
 A²: contiones (uel conc-) MPFUpBOHRnDLA 6 otio foris quo-
 que *Ver.*: quoque otio foris MPFUpBOHRnDLA: *malim quoque hic*
seclusum cum tam cito in proxima sententia sequatur 10 iuue-
 nes PFUpBOHA *Ed. Rom.* 1469: iuuenes esse A³ *dett. aliq.*: iuuenes
 essent MRnDL: *defit Ver. ubi spatii ratio essent uel esse neque postu-*
lat neque excludit excedendus MPFUpBO: exercendus HRnD
 LA: *defit Ver.*: excedendi D⁴ (*ut secundam lectionem*) 11 ex-
 tollit *Ver.* MPUpOH: extollat RnDLA: se extollit FB ab nobis
 MH: a nobis PFUpBORnDLA: nobis *Ver. (cf. c. 63. 11 sup.)*

- 66 T. Quinctius Capitolinus quartum et Agrippa Furius consules inde facti nec seditionem domi nec foris bellum acciperunt; sed imminebat utrumque. Iam non ultra discordia ciuium reprimi poterat, et tribunis et plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis semper certaminibus contiones turbaret. Ad quarum primum strepitum, uelut signo accepto, arma cepere Aequi ac Volsci, simul quod persuaserant iis duces, cupidi praedarum, biennio ante dilectum indictum haberi non potuisse, abnuente iam plebe imperium: eo aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatiumque cum externis fuerit in ipsos uerti. occaecatos lupos intestina rabie opprimendi occasio nem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum perpopulati sunt; deinde postquam ibi nemo uindex occurrebat, tum uero exsultantibus belli auctoribus ad moenia ipsa Romae populabundi regione portae Esquilinae accessere, uastationem agrorum per contumeliam urbi ostentantes.
- 6 Vnde postquam inulti, praedam prae se agentes, retro ad Corbionem agmine iere, Quinctius consul ad contionem populum uocauit.
- 67 Ibi in hanc sententiam locutum accipio: 'Etsi mihi nullius noxae conscius, Quirites, sum, tamen cum pudore summo in contionem in conspectum uestrum processi. Hoc uos scire, hoc posteris memoriae traditum iri Aequos et Volscos,

66 2 non ultra *MPFUpBOHRnDLA*: nec ultra *Ver.* 3 Aequi ac Volsci *MPFUpBOHD³A* (*sed in A* equi): acui ac uolsci *RnDL*: aequi uolsciquae *Ver.* haberi *Ver. MPUpOHA³*: habere habere *F*: habere *BRnDLA* non esse *MPFUpBOHRnDLA*: non nosse *Ver.* 4 simultatiumque *MPFUpBOA*: sim m. ue *Ver.*: simultaciumque *D^r*: simultaque tumque *H*: simul tacitumque *RnDL* 5 perpopulati *MOHA²* uel *A³*: propopulati *B*: propulati *PFUp*: populati *Ver.*: populati *RnDLA dett.* Esquilinae *Up*: Esquiline *FB*: aes *Ver.*: exquilinae (*uel-ne*) *MPOHRnDLA* 6 Vnde *Ver. MPUpOHDLA*: undique *Rn*: inde *P²FB*

67 1 Quirites *MPFUpBOHRnDLA* (*sed in B* -ten): om. *Ver.* in contionem in conspectum uestrum *Walters*: in contionem uestram (*uel conc-*) *MPFUpBOHRnDLA*: in conspectum ues . . . m *Ver.*

uix Hernicis modo pares, T. Quinctio quartum consule ad
moenia urbis Rōmae impune armatos uenisse ! Hanc ego 2
ignominiam, quamquam iam diu ita uiuitur [is status rerum
est] ut nihil boni diuinet animus, si huic potissimum immi-
nere anno scissem, uel exsilio uel morte, si alia fuga honoris
non esset, uitassem. Ergo si uiri arma illa habuissent quae 3
in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit ? Satis
honorum, satis superque uitae erat ; mori consulem tertium
oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempsere ? 4
nos consules an uos Quirites ? Si culpa in nobis est, auferte
imperium indignis et, si id parum est, insuper poenas expe-
tite : si in uobis, nemo deorum nec hominum sit, qui uestra pu- 5
niat peccata, Quirites : uosmet tantum eorum paeniteat. Non
illi uestram ignauiam contempsere nec suae uirtuti confisi
sunt ; quippe totiens fusi fugatique, castris exuti, agro mul-
tati, sub iugum missi, et se et uos nouere : discordia ordinum 6
et uenenum urbis huius, patrum ac plebis certamina, dum nec
nobis imperii nec uobis libertatis est modus, dum taedet uos
patriciorum, nos plebeiorum magistratum, sustulere illis
animos. Pro deum fidem, quid uobis uoltis ? Tribunos 7
plebis concupistis ; concordiae causa concessimus. Decemu-
uiros desiderastis ; creari passi sumus. Decemuirorum uos
pertaesum est ; coegimus abire magistratu. Manente in eos- 8

1 pares *MPFUpBOHRnDA* : praes *L* : pars *Ver.* 2 uiuitur is
status *MPFUpBOHRnDLA* (in *F* uiuitur, in *B* -tiris) : uictu atus
Ver. is status rerum est *secludit Karsten quem confirmant et D sic in-*
terpungendo --is status rerū ē-- (cf. 2. 32. 10 *adn.*) et *M* ubi plures hic lineae
solito pleniores sunt ; et *B* ubi linea quae his uocibus finitur in marg.
excurret multum stipata si huic *Ver.* *MOHRnDLA* : om. si *PF*
UpB 4 hostium *MPFUpBOHRnDLA* : hi hostium *Ver.*, fort. recte
an uos *Ver.* *HRnDLA*¹ : annos *M* : annuos *PUpO* : annuas *FB* :
annosos *M*³ : Quirites post an ponit *A*, sed corr. ipse 5 si in *Ver.* *Up*
*ORnD*³ *A* : sin *MPFH*, et *D* (sed cum expetitis ? pro expetite) : sin *L* :
sint *B* nouere *MPFUpBOH*¹ *RnDLA* : mouere *H* : non uere
Ver. 6 et uenenum *Madv.*, *Ver.* *D* ? : est uenenum *MPFUp*
BOHRnD^x *LA* urbis huius *MPFBOHRnDLA* : huius urbis *Ver.*
Up, in corruptela, ut saepe, soli conspirantes modus dum *MPFUp*
BOHRnDLA : modus *Ver.* nos *Ver.*, *Gruterum confirmans* : hos
MPFUpBOHRnDLA *Ald.* illis *Clericus*, optime : illi *Ver.* *MPF*
UpBHRnDLA : om. *O*, solito acumine 7 causa *M*¹ uel *M*² *PF*
UpBOHRnD^x *A* (ubi cā non cā) : causam *Ver.* *MDL*, cf. c. 64. 8 *sup.*

- dem priuatos ira uestra, mori atque exulare nobilissimos
 9 uiros honoratissimosque passi sumus. Tribunos plebis
 creare iterum uoluistis; creastis. Consules facere uestrarum
 partium; etsi patribus uidebamus iniquos, patricium quoque
 magistratum plebi donum fieri uidimus. Auxilium tribuni-
 cium, prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta pa-
 10 tribus, sub titulo aequandarum legum nostra iura oppressa
 tulimus et ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquando
 unam urbem habere, ecquando communem hanc esse patriam
 licebit? Victi nos aequiore animo quiescimus quam uos uic-
 11 tores. Satisne est nobis uos metuendos esse? Aduersus nos
 Auentinum capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons;
 Esquilias uidimus ab hoste prope captas et scandentem in
 aggerem Volscum. Hostem nemo submouit: in nos uiri,
 in nos armati estis.
- 68 Agitedum, ubi hic curiam circumsederitis et forum in-
 2 festum feceritis et carcerem impleueritis principibus, iisdem
 istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam,
 aut, si ne hoc quidem audetis, ex muris uisite agros uestros
 ferro ignique uastatos, praedam abigi, fumare incensa passim
 3 tecta. At enim communis res per haec loco est peiore; ager
 uritur, urbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid
 tandem? priuatae res uestrae quo statu sunt? Iam unicui-
 4 que ex agris sua damna nuntiabuntur. Quid est tandem

8 exulare *UpRnA² uel A³*: exulari *MPFBOHLA*: exulari- *D* qui
correctionem litterae -e (uel -i) in exemplari suo repperisse uidetur et
fideliter descripsisse (cf. 1. 7. 5 adn.) 9 uidebamus *Ver. MPFBO*

HRnDLA: uidebatur *Up* iniquos *POHDL*: iniquum *MP²F²UpB*
D²A: defuit *Ver.* 10 ecquando *Ed. Frob. 1531*: et quando *Ver.*

semel sed bis MPFUpBOHRnDLA unam urbem habere ecquando
om. Ver. 11 Esquilias *FBA*: aesquilias *MPUpOHRnDL*: exquilias

Ver.: Esquiliae *Gron.* uidimus *Welz (an potius uidemus?)*: qui-

dem *MPFUpBOHRnDLA*: quid... *Ver.* captas et *PFUpBHD³*:
 capta set *M (ubi capta in fine lin.)*: capta esset *M³*: capta se *RnDL*:

captas *O*: captae et *Gron.* Volscum. Hostem sic interpunxit

Madv.: hostem secl. *Gron.* submouit *Ver. MPOHRnDLA*: sub-

cubuit *B*: subuit *F*

68 3 uestrae *Ver. MPFUpBOHRnD¹LA*: *om. D* quo statu

Vorm. MPFBO (cf. e. g. 22. 22. 10): in quo statu *Ver. HRnDLA*:

quo in statu *Up Edd. uet. aliq.* nuntiabuntur *MPFUpBOHRnD*

LA: nuntiabantur *Ver.*

domi unde ea expleatis? Tribuni uobis amissa reddent ac restituent? Vocis uerborumque quantum uoletis ingerent, et criminum in principes et legum aliarum super alias ut contionum; sed ex illis contionibus nunquam uestrum quisquam re [fortuna] domum auctior rediit. Ecquis rettulit aliquid 5 ad coniugem ac liberos praeter odia offensiones similitates publicas priuatasque, a quibus semper non uestra uirtute innocentiaque, sed auxilio alieno tuti sitis? At hercules, cum 6 stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, et in castris, non in foro faciebatis, et in acie uestrum clamorem hostes, non in contione patres Romani horrebant, praeda parta agro ex hoste capto pleni fortunarum gloriaeque simul publicae simul priuatae triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum uestris fortunis hostem abire sinitis. Haerete adfixi contionibus et in foro uiuite: sequitur uos 7 necessitas militandi quam fugitis. Graue erat in Aequos et Volscos proficisci: ante portas est bellum. Si inde non pellitur, iam intra moenia erit et arcem et Capitolium scandet et in domos uestras uos persequetur. Biennio ante senatus 8 dilectum haberi et educi exercitum in Algidum iussit: sedemus desides domi mulierum ritu inter nos altercantes, praesenti pace laeti nec cernentes ex otio illo breui multiplex 9 bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia esse scio; sed me uera pro gratis loqui, etsi meum ingenium non moneret,

4 expleatis *MPUpBOHRnDLA* (sed in B -tiš, i. e. -ti sunt): expletis *F*: expletas *Ver.* re fortuna *Ver. Vorm. MPFUpBO*: fortuna re *HRnDLA?*: fortuna *dett.*: re fortunaque *A² uel A³ Ald.* (sed si coniunctione opus est, melius re et): re *Rhenan. recte, ut puto; fort. etiam auctiore pro auctior malis* 5 Ecquis *M. Ed. Mediol. 1495* (i. e. *Sabellicus*): et quis *M³PFUpBO*: ac quis *HRnDLA*: defit *Ver.*

6 hercules *MPFORnDLA*: herculae *H*: hercule *P²Up*: defit *Ver.*: adercules *B, pro At herc.* redibatis *Ver. D^xA¹*: rediebatis *MPFUpBOHRnDLA* 7 sequitur *MPFUpBOHRnDLA* (sed in D sic; Sequitur ~Vos, quasi ad lectorem, non ad Quirites spectaret uerbum): sequetur *Ver.* (sed cf. e. g. *Horatianum illud Merses profundo; pulchrior euenit*) pellitur *MPFBOHRnDLA*: repellitur *Up*: defit *Ver.* persequetur *MPFUpBOHRnDLA*: persequentur *Ver.* 8 exercitum in Algidum] post has uoces defit *Ver. usque ad* nequirent 4. 7. 2

necessitas cogit. Vellem equidem uobis placere, Quirites ;
 sed multo malo uos saluos esse, qualicumque erga me animo
 10 futuri estis. Natura hoc ita comparatum est, ut qui apud
 multitudinem sua causa loquitur gratior eo sit cuius mens
 nihil praeter publicum commodum uidet ; nisi forte adsenta-
 tores publicos, plebicolas istos, qui uos nec in armis nec in
 otio esse sinunt, uestra uos causa incitare et stimulare puta-
 11 tis. Concitati aut honori aut quaestui illis estis ; et quia
 in concordia ordinum nullos se usquam esse uident, malae
 rei se quam nullius, turbarum ac seditionum duces esse
 12 uolunt. Quarum rerum si uos taedium tandem capere po-
 test et patrum uestrosque antiquos mores uoltis pro his
 13 nouis sumere, nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos
 populatores agrorum nostrorum fusos fugatosque castris
 exuero et a portis nostris moenibusque ad illorum urbes hunc
 belli terrorem quo nunc uos attoniti estis transtulero.'

69 Rare alias tribuni popularis oratio acceptior plebi quam
 2 tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoque, quae inter
 tales metus detractationem militiae telum acerrimum aduersus
 patres habere solita erat, arma et bellum spectabat. Et
 agrestium fuga spoliatique in agris et uulnerati, foediora iis
 quae subiciebantur oculis nuntiantes, totam urbem ira im-
 3 pleuere. In senatum ubi uentum est, ibi uero in Quinctium
 omnes uersi ut unum uindicem maiestatis Romanae intueri,
 et primores patrum dignam dicere contionem imperio con-
 sulari, dignam tot consulatibus ante actis, dignam uita omni,
 4 plena honorum saepe gestorum, saepius meritorum. Alios
 consules aut per prodicionem dignitatis patrum plebi adultos

10 plebicolas *MPFUpBOHDLA* : *om. Rn*

69 1 alias *MPFUpBOA*³ : alia *HRnDLA* 2 quoque *MPOHRn*
DLA : *om. FUpB* : post quoque *repetit* popularis seuerissimi *P*
 detractationem *PFUpBHRnA*² : detractationem *MODLA* : detractatio-
 nem *dett. unus* ; *uide sis adn. ad 2. 43. 3* iis quae *PFB (ubi -que)*
ORn : hiisque *A* : hisquae (*uel -que*) *MUpHDL* 3 unum *MOH*
RnDLA Edd. uet. : in unum *PFUpB* uita *PFUpB¹OD¹A* : uitam
MBHRnD¹ L (et in M omni in omnium mutauit M¹ uel M²) plena
PFUpBOHD¹A : plenam *MRnDL*

aut acerbe tuendo iura ordinis asperio^{rem} domando multi-
tudinem fecisse : T. Quinctium orationem memorem maies-
tatis patrum concordiaeque ordinum et temporum in primis
habuisse. Orare eum collegamque ut capessèrent rem pub- 5
licam ; orare tribunos ut uno animo cum consulibus bellum
ab urbe ac moenibus propulsari uellent plebemque oboedien-
tem in re tam trepida patribus praeberent ; appellare tribu-
nos communem patriam auxiliumque eorum implorare uas-
tatis agris, urbe prope oppugnata. Consensu omnium di- 6
lectus decernitur habeturque. Cum in contione pronuntias-
sent tempus non esse causas cognoscendi, omnes iuniores
postero die prima luce in campo Martio adessent ; cogno- 7
scendis causis eorum qui nomina non dedissent bello per-
fecto se daturos tempus ; pro desertore futurum, cuius non
probassent causam,—omnis iuuentus adfuit postero die.
Cohortes sibi quaeque centuriones legerunt ; bini senatores 8
singulis cohortibus praepositi. Haec omnia adeo mature
perfecta accepimus ut signa, eo ipso die a quaestoribus ex
aerario prompta delataque in campum, quarta diei hora mota
ex campo sint, exercitusque nouus, paucis cohortibus ueter-
um militum uoluntate sequentibus, manserit ad decimum
lapidem. Insequens dies hostem in conspectum dedit, cas- 9
traque ad Corbionem castris sunt coniuncta. Tertio die, 10
cum ira Romanos, illos, cum totiens rebellassent, conscientia
culpa ac desperatio inritaret, mora dimicandi nulla est
facta.

In exercitu Romano cum duo consules essent potestate 70
pari, quod saluberrimum in administratione magnarum
rerum est, summa imperii concedente Agrippa penes colle-

4 fecisse *M*¹ uel *M*²*OH**A*¹ uel *A*² : fecisset *MPFBRnDLA* : fecissent
Up 6 Cum in contione *M*²*RnDL* : cum consules in contione *Vorm*.
OH : cum consules cum in contione *P* : consules cum in contione *P*²
*D*³*A Edd. uet. aliq.* : consules cum in contentione *FB* : consules in con-
tione *Up* : in *M* post cum signa dubia (α 1150) fideliter descripta deleuit
recte *M*² ; ordo uerborum in *P* uocem ex margine sumptam arguit, cf. 4.
7. 10 8 quaeque *MOHRnL* : quoque *PFUpBDA*

gam erat ; et praelatus ille facilitati submittentis se comiter
 respondebat communicando consilia laudesque et aequando
 2 imparem sibi. In acie Quinctius dextrum cornu, Agrippa
 sinistrum tenuit ; Sp. Postumio Albo legato datur media
 acies tuenda ; legatum alterum P. Sulpicium equitibus prae-
 3 ficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauiere, haud
 4 segniter resistentibus Volscis. P. Sulpicius per mediam
 hostium aciem cum equitatu perripuit. Vnde cum eadem
 reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines
 reficeret terga impugnare hostium satius uisum est ; momen-
 toque temporis in auersam incursando aciem ancipiti terrore
 dissipasset hostes, ni suo proprio eum proelio equites Vol-
 5 scorum et Aequorum exceptum aliquamdiu tenuissent. Ibi
 uero Sulpicius negare cunctandi tempus esse, circumuentos
 interclusosque ab suis uociferans, ni equestre proelium
 6 conixi omni ui perficerent ; nec fugare equitem integrum
 satis esse : conficerent equos uirosque, ne quis reueheretur
 inde ad proelium aut integraret pugnam ; non posse illos
 7 resistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset. Haud
 surdis auribus dicta. Impressione una totum equitatum
 fudere, magnam uim ex equis praecipitauerunt, ipsos equosque
 8 spiculis confodere. Is finis pugnae equestris fuit. Tunc
 adorti peditum aciem, nuntios ad consules rei gestae mit-
 tunt, ubi iam inclinabatur hostium acies. Nuntius deinde
 et uincentibus Romanis animos auxit et referentes gradum
 9 perculit Aequos. In media primum acie uinci coepti, qua
 10 permissus equitatus turbauerat ordines ; sinistrum deinde

70 1 facilitati *Up*, *Ald.* : facilitate *MPFBOHRnDLA* 4 auersam *RnA² uel A³* : aduersam *MPFUpBOHDLA* 6 integrum *MA² Edd. uet.* : interdum *PFUpBOHA Ed. Rom. 1469* : in tertium *RnL* : interquā *D* reueheretur *MP²FUpB Edd. uet.* : reuehereatur *P* : reuereatur *HRnDLA* : reuehatur *O* : reuerteretur *A²* sibi quibus *OHRnD¹ uel D³LA* : quibus sibi *MPFUpB* : fort. sibi *secludendum*
 8 nuntios *MPOHRnDLA* : nuntiis *FB* (*sed in F -nc-*) : nuntii *P²* : nuntii *Up Ed. Rom. 1469* mittunt *MOHRnDLA* : mittuntur *PFUpB Ed. Rom. 1469* 9 ordines *MHRnD¹LA* : ordine *P?* : ordinem *P²FUpBO Ed. Rom. 1469* : om. *D*

cornu ab Quinctio consule pelli coeptum.; in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa, aetate uiribusque ferox, cum omni parte pugnae melius rem geri quam apud se uideret, arrepta signa ab signiferis ipse inferre, quaedam iacere etiam in confertos hostes coepit; cuius ignominiae metu concitati 11 milites inuasere hostem. Ita aequata ex omni parte uictoria est. Nuntius tum a Quinctio uenit uictorem iam se imminere hostium castris; nolle inrumpere antequam sciat debellatum et in sinistro cornu esse: si iam fudisset hostes, con- 12 ferret ad se signa, ut simul omnis exercitus praeda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad uictorem collegam 13 castraque hostium uenit. Ibi paucis defendentibus momentoque fuis, sine certamine in munitiones inrumpunt, praedaeque ingenti compotem exercitum suis etiam rebus recipieratis quae populatione agrorum amissae erant reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse nec delatum iis ab senatu 14 accipio, nec traditur causa sprete aut non sperate honoris. Ego quantum in tanto interuallo temporum conicio, cum 15 Valerio atque Horatio consulibus qui praeter Volscos et Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant negatus ab senatu triumphus esset, uerecundiae fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum, ne etiamsi impetrassent magis hominum ratio quam meritorum habita uideretur.

Victoriam honestam ex hostibus partam turpe domi de 71 finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini at- 2 que Ardeates de ambiguo agro cum saepe bello certassent, multis in uicem cladibus fessi iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam uenissent, concilio populi 3 a magistratibus dato magna contentione actum. Iamque editis testibus, cum tribus uocari et populum inire suffragium

10 arrepta *Duker*: accepta *MPFUpOHRnDLA Ed. Rom.* 1469 *Ald.*

13 recipieratis (1. 12. 1 *adn.*): recuperatis *MPFUpBORnDLA*: recom paratis *H*

71 1 ex hostibus *MPFUpBOA²*: om. *HRnDLA*

oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe, magno natu, et
 'Si licet' inquit, 'consules, de re publica dicere, errare ego
 4 populum in hac causa non patiar.' Cum ut uanum eum
 negarent consules audiendum esse uociferantemque prodi
 publicam causam submoueri iussissent, tribunos appellat.
 5 Tribuni, ut fere semper reguntur a multitudine magis quam
 regunt, dedere cupidae audiendi plebi ut quae uellet Scap-
 6 tius diceret. Ibi inquit annum se tertium et octogensimum
 agere, et in eo agro de quo agitur militasse, non iuuenem,
 uicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bella-
 7 tum. eo rem se uetustate oblitteratam, ceterum suae memoriae
 infixam adferre agrum de quo ambigitur finium Coriolano-
 rum fuisse captisque Coriolis iure belli publicum populi Ro-
 mani factum. mirari se quonam ore Ardeates Aricinique,
 cuius agri ius nunquam usurpauerint incolumi Coriolana
 re, eum se a populo Romano, quem pro domino iudicem fe-
 8 cerint, intercepturos sperent. sibi exiguum uitae tempus
 superesse; non potuisse se tamen inducere in animum quin,
 quem agrum miles pro parte uirili manu cepisset, eum senex
 quoque uoce, qua una posset, uindicaret. magnopere se
 suadere populo ne inutili pudore suam ipse causam dam-
 naret.

- 72 Consules cum Scaptium non silentio modo, sed cum ad-
 sensu etiam audiri animaduertissent, deos hominesque tes-
 tantes flagitium ingens fieri, patrum primores arcessunt.
 2 Cum iis circumire tribus, orare ne pessimum facinus peiore
 exemplo admitterent iudices in suam rem litem uertendo,

3 Scaptius *MPFUpBOA*²: captius *HRnDLA* Si licet *M¹ uel*
M²PFORnDLA: scilicet *MBH*: licet *Up* dicere *MPFUpBOD*⁴
A: diceret *H*: *om. RnDL* 6 octogensimum (*sed -ges-*) *MP²FUp*
BH (*Hale & Buck, p. 26*): octagesimum *P*: nonagesimum *O*; *quod*
ante annum add. Vorm. marg. RnDLA 7 quonam ore *M²D³?*,
Klockius: quonam in more *D*: quonam more *M² (uel M) PFUpBOH*
RnLA 8 eum senex *PFUpBOA*¹ *uel A*²: tum senex *MHRnDLA*
 suadere] *hac uoce desinit in M scriba Leo; u. sis praef. nostram § 9.*

72 2 tribus *Perizonius*: tribunos *MPFUpBOHRnDLA* peiore
 exemplo] *post has uoces deficit H usque ad libri finem*

cum praesertim etiam si fas sit curam emolumenti sui iudici esse, nequaquam tantum agro intercipiendo adquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria sociorum animis. nam famae 3 quidem ac fidei damna maiora esse quam quae aestimari possent : hoc legatos referre domum, hoc uolgari, hoc socios audire, hoc hostes, quo cum dolore hos, quo cum gaudio illos ? Scaptione hoc, contionali seni, adsignaturos putarent finitimos 4 populos ? clarum hac fore imagine Scaptium ; sed populum Romanum quadruplatoris et interceptoris litis alienae personam laturum. quem enim hoc priuatae rei iudicem fecisse 5 ut sibi controuersiosam adiudicaret rem ? Scaptium ipsum id quidem, etsi praemortui iam sit pudoris, non facturum.

Haec consules, haec patres uociferantur ; sed plus cupiditas 6 et auctor cupiditatis [Scaptius] ualeat. Vocatae tribus iudicauerunt agrum publicum populi Romani esse. Nec abnuitur 7 ita fuisse, si ad iudices alios itum foret ; nunc haud sane quicquam bono causae leuatur dedecus iudicii ; idque non Aricinis Ardeatibusque quam patribus Romanis foedius atque acerbius uisum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus et ab externis mansit.

2 iudici *UpA¹ uel A² Ed. Mediol. 1478* : iudicis *MPFBORnDLA Edd. uet. priores Ald.* adquiratur *MPFU^pBORnDLA* : acq- *D^x dett.*

4 Scaptione *Rn²A² uel A³* : scaptioni *MPFU^pBRnL* : scaptio ni *O* : sp cationi *D* : spacioni *A* hac fore *Up Nonnius* : hoc fore *MPFBORnDLA² uel A³ dett.* : fore *A* Scaptium ; sed *Alschefski* : scaptium esse *MPFU^pBORnDLA dett.* : Scaptium *Gron.* 5 quem enim *MPFBOA¹ uel A²* : quem *UpDA* : quem + *RnL* 6 Scaptius *PFU^pBRnDLA* (*sed in F primum s- et ultimum -s pleniore calamo*) : scapsius *M* (*sed scap- ab M¹ in ras.*) : om. *O*, recte, ut credimus ; cf. 2. 40. 3 *adn. et Class. Quarterly v* (1911), p. 4 ualeat. Vocatae *ORnD⁴A Ed. Parm. 1480* : uoc ualeat *M* : uoce ualeat *M³* : uocate uallet *P* : uocaret ualeat *Up* : uocate ualeat *P²FBD? L.* Nisi uox ualeat omnino delendum, quod durius uidetur, ex ordine suo detrusa per glossemata Scaptius uideri potest

In *MPFU^pBO* deest subscriptio *Nicomachea*, quae tamen recurrit solita forma (et *Nicomachum Dexterum et Victorianum nominans*) in *HRnDLA*. In *M* et *P* spatium uacuum relictum sed nunquam repletum est : in *O* haec tantum : Explicit Lib. iii, tum in capite paginae sequentis Titi Liuii Liber Quartus Incipit Feliciter : in *PFB Inc. Lib. IIII Feliciter* ; in *Up* Titi Liuii quartus liber incipit

T. LIVI

AB VRBE CONDITA

LIBER IV

Hos secuti M. Genucius et C. Curtius consules. Fuit **1**
 annus domi forisque infestus. Nam [anni] principio et de
 conubio patrum et plebis C. Canuleius tribunus plebis roga-
 tionem promulgavit, qua contaminari sanguinem suum patres **2**
 confundique iura gentium rebantur, et mentio primo sensim
 inlata a tribunis ut alterum ex plebe consulem liceret fieri,
 eo processit deinde ut rogationem nouem tribuni promulga-
 rent, ut populo potestas esset, seu de plebe seu de patribus
 uellet, consules faciendi. Id uero si fieret, non uolgari modo **3**
 cum infimis, sed prorsus auferri a primoribus ad plebem
 summum imperium credebant. Laeti ergo audiere patres **4**
 Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse, et
 Veientes depopulatos extrema agri Romani, et Volscos
 Aequosque ob communitam Verruginem fremere; adeo uel
 infelix bellum ignominiosae paci praeferabant. His itaque **5**
 in maius etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum
 conticescerent actiones tribuniciae, dilectus haberi, bellum
 armaque ui summa apparari iubent, si quo intentius possit
 quam T. Quinctio consule apparatus sit. Tum C. Canu- **6**
 leius, pauca in senatu uociferatus, nequiquam territando

I **1** C. Curtius *Sigon. ex aliquot Fastorum fontibus (uide C. I. L. i², p. 108) et Diodor. 12. 31. 1 (qui tamen praenomen "Αγρινναν dat), Varr. L. Lat. 5. 150: p. curatius MPFUpBOHDL: p. curactius A: p. curiactus A² Nam anni P²FUp²B¹OHDLA: nam ani B: nam animi PUp: anni nam M 'uctus lectio,' Rhenan.: anni seclusimus (Praef. 5 adn.) **3** si fieret MP²FUpBOHDLA: om. si P **5** conticescerent FBOHA¹ uel A²: conticesserent Up: conticiscerent MPDLA **6** nequiquam POHDL: nequaquam M: nequicquam FUpBD⁴A*

consules auertere plebem a cura nouarum legum, nunquam eos se uiuo dilectum habituros, antequam ea quae promulgata ab se collegisque essent plebes sciuisset, confestim ad contionem aduocauit.

- 2 Eodem tempore et consules senatum in tribunum et tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam ultra ferri posse furores tribunicios; uentum iam ad finem esse; domi plus belli concitari quam foris. id adeo non plebis quam patrum neque tribunorum magis quam
 2 consulum culpa accidere. cuius rei praemium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere; sic pace bonos, sic
 3 bello fieri. maximum Romae praemium seditionum esse;
 4 ideo (eas) singulis uniuersisque semper honori fuisse. [remiscerentur quam maiestatem senatus ipsi a patribus accepissent, quam liberis tradituri essent, ut quem ad modum plebs gloriari posset auctiorem amplioremque esse.] finem ergo non fieri, nec futuram donec quam felices seditiones tam
 5 honorati seditionum auctores essent. quas quantasque res C. Canuleium adgressum! conluuionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumque adferre, ne quid sinceri, ne quid incontaminati sit, ut discrimine
 6 omni sublato nec se quisquam nec suos nouerit. quam enim aliam uim conubia promiscua habere nisi ut ferarum

1 6 sciuisset *Ed. Frob.* 1531: sciuisset et MPFU ρ BOHDLA

2 1 ferri PFU ρ BOHDLA: ferre MA² adeo non PFU ρ BOHDLA: non adeo M 3 ideo F?, *Wcissenb.*: id et MPU ρ BOHDLA¹ (et fort. *Fubi tres litterae ets- (uel eos uel eas?) arte coniunguntur*): idem A: inde *Postgate*: id *Madv.* Post hanc uocem (eas) addidimus, quod ante singulis et post ideo facile excidere potuit. Proximam sententiam intra §§ 10 et 11 infra, ante repetitum illud finem non fieri, posuimus, leuiter emendatam; hic habes intra [] codicum lectionem; ubi uariet (ipsi; ut quem; posset; auctiorem; esse) infra apparebit. De toto loco consulas oramus *Class. Quarterly* v (1911), p. 5 4 futuram MPFBO HDLA: futurum Up 5 ne quid (secundo in loco) MPFU ρ BOA¹ uel A²: neque HDLA incontaminati sit PFU ρ B¹OHDLA: incontaminata sit B: incontaminatis M 6 conubia MPFU ρ BOHDA²: conubii LA?: connubii *dett. aliq.* promiscua MPFU ρ BOHDLA: uide sis 3. 47. 7 *adn.*

prope ritu uolgentur concubitus plebis patrumque? ut qui natus sit ignoret, cuius sanguinis, quorum sacrorum sit; dimidius patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. parum id uideri quod omnia diuina humanaque 7 turbentur: iam ad consulatum uolgi turbatores accingi. et primo ut alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus temptasse; nunc rogari ut seu ex patribus seu ex plebe uelit populus consules creet. et creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quemque; Canuleios igitur Icilioque consules fore. ne id Iuppiter optimus maximus sineret regiae 8 maiestatis imperium eo recidere; et se miliens morituros potius quam ut tantum dedecoris admitti patiantur. certum 9 habere maiores quoque, si diuinassent concedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiores alia ex aliis iniquiora postulando cum prima impetrasset futuram, primo 10 quamlibet dimicationem subituros fuisse potius quam eas leges sibi imponi paterentur. quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. (reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi a patribus accepissent, quam liberis tradituri essent, uel quem ad modum plebs gloriari posset <se> auctiorem amplioremque esse.) finem non fieri posse 11

6 uolgentur (*sed uulg-* MP²FUpBOHDLA : uulgerent P 7 parum PFUpBOHLA¹ uel A² : patrum MDA dett. alig. nunc MHDLA : nuc O : non PUpB : deinde F³ rogari ut PFUpBOHDLA : rogari M ex plebe MPFUpBOHDLA : plebe M. Mueller (cf. 4. 26. 7) Icilioque MUpOHDLA : ciliosque PB : alios quoque F³ (*sed ali- ab F*) 10 quia tum MHDLA : quia dum PFUpBO reminiscerentur . . . esse ex § 4 transtulimus ubi u. adn. ipsi PFUpBOHDLA : om. M, fort. recte uel (i.e. ut) quem ad modum scripsimus : ut quem ad modum Vorm. MPFUpBOHDLA : et quem ad modum dett. duo Ald. gloriari posset Vorm. MPUpHDL : gloriari possent F²B : fort. gloriaretur F?? <se> hic addidimus auctiorem Vorm. MF? UpD⁴ (ut secundam lectionem) A : auctorem PBODL dett. alig. : auctam rem F³ in ras. esse MPFUpBOHD^xLA : se ē (i.e. se est) D : se esse dett. alig. 11 finem non fieri MPFUpBOHDLA finem fieri non tres dett. : seclisit Madv. : sinere non fieri Edd. uet. alig. posse si in scripsi : posse sin F : posse in M (quod ex obscurato fin accurate descriptum esse potest) : posse in Vorm. ? PUpBOHDLA : in dett. alig. : non posse in Madv.

si in eadem ciuitate tribuni plebis et patres essent ; aut hunc ordinem aut illum magistratum tollendum esse, potiusque sero quam nunquam obuiam eundum audaciae temeritatie. illine ut impune primo discordias serentes concitent finitima bella, deinde aduersus ea quae concitauerint armari ciuitatem defendique prohibeant, et cum hostes tantum non arcessierint, exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur, sed audeat Canuleius in senatu proloqui se nisi suas leges tamquam uictoris patres accipi sinant dilectum haberi prohibiturum? quid esse aliud quam minari se proditurum patriam, oppugnari atque capi passurum? quid eam uocem animorum, non plebi Romanae, sed Volscis et Aequis et Veientibus allaturam? nonne Canuleio duce se speraturos Capitolium atque arcem scandere posse? ni patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta animos etiam eripuerint, consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium quam aduersus hostium arma.

3 Cum maxime haec in senatu agerentur, Canuleius pro 2 legibus suis et aduersus consules ita disseruit: 'Quanto opere uos, Quirites, contemnerent patres, quam indignos ducerent qui una secum urbe intra eadem moenia uiueretis, 3 saepe equidem et ante uideor animaduertisse, nunc tamen maxime quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt, quibus quid aliud quam admonemus ciues nos eorum

11 tribuni *PFBD*: tribunos *F³UpOH Madv.*: *tr. MLA* essent *scripsi*: *êc (i.e. ? essem) ML*: *eê (i.e. esse) M² uel M¹B*: esse *PFUpO HDA Madv.* 12 non arcessierint . . . hostes *MPFBODLA² marg.*: *om. HA*: *add. tantum (repetitum) ante non patiantur DL dett. aliq.*: *om. non ante arcessierint Up dett. unus (Praef. 1 adn.)* 13 quid esse *MP²FUpBOHDLA*: quid est *P* se *MPF² (uel F¹ sed s- pleniore calamo, 1. 41. 4) UpBODA*: sed *H*: e *F?*: se . . . oppugnari *om. L* plebi *FUpOHD³A¹*: plebis *MPF²BDLA dett. aliq.* 14 Ni *Madv.*: si *MPFUpBOHDLA Edd. uet. cum praecedentibus coniungentes ut et suadebat Gron.*: nisi *Luterb.* adempta *PFUpBOHDLA*: adepta *M*

3 2 qui una *UpA² marg. (ut secundam lectionem) dett. aliq.*: quia una *MPFBOHDLA dett. aliq.* secum *PFUpBOHDLA*: septum *M*: septi *dett. aliq.*: secti *A²*

esse et, si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera conubium petimus, quod finitimis exter- 4
nisque dari solet; nos quidem ciuitatem, quae plus quam conubium est, hostibus etiam uictis dedimus: altera nihil 5
noui ferimus, sed id quod populi est repetimus atque usurpamus, ut quibus uelit populus Romanus honores mandet. Quid tandem est cur caelum ac terras misceant, cur in me 6
impetus modo paene in senatu sit factus, negent se manibus temperaturos, uiolatu-
rosque denuntient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberum suffragium datur, ut 7
quibus uelit consulatum mandet, et non praeciditur spes plebeio quoque, si dignus summo honore erit, apiscendi summi honoris, stare urbs haec non poterit? de imperio actum est? et perinde hoc ualet, plebeiusne consul fiat, tamquam seruum aut libertinum aliquis consulem futurum dicat? Ecquid sentitis in quanto contemptu uiuatis? Lucis 8
uobis huius partem, si liceat, adimant; quod spiratis, quod uocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. Quin etiam, si dis placet, nefas aiunt esse consulem ple- 9
beium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus quae omnes peregrini etiam sciunt, consules in locum regum successisse nec aut iuris aut maiestatis quicquam habere quod non in regibus ante fuerit? En unquam creditis 10
fando auditum esse, Numam Pompilium, non modo non

6 negent se *MPFUpBOH*: negentes *L*: negantes *DA* *dett. aliq.*
temperaturos *MPFUp²BOHDLA*: temperantes *Up* 7 actum
est *PFUpBOHDLA*: factum est *M* et perinde *MP²FOHD*
LA: et post inde *P*: inde *Up*: et per *B* plebeiusne *UpH Ed.*
Lugud. 1553 (*Drak. teste*): plebeius ne *PFBODLA Edd. uet.*: plebeius
nec *M*: plebeius non *dett. aliq.* 8 Ecquid *M*: et quid *PFUpB*
OHDLA 9 fastos *MPFUpBO¹ uel O²DLA*: fatos *H*: factos *O*:
fastus *A³* ne ea *UpO²HDLA et A⁴*: ne aea *O?*: nec ea
MPFBA³ 10 En unquam *MA¹ uel A²*: en unquam *O*: enim
quam *PB*: en inquam *P²F²Up*: ennumquam *HDLA*: nunquam
Karsten: et unquam *F?*: cf. 10. 8. 10 *cum adn.*; 24. 14. 3; 30. 21. 8;
Verg. Ecl. 1. 67 et 8. 7

- patricium sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus auctoribus Romae regnasse?
- 11 L. deinde Tarquinium, non Romanae modo sed ne Italicae quidem gentis, Demarati Corinthii filium, incolam ab Tar-
- 12 quiniis, uiuis liberis Anci, regem factum? Ser. Tullium post hunc, captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio, uirtute regnum tenuisse? Quid enim de T. Tatio Sabino dicam, quem ipse Romulus, parens urbis, in
- 13 societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus in quo eniteret uirtus, creuit imperium Romanum. Paeniteat nunc uos plebeii consulis, cum maiores nostri aduenas reges non fastidierint, et ne regibus quidem exactis clausa urbs
- 14 fuerit peregrinae uirtuti? Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modo accepimus sed
- 15 etiam in patriciorum numerum. Ex peregrinone patricius, deinde consul fiat, ciuis Romanus si sit ex plebe, praecisa
- 16 consulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, ut uir fortis ac strenuus, pace belloque bonus, ex
- 17 plebe sit, Numae, L. Tarquinio, Ser. Tullio similis, an, ne si sit quidem, ad gubernacula rei publicae accedere eum patiemur, potiusque decemuiris, taeterrimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quam optimis regum, nouis hominibus, similes consules sumus habituri?
- 4 At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit.

10 accitum *MP²FBOHDLA* : acsitum *P* : ancum *Up* auctori-
 bus *dett.* duo *Edd. uet.* : om. *MPFUpBOHDLA*, sed in *F* ante patribus
 erasum est uel a uel et 11 Romanae modo *Vorm. MHDLA* :
 modo Romanae *PFUpBO* : fort. modo delendum ab *PFBOH*
DL : a *MUpA* 12 Corniculana *MPOD³* in ras. : cornicula nam
HL : cornicula non *A* : cornicula *UpBA¹* uel *A²* *dett.* : corniculo (cum
 captiuo pro captiua) *F³* 13 eniteret *M²PFUpBOD³* in ras. *A* :
 enuteret *M* : enunterret *D?* *L?* : enim terret *HD?* *L?* nunc uos
PFUpBOHDLA : uos nunc *dett. aliq.* : uos *M*, fort. recte 15 fiat
MPFUpBOHDLA : fiet *dett. duo* 16 fieri posse *MPFUpBOD*
LA : fieri non posse *H* (cf. 5. 49. 5 *adn.*) 17 an ne si sit *PFUp*
BOLA : annae si sit *D* : anne sit *M* *dett. aliq.* tum *MPFUpBO*
HDLA : tamen *dett. aliq.* quam *MOHDLA* : quasi *PFUpB*
 (cf. 5. 43. 1 *adn.*)

4 1 At enim *MP²FUpBOHDLA* : at enim uero *P*, quod probat Luterb.

Quid postea? Nullane res noua institui debet? et quod nondum est factum—multa enim nondum sunt facta in nouo populo—, ea ne si utilia quidem sunt fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant; ab Numa Pompilio creati sunt. Census in ciuitate et discriptio centuriarum classiumque non erat; ab Ser. Tullio est facta. Consules nunquam fuerant; regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium nec nomen fuerat; apud patres esse coepit. Tribuni plebi, aediles, quaestores nulli erant; institutum est ut fierent. Decemuviros legibus scribendis intra decem hos annos et creauimus et e re publica sustulimus. Quis dubitat quin in aeternum urbe condita, in immensum crescente noua imperia, sacerdotia, iura gentium hominumque instituantur? Hoc ipsum, ne conubium patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his annis pessimo publico, cum summa iniuria plebis? An esse ulla maior aut insignitior contumelia potest quam partem ciuitatis uelut contaminatam indignam conubio haberi? Quid est aliud quam exsilium intra eadem moenia, quam relegationem pati? Ne adfinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur cauent, ne societur sanguis. Quid? hoc si polluit nobilitatem istam uestram, quam plerique oriundi ex Albanis et Sabinis non genere nec

1 sunt *MPFUpBOHDLA*: siint *M*: sint *Edd. uet.* 2 ab Numa
PFUp²BOHDL: ab nunuma *Up*: a numa *MA* discriptio
H. J. Mueller: descriptio *MPFUpBOHDLA*; cf. *adn. ad* 1. 19. 6
classiumque *MP²UpODLA*: clausiumque *H*: classi usque *P*: in *F*
cl que a manu prima; -assium- add. *F³* in rasura: classum-
que *B* 3 fuerant *F³* in ras. dett. aliq. *Edd. uet.*: fuerunt *MPF²Up*
BOHDLA plebi *MPFUpBHDLA*: plebis *F³OA²* 5 pessimo
publico *Klockius*: pessimo exemplo publico *Vorm. MA²*: pessimo ex-
emplo *PFUpBOHDLA*: publico add. *P²* in marg. sed non liquet utrum
textui superadditum an pro exemplo substitutum uoluerit insigni-
tior *Vorm. MPFDLA* (sed in *A*-cior): insignitor *B*: insignior *P²UpO*
HA² dett. (cf. 7. 15. 10) 6 cauent dett. unus (*Lovel. 4*) *Ed.*
Rom. 1470 Ald.: caueant *Vorm. MPFUpBOHD³LA³* *Ed. Rom. 1469*:
caueamur *D*: caueantur *A*: cauetur dett. aliq.: cauetis dett. unus
(*Lovel. 5*) 7 quam plerique *MOHDLA*: qum plerique *P*: cum
plerique *FB*: quin plerique *Up*

sanguine sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti aut post reges exactos iussu populi, sinceram seruare priuatis consiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe neque uestras filias sororesque ecnubere sinendo e patribus?
 8 Nemo plebeius patriciae uirgini uim adferret; patriciorum ista libido est; nemo inuitum pactionem nuptialem quem-
 9 quam facere coegisset. Verum enimuero lege id prohiberi et conubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. Cur enim non fertis, ne sit conubium diuiti-
 10 bus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum ubique semper fuit, ut in quam cuique feminae conuenisset domum nuberet, ex qua pactus esset uir domo, in matrimonium duceret, id uos sub legis superbissimae uincula conicitis, qua dirimatis societatem ciuilem duasque ex una ciuitate
 11 faciatis. Cur non sancitis ne uicinus patricio sit plebeius nec eodem itinere eat, ne idem conuiuium ineat, ne in foro eodem consistat? Quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit, si patriciam plebeius? Quid iuris tandem
 12 immutatur? Nempe patrem sequuntur liberi. Nec quod nos ex conubio uestro petamus quicquam est, praeterquam ut hominum, ut ciuium numero simus, nec uos, nisi in contumeliam ignominiamque nostram certare iuuat, quod contendatis quicquam est.

5 Denique utrum tandem populi Romani an uestrum sum-

7 habetis *MPFBOHDLA*: habeatis *Up* ecnubere *M*: enubere *Rhenan. dett. unus (Portug.)*: et nubere *Vorm. PFBODHLA*: nubere *Up dett. aliq.*: e nubere *A²*: ei nubere *A³* 9 Cur enim non fertis *Madv.*: cur enim non confertis *MOHDLA*: cur ent (*uel in F* enc?) ñ confertis *FB*: curent non confertis *P*: cur non confertis *Up*
 10 pactus *MPFUpBOA²*: factus *HDLA dett.* ex una *MPFBOHDLA*: una *Up* ciuitate *PFUpBOHDLA* (*cf. 2. 24. 1*): ciuitates *MA² (cf. 3. 9. 4)* 11 sancitis *PFUpODLA²*: sanatis *B*: sanctitis *M*: sancitis *A*: facitis *H* nec eodem *MPFBOHDLA dett.*: ne eodem *Up Edd. uet.* itinere eat ne idem *MPFDLA*: itinere erat ne idem *B*: itinere eat nec idem *O*: om. *H* (om. ne idem conuiuium ineat *Up*) immutatur *M Ed. Rom. 1470*: imitatur *dett. aliq.*: mutatur *PFUpBOHDLA* 12 nostram *MPFUpOD³A*: uestram *BDL dett. aliq.*

mum imperium est? Regibus exactis utrum uobis dominatio
 an omnibus aequa libertas parta est? Oportet licere populo ²
 Romano, si uelit, iubere legem, an ut quaeque rogatio pro-
 mulgata erit uos dilectum pro poena decernetis, et simul
 ego tribunus uocare tribus in suffragium coepero, tu statim
 consul sacramento iuniores adiges et in castra educes, et
 minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid si non quantum ³
 istae minae aduersus plebis consensum ualerent bis iam
 experti essetis? Scilicet quia nobis consultum uolebatis,
 certamine abstinuistis; an ideo non est dimicatum, quod
 quae pars firmior eadem modestior fuit? Nec nunc erit ⁴
 certamen, Quirites; animos uestros illi temptabunt semper,
 uires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa seu ⁵
 uera sunt, consules, parata uobis plebes est, si conubiis
 redditis unam hanc ciuitatem tandem facitis, si coalescere,
 si iungi miscerique uobis priuatis necessitudinibus possunt,
 si spes, si aditus ad honores uiris strenuis et fortibus datur,
 si in consortio, si in societate rei publicae esse, si, quod
 aequae libertatis est, in uicem annuis magistratibus parere
 atque imperitare licet. Si haec impedit aliquis, ferte ser- ⁶
 monibus et multiplicata fama bella; nemo est nomen datu-
 rus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis
 dominis, cum quibus nec in re publica honorum nec in
 priuata conubii societas est.⁷

Cum in contionem et consules processissent et res a per- ⁶

^{5 2} decernetis *MOH*¹*L*: decernitis *PFBD**A*: decertis *H*: decerta-
 tis *Up*: decernatis *Up*² ego . . . coepero *PFUpBOHDLA*
 (nisi quod cepero *FB*): ergo . . . coeperit *MA*² *marg.* (ut secundam
 lectionem) ³ Quid si non quantum *MOHDLA*: quid si nunquam
 tum *P*: quod si nunquam tum *FB*: quod si non quantum *Up*
 quia nobis *Edd. uet.* (non *D*): quia uobis *MPFUpBOHDLA*: fort.
scribendum qui a uobis nobis ita ut (uos) qui . . . uolebatis alteri illi
clausulae quae pars firmior respondeat ⁵ si spes si *MPFUpBO*
*HD*³ in *ras.*) *A*²: si sessi *LA*: si sensim *dett. aliq.* ⁶ impedit
MPFUpBDL: impedit *OH*: impiedierit *A* fama *M*²*PFUpBO*
D^x*L*: famam *MDA dett. aliq.*

- petuis orationibus in altercationem uertisset, interroganti tri-
 2 buno cur plebeium consulem fieri non oporteret, ut fortasse
 uere, sic parum utiliter <alter> in praesens certamen respon-
 dit, quod nemo plebeius auspicia haberet, ideoque decemui-
 3 ros conubium diremissee ne incerta prole auspicia turbarentur.
 tamquam inuisi dis immortalibus, negarentur posse; nec
 ante finis contentionum fuit, cum et tribunum acerrimum
 auctorem plebes nacta esset et ipsa cum eo pertinacia certa-
 4 cessere, ita maxime rati contentionem de plebeiis consulibus
 tribunos aut totam deposituros aut post bellum dilatu-
 ros esse, contentamque interim conubio plebem paratam dilec-
 tui fore.
- 5 Cum Canuleius uictoria de patribus et plebis fauore ingens
 esset, accensi alii tribuni ad certamen pro rogatione sua
 summa ui pugnant et crescente in dies fama belli dilectum
 6 impediunt. Consules, cum per senatum intercedentibus
 tribunis nihil agi posset, concilia principum domi habebant.
 Apparebat aut hostibus aut ciuibus de uictoria concedendum

6 I uertisset *PF²UpBOHD³*: uertisset et consul *dett.* duo: uertis-
 sent *MFA² dett.* (sed in *F* aliquid erasum, fort. primo fuit -ss&tinter-);
 uertisse *DLA* interroganti *MPFUpBOHDLA*: alter roganti
Harant 2 utiliter <alter> scripsi (scil. altercantium alter); uide
sis Class. Quarterly v (1911), p. 5: utiliter *MPFUpBOHDLA*
 respondit *MPFUpOHDLA*, et sic uoluit *B* qui siglum γχ posuit
 (quamquam scribis saeculi undecimi, secundum *Lindsay*, *Contract. in*
Lat. Minusc. pp. 3-4. 10, in iuristicis tantum formulis notum erat):
 responderunt *dett.* unus: nomen alteriusutrius consulis excidisse uult
Madvig: in praesens *Curtius* coniecerat *Walters* 3 exarsit *MOH*
DLA: om. *PFUpB*: moueri *dett.* aliq. nec ante *PUpBOHD*
LA: negante *M*: nonante *F³* in ras. concessere *Rhenan.*:
 consensere concessere *Vorm.*? consenserere concessere *M*: consen-
 sere *PF³* (et *F?*) *UpBOHDLA* quod tutatur *Drak.* 4 contentionem
MA² marg. (ut secundam lectionem): contionem *PFUpBOHDLA*,
 cf. § 11 inf. et 3. 65. 5 uictoria *PFUpBOHDLA*: uictoriam *M*
 plebis *MPFUpBODLA*: de plebis *H* belli *PFUpBOHDLA*:
 om. *M* 6 posset *PFUpBOHDLA*: possit *M* concilia
Gron.: consilia *MPFUpBOHDLA* (num recte? cf. inf. et 2. 54. 7)

esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non 7
intererant consiliis. C. Claudii sententia consules armabat in
tribunos, Quinctiorum Cincinnatique et Capitolini sententiae
abhorrebant a caede uiolandisque quos foedere icto cum
plebe sacrosanctos acceperant. Per haec consilia eo deducta 8
est res, ut tribunos militum consulari potestate promisce ex
patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis
nihil mutaretur; eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit.
Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicun- 9
tur. Quibus indictis, extemplo quicumque aliquid seditiose
dixerat aut fecerat unquam, maxime tribunicii, et prensare
homines et concursare toto foro candidati coepere, ut patri- 10
cios desperatio primo inritata plebe apiscendi honoris, deinde
indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. Pos-
tremo coacti tamen a primoribus petiere, ne cessasse posses-
sione rei publicae uiderentur. Euentus eorum comitiorum 11
docuit alios animos in contentione libertatis dignitatisque,
alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse;
tribunos enim omnes patricos creauit populus, contentus eo
quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam aequi- 12
tatemque et altitudinem animi ubi nunc in uno inueneris,
quae tum populi uniuersi fuit?

Anno trecentesimo decimo quam urbs Roma condita erat 7

7 consiliis *MPFU^pOHDLA* (cf. 35. 18. 2): conciliis *Edd. uet.*: con-
sulis *B* Quinctiorum (*uel* -nt-) *PFU^pBOHDL*: quinciorum *A*:
quintianorum *M*

8 consilia *MPFU^pBOHDLA*: concilia *Madv.*

deducta est res *PF¹U^pBODLA*: ducta est res *F*: deducta est *H¹*:
deductu est *H*: deducta res est *M*: fort. est *omittendum cum dett. uno*
(*Lovel. 5*) promisce *scripsi* (cf. 3. 47. 7 *adn.*): promiscue *U^pOHA*

Edd. uet.: promiscuae *MPFBDL*

9 indicuntur *M²PFU^pBOHDLA²*: inducuntur *M dett. aliq.*: indiciuntur *A* unquam *Crevier*:
hunc quam *MPFU^pBOHDLA*: quam *Edd. uet.*

10 apiscendi *PU^pBA²* (*sed in P spatium unius litterae ante ap- uacuum est*):

adipiscendi *F³OHDLA*: adipiscendi *M* petiere *PFU^pBOHD*

LA: petire *M*: petere *M²* possessione *MPFU^pBOD^xA*:

possessiones *HDL* 11 contentione *OH*: contione *MPU^pB*

DLA: concione *F* libertatis *PFU^pBOHDLA*: libertati *M*

7 1 decimo *MOHDLA*: *cm. PF³U^pB* (*sed in F³ trecentesimo post-*
quam in ras.; et in D xxx a D¹ in xxxmo, a D¹ in cccmo mutatum)

- primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cloelius, quorum in magistratu concordia domi pacem etiam foris praebuit.
- 2 Sunt qui propter adiectum Aequorum Volscorumque bello et Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatae legis de consulibus creandis ex plebe, et imperio et insignibus consularibus usos.
- 3 Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quam inierunt, augurum decreto perinde ac uitio creati, honore abiere, quod C. Curtius qui comitiis eorum praefuerat parum recte tabernaculum cepisset.
- 4 Legati ab Ardea Romam uenerunt, ita de iniuria querentes ut si demeretur ea in foedere atque amicitia mansuros
- 5 restituto agro appareret. Ab senatu responsum est iudicium populi rescindi ab senatu non posse, praeterquam quod nullo nec exemplo nec iure fieret, concordiae etiam ordinum
- 6 causa: si Ardeates sua tempora exspectare uelint arbitriumque senatui leuandae iniuriae suae permittant, fore ut postmodo gaudeant se irae moderatos, sciantque patribus aequae curae fuisse ne qua iniuria in eos oreretur ac ne orta diu-
- 7 turna esset. Ita legati cum se rem integram relatueros dixissent, comiter dimissi.

Patricii cum sine curuli magistratu res publica esset,

1 Atilius MPFUpBODL (et sic Diod. 12. 32. 1): atilius H: atilius A (Arélios Dion. Hal. 11. 61. 3) Cloelius Sigon. ex Dion. Hal. 11. 61. 3: caecilius MH: cecilius PFUpBOA²: caelius DL: celius A dett. 2 tribunos militum] his uocibus rursus inc. Ver. usos M? PFUpBOHDLA: usi s M?: usi sunt Ver. 3 firmato UpA² uel A³ dett. aliq.: famato Ver.: formato MPFBOHDA: for . . mato L C. Curtius Sigon. (uide c. 1. 1 sup. adn.): centum curiatius MA²: c. curiatius PFUpBOHDLA: c. curatius Ver. 4 Ardea Ver. P¹FUpBOHDLA: ardeatibus M: ardeat P 5 nullo nec Ver. PFUpBOHDLA: nullo haec M 6 ut . . . irae Ver. PFUpBHDLA (sed uide inf.): om. M: om. ut O irae H: ire ODLA: iram Ver. PFUpB oreretur Ver. MPFBHL: oriretur UpODA (cf. 2. 16. 2 adn.) 7 comiter dimissi Ver. MP²FUpBOHD³A: comiter dimiter dimisit P: cuncte dimissi D?: cum iter L (om. dimissi)

coiere et interregem creauere. Contentio consulesne an tribuni militum crearentur in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia, tribuni plebis 8 et plebs, tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicere patres, quia et plebs, patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit, et principes plebis ea 9 comitia malebant, quibus non haberetur ratio sua, quam quibus ut indigni praeterirentur. Tribuni quoque plebi certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quinctius Barbatus interrex consules creat L. Papirium 10 Mugillanum, L. Sempronium Atratinum. <Suffectis> his consulibus cum Ardeatibus foedus renouatum est; idque monumenti est consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis neque in libris magistratuum inueniuntur. Credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo perinde 11 ac totum annum in imperio fuerint, [suffectis iis consulibus]

7 coiere P^2F^3UpOHA : coire *Ver.* FB : coierere MDL : colere P an *Ver.* PF^3 in ras. $UpBOHDLA$: ante M ; cum idem mendum
 4. 12. 4 ante eandem uocem recurrat credo utrobique scribae comitem aliquem in dictando balbutientem in causa fuisse; cf. etiam cc. 10. 1; 13. 10; 24. 4 8 plebs $MPFUpBHA^2$ uel A^3 : plebs *Ver.*: plebi DLA : plebes O Vicere *Ver.* F : uicerunt $MPF^2UpBOHDLA$ et plebs $MPFUpBOHDLA$: om. et *Ver.* delatura $MPFUpBOHDLA$: delaturam *Ver.* 9 ratio sua *Ver.* $MPFUpBOHDLA$: ratio sui *dett. aliq.* 9-10 reliquere. Titus O : reliquere Tit's *Ver.*: reliquere. $\bar{i}$ $PF^3UpHDLA$: relinquere. $\bar{i}$ B *dett. aliq.*: reliqueretur $MF?$
 10 Mugillanum *dett. aliq. Sigon.* (cf. c. 42. 2 ubi codd. mugilianus praebent) et sic in sc. e. g. *Fasti Capit.* anno 422 a. C. n. C. I. L. i², p. 112 et *Dion. Hal.* 11. 62. 2 (Μογυλλ-): mugilanum *Ver.* $MPFUpB^1OHDLA$ cf. cc. 43. 9 et 47. 8; nec pro certo adfirmare ausim *Linium* uetustiore huius nominis scriptura consonantis -l- signo non geminato nusquam usum esse; cf. e. g. I. 24. 6 cum 3. 4. 1 <Suffectis> addidit *Walters* ex loco deprauato qui in § 11 inf. sequitur ubi uide adn.; et in M ubi linea 33 litterarum cum his cons. incipit, linea praecedens 26 tantum habet nec spatium suum explet; neque est ulla alia in tota columna quae minus 29 habet. contra plures sunt quae 34 uel 35 exhibent; probabile est igitur aliquid aliquando hic excidisse eos $MPFUpBOHDLA$: eo *Ver.* 11 fuerunt, eo $M^1PFUpBOHDLA$: fuerunt...? *Ver.*: fuit eo M perinde ac *Ver.*: perinde ac si MF^2 uel F^3OHDLA : postinde ac si $PFUpB$ suffectis iis consulibus praetermissa $MPFUpBOHDLA$ (sed in Up suffecti, in O his): s... fec. i. s iis cons. praetermissa *Ver.*: *Creuerium* secutus delet *Walters* (eo

12 praetermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est et in foedere Ardeatino et in linteis libris ad Monetae ea inuenta. Et foris, cum tot terrores a finitimis ostentati essent, et domi otium fuit.

8 Hunc annum, seu tribunos modo seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur annus haud dubiis consilibus, M. Geganiō Macerino iterum T. Quinctio Capitolino
2 quintum. Idem hic annus censurae initium fuit, rei a parua origine ortae, quae deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinaeque Romanae penes eam regimen, senatui equitumque centuriis decoris dedecorisque discrimen, [sub dictione eius magistratus ius] publicorum ius priuatorumque locorum, uestigialia populi Romani sub nutu atque arbitrio

libentius quod in M littera p in praetermissa sic formata est, p, cuius ansa, ut ita dicam, paene certum indicium uidetur hic finiri glossema ex margine sumptum; et in O post suffectis interpunctum est. Scilicet in § 10 exciderat suffectis; tum postea corrector hoc uerbum in margine scripsit additis uocibus his cons. ut locum supplementi indicaret; tum totum glossema in § 11 perperam inrepsit. Cf. Praef. 1 adn. et Cl. Quarterly v (1911) p. 6): suffectos iis consules praetermissos. Nomina Madv.: suffectorum his consulum praetermissa nomina Momms., qui in sequentibus horum consulum delet.

12 et in foedere MPFUp BOHDLA: etiam in foedere Ver. ad Monetae ea Momms.: ad monetae Ver.: ad monetae POHDLA: ad monete MFB: ammonet Up inuenta Ver. Up: inuenta MOHL: inuente PFBDA

Et foris MPFUpBOHDLA: om. et Ver.

8 1 quintum Gron.: quintum consule MPFUpBHDLA: quintum consulem O: quinto consule F³: in Ver. ut nunc est post quintum uocat spatium 4 litterarum 2 senatui M. Mueller, optime: senatus Ver. MPFUpBOHDLA (sed in M -u- insolitam formam habet (u non u) credique potest in exemplari senatui in senatus correctum fuisse scribamque Medicum ut saepissime (cf. 1. 7. 5 adn.) dubium signum fideliter referre conatum esse): in senatu Madv. centuriis Ver. MPFUpBOHDLA: centuriarum dett. duo: in centuriis Weissenb.

sub dictione eius magistratus eius Ver.: sub ditione eius magistratus MHD^x: sub dictione eius magistratus DLA (sed in A dicci-): sub conditione eius magistratus PFUpBO (sed -dici- P²F et -ionē B, -ione B¹): totum seclusi: sub dictione magistratus eius Mommsen

publicorum ius Ver. PFUpBOHDLA: om. ius M arbitrio MPFUpBOHDLA: arbi. . . . Ver. in fine lineae ubi nunc 13 tantum litterae supersunt: eius addidit Luterbacher. Corruptelarum origo haec fuisse uidetur quod glossema sub dictione eius magistratus uocibus nutu atque arbitrio adscriptum perperam in lineam superiorem in-

(eius) essent. Ortum autem initium est rei, quod in 3 populo per multos annos incenso neque differri census poterat neque consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operae erat id negotium agere. Mentio inlata 4 apud senatum est rem operosam ac minime consularem suo proprio magistratu egere, cui scribarum ministerium custodiaeque tabularum cura, cui arbitrium formulae censendi subiceretur. Et patres quamquam rem paruum, tamen quo 5 plures patricii magistratus in re publica essent, laeti accipere, id quod euenit futurum, credo, etiam rati, ut mox opes eorum qui praecessent ipsi honori ius maiestatemque adicerent, et tribuni, id quod tunc erat, magis necessarii quam 6 speciosi ministerii procurationem intuentes, ne in paruis quoque rebus incommode aduersarentur, haud sane tetendere. Cum a primoribus ciuitatis spretus honor esset, 7 Papirium Semproniumque, quorum de consulatu dubitatur, ut eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus suffragiis praefecit. Censores ab re appellati sunt.

Dum haec Romae geruntur, legati ab Ardea ueniunt, pro 9 ueterrima societate renouataque foedere recenti auxilium

repsit. De toto loco uide sis Cl. Quarterly v (1911), p. 6: in Ver., cum linca praecedens 21 litteras habet, uox eius post arbitrio perisse credi potest; nec uox magistratus quam olim hic addidi nunc mihi adeo necessaria uidetur

3 est rei PFUpBOHDLA: fiunt rei M: sit rei M²: num ferunt scribendum? an est dumtaxat delendum? Nam fiunt ex perperam repetito -tium natum esse potest per multos an-] post haec defit Ver. usque ad c. 9. 11 consulibus MOHDLA: in consulibus PFUpB

4 apud senatum Madv.: ab senatum MPB: ab senatu M²FUpOHDLA: ad senatum P²Alsch., fort. recte tabularum Crevier: et tabularum M¹ uel M²PFUpBOHDLA: et tabularis M?

6 necessarii Madv.: necessarium MPFUpBOHDLA (sed in F post n- aliquid erasum est): necessariam Ald. in Praef. 7 dubitatur dett. unus (Lovel. 4) Edd. uet.: dubitur H: dubitabatur MPFUpBODLA, quod quidem retineri possit si quis interpretari uelit 'nos ipsi proxime (c. 7. 10-12) dubitabamus'

9 I renouataque scripsi: renouatoque MPFUpBOHDLA, sed in F -o- ante -q pleniore calamo scriptum est (1. 41. 4 adn.): renouato dett. duo

- 2 prope euersae urbi implorantes. Frui namque pace optimo consilio cum populo Romano seruata per intestina arma non licuit; quorum causa atque initium traditur ex certamine
 3 factionum ortum, quae fuerunt eruntque pluribus populis exitio quam bella externa, quam fames morbiue quaeque alia in deum iras uelut ultima publicorum malorum uertunt.
 4 Virginem plebei generis maxime forma notam <duo> petiere iuuenes, alter uirgini genere par, tutoribus fretus, qui et ipsi eiusdem corporis erant, nobilis alter, nulla re praeterquam
 5 forma captus. Adiuuabant eum optumatum studia, per quae in domum quoque puellae certamen partium penetravit. Nobilis superior iudicio matris esse, quae quam splendidissimis nuptiis iungi puellam uolebat: tutores in ea
 6 quoque re partium memores ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, uentum in ius est. Postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis
 7 arbitrium dant ius nuptiarum. Sed uis potentior fuit; namque tutores, inter suae partis homines de iniuria decreti palam in foro contionati, manu facta uirginem ex domo
 8 matris rapiunt; aduersus quos infestior coorta optumatum acies sequitur accensum iniuria iuuenem. Fit proelium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanae plebi similis, armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros optumatum cum

2 causa *PFUpBOHDLA*: causae *M* 3 fuerunt (fueŕ) *M*:
 fuere *PFUpBOHDLA*²; fuisset *A*; cf. 26. 46. 6 et contra c. 7. 8 *sup.*
ubi consonans insequitur exitio *Wesenberg*: magis exitio *MPFUpB*
OHDLA: tuetur *Zingerle* pluribus in plerisque mutando in deum
M¹PFUpBOHDLA: in deos *M* 4 notam duo *Kiehl*: notam
MPFUpBOHDLA, sed post m facile perit *II* 5 per quae *PFUpB*
OHD³A² (sed in *B* perq; in *H* per qua): per quam *DLA*: per qua
M: malimus seclusum in domum *PFUp²BOHD¹LA²*: in domo
MUp: om. *DA* 6 intra *PFUpBOHDLA*: inter *M* dett. aliq.
 dant ius *PFUpBO¹HDLA* (sed in *D* supra -u- aliquid erasum): dan-
 tium *M*: dant ius ius *O*? 7 potentior . . . coorta om. *P*, add. *P²*
marg. contionati *MP²FUpBOHD^r(?D¹)A* (sed in *F* concii-)
 contionanti *DL*: contionantes *L²* dett. 8 plebi *PFUpBOHD*
LA: plebis *M*

ferro ignique excursiones facit ; urbem quoque, omni etiam 9
 expertium ante certaminis multitudine opificum ad spem
 praedae euocata, obsidere parat ; nec ulla species cladesque 10
 belli abest, uelut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum
 funestas nuptias ex occasu patriae petentium. Parum 11
 parti utrique domi armorum bellicae est uisum ; optumates
 Romanos ad auxilium urbis obsessae, plebs ad expugnandam
 secum Ardeam Volscos exciuiere. Priores Volsci duce Aeque 12
 Cluilio Ardeam uenire et moenibus hostium uallum obiecere.
 Quod ubi Romam est nuntiatum, extemplo M. Geganius 13
 consul cum exercitu profectus tria milia passuum ab hoste
 locum castris cepit, praecipitque iam die curare corpora
 milites iubet. Quarta deinde uigilia signa profert ; coep-
 tumque opus adeo adproperatum est, ut sole orto Volsci
 firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos quam
 a se urbem uiderent ; et alia parte consul muro Ardeae 14
 brachium iniunxerat, qua ex oppido sui commeare possent.

Volscus imperator, qui ad eam diem non commeatu prae- 10
 parato sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento
 aluisset militem, postquam saeptus uallo repente inops om-
 nium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si sol-

9 omni Morstadt : omnis MPFU^pBOHDLA (scilicet om̃i in om̃i cor-
 ruptum est) expertium Walters : expertem MPFU^pBOHDLA :

experte Drak., quod pro experti (Neue-Wagener, Lat.-Formenl. ii³. 72)
 accipere nollemus etiam si per se placeret euocata M¹PFU^pBO :

aeuocata H : aduocata DLA dett. : reuocata M 11 -tes Romanos]
 his litteris rursus inc. Ver. 12 Cluilio Ed. Frob. 1535 (cf. I. 22. 4

adn.) : ciuilio Ver. D⁴A² uel A³ : ciuili MPFU^pBOHDLA

13 tria milia passuum UpOHA³ : III mil¹ passum MPFB^pDLA : . . . I
 passuum Ver. (i. e. om. mil.) corpora Ver. MPF¹UpBOHD³A :

corpore DL : corpora (sed post milites) F munimento Ver. PF
 UpB^pDLA : monumento MO a se MPFU^pBOHDLA : ab se Ver.

14 iniunxerat MPFBOHDL²A (sed in B-nex-) : iniuxerat Up : in-
 duxerat L? : iunxerat Ver. A¹ uel A² qua ex PFU^pBOHD³A²
 uel A³ : quae ex MDA : quae ex L : qua . Ver.

IO I ad eam diem MPFU^pBOHDLA : ad eadem diem Ver.
 repente inops omnium PUpOHD³L : repente inops omnium FBDA :
 repente in obsonium M : repente in nium Ver. ; cf. c. 7. 7 sup.
 adn. consule PFU^pBOHDLA : consulis M : deficit Ver.

uendae obsidionis causa uenerit Romanus, abducturum se
 2 inde Volscos ait. Aduersus ea consul uictis condiciones acci-
 piendas esse, non ferendas respondit, neque ut uenerint ad
 oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros
 3 Volscos esse. Dedi imperatorem, arma poni iubet, †fatentes
 uictos se esse et imperio parere†; aliter tam abeuntibus quam
 manentibus se hostem infensum uictoriam potius ex Volscis
 4 quam pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguum
 spem in armis alia undique abscisa cum temptassent, praeter
 cetera aduersa loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniqui-
 ore ad fugam, cum ab omni parte caederentur, ad preces
 a certamine uersi, dedito imperatore traditisque armis sub
 iugum missi, cum singulis uestimentis ignominiae cladisque
 5 pleni dimittuntur; et cum haud procul urbe Tusculo conse-
 dissent, uetere Tusculanorum odio inermes oppressi dede-
 6 runt poenas, uix nuntiis caedis relictis. Romanus Ardeae
 turbatas seditione res principibus eius motus securi percussis
 bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis composuit;
 demptamque iniuriam iudicii tanto beneficio populi Romani
 Ardeates credebant; senatui superesse aliquid ad delendum
 7 publicae auaritiae monumentum uidebatur. Consul trium-
 phans in urbem redit, Cluilio duce Volscorum ante currum

1 Volscos *Ver.* PFUpOA : uolscos B : uulscos DLA : uulscus M
 2 uictis MPFUpBOHD³A² : uicti . *Ver.* : uictus DLA esse PF
 UpBOHDLA : om. M, fort. recte : defit *Ver.*, ubi spatii ratio esse nec
 postulat neque excludit 3 esse et imperio MPFUpBOHDLA :
 esse, imperio Bekker : defit *Ver* nec decernit spatii ratio : malim aut
 esse imperio parerent aut, quod Walters, et transferre ut post iubet stet;
 hoc libenter accipiamus simul atque aliud exemplum reperiamus Actiuae
 Vocis cum Passiua eidem verbo iubet coniunctae infensum MPF
 UpBOHDLA (cf. 2. 12. 12 adn.) : infestum *Ver.* dett. unus (Harl. 2) :
 infessum dett. alig. 4 alia undique abscisa MPFUpBOD^xHA²
 uel A¹ : dique abscisa *Ver.* : alia undique abscissa dett. alig. :
 aliam undique abscisam Vorm. ? DLA dett. alig. 6 Ardeae tur-
 batas seditione res UpOHD³A³ uel A⁴ : Ardeae turbata seditione res
 MPFBD²LA dett. (sed in B -dae) : Ardea turbata seditione *Ver.*
 7 Cluilio Vascosanus (cf. c. 9. 12 sup. et 1. 22. 4 adn.) : Ciuilio MOH
 DLA : Ciuili *Ver.*? PFUpB currum PFUpBOHDLA : curru.
Ver. : circum M

ducto praelatisque spoliis quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat.

Aequauit, quod haud facile est, Quinctius consul togatus 8 armati gloriam collegae, quia concordiae pacisque domesticam curam iura infimis summisque moderando ita tenuit ut eum et patres seuerum consulem et plebs satis comem crederint. Et aduersus tribunos auctoritate plura quam certa- 9 mine tenuit; quinque consulatus eodem tenore gesti uitaque omnis consulariter acta uerendum paene ipsum magis quam honorem faciebant. Eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit; consules creant M. Fabium Vibulanum, 11 Postumum Aebutium Cornicinem. Fabius et Aebutius consules, quo maiori gloriae rerum domi forisque gestarum suc- 2 cedere se cernebant, maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesque esse quod Ardeatibus in re praecipiti tanta foret cura subuentum, eo impensius ut 3 delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicii, senatus consultum fecerunt ut, quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo praesidii causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum 4 in tabulas, ut plebem tribunosque falleret iudicii rescindendi consilium initum; consenserant autem ut, multo maiore parte Rutulorum colonorum quam Romanorum scripta, nec ager ullus diuideretur nisi is, qui interceptus iudicio infami

8 quia *UpHL Gron.*: qua *MPFBODA*: qui *dett. aliq.*: *defit Ver.*
 domesticam *MPFUpBOHDLA*: *defit Ver.*: domesticae *Iac. Gron.*,
fort. recte, sed cf. i. 9. 13 adn. 9 honorem *Ver. MPFBOHD*
*LA*¹: honores *A*: honorabilem *Up dett. aliq.* faciebant *MPF*
UpBHDLA: faciebat *Ver. O Edd. uet. fort. recte* nulla mentio
Ver. MOHDLA: nunc lamentatio *PFUpB*

11 1 creant *MPFUpBOHDLA*: creantur *Ver. qui et Nominatiuos*
pro Accusatiuis in seq. praebet Vibulanum. Postumum *MPFBO*
HDL: Vibulanum Postumium *UpA dett. aliq.*: Bibulanus Postumius
Ver. Cornicinem *MPFUpBODLA*: cornicem *H dett. unus*:
 .ornicen *Ver.?* 2 foret *MPFUpBODLA*: fore *Ver.*: feret *H*
 3 coloni eo *MPFUp²ODLA*: colini eo *B*: coloni e. *Ver.*: colonie
H: colono eo *Up* 4 ullus *Ver. MPFUpBHDA*: ullis *OD^x*:
 nullus *L* nisi is *MPFUpBOHA*: nisi his *DL*: nisi hiis *Ver.*

erat, nec ulli prius Romano ibi quam omnibus Rutulis
 5 diuisus esset, gleba ulla agri adsignaretur. Sic ager ad
 Ardeates rediit. Triumuiri ad coloniam Ardeam dedu-
 cendam creati Agrippa Menenius T. Cloelius Siculus
 6 M. Aebutius Helua. Qui praeter minime populare ministe-
 rium (cum) agro adsignando sociis quem populus Romanus
 suum iudicasset [cum] plebem offendissent, ne primoribus
 quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiae cuiusquam
 7 dederant, uexationes ad populum iam die dicta ab tribunis,
 [coloni adscripti] remanendo in colonia quam testem in-
 tegritatis iustitiaeque habebant uitauere.

12 Pax domi forisque fuit et hoc et insequente anno, C. Furio
 2 Paculo et M. Papirio Crasso consulibus. Ludi ab de-
 cemuiris per secessionem plebis a patribus ex senatus con-
 3 sulto uoti eo anno facti sunt. Causa seditionum nequiquam
 a Poetelio quaesita, qui tribunus plebis iterum ea ipsa
 4 denuntiando factus, neque ut de agris diuidendis plebi
 referrent consules ad senatum peruincere potuit, et cum
 magno certamine obtinisset ut consulerentur patres, con-

5 Cloelius *Ed. Frob.* 1531 (*cf. c. 7. 1*): cluilius *Ver. MPFB*: ciuilius
OHD³LA: ciuius *D*: duilius *Up* Helua *PUpOHDL*: aelua

B: elua *M²F*: hel... *Ver.*: erua *M*: helna *A*: helbia *A²* uel *A³*

6 praeter (uel preter) *MPFUpOHDLA* et sic *Ver.* ubi . . . t . . . su-
 perest: propter *BD^A* (ut secundam lectionem) *dett.*: per *dett.* duo

ministerium *Ver. MPFUpBOHDLA* (sed post hanc uocem deficit *Ver.*):
 ministerium (cum) *scripsi* (et in *Ver.* sufficit spatium) [cum]

plebem *MPFUpBOHDLA*: deficit *Ver.* sed sufficit spatium: cum hic
 deleni, uide sis *Cl. Quarterly* v (1911), p. 7

adsignando *MPFUp*
BOHDLA (sed in *O* ass-): adsignandos *Ver.* 7 coloni adscripti

PUpBOHD³LA (sed in *O* assc., in *A* asc-): coloni adscripti *M*:

colonis adscripti *D* *dett.* unus *Ed. Paris.* 1573: coloni adscripta *F*: om.
Ver. rectissime

12 1 et insequente *MPFUpBH*: et in . . . -nte *Ver.*: et insequenti
O: insequente *A*: in sequente *DL* Paculo *scripsi* (*cf.* 26. 33. 8

et *Osc. Paakul*): pacilio *PFUpBOHDLA*: lio *Ver.*: p. *M*:

Pacilo *Sigon. ex Fast. Cap. anni 251 a. C. n.* (*C. I. L.* i², p. 136; *cf.*

Πάκελλος *Chron. Pasch., ibid.* p. 108); *cf. cc.* 22. 7 et 52. 1 et 3. 7. 6

3 nequiquam *OHDLA*: nequaquam *MPFBA²*: nequicquam *Up*: nec-

quicquam *Ver. D^A* Poetelio *Sigon. ex Fast. Cap. (uide sis adn. ad*

3. 35. 11): poetilio *Ver. PUpHDL*: poetirio *M*: potilio *F*: petilio *BOA*

sulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creati
iussi sunt; ludibrioque erant minae tribuni denuntiantis se 5
dilectum impediturum, cum quietis finitimis neque bello
neque belli apparatu opus esset

Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo 6
Geganio Macerino L. Menenio Lanato consulibus multi-
plici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno
prope per largitionis dulcedinem in ceruices accepto; unum 7
afuit bellum externum; quo si adgrauatae res essent, uix
ope deorum omnium resisti potuisset. Coepere a fame
mala, seu aduersus annus frugibus fuit, seu dulcedine con-
tionum et urbis deserto agrorum cultu; nam utrumque
traditur. Et patres plebem desidem et tribuni plebis nunc
fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo 8
perpulere plebem, haud aduersante senatu, ut L. Minucius
praefectus annonae crearetur, felicius in eo magistratu ad
custodiam libertatis futurus quam ad curationem ministerii
sui, quamquam postremo annonae quoque leuatae haud
immeritam et gratiam et gloriam tulit. Qui cum multis 9
circa finitimos populos legationibus terra marique nequi-
quam missis, nisi quod ex Etruria haud ita multum fru-

4 an *Ver. PFUpBOHDLA*: ante *M*, cf. 4. 7. 7 *adn.* 5 bello
neque *MP²FUpBOHDLA*: *om. Ver.*: bello q neque *P* 6 Pro-
culo *MPFUpBOA² uel A³* (*Πρόκλος Diod. Sic. 12. 36. 1*): *om. HDLA*
dett. consulibus (*uel coſs*) *MPFUpHA*: *coſſs B*: *coſſ ODL*:
coſ F²: *add. ubi Ver.* 7 afuit *Ver. MPBHDL*: affuit *FUpA*
dett. aliq.: ab fuit *F³*: fuit *O* quo si *Ver. PFUp²BOHDA*: quod
si *MUpL* omnium resisti *Ver. MPFUpBOHDLA dett.*: omnium
sisti *Gron., Madv. Ed. 3*: hominumque sisti *Madv. Emend². p. 115*
seu aduersus *Ver. MPFUpBO* (*ubi seu in fine lineae*) *HDLA*: seu quod
aduersus *malit Walters* 8 plebem *Ver. MPF²UpBOHDLA*:
plebei *F² dett. aliq.* haud aduersante *MF³ in ras. OA*: aut
aduersante *Ver. D*: haut aduersante *D⁴*: ut aduersante *L*: haud
auersante *Up*: haud uersante *P*: haut uersante *B* curationem
MPFUpBOHDLA: curatione *Ver.* annonae quoque *M¹ uel*
M²PFUpBOHDLA: annoae quoq. *Ver.*: quoque annoae *M* et
gratiam *Ver. Vorm. ? MUp*: *om. et PFBOHDLA* 9 ex Etruria
Ver. PFUpOD³A² (*fort. e etruria D⁸*: ex etruria *D¹*): extruria *MBH*:
et exruria *D²L*: et etruria *A*

menti aduectum est, nullum momentum annonae fecisset,
 10 et reuolutus ad dispensationem inopiae, profiteri cogendo
 frumentum et uendere quod usui menstuo superesset, frau-
 dandoque parte diurni cibi seruitia, criminando inde et obi-
 ciendo irae populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret
 11 magis quam leuaret inopiam, multi ex plebe, spe amissa,
 potius quam ut cruciarentur trahendo animam, capitibus
 obuolutis se in Tiberim praecipitauerunt.

13 Tum Sp. Maelius ex equestri ordine, ut illis temporibus
 praediues, rem utilem pessimo exemplo, peiore consilio est
 2 adgressus. Frumento namque ex Etruria priuata pecunia
 per hospitem clientiumque ministeria coempto, quae, credo,
 ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento
 3 fuerat, largitiones frumenti facere instituit; plebemque hoc
 munere delenitam, quacumque incederet, conspectus elatus-
 que supra modum hominis priuati, secum trahere, haud
 4 dubium consulatum fauore ac spe despondentem. Ipse, ut
 est humanus animus insatiabilis eo quod fortuna spondet,
 ad altiora et non concessa tendere et, quoniam consulatus

9 nullum *Ver.*, *Drak.* (qui putasse uidetur hanc lectionem in *H* et *L*
praesto esse): ut nullum *MPFBOHDLA*: ut ullum *Up* 10 profiteri
Vorm.? *MPFBOH*: profi . . . ri *Ver.*: confiteri *DLA*: proficere *Up*
 et uendere *MPFBOHDLA*: ut uenderet *Ver.*: uendere *Up*: ut
 uenderent *Mommsen* usui *Ver.* *MA*² *Ed.* *Ven.* 1495: usu *PFUpB*
OHDLA (cf. 9. 41. 7) parte *HD*^x *A*³ *Edd.* *uet.*: partem *Ver.* *MP*
FUpBODLA seruitia *MPFUpBOHA*² uel *A*³: ser *Ver.*:
 seuitiae *D*? : saeuitia *LA dett. aliq.*: seu uitia *D*³ (an seruitia *D*⁵? cf.
c. 43. 10 *adn.*)

13 1 ex equestri *MP¹FUpBODLA*: ex sequestri *Ver.* *P*: exques-
 tri *H* peiore *Ver.* *M*? *FUpBOD*^x *A*: peiorem *M¹PDL*: peior
 est *H* 2 hospitem *Ver.* *F*³ *Edd.* *uet.*: hostium *MPUpBODLA*:
 quod in *H* cum praecedente per male scripto (p pro p) in postium confla-
 tum est publica cura annonam *MPFUpBOHA*² (sed in *M*
 anonam): publicam curam annona *Ver.*: publicam curam annonam
DLA 3 delenitam *Ver.* *PFBHD*² *L*: delinitam *MF³UpODA*
 incederet *Ver.* *UpOHD*³ *LA*²: incedere et *PFB**D*: inceder *A*.
 incideret *M* elatusque *MPUpBHDLA*²: datusque *F*: relatusque
O: elatumque *A*: inflatusque *Ver.* priuati *M²PFUpBOHDLA*:
 priuatis *Ver.* *M* fauore ac spe despondentem *MPFUpBOH*:
 ei fauore ac spe despondentem *DLA dett. Edd. uet.*: plebeio fauore
 ac sipe despondente *Ver.*

quoque eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare :
 id unum dignum tanto apparatu consiliorum et certamine
 quod ingens exsudandum esset praemium fore. Iam comitia 5
 consularia instabant; quae res eum necdum compositis
 maturisue satis consiliis oppressit. Consul sextum creatus 6
 T. Quinctius Capitolinus, minime opportunus uir nouanti
 res; collega additur ei Agrippa Menenius cui Lanato erat
 cognomen; et L. Minucius praefectus annonae seu refectus 7
 seu, quoad res posceret, in incertum creatus; nihil enim
 constat, nisi in libros linteos utroque anno relatum inter
 magistratus praefecti nomen. Hic Minucius eandem publice 8
 curationem agens quam Maelius priuatim agendam susce-
 perat, cum in utraque domo genus idem hominum uersaretur,
 rem compertam ad senatum defert: tela in domum 9
 Macli conferri, eumque contiones domi habere, ac non dubia
 regni consilia esse. tempus agenda rei nondum stare:
 cetera iam conuenisse: et tribunos mercede emptos ad pro-
 dendam libertatem et partita ducibus multitudinis minis-
 teria esse. serius se paene quam tutum fuerit, ne cuius
 incerti uanique auctor esset, ea deferre. Quae postquam 10

4 patribus *PFUpBOHDLA*: partibus *M*: pa...ib *Ver.*
 certamine *Ver. dett. duo Ed. Frob. 1531*: certaminum *MPFUpBOHD*
LA 5 eum *MFUpBOHD³L*: eu *D*: om. *PA dett. unus, uix*
recte: post compositis *ponit Ver., fort. recte*: post necdum *dett. unus*
 6 Agrippa *Ver. M²PFUpBOHD^xA*: Agrippam *MD*: Agrippae *L*
 Menenius *PFUpBOHDLA* (*cf. Diod. 12. 37. 1*): mallius *Ver. (cf.*
Cassiod. C. I. L. i², p. 109): iamaniliuseneniens *M* 7 seu quoad
F³HA² uel A³ Ald. dett. aliq.: seu seu quod *Ver. M*: seu seu quoad
M¹: seu quod ad *PFBODLA*: seu quod id *D^xUp dett. Edd. uet.*
 8 eandem publice *Florebellus amicus Sigonii (cf. 2. 27. 6)*: eandem
 reip. (*uel reip.*) *i. e. reipublicae PFUpBOHDLA*: eandem reip. (*i. e.*
republicam) M: ead...reip. *Ver.*: *fort. scribendum eandem rem*
publice, deleta uoce curationem, quam tamen non quinis scriba ad-
suisset agendam *Ver. MPFUpBOHDA¹ uel A²*: agenda *LA*
 defert *Ver., Ed. Curionis (cf. §§ 9, 10 et c. 14. 3)*: refert *MPFUpBOHD*
LA 9 Macli scribimus (*cf. Praef. nostram § 30*): maelii (*uel mel-*)
MPFUpBOHDLA: maeuii *Ver., cf. c. 14. 3* contiones *Ver. MPF³*
UpODA: cōtiones (*i. e. contiones) BHL*: coconciones *F?*: coitiones
Gron. (ut 3. 35. 9 et 7. 32. 12), sed hic cf. 2. 28. 3 et tribunos *M*
PFUpBOHDLA: om. et *Ver.* mercede *Ver. PFUpBOHDLA*:
om. M, fort. recte

sunt audita, cum undique primores patrum et prioris anni
 consules increparent quod eas largitiones coetusque plebis
 in priuata domo passi essent fieri, et nouos consules quod
 exspectassent donec a praefecto annonae tanta res ad sena-
 tum deferretur, quae consulem non auctorem solum desidera-
 11 ret sed etiam uindicem, tum Quinctius consules immerito
 increpari ait, qui constricti legibus de prouocatione ad dis-
 soluendum imperium latis, nequaquam tantum uirium in
 magistratu ad eam rem pro atrocitate uindicandam quantum
 animi haberent. opus esse non forti solum uiro sed etiam
 12 libero exsolutoque legum uinculis. itaque se dictatorem
 L. Quinctium dicturum; ibi animum parem tantae potestati
 esse. Adprobantibus cunctis, primo Quinctius abnuere et
 quid sibi uellent rogitare qui se aetate exacta tantae dimi-
 13 cationi obicerent. Dein cum undique plus in illo senili
 animo non consilii modo sed etiam uirtutis esse quam in
 omnibus aliis dicerent laudibusque haud immeritis onerarent,
 14 et consul nihil remitteret, precatus tandem deos immortales
 Cincinnatus ne senectus sua in tam trepidis rebus damno
 dedecoriue rei publicae esset, dictator a consule dicitur.
 Ipse deinde C. Seruilius Ahalam magistrum equitum dicit.

10 audita MPFUpBOHDLA: audique Ver. cum undique
 Alsch. (quem sequitur Madvig in Ed. tertia): et undique MPFUpBOH
 DLA (sed in Metund- sic scriptum est ut ex male scripto cūund- natum
 esse bene possit): et undiquae Ver.: undique Madv. in Ed. altera
 primores Ver. PFUpBOHDLA: minores M (cf. adn. ad an tribunorum
 c. 12. 4 sup.) prioris Ver. MU^pD^xA²: priores PFBOHDLA dett. alig.
 increparent Ver. MPFUpBOHDLA: increpare F² dett. duo, Madv.
 in Ed. altera 11 tum Ver. MPFUpB: tum t̄ (i.e. Titus) HDLA
 dett. Ald.: tunc O consules Ver. PFUpBOHD: consul MA:
 coñs L increpari MPFUpBOHDLA: increparit Ver.
 nequaquam M²PFUpBOHDLA: nequamquam Ver. M uirium
 MPFUpBOHDLA²: uirum Ver.: uirum A 12 dicturum; ibi
 MPFUpBOHDLA: uicturum Ver. primo Quinctius MPFUpB
 OHDLA: Quinctius primo Ver.: malim primo seclusum (Praef. 5 adn.)
 et quid MPFUpBOHDLA: quid Ver. obicerent PFUpBOH
 DLA: obic Ver.: obiecerent M (cf. 1. 41. 1 adn.) 13 consilii
 Ver. F³UpHD³A¹: consilia MPF[?]ODL dett. alig.: csilio B 14 de-
 decoriue MF³ODL: decoriue A: rebus decoriue PF[?]UpB: decoriue
 H: deficit Ver. sed spatii ratio ueram lectionem comprobat Ahalam
 Ver. MU^pHDLA: halam PFO dett. alig.: h'alam F³ cum a suprascr.:
 alã B

Postero die, dispositis praesidiis cum in forum descendisset 14
 conuersaque in eum plebs nouitate rei ac miraculo esset,
 et Maeliani atque ipse dux eorum in se intentam uim tanti
 imperii cernerent, expertes consiliorum regni qui tumultus, 2
 quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem aut Quinc-
 tium post octogesimum annum rectorem rei publicae quae-
 sisset rogarent, missus ab dictatore Seruilius magister 3
 equitum ad Maelium 'Vocat te' inquit, 'dictator'. Cum
 pauidus ille quid uellet quaereret, Seruiliusque causam
 dicendam esse proponeret crimenque a Minucio delatum ad
 senatum diluendum, tunc Maelius recipere se in cateruam 4
 suorum, et primum circumspectans tergiuersari, postremo
 cum apparitor iussu magistri equitum duceret, ereptus a
 circumstantibus fugiensque fidem plebis Romanae implorare,
 et opprimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne 5
 fecisset; orare ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent
 neue ante oculos suos trucidari sinerent. Haec eum uoci 6
 ferantem adsecutus Ahala Seruilius obtruncat; respersusque
 cruore [obtruncati], stipatus caterua patriciorum inuenum,
 dictatori renuntiat uocatum ad eum Maelium, repulso ap-
 paritore concitantem multitudinem, poenam meritam habere.
 Tum dictator 'Macte uirtute' inquit, 'C. Seruili, esto 7
 liberata re publica'.

14 1 ac miraculo $F^2UpOD^2A^3$ (ut secundam lectionem) dett.: defit
 Ver.: ad miraculo MPFBDLA: a miraculo H: adminiculo A^3
 cernerent M^2 uel M^3 PFUpBOHDLA: . . . nerent Ver.: cerneret M
 dett. aliq., optime 3 Maelium Ver. F^2 uel $F^3UpOHD^2A^2$ uel A^3
 (sed in Up et A mel.): maelium MPFBDLA (sed hic meu-)
 Seruiliusque Ver. MP²FUpBOHDLA: Seruilius P proponeret
 MPFUpBOHDLA: proponere Ver. 4 fugiensque MPFUpBOHD
 LA: add. et Ver. implorare et PFUpBHDLA: imploraret Ver.
 MO 5 dicere PFUpBHDLA: diceret Ver. M (uel M^1) O fer-
 rent MPFUpBOHDLA: ferret Ver. neue Ver. MPFUpBO
 DLA: neque H 6 obtruncati MPFUpBOHDLA: om. Ver., recte,
 ut credo meritam MPFUpBOHDLA: merita Ver. (sed praecedit
 poenam) 7 Macte MP¹ uel P²FUpBOHDLA: mactae P: o macte
 Ver.? esto liberata MPFUpBOHDLA (sed in M esto in fine
 lineae): estob liberata Ver., unde esto ob liberatam rempublicam
 Frig.

- 15 Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti ad contionem uocari iussit, et Maelium iure caesum pronuntiauit etiamsi regni crimine insons fuerit, qui uocatus a magistro equitum ad dictatorem non uenisset.
- 2 se ad causam cognoscendam consedissee, qua cognita habiturum fuisse Maelium similem causae fortunam; uim parantem ne iudicio se committeret, ui coercitum esse.
- 3 nec cum eo tamquam cum ciue agendum fuisse, qui natus in libero populo inter iura legesque, ex qua urbe reges exactos sciret eodemque anno sororis filios regis et liberos consulis, liberatoris patriae, propter pactionem indicatam recipiendorum in urbem regum a patre securi esse percussos, ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu atque exulare iussum, in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum, in qua nuper decemuiros bonis, exsilio, capite multatos ob superbiam regiam, in ea Sp. Maelius spem regni conceperit. et quis homo? quamquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere uiam; sed tamen Claudios, Cassios consulatibus, decemuiratibus, suis maiorumque honoribus, splendore familiarum sustulisse animos quo nefas fuerit:
- 5 Sp. Maelium, cui tribunatus plebis magis optandus quam sperandus fuerit, frumentarium diuitem, †bilibris† farris sperasse libertatem se ciuium suorum emissee, ciboque obi-

15 1 multitudinem *Ver. MOHDLA*: add. meritam (ex tertia ante linea repetitum) *PFB*: add. motam *Up* 3 nec cum *Ver. PFUp BHDLA*: ne cum *MO* libero po-] post haec defit *Ver. usque ad c. 16. 7* regis *MPFUpBOHDLA*: om. dett. aliq. indicatam *PFUpBOHDLA*: indictam *M* 5 quo nefas *Vorm. ? MPF? Up BODLA*: quos nefas *H*: quod nefas *F*⁸ 6 bilibris *Vorm. Fragm. Haverk.*: bilibre libris *M*: bilibre libris *M*¹: bilibre *Fragm. Haverk.*²: bilibre *PFUpBHDLA* dett.: bilibrae *O*: malim bilibri uel bilibribus, quoniam nomen 'bilibra' nusquam alibi, quod sciam, comparet neque formae talis ratio probabilis mihi uidetur; aliud enim selibra, aliud adiectiuum 'bilibris' ut trilibris, quadrilibris, quae nisi neutro genere pro substantiuis non solent poni

ciendo ratum uictorem finitimorum omnium populum in seruitutem perlici posse, ut quem senatorem concoquere 7 ciuitas uix posset regem ferret, Romuli conditoris, ab dis orti, recepti ad deos, insignia atque imperium habentem. non pro scelere id magis quam pro monstro habendum, nec satis esse sanguine eius expiatum, nisi tecta parietesque 8 intra quae tantum amentiae conceptum esset dissiparentur bonaque contacta pretiis regni mercandi publicarentur. iu- bere itaque quaestores uendere ea bona atque in publicum redigere.

Domum deinde, ut monumento area esset oppressae 16 nefariae spei, dirui extemplo iussit. Id Aequimaelium appellatum est. L. Minucius †boue aurato† extra portam 2 Trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum Maelianum assibus in modios aestimatum plebi diuisit. Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse 3 a patribus ad plebem, undecimumque tribunum plebis cooptatum seditionem motam ex Maeliana caede sedasse inuenio; ceterum uix credibile est numerum tribunorum patres augeri 4 passos, idque potissimum exemplum a patricio homine introductum, nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse aut certe temptasse. Sed ante omnia refellit falsum imaginis

6 perlici MPFBOLA : pellici UpHD¹ (*in ras.*) 7 concoquere PUpB¹ : conquoquere MO *dett.* : c̄ quoq uere L : cum quo uere DA : cū quo uiuere A² : conquare BH : cooptare F³ *in rasura* ab dis orti (*sed diis ut codd. saepissime et fort. recte; e.g. 4. 30. 11; 4. 46. 4; 6. 27. 5; contra dis 8. 32. 4*) P²UpOD³LA² uel A³ : abdiisorti F : ab dii sorti DA : ab diis sorti MPH : ad diis (*om. orti*) B ad deos PFUpBOHDLA² uel A³ : ad eos MA 8 eius expiatum MOHD LA : eius piatum PFUpB : expiatum *dett. alig.*

16 1 appellatum est PFUpBODLA : appellatum esse M : appella- tum H, *fort. recte* 2 boue aurato PFUpBOHDLA (*cf. 7. 37. 2-3 et Perioch. boue aurata*) : boue aturato M : bene aurato *dett. alig.* : boue aurato et statua Crevier, *fort. recte* : boue et statua aurata *olim ipse sed uetat* 40. 34. 5 (statuamque auratam quae prima omnium in Italia statua aurata est patri Glabrioni posuit); *de re uide sis Mommsen, Röm. Forsch. 2. p. 203 adn. 109* 3 Maeliana H : meliana OD³A : meuiana MFBDL : maeuiana PUp 4 plebem Ed. Frob. 1531 : plebi MPFUpBOHDLA

titulum paucis ante annis lege cautum ne tribunis collegam cooptare liceret.

- 5 Q. Caecilius Q. Iunius Sex. Titinius soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minuci legem et criminari nunc Minucium, nunc Seruiliū apud plebem
6 quæque indignam necem Maeli non destiterant. Peruicerunt igitur ut tribunorum militum potius quam consulum comitia haberentur, haud dubii quin sex locis—tot enim iam creari licebat—et plebeiī aliqui, profitendo se ultores fore
7 Mælianæ caedis, crearentur. Plebs quamquam agitata multis eo anno et uariis motibus erat, nec plures quam tres tribunos consulari potestate creauit et in iis L. Quinctium Cincinnati filium, ex cuius dictaturæ inuidia tumultus
8 quærebatur. Praelatus suffragiis Quinctio Mamercus Aemilius, uir summæ dignitatis; L. Iulium tertium creant.
- 17 In horum magistratu Fidenæ, colonia Romana, ad Lartem
2 Tolumnium [Veientium regem] ac Veientes defecere. Maius additum defectioni scelus: C. Fulcinium, Cloelium Tullum, Sp. Antium, L. Roscium, legatos Romanos, causam noui
3 consilii quærentes, iussu Tolumni interfecerunt. Leuant quidam regis facinus; in tesserarum prospero iactu uocem eius ambiguan, ut occidi iussisse uideretur, a Fidenatibus
4 exceptam causam mortis legatis fuisse,—rem incredibilem, interuentu Fidenatium, nouorum sociorum, consulentium de

5 Caecilius *FUpHDLA*: cecilius *PBO*: celius catilius *M*
6 Peruicerunt *H*: peruicerant *MPFUpBODLA* 7 et uariis motibus] *his uocibus rursus inc. Ver.* 8 Mamercus *P¹UpHLA* (et sic *Diod. Sic.* 12. 38. 1): mammercus *D*: mamercius *MO*: mamer-cui *s P*: mameru *FB*: mamertus *F²*: *M (i. e. Marcus) Ver.*
17 1 Veientium regem *Ver. MPFUpOHDLA*: ueientium regem *B*: seclut *H. J. Mueller* ac Veientes *MPFUpBHDLA*: ac ueientis *O*: *om. Ver.* 2 Fulcinium *Vcr. PFUpBOHDLA* et *Plin.* 34. 6. 23: fulginium *MA²* Cloelium *Ver. PFBOHDLA Plin. l. c.*: cloelium *M*: cloerium *Up* Sp. Antium *M²PFUpBOHDLA* (et sic *Cic. Phil.* 9. 2. 5): es̄pantium *M*: spuantium *Ver.*: Sp. Nautium *Mommsen secutus Plin. l. c., fort. recte* consilii *PFUpBOHDLA*: concilii *M* (sed -c- litteræ suprascriptum *s*; omnia a manu prima scribæ quem *Veterem* nominauit qui nusquam rasuram fecit): defit *Ver.*
3 quidam *MPFUpBOHDLA*: *om. Ver.*

caede ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lus
 anum nec deinde in errorem uersum facinus. Propius 5
 est fidem obstringi Fidenatium populum ne respicere spem
 ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris uoluisse.
 Legatorum qui Fidenis caesi crant statuæ publice in Rostris 6
 positæ sunt.

Cum Veientibus Fidenatibusque, præterquam finitimis
 populis, ab causa etiam tam nefanda bellum exorsis atrox
 dimicatio instabat. Itaque ad curam summae rerum quieta 7
 plebe tribunisque eius, nihil controuersiae fuit quin consules
 crearentur M. Geganius Macerinus tertium et L. Sergius
 Fidenas. A bello credo quod deinde gessit appellatum; hic 8
 enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo
 proelio conflixit, nec incruentam uictoriam rettulit. Maior
 itaque ex ciuibus amissis dolor quam lætitia fuis hostibus
 fuit; et senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mam.
 Aemilium iussit. Is magistrum equitum ex collegio prioris 9
 anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant,
 L. Quinctium Cincinnatum, dignum parente iuuenem, dixit.
 Ad dilectum a consulibus habitum centuriones ueteres belli 10
 periti adiecti et numerus amissorum proxima pugna expletus.

4 ruptura *PFUpBHD^x*: rupturam *MODLA*: ruptur. *Ver.*
 lus *Ver. OHD^x (? D¹)*: elusus *MDLA*: clusus *P²PFUpB*: cl... sus
P spatio trium litterarum uacuo relicto errorem *Ver. MPFUpBO*
HDLA: horrorem *D⁴ dett. aliq.* Si lectio codicum uera est, sic intelli-
 genda est; 'nec credibile est Fidenates facinus secum sic excusare conatos
 esse ut pro errore interpretarentur'. Si quicquam mutandum est nec
 deinde errorem uersum in facinus scribere malim; quod defendi liceat
 si modo in post uersum primo excidisse deinde in margine additum, pos-
 tremo perperam ante errorem restitutum statuas. Hæc si facta sunt,
 quarto nostræ ætatis sæculo iam facta erant 5 populum *Ver. PFUp*
BOHDLA: populorum *M* posset *MPFUpBOHDLA*: possent *Ver.*
 conscientia *Ver. PFUpBOA¹ uel A²*: conscientiam *MHDLA*
 6 nefanda *M²PFUpBOHD³A²*: nefandis *Ver.*: nefandas *M* (conflatus
 duobus lectionibus): nefandum *DLA* 8 appellatum *Ver. Vorm.*
MPFUpBOHDLA: appellatus *F³D³ Edd. uet.* Mamercum *MP*
FUpBHDLA: mamercium *O*: m. (i. e. Marcum) *Ver.* 9 fuerant
MPFUpBOHDLA: fuerunt *Ver.*

Legatos <T.> Quinctium Capitolinum et M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iussit. Cum potestas maior tum uir quoque potestati par hostes ex agro Romano trans Anienem submouere; collesque inter Fidenas atque Anienem ceperunt referentes castra, nec ante in campos degressi sunt quam legiones Faliscorum auxilio uenerunt. Tum demum castra Etruscorum pro moenibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat uallo interposito. Postero die in aciem eduxit.

18 Inter hostes uariae fuere sententiae. Faliscus procul ab domo militiam aegre patiens satisque fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatique plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quamquam suorum magis placebant consilia, ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quod detractasset pugnam hostis, animi accessere; posteroque die iam militibus castra urbemque se oppugnatuos frementibus

10 T. Quinctium *H. J. Mueller*: quinctium *L*: quintium *Ver.*: quintum *MPFUpBOHDA* 11 submouere . . . atque Anienem *om. H* collesque *PFUpBODLA* (*sed in F post q' (= que) aliquid erasum*): collegesque *M*: colles quos *Ver.*: *fort. submouere in colles quos . . . ceperant scribendum* ceperunt *MPFUpOLA* (*sed in M littera -u- formae insolitae est uideturque descripta esse posse ex α 'a aperto'*): coeperunt *HD et sic (ut uidetur) uoluit B (ubi cēp-)*: ceperant *Ver. (uide adn. superiorem)* degressi *Sigon.*: digressi *Ver. MPFUpBOHDLA*

Faliscorum auxilio *Kiehl*: Faliscorum auxiliorum *Ver.*: auxilio Faliscorum *MPFUpBOHDLA*: auxilio post uenerunt ponere uoluerat *Gul. Cuperus*: malim ipse auxilio deletum 12 qua sequi munimento poterat *Ver. MPFUpBOHDLA* (*i. e. castrorum suorum frontem fronti hostium oppositam atque quod uocant parallelam constituit, ab amnibus utrinque finitam*): qua assequi munimento poterat *Madv.*: quae saepiri munimento poterant *Drechsler*: qua exsequi munimenta poterat *Karsten* uallo *Ver. PFUpBOHDLA*: nullo *M* interposito *MPFUpBOHDLA*: interposito in *Ver.*

18 2 Tolumnius] post haec defit *Ver. usque ad c. 21. 3* magis *PFUpBOHDLA*: agi *M* placebant *MOHDLA*: *om. PFB*: post consilia ponit *Up* non *MPFUpBOHDLA*: *om. dett.* 3 detractasset *PFUpB dett.*: detract- *MF³OHDLA*, *sed uide sis 2. 43. 3 adn.*

ni copia pugnae fiat, utrimque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, 4 qui inter dimicationem castra Romana adgrederentur post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus ut dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medii Fidenates essent. Dictator dextro cornu 5 aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quinctius intulit signa; ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium et quies 6 fuit, nec Etruscis nisi cogerentur pugnam inituris et dictatore arcem Romanam respectante, ut ex <ea ab> auguribus, simul aues rite admisissent, ex composito tolleretur signum. Quod 7 simul [ubi] conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit; secuta peditum acies ingenti ui conflixit. Nulla parte legiones Etruscae sustinuerunt impetum Romanorum; 8 eques maxime resistebat, equitumque longe fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis trahebat certamen.

Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius 19 Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac uiribus par memorque generis, quod amplissimum acceptum maius auctiusque reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumni, 2 quacumque se intendisset, trepidantes Romanas uideret turmas insignemque eum regio habitu uolitantem tota acie cognosset, 'Hicine est' inquit, 'ruptor foederis humani 3

6 ex ea ab auguribus *Alschevski*: ab auguribus *Ed. Frob.* 1531: ex auguribus *PFUpBOHDLA* (*uix recte*): ex auribus *M* admisissent *Ed. Frob.* 1531 (*cf. e. g. i. 36. 6*): admissae essent *MPFUpBOHDLA* (*sed in PB -sse*): admissi essent *dett. unus* (*Lovel. 5*) 7 simul ubi *Vorm. MPFUpBOHDLA*: *om.* simul *dett. unus* (*Lovel. 4*): *om.* ubi *dett. unus* ('*cod. Helmaestad.*') *Iac. Gron., recte* emisit *MPFUpBOHDLA*: mittit *dett. aliq.*

19 1 equites *MPFUpBDLA*: eques *H*: milites *O* 2 uideret *F³D³A dett. aliq.*: uidet *MPUpBOHDL* (*sed in P fort. ex uidit a P¹ correctum*): quid *F* habuerit discerni nequit uolitantem *M²UpOH D³A*: uolitante *MPFBDL* cognosset *MPF³UpBOL*: cognoscet *F²H dett. unus*: cognouisset *DA*: cognosceret *dett. duo*

uiolatorque gentium iuris? Iam ego hanc mactatam uicti-
mam, si modo sancti quicquam in terris esse di uolunt,
4 legatorum manibus dabo'. Calcaribus subditis infesta
cuspide in unum fertur hostem; quem cum ictum equo
deiecisset, confestim et ipse hasta innixus se in pedes ex-
5 cepit. Adsurgentem ibi regem umbone resupinat, repeti-
tumque saepius cuspide ad terram adfixit. Tum exsanguis
detracta spolia caputque abscisum uictor spiculo gerens
terrore caesi regis hostes fundit. Ita equitum quoque fusa
6 acies, quae una fecerat anceps certamen. Dictator legioni-
bus fugatis instat et ad castra compulsos caedit. Fidenatium
plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tiberim
cum equitatu transuectus ex agro Veientano ingentem
7 detulit praedam ad urbem. Inter proelium et ad castra
Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolum-
8 nio, ut ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibul-
lanus corona primum uallum defendit; intentos deinde hostes
in uallum, egressus dextra principali cum triariis, repente
inuadit. Quo pauore iniecto caedes minor, quia pauciores
erant, fuga non minus trepida quam in acie fuit.

20 Omnibus locis re bene gesta, dictator senatus consulto ius-
2 suque populi triumphans in urbem rediit. Longe maximum
triumphi spectaculum fuit Cossus, spolia opima regis inter-
fecti gerens; in eum milites carmina incondita aequantes
3 eum Romulo canere. Spolia in aede Iouis Feretri prope
Romuli spolia quae, prima opima appellata, sola ea tempe-
state erant, cum sollemni dedicatione dono fixit; auerterat-
que in se a curru dictatoris ciuium ora et celebritatis eius

5 fundit *PFUpBOHD³L*: fudit *MDA dett.*: perfudit *Madv. Emend.*²
115 6 plurimi *M¹PFUpBOHD³A²*: plurimo *M*: plurima *DLA*
7-8 missam. Fabius *Vorm. MPF³OHDLA*: misã fabius *B*: missam.
*m. fabius Vorm.*² *Up fort. recte, cf. c. 17. 10* 8 principali *MPFUp*
BOHDLA et (ut secundam lectionem) *Vorm.^x*: principia *Vorm.^x* (in
contextu)

20 2 eum Romulo *MPFUpBOHDLA*: cum Romulo *dett. aliq.*
(non *M*) 3 in aede *PFUpBOHDLA*: inde *M* quae prima
Vorm. MPFUpBO (sed que) *HD⁴A²*: prima *DLA dett.* auerterat-
que *PFBHDLA*: aduerteratque *M*: auertitque *Up* celebritatis

dici fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream, 4
libram pondo, ex publica pecunia populi iussu in Capitolio
Ioui donum posuit.

Omnes ante me auctores secutus, A. Cornelium Cossum 5
tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretri templo
intulisse exposui; ceterum, praeterquam quod ea rite opima 6
spolia habentur, quae dux duci detraxit nec ducem nouimus
nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spoliis inscrip-
tus illos meque arguit consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego 7
cum Augustum Caesarem, templorum omnium conditorem
aut restitutorem, ingressum aedem Feretri Iouis quam ue-
tustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum
legisse audissem, prope sacrilegium ratus sum Cosso spolio-
rum suorum Caesarem, ipsius templi auctorem, subtrahere
testem. Qui si ea in re sit error quod tam ueteres annales 8
quodque magistratuum libri, quos linteos in aede repositos
Monetae Macer Licinius citat identidem auctores, septimo
post demum anno cum T. Quinctio Poeno A. Cornelium

OHD³ dett. aliq. : celebritati MDLA dett. : celebritate PFUpB

4 libram Gron., UpO? : libra MIFBHDLA : librae A² dett. 5 ante

me MPFUpBODLA : ante H 7 Quod ad structuram August-

tum . . . se . . . legisse audissem attinet cf. I. 23. 7, Plin. Ep. 7. 24. 5
et consule sis Madv. Emend.² p. 116 n. aut restitutorem PFUp

BOHDLA : ac restitutorem M dilapsam MPFUpBOHA² uel

A³ : delapsam DLA dett. Cosso dett. aliq. (Palat. tres) : Cossum

MPFUpBOHDLA, mira concordia et sic Edd. uet. et Ald. sed post

Caesarem addunt -que (exc. Ed. Rom. 1470 qui Cossum . . . Caesarem
praebet) 8 Qui si MPFUpBOHDLA, rectissime (cf. e. g. 4. 61. 11 ;

9. 15. 10 ; 27. 47. 4 quibus in locis omnibus error significat 'dubium',
'discrepantia') : quis Gron. ; plura in Class. Quarterly, v (1911), p. 8

reperies libri quos MP²FUpBOHDLA : libris quos P : libri

librique quos Mommsen : libri quosque Lachmann, ambo c. 7. 10-12

respicientes repositos MPFBHDLA : reposito O : deposito Up

Monetae Up : Monetaeam MPFBHDLA septimo MPFUpBO

HDLA : nono dett. duo Sigon. : decimo Glareanus : 'Luius decimo

scribere debuit' Madv. : si quid mutandum sit malimus undecimo (XI,
quod una hasta propius quam X ad VII accedit) ; uide sis c. 30. 4 adn.

Poenno MPFUpBOHDLA (et in c. 26. 2 Ver.), cf. 6. 42. 5 adn. et
insec. citatas a Momms Cod. Veron. Apogr. p. 197 et Πολύος in Fastis
Hydat. et Chron. Paschal. (C. I. L. i², p. 110) : Penno Sigonius, nullam
diserte auctoritatem adlegans

Cossum consulem habeant, existimatio communis omnibus
 9 est. Nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum
 annum transferri posset, quod imbellem triennium ferme
 pestilentia inopiaque frugum circa A. Cornelium consu-
 lem fuit, adeo ut quidam annales uelut funesti nihil praeter
 10 nomina consulum suggerant. Tertius ab consulatu Cossi
 annus tribunum eum militum consulari potestate habet,
 eodem anno magistrum equitum; quo in imperio alteram
 11 insignem edidit pugnam equestrem. Ea libera coniectura est.
 Sed, ut ego arbitror, uana uersare in omnes opiniones licet,
 cum auctor pugnae, recentibus spoliis in sacra sede positis,
 Iouem prope ipsum, cui uota erant, Romulumque intuens,
 haud spernendos falsi tituli testes, se A. Cornelium Cossum
 consulem scripserit.

- 21 M. Cornelio Maluginense L. Papirio Crasso consulibus
 exercitus in agrum Veientem ac Faliscum ducti. Praedae
 2 abactae hominum pecorumque; hostis in agris nusquam
 inuentus neque pugnandi copia facta; urbes tamen non
 3 oppugnatae quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones
 domi quaesitae sunt, nec motae tamen, ab Sp. Maelio tribuno
 plebis, qui fauore nominis moturum se aliquid ratus et
 Minucio diem dixerat et rogationem de publicandis bonis
 4 Seruili Ahalae tulerat, falsis criminibus a Minucio circum-
 uentum Maelium arguens, Seruilio caedem ciuis indemnati
 obiciens; quae uaniora ad populum ipso auctore fuere.
 5 Ceterum magis uis morbi ingrauescens curae erat terroresque

9 posset *PFUpBOHDLA*, recte (nam non minus ex fuit pendet, quam accedit; cf. 3. 37. 2 adu.): posse *M*: possit *dett.* unus (Lovel. 2) circa A. *UpL Ed. Frob.* 1531: circa *m̄* (i. e. Marcum) *MPFUp¹HDA*: circa *m* B: circa marcium O: circa quo *m̄ Up²* Cornelium consulem *MP F²OHDLA*: corneliū cōñs B: corneliu cons F: Cornelius consul *Up*

11 uana uersare in *MPUpOHDLA*: una uersare in *FB*: uana; auersari enim *Wagner et Madv.* testes se *MHDLA*: testes ese O: testes *PFUpB*

21 1 Maluginense *MPFUpBOHD²LA*: maluginem se *D*: maluginensi *dett. aliq.* 2 quia *PFUpBOHDLA*: qua *M* 3 motae *MUp* et (ut secundam lectionem) *H*: mota *PFBOH* (in contextu) *DLA* -gationem de publicandis] his uocibus rursus inc. Ver. 5 Ceterum *MPFUpBOHDLA*: cetera Ver.

ac prodigia, maxime quod crebris motibus terrae ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaque a populo duumuiris praeceuntibus est facta.

Pestilentior inde annus C. Iulio iterum et L. Verginio 6 consulibus tantum metus <et> uastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modo praedandi causa quisquam ex agro Romano exiret bellue inferendi memoria patribus aut plebi 7 esset, sed ultro Fidenates, qui se primo aut montibus aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. Deinde Veientium exercitu accito—nam Falisci 8 perpelli ad instaurandum bellum neque clade Romanorum neque sociorum precibus potuere—duo populi transiere Anienem atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaque non in agris magis quam in urbe est. 9 Iulius consul in aggere murisque explicat copias, a Verginio senatus in aede Quirini consulitur. Dictatorem dici Q. Ser- 10 uilium placet, cui Prisco alii, alii Structo fuisse cognomen tradunt. Verginius dum collegam consuleret moratus, per-

5 duumuiris *MPFUpBOHDLA* (ut saepe, e. g. 4. 25. 3; 5. 13. 5; 10. 8. 3): duouiris *Ver.* 6 metus et uastitatis *scripsimus*: metum uastitatis *Ver.* *MPFUpBODLA*: metum uastitatis *H*: uastitatis *Tan.* *Faber* in urbe *MPFUpBOHDLA*: in urbem *Ver.* ex agro] his uocibus desinit pag. 8 Quaternionis decimi codicis *F.* Proxima pagina (fol. 77) inc. uocibus ad uociferationem c. 50. 4 neque in hoc codice usquam suppletur haec lacuna. In *B* eadem ad amussim lacuna, in media linea, nulla nota. Hinc usque ad c. 50. 4 codex *R* in omnibus locis a *Waltersio* comparatus est; et citabitur ubicumque ab *L* differt Romano exiret *Ver.* *A*: Romano non exiret *MPUpOHDLA*² uel *A*³: in *D* non substrinxit aliquis sed lineolam rursus aliquis deleuit exiret] hac uoce desinit codicis *M* Quaternio undecimus a scriba antiquiore (quem *Veterem appello*) exceptis decem ultimis lineis scriptus; decima ante ultimam linea incipit rursus scriba *Leo Diac(onus)* de quo uide *Praef. nostram* § 9 7 aut montibus *Ver.*: aut oppido aut montibus *MPUpOHA*: aut opido aut montibus *DL*: scil. glossema ad aut muris adscriptum in textum *Nicomacheum* inrepsit descenderent *Ver.* *M²PUpOHD*³: descenderunt *M*: descenderant *DLA* 10 Q. Seruilius *Up Ed. Par.* 1510 *Sigon.* ex c. 26. 7 et c. 46. 4 et *Fast. Cap.* (cf. *C. I. L.* i², p. 17): a, seruilius *Ver.* *M*¹ uel *M²POHDLA*: a. seruilius *M* cui Prisco *Ver.*: cuique prisco *MPUpOHDLA* alii alii *PUpO*: alii aliis *Ver.*: alii a *M*: alii *HDLA* (uix recte) Structo *MPUpOHDL*: instructo *A*: instru... *Ver.*

mittente eo nocte dictatorem dixit; is sibi magistrum equitum Postumum Aebutium Heluam dicit.

- 22 Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. Quibuscumque vires suppetebant ad arma ferenda praesto fuere. Signa ex aerario prompta feruntur ad dictatorem. Quae cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. Eo dictator agmine infesto subit; nec procul Nomento signis conlatis fudit Etruscas legiones. Compulit inde in urbem Fidenas ualloque circumdedit; sed neque scalis capi poterat urbs alta et munita neque in obsidione uis ulla erat, quia frumentum non necessitati modo satis, sed copiae quoque abunde ex ante conuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter cogendique ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis ab auersa parte urbis, maxime neglecta quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. Ipse diuersissimis locis subeundo ad moenia quadrifariam diuiso exercitu qui alii aliis succederent ad pugnam, continenti die ac nocte proelio ab sensu operis hostes auertebat, donec perfosso [a castris] monte erecta in arcem uia est, intentisque Etruscis ad uanas a certo periculo minas clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit.

10 dixit is *M³PUpOHDLA*: dixistis *Ver. M* Postumum *Sigonius*
uide c. 11. 1 *sup.*: postumium *Ver. MPUpOHDLA* Heluam *A²*
marg. Ed. Frob. 1535: heluam heluium *M*: heluium *Ver. PUpOHDLA*:
mire uariant dett. (Helluium, Elutium, Helinum, Helimum, Helium)

22 2 subit *MPUpOHDLA*: subiit *Ver.*, sed cf. 1. 27. 4-7 et 10. et
1. 3. 3 *cum adn.* Nomento *D dett. alig. Ed. Ven. 1470, Ald.*:
momento *Ver. MPUpOHLA*: munimento, monimento *dett. alig.*

3 non necessitati *MUp²OHDLA* et sic postulat spatii ratio in *Ver.*:
necessitati *PUp* (scil. n ante n- omissum) ex ante *Ver. OHA²*
uel *A³ marg.* (ut secundam lectionem): ex anie *M*: ex ane *P*: ex

aniene *UpA²*: exacte *RDA*: exaete *L* 4 auersa *Edd uet.*:
aduersa *Ver. MPUpOHDLA* parte *Ver. M²PUpOHDLA*:
parte parte *M* urbis *MPUpOHDLA*: er *Ver.*, quinque

litterarum spatium ad initium lineae pessum dato; sed in quinto loco
superesse uidetur lineola curua quae dextra pars superior P litterae fuisse
potest; fuit fort. insuper uel semper 6 a castris *M¹ uel M²PUp*
OHRDA et sic postulat spatii ratio in *Ver.* (a mo . . .):

a castris a *M*: om. *L*, optime, et seclusi supra *Ver. MPUpOH*:
super *DLA*

Eo anno C. Furius Paculus et M. Geganius Macerinus 7
censores uillam publicam in campo Martio probauerunt,
ibique primum census populi est actus.

Eosdem consules insequenti anno refectos, Iulium tertium, 23
Verginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio : Valerius
Antias et Q. Tubero M. Manlium et Q. Sulpicium consules
in eum annum edunt. Ceterum in tam discrepanti editione 2
et Tubero et Macer libros linteos auctores profitentur ;
neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum a scriptori-
bus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi 3
linteos placet : Tubero incertus ueri est. Sit inter cetera
uetustate cooperta hoc quoque in incerto positum.

Trepidatum in Etruria est post Fidenas captas, non 4
Veientibus solum exterritis metu similis excidii, sed etiam
Faliscis memoria initi primo cum iis belli, quamquam rebel-
lantibus non adfuerant. Igitur cum duae ciuitates legatis 5
circa duodecim populos missis impetrassent ut ad Voltumnae
fanum indiceretur omni Etruriae concilium, uelut magno
inde tumultu imminente, senatus Mam. Aemilium dictatorem
iterum dici iussit. Ab eo A. Postumius Tubertus magister 6
equitum est dictus ; bellumque tanto maiore quam proximo

7 Paculus scripsi (cf. 4. 12. 1 et 52. 1 adn.) : Pacilus Sigon. : p. acilius
MPUpOHD¹ uel DLA³ : pacilius D? A? : defit Ver.

23 1 Macrum Licinium MPUpOHDLA : Licinium Macrum Ver.
Antias et MUpr²D : ancias et POA : anciasset L : antiasset HR : an-
tiasset Ver., linea litteris turgida, animo acquissimo Q. Tubero Ver.
UpOD³A : q̄. itubero H : q̄. tuuero PL (ubi q̄. tuū) et M (ubi q̄. tuuō) :
q̄. tū uero D? Manlium Ver. : mallium Up : manilium MPOHL :
mamiliū A : manniliū D 2 Ceterum . . . profitentur om. O
add. O¹ marg. discrepanti PUpO¹ : discrepantis Ver. (ubi -s ex -tam
dis-repetitum) : discrepante MHDLA 3 placet Muretus : placet et
MPUpOHDLA : placuit Ver. Sit inter Muretus : . . t inter Ver. :
set inter A : sed inter MPUpOHDL (sed in D littera -d plenore calanio
scribitur, haesitationis signum, cf. 1. 41. 4 adn.) cooperta Mom-
sen : conperta Ver. M : inconperta M¹ : incomperta PUpOHDLA
in incerto PUpOHDLA : incerto M : defit Ver. 6 A. Postumius
Ver. (ubi praen. Aul. .) : Aurelius Postumius MPUpOHDLA
Tubertus Ver., Ed. Frob. 1531 : tubero M¹ uel M²PUpOD⁴A³ uel A² :
tuberos M : tuber HDLA proximo Ver. MPUpOHDLA (sed in
Ver. -umo) : proxime Gron., sed cf. locum quem ipse citabat emendabat-
que 35. 21. 5 ; mutuo sese hi et illi tutantur codices

conatu apparatus est quanto plus erat ab omni Etruria periculi quam ab duobus populis fuerat.

- 24 Ea res aliquanto exspectatione omnium tranquillior fuit.
 2 Itaque cum renuntiatum a mercatoribus esset negata Veientibus auxilia, iussosque suo consilio bellum initum suis uiribus exsequi nec aduersarum rerum quaerere socios, cum
 3 quibus spem intègram communicati non sint, tum dictator, ne nequiquam creatus esset, materia quaerendae bello gloriae adempta, in pace aliquid operis edere quod monumentum esset dictaturae cupiens, censuram minuere parat, seu nimiam potestatem ratus seu non tam magnitudine honoris
 4 quam diuturnitate offensus. Contione itaque aduocata, rem publicam foris gerendam ait tutaque omnia praestanda deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani consulturum. maximam autem eius custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent et temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non
 5 posset. alios magistratus annuos esse, quinquennalem censuram; graue esse iisdem per tot annos magna parte uitae obnoxios uiuere. se legem laturum ne plus quam annua ac
 6 semestris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit et 'Vt re ipsa' inquit, 'sciatis, Quirites,

6 ab duobus *MHD*: a duobus *LA*: da duobus *P?*: de duobus *P¹* uel *P²UpO*: *defit Ver.*

24 2 iussosque *Ver. MPUpODLA*: iussoque *H* communicati non sint *Ver. MPUpOD³A* (*uide sis Neue-Wagener, Lat. Wortform.* iii, p. 32): communicanti non sint *DLH*: communicari non sinit *Iac. Gron.* 3 ne nequiquam *PUpOHA²*: ne quiquam *Ver. M*: ne nequam *DL¹A*: ne nequicquam *D⁴* diuturnitate *MPUpOA²*: diuturnitatis *HDLA*: in *Ver. deest uocis finis* 4 gerendam *PUpO HDLA*: . . . endam *Ver.*: generendam *M* (*cf.* 4. 7. 7 *adu.*) non posset *MOHRDL¹A*: non *Ver.*: non esset *PUp*: posset *L* 5 graue esse *D?* *dett. unus* (*Portug.*): grauem esse *MPUpOHD¹* uel *DLA*: *defit Ver.* magna parte *Ver. MPUpOHDLA* (*scil. ob largam censurae potestatem*): magnam partem *Madu.*, *sed uide sis Class. Quarterly*, v (1911), p. 8 obnoxios *PUpOHDLA*: . . . xios *Ver.*: obnoxios *M* 6 ingenti populi *MPUpOHDLA* • populi ingenti *Ver.*

quam mihi diuturna non placeant imperia, dictatura me abdicō'. Deposito suo magistratu, imposito fine alteri, cum 7 gratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Censores aegre passi Mamercum quod magistratum populi Romani minuisset tribu mouerunt octuplicatoque censu aerarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse 8 ferunt, causam potius ignominiae intuentem quam ignominiam; primores patrum, quamquam deminutum censurae ius noluissent, exemplo acerbitatis censoriae offensos, quippe cum se quisque diutius ac saepius subiectum censoribus fore cerneret quam censuram gesturum: populi certe tanta in- 9 dignatio coorta dicitur ut uis a censoribus nullius auctoritate praeterquam ipsius Mamerci deterreri quiuerit.

Tribuni plebi adsiduis contentionibus prohibendo con- 25 sularia comitia cum res prope ad interregnum perducta esset, euicere tandem ut tribuni militum consulari potestate crearentur. Victoriae praemium quod petebatur ut plebeius 2 crearetur nullum fuit: omnes patricii creati sunt, M. Fabius

6 quam mihi *MPUpOLA*: quam michi *HD* (*ut saepe*): mihi *Ver.* placeant *PUpOHDLA*: placere *Ver.*: placeant re *M* (*ex duobus lectt. conflatum*) 7 magistratu, imposito *Ver.* (*sed in p.*): inter haec add. modo aliorum magistratui *MPUpOHDLA* dett. (*sed in Up ubi positum sit glossema ex Häggströmii indiciis iudicare non licet*): tutatur *E. Harrison* (*per litteras*) fine alteri *Ver.* *MPUpOHDLA*: om. dett. aliq. probante *Harrison*: omittibat modo aliorum *Gron.* (*et mutatum ordinem* fine imposito alteri praebet dett. unus *Lov.* 4): in *P* fine alteri inter puncta stat, sed et ante modo similiter interpunctum est 8 ignominiae *Ver.* *PUpOHD^xA*: ignominicem *DL*: ignote *M*: recte indagatus est *Als.*, alteram lectionem notae, et sane minime refert utrum notae pro uera lectione, ignominiae pro glossemate accipias an contrarie censurae ius *Ver.* *PUpOHRD³A²*: censura eius *MHDA* (*neque quicquam uetat sic legi Ver.*): censuram eius *L*

25 1 contentionibus *Ver.*: contionibus *MPUpOHDLA*, cf. c. 6. 11 2 nullum *A²* uel *A³* (*ut secundam lectionem*) *Ed. Par.* 1510: nullus *M* (*uide inf.*) *PUpOHDLA*? (*in A nll's*) 'antiqua lectio' *Rhenan.*: nullus dett. unus (*Lovel.* 1): nulli dett. alius (*Portug.*): nullius *Drak.*; in *M* litterae -ullus, quamuis certe a pr. manu, omnia extra lineam adduntur unde suspicor n̄ i. e. non legendum esse. In *Ver.* lacuna inter crea- et fuit 11 litteras (-retur nullum) capere potest, si linea 20 litteras habuit; sic tamen et haec linea et sequens (21 litterarum) solitum modum 18 litterarum ambae excedant

3 Vibulanus M. Folius L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo
 anno aliarum rerum otium praebuit. Aedis Apollini pro
 ualetudine populi uota est. Multa duumuii ex libris placan-
 dae deum irae auertendaeque a populo pestis causa fecere ;
 4 magna tamen clades in urbe agrisque promiscua hominum
 pecorumque perniciē accepta. Famem quoque ex pestilentia
 morbo implicitis cultoribus agrorum timentes in Etruriam
 Pomptinumque agrum et Cumas, postremo in Siciliam
 5 quoque frumenti causa misere. Consularium comitiorum
 nulla mentio habita est ; tribuni militum consulari potestate
 omnes patricii creati sunt, L. Pinarius Mamercus L. Furius
 6 Medullinus Sp. Postumius Albus. Eo anno uis morbi
 leuata neque a penuria frumenti, quia ante prouisum erat,
 7 periculum fuit. Consilia ad mouenda bella in Volscorum
 Aequorumque conciliis et in Etruria ad fanum Voltumnae
 8 agitata. Ibi prolatae in annum res decretoque cautum ne quod
 ante concilium fieret, nequiquam Veiente populo querente
 eandem qua Fidenae deletae sint imminere Veis fortunam.

2 Folius *Ver.* MPU^oOHDLA : Foslius *Sigon. ex Fast. Cap. 318 a C. n.* (C. I. L. i², p. 130, quo anno Follius *Liv. 9. 20. 1 ubi cf. adn.*). Procul dubio hic homo ipse se Foslium appellabat ; sed non ubique antiquiorem nominum formam usurpat Linius ; cf. *adn. ad 1. 24. 6 ; 3. 4. 1 ; 4. 7. 10 et formas (e.g.) Valerius, Vecturia (2. 40) quas constanter secundum sermonem aetatis suae scripsit* 3 Aedis *Ver.* MPDLA : aedes Up^oOHDL¹A² uel A³ (cf. 2. 21. 2 *adn.*) Apollini POHDL : Appollini A : Apollinis *Ver.* : Apolloni Up : Appolloni M duumuii MU^oOHDLA : dumuii *Ver.* P a populo *Ver.* PU^oOHDA : populo M : populi L pestis *Ver.* PU^oOHDLA : pertis M (non partis) 4 promiscua *Gron.* : promiscuae *Ver.* POHR : promiscue MP²UpDLA perniciē P²UpORA *Edd. uet.* : perniciāe *Ver.* PHL : pernitiae D : primitiae M ; unde apparet pernitiae in Mediceo archetypo fuisse, num recte ? quoque ex pestilentia morbo implicitis (sed implic-) *Ver.* : om. MPU^oOHDLA *dett. Edd. uet.* ; —scil. interciderant duae lineae archetypi Nicomachiani ; senserat lacunam unus *Gron. qui pro cultoribus coniecerat incultu (cf. c. 52. 4)* 5 Mamercus *Ver.* MPU^oOHDLA : Mamercinus *Iac. Gron. ex Chronogr. 354 A. D. (uide C. I. L. i², p. 110), Pighium secutus* Medullinus *Ver.* PU^oOHDLA (et sic *Chronogr. ut supra*) : Medullus M 7 ad mouenda bella *Ver.* POHDLA : ad bella mouenda Up : admonenda bella M : de mouendo bello *Madv. uix necessario* 8 deletae (uel -te) *Ver.* MPU^oOD^xA : delectae (uel -te) HDL

Interim Romae principes plebis, iam diu nequiquam im- 9
minentes spei maioris honoris, dum foris otium esset, coetus
indicere in domos tribunorum plebis; ibi secreta consilia 10
agitare; queri se a plebe adeo spretos, ut cum per tot annos
tribuni militum consulari potestate creentur, nulli unquam
plebeio ad eum honorem aditus fuerit. multum prouidisse 11
suos maiores qui cauerint ne cui patricio plebeii magistratus
paterent; aut patricos habendos fuisse tribunos plebi;
adeo se suis etiam sordere nec a plebe minus quam a
patribus contemni. Alii purgare plebem, culpam in patres 12
uertere: eorum ambitione artibusque fieri ut obsaeptum
plebi sit ad honorem iter; si plebi respirare ab eorum mixtis
precibus minisque liceat, memorem eam suorum inituram
suffragia esse et parto auxilio imperium quoque adscituram.

Placet tollendae ambitionis causa tribunos legem promul- 13
gare ne cui album in uestimentum addere petitionis causa li-
ceret. Parua nunc res et uix serio agenda uideri possit, quae
tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit. Vicere 14
tamen tribuni ut legem perferrent; apparebatque inirritatis
animis plebem ad suos studia inclinaturam. Quae ne libera
essent, senatus consultum factum est ut consularia comitia
haberentur.

Tumultus causa fuit, quem ab Aequis et Volscis Latini 26
atque Hernici nuntiant. T. Quinctius L. f. Cincinnatus 2

9 nequiquam *MPUpOHDLA*: nec quicquam *Ver. D²* 11 ne cui
MPUpOA²: ne sui *DLA*: nec suo *H*: *deficit Ver.* quam a *MP*
UpOHDLA: quam *Ver.* 12 liceat *Ver. PUpOHDLA*: licet *M*
adscituram *Ver. MP¹UpOHDLA* (*sed in O asse-*): adscieturam *P*:
adsunturam *M¹ uel M²* 13 petitionis *MPUpOHLA*: peticio-
nis *D*: petitionis *R*: ptionis *Ver.* causa liceret *Ver. O*: liceret
causa *Vorm. MPUpHDLA*, num recte? *An fort. totum illud* petitionis
causa *delendum ut ex* ambitionis causa *supra petitum?* ac plebem
Ver. MPUpOHDA: *om. L* 14 ut legem *Ver. MPUpOHA²*:
legem *DLA* inirritatis animis *MPUpOHDLA* (*sed irr in OD*):
tiratis studiis *Ver.* inclinaturam. Quae ne *MPUpOHDLA*: inclina-
cumque nec *Ver.?* senatus consultum (*i. e. s. c. m.*) *MH*: senatus
os . . m (*i. e. cōs tum*) *Ver.*: *s. c. O*: *s. c. A*: *s. m. c. PDL*: sic *Up*
26 1 causa fuit *MPUpOHDLA*: causae fuerunt *Ver.* 2 L. f.
MPUpOHDLA: T. filius *Ver.*

—eidem et Poeno cognomen additur—et Cn. Iulius Mento
 3 consules facti; nec ultra terror belli est dilatus. Lege sa-
 crata, quae maxima apud eos uis cogendae militiae erat, di-
 lectu habito, utrimque ualidi exercitus profecti in Algidum
 4 conuenere, ibique seorsum Aequi, seorsum Volsci castra
 communiuere, intentiorque quam unquam ante muniendi
 exercendique militem cura ducibus erat. Eo plus nuntii
 5 terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit,
 quia etsi saepe uicti populi maiore tamen conatu quam alias
 unquam rebellarant; et aliquantum Romanae iuuentutis
 6 morbo absumptum erat. Ante omnia prauitas consulum
 discordiaque inter ipsos et certamina in consiliis omnibus
 terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in
 Algido auctores sint eamque causam dictatoris creandi
 7 fuisse. Illud satis constat ad alia discordes in uno aduer-
 sus patrum uoluntatem consensisse ne dicerent dictatorem,
 donec cum alia aliis terribiliora adferrentur nec in auctori-
 tate senatus consules essent, Q. Seruilius Priscus, summis
 8 honoribus egregie usus, ‘Vos’ inquit, ‘tribuni plebis,
 quoniam ad extrema uentum est, senatus appellat ut in
 tanto discrimine rei publicae dictatorem dicere consules
 9 pro potestate uestra cogatis.’ Qua uoce audita occasionem
 oblatam rati tribuni augendae potestatis secedunt proque

2 Poeno *Ver. MPUpOH*: paeno *DL*: peno *A*: Penno *Sigonius sed uide adn. ad c. 20. 8* et Cn. *dett.*: et gneus *M²PUpO¹HDLA*:

g. nus *M*: et gneneus *O*: et genucius *en Ver. (qui in seq. om. Mento)*: et C. *Sigon. ex Diodor. 12. 38. 1, negans alibi praen. Cn. in Iulia gente reperiri (cf. c. 29. 7)* 4 seorsum Volsci *MPUpOHDLA*: Volsci *Ver.*

ante *MPUpOHDLA*: antea *Ver.*, *cf. 1. 21. 2; 9. 39. 5*
 5 rebellarant *Ver. dett. aliq.*: rebellarent *MPUpO¹HDLA (fort. recte)*:
 rebellabant *O* 6 prauitas *Ver. MPUpOA²*: priuatas *HDLA*:

priuata *D^x dett. aliq.* discordiaque *MPUpOHDLA²*: discordiae-
 quae *Ver.*: discordieque *A* 7 ne dicerent *Ver. PUpOHDLA*

(*sed in D ne cum magno N scribitur, fort. ex margine resumptum, cf. 1. 49 7 cum adn.*): om. ne *M* terribiliora] *Schoellio uidebatur terribiliosa in M scriptum esse, sed littera ʹ non f est; scil. ‘r-altum’ quod uocant, a scriba non intellectum sed fideliter descriptum; cf. 1. 7. 5 adn.*

9 secedunt *Ver. MP²UpOHDLA (sed in D -d- pleniore calamo, uide sis 1. 41. 4 adn.)*: seducunt *P*

collegio pronuntiant placere consules senatui dicto audientes esse; si aduersus consensum amplissimi ordinis ultra tendant, in uincla se duci eos iussuros. Consules ab tribunis quam 10 ab senatu uinci maluerunt, proditum a patribus summi imperii ius datumque sub iugum tribuniciae potestati consulatum memorantes, si quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules et—quo quid ulterius priuato timendum foret?—in uincla etiam duci possent. Sors ut dictatorem 11 diceret—nam ne id quidem inter collegas conuenerat—T. Quinctio euenit. Is A. Postumium Tubertum, socerum suum, seuerissimi imperii uirum, dictatorem dixit; ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. Dilectus simul edi- 12 citur et iustitium, neque aliud tota urbe agi quam bellum apparari. Cognitio uacantium militiae munere post bellum differtur; ita dubii quoque inclinant ad nomina danda. Et Hernicis Latinisque milites imperati; utrimque enixe oboeditum dictatori est.

Haec omnia celeritate ingenti acta; relictoque Cn. Iulio 27 consule ad praesidium urbis et L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res qua eguissent in castris moraretur, dictator, praeceunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa uouit, profectusque ab urbe, 2 diuiso cum Quinctio consule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spatio distantia 3 uiderant, ipsi quoque mille ferme passus ab hoste dictator

9 uincla *MPUpOHDLA*: uinacula *Ver.*, sed in § 10 *Ver.* cum ceteris uincla, antiquiorem scilicet formam quam maluisse *Liuius*, non tamen semper uidetur usurpasse; exempla si quis quaerit, adnn. nostras consulat 3. 13. 4-6; 3. 49. 2; 3. 56-59 passim 10 a patribus *Ver.* *PUpOHDLA*: patribus *M* summi *MPUpOHDLA*: summum *Ver.* uincla, *uid. sup.* 11 Iulius *PUpOHDLA*: illius *Ver.*: Iulius *M*: Iulius *M*¹ 11-12 dictus. Dilectus *Ver.*: dictus *MPUpOHDLA* differtur *PUpOHDLA*: difertur *M*: differri *Ver.*

27 1 Cn. Iulio *Ver.* *MPUpOHDLA*: C. Iulio *Sigon.*; uide c. 26. 2 adnn. et L. Iulio *Ver.* *PUpOHDLA*: et L. Iulio *M* ne qua res qua *PUpOHLA*: nequeres qua *MD*: neque res quo *Ver.* 2 urbe *MPUpOHDLA*: urbe est *Ver.* 3 uiderant *MPUpOHDLA*: uideret *Ver.*: uiderunt *dett.* unus (*Lovel.* 4): uidere, ita *Madv.*, fort. recte

Tusculo, consul Lanuuius propiorem locum castris ceperunt.
 4 Ita quattuor exercitus, totidem munimenta planitiem in medio
 non parvis modo excursionibus ad proelia, sed uel ad expli-
 5 candas utrimque acies satis patentem habebant. Nec ex quo
 castris castra conlata sunt cessatum a leuibus proeliis est,
 facile patiente dictatore conferendo uires spem uniuersae
 6 uictoriae temptato paulatim euentu certaminum suos praeci-
 pere. Itaque hostes nulla in proelio iusto relicta spe, noctu
 adorti castra consulis rem in casum ancipitis euentus com-
 mittunt. Clamor subito ortus non consulis modo uigiles,
 exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno
 7 exciuit. Vbi praesenti ope res egebant, consul nec animo
 defecit nec consilio: pars militum portarum stationes firmat,
 8 pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorem
 castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid
 opus facto sit. Missum extemplo ad castra subsidium, cui
 Sp. Postumius Albus legatus praeficitur: ipse parte copiarum
 paruo circuitu locum maxime secretum ab tumultu petit,
 9 unde ex necopinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpicium
 legatum praeficit castris; M. Fabio legato adsignat equites,
 nec ante lucem mouere iubet manum inter nocturnos
 tumultus moderatu difficilem. Omnia quae uel alius
 imperator prudens et impiger in tali re praeciperet ageret-
 10 que, praecipit ordine atque agit: illud eximium consilii
 animique specimen et neutiquam uolgatae laudis, quod ultro

4 utrimque acies] *post haec defit Ver. usque ad c. 33.* 9 6 non
 consulis *PUpOHR* (*sed -les*) *DLA*: *om.* non *M*, *cf.* 2. 45. 4 7 ope
MPUpOHDLA (*sed in A post -e littera aliqua erasa est; in D & sic*
scriptum fuisse uidetur): opere *M*² *dett.* *unus* (*Lovel.* 5): opera *Hertz*
*egebant MPUpOHDLA*²: agebant *A*: egebat *Karsten* firmat
Vorm. *MPUpOHDLA Edd.* *uet.* *alig.*: firmant *dett.* *alig.*, *sed* firmat
 portam *una globus militum*, cingunt uallum *discreti* 8 Missum *MP*
*UpOHD?LA*²: missu *D?*: misso *D^xA* *dett.* *alig.* subsidium *MPUp*
OHDLA: subsidio *dett.* *alig.* ex necopinato *MPUpOH*: nec ex
 opinato *DLA* *dett.* auersum *A*² *dett.* *alig.*: aduersum *PUpOHD*
LA: aduersus *M* 9 moderatu *PUpOHA*³: moderatum *MA*²:
 moderato *DLA* *dett.* *alig.* praecipit *PUpHDLA*: praecepit *MO*
 10 neutiquam *Vorm.* *MPUpOHA*²: neutique *D^xLA* *dett.*: neuti-
 (i. e. neutiqui) *D*

ad oppugnanda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. Qui postquam intentos homines in euentum periculi 11 alieni, pro se incautos neglectis uigiliis stationibusque est adortus, prius paene cepit castra quam oppugnari hostes satis scirent. Inde fumo, ut conuenerat, datum signum ubi 12 conspectum ab dictatore est, exclamat capta hostium castra nuntiarique passim iubet.

Et iam lucescebat omniaque sub oculis erant. Et Fabius 28 cum equitatu impetum dederat et consul eruptionem e castris in trepidos iam hostes fecerat; dictator autem parte 2 altera subsidia et secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus hosti undique obiecerat uictorem peditem equitemque. Circumuenti igitur 3 iam in medio ad unum omnes poenas rebellionis dedissent, ni Vettius Messius ex Volscis, nobilior uir factis quam genere, iam orbem uoluentes suos increpans clara uoce 'Hic praebituri' inquit, 'uos telis hostium estis indefensi, 4 inulti? Quid igitur arma habetis, aut quid ultro bellum intulistis, in otio tumultuosi, in bello segnes? Quid hic stantibus spei est? An deum aliquem protecturum uos rapturumque hinc putatis? Ferro uia facienda est. Hac qua 5 me praegressum uideritis, agite, qui uisuri domos parentes coniuges liberos estis, ite mecum. Non murus nec uallum sed armati armatis obstant. Virtute pares, necessitate, quae

10 profectos *dett. aliq. Ed. Mediol. 1478, Ald.*: profectus *MPUpOH DLA Edd. vet.* delectis *PUpOHRD¹A²*: dilectis *MDLA dett. aliq.* (*sed in RD-lectissimis, et sic in L nisi quod erasum est aliquid ante sit*)

11 neglectis *UpODA*: nec legtis *L*: nec lectis *PH*: neglectos *M*
28 1 lucescebat *MP²UpODLA*: luciscebant *H*: luciscebat *P*
2 circumagenti se *Ed. Mog. 1518*: circumagenti *A² uel A³*: circumagentes *PUpOHDLA*: agentes *M* 'antiqua lectio', *Rhenan. qui tamen addunt circum ante tumultus* 3 igitur *MPUpOHA²*: *om. DLA dett. aliq.* 4 praebituri *Vorm.?* *M³PUpODLA*: praebitur *MH*: perituri *dett. aliq.* intulistis *MPUpOHD³A²*: contulistis *DLA dett.*

5 me praegressum *Vorm.?* *MPUpODLA² uel A³*: praegressum *H*: progressum *A dett.* armati armatis *MPUpO¹DLA*: armatis armati *OH*

6 ultimum ac maximum telum est, superiores estis'. Haec locutum exsequentemque dicta redintegrato clamore secuti dant impressionem qua Postumius Albus cohortes obiecerat ; et mouerunt uictorem, donec dictator pedem iam referentibus
 7 suis aduenit eoque omne proelium uersum est. Vni uiro Messio fortuna hostium innititur. Multa utrimque uolnera, multa passim caedes est ; iam ne duces quidem Romani
 8 incruenti pugnant. Vnus Postumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit ; non dictatorem umerus uolneratus, non Fabium prope adfixum equo femur, non brachium abscisum consulem ex tam ancipiti proelio submouit.

29 Messium impetus per stratos caede hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum, quae
 2 nondum capta erant. Eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos usque ad uallum persecutus ipsa castra uallumque adgreditur ; eodem et dictator alia parte copias admouet.
 3 Non segnior oppugnatio est quam pugna fuerat. Consulem signum quoque intra uallum iniecisse ferunt, quo milites acrius subirent, repetendoque signo primam impressionem factam. Et dictator proruto uallo iam in castra proelium
 4 intulerat. Tum abici passim arma ac dedi hostes coepti, castrisque et his captis, hostes praeter senatores omnes uenum dati sunt. Praedae pars sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita, partem sub hasta dictator uendidit ; praepositoque consule castris, ipse triumphans inuectus
 5 urbem dictatura se abdicauit. Egregiae dictaturae tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Postumio, quod occasione bene pugnandi captus iniussu decesserit praesidio, uictorem

5 estis *MPUpOHA*² : *om. DLA dett. aliq* 6 exsequentemque
*MPUpOHA*² : exsequentesque *DLA* 8 Vnus *MPUpOHDLA* :
 ibi *Edd. uet.* : unus *Sp. Madv. Ed.*³ ictus *Vorm. ? M²UpR² ? D³A* :
 ictu *MPOH¹R et R³DL* : icto *H* saxo *MPUpOHDRLA* : saxi
M¹ (ut secundam lectionem) R³

29 3 signo *UpOHA² uel A³* : signa *MPDLA* primam *PUp*
OHD³A : prima *MDL* proruto *MOHLA²* : prorupto *PUpDA*,
cf. 9. 37. 9 5 ab A. *PUpODL* : ab Au. *M* : ab *HA dett. aliq.*
 decesserit *Gron.* : discesserit *MPUpOHDL* : disceserit *A*

securi percussum tradunt. Nec libet credere, et licet in 6
uariis opinionibus ; et argumento est quod imperia Manliana,
non Postumiana appellata sunt, cum qui prior auctor tam
saeui exempli foret, occupaturus insignem titulum crudeli-
tatis fuerit. Imperioso quoque Manlio cognomen inditum ;
Postumius nulla tristi nota est insignitus.

Cn. Iulius consul aedem Apollinis absente collega sine sorte 7
dedicauit. Aegre id passus Quinctius cum dimisso exercitu
in urbem redisset, nequiquam in senatu est conquestus.

Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem 8
Romanam pertinere uisum, quod Carthaginienses, tanti
hostes futuri, tum primum per seditiones Siculorum ad partis
alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere.

Agitatum in urbe ab tribunis plebis ut tribuni militum 30
consulari potestate crearentur nec obtineri potuit. Con-
sules fiunt L. Papirius Crassus, L. Iulius. Aequorum legati
foedus ab senatu cum petissent et pro foedere deditio osten-
taretur, indutias annorum octo impetrauerunt : Volscorum 2
res, super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine
inter pacis bellicue auctores in iurgia et seditiones uersa :
undique otium fuit Romanis. Legem de multarum aestima- 3
tione pergratam populo cum ab tribunis parari consules
unius ex collegio proditioe excepissent, ipsi praeoccu-
pauerunt ferre.

Consules L. Sergius Fidenas iterum Hostius Lucretius 4

6 Manliana *Vorm.* : Malliana *MPUpOHDLA* sunt *dett.* unus
(*Lovel.* 2), *Ed. Parm.* 1480 : sint *Vorm.* *MPUpOHDLA* cum
Rhenan. : quem *Vorm.* *MPUpOHDLA* 7 Cn. Iulius *MPUpO*
*HA*² : cn. c. iulius *DLA dett. aliq.* : C. Iulius *Sigon.* ; *uide c.* 26. 2
adn. in urbem *PUpOHLA*² : *om.* in *MDA dett.* 8 Sicu-
lorum *D³A dett. aliq.* : singulorum *MPUpOHD ? L* Siciliam *MP¹*
Up²OD² uel D⁴A : seciliam *P* : sicilia *HDL* : siciliciam *Up*

30 1 cum petissent *MPUpOD³LA* : competissent *D* : concupissent *H*
2 pertinaci *MPUpOHA*² : pertinacie *A* : pertinaciae *DL dett. aliq.*
3 pergratam *MOHA*² : per gratiam *PUpDLA dett.* 4 Hostius
MPUpOHDLA (*cf.* 1. 12. 2) : Hostus *Sigon.* ex *Cassiod.* (*uide C. I. L.* i²,
p. 111), *male*

- Tricipitinus. [Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules A. Cornelius Cossus T. Quintius Poenus iterum.] Veientes in agrum Romanum excursiones fecerunt. Fama fuit quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse, cognitioque eius rei L. Sergio et Q. Seruilio et Mam. Aemilio permissa. Quidam Ostiam relegati, quod cur per eos dies a Fidenis afuissent parum constabat; colonorum additus numerus, agerque iis bello interemptorum adsignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est, nec caelestes modo defuerunt aquae, sed terra quoque ingenito umore egens uix ad perennes suffecit amnes.
- Defectus alibi aquarum circa torridos fontes riuosque stragem siti pecorum morientum dedit; scabie alia absumpta, uolga- tique in homines morbi. Et primo in agrestes ingruerant seruitiaque; urbs deinde impletur. Nec corpora modo adfecta tabo, sed animos quoque multiplex religio et pleraque externa inuasit, nouos ritus sacrificandi uaticinando inferenti- bus in domos quibus quaestui sunt capti superstitione animi, donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus uicis sacellisque peregrina atque insolita piacula pacis deum exposcendae. Datum inde negotium aedilibus, ut animaduenterent ne qui nisi Romani di neu quo alio more quam patrio colerentur.
- Irae aduersus Veientes in insequentem annum, C. Serui-

4 [Nihil dignum . . . iterum] *transtulimus in § 12 ubi uide sis adn. In D inter consulib. et secuti siglum aliquod sat magnuni (S) erasum est.*

Poenus *MPUpOH*: paenus *DL*: penus *A*: Pennus *Sigon.*, sed uide c. 26. 2 *adn.* 8 torridos *MPUpOHA*²: horridos *DLA*: at aridos *D*³

siti pecorum *M³PUpOH* (sed in *O* pecco-): sit ipecorum *M*: sit ipse quorum *DLA* morientum *MPH*: morientium *UpODL*: morien- cium *A* uolga- tique in *H*, recte (cf. 5. 48. 3): uolga- tique contactu in *PUpODA*: uolga- tique conatu in *L*: uolga- tique contactu quam *M*, unde elucet uoces . . . que in antiquitus iuxta stetisse uocemque con- tactu glossema esse ex margine inductum 12 Ante uocem Irae

nota quaedam magna (*Q*rae) in *D* crasa est quae aliquam in *Dominicani* codicis exemplari confusionem indicauerit. Probabile autem uidetur hoc siglum in illo exemplari respondisse siglo illi quod in § 4 supra obseruaba- nus C. Seruilius . . . consules *MPLA*: per c. seruilius . . . con-

lium Ahalam L. Papirium Mugillanum consules, dilatae sunt. <Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos A. Cornelius Cossus T. Quinctius Poenus iterum consules.> Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur neue 13 exercitus mitterentur, religio obstitit ; fetiales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie 14 dimicatum ad Nomentum et Fidenas fuerat, indutiaeque inde, non pax facta, quarum et dies exierat, et ante diem rebellauerant ; missi tamen fetiales ; nec eorum, cum more

sules UpD : c. seruilio . . . consulibus (ablatina omnia) OHA³ : *delet Harant, sed sic restat difficultas summa in uocibus insequentem annum si cum § 4 sup., cum § 15 Quinctius consul, cum c. 31. 1 T. Quinctius Poenus ex consulatu conferuntur : hinc in edit. sua tertia ad § 15 'errorem Liuii' damnat Madv., uir seuerissimus, quem sequitur Da Costa, Fasti consolari, i, p. 203 adn. 3. Si quis tamen codd. horum ipsorum, non alienarum tantum conlationum, uere familiaris factus est, diu ille renuet negitabitque menda haec manifestissima a Liuiio solo projecta esse posse. Cautiorem sane uiam ineat lector si nobiscum statuatur sententias ex § 4 Nihil dignum . . . Poenus iterum huc ante § 13, uocis consules tantum loco immutato, transferendas esse. Sic Liuius sibi saltem non bis intra decem uersus repugnasse putabitur, quamquam a quattuor Fastorum testibus (uide sis C. I. L. i², p. 110) discrepabit. Sed ne Diodorus quidem (pace Da Costae dixerim qui quid de his quattuor annis uoluerit nondum intellexi) ab illis hoc loco (12. 75, 77, 78) minus discrepat. Credi fortasse potest corruptelam a correctore aliquo inlatam esse cum uerba in marginem elapsa sic in textu referre conatus sit ut Fastorum normam sequeretur. Simul atque in marginem ea omnia quae Mugillanum consules sequebantur usque ad iterum consules exciderant, facile erat uoces dilatae sunt recte restituere ut cum Irae cohaerent ; cetera labebantur. Similem sententiarum ordinem in 4. i. i, et plurima et certa translationum in codd. nostris exempla apud Class. Quarterly iv, p. 274 reperies. Valde deflenda est per haec capita defectio codicum FBE et praecipue Veronensis Mugillanum Drak., Glareani et Gronouii monitiones coniungens (cf. c. 7. 10 adn.) : mugillanum MP UpDLA : mugillano OH : mugilano A² Edd. uet. omnes Ald. 14 Fidenas fuerat] post haec procedit O, nulla lacunae nota Itaque sicut priore (c. 57. 11). Sed hoc ipso loco uocibus indutiaeque inde incipit rursus Einsiedlensis cuius quaternio (qui nunc est) secundus ultimas uoces habet ab suis cernerent, haeque lineam incompletam relinquunt, incipitque quaternio tertius uocibus Itaque sicut priore (c. 57. 11). Manifestum est igitur Oxoniensem ex exemplari descriptum esse unde quaternio hic abreptus erat, exemplarque illud artissime cum Einsiedlensi cognatum esse cum ambo tam religiose quaterniones indidem incipiunt, eodem deducunt et dies MP²UpEHLA : non dies P*

15 patrum iurati repeterent res, uerba sunt audita. Contro-
uersia inde fuit utrum populi iussu indiceretur bellum an
satis esset senatus consultum. Peruicere tribuni, denun-
tando impedituros se dilectum, ut Quinctius consul de bello
16 ad populum ferret. Omnes centuriae iussere. In eo quoque
plebs superior fuit, quod tenuit ne consules in proximum
annum crearentur.

31 Tribuni militum consulari potestate quattuor creati sunt,
T. Quinctius Poenus ex consulatu C. Furius M. Postumius
2 A. Cornelius Cossus. Ex his Cossus praefuit urbi, tres
dilectu habito profecti sunt Veios, documentoque fuere
quam plurium imperium bello inutile esset. Tendendo ad
sua quisque consilia, cum aliud alii uideretur, aperuerunt
3 ad occasionem locum hosti; incertam namque aciem, sig-
num aliis dari, receptui aliis cani iubentibus, inuasere op-
portune Veientes. Castra propinqua turbatos ac terga dantes
4 acceperere; plus itaque ignominiae quam cladis est acceptum.
Maesta ciuitas fuit uinci insueta; odisse tribunos, poscere
dictatorem: in eo uerti spes ciuitatis. Et cum ibi quoque
religio obstaret ne non posset nisi ab consule dici dictator,
5 augures consulti eam religionem exemere. A. Cornelius
dictatorem Mam. Aemilium dixit et ipse ab eo magister
equitum est dictus; adeo, simul fortuna ciuitatis uirtute

15 Peruicere *MP²UpED³A²*: peruicerunt *D? A?*: peruiceret *PL*:
peruinceret *H* Quinctius (*uel* -nt-) consul *MPUpEHDLA*: cons-
ules *Sigonius*: 'Liuius errore superioris anni consulem in hunc
transtulit' *Madv.*, ratus scilicet Liuium tam cordi habuisse hunc errorem
ut in c. 31. 1 iterum repeteret. Vide sis *adn.* ad § 12 *supra* ferret
PUpEHDLA: ferre *M*: ferrent *Sigonius*

31 1 Poenus *MPUpEDL*: poenatus *H*: penus *A*: Pennus *Sigon.*,
sed uide c. 26. 2 adn. sup. ex consulatu *MP¹UpEHA²*: ex con-
sulatum *P*: et consulatu *DLA?* 2 plurium *PE¹HA*: plurimum
Vorm.? *MUpDL* dett. *alig. et in E* aliquid *supra* -iu- erasum est: com-
plurium . . . esse pro quam plurimum esset coniecit *Rhenan.* 4 fuit
uinci] *inter haec add. P* ex sequentibus et cum ibi quoque . . . nisi ab
consule, quae tamen statim hic deleuit refertque iterum suo loco

5 Mam. Aemilium *Edd. uet. ex c. 23. 5*: m(*uel* m) aemilium *MPUpHDLA*: martium aemilium *E*

uera eguit, nihil censoria animaduersio effecit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur.

Veientes re secunda elati, missis circum Etruriae populos 6 legatis, iactando tres duces Romanos ab se uno proelio fusos, cum tamen nullam publici consilii societatem mouissent, uoluntarios undique ad spem praedae adsciuerunt. Vni Fide- 7 natium populo rebellare placuit; et tamquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum ante, ita tum nouorum colonorum caede imbutis armis, Veientibus sese coniungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios 8 an Fidenas sedem belli caperent. Fidenae uisae opportunitiores; itaque traiecto Tiberi Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romae terror ingens erat. Accito exercitu a Veis, 9 eoque ipso ab re male gesta perculso, castra locantur ante portam Collinam, et in muris armati dispositi, et iustitium in foro tabernaeque clausae, fiuntque omnia castris quam urbi similia, cum trepidam ciuitatem praeconibus per uicos 32 dimissis dictator ad contionem aduocatam increpuit quod 2 animos ex tam leuibus momentis fortunae suspensos gererent ut parua iactura accepta, quae ipsa non uirtute hostium nec ignauia Romani exercitus sed discordia imperatorum accepta sit, Veientem hostem sexiens uictum pertimescant Fidenas-

5 effecit MEHD^xA²: efficit PUpDLA: offecit Tan. Faber 7 ante ita MH: antea ita PUpED³L: at A: ita A², ante ante legatorum *inserens* 8-9 ingens erat. Accito exercitu MPUEDLA: add. hostibus positis ad Fidenas (*glossema marginale quod Petiam sed in margine refert*) inter erat et accito Vorm.: erat ingens accito exercitu H a Veis Vorm. PUpHR² (*ut secundam lectionem*) L: a ueis ED³: ab eis RDA: ab eis romae terror hostibus positis ad fidenas ab eis M 9 ab re male gesta MPUEHA²: ab rem male gestam RD: ab rem male iesta L: ob rem male gestam R³D³A dett. perculso UpA³ dett. aliq.: perculsa PEHDLA²: perculsi A: procul . . . M: procul sua M³

32 1 cum Vorm. MPUEHDLA: tum dett. Edd. uet., quod et ille qui capita primus dinumerauit (Ian Gruter—uide edit. eius *Francofurti* 1612 et *Praefat. eius ad editionem Francofurtensem* 1628) ante oculos habuit ciuitatem MPUEDLA: urbem H 2 momentis fortunae MPUEHDLA: fortunae momentis dett. aliq. (non L) Edd. uet. sexiens PUpR: sexies EHD³: exiens MDLA: totiens A² dett.: septiens Edd. uet.

- 3 que prope saepius captas quam oppugnatas. eosdem et Romanos et hostes esse qui per tot saecula fuerint ; eosdem animos, easdem corporis uires, eadem arma gerere. se quoque eundem dictatorem Mam. Aemilium esse qui antea Veientium Fidenatiumque adiunctis Faliscis ad Nomentum
 4 exercitus fuderit, et magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore qui priore bello tribunus militum, Larte Tolumnio rege Veientium in conspectu duorum exercituum
 5 occiso, spolia opima Iouis Feretrii templo intulerit. proinde memores secum triumphos, secum spolia, secum uictoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, caedem in pace Fidenatium colonorum, indutias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma
 6 caperent. simul castra castris coniunxissent, satis confidere nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus
 7 Romani gaudium fore, et populum Romanum intellecturum quanto melius de re publica meriti sint qui se dictatorem tertium dixerint quam qui ob ereptum censurae regnum
 8 labem secundae dictaturae suae imposuerint. Votis deinde nuncupatis profectus mille et quingentos passus citra Fidenas castra locat, dextra montibus, laeua Tiberi amne
 9 saeptus. T. Quinctium Poenum legatum occupare montes iubet occultumque id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret.
 10 Ipse postero die cum Etrusci pleni animorum ab pristini diei meliore occasione quam pugna in aciem processissent, cunctatus parumper dum speculatores referrent Quinctium euasisse in iugum propinquum arcis Fidenarum,

3 et hostes *PUpEHDLA* : hostes *M* Mam. *dett. aliq.* (cf. c. 23. 5) : *in.* (*uel m.*) *MPUpHDLA* : marcium *E* (cf. c. 31. 5 *adu.*)
 antea *MPUpEH* : ante *DLA* 4 Larte Tolumnio *PUpEHD³A²* :
lartet (*uel larcet*) *colūnio M* : larte tolumnia *DLA* Feretrii
P²UpED³ : feretrii *MPHDLA* 7 dixerint *MPUpEDLA* :
 dixerunt *H* quam qui *Tan. Faber* : quam eos qui *MPUpEHDLA*
 imposuerunt *MEHLA¹* : imposuerunt *PUpRDA* 10 ab pristini
dett. aliq. : ac pristini *MPUpEHDLA*

signa profert peditumque aciem instructam pleno gradu in hostem inducit; magistro equitum praecipit ne iniussu 11 pugnam incipiat: se cum opus sit equestri auxilio signum daturum; tum ut memor regiae pugnae, memor opimi doni Romulique ac Iouis Feretri rem gereret. Legiones impetu ingenti configunt. Romanus odio accensus impium Fide- 12 natem, praedonem Veientem, ruptores indutiarum, cruentos legatorum infanda caede, respersos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisque odium explet.

Concusserat primo statim congressu hostem cum repente 33 patefactis Fidenarum portis noua erumpit acies, inaudita ante id tempus inuisitataque. Ignibus armata ingens mul- 2 titudo facibusque ardentibus tota conlucens, uelut fanatico instincta cursu in hostem ruit, formaque insolitae pugnae Romanos parumper exterruit. Tum dictator, magistro 3 equitum equitibusque, tum ex montibus Quinctio accito, proelium ciens ipse in sinistrum cornu, quod, incendio similis quam proelio, territum cesserat flammis; accurrit 4 claraque uoce 'Fumone uicti' inquit, 'uelut examen apum, loco uestro exacti inermi cedetis hosti? Non ferro exstinguitis ignes? Non faces has ipsas pro se quisque, si igni, non telis pugnandum est, ereptas ultro infertis? Agite, nominis 5 Romani ac uirtutis patrum uestraeque memores uertite incendium hoc in hostium urbem, et suis flammis delete Fidenas, quas uestris beneficiis placare non potuistis. Legatorum

33 1 inuisitataque *MPEHDLA*: inusitataque *P²Up dett. alig.*
 2 facibusque *MPEHDLA*: facibus *Up* fanatico *MPUpEHDLA*:
add. furore Cornelissen; sed si quid mutandum esset, fanaticae melius scriberes, id quod monet Walters; uide ante omnia 39. 13. 12 ubi iterum currunt fanatici cum facibus 4 apum *EH* (sic constanter, ut uide-
tur, Liuius, uide Drak. adn.): apium *PUpDLA*: appium *M*
exstinguitis MPUpHDL dett.: exstinguitis *EA*: exstinguetis *dett. unus*
(Palat. Gebhardi). Non interrogationem clausula hac sed sententiam
poni censet Walters, ut sit: 'contra ignes nihil ualet ferrum; ignes
potius ipsos ui eripite,' fort. recte; certe gladii breuiores erant quam faces
si igni P²UpF²HDLA: signi *MPE*: igni *M²* infertis *scripsi*:
inferttis uel inferctis M: inferetis *M²PUpEHDLA*

hoc uos uestrorum colonorumque sanguis uastatique fines
 6 monent.' Ad imperium dictatoris mota cuncta acies. Faces
 partim emissae excipiuntur, partim ui eripiuntur: utraque
 7 acies armatur igni. Magister equitum et ipse nouat pug-
 nam equestrem; frenos ut detrahant equis imperat, et ipse
 princeps calcaribus subditis euectus effreno equo in medios
 ignes infertur, et alii concitati equi libero cursu ferunt equi-
 8 tem in hostem. Puluis elatus mixtusque fumo lucem ex
 oculis uirorum equorumque aufert. Ea quae militem terrue-
 rat species nihil terruit equos; ruinae igitur similem stragem
 9 eques quacumque peruaserat dedit. Clamor deinde accidit
 nouus; qui cum utramque mirabundam in se aciem uertisset,
 dictator exclamat Quinctium legatum et suos ab tergo hostem
 10 adortos; ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum
 duae acies, duo diuersa proelia circumuentos Etruscos et a
 fronte et ab tergo urgerent, neque in castra retro neque in
 montes, unde se nouus hostis obiecerat, iter fugae esset, et
 equitem passim liberi frenis distulissent equi, Veientium
 maxima pars Tiberim effusi petunt, Fidenatium qui super-
 11 sunt ad urbem Fidenas tendunt. Infert pauidos fuga in
 mediam caedem; obtruncantur in ripis; alios in aquam
 compulsos gurgites ferunt; etiam peritos nandi lassitudo et
 uolnera et pauor degrauant; pauci ex multis tranant.
 12 Alterum agmen fertur per castra in urbem. Eadem et

5 monent *PUpEHDLA*: mouent *M* dett. duo 9 ab tergo] *his uocibus rursus inc. Ver.* hostem *MPUpEHDLA*: hostes *Ver.*

10 duo diuersa *MPUpEHDR³* in ras. *LA*: duae diuersa *Ver.*
 unde se *Ver. PUpED³LA*: Vnde se (*cum capitali*) *RD*: inde se *M*:
 unde *H* esset et *MPUpER²D³A* (*quid D habuerit discernere nequii*):
 esse et *HRL*: esset *Ver.* passim liberi *D³A²* *Edd. uet.*: passim

liberis *Ver. PUpEHDLA* 'uetus lectio' *Rhenan.*: passi liberis *M*
 frenis *Ver. MPUpEHD³A*: frenis *L*: frenis se *D?* distulissent
Gron. iam a Veronensi confirmatus (cf. 6. 42. 8 cum adn.), et sic uoluit,
ut credo, D¹ qui punctum posuit infra arcum p-litterae: dispulissent
MPUpEHDLA Tiberim PUpEHDLA: interim M: defit Ver.

11 pauci ex multis tranant *om. M* tranant *Ver. PUpED³A³*: trahant
HDLA (sed in D ec uel ac pro ex, corr. D³) 12 Eadem *Ver.*
Vorm. MPEHDLA: eodem UpA³ dett. aliq.

Romanos sequentes impetus rapit, Quinctium maxime et cum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia ultimo proelio aduenerat.

Hi postquam mixti hostibus portam intrauere, in muros 34 euadunt, suisque capti oppidi signum ex muro tollunt. Quod 2 ubi dictator conspexit—iam enim et ipse in deserta hostium castra penetrauerat—, cupientem militem discurrere ad praedam, spe iniecta maioris in urbe praedae, ad portam ducit, receptusque intra muros in arcem quo ruere fugientium turbam uidebat pergit; nec minor caedes in urbe quam in 3 proelio fuit donec abiectis armis nihil praeter uitam petentes dictatori deduntur. Vrbs castraque diripiuntur. Postero die 4 singulis captiuis ab equite ac centurione sorte ductis et, quorum eximia uirtus fuerat, binis, aliis sub corona uenundatis, exercitum uictorem opulentumque praeda triumphans dictator Romam reduxit; iussoque magistro equitum abdi- 5 care se magistratu, ipse deinde abdicat, die sexto decimo reddito in pace imperio quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classi quoque ad Fidenas pugnatum cum 6 Veientibus quidam in annales rettulere, rem aequae difficilem atque incredibilem, nec nunc lato satis ad hoc amne et tum aliquanto, ut a ueteribus accepimus, artiore, nisi in traiectu 7 forte fluminis prohibendo aliquarum nauium concursum in

12 degressos *Vorm.* *MP¹EL*: degressus *Ver.* *P*: degressum *H*: degressos *UpDA* aduenerat *MPUpEDLA*: peruenerat *H*: . . . erat *Ver.*

34 1 euadunt *MPUpEHA²*: inuadunt *DLA*: *desit Ver.* 3 in urbe *M³PUpEHD^xL*: in urbem *DA*: in uerbo (*uel* *usrbo* *uel* *uórbo*) *M*: in u . . . *Ver.* quam in *MPUpL*: . . . in *Ver.*: quā in *E*: quam *H*: *om.* *DA dett.* *aliqu. fort. recte, u. adn. prox.* proelio fuit *Ver.* *MPUpEHLA²*: *om.* *DA dett.* *aliqu. fort. recte.* *Codicum confusiones movent sed uix demonstrant aut in urbe aut quam in proelio fuit delendum esse* castraque *Ver.* *PUpEHDLA*: castra *M* 4 equite ac *dett.* *unus* (*Lovel.* 5): equite ad (*uel* *aeq.*) *MP¹* *uel* *P²UpEHD^xLA*: equitum *P*: equi . . . *Ver.*: aequitum ad *D* centurione *M² L Lovel.* 5: centurionem *M¹* *uel* *M²PUpEHDA*: centurionis *Ver.*: centurionibus *Weissenb.* corona *Ver.* *PUpEHA¹* *uel* *A²*: coronam *MDLA* 5 abdicat *MPUpEHDLA*: se abdicat *A²*: abdicauit *Ver.* 6 accepimus *Ver.* *MPUpEDLA*: accipimus *H*

maius, ut fit, celebrantes naualis uictoriae uanum titulum appetiuere.

- 35 Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit A. Sempronium Atratinum L. Quinctium Cincinnatum L. Furium Medullinum L. Horatium Barbatum.
- 2 Veientibus annorum uiginti indutiae datae et Aequis triennii, cum plurium annorum petissent ; et a seditionibus urbanis otium fuit.
- 3 Annum insequentem neque bello foris neque domi seditione insignem ludi bello uoti celebrem et tribunorum militum
- 4 apparatu et finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant <Ap.> Claudius Crassus Sp. Nautius Rutulus, L. Sergius Fidenas Sex. Iulius Iulus. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quam publice consenserant, aduenis gratius fuit.
- 5 Post ludos contiones seditiosae tribunorum plebi fuerunt, obiurgantium multitudinem quod admiratione eorum quos
- 6 odisset, stupens in aeterno se ipsa teneret seruitio, et non modo ad spem consulatus in partem reuocandam adspirare

35 1 A. Sempronium *Ver. PUpEHDLA* : Sempronium *M*
 4 erant *Ver. M³PUpEHLA* : eram *M* : erat *D* Ap. Claudius
Glareanus ex c. 36. 5 : Claudius *Ver. MPUpEHDLA* Nautius
Ed. Frob. 1531 (ex c. 44. 13 et inf. § 6—nam Naeuii plebei erant—et
Diod. 12. 82. 1) : naeuus (uel ne-) *Ver. MPUpEHDLA* Rutulus
scripsi Sigon. secutus (cf. 3. 7. 6 adn. et C. I. L. i², p. 114) : rutilius *Ver.*
MPUpE²HDLA (sed in R (c. 21. 6 adn.) et D 1- pleniore calamo, cf. 1.
41. 4 adn.) : ritilius *E* L. Sergius *Sigon. ex cc. 25. 2 ; 45. 5 (cf.*
Diod. 12. 82) : i sergius *Ver. MPUpE²HDLA* : titus sergius *E*
 Iulus *Sigon. ex Fastis Capit. (e.g. 451 a. C. n. C. I. L. i², p. 106)* : tullus
MPUpE : tullius *HDLA* : om. *Ver.* hospitum *Vorm.² (ut secundam*
lectionem) UpHA¹ dett. aliq. : hospitium D : hospitium Ver. Vorm. MPE
D³LA publice consenserant Gron. : consenserant consilio publico
consensu uenerant M : publico consensu uenerant Ver. PUpEHDLA :
consensum erat publico consilio Hertzs aduenis gratius Vorm. ? MP
UpEHDLA : aduenis ad Ver. fuit Ver. (initio lineae)
DLA : affuit UpEH : adfuit P : afuit M ; mendum aliquod fortasse subest
 5 odisset *H, Gron. : odissent MPUpEDLA : defit Ver.* 6 reuo-
 candam *Ver. MP¹ uel P²UpEHDLA : reuocantemda P : reuocandi*
Madv. 7. 22. 9 comparans, unde certe (in partem, scil. plebeiam) uocandi
hic defendere facile poteris, non uero, quod uult Madv., reuocandi ; fort.
melius in partem tolli possit ut glossema a lectore quodam profectum qui
plebeios unum tantum locum consularem expugnasse recordabatur

non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis, quae communia essent comitia patrum ac plebis; aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari cur nemo de com- 7 modis plebis ageret; eo impendi laborem ac periculum unde emolumentum atque honos speretur; nihil non adgressuros homines si magna conatis magna praemia proponantur; ut 8 quidem aliquis tribunus plebis ruat caecus in certamina periculo ingenti, fructu nullo, ex quibus pro certo habeat, patres, aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos, apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorem fore, neque sperandum neque postulandum esse. magnos 9 animos magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempturum ubi contemni desissent. experiundam rem denique in uno aut altero esse sitne aliqui plebeius ferendo magno honori an portento simile miraculoque sit fortem ac strenuum uirum aliquem exsistere ortum ex plebe. sum- 10 ma ui expugnatum esse ut tribuni militum consulari potestate et ex plebe crearentur. petisse uiros domi militiaeque spectatos; primis annis suggillatos, repulsos, risui patribus fuisse; desisse postremo praebere ad contumeliam os. nec 11 se uidere cur non lex quoque abrogetur, qua id liceat quod nunquam futurum sit; minorem quippe ruborem fore in iuris iniquitate, quam si per indignitatem ipsorum praeter- eantur.

Huius generis orationes cum adsensu auditae incitauere 36 quosdam ad petendum tribunatum militum, alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri 2

8 ut quidem *PEHDLA*: ut quidam *M*: ut quid enim *UpD³*: *defit Ver.* caecus *PUpHA*: . . . cus *Ver.*: cecus *ED³*: coecus *R*: *čacus L*: coetus *MD?* caecus in ce-] *post haec defit Ver. usque ad c. 36. 3* tenderet *MPUpEHLA*: tendere *D³* in rasura: tetenderit *Madv. fort. recte, sed uide sis Append. II Edit. meae Libri II (in Or. Recta hic stare poterat: aduersus quos tendam (Fut. Indic.) . . . pro qua dimicauero)* 9 aliqui plebeius *MPEHDL*: aliquis plebeius *UpD³A* uirum *Vorm. ? MPUpEA²*: *om. HDLA* 10 potestate et *MPUpEDLA*: *om. et H* os *E¹* uel *E³HDLA* c. s. *PUp*: cos *E* (*sed cum grandi littera C*): *om. M*

publici diuidendi coloniarumque deducendarum ostentatae
 spes et uectigali possessoribus agrorum imposito in stipen-
 3 dium militum erogandi aeris. Captatum deinde tempus ab
 tribunis militum, quo per discessum hominum ab urbe,
 cum patres clandestina denuntiatione reuocati ad diem cer-
 tam essent, senatus consultum fieret absentibus tribunis
 4 plebi ut quoniam Volscos in Hernicorum agros praedatum
 exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum pro-
 5 ficiscerentur consulariaque comitia haberentur. Profecti Ap.
 Claudium, filium decemuiri, praefectum urbis relinquunt,
 impigrum iuuenem et iam inde ab incunabulis imbutum
 odio tribunorum plebisque. Tribuni plebi nec cum absenti-
 bus iis qui senatus consultum fecerant, nec cum Appio,
 37 transacta re, quod contenderent, fuit. Creati consules sunt
 C. Sempronius Atratinus Q. Fabius Vibulanus.

Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta,
 Volturnum, Etruscorum urbem, quae nunc Capua est, ab
 Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye uel,
 2 quod propius uero est, a campestri agro appellatam. Cepere
 autem, prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis
 agrorumque accepti, deinde festo die graues somno epulis-
 que incolas ueteres noui coloni nocturna caede adorti.

3 His rebus actis, consules ii, quos diximus, idibus Decem-
 bribus magistratum occepere. Iam non solum qui ad id

36 3 ab urbe] *his uocibus rursus inc. Ver. sed in hoc fragmento*
uniuscuiusque lineae superest uix dimidia pars clandestina *M*³
P²UpEHA: clam destina *PDL*: cladesti *M*: cladestina *M*¹: clam-
 destina *D*⁸

37 1 Atratinus *PUpEHDLA* (cf. etiam C. I. L. i², p. 112): aratinus
M traditur eo anno] *post haec defit Ver. usque ad c. 54.* 3

2 Capye *Vorm.*: capue *A*² *marg.*: capio *MPUpEHDLA* fatiga-
 tis *MPUpEDLA*: fugatis *H* accepti *UpA*²? *Ed. Rom.* 1469:
 acceptis *MPEHDLA Ald.* graues *E*¹ uel *E*²*H*: grauis *U*²:
 graui *Vorm.* *MPUpEDLA* 3 Decembribus *Vorm.*? *EHDLA*
 (sed in *D* DecembriB sic): Decembris *M*: om. *PUp* magistra-
 tum *MPUpED*³*LA*²: magistratuum *DA*: magistratus *H* occepere
Edd. uet., cf. 1. 7, 6: accepere *MPUpEDLA*: ceperunt *H* qui ad
*MP*¹ uel *P*²*UpE*¹ uel *E*²*D*^r*HR*³*LA*: quia *E*: quia ad *PRD*

missi erant rettulerant imminere Volscum bellum, sed legati 4
quoque ab Latinis et Hernicis nuntiabant non ante unquam
Volscos nec ducibus legendis nec exercitui scribendo inten-
tiores fuisse; uolgo fremere aut in perpetuum arma bellum- 5
que obliuioni danda iugumque accipiendum, aut iis cum
quibus de imperio certetur, nec uirtute nec patientia nec disci-
plina rei militaris cedendum esse. Haud uana attulere; sed 6
nec perinde patres moti sunt, et C. Sempronius cui ea prouin-
cia sorti euenit tamquam constantissimae rei fortunae fretus,
quod uictoris populi aduersus uictos dux esset omnia temere
ac neglegenter egit, adeo ut disciplinae Romanae plus in 7
Volso exercitu quam in Romano esset. Ergo fortuna, ut
saepe alias, uirtutem est secuta. Primo proelio, quod ab 8
Sempronio incaute inconsulteque commissum est, non sub-
sidiis firmata acie, non equite apte locato concursus est.
Clamor indicium primum fuit qua res inclinatura esset, 9
excitatio crebriorque ab hoste sublatus: ab Romanis dis-
sonus, impar, segnius saepe iteratus [incerto clamore] pro-
didit pauorem animorum. Eo ferocior inlatus hostis urgere 10
scutis, micare gladiis. Altera ex parte nutant circumspectan-
tibus galeae, et incerti trepidant applicantque se turbae;
signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter 11
suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum
uictoria erat; tegi magis Romanus quam pugnare; Volscus
inferre signa, urgere aciem, plus caedis hostium uidere
quam fugae

Iam omnibus locis ceditur, nequiquam Sempronio consule 38

3 rettulerant *Up Madv.*: retulerant *Vorm.* *MPELA*² uel *A*³: retu-
lerunt *HRDA Fragm. Haverk. dett.* 6 dux esset *Up dett. unus*:
duxisset *E*: duxisset *Vorm.* *MPHDLA* 8 incaute *M²PUpEH*
DLA: incauto *M* inconsulteque *MPUpD³A²*: insulteque *E*:
inconsultoque *E²HDLA*, fort. recte 9 qua res *Vorm.?* *MUp²EHR*
D^xA Fragm. Haverk. (cf. c. 33. 12; et cum M. Muellero 25. 21. 4):
quam res *PUpDL*: quo res *Fragm. Haverk.² Ed. Rom. 1469 Ald.*
incerto clamore *MPUpEHDLA*: recte damnauit *Gruter*: incerto clan-
gore frigide *Lipsius*: incerto etiam ore *Iac. Gron.*

38 1 omnibus *Vorm.?* *PUpEH*: in omnibus *MDLA dett.*

- obiurgante atque hortante. Nihil nec imperium nec maiestas
 2 ualebat, dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tem-
 panius, decurio equitum, labante iam re praesenti animo
 subuenisset. Qui cum magna uoce exclamasset ut equites,
 3 qui saluam rem publicam uellent esse, ex equis desilirent,
 omnium turmarum equitibus uelut ad consulis imperium
 motis, 'Nisi haec' inquit, 'parmata cohors sistit impetum
 hostium, actum de imperio est. Sequimini pro uexillo
 cuspidem meam; ostendite Romanis Volscisque neque
 equitibus uobis ullos equites nec peditibus esse pedites
 4 pares'. Cum clamore comprobata adhortatio esset, uadit
 alte cuspidem gerens. Quacumque incedunt, ui uiam
 faciunt; eo se inferunt obiectis parmīs, ubi suorum pluri-
 5 mum laborem uident. Restituitur omnibus locis pugna, in
 quae eos impetus tulit; nec dubium erat quin, si tam pauci
 simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint.
- 39 Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus
 imperator, ut parmatis, nouae cohorti hostium, locus detur
 2 donec impetu inlati ab suis excludantur. Quod ubi est
 factum, interclusi equites nec perrumpere eadem qua trans-
 3 ierant posse, ibi maxime confertis hostibus qua uiam
 fecerant, et consul legionesque Romanae cum quod tegu-
 men modo omnis exercitus fuerat nusquam uiderent, ne tot
 fortissimos uiros interclusos opprimeret hostis, tendunt in
 4 quemcumque casum. Diuersi Volsci hinc consulem ac

2 labante *Gron.* (cf. *Praef.* § 9 cum adu.) : labente *MPUpEHDLA*

3 parmata *Scheeli* : armata *MPUpEHDLA* cohors sistit *PUpDLA* : cohorsistit *M* : cohors stit *M*¹ : cohors sistat *EH* impetum hostium, actum *P²UpEHDLA* (impetium *P*) : *om.* *M*

4 obiectis *PUpEHDLA* : subiectis *M* : subiecti *M*² 5 obire *MUpE²* uel *E³HD⁴* *marg.* (ut secundam lectionem) *L* : obicere *PEDA*

39 1 ut parmatis . . . detur *om.* *E* add. infra in *marg.* *E*²
 parmatis *MPE²HIDA* : par matis *L* : per armatos *Up* impetu
 inlati *PUpH* (cf. c. 37. 10) : impetu illati *E* : impetum lati *M* : impetum
 latis *D?* : impetu inlatis *D?* *L* : impetu inlatatis *A* : impetu illatis *D*³ :
 impetu inlato *M²A²* (sed in *A* -latato) : impetu elati *Duker* 3 qua
 uiam *PUpEHDLA* : quaqua uiam *M*

legiones sustinere, altera fronte instare Tempanio atque
 equitibus; qui cum saepe conati nequissent perrumpere ad
 suos, tumultu quodam occupato in orbem se tutabantur,
 nequaquam inulti; nec pugnae finis ante noctem fuit. Consul 5
 quoque nusquam remisso certamine dum quicquam super-
 fuit lucis hostem tenuit. Nox incertos diremit; tantusque 6
 ab imprudentia euentus utraque castra tenuit paupor ut relictis
 sauciis et magna parte impedimentorum ambo pro uictis
 exercitus se in montes proximos reciperent. Tumulus 7
 tamen circumsessus ultra mediam noctem est; quo cum
 circumsedentibus nuntiatum esset castra deserta esse, uictos
 rati suos et ipsi, qua quemque in tenebris paupor tulit,
 fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit. 8
 Digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab
 sauciis hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum
 deserta esse, laetus ab tumultu suos deuocat et in castra
 Romana penetrat. Vbi cum uasta desertaque omnia atque 9
 eandem quam apud hostes foeditatem inuicisset, priusquam
 Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat sauciis
 ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad
 urbem proximis itineribus pergit.

Iam eo fama pugnae aduersae castrorumque desertorum 40
 perlata erat, et ante omnia deplorati erant equites non pri-
 uato magis quam publico luctu, Fabiusque consul terrore urbi 2
 quoque iniecto stationem ante portas agebat, cum equites
 procul uisi non sine terrore ab dubiis quinam essent, mox
 cogniti tantam ex metu laetitiam fecere, ut clamor urbem
 peruaderet gratulantium saluos uictoresque redisse equites,
 et ex maestis paulo ante domibus quae conclamauerant suos,
 procurreretur in uias, pauidaeque matres ac coniuges, oblitae

7 quo cum *ME²HD³ in ras. LA*: quo *PU²E* (*sed add. cum ante*
nuntiatum Up)

8 Digressus *MP²UpEHDLA*: digressos *P*
 degressus *Sigon.* laetus *MPUpEDLA*: laetos *H*

40 2 cogniti *M²UpE² A¹ uel A²*: cognitis *MPE uel E²HDLA*

- prae gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quae-
que simul corpore atque animo, uix prae gaudio compotes,
4 effusae. Tribunis plebi qui M. Postumio et T. Quinctio diem
dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset,
occasio uisa est per recens odium Semproni consulis reno-
5 uandae in eos inuidiae. Itaque aduocata contione cum
proditam Veii rem publicam esse ab ducibus, proditum
deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exerci-
tum, traditos ad caedem fortissimos equites, deserta foede
6 castra uociferati essent, C. Iunius, unus ex tribunis, Tem-
panium equitem uocari iussit coramque ei 'Sex. Tempani'
inquit, 'quaero de te arbitrerisne C. Sempronium consulem
aut in tempore pugnam inisse aut firmasse subsidiis aciem
7 aut ullo boni consulis functum officio; et tune ipse, uictis
legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxe-
ris restituerisque pugnam; excluso deinde ab acie nostra
tibi atque equitibus num aut consul ipse subuenerit aut
8 miserit praesidium; postero denique die ecquid praesidii
usquam habueris, an tu cohorsque in castra uestra uirtute
perruperitis; ecquem in castris consulem, ecquem exercitum
9 inueneritis an deserta castra, relictos saucios milites. Haec
pro uirtute tua fideque, qua una hoc bello res publica stetit,
dicenda tibi sunt hodie; denique ubi C. Sempronius, ubi
legiones nostrae sint; desertus sis an deserueris consulem
exercitumque; uicti denique simus an uicerimus.'
- 41 Aduersus haec Tempani oratio incompta fuisse dicitur,
ceterum militariter grauis, non suis uana laudibus, non cri-

3 compotes *UpA dett. aliq.*: compote *MPEH* 'lectio uetus' *Rhenan.*:
compotae *DL* 4 pugnatum esset *MPUpED³A²*: pugnatum est
HDLA 5 Iunius *Edd. uet.* (cf. *Mommsen, Röm. Forsch.* I. 115):
Iulius *MPUpEHDLA*, uix recte (cf. 23. 32. 14 *adn.*) 6 ei Sex.
(uel -xte) *HE³LA*: eis ex *ME*: eis sexte *RD*: ei sexte *R^xD^x*: eis ex
te *PUpL* 8 praesidii usquam *UpD³*: praesidi usquam *PE¹* uel *E³*:
praesidius quam *H*: praesidiisquam *MRD²A*: praesidis usquam *E*:
praesidii quam *M²R^xL*: praesidii quicquam *A²* 9 qua una *PUpE¹*
uel *E³HD^xA³*: quam una *E*: quam unam *MDLA*

mine alieno laeta: quanta prudentia rei bellicae in C. 2
 Sempronio esset, non militis de imperatore existimationem
 esse, sed populi Romani fuisse, cum eum comitiis consulem
 legeret. itaque ne ab se imperatoria consilia neu consu- 3
 lares artes exquirent, quae pensitanda quoque magnis ani-
 mis atque ingeniis essent; sed quod uiderit referre posse.
 uidisse autem se priusquam ab acie intercluderetur consulem 4
 in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana
 telaque hostium uersantem. postea se a conspectu suorum 5
 ablatum ex strepitu tamen et clamore sensisse usque ad noc-
 tem extractum certamen; nec ad tumultum quem ipse tenue-
 rat prae multitudine hostium credere perrumpi potuisse.
 exercitus ubi esset se nescire; arbitrari, uelut ipse in re 6
 trepida loci praesidio se suosque sit tutatus, sic consulem
 seruandi exercitus causa loca tutiora castris cepisse; nec 7
 Volscorum meliores res esse credere quam populi Romani;
 fortunam noctemque omnia erroris mutui implesse. Precan-
 temque deinde ne se fessum labore ac uulneribus tenerent,
 cum ingenti laude non uirtutis magis quam moderationis
 dimissum. Cum haec agerentur, iam consul uia Labicana 8
 ad fanum Quietis erat. Eo missa plaustra iumentaue alia
 ab urbe exercitum adfectum proelio ac uia nocturna exce-
 pere. Paulo post in urbem est ingressus consul, non ab 9
 se magis enixe amouens culpam quam Tempanium meritis
 laudibus ferens. Maestae ciuitati ab re male gesta et iratae 10

41 3 pensitanda quoque magnis animis atque ingeniis essent *MPUp*
EHDLA: quoque *post* magnis *ponit* H. J. Mueller: pensitare quoque
 magni animi atque ingenii esset *Gron.*: pensitanda quoque, magni
 animi atque ingenii essent *Madv. in Ed.* 3 referre *MPUpEHA*:
 referri *DL* 4 adhortantem *Vorm. MD^xLA*: ad hortantem *D*:
 atque hortantem *PUpE*: atque adhortantem *Vorm.*²: hortantem *H*
 7 ne se fessum *MHDLA*: ne se infessum *PE*³: se ne se fessum
Up: ne se confessum (infensum, nefessum?) *E?* dimissum *MP*
UpEHDLA Edd. uet.: dimissum accipio *A³ dett. aliq. Ald.*: dimittunt
Harant 8 Labicana scribendum est (uide 2. 39. 4 cum *adu. et*
 26. 9. 11): laucana *MPUpEHDLA* 9 amouens *MPUpED³A¹*
 uel *A²*: admouens *HDLA*

ducibus M. Postumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat, decem milibus aeris grauis
 11 damnatur. T. Quinctium collegam eius, quia et in Volscis consul auspicio dictatoris Postumi Tuberti et ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mam. Aemili res prospere gesserat, totam culpam eius temporis in praedamnatum collegam
 12 transferentem omnes tribus absoluerunt. Profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, et exactae iam aetatis Capitolinus Quinctius, suppliciter orans ne se, breui reliquo uitae spatio, tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur.

42 Plebs tribunos plebi absentes Sex. Tempanium (M.) Asellium Ti. Antistium Ti. Spurillium fecit, quos et pro centurionibus sibi praefecerant Tempanio auctore equites.
 2 Senatus cum odio Semproni consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creari iussit. Creati sunt L. Manlius Capitolinus Q. Antonius Merenda L. Papirius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio, consuli anni prioris, diem dixit. Quem cum quattuor collegae inspectante populo Romano orarent ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil praeter fortunam reprehendi posset, uexaret, aegre Hortensius pati,
 4 temptationem eam credens esse perseuerantiae suae, nec precibus tribunorum, quae in speciem modo iactentur,
 5 sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum conuersus, ubi illi patricii spiritus, ubi subnixus et fidens

11 et ad MEHDLA : ad PUP
 cf. c. 31. 5 : m. MPEHDLA

Mam. Up Ed. Rom. 1469 Ald.,

42 1 M. Asellium Mommsen : a. sellium MPU^hEHDLA Ed. Rom. 1469 Ti. Antistium Ti. Spurillium Mommsen : et antistium et spurillium MPU^hEDLA Ed. Rom. 1469 : et antistium et sparillium H

2 Manlius Ed. Mediol. 1478 (cf. e.g. 2. 54) : manilius MPU^hEHDLA : m^ailius (i.e. Mamilius Ed. Rom. 1469) Mugillanus E² uel E³ Ed. Mediol. 1478, cf. c. 7. 10 adu. : mugilanus Up Edd. uet. plures : mugilianus MPEHDLA 4 iactentur MPU^hEHDLA : iactarentur Luterb., sed uide sis Append. ii Editionis meae Lib. II 5 ubi subnixus MPHDLA : ubi sibi subnixus UpE² : ubi subnixae E

innocentiae animus esset quaerebat; sub tribunicia umbra consularem uirum delituisse; modo ad collegas: 6
 'Vos autem, si reum perago, quid acturi estis? An erepturi ius populo et euersuri tribuniciam potestatem?' Cum illi et de Sempronio et de omnibus summam populi 7
 Romani potestatem esse dicerent, nec se iudicium populi tollere aut uelle aut posse, sed si preces suae pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non ualuissent, se uestem cum eo 8
 mutaturos, tum Hortensius 'Non uidebit' inquit, 'plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus ut tam carus esset militibus'. Nec pietas quattuor tribunorum quam 9
 Hortensi tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi patribusque gratius fuit.

Non diutius fortuna Aequis indulsit, qui ambiguam uictoriae 10
 Volscorum pro sua amplexi fuerant. Proximo anno, 43
 Num. Fabio Vibulano T. Quinctio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabii, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum; cum trepidam tantum ostendissent aciem Aequi, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. Itaque triumphus negatus, ceterum ob Sempronianae cladis leuatam ignominiam ut ouans urbem intraret concessum est.

Quemadmodum bellum minore quam timuerant dimicatione 3
 erat perfectum, sic in urbe ex tranquillo necopinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, coepta

6 reum P^2UpE^2HDLA : rerum MP : rem E potestatem $EHDLA$ (sed in E et D interrogationis signum ex q (i. e. 'quaere') natum supra additum est): potestatem $p\bar{l}$ M , 'antiqua lectio' Rhenan.: postestatem rP : postestatem prP^2 : potestatem $\bar{p}.$ $\bar{r}.$ Up 8 Sempronium MP^2UpEH : Sempronius $PDLA$ 9 ingenium M^2UpE^1 uel E^3HDLA : in ingenium MPE ? (uel in E est ingenium)

43 1 Num. Sigon. ex Fast. Capitol. (cf. C. I. L. i², p. 112), ut in cc. 49. 1; 57. 12; 58. 6: $c\bar{n}$ $\bar{m}$ $HDLA$: $c\bar{n}$ $MPUpE$ euenerat MP $EHRDA$: uenerat (sed antea prouinciae) L : euenit Up 2 negatus $MPUpEH^1LA^2$: negatur HDA dett.

- 4 ab duplicando quaestorum numero. Quam rem, praeter duos urbanos quaestores (ut crearentur alii quaestores) duo qui consulibus ad ministeria belli praesto essent, a consulibus relatam cum et patres summa ope adprobassent, tribuni plebi certamen intulerunt ut pars quaestorum—nam ad 5 id tempus patricii creati erant—ex plebe fieret. Aduersus quam actionem primo et consules et patres summa ope adnisi sunt concedendo deinde ut quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis [usi sunt adaeque], (sic) in quaestoribus liberum esset arbitrium populi, cum parum proficerent, totam rem de augendo quaestorum numero 6 omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliaeque subinde, inter quas et agrariae legis, seditiosae actiones existunt; propter quos motus cum senatus consules quam tribunos creari mallet, neque posset per intercessionem tribunicias senatus 7 consultum fieri, res publica a consulibus ad interregnum, neque id ipsum—nam coire patricos tribuni prohibebant 8 —sine certamine ingenti, redit. Cum pars maior insequentis anni per novos tribunos plebi et aliquot interreges certaminibus extracta esset, modo prohibentibus tribunis patricos

3 ab duplicando *EHL*: adduplicando *MPRDA*: a duplicando *M²Up D²A²* 4 quaestores ut crearentur alii quaestores duo qui *scripsimus*, *Lutembacheri uestigiis innisi*, sed ita ut *codicum qui statuatur error aliqua ratione intellegi possit*: quaestores duo qui *MPUpEHDLA* (sed in *E* in hac columna superest multum spatii; linea enim illa tamen intulerunt ut pars quaestorum in trium linearum spatio stat): quaestores duo ut *Gron.*; fort. primum illud quaestores tollere malet aliquis adprobassent *Weissenb.*: adprobassent a consulibus (ex priore linea post-ssent repetitum) *MPUpEHDLA* ad id tempus *A³ dett.*: id tempus *MPUpEHDLA* (scil. inter nã et id interciderat ad) 5 usi sunt adaeque *Vorm.*? *MPUpEHDLA* (sed in *A* ad eã i. e. ad equae); debebat usi sunt *Gruter*: totam phrasin sustulimus nos ut *glossema Latinitatis posterioris redolens* (vide *Cl. Quarterly* v (1911), p. 9): usi sunt id aequae *D^x dett.*: ius esset adaequatum *Zingerle*: ius sissent adaequari *Seyffert*: ius adaequassent *Novák* (sic) addidimus, quod inter creandis et in (i) facilius, ut credimus, excidere poterat quam ita quod addunt *Madv.* *Novák* 6 senatus consultum *MEH*: smc *PDLA* (ut saepe in *L*) 7 redit *MPUpEHDL*: redit *A* (quid uoluerit non appareat; fort. -i- in exemplari deletum erat, cf. I. 7. 5 adn.): rediit *Wesenberg*, sed cf. I. 27. 10 adn.

coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus ne senatus consultum de comitiis consularibus faceret, postremo L. Papirius Mugillanus proditus interrex, 9 castigando nunc patres, nunc tribunos plebi, desertam omissamque ab hominibus rem publicam, deorum prouidentia curaue exceptam memorabat Veientibus indutiis et cunctatione Aequorum stare. unde si quid increpet terroris, 10 sine patricio magistratu placere rem publicam opprimi? non exercitum, non ducem scribendo exercitui esse? an bello intestino bellum externum propulsaturos? quae si in unum 11 conueniant, uix deorum opibus quin obruatur Romana res resisti posse. quin illi, remittendo de summa quisque iuris, mediis copularent concordiam, patres patiando tribunos 12 militum pro consulibus fieri, tribuni plebi non intercedendo quo minus quattuor quaestores promisce de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent?

Tribunicia primum comitia sunt habita. Creati tribuni 44 consulari potestate omnes patricii, L. Quinctius Cincinnatus tertium L. Furius Medullinus iterum M. Manlius A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quaestorum habente, 2 petentibusque inter aliquot plebeios filio (A.) Antisti tribuni

8 prodendum *PU^pEHDLA*: prodeandum *M*: procreandum *M*¹
modo interregem *ME²HDLA*: *om. PU^pE* 9 Mugillanus *Up*
Ed. Mediol. 1478 *ut c.* 42. 2 (*cf. c.* 7. 10 *adn.*): mugilianus *H*: mugilanus *MPEDLA* 10 si quid . . . opprimi non *om. L* increpet
PU^pEHR: increparet *MA²*: increpat *A*: instrepat *D*⁵ *ubi instr- in rasura*
11 opibus quin *MP²Up³EHDLA*: opibus qui non *P*: opibus quin non *E* mediis *MPUp^pEHDLA* (*et in ED uiris non iuris praecedit*): medii *dett. aliq.*: remediis *dett. unus* (*Voss.* 2): mediis consiliis *malit Walters* (*cf.* 8. 13. 3), *optime si quid mutandum est*
12 tribuni *Up dett. aliq.*: tribunos (*ex linea praecedente*) *MPEHDLA*
promisce *MPEHDLA*: promiscue *UpD²A^x*; *cf.* 3. 47. 7 *adn.*

44 1 tertium *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: tertio (*ut saepe*) *MPUpEHLA*:
tercio *RD*, *cf. c.* 48. 1 *inf.* L. Furius *dett. aliq.* (*cf. cc.* 25. 5 *et* 35. 1)
Sigion. ex his locis et Fast. Capitol. (*cf. C. I. L.* i², p. 112 *quamquam hoc in loco praenomen in lapide perit*): sextus (*uel sex.*) furius *MPUpE HDLA*
Manlius *Ed. Rom.* 1469, *cf. C. I. L.* i. c.: mallius (*ut saepe*) *MPUpEHDLA Ald.*: maniliu *dett. aliq.* Atratinus *PU^pE uel E¹HDLA*: aratinus *M* (*ut et c.* 35. 1) *E?* 2 A. Antisti *Luterv.*: antisti (*uel -ii*) *MPUpEHD²LA*: anstitiit *D*

plebis et fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompili, nec potestas nec suffragatio horum ualuit quin quorum patres auosque
 3 consules uiderant eos nobilitate praeferrent. Furere omnes tribuni plebi, ante omnes Pompilius Antistiusque, repulsa
 4 suorum accensi. quidnam id rei esset? non suis beneficiis, non patrum iniuriis, non denique usurpandi libidine, cum liceat quod ante non licuerit, si non tribunum militarem, ne quaestorem quidem quemquam ex plebe factum!
 5 non ualuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctae, ad auxilium libertatis creatae. fraudem profecto in re esse, et A. Sempronium comitiis plus artis adhibuisse quam fidei. eius iniuria queri
 6 suos honore deiectos. Itaque cum in ipsum, et innocentia tutum et magistratu, in quo tunc erat, impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sempronium, patruelem Atradini, eique ob ignominiam Volsci belli adiutore collega M. Canu-
 7 leio diem dixere. Subinde ab iisdem tribunis mentio in senatu de agris diuidendis inlata est, cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat, ratis, id quod erat, aut deposita causa leuiorem futurum apud patres reum aut perseuerantem sub iudicii tempus plebem offensurum. Aduersae inuidiae obici maluit et suae nocere causae quam publicae
 8 deesse, stetitque in eadem sententia ne qua largitio, cessura in triumphum gratiam tribunorum, fieret; nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam quaeri; se quoque subiturum eam tempestatem forti animo; nec senatui tanti se ciuem aut quem-

2 Pompili *P*: pompilii *UpE*: polii *H*: polli *MA*²: populi *DLA*

3 Pompilius *Up*: polius *MPEHDLA* rei esset *Edd. ut.*: *add.* quod *MPUpEHDLA* sed in *R* (4. 20. 4 *adn.*) sic. Quod (ubi punctum erasit *R*^x)—*cf.* 1. 49. 7 et 2. 32. 10 *adnn.*—: rei esse *Madv. Ed.*³ Gronovium secutus

4 suis *PUpEHR* (sed hic -s pleniore calamo, *cf.* 1. 41. 4 *adn.*) *DLA*: sui *M* usurpandi *MPUpEHDLA*: ius usurpandi

Karsten quaestorem *MPEHDLA*: quaestorum *Up* 5 ualuisse *PUpEHDLA* et *A*³: ualuissent *MA*² 6 cum in *MP²UpEDLA*:

cum *PH* Atradini *UpEHDLA*: atradini *M* (*cf.* § 1 *sup. adn.*): atranii *P* 7 ratis *Ed. Frob.* 1535: ratiis *M*: ratus *PUpE? HDLA* (sed in *E* -s in fine lineae fort. ab *E*¹ uel *E*²) perseuerantem sub *E²HDLA*:

perseuerantem per *PUpE*: perseuerante per sub *M*: perseuerante sub *Vorm.*?

quam alium debere esse, ut in parcendo uni malum publicum fiat. Nihilo demissiore animo, cum dies uenit causa ipse 10 pro se dicta, nequiquam omnia expertis patribus ut mitigarent plebem, quindecim milibus aeris damnatur.

Eodem anno Postumia uirgo Vestalis de incestu causam 11 dixit, crimine innoxia, ab suspicione propter cultum amoeniorem ingeniumque liberius quam uirginem decet parum abhorrens. Eam ampliata, deinde absolutam pro collegii 12 sententia pontifex maximus abstinere iocis colique sancte potius quam scite iussit. Eodem anno a Campanis Cumae, quam Graeci tum urbem tenebant, capiuntur.

Insequens annus tribunos militum consulari potestate 13 habuit Agrippam Menenium Lanatum P. Lucretium Tricipitinum Sp. Nautium Rutulum, annus, felicitate populi 45 Romani, periculo potius ingenti quam clade insignis. Seruitia urbem ut incenderent distantibus locis coniurarunt, populoque ad opem passim ferendam tectis intento ut arcem Capitoliumque armati occuparent. Auertit nefanda consilia 2 Iuppiter, indicioque duorum comprehensi sontes poenas dederunt. Indicibus dena milia grauis aeris, quae tum diuitiae habebantur, ex aerario numerata et libertas praemium fuit.

Bellum inde ab Aequis reparari coeptum ; et nouos hostes 3 Labicanos consilia cum ueteribus iungere, haud incertis auctoribus Romam est allatum. Aequorum iam uelut anni- 4 uersariis armis adsueuerat ciuitas ; Labicos legati missi cum

10 causa ipse *A² uel A¹ Aldus*: causa ipsa *Up*: causa ipsa ipse *PEHDLA*: causa ipse sa ipse *M* 11 crimine *PUpEHDLA*:

crimines *M*: criminis *M³A³* ab suspicione *Gron.*: ob suspicionem *RD* 12 Eam *M²*: eam am *M* (*scil. ex repetitione in exemplari suo*): famam *P²UpEHDLA*: om. *P*

45 1 Rutulum ut c. 35. 4: rutilium *MA²*: om. *PUpEHDLA*: add. C. Seruilius Sigon. ex Fast. Capitol. (*cf. C. I. L. i², p. 112*) 2 habebantur *PUpEHDLA*: habentur *M*

praemium *PUpEHDLA*: et praemium *M* 3 Labicanos] *cf. 2. 39. 4 adn. et cc. 47, 49 inf.*: laucanos *MPUpEHDLA* (*et sic infr. §§ 4-7 lauc-* *UpEHDLA*: in

MPRL Labicos *sed* Laucis, Laucanos, Laucanis) est allatum *MPUpEH*: est adlatum *D²A²*: esse allatum *DL*: esse adlatum *A*

4 Labicos, Labicis] *uide sup. § 3 adn.*

responsa inde rettulissent dubia, quibus nec tum bellum parari nec diuturnam pacem fore appareret, Tusculanis negotium datum, aduerterent animos ne quid noui tumultus Labicis oreretur.

- 5 Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, legati ab Tusculo uenerunt, L. Sergium Fidenatem M. Papirium Mugillanum C. Seruilium Prisci
6 filium, quo dictatore Fidenae captae fuerant. Nuntiabant legati Labicanos arma cepisse et cum Aequorum exercitu depopulatos agrum Tusculanum castra in Alcido posuisse.
7 Tum Labicanis bellum indictum; factoque senatus consulto ut duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romae curaret, certamen subito inter tribunos exortum; se quisque belli ducem potiolem ferre, curam urbis ut ingratam
8 ignobilemque aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mirabundi patres conspicerent, Q. Seruilius 'Quando nec ordinis huius ulla' inquit, 'nec rei publicae est uerecundia, patria maiestas altercationem istam dirimet. Filius meus extra sortem urbi praeerit. Bellum utinam, qui adpetunt, consideratius concordiusque quam cupiunt gerant'.
- 46 Dilectum haberi non ex toto passim populo placuit; decem tribus sorte ductae sunt; ex iis scriptos iuniores duo
2 tribuni ad bellum duxere. Coepta inter eos in urbe certamina cupiditate eadem imperii multo impensius in castris accendi; nihil sentire idem, pro sententia pugnare; sua consilia uelle, sua imperia sola rata esse; contemnere in uicem et contem-
3 ni, donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est
4 ut alternis diebus summam imperii haberent. Quae cum allata Romam essent, dicitur Q. Seruilius, aetate et usu doc-

4 appareret *MUP²EHDA*: apparet *PUp*: appareret *L* oreretur *MPE²* uel *E³HL* (cf. 2. 16, 2 *adn.*): oriretur *UpEDA* quod hic commendat clausula Ciceroniana 5 Mugillanum *Sigon.*, cf. c. 7. 10 *adn.*: Mugillanum *MPEHDLA* dett. *Edd. uet.* 6 Labicanos et § 7 Labicanis] cf. § 3 *sup. adn.* 7 ignobilemque *PUpEHRDA²* uel *A³*: ignobilem *MLA*, fort. recte 8 consideratius *PUpEDLA*: consideratius *H*: confideratius *M*: confederatius *M²*

tus, precatus ab dis immortalibus ne discordia tribunorum
damnosior rei publicae esset quam ad Veios fuisset, et uelut
haud dubia clade imminente, instituisse filio ut milites scri-
beret et arma pararet. Nec falsus uates fuit. Nam ductu 5
L. Sergi, cuius dies imperii erat, loco iniquo sub hostium
castris, cum quia simulato metu receperat se hostis ad ual-
lum, spes uana expugnandi castra eo traxisset, repentino im-
petu Aequorum per supinam uallem fusi sunt, multique in
ruina maiore quam fuga oppressi obtruncatique; castraque 6
eo die aegre retenta, postero die circumfusi iam magna ex
parte hostibus per auersam portam fuga turpi deseruntur.
Duces legatique et quod circa signa roboris de exercitu fuit
Tusculum petiere: palati alii per agros passim multis itineri- 7
bus maioris quam accepta erat cladis nuntii Romam con-
tenderunt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori 8
hominum congruens fuerat, et quod subsidia quae respice-
rent in re trepida praeparata erant ab tribuno militum. Ius- 9
suque eiusdem per minores magistratus sedato in urbe
tumultu, speculatores propere missi nuntiauere Tusculi
duces exercitumque esse, hostem castra loco non mouisse.
Et quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatus con- 10
sulto dictus Q. Seruilius Priscus, uir cuius prouidentiam in
re publica cum multis aliis tempestatibus ante experta ciuitas
erat, tum euentu eius belli, quod uni certamen tribunorum
suspectum ante rem male gestam fuerat. Magistro equitum 11
creato, a quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio
suo—ut tradidere quidam; nam alii Ahalam Seruilium 12
magistrum equitum eo anno fuisse scribunt—, nouo exercitu

46 4 ab dis (*sed diis*) MPEDLA: sub diis H 5 Sergi (*uel -ii*) MP
UpEHA²: *om.* DLA *dett.* eo traxisset MPEHA²: eo retraxisset
DLA: extraxisset Up 10 quod plurimum MPUEDLA: quam
plurimum H Seruilius A² *dett. aliq. Ed. Rom. 1469 Ald.*: sul-
picius MPUPEHA: sulpitius DL: seruilius sulpicius *dett. aliq.*
fuerat MPUEDLA: fecerat H 11 a quo ipse Vorm.? UpE²
HD? A¹ uel A²: quo ipse M: a quo ipsi P: a quo ipso D¹ (*uel D*) LA:
a quo ipst (*cum tribuno arte coniunctum*) ED?

profectus ad bellum, accitis qui Tusculi erant, duo milia passuum ab hoste locum castris cepit.

- 47 Transierat ex re bene gesta superbia neglegentiaque ad
 2 Aequos, quae in Romanis ducibus fuerat. Itaque primo
 statim proelio cum dictator equitatu immisso antesignanos
 hostium turbasset, legionum inde signa inferri propere iussit
 3 signiferumque ex suis unum cunctantem occidit. Tantus
 ardor ad dimicandum fuit ut impetum Aequi non tulerint ;
 uictique acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tem-
 pore et certamine minor castrorum oppugnatio fuit quam
 4 proelium fuerat. Captis direptisque castris cum praedam
 dictator militi concessisset, secutique fugientem ex castris
 hostem equites renuntiassent omnes Labicanos uictos, mag-
 5 nam partem Aequorum Labicos confugisse, postero die ad
 Labicos ductus exercitus oppidumque corona circumdata
 6 scalis captum ac direptum est. Dictator exercitu uictore
 Romam reducto, die octauo quam creatus erat, magistratu
 se abdicauit ; et opportune senatus priusquam ab tribunis
 plebi agrariae seditiones mentione inlata de agro Labicano
 diuidendo fierent, censuit frequens coloniam Labicos
 7 deducendam. Coloni ab urbe mille et quingenti missi bina
 iugera acceperunt.

Captis Labicis, ac deinde tribunis militum consulari po-

47 2 inferri *PUpEDLA* : inferi *M* : inferre *H* signiferumque
MHDLA : signiferum quoque *PUpE* 3 breuior tempore et certa-
 mine minor *E²D?* *Ed. Frob.* 1535 : breuior et tempore et certamine
H¹? : breuiore tempore et certamine minor *MPUpH* (-e in breuiore
perstrictum ab H¹) *D¹LA* 4-7 Labicanos, Labicos] *sexiens hic recurrit*
hoc nomen ; cum -b- in M bis, in P bis, in RDLA ter, in E semel (Aequo-
 rum Labicos *MPERDLA*, ad Labicos *RDLA*, coloniam Labicos *MPR*
DLA) : cum -u- in *MPA* quater, in *E* quinquiens, in *RDLA* ter, in *UpH*
sexiens : uide sis c. 45. 3 sup. cum adn. 5 circumdata *M²P?D²LA*
 (sed hic -nd-) : circumdatam *M* : circumdatum *P¹UpEH* : circumdatas *D*

7 acceperunt *A² dett. unus (cod. Carinth.) Edd. uet. aliq. : acceperant MPUpEHD* : acceperant (pro -pant) *A* Labicis *HDLA* (sed in his omnibus lau- ; cf. § 4 adn.) : laucanis *MPUpEA marg.* (ut secundam lectionem) ac *MPUpHDLA* : delet *H. J. Mueller, fort. recte ; fort. etiam duae uoces praecedentes simul amoliendae*

testate Agrippa Menenio Lanato et C. Seruilio Structo et P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, et Sp. Rutilio Crasso, et insequente anno A. Sempronio Atriatino tertium, 8 et duobus iterum, M. Papirio Mugillano et Sp. Nautio Rutulo, biennium tranquillae externae res, discordia domi ex agrariis legibus fuit. Turbatores uolgi erant Sp. Maecilius 48 quartum et (M.) Metilius tertium tribuni plebis, ambo absentes creati. Ei cum rogationem promulgassent ut ager 2 ex hostibus captus uiritim diuideretur, magnaeque partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunae—nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non 3 armis partum erat, nec quod uenisset adsignatumue publice esset praeterquam plebs habebat—, atrox plebi patribusque 4 propositum uidebatur certamen. Nec tribuni militum, nunc in senatu, nunc [in] conciliis priuatis principum cogendis, uiam consilii inueniebant, cum Ap. Claudius, nepos eius 5 qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio, dicitur dixisse uetus se ac familiare con- 6 silium domo adferre; proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse patribus uiam unam dissoluendae tribuniciae potestatis per collegarum intercessionem. facile homines 7 nouos auctoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quam maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse; ubi uideant collegas 8 principes agenda rei gratiam omnem ad plebem praeoccupasse nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinatu- 9

7 C. Seruilio Glarean. ex 4. 45. 5 et Diod. 13. 7. 1 : 1. seruilio PUPH DLA : seruilio M : om. E (qui om. et Structo) Sp. Rutilio MP

UP EHDLA : Sp. Veturio Sigon. ex Diod. 13. 7. 1 8 Mugillano Sigon. (uide sup. c. 7. 10 adn.) : mugillano MPUPEHDLA Edd. uet.

Rutulo] ut 3. 7. 6 (ubi cf. adn.), 4. 35. 4 etc. : rutilio MP²UP EHDLA : rutulo P, quae ambo coniecturae Rutulo satis fauent.

48 1 quartum et mox tertium dett. unus (Leid. sec.) : quarto, tertio (uel -rcio) MPUPEHDLA, ut saepe, e. g. c. 44. 1 M. Metilius

Alschevski : metilius MPUPERD : mecilius HLA 2 ei cum D?, Madv. : et cum MPUPEHD uel D¹LA 4 in conciliis Ald.^e :

seclisit in Crevier, recte : in consiliis MPUPEHDLA dett.

- ros se ad causam senatus, per quam cum uniuerso ordini, tum
 10 primoribus se patrum concilient. Adprobantibus cunctis
 et ante omnes Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset
 ab stirpe Claudia, conlaudante iuuenem, negotium datur ut
 quos quisque posset ex collegio tribunorum ad intercessionem
 11 perlicerent. Misso senatu, prensantur ab principibus tribuni.
 Suadendo monendo pollicendoque, gratum id singulis pri-
 uatim, gratum uniuerso senatui fore, sex ad intercessionem
 12 comparauere. Posteroque die cum ex composito relatum ad
 senatum esset de seditione quam Maecilius Metiliusque
 13 largitione pessimi exempli concirent, eae orationes a pri-
 moribus patrum habitae sunt ut pro se quisque iam nec
 consilium sibi suppetere diceret, nec se ullam opem cernere
 aliam usquam praeterquam in tribunicio auxilio; in eius
 potestatis fidem circumuentam rem publicam, tamquam
 14 priuatum inopem, confugere; praeclarum ipsis potestatique
 esse, non ad uexandum senatum discordiamque ordinum
 mouendam plus in tribunatu uirium esse quam ad resisten-
 15 dum improbis collegis. Fremitus deinde uniuersi senatus
 ortus, cum ex omnibus partibus curiae tribuni appellarentur.
 Tum silentio facto ii qui praeparati erant gratia principum,
 quam rogationem a collegis promulgatam senatus censeat
 dissoluendae rei publicae esse, ei se intercessuros ostendunt.
 16 Gratiae intercessoribus ab senatu actae. Latores rogationis
 contione aduocata proditores plebis commodorum ac seruos
 consularium appellantes aliaque truci oratione in collegas
 inuecti, actionem deposuere.
- 49 Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius

9 cum uniuerso ordini tum *Tan. Faber quem confirmare uidetur D ubi cumiunso probabile, . . miunso certum est*: uniuerso ordini cum *MPUpEHD³LA* II monendo *MPUpEHA¹ uel A²: om. DLA*

13 aliam usquam *MP²UpE¹HDLA*: alia nusquam *PE* confugere *PUpH* (*ubi c̄ fug-*) *EDLA* 'antiqua lectio' *Rhenan.*: effugere *M* (*ex c̄fug- natum*)

49 I Duo *M²E³HDLA* (*sed in D ante d- Ç erasum est*): aduo *M*: arduo *P*: ardua *P²UpE*: at duo *A³*

Cossus C. Valerius Potitus Q. Quinctius Cincinnatus Num.
 Fabius Vibulanus tribuni militum consulari potestate fuerunt,
 ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros 2
 Tiberis super ripas effusus maxime ruinis uillarum uastauit.
 Simul Aequos triennio ante accepta clades prohibuit Bolanis, 3
 suae gentis populo, praesidium ferre. Excursiones inde in 4
 confinem agrum Labicanum factae erant nouisque colonis
 bellum inlatum. Quam noxam cum se consensu omnium 5
 Aequorum defensuros sperassent, deserti ab suis, ne memora-
 bili quidem bello, per obsidionem leuemque unam pugnam
 et oppidum et fines amisere. Temptatum ab L. Decio 6
 tribuno plebis ut rogationem ferret qua Bolas quoque, sicut
 Labicos, coloni mitterentur, per intercessionem collegarum
 qui nullum plebi scitum nisi ex auctoritate senatus passuros
 se perferri ostenderunt, discussum est.

Bolis insequente anno receptis Aequi coloniaque eo de- 7
 ducta nouis uiribus oppidum firmarunt, tribunis militum
 Romae consulari potestate Cn. Cornelio Cosso L. Valerio
 Potito Q. Fabio Vibulano iterum M. Postumio Regillensi.
 Huic bellum aduersus Aequos permissum est, prauae mentis 8
 homini, quam tamen uictoria magis quam bellum ostendit.
 Nam exercitu impigre scripto ductoque ad Bolas cum leuibus 9

1 Q. Quinctius (uel-nt-) MPE: om. praen. UpHDLA Num.
 Fabius Sigon., ut 4. 43. 1 ubi cf. adn.: marcus (uel m.) MPUpEHDLA

3 Bolanis Sigon. et Cluverius (cf. inter alia Plin. 3. 5. 69 ubi ordo elen-
 chi nominum litteram B- confirmat): uolanis MPEHDLA: uolentes Up

4 Labicanum (cf. adn. ad c. 45. 3): lauic- MPUpEHDLA 6 L. Decio
 dett. aliq. Edd. ut.: 1. quintio decio Up: 1. sextio A³: 1. dextio MH
 DLA: 1. q. dextio PE Bolas] ut supra: uolas MP²UpEHDLA (sed
 uolans P) Labicos] ut supra § 4: lauic- MPUpEHDLA

7 Bolis D (cf. supra): uolis MPUpEHD³LA deducta MHDLA:
 ducta PUpE M. Postumio HDLA: m. t. postumio MPUp: marcio
 t. postumio E: marco titio postumio A² uel A³ (cf. C. I. L. i², p. 114
 ubi dat lapis P. Postumius) Regillensi Sigon. ex Fast. Capitol. (cf.
 C. I. L. i¹, p. 444 adn.): regiliensi PUP²EDLA²: re giliensi M:
 rei giliensi M¹: religiensi UpHA: cf. 2. 16. 4; 6. 22. 5; 8. 15. 5 cum
 adnn. 9 ductoque M²UpED³: ductaque M: ductoque PHDLA

Bolas] ut supra § 3: uolas MPUpEHDLA

- proeliis Aequorum animos fregisset, postremo in oppidum inrupit. Deinde ab hostibus in ciues certamen uertit et cum inter oppugnationem praedam militis fore edixisset, capto
 10 oppido fidem mutauit. Eam magis adducor ut credam irae causam exercitui fuisse, quam quod in urbe nuper direpta coloniaque noua minus praedicatione tribuni praedae fuerit.
 11 Auxit eam iram, postquam ab collegis arcessitus propter seditiones tribunicias in urbem reuertit, audita uox eius in contione stolidi ac prope uecors, qua M. Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Bolas quoque ut mitterentur coloni laturum se dicenti—dignum enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumque Bolanum esse—
 —‘Malum quidem militibus meis’ inquit, ‘nisi quieuerint.’ Quod auditum non contionem magis quam mox patres
 12 offendit. Et tribunus plebis, uir acer nec infacundus, nactus inter aduersarios superbum ingenium immodicamque linguam, quam inritando agitandoque in eas impelleret uoces quae inuidiae non ipsi tantum sed causae atque uniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum saepius
 13 quam Postumium in disceptationem trahebat. Tum uero secundum tam saeuum atque inhumanum dictum ‘Auditis’ inquit, ‘Quirites, sicut seruis malum minantem militibus?’
 14 Tamen haec belua dignior uobis tanto honore uidebitur quam qui uos urbe agrisque donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti uestrae prospiciunt, qui pro uestris commodis aduersus tam crudeles superbosque aduersarios de-
 15 pugnant? Incipite deinde mirari cur pauci iam uestram suscipiant causam. Quid ut a uobis sperent? An honores,

9 inrupit *MHDLA* : inrumpit *PU^pE* edixisset *MPU^pED²A²* : dixisset *H* : eduxisset *DLA* 10 irae (-re) *MEDLA²* : iram *PU^pE²H*
 11 qua M. Sextio *Up² dett. aliq.* : quam sextio *MPU^pEDLA* : q) Sextio *H* (? = que Sextio) : q. Sextio *E³* (i. e. que uel quae Sextio) Bolas, Bolan-] ut *supra* § 3 dignum *Tan. Faber* : dignos *MPU^pEHDLA* nisi quieuerint *PU^pEHA¹* : nisi quieuerunt *A* : si queuerint *M* : si quieuerint *DL* 14 urbe *MU^pEHDLA* : in urbe *P* 15 quid ut *MPEHDLA* : quid autem *Up*

quos aduersariis uestris potius quam populi Romani propugnatoribus datis? Ingemuistis modo uoce huius audita. 16 Quid id refert? Iam si suffragium detur, hunc qui malum uobis minatur, iis qui agros sedesque ac fortunas stabilire uolunt praeferetis'.

Perlata haec uox Postumi ad milites multo in castris maiorem indignationem mouit: praedaene interceptorem fraudatoremque etiam malum minari militibus? Itaque cum 2 fremitus aperte esset, et quaestor P. Sextius eadem uiolentia coerceri putaret seditionem posse qua mota erat, misso ad uociferantem quendam militem lictore cum inde clamor et iurgium oreretur, saxo ictus turba excedit, insuper increpante 3 qui uulnerauerat habere quaestorem quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Postumius 4 asperiora omnia fecit acerbis quaestionibus, crudelibus suppliciis. Postremo cum modum irae nullum faceret, ad uociferationem eorum quos necari sub crate iusserat concursu facto, ipse ad interpellantes poenam uecors de tribunali decurrit. Ibi cum submouentes passim lictores centuriones- 5 que uexarent turbam, eo indignatio erupit ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox 6 facinus postquam est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collegae per senatum quaestiones decernentibus tribuni plebis intercedebant. Sed ea contentio ex certamine 7 alio pendeat quod cura incesserat patres ne metu quaes-

50 2 Sextius MPU²EDLA: Sexius H: Sestius Sigon. (cf. 3. 32. 4); sed dubium est num necesse sit antiquiorem formam ubique expellere, etiam in patricia gente oreretur MPE³D? L: oriretur UpHD uel D¹A (cf. c. 45. 4 sup.) 4 Postumius asperiora omnia PU²EHDLA: om. M cum modum MPU²E²A: com modum H: com modum E: cum motum DL ad uociferationem] his uocibus rursus inc. F et B omnibus post c. 21. 6 (ubi uide adn.) tacite omissis; hic in his adnn. desinit nostra codicis R cum L comparatio crate P²FUpE²D³ (ut secundam lectionem) A³: crato H: grate MPEDLA: erate B ad interpellantes Gron.: ad interpellandis M: ad interpellantis PFBEHDLA 6 postquam est PFUpBEHDLA: om. est M 7 incesserat MPFUpBE¹ uel E²HA¹ uel A²: incesserat D: intercesserat ED¹LA

- tionum plebs iraque tribunos militum ex plebe crearet,
 8 tendebantque summa ope ut consules crearentur. Cum
 senatus consultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem
 intercederent consularibus comitiis, res ad interregnum rediit.
 51 Victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano
 interrege comitia habente consules creati sunt A. Cornelius
 Cossus L. Furius Medullinus.
- 2 His consulibus principio anni senatus consultum factum
 est, ut de quaestione Postumianae caedis tribuni primo quo-
 que tempore ad plebem ferrent, plebesque praeficeret quaes-
 3 tioni quem uellet. A plebe consensu populi consulibus
 negotium mandatur; qui, summa moderatione ac lenitate
 per paucorum supplicium, quos sibimet ipsos conscisse mor-
 tem satis creditum est, transacta re, nequiuiere tamen conse-
 4 qui ut non aegerime id plebs ferret: iacere tam diu inritas
 actiones quae de suis commodis ferrentur, cum interim de
 sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri et
 5 tantam uim habere. Aptissimum tempus erat, uindicatis
 seditionibus, delenimentum animis Bolani agri diuisionem
 obici, quo facto minuissent desiderium agrariae legis quae
 6 possesso per iniuriam agro publico patres pellebat; tunc
 haec ipsa indignitas angebat animos: non in retinendis modo
 publicis agris quos ui teneret pertinacem nobilitatem esse,

51 1 L. Furius *Edd. uet.*: Furius MPFU β BEHDLA, *sed cf.* 4. 57. 12
et testes alios in C. I. L. i³, p. 115 3 populi MPFU β BEHDLA:
delet Crevier, uix recte ut non PFU β BEHDLA: *om. M¹, ubi*
nequiuiere... diu inritas a M¹ sed in rasura scripta sunt 4 actiones
Vorm.? MPFU β BEA² uel A³ marg. (ut secundam lectionem): sanctiones
E²DL: sanctiones H: factiones A ac supplicio PFBEDL: ac
 supliciō M (*scil. quod supra -p- poni debuerat in -o translatum erat*
aut in exemplari aut, quod minus credo, ab M ipso): et supplicio HA:
 ac sulpicium U β 5 tempus MPFU β BEHDLA: ad tempus *Madv.*
Ed. 3 erat PFU β BEHDLA: fuerat *Vorm. MA², fort. recte*
 Bolani *E? cf. 4. 49. 3 adn.*: uolani MPFU β BE¹HDL: uolam A pos-
 sesso *A² uel A³ Ed. Rom. 1469 Ald.*: possessio MPFU β BE¹HDL:
 posset sio (*uel possit sio*) E pellebat PFU β BEHDLA (*sed in E*
-ll- ab E¹ uel E³ in rasura): psallebat M: expellebat *uoluit Alschevski,*
non male 6 quos ui *Ed. Frob. 1531*: quos ut MPFU β BEHDLA:
 quos iam *Luterbacher*

sed ne uacuum quidem agrum, nuper ex hostibus captum, plebi diuidere, mox paucis, ut cetera, futurum praedae.

Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum 7 fines legiones ductae a Furio consule cum hostem ibi non inuenissent, Ferentinum quo magna multitudo Volscorum se contulerat cepere. Minus praedae quam sperauerant fuit, 8 quod Volsci postquam spes tuendi exigua erat sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt; postero die prope desertum capitur. Hernicis ipsum agerque dono datus.

Annum modestia tribunorum quietum excepit tribunus 52 plebis L. Icilius, Q. Fabio Ambusto C. Furio Paculo consulibus. Is cum principio statim anni, uelut pensum nomi- 2 nis familiaeque, seditiones agrariis legibus promulgandis cieret, pestilentia coorta, minacior tamen quam perniciosior, 3 cogitationes hominum a foro certaminibusque publicis ad domum curamque corporum nutriendorum auertit; minusque eam damnosam fuisse quam seditio futura fuerit credunt. Defuncta ciuitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, 4 pestilentem annum inopia frugum, neglecto cultu agrorum, ut plerumque fit, excepit, M. Papirio Atratio C. Nautio Rutulo consulibus. Iam fames quam pestilentia tristior erat, 5 ni, dimissis circa omnes populos legatis qui Etruscum mare quique Tiberim accolunt ad frumentum mercandum, anno- nae foret subuentum. Superbe ab Samnitibus qui Capuam 6

7 fines *MPFUpBEDLA*: sedens (*scil. pro sedes*) *H* 8 reli-
querunt *PFUpBEHD*¹ uel *D²LA²*: relinquerunt (*sic*) *MA*: reliquere
D ipsum agerque *Weissenborn*, optime (*cf. c. 56. 6; et 2. 56. 12*
adn.): ipse agerque *M*: ipse ager *PFUpBEHDLA*: urbs ipsa ager-
que *Madv. Ed.³ Praef.*

52 1 L. Icilius *Ed. Frob. 1531*: lucilius *MPFBHDLA dett.*: icilius
Up: lucius *E* Paculo *scripsi* (*cf. c. 12. 1*): Pacilo *Sigon.*: pactilio
PFBEHDL: pactilio *MUp*: patilo *A*: paculio *A² uel A³*
2 pensum *PFUpBEHDLA*: pessum (*suprascript. n*) *M* (*omnia a prima*
manu) 3 a foro *PFUpBEHDLA*: om. a *M* domum *PF*
UpBEHDLA: domumque *M*, et huc fort. pertinet quod pro curamque
habent cura *UpB* fuerit *MPFUpBEDLA*: fuerat *H* 4 fit
MPFUpBED³A²: om. *HDLA* Rutulo] *cf. 3. 7. 6 et 4. 47. 8 adn.*:
rutilio *MUpEHDL?* *A* (*cf. C. I. L. i², p. 114*): rutulio *PFB*

habebant Cumasque legati prohibiti commercio sunt, contra ea benigne ab Siculorum tyrannis adiuti; maximos com-
 7 meatus summo Etruriae studio Tiberis deuexit. Solitudinem in ciuitate aegra experti consules sunt, cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes coacti sunt binos
 8 equites adicere. Praeterquam ab morbo annonaeque nihil eo biennio intestini externiue incommodi fuit. At ubi eae sollicitudines discessere, omnia, quibus turbari solita erat ciuitas, domi discordia, foris bellum exortum.

- 53 M. Aemilio C. Valerio Potito consulibus bellum Aequi parabant, Volscis, quamquam non publico consilio capes-
 2 sentibus arma, uoluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium—iam enim in Latinum Hernicumque transcenderant agrum—dilectum habentem Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariae lator cum impediret auxilioque tribuni nemo inuitus sacramento
 3 diceret, repente nuntiatur arcem Caruentanam ab hostibus
 4 occupatam esse. Ea ignominia accepta cum apud patres inuidiae Menenio fuit, tum ceteris tribunis, iam ante prae-
 paratis intercessoribus legis agrariae, praebuit iustiore cau-
 5 sam resistendi collegae. Itaque cum res diu ducta per alter-
 cationem esset, consulibus deos hominesque testantibus quidquid ab hostibus cladis ignominiaeque aut iam accep-
 tum esset aut immineret culpam penes Menenium fore qui
 6 dilectum impediret, Menenio contra uociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se moram dilectui non facere, decreto interposito nouem tribuni sustulerunt

8 discessere MPFUpB (*sed hic -ore*) EHDLA: decessere Gron., *fort. recte*

53 1 M. Aemilio (*uel Em-*) MPUpBHDLA: marcio aemilio E: Manio Aemilio Sigon. ex Diod. 13. 76. 1 (*ubi Γάιον Μάνιον Αἰμίλιον καὶ Γάιον Οὐαλέριον*), *eundem esse statuens atque illum qui* 4. 61. 1 *et* 5. 10. 1 *nominatur quique a codd. nostris Marcus, a Fastis uero et Diodoro Manius appellatur* 2 Menenius UpA² Edd. uet.: menius MPFBEHDLA: moenius E¹: moemenius E²; *in* § 4 *et* 5 *et* 6 *recte* menenio, menenium *omnes hi nisi quod moenenium dant MPE in* § 5; *in* § 6 moenenio E, menio H: Maenius Sigon. 4 iustiore PFUpBEHDLA: om. M, *fort. recte* 5 Itaque PFUpBEHDLA: om. M, *fort. recte*

certamen pronuntiaueruntque ex collegii sententia: C Valerio 7
 consuli se, damnum aliamque coercitionem aduersus inter-
 cessionem collegae dilectus causa detractantibus militiam
 inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus 8
 cum paucis appellantis tribunum collum torsisset, metu
 ceteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam 9
 arcem, quamquam inuisus infestusque consuli erat, impigre
 primo statim aduentu deiectis qui in praesidio erant arcem
 recipit; praedatores ex praesidio per neglegentiam dilapsi
 occasionem aperuere ad inuadendum. Praedae ex adsiduis 10
 populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant,
 fuit aliquantum. Venditum sub hasta consul in aerarium
 redigere quaestores iussit, tum praedicans participem praedae
 fore exercitum cum militiam non abnuisset. Auctae inde 11
 plebis ac militum in consulem irae. Itaque cum ex senatus
 consulto urbem ouans introiret, alternis inconditi uersus
 militari licentia iactati quibus consul increpitus, Meneni 12
 celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem
 tribuni fauor circumstantis populi plausuque et adsensu cum
 uocibus militum certaret. Plusque ea res quam prope sol- 13
 lemnis militum lasciuiam in consulem curae patribus iniecit;
 et tamquam haud dubius inter tribunos militum honos
 Meneni si peteret consularibus comitiis est exclusus.

Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus L. Furius 54
 Medullinus iterum. Non alias aegrius plebs tulit tribunicia 2
 comitia sibi non commissa. Eum dolorem quaestoriis
 comitiis simul ostendit et ulta est tunc primum plebeiis
 quaestoribus creatis, ita ut in quattuor creandis uni patricio,

7 C. Valerio *HDLA*: l ualerio B: lucio ualerio *PFUpE*: t. ualerio
M coercitionem *P²FBEDL* (*sed in F -m ab F² additum*):
 coercionem (*uel -tion-*) *Vorm. MPU_pHD^x* (*fort. D⁵*) *A* 9 recipit
Vorm. PFBHDLA: recepit *MUpEA²*; cf. 1. 3. 3 *adu.* 10 hasta
PFUpBE¹HD^xA: hastam *MDL* 11 in consulem *PFUpBEH*
D³LA: in consule *MD*

54 2 in quattuor creandis uni *ME¹HDLA* (*nisi quod quatuor A*):
 quattuor creandi sunt *PFBE* (*in FB s̄ scribitur pro sunt*): cum quattuor
 creandi sint *Up*

- 3 K. Fabio Ambusto, relinqueretur locus, tres plebei, Q. Silius
P. Aelius P. Papius, clarissimarum familiarum iuuenibus
4 praeferrentur. Auctores fuisse tam liberi populo suffragii
Icilius accipio, ex familia infestissima patribus tres in eum
annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumque
5 rerum molem audissimo ad ea populo ostentantes, cum adfir-
massent nihil se moturos si ne quaestoriis quidem comitiis,
quae sola promiscua plebei patribusque reliquisset senatus,
satis animi populo esset ad id quod tam diu uellent et per
leges liceret.
- 6 Pro ingenti itaque uictoria id fuit plebi, quaesturamque
eam non honoris ipsius fine aestimabant, sed patefactus
ad consulatum ac triumphos locus nouis hominibus uide-
7 batur. Patres contra non pro communicatis sed pro
amissis honoribus fremere; negare, si ea ita sint, liberos
tollendos esse, qui pulsati maiorum loco cernentesque alios in
possessione dignitatis suae, salii flaminesque nusquam alio
quam ad sacrificandum pro populo sine imperiis ac potesta-
8 tibus relinquuntur. Inritatis utriusque partis animis cum et
spiritus plebs sumpsisset et tres ad popularem causam cele-
berrimi nominis haberet duces, patres omnia quaestoriis
comitiis ubi utrumque plebi liceret similia fore cernentes,

3 K. Fabio Pighius (cf. 4. 61. 4; 5. 10. 1; 5. 24. 1 adn.): c. fabio
MPFUpBHDLA: claudio fabio E (suo et codicis Oxon. more constanti
in nota C. interpretanda) Silius P. Aelius] his uocibus rursus inc.
Ver.: P. Aelius Ver. MPFUpBEHA²: om. DLA P. Papius
H: c. appius Ver.: p. pipius MPFBEDLA: p. pi pius Up: P. Pupius
Pighius 4 creatos multarum Ver.: creatos hii (uel hi) multarum
Vorm.? MPFUpBEHD¹LA (in D hi ex ha uidetur esse mutatum; in
B potius hu- quam hii) ad ea Graevius, D (cf. 22. 21. 2
—audius in—et 5. 16. 7 cum Drak.): adeo Ver. MPFUpEHD³LA:
deo B 5 si ne MPFUpBEHDLA: si ne in Ver. uellent
MPFUpBEHDLA: uellet Ver. 6 eam Ver. PFUpBEHDLA:
om. M fine MPFUpBEHDLA: finem Vorm.? M³: fi. . Ver.
7 fremere Ver. ME¹HD uel D¹LA: tremere PFUpBE: tremef
D? negare MPUpBEHDLA: negares F: om. Ver. pro
populo MPFUpBEHDLA: populor Ver., qui in hac pagina erroribus
scateat, memoratu non dignis 8 Inritatis MPFUpBE¹HDLA:
inritati sunt E: inflati Ver. animis MPFUpBE¹HD¹LA: animi
Ver. ED?

tendere ad consulum comitia quae nondum promiscua
 essent: Iciliū contra tribunos militum creandos dicere et 9
 tandem aliquando impertiendos plebi honores. Sed nulla 55
 erat consularis actio quam impediendo id quod petebant
 exprimerent, cum mira opportunitate Volscos et Aequos
 praedatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicum-
 que adfertur. Ad quod bellum ubi ex senatus consulto con- 2
 sules dilectum habere occipiunt, obstare tunc enixe tribuni,
 sibi plebique eam fortunam oblatam memorantes. Tres 3
 erant, et omnes acerrimi uiri generosique iam, ut inter
 plebeios. Duo singuli singulos sibi consules adseruandos
 adsidua opera desumunt; uni contionibus data nunc de-
 tinenda, nunc concienda plebs. Nec dilectum consules nec 4
 comitia quae petebant tribuni expediebant. Inclinate
 deinde se fortuna ad causam plebis, nuntii ueniunt arcem
 Caruentanam, dilapsis ad praedam militibus qui in praesidio
 erant, Aequos interfectis paucis custodibus arcis inuasisse;
 alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris caesos. Ea 5
 aduersa ciuitati res uires tribuniciae actioni adiecit. Ne-
 quiquam enim temptati ut tum denique desisterent impe-
 diendo bello, postquam non cessere nec publicae tempestati
 nec suae inuidiae, peruincunt ut senatus consultum fiat de
 tribunis militum creandis, certo tamen pacto ne cuius ratio 6
 haberetur qui eo anno tribunus plebis esset, neue quis refi-

9 dicere *Aldus*: dicerent *Ver.* MPFUpBEHDLA

55 1 Hernicumque MPFUpBEHDLA: hernicosque *Ver.*
 3 generosique] *post hoc deficit A usque ad 5. 12. 5, sed suppleuit saeculi*
XIV manus quam a uocamus (Agenensis correctorem) de quo uide sis
Praef. nostram Duo *Ver.*? DLα: duos MPFUpBEH
 singuli singulos ME¹ uel E³HDLα: singuli singulis PFUp: singulis
 singulis B: singulis singulos E: singulis *Ver.* detinenda MPF
 UpBEHDLα: deretinenda *Ver.*: retinenda *Mommsen* 4 qui in
Ver. M³P¹FUpBEHDLα: quin MP 5 ea aduersa *vorm.*? PFUp
 BEHDLα: ea aduersu M: ex aduerso *Ver.* ciuitati D⁴ Edd. *net.*
 (et sic corrector in *Voss. pr.*): ciuitatis *Ver.* *Vorm.*? MPFUpBEHLα:
 ciuitas D? ut tum . . . tempestati *om.* P *add.* P² (qui temptati
 pro tempestati *praebet—ut et B*) tum denique P²FUpEHD? Lα:
 cum denique *Ver.* MBD?

- 7 ceretur in annum tribunus plebis, haud dubie Icilius deno-
tante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus petere
consulatum insimulabant. Tum dilectus haberi bellumque
8 omnium ordinum consensu apparari coeptum. Consules
ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter ad comitia
habenda substiterit, incertum diuersi auctores faciunt; illa
pro certo habenda, in quibus non dissentiunt, ab arce Car-
uentana, cum diu nequiquam oppugnata esset, recessum,
Verruginem in Volscis eodem exercituroceptam, populationes-
que et praedas et in Aequis et in Volscis agro ingentes factas.
- 56 Romae sicut plebis uictoria fuit in eo ut quae mallent
2 comitia haberent, ita euentu comitiorum patres uicere; nam-
que tribuni militum consulari potestate contra spem omnium
tres patricii creati sunt, C. Iulius Iulus P. Cornelius Cossus
3 C. Seruilius Ahala. Artem adhibitam ferunt a patriciis, cuius
eos Icilius tum quoque insimulabant, quod turbam indignorum
candidatorum intermiscendo dignis taedio sordium in qui-
4 busdam insignium populum a plebeiis auertissent. Volscos
deinde et Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem seu
Verrugine amissum praesidium ad iram cum impulsisset, fama
5 adfertur summa ui ad bellum coortos; caput rerum Antiates
esse; eorum legatos utriusque gentis populos circumnisse,
castigantes ignauiam quod abditi intra muros populabundos
in agris uagari Romanos priore anno et opprimi Verruginis
6 praesidium passi essent. iam non exercitus modo armatos
sed colonias etiam in suos fines mitti; nec ipsos modo

7 Icilius *Ver. PUPBEa*: icilicios *P²F²DL*: icilicos *M*: cicilios *H*
8 sint *Ver. Up* 'lectio uetus' *Rhenan.*: sunt *MPFBEHDL*^a: § a (quid
uoluit?) nequiquam *Ver. PBEH*: nec quiquam *ML*: ne quic-
quam *UpDa*

56 1 uicere *Ver. PFUpBEHDL*: euicere *Ma* 2 Iulus *Sigon.*
ex Fast. Capit. (cf. *C. I. L.* i², p. 114 et uide sis adn. ad c. 35. 4): tullius
MHDL: tullus *PFUpBEa*: om. *Ver.* (cum insequenti praenomine)
3 cuius eos Icilius tum *Ver. Up²a*: cuius eo icilii citum *M*: cuius eos
si icilii citum *M¹*: cuius eo icilii citum *PBD³L*: cuius eo icilii scitum
UpE³D (in *E?* icilii licitum): cuius eo icilli scitum *H*: cuius eo icibici
tum *F*: cuiseo icilii citum *B* 5 castigantes *a Ed. Frob.* 1531:
castigantis *Ver.*: castigantesque *MPFUpBEHDL*

Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se
 captum Hernicis donasse. Ad haec cum inflammarentur 7
 animi, ut ad quosque uentum erat, numerus iuniorum con-
 scribebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium con-
 tracta castris positis hostem opperiebantur. Quae ubi tu- 8
 multu maiore etiam quam res erat nuntiantur Romam, sena-
 tus extemplo, quod in rebus trepidis ultimum consilium
 erat, dictatorem dici iussit. Quam rem aegre passos Iulium 9
 Corneliumque ferunt, magnoque certamine animorum rem
 actam, cum primores patrum, nequiquam conquesti non 10
 esse in auctoritate senatus tribunos militum, postremo etiam
 tribunos plebi appellarent et consulibus quoque ab ea po-
 testate uim super tali re inhibitam referrent, tribuni plebi,
 laeti discordia patrum, nihil esse in <se> iis auxilii dice- 11
 rent, quibus non ciuium, non denique hominum numero
 essent : si quando promiscui honores, communicata res 12
 publica esset, tum se animaduersuros ne qua superbia
 magistratuum inrita senatus consulta essent : interim patricii 13
 soluti legum magistratuumque uiu(erent) uerecundia, per
 se quoque tribuni[ciam potestatem] agerent.

6 diuisa MPFUpBEHDLa : diuis Ver. : diuisui Gron. 7 castris
 H : ibi castris MP²FUpBEDLa : ubi castris P : in Ver. deficit tota linea
 sed spatii ratio lectionem Harleianam ualde confirmat quoniam linea
 praecedens 16 litteras tantum, linea sequens 19 tantum praebet, haec 23 si
 ibi retinetur, 20 si excluditur, continuisse debet 11 in <se> iis
 Gron. : in iis MPFHDL : in hiis Ver. a : in his UpE : unus B
 quibus Ver. MPFUpBEHDLa : qui Alschevski in iis retinens, non male
 12 promiscui Ver. UpED³a : promiscii P : promisci MP²FBE¹ uel
 E³HDL (3. 47. 7 adn.) tum se M³? PFUpBEHDL : tum ad se
 M : tum id se a : tum Ver. 13 magistratuumque P²FUpBEHD³a :
 magistratuumque Ver. PDL : magistratuque M uiu(erent) scripsimus
 (cf. 2. 3. 2) : uia ... Ver. : om. MPFUpBEHDLa : ui atque Mommsen
 per se quoque MPFUpBEDLa : pro se quoque H (fort. recte) : deficit
 Ver., spatium 5 litterarum : per se Madv. (Ed. 3) : in E duae lineae quae
 uerecundia ... agerent continent, spatium uix complent sed uoces per
 interualla solito maiora separatae sunt tribuni scripsimus : tribuni
 tum potestatem H : tribuniciam potestatem MPFUpEL : tribunitiam
 potestatem BDa : tribunitiam potestatemque Fragm. Haverk. : potes-
 tatemquae tribuniciam Ver. : potestatemque tribuniciam Madv. Ed. 3,
 sed turbatus ordo nobis manifestum glossematis indicium uidetur (cf.
 Praef. 5 adn.) : glossematis autem inepti, nam per potestatem tribuniciam
 non idem ualet ac per se. Si uiuerent nobis concessum erit, locum iam

57 Haec contentio minime idoneo tempore, cum tantum belli
 2 in manibus esset, occupauerat cogitationes hominum, donec
 ubi diu alternis Iulius Corneliusque cum ad id bellum ipsi
 satis idonei duces essent, non esse aequum mandatum sibi
 3 a populo eripi honorem disseruere, tum Ahala Seruilius,
 tribunus militum, tacuisse se tam diu ait, non quia incertus
 sententiae fuerit—quem enim bonum ciuem secernere sua a
 publicis consilia?—, sed quia maluerit collegas sua sponte
 cedere auctoritati senatus quam tribuniciam potestatem
 4 aduersus se implorari paterentur. tum quoque si res sineret,
 libenter se daturum tempus iis fuisse ad receptum nimis per-
 tinacis sententiae; sed cum belli necessitates non expec-
 tent humana consilia, potiolem sibi collegarum gratia rem
 5 publicam fore, et si maneat in sententia senatus, dictatorem
 nocte proxima dicturum; ac si quis intercedat senatus con-
 6 sulto, auctoritate se fore contentum. Quo facto cum haud
 immeritam laudem gratiamque apud omnes tulisset, dictatore
 P. Cornelio dicto ipse ab eo magister equitum creatus
 exemplo fuit collegas eumque intuentibus, quam gratia atque
 7 honos opportuniora interdum non cupientibus essent. Bel-
 lum haud memorabile fuit. Vno atque eo facili proelio caesi
 ad Antium hostes; uictor exercitus depopulatus Volscum
 agrum. Castellum ad lacum Fucinum ui expugnatum, atque
 in eo tria milia hominum capta, ceteris Volscis intra moenia
 8 compulsis nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto

*pro sano defendere possumus; tamen cum uel ante uel post patricii addi-
 tum concinniolem sententiam reddat, sed fort. uix necessarium*

57 3 se tam PFUpBEa²: se iam Ver. a?: tam MHDL collegas
 Ver. M²HE²a: collega MPFBEDL: collegae Up (praeecedente
 maluerint pro maluerit) auctoritati MEDLa: auctoritate PF
 UpBH: defit Ver. 4 rem publicam (uel remp̄) PFUpBEDLa:
 rem p̄ bi H: reip̄. M: rep Ver. 5 dicturum Ver. MUPE³HD
 La: dictaturum PBE: dictaturam F 6 dictatore P. Cornelio]
 post haec defit Ver. usque ad § 10 creatus D^x dett.: creatus est
 MPFBEHDL: creatus et Up: est creatus a collegas M (et M³)
 DL Ald. Frob. Drak. probantibus: collegis M²PFUpBEHD³a: collegis
 se Alschevski, sed uide sis Cl. Quarterly v (1911), p. 10 eumque
 MPFUpBEHDL: eum a 7 ui expugnatum PFUpBEHDLa:
 uix expugnatum M

ut tantum non defuisse fortunae uideretur, felicitate quam gloria maior in urbem redit magistratuque se abdicauit. Tribuni militum, mentione nulla comitiorum consularium 9 habita, credo, ob iram dictatoris creati, tribunorum militum comitia edixerunt. Tum uero grauior cura patribus incessit, 10 quippe cum prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut 11 priore anno per indignissimos ex plebeiis candidatos omnium, etiam dignorum, taedium fecerant, sic tum primoribus patrum splendore gratiaque ad petendum praeparatis omnia loca obtinere, ne cui plebeio aditus esset. Quattuor creati sunt, 12 omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus C. Valerius Potitus Num. Fabius Vibulanus C. Seruilius Ahala, hic refectus continuato honore cum ob alias uirtutes, tum ob recentem fauorem unica moderatione partum.

Eo anno quia tempus indutiarum cum Veiente populo 58 exierat, per legatos fetialesque res repeti coeptae. Quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuia fuit. Petiere 2 ne priusquam ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab iis repeterentur; tantum afuit ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta 3 clades amisso Verrugine praesidio; ubi tantum in tempore fuit momenti ut cum precantibus opem militibus, qui ibi a Volscis obsidebantur, succurri si maturatum esset potuisset,

8 redit MPFUpBEHDLA (1. 3. 3 adn.): rediit dett. 10 -ero grauior cura] sic rursus inc. Ver. cernerent Ver. UpE³HD³: cerneret MPFBEDLA 11 Itaque sicut] his uocibus incipit codicis

Einsiedlensis quaternio qui nunc est tertius; iisdem uocibus rursus inc. O, omnibus post c. 30. 14 (ubi u. adn.) tacite omissis 12 Num. Sigon., cf. Diod. 14. 3. 1 et Fast. Cap. C. I. L. i², p. 114 (N. Fabius): cn (uel cñ

uel c n) MPFUpBOEHDLa: defit Ver. sed spatium duas tantum litteras capit; cf. cc. 43. 1; 49. 1; 58. 6 cum adn. partum MPFBEHDLA: partium Up: patrum Ver. Oa² (ut secundam lectionem)

58 1 quia Ver. MPFUpBOEHa: qui ante DL exierat Ver. MPFUpBOEHD^x(? D⁴)a: exierant DL finem Ver. MPFUpBOEDLa: fidem H obuia a dett. obuiam MPFUpBOEHDLa³: obuia. unius litterae spatio obscurato) Ver.; cf. Madv. Emend.² p. 131 n.

3 tantum Ver. PFUpBOEHDLa: om. M esset MPFUpBOEHDLa³: esse Ver. a

- ad id uenerit exercitus subsidio missus ut ab recenti caede
 4 palati ad praedandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa
 〈non〉 in senatu magis fuit quam tribunis qui, quia summa
 ui restari nuntiabatur, parum cogitauerunt nulla uirtute
 5 superari humanarum uirium modum. Fortissimi milites non
 tamen nec uiui nec post mortem inulti fuere.
- 6 Insequenti anno, P. et Cn. Corneliis Cossis Num. Fabio
 Ambusto L. Valerio Potito tribunis militum consulari potes-
 tate, Veiens bellum motum ob superbum responsum Veientis
 7 senatus, qui legatis repetentibus res, ni facessero propere
 urbe finibusque, datuos quod Lars Tolumnius dedisset re-
 8 sponderi iussit. Id patres aegre passi decreuere ut tribuni
 militum de bello indicendo Veientibus primo quoque die ad
 9 populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum est, fremere
 iuuentus nondum debellatum cum Volscis esse; modo duo
 praesidia occisione occisa, 〈cetera〉 cum periculo retineri;
 10 nullum annum esse quo non acie dimicaretur; et tamquam
 paeniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo et
 potentissimo parari qui omnem Etruriam sit concitaturus.
- 11 Haec sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt;
 12 maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant; eam de

4 non in senatu *Weissenb.*: in senatu *Ver. Vorm.*? MPFUpBOEHa (*sed in E spatium solito longius post causa relictum est*): in senatum DL
 restari nuntiabatur *Mommsen*: restari nuntiabantur *Ver.*: restare nuntia-
 bantur (*uel nunc-*) *Vorm.* MPFUpBOEHDL: res stare nunciabantur
 D³: resistere nuntiabantur a 6 Corneliis F? HL: cornelius MP
 UpBOEDa: cornelio *Ver.*: cornelii F³ Cossis *Ver. L*: cōss is
 MOE: conss is PB: coñs his Up: cossus is a: cossus D: consulari
 F? H: creati sunt F³ Num. *Sigon., cf. c. 43. 1 adn.*: cn *Ver.*
 MPUpBOEHDL: Gneo a: cum F³ in ras. 7 urbe *Ver.* MPF
 UpBOEHDLa (*recte, credo, in satis familiari uerborum figura*): ex
 urbe *Wesenberg* finibusque *Ver.* M¹PF²UpBOEHDLa: finibus
 M (*et in E ante q. interpunctum est*) quod *Ver.* F³: quos *Vorm.*
 MPFUpBOEHDLa: quas D² 9 cetera cum *Schenkl*: et cum *Ver.*
Vorm.? Ma: . cum OED: cum PFUpBHL: alia cum *Madv.*
 10 nouum MPFUpBOEHDLa: nullum *Ver.* 11-12 cum plebe
 esse dictitant; eam *om. M in fine columnae (in E plebem pro plebe)*
 12 eam de OED? a: ea . . . *Ver.*: ea de PFBD¹ uel D²L: eadem
 UpHD³: de M

industria uexandam militia trucidandamque hostibus obici ;
eam procul urbe haberi atque ablegari, ne domi per otium
memor libertatis coloniarum aut agri publici aut suffragii
libere ferendi consilia agitet. Prensantesque ueteranos sti- 13
pendia cuiusque et uolnera ac cicatrices numerabant ; quid
iam integri esse in corpore loci ad noua uolnera accipienda,
quid super sanguinis, quod dari pro re publica posset [rogi-
tantes]? Haec cum in sermonibus contionibusque interdum 14
agitantes auertissent plebem ab suscipiendo bello, profertur
tempus ferundae legis quam si subiecta inuidiae esset anti-
quari apparebat.

Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exer- 59
citum placuit ; Cn. Cornelius unus Romae relictus. Tres tri- 2
buni, postquam nullo loco castra Volscorum esse nec commis-
suros se proelio apparuit, tripertito ad deuastandos fines dis-
cessere. Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras ; quacum- 3
que incessere, late populati sunt tecta agrosque, ut distinerent

12 obici ; eam] *inter has uoces in Ver. trium litterarum spatium obscu-
ratum est ; et in F spatium solito maius, et fort. idem de spatio in P post
eam relicto dici potest, sed obicieam sic : in B obici etā coloniarum
Edd. uet. : coloniarumque Ver. MPFUpBOEHDLa agitet PFUp
BOEHDLa : agitet et M (non L) : agitent Ver. 13 Prensantes-
que PF²UpOEDLa (sed in L praen-) : praesantesque MB : praesa-
tisqu. Ver. : pensantesque H cicatrices . . . uolnera ac- om. M
esse PFUpBOEHDLa : esset dett. (recte si rogitanes retinetur) :
defit Ver. quid super Ver. Vorm. MPFUpBOEHD² marg. a :
qui super DL quod dari Ver. : dari M (inde quia ante p (=pro)
omisit scriba q̄ = quod) : quid dari OEHa² : qui dari Vorm.? PFUp
BDLa rogitantes Ver. MPFUpOEHDLa : rigantes B : seclusum
malimus, cf. 10. 33. 3 adn. ; 10. 28. 12 ; 21. 25. 5 14 ferundae (uel
-de) Ver. MPFUpBOEL : serundae H : ferende Da esset anti-
quari Ver. PUpBOEHD³a : esset antiquaria DL (cum pparebat pro
appar-) : essent tantiquari (scil. ex dittographia essent^t antiquari natum ;
sed postea t- erasit M¹) MF*

59 2 deuastandos Ver. PFUpBOED⁴a : leuastandos H : deua-
stando DL : deuastandas M 3 Ecetras dett. unus (Portug.) :
ecetram a² : egitras PFUpBD³ (sed in D³ egi- in rasura) : egitras
Ma : et girus H : et giras OEL : alteras et Ver. scil. ex et alteras
natum) distinerent Vorm. marg. a² uel a³ : destinerent MP²Up :
destirnerent P : desternerent Vorm. HE³DLa : destinaerent FB : dis-
ternerent OE? (uel in E discernerent uel dispernerent) : defit Ver.

Volscos ; Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppug-
 4 nandum sine ulla populatione accessit. Anxur fuit, quae
 nunc Tarracinae sunt, urbs prona in paludes. Ab ea parte
 5 Fabius oppugnationem ostendit ; circummissae quattuor co-
 hortēs cum C. Seruilio Ahala cum imminentem urbi collem
 cepissent, ex loco altiore, qua nullum erat praesidium, ingenti
 6 clamore ac tumultu moenia inuasere. Ad quem tumultum
 obstupefacti qui aduersus Fabium urbem infimam tuebantur
 locum dedere scalas admouendi, plenaque hostium cuncta
 erant, et immitis diu caedes pariter fugientium ac resistentium,
 7 armatorum atque inermium fuit. Cogebantur itaque uicti,
 quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire, cum pronun-
 tiatum repente ne quis praeter armatos uiolaretur, reliquam
 omnem multitudinem uoluntariam exuit armis, quorum ad duo
 8 milia et quingenti uiui capiuntur. A cetera praeda Fabius
 9 militem abstinuit, donec collegae uenirent, ab illis quoque
 exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui ceteros Volscos
 10 a praesidio eius loci auertissent. Qui ubi uenerunt, oppidum
 uetere fortuna opulentum tres exercitus diripuerunt ; eaque
 primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit.
 11 Additum deinde omnium maxime tempestiuo principum in
 multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribu-
 norumue decerneret senatus, ut stipendium miles de publico
 acciperet, cum ante id tempus de suo quisque functus eo
 munere esset.

3 ad Anxur *Edd. uet.* : ad ancxyr *HDL* : ad ancir *OE* : ad anxyr
D² : ad anxir *P²FUpa* : ad ancxy *M* : ad anxī *P* : ad anxie *B* : *defit*
Ver. 4 Anxur *Edd. uet.* : anxyr *MD²* : anxyr *HD* : anxir

OELa : anxir *B* : anxii *PFUp* : anxīs *Ver.* paludes *Ver.* *MPF*
UpBOED^a : palude *HDL* 5 circummissae *MPFUpBOEHD*

La : praefigit hac *Ver.* ? (-ac certum, h- dubium) imminentem
 (uel inm-) *M³PF³UpBOEHDLa* (sed in *F* im- ab *F³* ; et aliquid ante
 hoc erasum) : imminente *Ver.* *M* 6 infimam *PFUpBOEHDLa* :

intimam *Ver.* : infirmum *M* 7 repente ne quis] post haec *defit*
Ver. usque ad 5. 2. 8 armatos a *Edd. uet.* : armatus *MPFUpBO*

EHDLa 11 in multitudinem *D⁴a³*, *Rhenan.* : in multitudine *Vorm.*
MPFUpBOEHDLa tribunorumue *PFUpBOEHD? L* (in *D* tri-
 bunorumuel ubi -el a *D^x* addita in ras.) : tribunorumque *Vorm. Ma*

Nihil acceptum unquam a plebe tanto gaudio traditur. 60
 Concursum itaque ad curiam esse prensatasque exeuntium
 manus et patres uere appellatos, effectum esse fatentibus
 ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam uirium
 superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Cum com- 2
 moditas iuuaret rem familiarem saltem adquiescere eo
 tempore quo corpus addictum atque operatum rei publicae
 esset, tum quod ultro sibi oblatum esset, non a tribunis
 plebis unquam agitatam, non suis sermonibus efflagitatum,
 id efficiebat multiplex gaudium cumulationemque gratiam
 rei. Tribuni plebis, communis ordinum laetitiae concor- 3
 diaeque soli expertes, negare, tam id laetum patribus nec
 prosperum <ciuibus> uniuersis fore quam ipsi crederent;
 consilium specie prima melius fuisse quam usu appariturum.
 unde enim eam pecuniam confici posse nisi tributo populo 4
 indicto? ex alieno igitur aliis largitos; neque id etiamsi
 ceteri ferant passuros eos, quibus iam emerita stipendia
 essent, meliore condicione alios militare quam ipsi militas-
 sent, et eosdem in sua stipendia impensas fecisse et in
 aliorum facere. His uocibus mouerunt partem plebis; 5
 postremo, indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni auxilio
 se futuros si quis in militare stipendium tributum non con-
 tulisset. Patres bene coeptam rem perseueranter tueri; 6
 conferre ipsi primi; et quia nondum argentum signatum
 erat, aes graue plaustis quidam ad aerarium conuehentes
 speciosam etiam conlationem faciebant. Cum senatus 7
 summa fide ex censu contulisset, primores plebis, nobilium
 amici, ex composito conferre incipiunt. Quos cum et a pa- 8
 tribus conlaudari et a militari aetate tamquam bonos ciues

60 2 Cum commoditas *M*¹*OE*²*HDL*a: om. cum *MPFUpBE*
 iuuaret *PFUpBOEHDL* (cf. 1. 21. 2, *Cic. Fam.* 10. 16. 1; *De Amic.*
 7. 23): iuuabat a: iuuarebat *M* rei *MHDL*a: om. *PFUpBOE*

3 patribus nec prosperum <ciuibus> uniuersis *scripsi*: patribus
 uniuersis nec prosperum *Vorm.* *MPFBOEHDL*a: partibus uniuersis
 nec prosperum *Up Edd. uet.*: patribus *secl. Madv.*: patribus nec
 uniuersis prosperum *Crevier*, sed cf. *Class. Quarterly* v (1911), p. 11

conspici uolgens hominum uidit, repente, spreto tribunicio
9 auxilio, certamen conferendi est ortum. Et lege perlata de
indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte uolun-
tarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere.

61 Fuere autem tribuni T. Quinctius Capitolinus Q. Quinctius
Cincinnatus C. Iulius Iulus iterum A. Manlius L.
2 Furius Medullinus tertium M'. Aemilius Mamercus. Ab
iis primum circumsessi Veii sunt; sub cuius initium obsi-
dionis cum Etruscorum concilium ad fanum Voltumnæ
frequenter habitum esset, parum constitit bellone publico
3 gentis uniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio
segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque
4 ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari
potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium M'.
Sergium Fidenatem P. Cornelium Maluginensem Cn. Cor-
nelium Cossum C. Fabium Ambustum Sp. Nautium Rutu-
5 lum iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atque Ecetram
signis conlatis dimicatum; Romanis secunda fortuna pugnae
6 fuit. Artena inde, Volscorum oppidum, ab tribunis obsideri
coepta. Inde inter eruptionem temptatam compulso in ur-
bem hoste, occasio data est Romanis inrumpendi, præter-
que arcem cetera capta; in arcem munitam natura globus

8 uidit MPFU^pBOEHDLa: uideret Bauer, *perperam*; cf. 45. 12. 10
(bis); Cic. Arch. 5. 10; De Or. 2. 59. 242 et præcipue Hale and Buck,
Lat. Grammar § 550 a Note 3

61 1 Iulius Iulus Sigon. (cf. C. I. L. i², p. 114), uide sis c. 35. 4 adn.:
Iulius tullus MPFU^pBOEHDLa Manlius OHDL (cf. C. I. L. i²,
p. 114): mallius Up: mamlius P: mālius E: manilius MFa: mamilius B

M'. (i. e. Manius) Up a dett. unus, Sigon. ex Fast. Cap. (u. C. I. L. i. c.):
m̄ (i. e. Marcus) MPFBOEHL: c (i. e. Gaius) D dett. Mamercus

MPFU^pOEHDLa: mamertus B: Mamercinus Sigon. ex Fast. Cap.
(C. I. L. i. c.) 4 tertium B, Bekker: tertio MPFU^pB¹OEHDa:

ter L M', Sergium Up Sigon. ut supra: manlium sergium ED:
m. sergium MPFBOHLa C. Fabium MPF³BEHDLa²: c fabia-

num a: claudium fabium O (qui fere semper Claudius pro C scribit):
K. Fabium Sigon. (cf. 5. 24. 1 adn.); in indice C. I. L. i², p. 348 et Gaios
et Kaesones inter Ambustos reperies Rutulum] ut c. 35. 4 (cf. 3. 7.

6 adn.): rutilum L: rutilium MPFU^pBOEHDa 5 Ecetram a²:

eceteram MPFU^pOEHDa: et ceteram B: e cetera L 6 præ-

terque Ed. Frob. 1531: præterquam MPF? UpOEHDLa¹ in ras.:
propterquam B

armatorum concessit ; infra arcem caesi cāptique multi mor- 7
tales. Arx deinde obsidebatur ; nec aut ui capi poterat,
quia pro spatio loci satis praesidii habebat, aut spem dabat
deditionis, omni publico frumento priusquam urbs caperetur
in arcem conuecto ; taedioque recessum inde foret ni seruus 8
arcem Romanis prodidisset. Ab eo milites per locum arduum
accepti cepere ; a quibus cum custodes trucidarentur, cetera
multitudo repentino pauore oppressa in deditionem uenit.
Diruta et arce et urbe Artena, reductae legiones ex Volscis, 9
omnisque uis Romana Veios conuersa est. Proditori praeter 10
libertatem duarum familiarum bona in praemium data ; Ser-
uius Romanus uocitatus. Sunt qui Artenam Veientium, non
Volscorum fuisse credant. Praebet errorem quod eiusdem 11
nominis urbs inter Caere atque Veios fuit ; sed eam reges
Romani deleuere, Caereturque, non Veientium fuerat ;
altera haec nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius ex-
cidium est dictum.

7 aut spem dabat *PFUpBOEHDLa* : om. *M* 11 Caereturque
(uel cer-) *UpOEHL* : caeraturque *PFUp²BD* (sed in *B* caer-) :
ceterumque *Ma*

Subscriptiones Nicomachi Dexterī et Victoriani in solitam formam (cf.
Librorum V et VI finem) praebent *MEHDL* : Titi Liui Nichomachus
(Niko- *E*, Nico- *H*) Dexter VC emendauī ab urbe cond. (condita *E*,
conditorum *HD*). Victorianus *ŨC* emendabam domnis Symmachis
(Simm- *D*). Lib. IV expliċ. (explicit liber IIII *D*) inciċ. Lib. V felicit
(uel feliciter)

Deest subscriptio in FUpBOa, e. g. F praebet haec tantum : Explicit
liber IIII feliciter. Incipit liber V

In P librorum titulus sic datur : Titi Liui ab urbe condita liber IIII
exċ inciċ lib. V ; his addit *P¹* Nicomachus dext ũc emendauī uictorianus
emendabam dominis symmachis

T. LIVI AB VRBE CONDITA

LIBER V

PACE alibi parta Romani Veiique in armis erant tanta ira 1
odioque ut uictis finem adesse appareret. Comititia utriusque
populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere 2
tribunorum militum consulari potestate numerum; octo,
quot nunquam antea, creati, M'. Aemilius Mamercus iterum
L. Valerius Potitus tertium Ap. Claudius Crassus M. Quinc-
tilius Varus L. Iulius Iulus M. Postumius M. Furius Camil-
lus M. Postumius Albinus. Veientes contra taedio annuae 3
ambitionis quae interdum discordiarum causa erat, regem
creauere. Offendit ea res populorum Etruriae animos, non
maiore odio regni quam ipsius regis. Grauis iam is antea 4
genti fuerat opibus superbiaque, quia sollemnia ludorum
quos intermitteri nefas est uiolenter diremisset, cum ob iram 5
repulsae, quod suffragio duodecim populorum alius sacerdos
ei praelatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui
erant, ex medio ludicro repente abduxit. Gens itaque ante 6
omnes alias eo magis dedita religionibus quod excelleret arte

I 1 parta *UpD^rL*: parata *MPFBOEHDA* 2 M'. (i. e.
Manius) *Sigon.* (ut 4. 61. 1): *m̄ uel m.* (i. e. Marcus) *MPFU^pBOEHD*
La Mamercus *MPU^pOEHDLa*: mamertus *FB*: Mamercinus
Sigon. (ut 4. 61. 1 ubi uide adu.) L. Iulius Iulus *dett. alq.* (cf.
4. 35. 4 adu. et cum *Sigonio Fast. Cap., C. I. L. i², p. 116*): *m̄. iulius*
rullus MPFU^pBOEH: *m̄. iulius tullus a*: *m iulius publius L* (et sic
fort. uoluit marginator in a qui p adscripsit ante tullus): *m̄ uilius*
publius D 4 quia sollemnia *MU^pOEHDLa* (sed in *OD* -mpnia
(corr. *D²*), in *a* -nnia): qua sollemnia *PF² B*: qua sollemne *F²*
quos *MU^pOEHDLa*: quod *PFB* 6 Gens *MP²F²UpOE¹HDLa*:
gens *B* (ubi -q: pro itaque): genus *PFE*

- colendi eas, auxilium Veientibus negandum donec sub rege
 7 essent decreuit; cuius decreti suppressa fama est Veiis
 propter metum regis qui a quo tale quid dictum referretur,
 pro seditionis eum principe, non uani sermonis auctore habe-
 8 bat. Romanis etsi quietae res ex Etruria nuntiabantur, tamen
 9 quia omnibus conciliis eam rem agitari adferebatur, ita munie-
 bant ut ancipitia munimenta essent: alia in urbem et contra
 oppidanorum eruptiones uersa, aliis frons in Etruriam spec-
 tans, auxiliis si qua forte inde uenirent obstruebatur.
- 2 Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione
 quam in oppugnatione esset, hibernacula etiam, res noua
 militi Romano, aedificari coepta, consiliumque erat hiemando
 2 continuare bellum. Quod postquam tribunis plebis, iam diu
 nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est alla-
 3 tum, in contionem prosiliunt, sollicitant plebis animos, hoc
 illud esse dictitantes quod aera militibus sint constituta; nec
 4 se fefellisse id donum inimicorum ueneno inlitum fore. ue-
 nisse libertatem plebis; remotam in perpetuum et ablegatam
 ab urbe et ab re publica iuuentutem iam ne hiemi quidem
 aut tempori anni cedere ac domos ac res inuisere suas.
 5 quam putarent continuatae militiae causam esse? nullam
 profecto aliam inuenturos quam ne quid per frequentiam
 iuuenum eorum in quibus uires omnes plebis essent agi de
 6 commodis eorum posset. uexari praeterea et subigi multo
 acrius quam Veientes; quippe illos hiemem sub tectis suis
 7 agere, egregiis muris situque naturali urbem tutantes, militem
 Romanum in opere ac labore, niuibis pruinisque obrutum,

7 principe *MP¹FUpBOEHD?* uel *D⁴La*: principem *M²* uel *M¹PD?*
(ubi -m erasum esse uideri potest) auctore *MP¹FUpBD⁴*: auctorem
Vorm.? *M²* uel *M¹POEHDLa* (*num recte?*) 8 Romanis *MPFB*
OEHDLa: romanos *P²Up*: romani *F² dett. aliq.* agitari *MOEH*
DL² in ras.: agitare *PFUpB* 9 ancipitia *PF²UpBOEHDLa*:
 ancipiti *MF?* aliis *PUpBOEHDL*: alios (*uel alias?*) *F*: aliorum
F²: alii *M*: alia *a* auxiliis *MF²OE³HDL*: in auxiliis *PF?* *Up*
BE: auxilia *M²a* obstruebatur *M²PFUpBO¹E*: obstruebantur
OHDL: obseruabat *a*: obseruabantur *M*

sub pellibus durare, ne hiemis quidem spatio quae omnium
 bellorum terra marique sit quies arma deponentem. hoc 8
 neque reges neque ante tribuniciam potestatem creatam
 superbos illos consules neque triste dictatoris imperium
 neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, ut per-
 ennem militiam facerent [quod tribuni militum in plebe
 Romana regnum exercerent]. quidnam illi consules dicta- 9
 toresue facturi essent, qui proconsularem imaginem tam
 saeuam ac trucem fecerint? sed id accidere haud immerito.
 non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli
 plebeio. antea trina loca cum contentione summa patricios 10
 explere solitos: nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda
 ire, et ne in turba quidem haerere plebeium quemquam qui, 11
 si nihil aliud, admoneat collegas, liberos et ciues eorum, non
 seruos militare, quos hieme saltem in domos ac tecta reduci
 oporteat et aliquo tempore anni parentes liberosque ac 12
 coniuges inuisere et usurpare libertatem et creare magis-
 tratus.

Haec taliaque uociferantes aduersarium haud imparem 13
 nacti sunt Ap. Claudium, relictum a collegis ad tribunicias
 seditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iuuenta
 certaminibus plebeiis, quem auctorem aliquot annis ante 14

2 8 reges neque PFUpBOEHDLa: om. M dictatoris imperium] his uocibus rursus inc. Ver. ut perennem militiam facerent Ver. MPFUpBOEHD²La (miliam D): secludere uolt Luterb., et in D fuit signum aliquod interpunctionis (,) ante et super ut, nunc erasum quod tribuni . . . exercerent Ver. MPFUpBOEHDLa: seclusimus (Class. Quarterly, v (1911), p. 10); in E ante quod signum simile (,); et in D post exercerent simile aliquid erasum est. Multa glossemata incipiunt quod; e.g. in Med. margine ad 4. 28. 5 scriptum est quod necessitas sit ultimum et maximum telum; cf. adn. ad 5. 21. 5: tutatur Madv. ut interrogationem 9 proconsularem Ver. MPFUpBOEHDLa: malimus consularem (in 6. 1. 8, ut monet Walters, proconsulari Ver. HTDLA: consulari recte MP²FUpBOE) ne in octo Ver. POEHDLa²: non in octo M: nec in octo Up: ne in hoc FB: in octo a 11 haerere (uel he-) Ver. MOEHDLa: habere PFUpB qui si P²FUpBOEHDLa: .ui se Ver.: quod si a: si MP collegas MPFUpBOEHDLa: nisi collegas Ver. liberos et Ver. MF³UpOEHDLa (sed in H et delendum puncto notatur): liberas et PF²B

fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribu-
 3 niciae potestatis dissoluendae. Is tum iam non promptus
 ingenio tantum, sed usu etiam exercitatus, talem orationem
 2 habuit: 'Si unquam dubitatum est, Quirites, utrum tribuni
 plebis uestra an sua causa seditionum semper auctores
 3 fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo; et
 cum laetor tandem longi erroris uobis finem factum esse,
 tum, quod secundis potissimum uestris rebus hic error est
 4 sublatum, et uobis et propter uos rei publicae gratulor. An
 est quisquam qui dubitet nullis iniuriis uestris, si quae forte
 aliquando fuerunt, unquam aequae quam munere patrum in
 plebem, cum aera militantibus constituta sunt, tribunos
 5 plebis offensos ac concitados esse? Quid illos aliud aut tum
 timuisse creditis aut hodie turbare uelle nisi concordiam
 ordinum, quam dissoluendae maxime tribuniciae potestatis
 6 rentur esse? Sic hercule, tamquam artifices improbi, opus
 quaerunt qui [et] semper aegri aliquid esse in re publica
 uolunt, ut sit ad cuius curationem a uobis adhibeantur.
 7 Vtrum enim defenditis an impugnatis plebem? Vtrum
 militantium aduersarii estis an causam agitis? Nisi forte
 hoc dicitis. 'Quidquid patres faciunt displicet, siue illud

3 1 Is tum *Ver. P²F? UpBOEHa²*: eis tum *L (et P, sed praecedat*
dissoluenda): isti *Ma?*: Istum *uel Tstum D*: s tum *D^x sed quid*
uoluerit erasor non liquet exercitatus *Ver. PFUpBOEHDLa²*:
 exercitus *Ma* 2 Quirites *D⁴a Edd. uet.*: quir *OE¹D?*: qur *H*:
 qui in *PD?*: quin *P²F?UpBE*: quis *L*: qui *Ver.*: om. *M (cf. 3. 17. 3*
adn.) 4 uestris *Ver. Vorm. MPFUpBOEHDa*: is uestris *L*: nostris
Madv., male fuerunt *Ver. PFUpBOEHDL*: inciderunt fuerunt
Vorm. ? M: inciderunt a unquam aequae] *his uocibus subiungit*
statim tribunos . . . concitados esse F³ in ras., tum pergit quantum
(pro quam) munere . . . constituta sunt, sed cum quo stipendia pro
cum aera: in MPUpBOEHDLa recte se habet clausula 5 potes-
 tatis *Ver. MPOE¹Ha*: potestati *Vorm. ? P²FUpBEDL* rentur
MPFUpBOEDLa: entur *H*: uiderentur *Ver.* 6 qui et *MPF*
UpBOEHDLa: defit *Ver.*: et seclusi (*ut correctionem ab aliquo pro-*
fectam qui qui ad artifices rettulerit; sed postea ex margine ut fit
uerac lectioni additam, non substitutam): quippe Büttner: et Muretus,
 qui delens 7 Nisi forte hoc dicitis *MPFUpBOEHDLa (sed in*
P ho pro hoc): om. *Ver.*

pro plebe siue contra plebem est,' et quemadmodum seruis 8
suis uetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse
pariterque in iis beneficio ac maleficio abstineri aequum
censent, sic uos interdicitis patribus commercio plebis, ne
nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec
plebs nobis dicto audiens atque oboediens sit. Quanto 9
tandem, si quicquam in uobis, non dico ciuilis, sed humani
esset, fauere uos magis et quantum in uobis esset indulgere
potius comitati patrum atque obsequio plebis oportuit?
Quae si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit 10
maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse?

Atqui ego, quam hoc consilium collegarum meorum, quo 4
abducere infecta re a Veis exercitum noluerunt, non utile
solum sed etiam necessarium fuerit, postea disseram: nunc
de ipsa condicione dicere militantium libet; quam ora- 2
tionem non apud uos solum sed etiam in castris si habeatur,
ipso exercitu disceptante, aequam arbitror uideri posse. In
qua si mihi ipsi nihil quod dicerem in mentem uenire posset,
aduersariorum certe orationibus contentus essem. Negabant 3
nuper danda esse aera militibus, quia nunquam data essent.
Quonam modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid
nouī adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouum pro
portione iniungi? Nusquam nec opera sine emolumento 4
nec emolumentum ferme sine impensa opera est. Labor

8 seruis *Ald. rectissime*: cum seruis *Ver. Vorm.?* MPFUpBO
EHDLa: tum seruis L cum alienis *Ver. MPFUpBOEHDLa*:
alienis *Madv.*, sed cum *superuacaneum post*-modum *facilius quam post*
rei nasci poterat; et sententia longe melior interdicitis *Ver. PFUpB*
OEHDLa: interdicto *Vorm.* a: interdicto M commercio MP
FUpBOEDLa (sed -tio PBDA): commercia EH (hic -tia): *defit Ver.*
9 humani esset PFUpOEDLa: humana esset M: humanie et (scil.
ex humani ēet) BH: *defit Ver.*: humani animi esset *Woelfflin*
10 imperium *Ver. PFUpBOEHDLa*: imperio M

4. 1 Atqui OEHL (cf. e. g. *Cic. Nat. D. I. 7. 16*): atque *Ver. MPF*
UpBDLa quo MPFUpOEHDLa: quod *Ver. B Muretus* 2 ipsi
Ver. UpOE¹a marg. (ut secundam lectionem): ipse MPFBEHDLa
4 nec opera F²UpD²a: nec operam *Ver. MPF? BOEHDLa (sed in O*
opera'm): nec opere a²

uoluptasque, dissimillima natura, societate quadam inter se
 5 naturali sunt iuncta. Molestae antea ferebat miles se suo
 sumptu operam rei publicae praebere; gaudebat idem par-
 tem anni se agrum suum colere, quaerere unde domi mili-
 6 tiaque se ac suos tueri posset: gaudet nunc fructui sibi rem
 publicam esse, et laetus stipendium accipit; aequo igitur
 animo patiatur se [ab domo] ab re familiari, cui grauis im-
 7 pensa non est, paulo diutius abesse. An si ad calculos eum
 res publica uocet, non merito dicat: 'Annuā aera habes,
 annuam operam ede: an tu aequum censes militia semestri
 8 solidum te stipendium accipere?' Inuitus in hac parte
 orationis, Quirites, moror; sic enim agere debent qui mer-
 cenario milite utuntur; nos tamquam cum ciuibus agere
 uolumus, agique tamquam cum patria nobiscum aequum
 9 censem. Aut non suscipi bellum oportuit, aut geri pro
 dignitate populi Romani et perfici quam primum oportet.
 10 Perficietur autem si urgemus obsessos, si non ante absce-
 dimus quam spei nostrae finem captis Veiis imposuerimus.
 Si hercules nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam
 11 imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata
 est ob unam mulierem ab uniuerſa Graecia, quam procul ab
 12 domo? quot terras, quot maria distans? nos intra uicesi-

4 quadam *Ver.* $M^3P^2FUpBOEHL$: quidam *MD* (ubi qui- clarum
 est, sed pro -dam? substitutum -dem a D^4 qui et quadam ut secundam
 lectionem supra adfert): qdam a: quamquam P 5 idem $MPFUp$

$BOEHD^4a$: id est *DL*: inde *Ver.* anni se *Ver.* MOE^2HD^4a :
 annis PE : anni P^2FUpB : anise *DL* 6 ab domo ab $MPFUpBOE$

HD^1La : ab domo ac *Ver.* D : ab domo sedusi ut promptum glossema;
 orationi autem prorsus repugnat in hac uoce commemoratio 7 aera

habes $PFUpOEHDLa$: ura habes B (cum uoce praec. sic coniunctum:
 annuura): uera habes *Ver.*: aera dicas habes (scil. ex dicat praec.
 repetitum) M an tu $PFUpBOEHa$: an tum M : anitu *Ver.*: ante

DL : an id tu *Jung* solidum *Ver.* $MOEHDLa$: solitum $PFUpB$
 8 cum ciuibus $MF^3OEHDLa$: ciuibus $PUpB$: om. *Ver.* usque ad cum

patria, post quae addit agi 9 aut geri $PFUpBOEHDLa$: utageri
 M : ut agere M^3 : aut agere M^4 : augeri *Ver.* populi Romani

et perfici *Ver.* $PFUpBOEDLa^1$: populorum et perfici H : populi
 romani et perficisci a: nobiliter (?) et profici M : nobiliter pfici $M^2(?)$

10 captis *Ver.* M^2 uel $M^1PFUpBOED^3a$: capitis $MHDL$ 12 nos
Ver. OE^1 uel E^3D^4 ut secundam lectionem: nobis $MFHDLa$: nosbis

$PUpBE$

munum lapidem, in conspectu prope urbis nostrae, annum oppugnationem perferre piget. Scilicet quia levis causa belli est nec satis quicquam iusti doloris est quod nos ad perseuerandum stimulet. Septiens rebellarunt; in pace 13 nunquam fida fuerunt; agros nostros miliens depopulati sunt; Fidenates deficere a nobis coegerunt; colonos nostros ibi interfecerunt; auctores fuere contra ius caedis impiae 14 legatorum nostrorum; Etruriam omnem aduersus nos concitare uoluerunt, hodieque id moliantur; res repetentes legatos nostros haud procul afuit quin uiolarent.

Cum his molliter et per dilationes bellum geri oportet? 5 Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidem, oro uos, mouent? Operibus ingentibus saepa urbs est quibus 2 intra muros coercetur hostis; agrum non coluit, et culta euastata sunt bello; si reducimus exercitum, quis est qui 3 dubitet illos non a cupiditate solum ulciscendi sed etiam necessitate imposita ex alieno praedandi cum sua amiserint agrum nostrum inuasuros? Non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? 4 illud, quod proprie ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis tum stipendium extorquere uoluerunt, nunc consultum repente uolunt, quale est? Vallum fossamque, ingentis 5 utrumque operis, per tantum spatii duxerunt; castella primo

12 perferre *Ver. OEHDLa*: perferri *PFUpB*: proferre *M*
quicquam *PFUpBOEHD^a*: quisquam *Ver. MDL*: cuiquam *D^a ut secundam lectionem* quod nos *Ver. MOEHDLa*: quod *PFB*
(num recte?): qui nos *Up* 13 fida *Ver. MPFUpBD^{2a}*: fide *L*:
fidi *OEH*: fid *D* (loco unius litterae uacuo relicto, cf. adn. ad 1. 41. 4)

14 res repetentes *M¹ uel M²OUPE¹ uel E³La* (sed in *E* post -tes aliquid erasum): res repetentis *PFBD*: repetentis *Ver. H*: res repesitantes (uel repescentes?) *M* afuit *Ver. OE²HDL*: affuit *M*:
fuit *PFUpBE*: aufuit *D^a*: abfuit *a¹*

5 1 mouet, ne illa quidem, oro uos *om. M* mouet *Ver. PFUp*
BOEHD² uel D^{a2}: mouent *DL*: moueat *a* 4 tum stipendium
dett. unus (*Lovel. 1*): cum stipendium *MPFUpBOEHDLa* (*uix recte*):
stipendium *Ver. (fort. recte)* 5 utrumque scripsi suadentibus
Drakenborchio et Madv.: utramque rem *Ver. F² uel F^{3a}*, quod pro glossemate ad uocem utrumque adfixo habendum uidetur: utrumque rem
MPFUpBOEHDL (*uix recte*)

pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt; munitiones non in urbem modo sed in Etruriam etiam spectantes
 6 si qua inde auxilia ueniant, opposuere; quid turres, quid uineas testudinesque et alium oppugnandarum urbium apparatus loquar? Cum tantum laboris exhaustum sit et ad finem iam operis tandem peruentum, relinquendane haec censetis, ut ad aestatem rursus nouus de integro his instituendis exsudetur labor?
 7 Quanto est minus opera tueri facta et instare ac perseuerare defungique cura? Breuis enim profecto res est, si uno tenore peragitur nec ipsi per intermissiones has interuallaque lentiolem spem nostram
 8 facimus. Loquor de operae et de temporis iactura; quid? periculi, quod differendo bello adimus, num obliuisci nos haec tam crebra Etruriae concilia de mittendis Veios auxiliis
 9 patiuntur? Vt nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros; quantum in illis est, capere Veios licet. Quis est qui spondeat eundem, si differtur bellum, animum postea
 10 fore, cum si laxamentum dederis, maior frequentiorque legatio itura sit, cum id quod nunc offendit Etruscos, rex creatus Veiiis, mutari spatio interposito possit uel consensu ciuitatis ut eo reconcilient Etruriae animos, uel ipsius uolun-

5 spectantes *F*^{3a}: spec. antis *Ver.*: expectantes *MFUpBOHD*^{3L}: exspectantes *D*? : expectantes *PE* 6 et alium *D*^{3a}, *Rhenan.*: et talium *Vorm.*? *MPFUpBOEDL*: et talem *H*: *defit Ver.*

7 labor? Quanto . . . usque ad et instare *paene omnia om. Ver. ubi Mommsenio comparebat nihil nisi laborant? . . . |* tare. *Causa confusionis non liquet; in Ver. fuisse olim An instare (scil. iubetis?) acule conicit Weissenb., sed et huic supplemento lectio Nicomachea longe praestat*

opera *MPFUpBOEHDLa*: operae *Hell (num recte?)* cura? Breuis *MPFUpBOEHDLa*: cura breui? Breuis *Rost* tenore *Ver. E*²: temore *M*¹: tempore *MPFUpBOEHDLa*

8 operae et *Ussing*: opere et *MPFUpBOEHDLa*: operis *D*³: operum *D*? : opera et *Ver.*: operae opera *Luterb., indigne* periculi quod *MPFUpBOEHDLa*: *om. quod Ver.* num *a*² *Ed.*

Mogunt. 1518: nunc *Ver. MPFUpBOEHDLa* de mittendis *Ver. M*¹*OE*¹*HD*⁴: de mictendis *a*: dimittendis *PFUpBEDL*: domittendis *M*

9 Vt nunc *Ver. PUpBOEHDLa*: ut nun *F*: etut nunc *ME*^{3a} si differtur *Ver. EHDLa (cf. si reducimur § 3)*: sibi differtur *M*: differtur *O*: si differetur *PFUpB* 10 nunc offendit *MP²FUpBOEHDLa*: non offendit *Ver. P (cf. 9. 34. 25)*

tate regis qui obstare regnum suum salutē ciuium nolit? Videte, quot res, quam inutiles sequantur illam uiam consilii, iactura operum tanto labore factorum, uastatio immiens finium nostrorum, Etruscum bellum pro Veiente concitatum. Haec sunt, tribuni, consilia uestra, non hercule dissimilia ac si quis aegro qui curari se fortiter passus extemplo conualescere possit, cibi gratia praesentis aut potionis longinquum et forsitan insanabilem morbum efficiat.

Si, mediusfidius, ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certe militiae plurimum intererat, insuescere militem nostrum non solum parata uictoria frui, sed si etiam res lentior sit, pati taedium et quamuis serae spei exitum expectare et si non sit aestate perfectum bellum, hiemem opperiri nec sicut aestiuas aues statim autumnō tecta ac recessum circumspicere. Obsecro uos, uenandi studium ac uoluptas homines per niues ac pruinas in montes siluasque rapit: belli necessitatibus eam patientiam non adhibebimus quam uelusus ac uoluptas elicere solet? Adeone effeminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeo molles animos, ut hiemem unam durare in castris, abesse ab domo non possint? ut, tamquam nauale bellum tempestatibus captandis et obseruando tempore anni gerant, non aestus, non frigora pati possint? Erubescant profecto, si quis eis haec obiciat, contendantque et animis et corporibus suis uirilem patientiam inesse, et se iuxta hieme atque aestate bella gerere

6 1 parata *Up dett. duo* (scil. 'quae in promptu est'): parta *Ver. MP FBEHDL*a (scil. 'quam iam adepti sunt'): parua *O. scite mendax*

2 recessum *MPFUpOEHD*L: recensum *B*: recessii *a*: recessus *Ver.*

3 adhibebimus quam] post haec defit *Ver.* usque ad § 5 uel lusus *Edd. uet.*: uel usus *MPFUpBOEHL*: ūl' usus *a* (quid uoluit?): lusus *D* sed 1- fortasse pleniore calamo (cf. 1. 41. 4 et 5. 4. 13 adnn.)

3-4 solet? Adeone *F*³? *UpOEHD*L^a: soletne *PF*? *B*: sole *M* (*u. inf.*) soleadeo molles coniungens, quae *M*² in soleat eo molles uertit 4 -ne effeminata . . . putamus adeo om. *M* 5 eis haec (*uel* eis hec)

*PFUpBO*¹*EHDL* (*in O* obiciat inter eis et hec scriptum erat): eis hoc *Ma* inesse et] hic rursus per fragmenta inc. *Ver.*

posse, nec se patrocinium mollitiae inertiaeque mandasse
tribunis, et meminisse hanc ipsam potestatem non in umbra
6 nec in tectis maiores suos creasse. Haec uirtute militum
uestrorum, haec Romano nomine sunt digna, non Veios
tantum nec hoc bellum intueri quod instat, sed famam et ad
7 alia bella et ad ceteros populos in posterum quaerere. An
mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis,
utrum tandem finitimi populum Romanum eum esse putent
cuius si qua urbs primum illum brevissimi temporis sustinue-
8 rit impetum, nihil deinde timeat, an hic sit terror nominis
nostri ut exercitum Romanum non taedium longinquae
oppugnationis, non uis hiemis ab urbe circumsessa semel
amouere possit, nec finem ullum alium belli quam uictoriam
nouerit, nec impetu potius bella quam perseuerantia gerat?
9 Quae in omni quidem genere militiae, maxime tamen in
obsidendis urbibus necessaria est, quarum plerasque muni-
tionibus ac naturali situ inexpugnabiles fame sitique tempus
10 ipsum uincit atque expugnat,—sicut Veios expugnabit, nisi
auxilio hostibus tribuni plebis fuerint, et Romae inuenerint
praesidia Veientes quae nequiquam in Etruria quaerunt.
11 An est quicquam quod Veientibus optatum aequae contin-
gere possit quam ut seditionibus primum urbs Romana,
12 deinde uelut ex contagione castra impleantur? At hercule
apud hostes tanta modestia est ut non obsidionis taedio, non
denique regni, quicquam apud eos nouatum sit, non negata
13 auxilia ab Etruscis inritauerint animos; morietur enim ex-
templo quicumque erit seditionis auctor, nec cuiquam dicere
14 ea licebit quae apud uos impune dicuntur. Fustuarium
meretur, qui signa relinquit aut praesidio decedit: auctores

6 et ad alia *Edd. uet.*: et alia *MPFU^pBOEHDLa*: *defit Ver. sed sic ut uocibus et ad uix sufficiat spatium*: ad alia *dett. aliq., fort. recte*
7 eum esse *Vorm. UpOE¹ uel E³H*: meum esse *PBEL*: metum esse *F³* (quid *F* habuerit non liquet): esse *MDa*: *defit Ver. sed spatii ratio uix plus quam esse commendat* illum *Upa*: illud (uel illud) *MPFBOEHDL mira concordia*: *defit Ver.* 8 nostri *Ver. MPFBOEHDa*: uestri *UpL* impetu *MPFU^pBOEHDLa*: impetus *Ver.*

signa relinquendi et deserendi castra non uni aut alteri militi sed uniuersis exercitibus palam in contione audiuntur; adeo, quidquid tribunus plebi loquitur, etsi prodendae patriae dissoluendaeque rei publicae est, adsuestis, Quirites, audire et dulcedine potestatis eius capti quaelibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est ut quae hic uociferantur, eadem in castris et apud milites agant et exercitus corumpant ducibusque parere non patiantur, quoniam ea demum Romae libertas est, non senatum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam uereri militiae.'

Par iam etiam in contionibus erat Appius tribunus plebis, cum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios et superiorem Appium in causa et concordiam ordinum maiorem ardoremque ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem uineaeque tantum non iam iniunctae moenibus essent, dum opera interdum fiunt intentius quam nocte custodiuntur, patefacta repente porta ingens multitudo facibus maxime armata ignes coniecit, horaeque momento simul aggerem ac uineas, tam longi temporis opus, incendium hausit; multique ibi mortales nequiquam opem ferentes ferro ignique absumpti sunt.

15 Quirites *Gulielmus* (cf. c. 3. 2 sup.): qui *Vorm.* MPFBEHDLa: om. UpO Edd. uet.: deficit Ver., sed ita ut inter adsue- et audire spatium sit non plurimum quam quattuor litterarum: ei E²: quidem D⁴: aequi Rhenan.: quieti Welz quaelibet Ver. UpOE³a¹ uel a²: quae iubet PF et sic D⁴a³ in marg. (hic ut secundam lectionem): que iubet BDL: quae libet iubet ME²Ha: que libet iuuat E 17 mores Ver. MPF UpBOEHDLa: morem Bake, fort. recte

7 1 Veios et ... pertinacius om. Ver. concordiam MPFUp BOEHDLa: concordia M² (uel M¹?)a ardoremque PFUpBO EH: ardorem MD? La (sed in M in fine lineae): in D -dorem planum est sed ar-, si ibi fuit unquam, omnino iam erasum; et -e- in maiorem a D³ in ras.: in M manus secunda linea (∪) infra ducta maiorem cum ardorem coniunxit: contra in P²OE post maiorem interpunctum est: fort. ardoremque secludendum 2 coniecit MPFUpBOEHDLa (sed in D -i- post -n- pleniore calamo, cf. I. 41. 4 adn.): coniecit Ver., fort. recte; fort. etiam coniecit pro praesenti accipiendum, cf. I. 41. 1 adn.

- 4 Quod ubi Romam est nuntiatum, maestitiam omnibus, senatui curam metumque iniecit, ne tum uero sustineri nec in urbe seditio nec in castris posset et tribuni plebis uelut ab
 5 se uictae rei publicae insultarent, cum repente quibus census equester erat, equi publici non erant adsignati, concilio prius inter sese habito, senatum adeunt factaque dicendi potestate,
 6 equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis uerbis gratiae ab senatu actae essent famaue ea forum atque urbem peruasisset, subito ad curiam concurr
 7 sus fit plebis; pedestris ordinis aiunt nunc esse operam rei publicae extra ordinem polliceri, seu Veios seu quo alio ducere uelint; si Veios ducti sint, negant se inde prius
 8 quam capta urbe hostium reddituros esse. Tum uero iam superfundenti se laetitiae uix temperatum est; non enim,
 9 sicut equites, dato magistratibus negotio laudari iussi, neque aut in curiam uocati quibus responsum daretur, aut limine curiae continebatur senatus; sed pro se quisque ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem uoce manibusque
 10 significare publicam laetitiam, beatam urbem Romanam et inuictam et aeternam illa concordia dicere, laudare equites, laudare plebem, diem ipsum laudibus ferre, uictam esse
 11 fateri comitatem benignitatemque senatus. Certatim patribus plebique manare gaudio lacrimae, donec reuocatis in curiam patribus senatus consultum factum est ut tribuni
 12 militares contione aduocata peditibus equitibusque gratias

4 seditio nec MPFUpBOEHa: seditio ne D? L: seditio .is Ver.: seditio n (c *suprascr.* i. e. nunc) D⁴ cum MPFUpBOEHDLa: nec cum Ver. concilio MPFUpBOEHD: contilio L?: consilio a *detf. aliq.*: *defit* Ver. 7 aiunt nunc esse operam Cu^{per}: se aiunt nunc esse operamque Ver. MPFUpOEHDLa mira concordia: seiciunt nunc esse operamque B publicae extra] his uocibus finita est in M Quaternio XIII desinitque Leonis Diaconi opera usque ad Quat XXII (8. 14. 1); incipiunt octo Quaterniones a scriba admodum inferiore scripti; cf. Praef. nostram § 9 10 et inuictam M²PFUpBOEHDLa: et in et inuictam M: inuictam Ver. 11 donec MPFUpBOEHDLa: deinde Ver. 12 peditibus equitibusque MPUpOEHDLa: pedibus equitibusque FB: equitibus peditibusque Ver.

agerent, memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore; placere autem omnibus his uoluntariam extra ordinem professis militiam aera procedere; et equiti certus numerus aeris est adsignatus. Tum primum equis suis ¹³ merere equites coeperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios non amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. Ab urbe commeatus intentiore quam antea subuehi cura, ne quid tam bene merito exercitui ad usum deesset.

Insequens annus tribunos militum consulari potestate ⁸ habuit C. Seruilius Aham tertium Q. Seruilius L. Verginius Q. Sulpicius A. Manlius iterum M'. Sergius iterum. His tribunis, dum cura omnium in Veiens bellum ² intenta est, neglectum Anxuri praesidium uacationibus militum et Volscos mercatores uolgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est. Minus militum periit, ³ quia praeter aegros lixarum in modum omnes per agros uicinasque urbes negotiabantur. Nec Veis melius gesta ⁴ res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat; nam et duces Romani plus inter se irarum quam aduersus

¹² placere MPFUpBOE²HDL^{a1}: pacere Ea: placerent Ver.

¹³ tum primum Ver. PFUpBOEHDL: tum hic primum Ma: fort. hinc primum ut Wallers monet equis suis merere Ver. (sed aequis) et Periocha (sed mereri). equos si merere M: equos sumere M²a² marg. (ut secundam lectionem): equis merere OHD² uel D^aa?: aequos merere P: equos merere P²FUpBEa? (sed in B adscriptum est i supra, inter mer- et -ere): equus merere D: aequus merere L

⁸ 1 L. Verginius Ver. (et sic Fast. Cap. C. I. L. i², p. 116 sed praen. deperditum): pl uerginium MH: pl uergilium DL (sed in utroque perstricta littera -l in pl): pl in p^b a D² mutatum est, tum -ilium in -inium a D³: p uerginium Upa: publicum uergium PFB: publicum uerginium OE M'. Sergius a, Sigon. ex Fast. Cap. (cf. C. I. L. l. c.) et Diodor. 14. 38. 1 codd. Μάριος uel Μανίλιος (cf. 4. 61. 4 adn.): m sergium (uel marcum sergium) MPUpBOEH: martum sergium F: marcum seruium DL (qui, ut et H, uoces q. sulpicius a, loco suo omissas hic inculcant post seruium, sed in D et q. et a. hic etiam desunt; -i- in seruium scripsit pleniore calamo D): defit Ver. ² Anxuri a², Bekker: anxuri MEDL: anxuri H: anxiri PFUpBO: defit Ver. ³ periit Ver.: perit MPFUpBOEHDLa per agros uicinasque urbes MP FUpBOEHDLa: om. Ver. ⁴ irarum M²PFUpOEHD²a: iurarum (uel uir-) B: iratum MDL: defit Ver.

- hostes animi habuerunt, et auctum est bellum aduentu re-
 5 pentino Capenatium atque Faliscorum. Hi duo Etruriae
 populi, quia proximi regione erant, deuictis Veiis bello quo-
 6 que Romano se proximos fore credentes, Falisci propria
 etiam causa infesti quod Fidenati bello se iam antea immis-
 cuerant, per legatos ultro citroque missos iure iurando inter
 se obligati, cum exercitibus necopinato ad Veios accessere.
 7 Forte ea regione qua M'. Sergius tribunus militum praeerat
 castra adorti sunt ingentemque terrorem intulere, quia Etru-
 riam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani
 crediderant. Eadem opinio Veientes in urbe concitauit.
 8 Ita ancipiti proelio castra Romana oppugnabantur; con-
 cursantesque cum huc atque illuc signa transferrent, nec
 Veientem satis cohibere intra munitiones nec suis muni-
 mentis arcere uim ac tueri se ab exteriori poterant hoste.
 9 Vna spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, ut di-
 uersae legiones aliae aduersus Capenatem ac Faliscum, aliae
 contra eruptionem oppidanorum pugnarent; sed castris
 10 praeerat Verginius, priuatim Sergio inuisus infestusque. Is
 cum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones,
 utrimque inuehi hostem nuntiaretur, in armis milites tenuit,
 si opus foret auxilio collegam dictitans ad se missurum.
 11 Huius adrogantiam pertinacia alterius aequabat, qui, ne
 quam opem ab inimico uideretur petisse, uinci ab hoste
 12 quam uincere per ciuem maluit. Diu in medio caesi milites;
 postremo desertis munitionibus, perpauci in maiora castra,
 pars maxima atque ipse Sergius Romam pertenderunt. Vbi
 cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Verginium
 13 ex castris, interea praeesse legatos placuit. Acta deinde in
 senatu res est certatumque inter collegas maledictis. Pauci

7 qua M'. Sergius *Signon. ut supra § 1*: qua m sergius *HDL*: quam
 sergius *M¹ uel M²PFBa (in a q̃)*: qua sergius *MUpOE (sed in E s-*
plentiore calamo, ut uidetur; cf. I. 41. 4 adn.): *defit Ver.* 11 aequa-
 bat (*uel eq-*) *PFUpBOEHDLa*: rogabat *M*: *defit Ver.* ne quam
MPFUpBOEHDLa: ne *Ver.* 13 inter *Ver. PFUpBOEHDLa*:
 iterum *M*: iterum inter *M³*

rei publicae, ⟨plerique⟩ huic atque illi ut quosque studium priuatim aut gratia occupauerat adsunt.

Primores patrum siue culpa siue infelicitate imperatorum 9
tam ignominiosa clades accepta esset censuere non expec-
tandum iustum tempus comitiorum, sed extemplo nouos
tribunos militum creandos esse, qui kalendis Octobribus
magistratum occiperent. In quam sententiam cum pedibus 2
iretur, ceteri tribuni militum nihil contradicere; at enimuero 3
Sergius Verginiusque, propter quos paenitere magistratuum
eius anni senatum apparebat, primo deprecari ignominiam,
deinde intercedere senatus consulto, negare se ante idus
Decembres, sollemnem ineundis magistratibus diem, honore
abitueros esse. Inter haec tribuni plebis, cum in concordia 4
hominum secundisque rebus ciuitatis inuiti silentium tenuis-
sent, feroces repente minari tribunis militum, nisi in auctori-
tate senatus essent, se in uincla eos duci iussuros esse. Tum 5
C. Seruilius Ahala tribunus militum: 'Quod ad uos attinet,
tribuni plebis, minasque uestras, ne ego libenter experirer
quam non plus in iis iuris quam in uobis animi esset; sed 6
nefas est tendere aduersus auctoritatem senatus. Proinde
et uos desinite inter nostra certamina locum iniuriae quae-
rere, et collegae aut facient quod censet senatus, aut si per-
tinacius tendent, dictatorem extemplo dicam qui eos abire
magistratu cogat.' Cum omnium adsensu comprobata oratio 7

13 rei publicae MPFUpBOEHDLa (sed in E rep): add. pleri-
que Kiehl, recte, ut credo; nam et in M duo uersus (a reiṑ. usque ad
occupa-) spatiosae scripti sunt (certe sex litterarum amplius capaces); et
in Ver. inter maledic- et illi uacat non amplius 14 uel 15 litterarum
spatium turbatumque aliquid fuisse paene certum est. occupauerat
dett.: occupauerunt (plene) MPEH et sic uoluerunt FBODL ubi
occupauer et a ubi -uer't: occupauerant Up dett. aliq.: defit Ver.

9 1 qui kalendis (uel qui kal) Ver. OEHLA¹: qui kł D: quia kal
M: qui a kal M¹: qui a kalendis Vorm. Upa: quia fal P: quia kł
P²FB Octobribus magistratum] post octobma defit Ver. usque ad
c. 23. 6 3 honore abitueros M² (uel M¹) UpE³D⁴a: honore habi-
tueros PFBOEDL: honore labitueros H: honorem habituros M
4 tribunis M³UpOE et E⁴HD⁴a: tribuni MPFBE¹ uel E³DL
6 facient MPFUpBOEHDLa: faciant Karsten, male

esset, gauderentque patres sine tribuniciae potestatis terriculis inuentam esse aliam uim maiorem ad coercendos magistratus, uicti consensu omnium comitia tribunorum militum habuere qui kalendis Octobribus magistratum occiperent, seque ante eam diem magistratu abdicauere.

- 10 L. Valerio Potito quartum M. Furio Camillo iterum M'. Aemilio Mamerco tertium Cn. Cornelio Cosso iterum K. Fabio Ambusto L. Iulio Iulo tribunis militum consulari
2 potestate multa domi militiaeque gesta; nam et bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios et ad Capenam et ad Falerios et in Volscis ut Anxur ab hostibus reciperaretur,
3 et Romae simul dilectu simul tributo conferendo laboratum est, et de tribunis plebi cooptandis contentio fuit, et haud paruum motum duo iudicia eorum qui paulo ante consulari
4 potestate fuerant exciuiere. Omnium primum tribunis militum fuit, dilectum haberi; nec iuniores modo conscripti sed seniores etiam coacti nomina dare ut urbis custodiam agerent.
5 Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat, eaque tributo conferebatur, inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoque militari laborandum seruiendumque
6 rei publicae erat. Haec per se grauius indigniora ut uiderentur tribuni plebis seditiosis contionibus faciebant, ideo aera

8 magistratu *PFUpBOHDL*a: magistratum *ME*

10 I M. Furio *MOEHDLa* (et *Diodor.* 14. 44. 1): furio *PFUpB* M'. Aemilio *Sigon. ex Fast. Cap.* (M' Aemilio Mam. f. M. n. Mamer-
cin III C. I. L. i², p. 116 ad hunc annum): m̄ (uel m uel marco) aemilio *MPFUpBOEHDLa* (sed *amil-* a, *aemil-* a²) et sic *codd. Diodori l. c.* K. Fabio *Upa?* (ubi dubium signum E-), *Sigon. ex Fast. Cap. l. c.*: c fabio *MPFBHDL*: claudio fabio *OE* (ut fere semper hi duo pro c.) Iulio Iulo *Sigon. cf. C. I. L. i², p. 116, et supra 4. 35. 4 adn.*: iulio tullo *MPFUpBOEa*: iulio tullio *HDL* 2 ad Falerios *D^{3a} Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: ad ualerios *MPFUpBOEHD? La* [reciperaretur] *cf. 1. 12. 1*: recuperaretur *M³PFUpBOEHDLa* (sed in *L* ante -p-secunda u- litterae hasta pleniore calamo. *cf. 1. 41. 4 adn.*): recuraretur *M* 5 conferebatur *MPFUpBOEHDLa*, *cf. c. 12. 3*: conficiebatur *Madv.* 6 grauius indigniora *Vorm.? dett. unus*: grauius indignioraque *MPFUpOEHDLa* (sed in a -que fort. a manu posteriore): graui indignioraque *B*: grauius grauiora indignioraque *Alsch.* seditiosis *PFUpBOED^{3a}*: seditionis *HD? L*: seditios *M*: seditios *M²*

militibus constituta esse arguendo ut plebis partem militia
partem tributo conficerent. unum bellum annum iam ter- 7
tium trahi et consulto male geri ut diutius gerant. in quat-
tuor deinde bella uno dilectu exercitus scriptos, et pueros
quoque ac senes extractos. iam non aestatis nec hiemis 8
discrimen esse, ne ulla quies unquam miserae plebi sit;
quae nunc etiam uestigialis ad ultimum facta sit, ut cum 9
confecta labore uulneribus postremo aetate corpora rettulerint
incultaque omnia diutino dominorum desiderio domi
inuenerint, tributum ex adfecta re familiari pendant aeraque
militaria, uelut fenore accepta, multiplicia rei publicae
reddant.

Inter dilectum tributumque et occupatos animos maiorum 10
rerum curis, comitiis tribunorum plebis numerus expleri
nequii. Pugnatum inde in loca uacua ut patricii coopta-
rentur. Postquam obtineri non poterat, tamen labefactandae 11
legis [tribuniciae] causa effectum est ut cooptarentur tribuni
plebis C. Lacerius et M. Acutius, haud dubie patriciorum
opibus. Fors ita tulit ut eo anno tribunus plebis Cn. Tre- 11
bonius esset, qui nomini ac familiae debitum praestare
uideretur Treboniae legis patrociniū. Is quod petissent 2
patres quondam primo incepto repulsi, tandem tribunos

8 plebi sit *MPFUpBOED^xa* : plebis sit *HDL* 9 quae nunc
Ald. : quae ne *MPOEHDL* (*sed in H fort. quae ne legendum*) : quin
*Vorm.*² *P²FUpB* : quae etiam *a?* ($\bar{q} \bar{\eta}$, ubi signum posterius ex $\bar{n}$ cor-
ruptum uidetur) familiari *P²FUpBOE¹* uel *E³HDL¹* : familiaria
MPE : familiaria *aM²*, et sic *a*, *sed inserto -p-* (appendant), *sed deleuit ap-¹*
10 nequii *Ed. Frob.* 1531 : nequit *UpOEHD³a* : nequid *MPFB*
HDL Pugnatum inde *PFUpBOEHDL* : pugnatum esset inde
M : pugnatum est inde *a* 11 poterat *UpD¹a Ed. Rom.* 1469
Ald. : poterant *MPFBOEHDL* tribuniciae *MPFUpBOEHDL^a*
(*in B -itie*) : *seclisit Madv.* : Treboniae *Pighius ex* 3. 65. 3, *sed facilius*
additum quam ex corruptione natum esse illud adiectiuum crediderimus

11 2 quondam *Haupt* (*scil. 'eo tempore quod in 3. 65. 3 narratur'*)
quem sequitur Madv. in Edit. tertia (1886) : quidam *MPFUpBOEHD*
La³ : *om. a* : quia in *Madv. Emend.*² (1873) *ad loc.* repulsi *MP*
FUpBOEHDLa : *addebat sint Madv. ibid.* tandem *Weissenb.* :
tamen *MPFUpBOEHDLa* : cum *dett. aliq.* : iam *H. J. Mueller*
tribunos militum *MPFUpBOEHDLa* : cum tribunis plebis *Weissenb.*

- militum expugnasse uociferans, legem Treboniam sublatam et cooptatos tribunos plebis non suffragiis populi sed imperio patriciorum; eo reuolui rem ut aut patricii aut patriciorum
 3 adseculae habendi tribuni plebis sint; eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem; id fraude patriciorum, scelere ac prodicione collegarum factum arguere.
- 4 Cum arderent inuidia non patres modo sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter et qui cooptauerant, tum ex collegio tres, P. Curatius M. Metilius M. Minucius, trepidi rerum suarum, in Sergium Verginiumque, prioris anni tribunos militares, incurrunt; in eos ab se iram plebis inuidiamque
 5 die dicta auertunt. Quibus dilectus, quibus tributum, quibus diutina militia longinquitasque belli sit grauis, qui clade accepta ad Veios doleant, qui amissis liberis, fratribus, propinquis, adfinibus lugubres domos habeant, his publici priuatique doloris exsequendi ius potestatemque ex duobus
 6 noxiis capitibus datam ab se memorant. omnium namque malorum in Sergio Verginioque causas esse; nec id accusatorem magis arguere quam fateri reos, qui noxii ambo alter in alterum causam conferant, fugam Sergi Verginius, Sergius
 7 prodicionem increpans Vergini. quorum adeo incredibilem amentiam fuisse ut multo ueri similis sit compecto eam rem
 8 et communi fraude patriciorum actam. ab his et prius datum locum Veientibus ad incendenda opera belli trahendi causa, et nunc proditum exercitum, tradita Faliscis Romana castra.
 9 omnia fieri ut consenescat ad Veios iuuentus, nec de agris

2 expugnasse *Ed. Frob.* 1531: *add. ait Luterbacher* (uociferans *primam uocem in proxima clausula fuisse credens*): expugnassent *MP FUpBOEHDLa* patriciorum . . . patricii aut *om.* *D:* post secundum illud patriciorum *add.* et eo deuolui rem, ut aut patricii, aut patriciorum *D⁴ marg.* eo reuolui *Weissenb.*: et reuolui *MPFUp BOEHLa*, sed in *M* et *E* et sic scriptum est ut quam proxime ad eo accedat, uideturque in utroque codice fideliter ex dubio signo descriptum esse (*cf.* 1. 7. 5 *adn.*): et eo reuolui *Vorm.?*: et eo deuolui *D⁴ dett.*
 5 his *MPFBOEHDLa*: iis *Edd. uet.* 6 accusatorem *MPFUp BOEHDLa* (*sed in P -uss-*): accusatores *Giers, fort. recte* 7 compecto *a:* compecto *MPF:* compecto *B:* conspecto *DL* et (*ut secundam lectionem*) *a:* compacto *OE:* compacto *UpH*

nec de aliis commodis plebis ferre ad populum tribuni frequentiaque urbana celebrare actiones et resistere conspirationi patriciorum possint. praeiudicium iam de reis et ab 10 senatu et ab populo Romano et ab ipsorum collegio factum esse; nam et senatus consulto eos ab re publica remotos 11 esse, et recusantes abdicare se magistratu dictatoris metu ab collegis coercitos esse, et populum Romanum tribunos creasse qui non idibus Decembribus, die sollemni, sed extemplo kalendis Octobribus magistratum occiperent, quia stare diutius res publica his manentibus in magistratu non posset; et 12 tamen eos, tot iudiciis confossos praedamnatosque, uenire ad populi iudicium et existimare defunctos se esse satisque poenarum dedisse quod duobus mensibus citius priuati facti sint, neque intellegere nocendi sibi diutius tum potestatem 13 ereptam esse, non poenam inrogatam; quippe et collegis abrogatum imperium qui certe nihil deliquissent. illos 14 repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenum uolnerum ac pauoris incidentem portis exercitum uiderint, non fortunam aut quemquam deorum sed hos duces accusantem. pro certo 15 se habere neminem in contione stare qui illo die non caput domum fortunasque L. Vergini ac M'. Sergi sit exsecratus detestatusque. minime conuenire quibus iratos quisque 16 deos precatus sit, in iis sua potestate, cum liceat et oporteat, non uti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus; satis esse, si occasione ulciscendi laesos arment.

His orationibus incitata plebs denis milibus aeris grauis 12

9 frequentiaque *PFUpBOEHL*^{a3}: frequentia que *D*: *om.* -que *Ma*
conspirationi *PFUpBOEHDLa*: conspirationem *M* 10 colle-
gio *Walters*: collegiis *MPFUpBOEHDLa*: collegis *D*² uel *D*⁴^{a2}
14 ac pauoris *scripsi*, *Gronovii* ac *Drakenborchii* monitus exsequens: ac
pauore *MPFUpBOEHDLa*: cum pauore *Madv. Ed.* 3: ac pauore *ut*
cum fuga *sequatur transfert Fuegner*: in *M* cum fuga et ac pauore
duarum linearum in fine stant incidentem *POEHDLa*³: ince-
dentem *P²FUpBa*: incipientem *M* uiderint *MPFUpBDLa*:
uiderunt *OEH* 16 iratos *MOEHDLa*: iratus *PFUpB*
deos precatus . . . nunquam *MOEHDLa*: *om.* *PFUpB*

reos condemnat, nequiquam Sergio Martem communem belli fortunamque accusante, Verginio deprecante ne infelior domi quam militiae esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorum fraudisque contra legem Treboniam factae memoriam obscuram fecit.

Victores tribuni ut praesentem mercedem iudicii plebes haberet legem agrariam promulgant, tributumque conferri prohibent, cum tot exercitibus stipendio opus esset resque militia ita prospere gererentur ut nullo bello ueniretur ad exitum spei. Namque Veiis castra quae amissa erant recuperata castellis praesidiisque firmantur; praeerant tribuni militum M'. Aemilius et K. Fabius. A M. Furio in Faliscis, a Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra moenia inuenti; praedae actae incendiisque uillarum ac frugum uastati fines; oppida oppugnata nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequiquam oppugnatum, loco alto situm et postquam uis inrita erat uallo fossaque obsideri coeptum; Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militarium rerum, seditio intestina maiore mole coorta quam bella tractabantur; et cum tributum conferri per tribunos non posset nec stipendium imperatoribus mitteretur aeraque militaria flagitaret miles, haud procul erat

12 1 militiae PFUpBOHDLA: miliciae E: militians M
 4 militia MPFUpBOEDLa: miliae H: militiae Gron. spei PFUpBE dett.: rei M¹ uel M²OE²HDLa (sed in a extremum pro exitum) 'uelus lectio' Rhenan.: rei rei M recipera] cf. 1. 12. 1: recuperata MPFUpBOEHDLa firmantur MPFUpBOEHDLa (cf. e.g. 1. 59. 6-7): firmabantur Coetier M'. Aemilius a (qui hic in sed infra in § 5 m. furio praebet): m. uel m. aemilius MPFUpOHDLa: m. aemilius B, cf. c. 10. 1 sup. K. Fabius] ut c. 10. 1 sup.: q. (uel quintus) fabius MPFUpBOEHDLa 5 A M. Furio Vorm. Ma: m furio PFUpBOEDLa: m. furio (i. e. est m. furio) H a Cn. M¹: et Cn. Vorm. MPFUpBOEHDLa: et a Cn. Wesenberg. Cornelio] cum hac uoce desinit a; inc. in Capenate rursus A oppugnata MPFBOEHDLa: nec oppugnata UpA² uel A³, Ald. sed cf. 3. 55. 1 ubi nec pro nec tamen stat: sic uoluit etiam D qui punctum maiusculum post oppugnata posuit 7 posset D? dett.: possit MPFUpBOEHDLa: in D -it a pr. manu aut in rasura aut (ut potius credo) in loco membranae uitioso scriptum est

quin castra quoque urbanae seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres cum tribuni plebi nunc 8 illud tempus esse dicerent stabiliendae libertatis et ab Sergiis Verginiisque ad plebeios uiros fortes ac strenuos transferendi summi honoris, non tamen ultra processum est quam ut unus 9 ex plebe, usurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur: ceteri patricii creati, 10 P. Manlius L. Titinius P. Maelius L. Furius Medullinus L. Publilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem 11 obtinuisse, non is modo qui creatus erat, uir nullis ante honoribus usus, uetus tantum senator et aetate iam grauis; nec satis constat cur primus ac potissimus ad nouum deli- 12 bandum honorem sit habitus. Alii Cn. Corneli fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat triplexque stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt, alii orationem ipsum tempestiuam de concordia ordinum patribus plebique gratam habuisse. Hac uictoria 13 comitiorum exsultantes tribuni plebis quod maxime rem publicam impediabat de tributo remiserunt. Conlatum oboedienter missumque ad exercitum est.

Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo 13 custodiis urbis. Insignis annus hieme gelida ac niuosa fuit, adeo ut uiae clausae, Tiberis innaugabilis fuerit. Annona ex ante conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius 2 ut ceperat haud tumultuose magistratum maiore gaudio plebis quam indignatione patrum, ita etiam gessit, dulcedo inuasit proximis comitiis tribunorum militum plebeios creandi.

10 Manlius *D*¹ uel *D*² dett. unus (*Leid. sec.*) Μάλλιος *Diod.* 14. 47. 1 : manilius *MOEHLA* : mamilius *PFUpB* : mamlius uel manilius *D* L. Titinius *Sigon. ex* 5. 18. 2 et *Diod.* 14. 90. 1 : p. titinius *MPFUpBO HL* : et p. titinius *EDA* Publilius *Sigon. ex Fast. Cap. (C. I. L. i², p. 116)* : popilius *MPFBOEHDLA* : populius *Up* Volscus *H, Sigon. ex Fast. Cap. ibid.* : uolsco *PFUpBE?* *D*⁴ : uols *MO E³D³LA* : uolero *A*² (*ex c. 13. 3*) : quid habuerit *D* (*non amplius 5 litteras*) non liquet 12 ipsum *PFOBEHDLA* : ad ipsum *M* : ipsi *Up* 13 missumque *MPFUpBOEA*² uel *A*³ : om. -que *HDLA*

- 3 Vnus M. Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit : plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes fere centuriae dixerunt, M. Pomponium Cn. Duillium Voleronem Publilium Cn. Genucium L. Atilium.
- 4 Tristem hiemem siue ex intemperie caeli, raptim mutatione in contrarium facta, siue alia qua de causa grauis pestilens-
 5 que omnibus animalibus aestas excepit ; cuius insanabili perniciiei quando nec causa nec finis inueniebatur, libri
 6 Sibyllini ex senatus consulto aditi sunt. Duumuii sacris faciundis, lectisternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamque et Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus quam amplissime tum
 7 apparari poterat stratis lectis placauere. Priuatim quoque id sacrum celebratum est. Tota urbe patentibus ianuis promiscuoque usu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosque passim aduenas in hospitium ductos ferunt, et cum inimicis quoque benigne ac comiter sermones habitos ;
 8 iurgiis ac litibus temperatum ; uinctis quoque dempta in eos dies uincula ; religioni deinde fuisse quibus eam opem ditulissent uinciri.
- 9 Interim ad Veios terror multiplex fuit tribus in unum bellis conlatis. Namque eodem quo antea modo circa

13 3 Pomponium MOEHL (et sic Fast. Cap. C. I. L. i², p. 116) : pompinium PFUpBA : popinium D Duillium Up, uide sis 2. 58. 2 adn. : duilium MPFOEHL : du u lium (sic diuisum) A : di uilium (sic, summa cura) B Publilium Sigon. ex Fast. Cap. l. c., cf. 2. 55. 4 : publicium MPFUpB¹OEHA : publicitium DL : publicum B
 5 perniciiei A² uel A³ dett. : perniciie P²FUpHL : pernitie A : pernitiae D : perniciæ MPBOE libri Sibyllini M : libri sibillini D : libri sybillini OHEL : libri sibilini A : libris sibillini PFB : libris sibillinis Up aditi M²OEHDLA : additi MPFUpB 6 et Dianam, Herculem MPFUpBOEHDLA : Herculem et Dianam Woelfflin : Dianam et Herculem Kreyssig, parum reuerenter ambo poterat MPFUpBOEHDLA : poterant Luterb. sed cf. Ter. Eun. 3. 5. 35 dum adparatur
 7 promiscuoque M²UpOEHD⁴ in ras. A² : promiscoque MPFBLA ; uide sis 3. 47. 7 adn. 8 di (sed dii) tulissent Vorm. : die tulissent M : ictulissent P : ietulissent L : intulissent OEH : tulissent P²FUpBD : fuissent A : detulissent A² 9 conlatis OE¹HDLA : collatis BD² : conlati sunt ME : conlati sunt P : conlatis ter P²FUp

munimenta cum repente Capenates Faliscique subsidio uenissent, aduersus tres exercitus ancipiti proelio pugnatum est. Ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergi ac 10 Vergini. Itaque <e> maioribus castris, unde antea cessatum fuerat, breui spatio circumductae copiae Capenates in uallum Romanum uersos ab tergo adgrediuntur; inde pugna coepta 11 et Faliscis intulit terrorem, trepidantesque eruptio ex castris opportune facta auertit. Repulsos deinde insecuti uictores ingentem ediderunt caedem; nec ita multo post iam [palantes 12 ueluti] forte oblati populatores Capenatis agri reliquias pugnae absumpsere. Et Veientium refugientes in urbem 13 multi ante portas caesi, dum prae metu, ne simul Romanus inrumperet, obiectis foribus extremos suorum exclusere.

Haec eo anno acta; et iam comitia tribunorum militum 14 aderant, quorum prope maior patribus quam belli cura erat, quippe non communicatum modo cum plebe sed prope amissum cernentibus summum imperium. Itaque claris- 2 simis uiris ex composito praeparatis ad petendum quos praetereundi uerecundiam crederent fore, nihilo minus ipsi perinde ac si omnes candidati essent cuncta experientes non homines modo sed deos etiam exciebant, in religionem uertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam 3 hiemem prodigiisque diuinis similem coortam, proximo non prodigia sed iam euentus: pestilentiam agris urbique inlatam 4 haud dubia ira deum, quos pestis eius arcendae causa placandos esse in libris fatalibus inuentum sit; comitiis auspicio quae fierent indignum dis uisum honores uolgari discri-

10 maioribus *MPFUpBOEHDLA*: praepositionem <e> praefixit *Perizonius* 11 et Faliscis *MHDLA*: faliscis *PFUpBOE*

12 palantes ueluti *MPFUpBOEHDLA* (sed in *H* palentes): seclusi ut glossema uocibus forte oblati additum (credi etiam potest uoluisse glossatorem 'palantes uel -ti' i. e. 'uel palati'): palantibus (uel palatis) ueluti forent *Madv.* (Emend.², sed non in textu edit. tertiae): remoto glossemate iam forte uocibus insecuti uictores non male oppositum est

14 2 uiris *MPFUpBOEDLA*: om. *H* exciebant *Drak.* (cf. 10. 19. 1 adn.²: excipiebant *MPUpBOEHDLA*: excipiebat *F*: excitabant *Frig.*

- 5 minaque gentium confundi. Praeterquam maiestate peten-
tium, religione etiam attoniti homines patricos omnes,
partem magnam honoratissimum quemque, tribunos mili-
tum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum
quintum M. Valerium Maximum M. Furium Camillum
6 Fidenatem iterum Q. Sulpicium Camerinum iterum. His
tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est ;
7 tota uis in populationibus fuit. Duo summi imperatores,
Potitus a Faleriis, Camillus a Capena praedas ingentes egere,
nulla incolumi relictis re cui ferro aut igni noceri posset.
- 15 Prodigia interim multa nuntiari, quorum pleraque et quia
singuli auctores erant parum credita spreataque, et quia,
hostibus Etruscis, per quos ea procurarent haruspices non
2 erant : in unum omnium curae uersae sunt quod lacus in
Albano nemore, sine ullis caelestibus aquis causaue qua
alia quae rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam
3 creuit. Quidnam eo di portenderent prodigio missi scisci-
4 tatum oratores ad Delphicum oraculum. Sed propior
interpretis fati oblati senior quidam Veiens, qui inter cauil-
lantes in stationibus ac custodiis milites Romanos Etrus-
cosque uaticinantis in modum cecinit priusquam ex lacu
Albano aqua emissa foret nunquam potiturum Veiis Roma-
5 num. Quod primo uelut temere iactum sperni, agitari
deinde sermonibus coeptum est donec unus ex statione
Romana percontatus proximum oppidanorum, iam per
longinquitatem belli commercio sermonum facto, quisnam
5 is esset qui per ambages de lacu Albano iaceret, postquam
audiuit haruspitem esse, uir haud intacti religione animi,

5 quintum, M. D? (i. e. $\bar{q}$ ante rasuram unius litterae) Edd. uet. ex
r. 24. 1 (cf. C. I. L. i², p. 116) : quintum (uel $\bar{q}$) MPFUpBOEHD²A² :
q. (i. e. que) LA? 6 fuit MOEHDLA : om. PFUpB

15 1 multa MPFBOEHDLA : multi Up nuntiari (uel -nc-)
OE²HDLA : nuntiauerunt Vorm. P²FUpB : nuntiaueri PE : nuntia-
uerim M singuli MOE¹HDLA : singulari PFBE : his nulli
Up, solita licentia

causatus de priuati portenti procuratione si operae illi esset
 consulere uelle, ad conloquium uatem elicit. Cumque 7
 progressi ambo a suis longius essent inermes sine ullo metu,
 praeualens iuuenis Romanus senem infirmum in conspectu
 omnium raptum nequiquam tumultuantibus Etruscis ad
 suos transtulit. Qui cum perductus ad imperatorem, inde 8
 Romam ad senatum missus esset, sciscitantibus quidnam id
 esset quod de lacu Albano docuisset, respondit profecto 9
 iratos deos Veienti populo illo fuisse die quo sibi eam men-
 tem obiecissent ut excidium patriae fatale proderet. Itaque 10
 quae tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec ut
 indicta sint reuocare posse, et tacendo forsitan quae di
 immortales uolgari uelint haud minus quam celanda effando
 nefas contrahi. sic igitur libris fatalibus, sic disciplina 11
 Etrusca traditum esse, [ut] quando aqua Albana abundas-
 set, tum si eam Romanus rite emisisset uictoriam de Veien-
 tibus dari; antequam id fiat deos moenia Veientium deser-
 tuos non esse. Exsequebatur inde quae sollemnisderiuat- 12
 tio esset; sed auctorem leuem nec satis fidum super tanta
 re patres rati decreuere legatos sortesque oraculi Pythici
 exspectandas.

Priusquam a Delphis oratores redirent Albaniue pro- 16
 digii piacula inuenirentur, noui tribuni militum consulari
 potestate, L. Iulius Iulus L. Furius Medullinus quartum

7 conspectu *MFUpBOEDA*: conspectum *PHL* 11 sic igitur
Ed. Mogunt. 1518: his igitur *MPFUpBOEHDLA* (sed in *D* littera *H*
capitalis extra lineam ad initium stat) quando *Duker*: ut quando
MPFUpBOEHD (sed in *D* ut *pleniore calamo, uide* I. 41. 4 *adn.*): ut
qn A: ut *Walters*, qui quando *pro glossemate reicit et* 21. 54. 9 (ut uero
 . . . tum) et *Caes. B. G.* I. 31. 12 *conferit, fort. recte*: si quando *Luterb.*
 non esse *UpOEHA² dett.*: esse *MPFBHDLA* 12 Exsequeba-
 tur *Up Edd. uet.*: exsequebantur (uel exeq-) *MPFBOEHDLA*
 exspectandas (uel exp-) *MPUpOEHDLA*: expectantes *FB*

16 1 prodigii *M² uel M¹PFUpBOEHD^xA¹*: prodigia *MA?*: pro-
 digiis *DL* Iulus *Sigon.*, cf. c. 10. 1 *adn.*: tullus *HDLA* (sed in
L signum aliquod ⁽²⁾ *supra t-*): utullus *PFBOE*: uitullus *Up*: silius
 tullus *MA²* L. Furius *Ed. Frob.* 1531: p̄ furius *MHDLA*:
 p̄ silius furius *PFUpB*: praesilius furius *OE* (sed pres- in *O*)

L. Sergius Fidenas A. Postumius Regillensis P. Cornelius
 2 Maluginensis A. Manlius magistratum inierunt. Eo anno
 Tarquinienses noui hostes exorti. Qui quia multis simul
 bellis, Volscorum ad Anxur, ubi praesidium obsidebatur,
 Aequorum ad Labicos, qui Romanam ibi coloniam oppug-
 nabant, ad hoc Veientique et Falisco et Capenati bello
 occupatos uidebant Romanos, nec intra muros quietiora
 3 negotia esse certaminibus patrum ac plebis, inter haec
 locum iniuriae rati esse, praedatum in agrum Romanum
 cohortes expeditas mittunt: aut enim passuros inultam eam
 iniuriam Romanos ne nouo bello se onerarent, aut exiguo
 4 eoque parum ualido exercitu persecuturos. Romanis indig-
 nitas maior quam cura populationis Tarquiniensium fuit;
 eo nec magno conatu suscepta nec in longum dilata res est.
 5 A. Postumius et L. Iulius, non iusto dilectu—etenim ab
 tribunis plebis impediabantur—sed prope uoluntariorum
 quos adhortando incitauerant coacta manu, per agrum Cae-
 retem obliquis tramitibus egressi, redeuntes a populationibus
 6 grauesque praeda Tarquinienses oppressere. Multos mor-
 tales obruncant, omnes exuunt impedimentis, et receptis
 7 agrorum suorum spoliis Romam reuertuntur. Biduum ad
 recognoscendas res datum dominis; tertio incognita—erant
 autem ea pleraque hostium ipsorum—sub hasta ueniere
 quodque inde redactum militibus est diuisum.
 8 Cetera bella maximeque Veiens incerti exitus erant.
 Iamque Romani desperata ope humana fata et deos specta-

1 Regillensis *Sigon.*, cf. 4. 49. 7 *adn.*: regiliensis *MOE*: religiensis
PFUpBHDLA 2 Qui quia *Duker* (cf. 3. 21. 4): quia *MPFUpB*
OEHDLA (-orti in *F* orq. scribitur, solita litterarum -ti forma)
 multis simul *MPFUpBOE*: simul multis *HDLA* Labicos ut 2.
 39. 4: laucos hic *MPFUpBOEHDLA* Veientique *MPFUpBOE*
HDL A¹ uel A² (ueientique *A*): ueienti quoque *Edd. uet.* 5 A.
 Postumius *Ed. Rom.* 1470: aurelius postumius *MPFUpBOEHDLA*
Edd. uet. plures Ald. prope *MPFUpBOEHDLA*: prope omnium
H. J. Mueller (9. 10. 6 *sequens*) 7 incognita *PFUpBOEHDLA* (in
E-a littera aperta (α) scribitur), cf. 4. 54. 4: incognitum *M* est
MOEHDLA: om. *PFUpB*: et in *E* olim alterum est post diuism
stetiti, quod postea E¹ uel E² erasit 8 deos spectabant *POEHD*
LA: deospectabant *M*: deos expectabant *M³Up*: deos spectant *FB*

bant, cum legati ab Delphis uenerunt, sortem oraculi adferentes congruentem responso captiui uatis : ‘ Romane, aquam 9 Albanam caue lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas ; emissam per agros rigabis dissipatamque riuus exstingues ; tum tu insiste audax hostium muris, memor 10 quam per tot annos obsides urbem ex ea tibi his quae nunc panduntur fatis uictoriam datam. Bello perfecto donum 11 amplum uictor ad mea templa portato, sacraque patria, quorum omissa cura est, instaurata ut adsolet facito.’

Ingens inde haberi captiuius uates coeptus, eumque ad- 17 hibere tribuni militum Cornelius Postumiusque ad prodigii Albani procurationem ac deos rite placandos coepere ; in- 2 uentumque tandem est ubi neglectas caerimonias intermissumue sollemne di arguerent : nihil profecto aliud esse quam magistratus uitio creatos Latinas sacrumque in Albano monte non rite concepisse ; unam expiationem eorum esse ut tri- 3 buni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integro repeterentur et interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex 4 senatus consulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. Nunquam desi- 5 tum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis donec conuenisset prius ut maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur.

Quae dum aguntur, concilia Etruriae ad fanum Voltum- 6 nae habita, postulantibusque Capenatibus ac Faliscis ut Veios communi animo consilioque omnes Etruriae populi 7 ex obsidione eriperent, responsum est antea se id Veientibus negasse quia unde consilium non petissent super tanta re auxilium petere non deberent ; nunc iam pro se 8 fortunam suam illis negare. maxima iam in parte Etruriae

8 captiui uatis *PFUp²BO¹E¹D⁴A* : capti uatis *MA²* : captiuiatis *H* : captiuitatis *UpOEDL* 9 manare *MP²UpOEHDLA* : manere *PFB*

17 1 haberi *PFUpBOEHDLA* (sed in *Up* haberi inde pro inde haberi) : add. glossema manifestum captiuo uati honos coeptus *MA²*

7 pro se *MFOEHDLA* : prope *PUpB* 8 maxima iam in parte scripsimus Luterbacheri monitum secuti, et Gallos seclusimus : maxime in ea parte Etruriae gentem inuisitatam novos accolos Gallos

gentem inuisitatem, novos accolas [Gallos] esse, cum qui-
 9 bus nec pax satis fida nec bellum pro certo sit. sanguini
 tamen nominique et praesentibus periculis consanguineorum
 id dari ut si qui iuventutis suae uoluntate ad id bellum eant
 10 non impediant. Eum magnum aduenisse hostium nume-
 rum fama Romae erat, eoque mitescere discordiae intestinae
 metu communi, ut fit, coeptae.

18 Haud inuitis patribus P. Licinium Caluum praerogatiua
 tribunum militum non petentem creant, moderationis ex-
 pertae in priore magistratu uirum, ceterum iam tum exactae
 2 aetatis; omnesque deinceps ex collegio eiusdem anni refici
 apparebat, L. Titinium P. Maenium Cn. Genucium L.
 Atilium. Qui priusquam renuntiarentur iure uocatis tribu-
 bus, permissu interregis P. Licinius Caluus ita uerba fecit:

esse *MPFUpBOEHDLA nisi quod pro inuisitatem (E¹D²) habent*
inuisitatem PFB et inusitatem UpDLA et inuis sitatam E et nouo pro
nouos B: post parte add. consedissee uel apparuisse M. Mueller (!):
inuasisse in eam partem etc. Madv., puncto ad inuisitam addito: nos
trium nominum gentem, accolas, Gallos unum saltem reici debere pro
certo habemus 10 coeptae (uel ceptae, cepte) *MPFUpBOEHD*
LA: coepere Weissenb., fort. recte

18 1 praerogatiua *MP¹ uel P²FUpBOEHDLA: progiatiua P:*
praerogatiuae Sigon., Mommsen (Röm. Trib. 71, Stadtr. 3. 290. 3),
sed in re historicis obscura codicum testimonium intemeratum relinquo
petentem F? UpA¹ uel A²: potentem MPF³BOEHDLA creant
MPFUpBOEDLA: credant H: creat Madv. cum Pantagatho (cf.
24. 7. 12; 26. 22. 2); sed hic cum Duker. cf. 26. 22. 9 2 Titinium
PFUpBOEHL: ticiuium DA: titiluium M P. Maenium (uel
 menium) *MPFUpBOEHDLA: menenium A²; sed in c. 12. 10 sup.*
 P. Maenius nominatur: in Diod. et 14. 47. 1 et 14. 90 codices inter
 haec nomina aut uariant aut ea praebent quae olim eos sic uariasse
 planum faciant: in Fast. Cap. (C. I. L. i², p. 118) trium priorum tri-
 bunorum cognomina tantum apparent, [s]accus, quod Titiniorum est,
 [E]squilius quod Liciniorum et Minuciorum, Capitolinus quod Man-
 liorum et Quinctiorum; tum sequuntur Q. Manlius. Cn. Genucius,
 L. Atilius, cognominibus deperditis. Nostro loco Q. Manlium post
 P. Maenium addidit Niebuhr, ante P. Maenium Madv.; in c. 12. 10
 Liuius P. Manlium nominat, de Genucio Atilioque omnino silet, duos
 alios (Furium et Popilium) proferens, quos etiam Diodor. 14. 47. 1
 nominasse illo anno uidetur quamquam hic (14. 90. 2), Γενύκιος et
 'Ατίλιος praesto sunt. Confusio aliqua subest satis antiqua 2 iure
 uocatis *MPFUpBOE¹HDLA: iuo reuocatis E?: iis reuocatis Mommsen*
(Röm. Trib. 71): centuriis reuocatis Zingerle, deletio tribubus

‘Omen concordiae, Quirites, rei maxime in hoc tempus utili, memoria nostri magistratus uos his comitiis petere in insequentem annum uideo. Sed collegas eosdem reficitis, etiam 4 usu meliores factos: me iam non eundem sed umbram nomenque P. Licini relictum uidetis. Vires corporis adfectae, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, uigor animi obtunsus. En uobis’ inquit, ‘iuuenem’, 5 filium tenens, ‘effigiem atque imaginem eius quem uos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. Hunc ego institutum disciplina mea uicarium pro me rei publicae do dicoque, uosque quaeso, Quirites, delatum mihi ultro honorem huic petenti meisque pro eo adiectis precibus mandetis.’ Datum id petenti patri filiusque eius P. Licinius 6 tribunus militum consulari potestate cum iis quos supra scripsimus declaratus.

Titinius Genuciusque tribuni militum profecti aduersus 7 Faliscos Capenatesque, dum bellum maiore animo gerunt quam consilio, praecipitauere se in insidias. Genucius morte honesta temeritatem luens ante signa inter primo- 8 res cecidit; Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis aciem restituit; nec se tamen aequo loco hosti commisit. Plus ignominiae erat quam 9 cladis acceptum, quae prope in cladem ingentem uertit; tantum inde terroris non Romae modo, quo multiplex fama peruenerat, sed in castris quoque fuit ad Veios. Aegre ibi miles retentus a fuga est cum peruasisset castra 10

3 Quirites *UpA² et fort. A (ubi ad q̄ri . . . tribus litteris erasis addidit -tes A²): q̄r M: q̄ PFB: queŕ L: quaerunt D: om. OE³H (uox insequens rei in magna rasura ab E³ scriptum est); cf. 3. 17. 3 adn. utili*

Vorm. F² uel F³UpHA² (cf. e.g. 3. 50. 14): utilis Ald.: ut illi MPF²B DLA: utillime OE in insequentem UpOE²HDLA: in sequentem MPFBE

4 Sed collegas *Madv.: sit collegas M: et sit collegas HE² (et si⁴): et si collegas OE: et ii collegas E¹ uel E³: si collegas UpDA: si et collegas PFB: sic collegas L obtunsus MPFOE HDLA: optunsus B: obtusus UpD^r*

5 meisque *MPFUpBOE*

6 declaratus *MUpOEHDLA: declarata PB: declarati F³*

7 tribuni *M² uel M¹FUpBOE¹ uel E³ D¹A¹: tribunis H uel H¹D: tribunus MPEH² LA praecipitauere se MPFUpBOEHDA: om. se L*

- rumor ducibus exercituque caeso uictorem Capenatem ac Faliscum Etruriaequae omnem iuuentutem haud procul inde
 11 abesse. His tumultuosiora Romae, iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto, crediderant; concursumque in muros est et matronarum, quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecrationes in templis factae, precibusque ab dis petatum ut exitium ab urbis tectis templisque ac moenibus Romanis arcerent Veiosque eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent.
- 19 Iam ludi Latinaeque instaurata erant, iam ex lacu Albano
 2 aqua emissa in agros, Veiosque fata adpetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius urbis seruandaeque patriae, M. Furius Camillus, dictator dictus magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus; alia spes, alius animus hominum, fortuna
 3 quoque alia urbis uideri. Omnium primum in eos qui a Veiiis in illo pauore fugerant more militari animaduertit, effecitque ne hostis maxime timendus militi esset. Deinde indicto dilectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit; inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detractante militiam. Peregrina etiam iuuentus, Latini Hernicique, operam suam
 6 pollicentes ad id bellum uenere; quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatus consulto uouit Veiiis captis se facturum aedemque Matutae Matris refectam dedicaturum, iam ante ab rege Ser. Tullio dedicatam. Profectus

19 1 instaurata *MPFU ρ BOEHDLA*: instauratae *dett.* *A*² uel *A*³ Veiosque *MPFU ρ BOHDLA* (*sed in Up ueosque*): ueios quae *E*: Veiiisque *Gron.*, *sed cf. cum H. I. Muellero* 7. 26. 5 3 mutauerat *MPFU ρ BOEHDLA*: mutauerunt *dett. unus* (*Pal. I*) imperator mutatus *PFU ρ BOE²HDLA*¹: imperatore mutato *M*²: imperatore mutatus *ME*[?]: imperator mutato *E*¹? alia spes *MP¹FU ρ BOEHDLA*: aliae spes *P*

cum exercitu ab urbe expectatione hominum maiore quam spe, in agro primum Nepesino cum Faliscis et Capenatibus signa confert. Omnia ibi summa ratione consilioque acta 8 fortuna etiam, ut fit, secuta est. Non proelio tantum fudit hostes, sed castris quoque exuit ingentique praeda est potitus; cuius pars maxima ad quaestorem redacta est, haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, 9 densioraque castella facta, et a procursationibus quae multae temere inter murum ac uallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium 10 longe maximum ac laboriosissimum cuniculus in arcem hostium agi coeptus. Quod ne intermitteretur opus neu 11 sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum diuisit; senae horae in orbem operi attributae sunt; nocte ac die nunquam ante omissum quam in arcem uiam facerent.

Dictator cum iam in manibus uideret uictoriam esse, urbem 20 opulentissimam capi, tantumque praedae fore quantum non omnibus in unum conlatis ante bellis fuisset, ne quam inde 2 aut militum iram ex malignitate praedae partitae aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet, litteras ad senatum misit, deum immortalium benignitate suis consiliis 3 patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani; quid de praeda faciendum censerent? Duae senatum dis- 4 tinebant sententiae, senis P. Licini, quem primum dixisse a filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo ut qui particeps esse praedae uellet in castra Veios iret, altera Ap. 5 Claudii, qui largitionem nouam prodigam inaequalem incon-

7 quam spe *M²PFUpBOEHD² uel D¹LA¹*: quam spem *MDA*:
 quam spes *E¹ uel E²* 11 munitorum *MPFUpBDLA*: munimen-
 torum *OE³ (ubi -ent- in ras.) H*

20 3 populi Romani in *M p. r. scribitur: supra ab M³ i. publicae rei (i. e. 'id est publicae rei')*; et supra censerent scriptum est *i. iudicarent*
 5 altera *MPFUpBOEHDA · om. L* Ap. (uel appi) *MPFUpBOEDLA (appii): om. H*

sultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in aerario exhausto bellis pecuniam esse, auctor erat stipendii ex ea pecunia militi numerandi ut eo minus tributi plebes
 6 conferret; eius enim doni societatem sensuras aequaliter omnium domos, non auidas in direptiones manus otiosorum urbanorum praerepturas fortium bellatorum praemia esse, cum ita ferme eueniat ut segnior sit praedator ut quisque
 7 laboris periculique praecipuam petere partem soleat. Lici-
 nius contra suspectam et inuisam semper eam pecuniam fore aiebat, causasque criminum ad plebem, seditionum inde ac
 8 legum nouarum praebituram; satius igitur esse reconciliari eo dono plebis animos, exhaustis atque exinanitis tributo tot annorum succurri, et sentire praedae fructum ex eo bello in quo prope consenuerint. gratius id fore laetiusque quod quisque sua manu ex hoste captum domum rettulerit quam
 9 si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo criminaque; eo delegasse ad senatum; senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi
 10 ac pati habere quod cuique fors belli dederit. Haec tutior uisa sententia est quae popularem senatum faceret. Edictum itaque est ad praedam Veientem quibus uideretur in castra ad dictatorem proficiscerentur.

21 Ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus cum edixisset ut arma milites caperent,
 2 'Tuo ductu' inquit, 'Pythice Apollo, tuoque numine instinc-
 tus pergo ad delendam urbem Veios, tibiue hinc decimam
 3 partem praedae uoueo. Te simul, Iuno regina, quae nunc Veios colis, precor, ut nos uictores in nostram tuamque mox

5 si semel nefas ducerent *MPFBOEHDLA* (*sed in L si simel*): se simul nefas ducere *Up, de suo, ut solet* 6 praerepturas *F²UpOE³* *dett. aliq.*: praerupturas *MPFBEDLA*: praeruptur *H* praedator ut quisque *PFUpBOEHDLA*: praedatorum quisque *M*: praedator quisque *Vorm.*; *sed in M -torum in fine lineae per compendium -tor scriptum est quod Alschevski non intellexit; sic etiam probabile est aut Rhenanum in Vormatiensi legendo, aut scribam Vormatiensem in legendo communi sui et Medicei codicis exemplari pariter deceptum esse*
 7 aiebat *MP²FUpOED³A²*: agebat *PBHDLA*

futuram urbem sequare, ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat'. Haec precatus, superante multitudine 4 ab omnibus locis urbem adgreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam 5 a suis uatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem praedae suae uocatos deos, alios uotis ex urbe sua euocatos hostium templa nouasque sedes spectare, seque ultimum illum diem agere, nihil minus timentes quam sub- 6 rutis cuniculo moenibus arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt, mirantes quidnam 7 id esset quod cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanus mouisset, tum uelut repentino icti furore improuidi currerent ad muros.

Insertitur huic loco fabula: immolante rege Veientium 8 uocem haruspiciis, dicentis qui eius hostiae exta prosecuisset, ei uictoriam dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites ut adaperto cuniculo exta raperent et ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis si quae similia ueri sint 9

21 3-4 *Post uocem accipiat in HDLA interpolatum est fragmentum sic incipiens: bustum nempe una illa sedes . . . quod ex c. 52. 13 Vestalibus nempe una . . . usque ad c. 53. 2 Quirites, puto qui aliquo modo hic inculcatum est, satis corruptam formam (ut ad locum ipsum apparebit) exhibens. In PFB idem additamentum in c. 21. 8 demum post uocem raperent factum est. His tamen septem codd. totus locus recte inest (et forma minus corrupta) in suo contextu, ubi uide adnn. Hac interpolatione uacant MUPOE, sed in M et E uacant hic et illic in his paginis spatia longe plura solito (e.g. in M ante et post precessionem Camilli); uidentur igitur etiam hi librarii locum insituum ante oculos in exemplaribus suis habuisse sed extemplo reiecisisse. Et in PFB scribitur separatim, spatio ante et post uacuo relicto. Expulit adnotatione diligenti D⁴*
 5 *Veientes ignari PFUpBOEA¹ uel A²: ueientes signari MHDLA: ad hoc marginator aliquis Medicei, scriptura saeculi XI uel XII, adnotat 'quod antiqui signari se a suis uatibus faciebant' sedes spectare MOEH: sedes expectare PFUpBD³: se despectae L: sedes despectare D (et iterum D⁴ ut secundam lectionem) A¹ (-ctace A)*
 6 *cuniculo UpOE¹ uel E³LA¹ uel A² Edd. uet.: cuniculos MPFEHDA (fort. cuniculo D, cuniculos D¹?): cuiculos B 8 exauditam Up EHD⁴A: exaudita MPFBOE¹ uel E³DL raperent] de additamento hic in PFB facto uide sis § 3 adn. 9 antiquis si quae similia PFUpBOEHLA (sed in Up qua pro quae, et in B siq: pro si quae): antiquissimi (-mis M¹) si quae silia M ueri MPFUpBOEHLA: ueris D⁴ dett. aliq., sed codicum lectio rectissima est et ad totius operis*

pro ueris accipiantur, satis habeam : haec ad ostentationem scenae gaudentis miraculis aptiora quam ad fidem neque adfirmare neque refellere est operae pretium.

- 10 Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in aedem Iunonis quae in Veientana arce erat armatos repente edidit, et pars auersos in muris inuadunt hostes, pars claustra portarum reuellunt, pars cum ex tectis saxa tegulaeque a mulieribus ac seruitiis iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia uariis terrentium ac pauentium uocibus mixto mulierum ac puerorum ploratu complet. Momento temporis deiectis ex muro undique armatis patefactisque portis cum alii agmine inruerent, alii desertos scanderent muros, urbs hostibus 13 impletur ; omnibus locis pugnatur ; deinde multa iam edita caede senescit pugna, et dictator praecones edicere iubet ut 14 ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. Dedi inde inermes coepti et ad praedam miles permissu dictatoris discurrit. Quae cum ante oculos eius aliquantum spe atque opinione maior maiorisque pretii rerum ferretur, dicitur 15 manus ad caelum tollens precatus esse ut si cui deorum hominumque nimia sua fortuna populique Romani uideretur, ut eam inuidiam lenire quam minimo suo priuato incommodo 16 publicoque populi Romani liceret. Conuertentem se inter hanc uenerationem traditur memoriae prolapsus cecidisse ; idque omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus uisum ad damnationem ipsius Camilli, captae deinde urbis 17 Romanae, quod post paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies caede hostium ac direptione urbis opulentissimae

argumentum pertinet, non ad fabellas praecedenti similes quas Liuius ipse dedita opera separari uult. 9 est operae pretium PFUpBOEHLA (sed in B opere ; in BE praet-, in A prec-, in L praec-) : operae pretium est 'antiqua lectio', Rhenan. : opera et praetium est M

10 in aedem dett. aliq. : in aede MPFUpBOEHLA (num recte ? Aliter sane Cic. Nat. Deor. 2. 52. 129 de crocodilis cum in terra partum ediderint)

13 pugnatur M²P²FUpBOEHLA : pugnantur MP (scil. pugnant cum pugnatur conflatum est) 16 pertinuisse UpB E³HD³ uel D¹ : pertimuisse MPFOELA : pertimuisset D euentu rem MPFUpBOEDLA : euenturum M² uel M¹ : rem H, fort. recte

est consumptus : postero die libera corpōra dictator sub 22
corona uendidit. Ea sola pecunia in publicum redigitur,
haud sine ira plebis ; et quod rettulere secum praedae, nec
duci, qui ad senatum malignitatis auctores quaerendo rem
arbitrii sui reiecisset, nec senatui, sed Liciniae familiae, ex 2
qua filius ad senatum rettulisset, pater tam popularis senten-
tiae auctor fuisset, acceptum referebant.

Cum iam humanae opes egestae a Veiiis essent, amoliri 3
tum deum dona ipsosque deos, sed colentium magis quam
rapientium modo, coepere. Namque delecti ex omni exer- 4
citu iuuenes, pure lautis corporibus, candida ueste, quibus
deportanda Romam regina Iuno adsignata erat, uenerabundi
templum iniere, primo religiose admouentes manus, quod id 5
signum more Etrusco nisi certae gentis sacerdos attractare
non esset solitus. Dein cum quidam, seu spiritu diuino
tactus seu iuuenali ioco, ‘ Visne Romam ire, Iuno ? ’ dixisset,
adnuisse ceteri deam conclamauerunt. Inde fabulae ad- 6
iectum est uocem quoque dicentis uelle auditam ; motam
certe sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo
accepimus leuem ac facilem tralatu fuisse, integramque in 7
Auentinum aeternam sedem suam quo uota Romani dicta-
toris uocauerant perlatam, ubi templum ei postea idem qui
uouerat Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, 8
urbis opulentissimae Etrusci nominis, magnitudinem suam
uel ultima clade indicantis, quod decem aestates hiemesque
continuas circumsessa cum plus aliquanto cladium intulisset
quam accepisset, postremo iam fato quoque urgente, operi-
bus tamen, non uī expugnata est.

Romam ut nuntiatum est Veios captos, quamquam et 23
prodigia procurata fuerant et uatum responsa et Pythicae

22 3 a Veiiis MPU_pOEHLA : a ueis FBD : delet a Madvig
coepere MHDL : caepere E : cepere A : capere PFUpBO 7 uouerat
M² uel M¹FUpOEA¹ uel A² : uocauerat HDA : uocauerant MPBL
8 suam MPFUpBOEDLA : sua H

sortes notae, et quantum humanis adiuuari consiliis potuerat
 res ducem M. Furium, maximum imperatorum omnium,
 2 legerant, tamen quia tot annis uarie ibi bellatum erat mul-
 taeque clades acceptae, uelut ex insperato immensum gau-
 3 dium fuit, et priusquam senatus decerneret plena omnia
 templa Romanarum matrum grates dis agentium erant.
 Senatus in quadriduum, quot dierum nullo ante bello, sup-
 4 plicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris omnibus
 ordinibus obuiam effusis celebratior quam ullius unquam
 antea fuit, triumphusque omnem consuetum honorandi diei
 5 illius modum aliquantum excessit. Maxime conspectus ipse
 est, curru equis albis iuncto urbem inuectus, parumque id
 6 non ciuile modo sed humanum etiam uisum. Iouis Solisque
 equis aequiperatum dictatorem in religionem etiam trahe-
 bant, triumphusque ob eam unam maxime rem clarior quam
 7 grator fuit. Tum Iunoni reginae templum in Auentino
 locauit, dedicauitque Matutae Matris; atque his diuinis
 humanisque rebus gestis dictatura se abdicauit.
 8 Agi deinde de Apollinis dono coeptum. Cui se decimam
 uouisse praedae partem cum diceret Camillus, pontifices
 9 soluendum religione populum censerent, haud facile inibatur
 ratio iubendi referre praedam populum, ut ex ea pars debita
 10 in sacrum secerneretur. Tandem eo quod lenissimum uide-
 batur decursum est, ut qui se domumque religione exsol-
 uere uellet, cum sibimet ipse praedam aestimasset suam,
 11 decimae pretium partis in publicum deferret, ut ex eo
 donum aureum, dignum amplitudine templi ac numine dei,

23 3 quadriduum *MPFU^pBEHDL*: quatrividuum *OD⁴A* 4 un-
 quam . . . diei illius *om. P*: *add. P¹ marg. (sed diem il-)* diei
 illius *F³ Ed. Rom. 1469 Ald.*: diem illius *MP¹F² U^pBOEDLA*: diem
 illius *H* 5 albis . . . Solisque equis *om. B* ciuile *F (ut*
uidetur) U^pE¹ uel E³HD²A¹ uel A²: ciuilem *MPOEDLA*
 6 triumphusque] *hac uoce rursus inc. Ver.* 7 Matris *Ver. MPF*
U^pBOEHDLA: matri *F² uel F³D³A² dett. aliq., sed cf. c. 31. 3 inf.*
 8 Apollinis *Ver. F² uel F¹U^pOEHDA*: apollonis *MPFBL* 11 ut
 ex eo *MPFU^pBOEHDLA*: rex eo *Ver.*

ex dignitate populi Romani fieret. Ea quoque conlatio plebis animos a Camillo alienauit. Inter haec pacificatum legati ¹² a Volscis et Aequis uenerunt, impetrataque pax, magis ut fessa tam diutino bello adquiesceret ciuitas quam quod digni peterent.

Veiiis captis, sex tribunos militum consulari potestate in- ²⁴ sequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum et Scipionem, M. Valerium Maximum iterum K. Fabium Ambustum tertium L. Furium Medullinum quintum Q. Seruilium tertium. Corneliis Faliscum bellum, Valerio ac Seruilio ² Capenas sorte euenit. Ab iis non urbes ui aut operibus temptatae, sed ager est depopulatus praedaeque rerum agrestium actae; nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subegit; pax ³ petentibus data; in Faliscis bellum restabat.

Romae interim multiplex seditio erat, cuius leniendae ⁴ causa coloniam in Volscos, quo tria milia ciuium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant, triumuirique ad id creati terna iugera et septunces uiritim diuiserant. Ea ⁵ largitio sperni coepta, quia spei maioris auertendae solatium obiectum censebant: cur enim relegari plebem in Volscos cum pulcherrima urbs Veii agerque Veientanus in conspectu sit, uberior ampliorque Romano agro? Urbem quoque urbi ⁶ Romae uel situ uel magnificentia publicorum priuatorumque tectorum ac locorum praeponabant. Quin illa quoque actio ⁷ mouebatur, quae post captam utique Romam a Gallis cele-

¹² impetrataque (uel inp-) MPFUpOEA² uel A³ et (ut ex spatii ratione uidetur) Ver.: impetrque B: inpetratia H: impetrata DLA ut fessa tam MPFUpBOEHDLA: uero? Ver.

²⁴ 1 K. (uel caesonem) Fabium MUpO¹HDL (et sic Diod. 14. 94. 1): caesonem O: c caesonem E: cacesonem PB: casenonem F: cesonem A: defit Ver. ambustum tertium Sigon. ex Fast. Cap. (cf. C. I. L. i², p. 118): ambustum iterum MPFUpBOEHDLA: defit Ver. ² sorte PFUpBOEHDLA: sorti Ver., fort. recte, cf. 4. 37. 6: forte M arbor Ver. MP²FUpBOEDLA: abor abor H: actor hoc P ⁵ sit, uberior M² uel M¹PFUpBOED²A² uel A³: sit uerior MH: situ uerior D? L: scitu uerior A: uerior Ver

8 bratior fuit, transmigrandi Veios. Ceterum partem plebis,
 partem senatus habitando destinabant [Veios,] duasque
 urbes communi re publica incolī a populo Romano posse.
 9 Aduersus quae cum optimates ita tenderent ut morituros se
 citius dicerent in conspectu populi Romani quam quicquam
 10 earum rerum rogaretur; quippe nunc in una urbe tantum
 dissensionum esse: quid in duabus urbibus fore? uictamne
 ut quisquam uictrici patriae praeferret sineretque maiorem
 fortunam captis esse Veiiis quam incolumibus fuerit? pos-
 11 tremo se relinqui a ciuibus in patria posse: ut relinquant
 patriam atque ciues nullam uim unquam subacturam, et T.
 Sicinium—is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator
 erat—conditorem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei
 25 filio, parente et auctore urbis Romae;—haec cum foedis
 certaminibus agerentur—nam partem tribunorum plebi patres
 2 in suam sententiam traxerant—, nulla res alia manibus tem-
 perare plebem cogebat quam quod, ubi rixae committendae

8 partem plebis, partem senatus habitando destinabant *scripsimus*; *de toto loco uide sis Class. Quarterly* (v) 1911, p. 11 partem plebis
 HD⁴: partem plebi MPFBOEDLA: parte plebis Up: partim plebs
 Ver.: partemi plebis (sc. ex partem (*suprascr.* i) pl.) A³: partim plebi
 (uel parte plebis) dubitanter Rhenan.: partim plebis Heerwagen
 partem senatus MPFBOEHDLA: partim senatus Ver. H: parte
 senatus Up: partim senatui (uel parte senatus) Rhenan. Nicomacheanos
 potius sequimur quam Veronensem qui postquam plebis in plebs cor-
 ruperat, partem in partim necessario mutabat habitando Ver.:
 habitandos sed post uocem destinabant (-bat) MP¹FUpBOEHDLA
 (sed -s in F pleniore calamo; uide 1. 41. 4 adn.): a habitandos (*ibidem*)
 P: ad habitandos Heerwagen destinabant MPUpOEHDLA:
 destinabat FB: distinaba Ver. (post uocem habitando; tum septem
 litterarum spatio deleta sequitur duasque); in F et O ante uocem
 habitandos interpunctum est, et in O post Veios Veios MPFUp
 BOEHDLA: seclusimus: defit Ver., sed ita ut non certum sit num
 Veios unquam habuerit, praesertim si destinabatur, quod nox plebs
 postulat, ibi stetisse statuas. Nobis ordo uariatus (cf. Praef. 5 adn.)
 glossema marginale indicat, cuius et puncta in O et F uestigia esse
 possunt; oppidum Veios iterum nominari superuacaneum est com-
 muni republica Weissenborn: communi re Ver.: communes reipublicae
 (uel reip.) MPFUpBOEHDLA: communis reip. dett. aliq.
 9 populi Romani H et sic uoluit M (pīR): rīp P: reip FUpBO: r. p.
 E: p'oR' A: pōr DL (i. e. populo romano): po r D² 10 urbibus
 MPFUpBOEH: om. DLA, fort. recte esse Veiiis quam] esse
 . . . quam Ver. et post haec defit usque ad c. 27. 5

causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbae offerentes se peti feriri que atque occidi iubebant. Ab horum 3 aetatibus dignitatibusque et honoribus uiolandis dum abstinebatur, et ad reliquos similes conatus uerecundia irae obstabat.

Camillus identidem omnibus locis contionabatur: haud 4 mirum id quidem esse, furere ciuitatem quae damnata uoti omnium rerum potiore curam quam religione se exsoluendi habeat. nihil de conlatione dicere, stipis uerius 5 quam decumae, quando ea se quisque priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero illud se tacere suam con- 6 scientiam non pati quod ex ea tantum praeda quae rerum mouentium sit decuma designetur: urbis atque agri capti, quae et ipsa uoto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum 7 ea disceptatio, anceps senatui uisa, delegata ad pontifices esset, adhibito Camillo uisum collegio, quod eius ante conceptum uotum Veientium fuisset et post uotum in potestatem populi Romani uenisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. Ita in aestimationem urbs agerque uenit. 8 Pecunia ex aerario prompta, et tribunis militum consularibus ut aurum ex ea coemerent negotium datum. Cuius cum copia non esset, matronae coetibus ad eam rem consultandam habitis communi decreto pollicitae tribunis militum aurum et omnia ornamenta sua, in aerarium detulerunt. Grata ea res ut quae maxime senatui unquam fuit; hono- 9 remque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum ut pilento ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque uterentur. Pondere ab singulis auri accepto aestimatoque ut 10

25 2 offerentes se *P¹FU_pOEHDLA*: offerentes esse *P*: offerentes se *B*: offerrent esse *M* 4 contionabatur *MPFU_pBOEHDLA* (*mero enim errore -bundus in M et P reperiri testatur Alschevski*) 5 decumae (*uel -cim-*) *MP¹FU_pBOEHDLA* (*-cu- in § 5 in MFB HLA, -ci- (sed -cu- in § 6) in OED*): decumene *P* 6 contineatur *MPFBOEHDLA* (*scil. decumae quae . . . contineatur mentionem; de ellipsi cf. 4. 24. 4*): contineantur *Up dett. aliq.* 8 et omnia *MPFU_pBOEHDLA*: omnia *Madu.* 10 aestimatoque *MP*

pecuniae soluerentur, crateram auream fieri placuit quae donum Apollini Delphos portaretur.

11 Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionem
tribuni plebis; incitatur multitudo in omnes principes, ante
12 alios in Camillum: eum praedam Veientanam publicando
sacrandoque ad nihilum redegissee. Absentes ferociter in-
crepant; praesentium, cum se ultro iratis offerrent, uerecun-
13 diam habent. Simul extrahi rem ex eo anno uiderunt,
tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt; et
patres hoc idem de intercessoribus legis adnisi; ita tribuni
plebis magna ex parte iidem refecti.

26 Comitii tribunorum militum patres summa ope euicerunt
ut M. Furius Camillus crearetur. Propter bella simulabant
parari ducem; sed largitioni tribuniciae aduersarius quaere-
2 batur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari po-
testate L. Furius Medullinus sextum C. Aemilius L. Vale-
3 rius Publicola Sp. Postumius P. Cornelius iterum. Prin-
cipio anni tribuni plebis nihil mouerunt, donec M. Furius
Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, pro-
ficisceretur. Differendo deinde elanguit res, et Camillo
quem aduersarium maxime metuerant gloria in Faliscis
4 creuit. Nam cum primo moenibus se hostes tenerent tu-
tissimum id rati, populatione agrorum atque incendiis uilla-
5 rum coegit eos egredi urbe. Sed timor longius progredi
prohibuit; mille fere passuum ab oppido castra locant, nulla
re alia fidentes ea satis tuta esse quam difficultate aditus,
asperis confragosisque circa, et partim artis, partim arduis

FUpBOEHDLA: aestimato *Madv.*; sed uoces ab singulis inter pon-
dere et auri positae adiectiui uim habent ut e. g. c. 28. 10 fugam ex
tumulo Romanorum; *sententia est*: 'uniuscuiusque dono accepto aesti-
matioque'. *Longe alius ordo uerborum in* 3. 33. 9 *ceterisque locis a Mad-*
vigio laudatis 12 redegissee *F²UpOEDA*: redigisse *MP²FBHL*:
redigisse *P*

26 1 summa ope euicerunt *PFUpBOEHDLA*: summam ope (*uel*
opem) uicerunt *M*: summa ope uicerunt *M² uel M¹* 2 L. Valerius
MHDLA: Valerius *PFUpBOE* 3 metuerant *MPF²UpOE*:
metuerat *FB*: metuebant *HDLA*

uiis. Ceterum Camillus, captiuum indidem ex agris secutus 6
 ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto
 superioribus locis se ostendit. Trifariam Romani munie- 7
 bant; alius exercitus proelio intentus stabat. Ibi impedire
 opus conatos hostes fundit fugatque; tantumque inde pa-
 uoris Faliscis iniectum est, ut effusa fuga castra sua quae
 propiora erant praelati urbem peterent. Multi caesi uul- 8
 neratique priusquam pauentes portis inciderent; castra capta;
 praeda ad quaestores redacta cum magna militum ira; sed
 seueritate imperii uicti eandem uirtutem et oderant et mira-
 bantur. Obsidio inde urbis et munitiones, et interdum per 9
 occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes
 proeliaque parua fieri et teri tempus neutro inclinata spe,
 cum frumentum copiaeque aliae ex ante conuecto largius
 obsessis quam obsidentibus suppeterent. Videbaturque 10
 aequae diuturnus futurus labor ac Veiis fuisset, ni fortuna
 imperatori Romano simul et cognitae rebus bellicis uirtutis
 specimen [et] maturam uictoriam dedisset.

Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum et comite uti, 27
 simulque plures pueri, quod hodie quoque in Graecia manet,
 unius curae demandabantur. Principum liberos, sicut fere
 fit, qui scientia uidebatur praecellere erudiebat. Is cum in 2

6 indidem *Kern*: indecem *M*: indicem *M*² uel *M*¹PFUpBOEHDLA
 7 trifariam MPFUpBOEH: triphariam DLA: triarii *Heusinger*,
mir. Cf. *potius* 3. 22. 7 et 5. 19. 11, et uide sis *Class. Quarterly* v
 (1911), p. 12 conatos PFUpBOEHDLA: conatus *M* fundit
 fugatque *M*³P²FUpBOEHD⁴A (sed in *A* -que ab *A*² demum additum):
 fundifugatque PL: fundi fugat D: fundit fugat D² uel D⁴: funditugat-
 que *M* (scil. littera coniuncta F = tf) scripturae uncialis alios aliter
 fallebat) propiora P² uel P³FUpBOED¹A²: propiora MPHD
 LA 8 mirabantur *M*³F³UpOEHDLA: mirabatur MPFB
 9 et teri MF²OE²HDLA: et erit PFB: et erat UpE 10 fortuna
 P² uel P¹FUpBOE³HD^xA²: fortunam MPEDLA et cognitae
Vorm.? MPFUpBOE²HDLA: . . . ecognitae E: incognitae *anonymus*
quidam apud Gron.: et coniunctae *Madv. dubitanter* (in *praef. Edit.*
tertia) et maturam *Vorm.*? MPFUpBOEHDLA: ei maturam
dett. duo Gron.: et seclusi, A² et *Weissenb. secutus*; de uerborum ordine
 ('Interweaving') uide sis 2. 41. 6 adn. et *Class. Review* xiv (1900),
 p. 357

pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendique
 causa producere, nihil eo more per belli tempus intermisso,
 [dum] modo breuioribus modo longioribus spatiis trahendo
 eos a porta, lusu sermonibusque uariatis, longius solito ubi
 res dedit progressus, inter stationes eos hostium castraque
 3 inde Romana in praetorium ad Camillum perduxit. Ibi
 4 scelesto facinori scelestiorem sermonem addit, Falerios se
 in manus Romanis tradidisse, quando eos pueros quorum
 5 parentes capita ibi rerum sint in potestatem dediderit. Quae
 ubi Camillus audiuit, 'Non ad similem' inquit, 'tui nec
 populum nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto mu-
 6 nere uenisti. Nobis cum Faliscis quae pacto fit humano
 societas non est : quam ingenerauit natura utrisque est erit-
 que. Sunt et belli, sicut pacis, iura, iusteque ea non minus
 7 quam fortiter didicimus gerere. Arma habemus non aduer-
 sus eam aetatem cui etiam captis urbibus parcitur, sed
 aduersus armatos et ipsos qui, nec laesi nec lacessiti a nobis,
 8 castra Romana ad Veios oppugnarunt. Eos tu quantum in
 te fuit nouo scelere uicisti : ego Romanis artibus, uirtute
 9 opere armis, sicut Veios uincam'. Denudatum deinde eum
 manibus post tergum inligatis reducendum Falerios pueris
 tradidit, uirgasque eis quibus proditorem agerent in
 10 urbem uerberantes dedit. Ad quod spectaculum concursu
 populi primum facto, deinde a magistratibus de re noua
 uocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta ut qui modo
 efferati odio iraque Veientium exitum paene quam Capena-

27 2 nihil eo more PFUpBOEHLA : nihil omore M : nihilo minus
 more M³ : nichil (ut solet) eo more D dum modo MPFUpBOEH
 DLA : dum recte seclussit Hertz : tum modo Gron. : diu modo Weissenb. :
 secum modo Zingerle : sed potius ex glossemate aliquo ('dum trahit' uel
 sim.) ortum est ; uide sis 3. 50. 10 adn. lusu M² uel M¹PFUpB
 OED^xA¹ uel A² : lusus MDLA : lusibus H ubi res PFBOEH
 DLA : urbi res M : ubi liberos Up, solita licentia dedit MF²HD
 LA : dedit in PF? UpBOE 3 addit MPFBOEDLA : addite H :
 addidit Up 4 in potestatem Ald. : in potestate MPFUpBOEH
 DLA 5 tui nec populum] his uocibus rursus inc. Ver.
 6 didicimus MPFUpBOEHLA : dicimus Ver. 9 deinde eum
 Ver. MPUpBOEA² : deinde tum F : deinde HDLA

tium pacem mallent, apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. Fides Romana, iustitia imperatoris in foro et curia ¹¹ celebrantur; consensuque omnium legati ad Camillum in castra, atque inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios proficiscuntur. Introducti ad senatum ita ¹² locuti traduntur: 'Patres conscripti, uictoria cui nec deus nec homo quisquam inuideat uicti a uobis et imperatore uestro, dedimus nos uobis, rati, quo nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro quam legibus nostris uicturos. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita ¹³ humano generi sunt: uos fidem in bello quam praesentem uictoriam maluistis; nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus. Sub dicione uestra sumus; mittite qui arma, qui ¹⁴ obsides, qui urbem patentibus portis accipiant. Nec uos ¹⁵ fidei nostrae nec nos imperii uestri paenitebit.' Camillo et ab hostibus et a ciuibus gratiae actae. Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data exercitus Romam reductus.

Camillus meliore multo laude quam cum triumphantem ²⁸ albi per urbem uexerant equi insignis, iustitia fideque hostibus uictis cum in urbem redisset, taciti eius uerecundiam non tulit senatus quin sine mora uoti liberaretur; crateram- ² que auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius L. Sergius A. Manlius, missi longa una naue, haud procul freto Siculo a piratis Liparensium excepti deuehuntur Liparas. Mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio ³ partam praedam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam, Romanis uir similior quam

¹¹ et curia MPFUpBOEHDLA: in curia Ver. celebrantur MP F^xUpOEHDLA (et credo sic F ipse, quamquam nouo atramento iterum scriptum est ab F^x): celebratur Ver. B ¹² uictoria cui PFUpBO EHDLA: uictoriam cui M: uictoria cumi Ver. ¹⁵ ut populus Ver. MPUpBOEA (sed in Ver. ut p r et in B et pōr = ut populus romanus): populus HDL: p (= populus) F³ in rasura trium litterarum

²⁸ ¹ redisset MPFUpBOEHDLA: rediret (suprascr. ss) Ver. taciti Gron., a Veronensi confirmatus: tacite MPFUpBOEHDLA

4 suis ; qui legatorum nomen donumque et deum cui mitteretur et doni causam ueritus ipse multitudinem quoque, quae semper ferme regenti est similis, religionis iustae impleuit, adductosque in publicum hospitium legatos cum praesidio etiam nauium Delphos prosecutus, Romam inde sospites
5 restituit. Hospitium cum eo senatus consulto est factum donaque publice data.

Eodem anno in Aequis uarie bellatum, adeo ut in incerto fuerit et apud ipsos exercitus et Romae uicissent uictine
6 essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemilius Sp. Postumius. Primo rem communiter gesserunt ; fuis inde acie hostibus, Aemilium praesidio Verruginem ob
7 tinere placuit, Postumium fines uastare. Ibi eum incomposito agmine neglegentius ab re bene gesta euntem adorti Aequi terrore iniecto in proximos compulere tumulos ; pa
uorque inde Verruginem etiam ad praesidium alterum est
8 perlatus. Postumius suis in tutum receptis cum contione aduocata terrorem increparet ac fugam, fusos esse ab ignauissimo ac fugacissimo hoste, conclamat uniuersus exercitus merito se ea audire et fateri admissum flagitium, sed eosdem correcturos esse neque diuturnum id gaudium hostibus fore.
9 Poscentes ut confestim inde ad castra hostium duceret—et in conspectu erant, posita in plano—nihil poenae recusabant ni
10 ea ante noctem expugnassent. Conlaudatos corpora curare paratosque esse quarta uigilia iubet. Et hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea uia quae ferebat Verruginem excluderent, fuere obuui ; proeliumque ante lucem—sed luna pernox erat—commissum est. [Et] Haud

4 ferme regenti] *post haec defit Ver. usque ad c. 30. 6* sospites
OE²HDLA : hospites MPFU^pBE 6 rem PFU^pBOHDLA (*sed*
in Up post communiter) : rem in ME 7 euntem MPFU^pBED³
A² uel A³ : eundem OHDLA 8 terrorem MF²U^pOEHDLA :
terror PFB 9 et in conspectu MPFU^pBOEDLA 'antiqua
lectio', Rhenan. : quae in conspectu M³A² : et inspectu H : in con
spectu *maluit Rhenan.* 10 est. Et haud MPFU^pBOEHDLA
(*sed in FB aut pro haud*) : est. Haud *Madv. recte*

incertius diurno proelium fuit ; sed clamor Verruginem per- 11
 latus, cum castra Romana crederent oppugnari, tantum
 iniecit pauoris ut nequiquam retinente atque obsecrante
 Aemilio Tusculum palati fugerent. Inde fama Romam per- 12
 lata est Postumium exercitumque occisum. Qui ubi prima
 lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit, cum pere-
 quitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris ut
 non ultra sustinuerint impetum Aequi. Caedes inde fugien- 13
 tium, qualis ubi ira magis quam uirtute res geritur, ad per-
 niciem hostium facta est ; tristemque ab Tusculo nuntium
 nequiquam exterrita ciuitate litterae a Postumio laureatae
 sequuntur, uictoriam populi Romani esse, Aequorum exer-
 citum deletum.

Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant 29
 finem, et plebs continuare latoribus legis tribunatum et
 patres reficere intercessores legis adnisi sunt ; sed plus suis
 comitiis plebs ualuit ; quem doloremulti patres sunt senatus 2
 consulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crea-
 rentur. Annum post quintum decimum creati consules
 L. Lucretius Flauus Ser. Sulpicius Camerinus. Principio 3
 huius anni ferociter quia nemo ex collegio intercessurus erat
 coortis ad perferendam legem tribunis plebis nec segnus ob
 id ipsum consulibus resistentibus omnique ciuitate in unam
 eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo
 agro Aequi expugnant. Colonorum pars maxima incolumis, 4

10 diurno *UpOE³HA marg.* : diurno *MPFBEDL* : diurnum *A*

12 sustinuerint *MEHDLA* (*sed in A subst.*) : sustinerent *P²FUp*
BO pari iure : sustinerint *P*

29 2 creati *PFUpBOEHDLA* : creati nuntiat *M*, *mire* ; num ex
ditto graphia aliqua -antur aliquo modo corruptum ? L. Lucretius

MA² (*et sic Cassiod.*, uide *C. I. L. i², p. 119*) : *praenominis notam om.*
PFUpBOEHDLA Ser. *Ed. Froh. 1531* (*et sic Cassiod. ibid. et*

Diod. 15. 8. 1) : Sergius *MPFUpBOEHDLA* 3 consulibus

... § 4 prodizione oppidum, *om. H*, *altius solito dormitans*

4 incolumis *MPF²UpOEDL* : incolomis *FBA* : incolumes *Harant* (*cf.*
4. 40. 6 ; 4. 41. 1 ; 21. 32. 9), *fort. recte ; sed hic defendi potest singularis*
ubi de uniuersa profugorum manu simul erumpente agitur ; Romam
tandem qua quisque poterat celeritate, discreti) perfergere

quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa
 5 urbis fugam dederat, Romam perferere. L. Lucretio con-
 suli ea provincia euenit. Is cum exercitu profectus acie
 hostes uicit, uictorque Romam ad maius aliquanto certamen
 6 redit. Dies dicta erat tribunis plebis biennii superioris
 A. Verginio et Q. Pomponio, quos defendi patrum consensu
 ad fidem senatus pertinebat; neque enim eos aut uitae ullo
 crimine alio aut gesti magistratus quisquam arguebat prae-
 7 terquam quod gratificantes patribus rogationi tribuniciae
 intercessissent. Vicit tamen gratiam senatus plebis ira et
 pessimo exemplo innoxii denis milibus grauis aeris con-
 8 demnati sunt. Id aegre passi patres; Camillus palam sce-
 leris plebem arguere quae iam in suos uersa non intellexeret
 se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse,
 9 intercessione sublata tribuniciam potestatem euertisse; nam
 quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus
 patres laturos, falli eos. si tribunicia uis tribunicio auxilio
 10 repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse; consu-
 lesque increpabat quod fide publica decipi tribunos eos
 taciti tulissent qui senatus auctoritatem secuti essent.

Haec propalam contionabundus in dies magis augebat
 30 iras hominum: senatum uero incitare aduersus legem haud
 desistebat: ne aliter descenderent in forum, cum dies feren-
 dae legis uenisset, quam ut qui meminissent sibi pro aris

4 nocte proditione MPFUpBOEHDLA: malimus nocte per pro-
 ditionem (p proditiōē), sed nihil mutamus 5 uicit PFUpBO
 EHDLA: uincit M redit MPFUpBOEHDLA (cf. 1. 27. 10 et
 1. 3. 3 cum adnn.): rediit Edd. uet. 6 A. Verginio et Q. Pom-
 ponio] A. V. et Q. P. (sic simpliciter) O, subita pigritia captus
 Pomponio MFBHDLA: ponponio E: pompinio FUp 8 se MP
 FBOEHDLA: sed Up sustulisse Vorm.? MPFBOEHDLA
 (sed in A subst-): sustulisset Up intercessione Vorm.? MP²F
 UpOEHDLA¹: intercessio P: intercessionei A: intercessionem B
 euertisse Rhenan.: euertissent Vorm.? MPFUpBOEHDLA: frus-
 tra tutari conatur Alscheffskius cum post uersa inserendo; nec multo
 melius Editor ille uetus cuius quod in textu ante intercessione inuenit
 expulitque Rhenanus

30 1 senatum MUpE²HDLA: senatus PFB: senatums (-tūf sic)
 O: senatu E

focisque et deum templis ac solo in quó nati essent dimicandum fore. nam quod ad se priuatim attineat, si suae² gloriae sibi inter dimicationem patriae meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse urbem ab se captam frequentari, cottidie se frui monumento gloriae suae et ante oculos habere urbem latam in triumpho suo, insistere omnes uestigiis laudum suarum; sed nefas ducere desertam ac relictam ab dis³ immortalibus incolí urbem, et in captiuo solo habitare populum Romanum et uictrix patria uictam mutari.

His adhortationibus principes concitati [patres] senes⁴ iuuenesque cum ferretur lex agmine facto in forum uenerunt, dissipatique per tribus, suos quisque tribules prensantes, orare cum lacrimis coepere ne eam patriam pro qua⁵ fortissime felicissimeque ipsi ac patres eorum dimicassent desererent, Capitolium, aedem Vestae, cetera circa templa deorum ostentantes; ne exsulem, extorrem populum Romanum ab solo patrio ac dis penatibus in hostium urbem agerent, eoque rem adducerent ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non ui agebant sed⁷ precibus, et inter preces multa deorum mentio erat, religiosum parti maximae fuit, et legem una plures tribus antiquarunt quam iusserunt. Adeoque ea uictoria laeta patribus⁸ fuit, ut postero die referentibus consulibus senatus con-

² priuatim MPFUpBOEDLA: priuatum H amplum MPFB
OE² uel E³DLA: amplium H: amplam UpED² ⁴ principes

MPFUpBOEHDLA (sed in E-es pleniore calamo): principis dett. aliq.

concitati patres P²FUpBOEHDA: concitati patres L: contati
patres MP: conciti patres M²: patres secludit Walters (cf. 2. 16. 5 et
Cic. Rep. 2. 8. 14), recte, ut credo, nisi forte quis patrum legere malit (cf.
2. 30. 4; 3. 6. 8; 3. 41. 1 et 5). De toto loco uide sis Class. Quarterly,
v (1911), p. 13 senes iuuenesque MOE²HA² uel A³: senesque

iuuenes PFUpBE: senesque DLA (et Rn, teste Frigell., Dissert. De
codd. Lituan. emend. ratione p. 22) prensantes M³PFUpBEHDLA:
pensantes (i. e. pe- pro p-) M: prensare O (qui orare post cum lacrimis
ponit) ⁶ ut melius fuerit] his uocibus rursus inc. Ver.

⁷ una A² Edd. uet.: unam Ver. MPFUpBOEHDLA antiqua-
runt quam Ver. PFOE: antiquarant quam Up: antiquarum quam M:
antiquam quam D: antiqua LA: antiquari D⁴A³

sultum fieret ut agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur, nec patribus familiae tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur, uellentque in eam spem liberos tollere.

- 31 Eo munere delenita plebe nihil certatum est quo minus
 2 consularia comitiā haberentur. Creati consules L. Valerius Potitus M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator
 3 uouerat Veienti bello. Eodem anno aedes Iunonis reginae ab eodem dictatore eodemque bello uota dedicatur, celebratamque dedicationem ingenti matronarum studio tradunt.
 4 Bellum haud memorabile in Alcido cum Aequis gestum est, fuis hostibus prius paene quam manus consererent. Valerio quod perseuerantior cedentes <insequi> [in fuga] fuit, triumphus, Manlio ut ouans ingrederetur urbem decretum est.
 5 Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum; quo propter famem pestilentiamque in agro Romano ex siccitate caloribusque nimiis ortam exercitus duci nequiuit. Ob quae Volsinienses Sappinatibus adiunctis superbia inflati ultro agros Romanos incursauere; bellum inde duobus po-

31 2 postea fuit *MPFUpBOEHDLA*: fuit postea *Ver.*: postea etiam fuit *dett. unus*: postea cognomen fuit *dett. unus*: fort. fuit *secludendum* (*Pracf.* 5 *adn.*) 4 perseuerantior *MPFUpBOEHDLA*

(*sed in F qđ pī calamo pleniore scripta sunt, cf. I. 41. 4 adn.*): perseuerantius *Ver.*

cedentes <insequi> [in fuga] uel persequi cedentes [in fuga] *Walters* (*cf. 24. 17. 5; Caes. B. G. 5. 16. 1; Cl. Quart. v* (1911), *p. 13*): gaedendis in fuga *M*: caed . . dis in fuga *Ver.*: caedendis *M²HLA*: cedendis in fuga *OE³D*: gerendis in fuga *B*: gerendis *P²FUp*: *om. P*: gerendis (*suprascr. c*) *E*: iis caedendis *Weissenb.*: in iis caedendis *H. J. Müller*: caedendi *Forchhammer*: malit fortasse quispiam perseuerantius (*cum Ver.*) cedentes in fuga insecutus fuit; et error talis ex homocarcho (quo insecutus post in fuga omissum sit) quamuis non tam frequenter quam ille alter ex homoeoteleuto occurrat, satis notus est (*e.g. 3. 21. 4; 6. 40. 10*); de -nt- et -nd- *cf. I. 41. 1 adn.*

5 caloribusque *MPFUpBOEHDLA*: caloribus *Ver.*, fort. recte, si *Abl. Temporalem esse statues, quasi 'per tempora aestiua'* nimiis ortam *PFUp²BOEHDLA*. nimis exortam *M*: nimis ortam *Ver. Up* Sappinatibus *Mommsen* (*cf. c. 32. 2*): salpinatibus *PFUpBOEHDLA*: sapienatibus *Ver.*: scalpinatibus *M* superbia inflati *Ver.*: superbiam elati *MDLA³*: superbiam elatis *A*: superbia elatis *A²*: superbia elati *PFUpBOEHD¹*, fort. recte (*sed in B superbiae lati*) Romanos *MPFUpBOEHDLA*: *om. Ver.*

pulis indictum. C. Iulius censor decessit; in eius locum 6
M. Cornelius suffectus;—quae res postea religioni fuit quia
eo lustro Roma est capta; nec deinde unquam in demortui 7
locum censor sufficitur;—consulibusque morbo implicitis,
placuit per interregnum renouari auspicia. Itaque cum ex 8
senatus consulto consules magistratu se abdicassent, interrex
creatur M. Furius Camillus, qui P. Cornelium Scipionem, is
deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. Ab eo 9
creati sex tribuni militum consulari potestate ut etiamsi cui
eorum incommoda uoletudo fuisset, copia magistratuum rei
publicae esset.

Kalendis Quintilibus magistratum occepere L. Lucretius 32
Ser. Sulpicius M. Aemilius L. Furius Medullinus septi-
mum Agrippa Furius C. Aemilius iterum. Ex his L. 2
Lucretio et C. Aemilio Volsinienses prouincia euenit, Sappi-
nates Agrippae Furio et Ser. Sulpicio. Prius cum Volsinien-
sibus pugnatum est. Bellum numero hostium ingens, certa- 3
mine haud sane asperum fuit. Fusa concursu primo acies;
in fuga milia octo armatorum ab equitibus interclusa positis
armis in deditionem uenerunt. Eius belli fama effecit ne 4
se pugnae committerent Sappinates; moenibus armati se
tutabantur. Romani praedas passim et ex Sappinati agro et

6 C. Iulius *OE²HDLA*: g, iulius *Ver.*: iulius *Vorm.* *MPFUpBE*
32 1 occepere *Ver.* *PFUpBOEH*: acceperere *MDLA* M. (uel
Marcus) Aemilius *MPFUpBOEHDLA*: m aemilius iterum *Ver.*
2 Volsinienses *Madv.* a *Veronensi confirmatus ubi* Vols . . . ses, fort.
Vols . . . ses uel Vols . . . ses *superest*: uolsiniensis (uel uuls-) *MP*
FUpBOEHDLA Sappinates *HDL* (ut hi tres et in § 4 primo
loco): salppinates *P* (et in § 4 primo loco): salpinates *P²FUpBOED³A*
(sic omnes et in § 4 primo loco): sal sappinates *M*, ditlographiarum
quas uocant religiosus seruator, sed in § 4 sappina-: defit *Ver.*
3 concursu primo *MPFUpBOEHDLA*: primo concursu *Ver.* in
fuga *Madv. Emend.² p. 143*: in fugam (littera m ex uoce sequenti arrepta)
MPFUpBOEHDLA: . . fugam uersa *Ver.* 4 Sappinates] uide *adn.*
ad § 2 supra armati se *MPFUpBOEHD³LA*: armatos *Ver.*: armat
se *D?* passim et ex *MUpDLA*: passim sed ex *PFBOEH*: . . .
sim ex *Ver.* Sappinati *Mommsen ut supra*: salpinati *MPFUpB*
OEHDLA (sed -a- primae syllabae a *D³* in rasura -l- tamen a manu
prima): in *Ver.* defit littera tertia agro et ex *MPFUpBOEHDA*:
agro et *Ver.*: agro ex *L*

5 ex Volsiniensi, nullo eam uim arcente, egerunt; donec Volsiniensibus fessis bello, ea condicione ut res populo Romano redderent stipendiumque eius anni exercitui prae-starent, in uiginti annos indutiae datae.

6 Eodem anno M. Caedicius de plebe nuntiauit tribunis se in Noua uia, ubi nunc sacellum est supra aedem Vestae, uocem noctis silentio audisse clariorem humana, quae magi-
7 stratibus dici iuberet Gallos aduentare. Id ut fit propter auctoris humilitatem spretum et quod longinqua eoque ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato spreta, sed humanam quoque opem, quae una erat,
8 M. Furium ab urbe amouere. Qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter praedam Veientanam, filio quoque adulescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus clientibusque quae magna pars plebis erat, per-
contatus animos eorum responsum tulisset se conlaturus
9 quanti damnatus esset, absoluer eum non posse, in exsi-
lium abiit, precatus ab dis immortalibus si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoque tempore desiderium sui ciuitati ingratae facerent. Absens quindecim milibus grauis aeris damnatur.

33 Expulso ciue quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat, aduentante fatali urbi clade legati ab Clusinis ueniunt auxilium aduersus Gallos
2 petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum maximeque uini noua tum uoluptate captam Alpes transisse

6 dici *Ver.* MF³UpOEHD¹A (*sed in O propius ad diei accedit*): duci PFBD: duci uel duoi L 8 per idem MPFUpBOEHDLA: per id *Ver.* clientibusque *dett. aliq. Ed. Ascens. 1513, et sic Gron. (qui tamen magna pars plebis erat parenthesin sine relatiuo esse statuit):* clientibus PFUpOEHDLA (*et in E sequitur que, ab E² uel E³ demum in quae mutatum: in BD q tantum, cui superaddit que (pro quae) D⁴):* eo clientibus M: et clientibus A¹: *defit Ver. sed spatii ratio fort. nostrae uel Mediceae potius quam Parisiensi lectioni fauet* absoluer MP FUpBOEHDLA: et absoluer *Ver.*

33 1 aduentante *Ver.* MP²FUpOEHDLA: aduersante P: adueri-
tate B

agrosque ab Etruscis ante cultos possedissè ; et inuexisse in 3
 Galliam uinum inliciendae gentis causa Arruntem Clusinum
 ira corruptae uxoris ab Lucumone cui tutor is fuerat, prae-
 potente iuvene et a quo expeti poenae, nisi externa uis
 quaesita esset, nequirent ; hunc transeuntibus Alpes ducem 4
 auctoremque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud
 abnuerim Clusium Gallos ab Arrunte seu quo alio Clusino
 adductos ; sed eos qui oppugnauerint Clusium non fuisse 5
 qui primi Alpes transierint satis constat. Ducentis quippe
 annis ante quam Clusium oppugnarent urbemque Romam
 caperent, in Italiam Galli transcenderunt ; nec cum his 6
 primum Etruscorum sed multo ante cum iis qui inter
 Appenninum Alpesque incolebant saepe exercitus Gallici
 pugnauere.

Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique 7
 opes patuere. Mari supero inferoque quibus Italia insulae
 modo cingitur, quantum potuerint nomina sunt argumento,
 quod alterum Tuscum communi uocabulo gentis, alterum 8
 Hadriaticum [mare] ab Hatria, Tuscorum colonia, uocauere
 Italicae gentes, Graeci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum
 uocant. Ei in utrumque mare uergentes incoluere urbibus 9
 duodenis terras, prius cis Appenninum ad inferum mare,

3 et inuexisse *PFUpBEHDLA* : et inuexasse *O* : ut inuexisse *M*
Vorm. : at inuexisse *Vorm.*² : *defit Ver.* is fuerat *scripsi* (cf.
Pracf. § 5 *adn.*) : ipse fuerat *Ver.* : is fuerat ipse *Vorm.* *PFUpBOEH*
DLA : es fuerat ipse *M* (*ubi es erasum*) : fuerat ipse *A*² poenae
 (-ne) *UpHD* : paene *P* : paenae *E* : paenenae *L* : pene *FBOA* :
 poenem *M* : poenam *M*²*A*² : poena *Ver.* nequirent *MPFUpBO*
EHDL : nequiret *Ver.* *M*² uel *M*¹*A* 8 Hadriaticum *Edd. uet.* :
 hadriaticum *Ver.* : atriaticum *MPFUpB* : adriaticum *M*²*OEHDLA*
 mare ab Hatria in *Ver.* *deletum est, sed duas saltem plures litteras habet*
(etiam si Atria scribas) quam spatium capit : in promptu est mare
expellere ; etiam sic linea in Ver. 18 litteras (qui numerus raro exceditur)
habebit Hatria *scripsi* (*uide sis The Italic Dialects* (Cantab. 1897),
p. 450) : atria *MPFBDA* : adria *UpOEIIL* Adriaticum *MPFUp*
BOEHDL (*Gr.* Ἀδρίας) : Hadriaticum *Ver.* : adryaticum *A* uocant.
 Ei *Edd. uet.* : uocant et *Ver. Vorm.* *ME? HDLA* : uocante *PFBE?* (*et*
hic interpungunt) : uocantes *Up* : uocat. Et *M*² : uocant. Et *M*³ :
 uocant *OE*³

postea trans Appenninum totidem, quot capita originis
 10 erant, coloniis missis, quae trans Padum omnia loca,—ex-
 cepto Venetorum angulo qui sinum circumcolunt maris,—
 11 usque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud
 dubie origo est, maxime Raetis, quos loca ipsa efferarunt ne
 quid ex antiquo praeter sonum linguae nec eum incorruptum
 retinerent.

34 De transitu in Italiam Gallorum haec accepimus : Prisco
 Tarquinio Romae regnante, Celtarum quae pars Galliae
 tertia est penes Bituriges summa imperii fuit ; ii regem
 2 Celtico dabant. Ambigatus is fuit, uirtute fortunaque cum
 sua, tum publica praepollens, quod in imperio eius Gallia
 adeo frugum hominumque fertilis fuit ut abundans multitudo
 3 uix regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exone-
 rare praeграuante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Sego-
 uesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas
 4 di dedissent auguriis sedes ostendit ; quantum ipsi uellent
 numerum hominum excirent ne qua gens arcere aduenien-
 tes posset. Tum Segoueso sortibus dati Hercynei saltus ;
 Belloueso haud paulo laetiozem in Italiam uiam di dabant.
 5 Is quod eius ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos,
 Senones, Haeduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos exciuit.
 Profectus ingentibus peditum equitumque copiis in Tricas-
 6 tinos uenit. Alpes inde oppositae erant ; quas inxsupera-

11 Raetis *Madv.* : raetiis *MPHL* : retiis *P²FUpOED³* : reciis *B* :
 ratiis *D?* : ratus *A*

34 3 Segouesum *Up* (cf. § 4 et *Segouia, Segontiaci*) : sigouesum *MPF*
BOEHDLA 4 Segoueso *MPFUpBEHDA* : sigoueso *P³OD³LA²*

5 eius ex *Vorm.*? *MPFUpBOEHDLA* (*tutatur Rhenanus ad Ambi-*
gatum referens) : eis ex *A³* uel *A²*, *fort. recte* : ea gens *dett.* : septem
 ex *Gron.* : regis ex *Zingerle* : Celticis ex *Karsten* : e sex *Madv. u. inf.*
 (*sed quoad obseruauimus Liuius ante s- semper ex scribit*) Aruernos
MPFUpOED³A² uel *A¹* : aruennos *HDL* : ac uernos *B* Senones
 Haeduos *H. J. Mueller* (cf. § 9) : senones aeduos *MPFUpBOEHDLA* :
 Aeduos *delens* Senones) *Madv.*, *ut quadret sex suum supra.* Tricas-
 tinos *Edd. uet. ex 21. 31. 9. Sil. Ital. 3. 466 al.* : tricaspinos *MPUpBO*
EHLA : tris caspinos *D*

biles uisas haud equidem miror, nulladum uia, quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet, superatas. Ibi cum uelut saeptos montium altitudo teneret 7 Gallos, circumspectarentque quanam per iuncta caelo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit quod allatum est aduenas quaerentes agrum ab Saluum gente oppugnari. Massilienses erant ii, nauibus a Phocaea 8 profecti. Id Galli fortunae suae omen rati, adiuuere ut quem primum in terram egressi occupauerant locum patientibus Saluis communirent. Ipsi per Taurinos saltus <saltum>que Duriae Alpes transcenderunt; fusisque acie 9 Tuscis haud procul Ticino flumine, cum in quo consederant agrum Insubrium appellari audissent cognominem Insubribus pago Haeduum, ibi omen sequentes loci condidere urbem; Mediolanium appellarunt. Alia subinde manus 35 Cenomanorum Etitouio duce uestigia priorum secuta eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt locos tenuere. Libui considunt 2

6-7 superatas. Ibi PFU^pBOEHD²A² uel A³ (*sed punctum a P²F² demum interpositum*): superatas sibi MD? LA: superatas; bi D⁶ (*erasor aliqui futilis qui in hoc codice litteram I capitalem et alibi e. g. in Itaque 5. 13. 10 deleuit, seu quia T esse putauit, seu alia aliqua de causa*)

7 orbem terrarum transirent PFU^pBOEHDLA: orbem sirent M, mire Saluum MPFU^pBEDLA: Salluum Edd. uet.

(*ex c. 35. 2 inf. et Periocha 60, 61; cf. C. I. L. i¹, p. 460*): salluuiorum OE²H: saluium Vorm. A³

8 patientibus Saluis Valesius: patientibus siluis MPFU^pOEHDLA: petentibus siluis B saltus

saltumque Duriae Alpes scripsi, Madvigii uestigiis insistens qui saltus uallemque Duriae Alpes luculenter diuinauit: saltusque iuliae Alpes H

(*fort. recte si Duriae pro iuriae corriges*): saltusque iuliae alte alpis PE?: saltusquae iuliae alte alpis FB (alpes F²): saltusque iuliae alta

alpis Up: saltusque iuliae alpis Vorm. MOE² uel E³DLA (alpes M¹ uel M²): saltusque iulie alpes A²: saltusque inuia Alpis Rhenan. 9 Ticino

F²OEDA Edd. uet.: ticens MPFU^pBHL cognominem M, Ed. Frob. 1531: cognomine Vorm.? M²PFU^pBOEHDLA Haeduum

rum MFE: heduum PBO: hedorum H: aeduum UpDL: eduum A omen MP²UpOEDLA: omene FB: omnem PH: omi F²

35 1 Cenomanorum Glareanus ex Plin. 3. 19. 130 al.: germanorum MPFU^pBOEHDLA Etitouio Vorm. A (clare): etytouio M (uel

fort. et touio M: etitouio M²): elytouio PFBE: elitouio UpOD⁴ ut secundam lectionem: ettoueo H: ettitouio DL

post hos Salluuiique, prope antiquam gentem Laeuos Ligures incolentes circa Ticinum amnem. Poenino deinde Boii Lingonesque transgressi cum iam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiecto non Etruscos modo sed etiam Vmbros agro pellunt; intra Appenninum tamen
3 sese tenuere. Tum Senones, recentissimi aduenarum, ab Vtente flumine usque ad Aesim fines habuere. Hanc gentem Clusium Romamque inde uenisse comperio: id parum certum est, solamne an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutam.

4 Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, cum formas hominum inuisitatas cernerent et genus armorum, audirentque saepe ab iis cis Padum ultraque legiones Etruscorum fusas, quamquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiaeue erat, nisi quod Veientes consanguineos aduersus populum Romanum non defendissent, legatos Romam qui
5 auxilium ab senatu peterent misere. De auxilio nihil impetratum; legati tres M. Fabi Ambusti filii missi, qui senatus populique Romani nomine agerent cum Gallis ne a quibus nullam iniuriam acceperant socios populi Romani atque
6 amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque si res cogat tuendos esse; sed melius uisum bellum ipsum amo-

2 Salluuiique *Madv.*: salluuii (uel -lluuii) qui *MPFU ψ BOEHA*: saluuii qui *DL* prope *PFU ψ BOEHDLA*: pröte (? = prompte) *M*: protē *M*³: praeter *Vorm.*: propter *Madv. Ed. 3, fort. recte. Vetus tamen sententiarum ordo quem a Rhenano acceperunt Glar. et Drak., non temere spernendus est: . . . ubi nunc B. et V. urbes sunt (locos tenere Libui) considunt. Post hos Salluuii, prope antiquam . . . Sed Madvigium Emend.² p. 145 potius sequimur* Poenino deinde *E*³ *Edd. vet.*: poeni nonne inde *M*: poeninon deinde *Vorm. M*² (uel *M*¹) *UpO¹E¹H* (num recte?): paeni non deinde *PL*: peninon deinde *FBA*: poeninen deinde *O*: poenis non deinde *E*: pene noti *D*³ in ras.
3 an ab *MPFBOEHDLA*: om. ab *Up* Cisalpinorum *M*² uel *M¹PFU ψ BOEHDLA*: a cis alpinorum *M* 5 legati tres *UpA marg. dett.* (cf. c. 36, 6): om. tres *Vorm. MPFBOEHDLA* (scil. III ante sequentem litteram m deperditum, ut monet *Alsch.*) populique *A*¹ uel *A*² *dett. aliq. Ald.*: om. que *MPFU ψ BOEHDLA* (sed pro populi Romani in *BED* pī tantum)

ueri si posset, et Gallos nouam gentem pace potius cognosci quam armis.

Mitis legatio, ni praeferoces legatos Gallisque magis quam **36** Romanis similes habuisset. Quibus postquam mandata ediderunt in concilio [Gallorum] datur responsum, etsi nouum ² nomen audiant Romanorum, tamen credere uiros fortes esse quorum auxilium a Clusinis in re trepida sit imploratum; et ³ quoniam legatione aduersus se maluerint quam armis tueri socios, ne se quidem pacem quam illi adferant aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quam colant Clusini, partem finium concedant; aliter pacem impetrari non posse. Et responsum coram Romanis accipere uelle et ⁴ si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicatu-
ros, ut nuntiare domum possent quantum Galli uirtute ceteros mortales praestarent. Quodnam id ius esset agrum a possessoribus ⁵ petere aut minari arma Romanis quaerentibus et quid in Etruria rei Gallis esset, cum illi se in armis ius ferre et omnia fortium uirorum esse ferociter dicerent, accensis utrimque animis ad arma discurritur et proelium conseritur. Ibi iam urgentibus Romanam urbem fatis legati contra ius ⁶ gentium arma capiunt. Nec id clam esse potuit cum ante signa Etruscorum tres nobilissimi fortissimique Romanae iuuentutis pugnarent; tantum eminebat peregrina uirtus. Quin etiam Q. Fabius, euectus extra aciem equo, ducem ⁷ Gallorum, ferociter in ipsa signa Etruscorum incursantem, per latus transfixum hasta occidit; spoliaque eius legentem Galli agnouere, perque totam aciem Romanum legatum esse signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui ⁸ canunt minantes Romanis. Erant qui extemplo Roman

36 ¹ in concilio Gallorum *MPF²UpBEHDLA*: in concilio galorum *F*: in consilio *O*, qui recte, ut credimus, om. Gallorum, cf. 3. 72. 6 *adn.* datur *MPFUpBOEHDLA*: datum *Zingerle* (nisi forte preli error inrepperit) ³ maluerint *P²FUpBHD³A*: maluerit *MPC EDL* ⁴ Romanis *Vorm. MHDLA*: romanis ē (= est) *O*: romanis se *PFUpBED³* (fort. recte) ⁷ incursantem *MP¹FBOE HDLA*: incursantes *PUp*

eundum censerent; uicere seniores, ut legati prius mitterentur questum iniurias postulatūque ut pro iure gentium
 9 uiolato Fabii dederentur. Legati Gallorum cum ea sicut erant mandata exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum et ius postulare barbari uidebantur; sed ne id quod placebat decerneretur in tantae nobilitatis uiris ambitio
 10 obstabat. Itaque ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello acceptae, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum reiciunt; ubi tanto plus gratia atque opes ualere ut quorum de poena agebatur tribuni militum con-
 11 sulari potestate in insequentem annum crearentur. Quo facto haud secus quam dignum erat infensi Galli bellum propalam minantes ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabiis creati Q. Sulpicius Longus Q. Seruilius quartum P. Cornelius Maluginensis.

37 Cum tanta moles mali instaret—adeo occaecat animos fortuna, ubi uim suam ingruentem refringi non uult—ciuitas quae aduersus Fidenatem ac Veientem hostem aliosque finitimos populos ultima experiens auxilia dictatorem multis

9 Fabiorum et ius . . . id quod placebat *om. DA add. D⁴ marg. (sed cum placebant) A²* placebat *MUPOEHLA²*: placebant *PF BD⁴ (sed in F -la- erasum)*: petebant *F²* decerneretur *F² in ras. E (ut credo) D dett. unus (Lov. 5) optime*: decernerent *Gron.*: decerneret *MPUPBOHLA*: decernere *dett. unus (Lov. 1)*

10 cladis forte *MPFUPBOEDLA*: caldis forte *H*: cladis si forte *Madv.*: si clades forent *H. I. Mueller, sed codicum lectionem tutati sunt amplissime Gron. et Drak.*; cf. 9. 18. 4 (ubi etiam uictis idem est atque etiam si uicti essent). *Plura uide sis in Class. Quarterly (v) 1911, p. 13*

11 haud secus *MPFUPBOED³LA*: aut secus *D*: *om.* haud *H* quartum *Bekker*: quarto *MPFUPBOEDLA*: *om. H* P. Cornelius *H. J. Mueller ex Diodor. 15. 20. 1 (unde Sigon. codd. peioribus fretus Ser. Cornelius traxerat)*: *om. H*: p. seruilius *MPFUPBOEDLA*; sed cognomen Maluginensis ad Cornelios non Seruilios pertinet; Sigonius eundem esse uoluit qui 6. 6. 3; 6. 18. 1; 6. 22. 1; 6. 27. 2; 6. 36. 3; 6. 38. 2 nominatur, ut sic explicarentur testimonia Fastorum (C. I. L. i², p. 124) de Maluginensi quodam consule VI et VII annis a. Chr. n. 370 et 368. Sed refragantur (in consulatum numero) codd. nostri ad 6. 18. 1 et 6. 22. 1 ut et hic (in praenomine) quem citauimus *Diod. 15. 20. 1*

37 1 refringi *MPFUPBOEDLA*: restringi *H* ultima *P²FUP BOE¹HDLA*: ultime *MPE*

tempestatibus dixisset, ea tunc inuisitato atque inaudito 2
 hoste ab Oceano terrarumque ultimis oris bellum ciente,
 nihil extraordinarii imperii aut auxilii quaesivit. Tribuni 3
 quorum temeritate bellum contractum erat summae rerum
 praeerant, dilectumque nihilo accuratiorem quam ad media
 bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli,
 habebant. Interim Galli postquam accepere ultro honorem 4
 habitum uiolatoribus iuris humani elusamque legationem
 suam esse, flagrantem ira cuius impotens est gens, confestim
 signis conuolsis citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum 5
 praetereuntium raptim tumultum cum exterritae urbes ad
 arma concurrerent fugaque agrestium fieret, Romam se ire
 magno clamore significabant quacumque ibant, equis uiris-
 que longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci.
 Sed antecedente fama nuntiisque Clusinorum, deinceps 6
 inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas
 hostium tulit, quippe quibus uelut tumultuario exercitu 7
 raptim ducto aegre ad undecimum lapidem occursum est,
 qua flumen Allia, Crustumini montibus praealto defluens
 alueo, haud multum infra uiam Tiberino amni miscetur.
 Iam omnia contra circaque hostium plena erant et nata in 8
 uanos tumultus gens truci cantu clamoribusque uariis hor-
 rendo cuncta compleuerant sono.

Ibi tribuni militum non loco castris ante capto, non prae- 38
 munito uallo quo receptus esset, non deorum saltem si non
 hominum memores, nec auspicato nec litato, instruunt
 aciem, diductam in cornua ne circumueniri multitudine
 hostium possent; nec tamen aequari frontes poterant cum 2
 extenuando infirmam et uix cohaerentem mediam aciem
 haberent. Paulum erat ab dextera editi loci quem subsi-

7 ad undecimum lapidem *PF? UpOEHDLA* (*sed in H ante XI
 aliquid erasum*): aduxi lapidem *B*: ad pidem *M* Allia *MF² uel
 F³UpOE¹HD³ uel D²LA*: alia *PFBE*: illi *D* (*qui et Crustumini
 praebet, Crustumini D³*) miscetur *P²FB¹UpD³A²*: miscentur
MPBOEHDLA

38 2 frontes *MF³Up²OE¹HDLA*: fortes *PUpBE*

diariis repleti placuit, eaque res ut initium pauoris ac fugae,
 3 sic una salus fugientibus fuit. Nam Brennus regulus Gallo-
 rum in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id
 captum superiorem locum ut ubi Galli cum acie legionum
 recta fronte concucurrissent subsidia in auersos transuersos-
 4 que impetum darent, ad subsidiarios signa conuertit, si eos
 loco depulisset haud dubius facilem in aequo campi tantum
 superanti multitudini uictoriam fore. Adeo non fortuna
 5 modo sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie
 nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites
 erat. Pauor fugaque occupauerat animos et tanta omnium
 obliuio, ut multo maior pars Veios in hostium urbem, cum
 Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad coniuges ac
 6 liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus;
 in reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis
 ab tergo auditus, ignotum hostem prius paene quam uide-
 rent, non modo non temptato certamine sed ne clamore
 7 quidem reddito integri intactique fugerunt; nec ulla caedes
 pugnantium fuit; terga caesa suomet ipsorum certamine in
 8 turba impredientium fugam. Circa ripam Tiberis quo armis
 abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta
 est, multosque imperitos nandi aut inualidos, graues loricis
 9 aliisque tegminibus, hausere gurgites; maxima tamen pars
 incolumis Veios perfugit, unde non modo praesidii quic-
 quam sed ne nuntius quidem cladis Romam est missus.
 10 Ab dextro cornu quod procul a flumine et magis sub monte

3 concucurrissent *M*: concurrissent *PFUpBOEHL*: cucurrissent
DA 4 superanti *MPFUpBOEHDLA*: superante *M*³

multitudini *PFUpBOEHDLA*: multitudine e *M*: multitudine *M*²

5 omnium *Gron. et fort. D* (oñum): hominum *MPFUpBOEHD*¹
uel DLA (in *D* h- in artiore spatio postea demum additum esse credi
 potest) 6 proximis *MPUpOEHDLA*: proximus *P²FBD*³ (in *F*

etiam utimus, in *B* ultimus pro ultimis) 7 nec ulla *MUpD³AD*²:

ne ulla *MPFBOEHDLA* 8 defugit *MPFUpBOEHDLA*: re-

fugit *Wesenberg* 10 flumine *MF³OE¹HDLA*: fluminis *PF²BE*:

fluminis ripa *Up* magis sub *MUpOEHDLA*: magnis sib *P*:

magis sib *P¹B*: magissim *F*: magis in *F¹* (cum sub glossema ī (i. e. in)

conflatum esse uidetur) monte *PFUpBOEHDLA*: montes *MA²*

steterat, Romam omnes petiere et ne clausis quidem portis urbis in arcem confugerunt.

Gallos quoque uelut obstupefactos miraculum uictoriae ³⁹ tam repentinae tenuit, et ipsi pauore defixi primum steterunt, uelut ignari quid accidisset ; deinde insidias uereri ; postremo caesorum spolia legere armorumque cumulos, ut mos eis est, coaceruare ; tum demum postquam nihil usquam hostile ² cernebatur uiam ingressi, haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. Vbi cum praegressi equites non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris rettulissent, aliud priori simile miraculum eos sustinuit ; noctemque ueriti et ignotae situm urbis, ³ inter Romam atque Anienem consedere, exploratoribus missis circa moenia aliasque portas quaenam hostibus in perdita re consilia essent. Romani cum pars maior ex acie ⁴ Veios petisset quam Romam, nemo superesse quemquam praeter eos qui Romam refugerant crederet, complorati omnes pariter uiui mortuique totam prope urbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus ⁵ pavor, postquam hostes adesse nuntiatum est ; mox ululatus cantusque dissonos uagantibus circa moenia turmatim barbaris audiebant. Omne inde tempus suspensos ita tenuit ⁶ animos usque ad lucem alteram ut identidem iam in urbem futurus uideretur impetus ; primo aduentu, quia accesserant ad urbem,—mansuros enim ad Alliam fuisse nisi hoc consilii foret,—deinde sub occasum solis, quia haud multum diei ⁷ supererat,—ante noctem <enim> [rati se] inuasuros ;—tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pavoris inferrent.

³⁹ ⁴ crederet *F*³*A*¹ *Edd. uet.* : crederent *Vorm.* *MPFU*_p*BOEHD* *LA* (*scil. post refugerant corruptum*) ⁵ barbaris audiebant] *his uocibus rursus inc. Ver.* ⁶ Omne *MPFU*_p*BE*³*HDLA* : omnes *Ver.* *OE* aduentu quia *Ver.* *E*¹, *coniecturam Drakenborchii confirmantes* : aduentu qui *M*²*F*² uel *F*³*OE*²*H*¹*D*³*A* : aduentus qui *MPF* *UpBEHDL* ⁷ <enim> [rati se] *Walters* : rati se *MPFU*_p*OEHD* *LA* : ratu se *B* : se rati *dett. unus* : rati *Ver.* : ratis *Luterb.* ; de loco *uide sis Class. Quarterly* v (1911) p. 14

- 8 Postremo lux appropinquans exanimare, timorique perpetuo ipsum malum continens fuit cum signa infesta portis sunt inlata. Nequaquam tamen ea nocte neque insequenti die similis illi quae ad Alliam tam pauide fugerat ciuitas fuit.
- 9 Nam cum defendi urbem posse tam parua relictā manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuentutem militarem senatusque robur in arcem Capitoliumque concedere, armisque et frumento conlato, ex loco inde munito
- 11 deos hominesque et Romanum nomen defendere; flaminem sacerdotesque Vestales sacra publica a caede, ab incendiis procul auferre, nec ante deserī cultum eorum quam non
- 12 superessent qui colerent. si arx Capitoliumque, sedes deorum, si senatus, caput publici consilii, si militaris iuuentus superfuerit imminenti ruinae urbis, facilem iacturam esse
- 13 seniorum relictarum in urbe utique periturae turbae. Et quo id aequiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consularesque simul se cum illis palam dicere obituros, nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneratos inopiam armatorum.
- 40 Haec inter seniores morti destinatos iactata solacia. Versae inde adhortationes ad agmen iuuenum quos in Capitolium atque in arcem prosequabantur, commendantes

8 timorique *PFUpBOEHDLA*: timorisque *M* 9 urbem posse *MP²FUpBOEHDLA*: urbem posset *P*: posse urbem *Ver.*

10 conlato *Ver. UpD? dett. aliq.*: conlata *MPF? BED (ut potius credo)* *LA*: collata *O*: collati *D³*: conlatis *HA²*: collatis *F³D⁴*

11 flaminem *Ver. MPFUpBOEHD uel D¹LA (cf. c. 40. 7)*: flamines *F² uel F³D²??: secludit Mommsen; sed pro genere feminino uocis sacerdos cf. c. 40. 10; c. 50. 3; et Symmach. Ep. 10. 3. 12 Vestales MPF UpBOEHDLA: et Vestales Ver.*

eorum *MPFUpBOEHDLA (scil. sacrorum publicorum, cf. 5. 50. 1)*: deorum *Ver. (cf. 5. 46. 3) sed nimis late patet sic sententia et post deos § 10 et ante deorum § 12 melius haec mentio deorum abest. Lectionem Symmachianam tutatur ipse Symmachus (Ep. 10. 3. 9 loco Luvianae dictionis pleno) ubi Romam sic loquentem fingit: Hic cultus in leges meas orbem redegit; haec sacra Hannibalem a muneribus, a Capitolio Senonas reppulerunt*

12 superfuerit *MPFUpBOEHDLA*: superfuisset *Ver.* 13 qua id aequiore *MPFUpBEHDLA (sed in E-d pleniore calamo, cf. 1. 41 4 adn.)*: quod id aequiore *O*: quod iniquiore *Ver.*

uirtuti eorum iuuentaeque urbis per trècentos sexaginta annos omnibus bellis uictricis quaecumque reliqua esset fortuna. Digredientibus qui spem omnem atque opem secum 2 ferebant ab iis qui captae urbis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum mulie- 3 bris fletus et concursatio incerta nunc hos, nunc illos sequentium rogitantiumque uiros natosque cui se fato darent, nihil quod humani superesset mali relinquebant. Magna 4 pars tamen earum in arcem suos persecutae sunt, nec prohibente ullo nec uocante, quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus col- 5 lis nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa uelut agmine iam uno petiit Ianiculum. Inde pars per 6 agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce aut consensu, suam quisque spem, sua consilia communibus deploratis exsequentes. Flamen interim Quirinalis uirginesque 7 Vestales omissa rerum suarum cura, quae sacrorum secum ferenda, quae quia uires ad omnia ferenda deerant relinquenda essent consultantes, quisue ea locus fideli adseruaturus custodia esset, optimum ducunt condita in doliolis 8 sacello proximo aedibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere; cetera inter se onere partito ferunt uia quae sublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas 9

40 3 rogitantiumque *Vorm.? MEHDLA*: rogantiumque *PFUpBO* (sed in *Fr* - ab *F*³ in *ras*.): rogantium *Ver*. humani superesset mali *Finckh*: humanis superesset malis *Ver*. *MPFUpBOEHDLA* (sed in *F* - set obscuratum) 4 imbellem *Ver*. *OE*: inbellem *HDLA*: imbellem *M*: in bello *M*²: in bellum *PUpB*: imbellium *F*³ in *ras*. (qui ante ad minuenda (ad mi- tantum ab *F*) praebet) 5 alere *MPFUpBOEHDLA*: haber. *Ver*. petiit *MPFUpBOEHDLA*: petit *Ver*. 6 communibus *MPFUpBOEHDLA*: communi in *Ver*. exsequentes *Ver*. *MPFUpOEHDLA*: exequentes *B*: sequentes *Madv*. 7 uirginesque *MPFUpBEHDLA* (sed in *H* quirina liuiginesque): uirginalesque *O*: uirginem *Ver*.: uirgines *dett*. unus 8 despui *MPFUpBOEHDLA*: de spurio *Ver*. more suo licentissimo ferunt *dett*. *alig*. *Ed*. *Frob*. 1531: feruntur *Ver*. *MPFUpBOEHDLA* 'uetus scriptura' *Rhenan*.

cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset
 10 plastro coniugem ac liberos uehens inter ceteram turbam
 crimine diuinarum humanarumque rerum religiosum ratus
 sacerdotes publicas sacraque populi Romani pedibus ire
 ferrique, se ac suos in uehiculo conspici, descendere uxorem
 ac pueros iussit, uirgines sacraque in plastrum imposuit et
 Caere quo iter sacerdotibus erat peruexit.

- 41 Romae interim satis iam omnibus, ut in tali re, ad tuen-
 dam arcem compositis, turba seniorum domos regressi ad-
 uentum hostium obstinato ad mortem animo exspectabant.
 2 Qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunae
 pristinae honorumque aut uirtutis insignibus morerentur,
 quae augustissima uestis est tensas ducentibus triumphanti-
 3 busue, ea uestiti medio aedium eburneis sellis sedere. Sunt
 qui M. Folio pontifice maximo praefante carmen deuouisse
 4 eos se pro patria Quiritibusque Romanis tradant. Galli et
 quia interposita nocte a contentione pugnae remiserant
 animos et quod nec in acie ancipiti usquam certauerant

9 Romana MPFUpBOEHDLA (sed in MPFB nihil nisi rom scribi-
 tur): om. Ver. fort. recte, siquidem rom illud ex sequenti uoce homo
 nasci potuit uehens dett. unus (Voss. I; cf. Val. Max. I. I. 10):
 habens Ver. MPFUpBOEHDLA: auehens Madv. fort. recte (cf. I.
 14. 9) excedebat Ver. M² uel MP²FUpBOEHDLA: accedebat P:
 .ccedebat M ubi prima littera ab M² uel M¹ prorsus deleta 10 re-
 ligiosum Vaassen, a Veronensi confirmatus: inreligiosum MPFBO
 EHDL: in religiosum A: irreligiosum UpD³ publicas Vaassen,
 ab Up confirmatus: publicos Ver. MPFBOEHDLA se ac suos
 MPFUpBOEHDLA: ac suos Ver.

41 1 regressi Ver. cum exspectabant): regressa MPFUpBOEHD
 LA (cum exspectabat) 2 aut uirtutis MPFUpBOEHDLA: ac
 uirtutis Ver. dett. tensas MPFUpBEHDLA: tensa M² uel M¹:
 censas Ver. eburneis UpOA² dett. (cf. § 9): aeburnis D: eburnis
 Ver. MPFBEHLA (cf. Drak. ad 30. 15. 11) 3 Folio Ver.: filio
 ME: flauio M³: fabio PFUpBOE² marg. HDLA praefante
 Ver. MPUpOEHD⁴L: prae phante DA: praeceunte P² marg.:
 praeceunte praefate FB pro patria Quiritibusque Romanis Ver.
 MPFUpBOEHDLA: pro patria ante se ponunt dett. tres: pro populo
 Romano Quiritibusque Brisson (cf. 8. 6. 13; 8. 9. 8; 22. 10. 2), optime
 quidem (siquidem pro pro p poro substitutum esse potest); tot tamen
 codicum lectionem nisi coacti non mutamus

proelio nec tum impetu aut ui capiebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patente Collina porta in forum perueniunt, circumferentes oculos ad templa deum arcemque solam belli speciem tenentem. Inde, 5 modico relicto praesidio ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad praedam uacuis occursum hominum uiis, pars in proxima quaeque tectorum agmine ruunt, pars ultima, uelut ea demum intacta et referta praeda, petunt; inde rursus ipsa solitudine absteriti, ne qua fraus 6 hostilis uagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant; ubi eos, plebis aedificiis obseratis, partibus atriis principum, maior prope cunctatio tenebat aperta quam clausa inuadendi; adeo haud secus quam 8 uenerabundi intuebantur in aedium uestibulis sedentes uiros, praeter ornatum habitumque humano augustiorem, maiestate etiam quam uultus grauitasque oris prae se ferebat simillimos dis. Ad eos uelut simulacra uersi cum starent, M. Papirius, 9 unus ex iis, dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti scipione eburneo in caput incusso iram mouisse, atque ab eo initium caedis ortum, ceteros in sedibus suis trucidatos; post principum caedem 10 nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis inici ignes.

Ceterum, seu non omnibus delendi urbem libido erat, seu 42

4 urbem (*post die*) MPFUpBOEHDLA: *om. dett. duo, Gron., sed cf. c. 43.* 4 arcemque solam Ver. OE²HDLA: arcemque totam solam MA²: arcem totamque solam PFE: artem totamque solam B: arcemque totamque solam Up; cf. Praef. § 5 cum adn. 5 agmine ruunt MPFUpBOEHDLA: ruunt (*num fuit proruunt?*) Ver. 6 redibant F³ uel F²D³A²: rediebant Ver. MPFUpBOEHDLA 8 maiestate etiam quam Ver. UpE: maiestatem etiam qua MPHDL: maiestatem etiam quam P²FBOA (*sed in A magest., corr. A² et et. ab A² in ras.*) grauitasque PFUpBOEHDLA: grauitas quaeque M 9 ad eos uelut MPFUpBOEHDLA: ad eos uelut L: adeo uelut ad Ver. 10 principum caedem] *post haec deficit Ver. usque ad c. 43.* 4 exhaustis M² I²FUpO¹E¹HD³L: exaustis BA²: exhausti PED: exausti A: exhaustos M²: exauri O 42 1 delendi urbem F² uel F³UpOEA² dett. *alig.*: delende urbem PFBDLA (-dae P²B): delaendae urbem Vorm. MH (*sed in Vorm. -len-*): delendae urbis dett. *duo Rhenan.*

ita placuerat principibus Gallorum et ostentari quaedam incendia terroris causa, si compelli ad deditionem caritate
 2 sedum suarum obsessi possent, et non omnia concremari tecta ut quodcumque superesset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent, nequaquam perinde atque in capta urbe primo die aut passim aut late uagatus est ignis.
 3 Romani ex arce plenam hostium urbem cernentes uagosque per uias omnes cursus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oreretur, non mentibus solum concipere sed ne auri-
 4 bus quidem atque oculis satis constare poterant. Quocumque clamor hostium, mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammae et fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraue et oculos flectebant, uelut ad spectaculum a fortuna positi occidentis patriae nec ullius
 5 rerum suarum relictis praeterquam corporum uindices, tanto ante alios miserandi magis qui unquam obsessi sunt quod interclusi a patria obsidebantur, omnia sua cernentes in
 6 hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam foede actum excepit; lux deinde noctem inquieta insecuta est, nec ullum erat tempus quod a nouae semper cladis alicuius
 7 spectaculo cessaret. Nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos quin etsi omnia flammis ac ruinis aequata uidissent, quamuis inopem paruumque quem tene-
 8 bant collem libertati relictum uirtute defenderent; et iam cum eadem cottidie acciderent, uelut adsueti malis abaliena-

1 sedum *Vorm. M*: sedium *M²PFU_pBOE³ in ras. HDLA*
 2 primo *H. J. Mueller* (ut post urbe corruptum): prima *MPFU_pBOEH DLA* 3 oreretur *MPFBEDLA*: oriretur *F³U_pOE³HD¹ uel D³ A² uel A³, cf. 2. 16. 2 adn.* concipere *MPFU_pBOE²HDLA*: incipere *E*: concidere *Rhenan.* ('i. e. concidebant'): consipere *Lipsius*, uerbum longius quaesitum: concipere rem *H. J. Mueller*, uix necessario cum clades tam proxime stat: constare et concipere ordine commutat *Karsten*, quod, si quid mutandum sit, non displiceat 4 clamor hostium *A² uel A³ dett. alig.*: clamor sonitus hostium *MPFU_pBOEHDLA* corporum *PFU_pBOEHDL* (ubi lineam incipit) *A*: id corporum *M* (unde?)
 6 inquieta insecuta *Gron.*: inquietam insecuta *MPFU_pBOEHDLA*: inquietam secuta *dett. alig.* quod a *PFU_pBOEHDLA*: *om. a M*
 7 quin etsi *PFU_pBEHDLA*: qui net si *M*: qui nec si *O*

uerant ab sensu rerum suarum animos, arma tantum fer-
rumque in dextris uelut solas reliquias spei suae intuentes.

Galli quoque per aliquot dies in tecta modo urbis nequi- 43
quam bello gesto cum inter incendia ac ruinas captae urbis
nihil superesse praeter armatos hostes uiderent, nec quicquam
tot cladibus territos nec flexuros ad deditionem animos ni
uis adhiberetur, experiri ultima et impetum facere in arcem
statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro 2
instruitur; inde clamore sublato ac testudine facta subeunt.
Aduersus quos Romani nihil temere nec trepide; ad omnes
aditus stationibus firmatis, qua signa ferri uidebant ea robore
uirorum opposito scandere hostem sinunt, quo successerit
magis in arduum eo pelli posse per procliue facilius rati.
Medio fere cliuo resistere; atque inde ex loco superiore qui 3
prope sua sponte in hostem inferebat impetu facto, strage
ac ruina fudere Gallos; ut nunquam postea nec pars nec
uniuersi temptauerint tale pugnae genus. Omissa itaque 4
spe per uim atque arma subeundi obsidionem parant, cuius
ad id tempus immemores et quod in urbe fuerat frumentum
incendiis urbis absumpserant, et ex agris per eos ipsos dies
raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso partim 5
per finitimos populos praedari placuit, partim obsideri

43 1 nec quicquam *P²FBDL dett. aliq.*: ne quicquam *A*: nequic-
quam *PA²*: nequiquam *MUpOEH*: nequaquam *Whibley* facere
in arcem *MP²FUpBOED³A*: facere arcem *D? L*: faceret in arcem *P*:
faceres arcem *HD?* (*scil. [ex 1] (signo Floriacensi pro 1) natum ut indicat*
Walters, Class. Quart. ii (1908) 210 n.), *cf. 1. 24. 7; 4. 3. 17; 5. 45. 4;*
5. 47. 2; 5. 52. 4; 7. 13. 9; 9. 30. 3; fort. etiam 9. 11. 10. Eandem
fort. originem habuit confusio illa inter contio et coitio (3. 35. 9 adn.)

2 firmatis *Vorm.?* *PFUpBOEHDLA*: firmati *M* successerit
PFUpBOEHDLA: successerint *MA²* 3 strage *MPFUpBOE*
HDLA: (tanta) strage *H. J. Mueller*, strage (ea) *Madv.*, ambo uix
necessario, *cf. 6. 18. 9* 4 frumentum incendiis] his uocibus rursus
inc. Ver. eos ipsos *Ver.*: ipsos *MPFUpBOEHDLA*: malimus
ipsos omissum, ut additamentum per quod genuinum eos in *Nicomacheis*
periit; *cf. 9. 5. 13 adn.* 5 obsideri *Ver. MPFUpBOEH*
DLA: obsidere dubitanter *Drak.*; sed *Passium* tutatur non modo
codicum consensus sed *Adv.* partim, pro quo partem cum *Actiuo*
stetisset

arcem, ut obsidentibus frumentum populatores agrorum praeberent.

- 6 Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam uirtutem fortuna ipsa Ardeam ubi Camillus exsulabat duxit ;
 7 qui maestior ibi fortuna publica quam sua cum dis hominibusque accusandis senesceret, indignando mirandoque ubi illi uiri essent qui secum Veios Faleriosque cepissent, qui
 8 alia bella fortius semper quam felicius gessissent, repente audit Gallorum exercitum aduentare atque de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quam diuino spiritu tactus cum se in mediam contionem intulisset, abstinere suetus
 44 ante talibus conciliis, 'Ardeates' inquit, 'ueteres amici, noui etiam ciues mei, quando et uestrum beneficium ita tulit et fortuna hoc eguit mea, nemo uestrum condicionis meae oblitum me huc processisse putet ; sed res ac periculum commune cogit quod quisque possit in re trepida praesidii in medium conferre. Et quando ego uobis pro tantis uestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero ? aut ubi usus erit mei uobis, si in bello non fuerit ? Hac arte in patria steti et inuictus bello, in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autem, Ardeates, fortuna oblata est et pro tantis populi Romani pristinis beneficiis quanta ipsi meministis—nec enim exprobranda ea apud memores sunt

6 Romanam *Ver.* $MP^2FU\dot{p}BOE^1HDLA$: romam *PE* 8 audit *Ver.* MOE^1HDLA : audiuit $PFU\dot{p}B$ pauidos $MPFU\dot{p}BOE^1HDLA$: pauide *Ver.* suetus $M^3PFU\dot{p}BOE^1HDLA$ (*sed in E s- pleniore calamo, cf. I. 41. 4 adn.*) : setus *Ver.* : uetus $MDLA$

44 1 eguit *Up* : ego ita *P* : ego id P^2B : egit MF^3O^1HDLA : aegit E^2 : ego *E* : eg . . . *F* : *defit Ver. ante . . . it* periculum commune $MPFU\dot{p}BOE^1HDLA$: communem pericu . . . *Ver.* 2 non fuerit *Ver.* $M^1PFU\dot{p}BOE^1HDLA$: non ferit D^2L : non foret D^2A : om. non *M* 3 pro tantis populi Romani pristinis *scripsimus, O secuti qui tamen beneficiis transtulit ut post tantis stet : om. pristinis Ver. H Rn^2* : pro tantis prolatific pr *M* : pro tantis prolatinis $\bar{p}\bar{r}$ *Rn DL* : pro tantis pristinis $\bar{p}\bar{r}$ $PFBED^4$ (*hic, et in A^3, ut secundam lectionem*) : pro tantis pristinis p. r. *Up* : pro tantis prolatis $\bar{p}\bar{r}$ M^1A (*sed hic pⁱ r¹*) : pro tantis prolatis $\bar{p}\bar{r}$ D^3 exprobranda ea *Alschefski, Up* : exprobrandae *P* : exprobranda *Ver.* O^1EHA : exprobrande MD^2 *FB* : exprobandae E^2 : exprobanda *L* : exprobrando D^2 uel D^4A^2

—gratiae referendae et huic urbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Qui effuso agmine aduentant gens est 4 cui natura corpora animosque magna magis quam firma dederit; eo in certamen omne plus terroris quam uirium ferunt. Argumento sit clades Romana. Patentem cepere 5 urbem: ex arce Capitolioque iis exigua resistitur manu: iam obsidionis taedio uicti abscedunt uagique per agros palantur. Cibo uinoque raptim hausto repleti, ubi nox 6 adpetit, prope riuos aquarum sine munimento, sine stationibus ac custodiis passim ferarum ritu sternuntur, nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si uobis in animo 7 est tueri moenia uestra nec pati haec omnia Galliam fieri, prima uigilia capite arma frequentes, me sequimini ad caedem, non ad pugnam. Nisi uinctos somno uelut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeae rerum mearum exitum quem Romae habui'.

Aequis iniquisque persuasum erat tantum bello uirum 45 neminem usquam ea tempestate esse. Contione dimissa, corpora curant, intenti quam mox signum daretur. Quo dato, primae silentio noctis ad portas Camillo praesto fuere. Egressi haud procul urbe, sicut praedictum erat, castra Gal- 2 lorum intuta neglectaque ab omni parte nacti cum ingenti clamore inuadunt. Nusquam proelium, omnibus locis caedes 3 est; nuda corpora et soluta somno trucidantur. Extremos

4 pariendi. Qui] sic (non post aduentant) interpunximus, *Drak. monitum et FOED³ secuti (in O colligendi (pariendi suprascr.), tum spatium octo litterarum uacuum relictum)* Qui MPF? UpBHDLA Ed.

Rom. 1470: quae F²OE³ dett. Edd. uet. Ald.: quo E aduentant L: aduentat MP²FUpBOEHDA Ed. Rom. 1469 Ald.: aduertat P. Hic in M margine adscripsit quidam (ut credo, M ipse): 'qualis erat forma gallorum huiusmodi est alamannorum' 7 Galliam MP

FUpBOEHDLA (cf. c. 5, 10 Etruriae et Verg. Aen. 7. 233 Troiam): a Gallis Ver. (tutantur Zingerle fieri in conferri commutans, et Frig., fieri in ferri cum Up): Gallorum Fragg. Haverk., optimum glossema frequentes MPFUpBOEHDLA Edd. uet.: frequentesque Ver. uinctos Ver. MU²OEHA: uictos PFBDLA¹ uel A²

45 1 primae Vorm. MPFBOED: prima L: primo Ver. UpHD³A 3 nuda Ver. PFUpBOEHDLA (sed in O nuda et soluta corpora): nulla M

tamen pavor cubilibus suis excitos, quae aut unde uis esset ignaros, in fugam et quosdam in hostem ipsum improvidos tulit. Magna pars in agrum Antiatem delati incursione ab oppidanis in palatos facta circumueniuntur.

- 4 Similis in agro Veienti Tuscorum facta strages est, qui urbis iam prope quadringentensimum annum uicinae, oppressae ab hoste inuisitato, inaudito, adeo nihil miseriti sunt ut in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, plenique praedae Veios etiam praesidiumque, spem ultimam
5 Romani nominis, in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani uagantes per agros et congregato agmine praedam prae se agentes, et castra cernebant haud procul
6 Veii posita. Inde primum miseratio sui, deinde indignitas atque ex ea ira animos cepit: Etruscisne etiam, a quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas?
7 Vix temperauere animis quin extemplo impetum facerent; compressi a Q. Caedicio centurione quem sibimet ipsi prae-
8 fecerant, rem in noctem sustinuerunt. Tantum par Camillo defuit auctor: cetera eodem ordine eodemque fortunae

3 cubilibus *Ver.* PFUpBOEHDLA (cf. 1. 7. 6; 5. 8. 7): e cubilibus MA², et in E littera e superflua ante extremos scripta post ab E¹ uel E³ deleta est incursione MPFUpBOEHDLA: excursione *Ver.*
in palatos MPFUpBOEHDLA: in palā (sic) M² uel M¹: in palantes dett.: om. *Ver.* fort. recte 4 inuisitato inaudito *Ver.* MP¹F²UpBOED³ (sed in PFUpO inus-): inuisitato audito A (inus- A² et inaud- A³): inuisitatos audito HDL: inuisitato inauditoque dett. aliq.: credi potest aut inaudito secludendum esse aut atque post -ato excidisse; sed nihil mutamus miseriti MPFUpBOE¹DLA¹: miseri E: miserti *Ver.* M²HA spem *Ver.*: et spem MPFUpBOEHDLA (uix recte) 4-5 oppugnare. Viderant MPFUpBOEHDLA: oppugnani (uel -narii). uiderant *Ver.* 5 congregato *Ver.* M²A¹ dett. unus: congregatos MPFUpBOEHD¹ uel D⁴: congratos DLA?
6 Etruscisne *Vorm.*? dett. unus: etruscin MPHDLA: etruscis P²FUpBOED³A³ esse MPFUpBOEDA¹ uel A²: esset HD¹ uel D³ LA: om. *Ver.* 7 compressi a Q. *Ver.* P²FUp (-presi P?): compressi a que B: compressi a OE: compressi q MEHLA: compressi quae D Caedicio *Ver.*: cedicio F²UpBED³ (sed in UpBD³ -tio): caedidicio M? P²FHLA (sed in F ced- in HL -tio): caediditi P?: cedio O: sedicio M²: quid D habuerit non liquet 8 Tantum par PFUpBOEHDL: tam par A?: tantum per *Ver.* M: tantisper M³A³ uel A⁴

euentu gesta. Quin etiam ducibus captiuis qui caedi nocturnae superfuerant, ad aliam manum Tuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improviso maiorem caedem edidere, duplicique uictoria ouantes Veios redeunt.

Romae interim plerumque obsidio segnis et utrimque 46
 silentium esse, ad id tantum intentis Gallis ne quis hostium euadere inter stationes posset, cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues hostesque conuertit. Sacrificium 2
 erat statum in Quirinali colle genti Fabiae. Ad id faciendum C. Fabius Dorsuo Gabino (cinctu in-)cinctus sacra manibus gerens cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus nihil ad uocem cuiusquam terroremue motus in Quirinalem collem peruenit; ibique omnibus 3
 sollemniter peractis, eadem reuertens similiter constanti uoltu graduque, satis sperans propitios esse deos quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediit, seu attonitis Gallis miraculo audaciae seu religione etiam motis cuius haudquaquam neglegens gens est.

Veiiis interim non animi tantum in dies sed etiam uires 4
 crescebant. Nec Romanis solum eo conuenientibus ex agris qui aut proelio aduerso aut clade captae urbis palati fuerant,

8 nocte insequenti *Ver. OA*²: nocte insequente *F²Up*: noctem insequentem *MPFBEHDLA* edidere *Ver. MP²FUpBA*² (*sed in M aed-*): ediderunt *OE*¹ uel *E*²: aedideret *PDLA*? : edidered *H*: ediderit *E*: ediderid *H*¹ duplicique *Ver. M*: publicique *PLA*: publicaue *FUpBOED*³ (*ubi -a q; in rasura 4 litterarum*): publiciaue *H* redeunt *Ver. PUpOEHDLA*¹: redeuntque *M*: reddunt *FB*. *Post redeunt in D paragraphi signum ¶ erasum est: in Ver. spatium uacuum septem circa litterarum relictum est, scil. ad paragraphi finem denotandum, id quod in Veronensi rarissimum est, sed in Puteano Decadis tertiae bene notum*

46 2 Gabino *Ver. PFUpBOEHDLA*: gabo *Vorm. M* (cinctu in-)cinctus *Walters* (cf. 8. 9. 9; 10. 7. 3 et 3. 67. 1 cum *adn.*): cinctus *Vorm. MPUpOEHDLA*: cinctus *B*: cunctus *F*: cinctu *Ver. Rhenan.*

3 attonitis Gallis *Ver. M³PFUpBOEHDLA* (*sed in B add-*): attonitus Galli *M* 4 etiam uires *MPFUpOEHDLA*²: etia uires *B*: iam uires *A*: numerus etiam uiresque *Ver.* palati *MPFUpBOEHDLA*: palatii *Ver.*

sed etiam ex Latio uoluntariis confluentibus ut in parte prae-
 5 dae essent, maturum iam uidebatur repeti patriam eripique
 6 ex hostium manibus; sed corpori ualido caput deerat. Locus
 ipse admonebat Camilli, et magna pars militum erat qui
 ductu auspicioque eius res prospere gesserant; et Caedicius
 negare se commissurum cur sibi aut deorum aut hominum
 7 quisquam imperium finiret potius quam ipse memor ordinis
 sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab
 Ardea Camillum acciri, sed antea consulto senatu qui Romae
 esset: adeo regebat omnia pudor discriminaque rerum prope
 8 perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per
 hostium custodias erat. Ad eam rem Pontius Cominus im-
 pigner iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo
 9 Tiberi ad urbem defertur. Inde qua proximum fuit a ripa,
 per praeruptum eoque neglectum hostium custodiae saxum
 in Capitolium euadit, et ad magistratus ductus mandata
 10 exercitus edit. Accepto inde senatus consulto uti comitiis
 curiatis reuocatus de exsilio iussu populi Camillus dictator
 extemplo diceretur militesque haberent imperatorem quem
 11 uellent, eadem degressus nuntius Veios contendit; missique
 Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxere, seu—
 quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea

5 ualido *Ver.* MF³UpOE²A²: ualitudo PFBEHDL: ualetudinario
 D⁴: uallitudocinario A 6 auspicioque] post hoc deficit *Ver.*
usque ad c. 48. 9 et Caedicius *Vorm.?* MPFUpBOEA³ (nisi quod
 cedit- FB): caedicius (ced-) HDL: sedidicius A cur sibi ME²
 A¹: cur sib UpH: cursib' uel cursibus PFBOEDLA? 8 Cominus
 E, Sigon. (cf. *The Italic Dialects*, p. 15): quominus PFUpBHDLA
 (sed in F -uo- deleta): cominus MO?: cominius E² uel E³ dett.
 9 hostium custodiae HDLA dett. Ald. (cf. Kühnast Liv. Synt. p. 139):
 hostiae custodiae M (ubi in hostiae pro a signum cc est, sed in custodiae
 solitum a): hostice custodiae A² (ut secundam lectionem): hostium
 custodiam PFBOE: hostium custodia F³UpE² (cf. 24. 46. 1)
 10 degressus Sigon. (cf. Gell. 17. 2, Diod. 14. 116. 4): digressus MPF
 UpOEHDLA: digresū B: digressu B¹ 11 seu quod PFUpBOE
 HDLA (in A seu q, in A³ seu quod): seu quo MA²: seu H. J. Mueller:
 seu illud Luterbacher, ambo post habere interpungentes; sed sic per
 uocem absens in proxima sententia Liuius adfirmasset duarum hypo-
 thesium secundam ueram esse, quamquam in hac sententia incertum per
 uocem seu reliquit

quam compererit legem latam, quod nec iniussu populi mutari finibus posset nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere—lex curiata lata est dictatorque absens dictus.

Dum haec Veiis agebantur, interim arx Romae Capito- 47
liumque in ingenti periculo fuit. Namque Galli, seu uesti- 2
gio notato humano qua nuntius a Veiis peruenerat seu sua
sponte animaduerso ad Carmentis saxo in adscensum aequo,
nocte sublustri cum primo inermem qui temptaret uiam
praemisissent, tradentes inde arma ubi quid iniqui esset,
alterni innixi subleuantesque in uicem et trahentes alii alios,
prout postularet locus, tanto silentio in summum euasere ut 3
non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollici-
tum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres non 4
fefellere quibus sacris Iunonis in summa inopia cibi tamen
abstinebatur. Quae res saluti fuit; namque clangore eorum
alarumque crepitu excitus M. Manlius qui triennio ante
consul fuerat, uir bello egregius, armis arreptis simul ad
arma ceteros ciens uadit et dum ceteri trepidant, Gallum
qui iam in summo constiterat umbone ictum deturbat.
Cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes 5
alios armisque omissis saxa quibus adhaerebant manibus
amplexos trucidat. Iamque et alii congregati telis missili-

11 compererit *dett. aliq.*: comperit *M²PFUpBOEHDLA*: com-
peret *M*

47 2 saxo in adscensum *F?*, *Heraeus*: saxo in ascensu *MPF²BH²*:
saxu in ascensu *M¹*: saxos (*scil. ex saxo i natum*) ascensu *HLA*
(*cf. c. 43. 1 adn.*): saxo . . . ascensu *E* (*duabus litteris iam erasis*): saxo
ascensu *OD?*: saxum ascensu *UpD³A¹ dett. aliq.*: saxorum ascensu
dett.; *uoces* ad carmentis saxo in ascensu *om. P add. P¹ marg.*

trahentes alii *PFUpBOEHDLA*: tradentes *ML* 4 ceteros ciens
. . . constiterat *om. E add. in margine E¹, siglis & in textu. & in*
margine usus (i. e. 'hic deficit', 'hic supple') uadit *MFUpBOE*
HDLA: om. P, add. P² 5 prolapsi *PFUpBOEHDLA*: pro-

lapsos *M²*: prolapsi *an* prolapsus *an* prolapsis *M?* trucidat
Lov. 2 edd. uel.: trucidant (*scil. uoci adhaerebant adsimulatum*) *MPF*
UpBOEHDLA alii *MF³UpD?* *LA¹ uel A²*: aliis *PFBOEHD uel*
D²A (*in D postea -s erasum est*) congregati *MPFUpBHD^rA*: con-
grati *L*: congregatis *OE¹*: congreegatis *E*: quid *D* habuerit non liquet

- busque saxis proturbare hostes, ruinaque tota prolapsa acies
 6 in praeceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis,
 quantum in turbatis mentibus poterat cum praeteritum quo-
 7 que periculum sollicitaret, quieti datum est. Luce orta
 uocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum et
 recte et perperam facto pretium deberetur, Manlius primum
 ob uirtutem laudatus donatusque non ab tribunis solum
 8 militum sed consensu etiam militari; cui uniuersi selibras
 farris et quartarios uini ad aedes eius quae in arce erant
 contulerunt,—rem dictu paruam, ceterum inopia fecerat eam
 argumentum ingens caritatis, cum se quisque uictu suo frau-
 dandans detractum corpori atque usibus necessariis ad honorem
 9 unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci qua fefellerat ad-
 scendens hostis citati; et cum in omnes more militari se
 animaduersurum Q. Sulpicius tribunus militum pronuntias-
 10 set, consentiente clamore militum in unum uigilem conicien-
 tium culpam deterritus, a ceteris abstinuit, reum haud dubium
 11 eius noxae adprobantibus cunctis de saxo deiecit. Inde in-
 tentiores utrimque custodiae esse, et apud Gallos, quia uol-
 gatum erat inter Veios Romanque nuntios commeare, et
 apud Romanos ab nocturni periculi memoria.
- 48 Sed ante omnia obsidionis bellicae mala fames utrimque
 2 exercitum urgebat, Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente
 inter tumulos castra habentes, tum ab incendiis torrido et

5 deferri MPFUpBOEA²: defertur HDLA 6 quantum in MPFUpBOEHDLA (cf. 2. 34. 5; 2. 46. 1; 3. 51. 4; 21. 55. 10): quantum Madv.

7 ad tribunos MF? OE³HDLA (in D aliquid ante ad a D⁴ erasum): is ad tribunos PE: is a tribunis B: his a tribunis Up: ac tribunis F³ 9 qua Vorm.? MOE³DLA: quam PBEH: quem Up: quos F? et F³ (qui uocem eandem nigriore atramento rescripsisse uidetur)

Q. Sulpicius Sigon. ex c. 36. 11: p. sulpicius MPFUpBOHDLA (in BDL publius): publius sulpitius E (publius E¹) pronuntiasset MPFUpBOED³A²: pronuntiaret H (sed aliquid supra litteras -iar- erasum est): pronuntiet D? LA (ubi -ciet) 11 memoria PFBOEH¹DLA: memoriam Vorm. MH (et sic UpA³ sed cum ob pro ab: in A abest praepositio: in FD ab omnino erasum)

48 1 utrimque MPFBOEHDLA: utrumque UpA³ dett. aliq., inter quos Lovel. 2

uaporis pleno cineremque non puluerem modo ferente cum
 quid uenti motum esset. Quorum intolerantissima gens 3
 umorique ac frigori adsueta cum aestu et angore uexati
 uolgatis uelut in pecua morbis morerentur, iam pigritia sin-
 gulos sepeliendi promisce aceruatos cumulos hominum ure-
 bant, bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum
 fecere. Indutiae deinde cum Romanis factae et conloquia 4
 permissu imperatorum habita; in quibus cum identidem
 Galli famem obicerent eaque necessitate ad deditionem
 uocarent, dicitur auertendae eius opinionis causa multis
 locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes.
 Sed iam neque dissimulari neque ferri ultra fames poterat. 5
 Itaque dum dictator dilectum per se Ardeae habet, ma-
 gistrum equitum L. Valerium a Veii adducere exercitum
 iubet, parat instruitque quibus haud impar adoriatur hostes,
 interim Capitolinus exercitus, stationibus uigiliis fessus, supe- 6
 ratis tamen humanis omnibus malis cum famem unam natura
 uinci non sineret, diem de die prospectans ecquod auxilium
 ab dictatore appareret, postremo spe quoque iam non solum 7
 cibo deficiente et cum stationes procederent prope obruenti-
 bus infirmum corpus armis, uel dedi uel redimi se quacumque
 pactione possent iussit, iactantibus non obscure Gallis haud
 magna mercede se adduci posse ut obsidionem relinquant.
 Tum senatus habitus tribunisque militum negotium datum 8
 ut paciscerentur. Inde inter Q. Sulpicium tribunum mili-
 tum et Brennum regulum Gallorum conloquio transacta res

3 uexati *F*² *dett. aliq. Ed. Frob.* 1535: uexata *MPF?* *UpBOEHDLA*
 morerentur *MPFOEA Ed. Frob.* 1535: mouerentur *B*: moreretur
UpHDL promisce] *cf.* 3. 47. 7 *adn.* urebant *MP²F?* *UpBOE*
HDLA: urebat *P*: obruebant *F*³ (*sed -bant ab F*) fecere *MPFUpB*
OEA^x: fecerant *HDLA* 4 uocarent *PUpBOEHDLA*: uocare
M: uocari *F* panis *MPFUpBOEDLA*: panes *H* iactatus
MF²UpEDLA: lactatus *PB*: lactatus uel lactatus *F?*: lactatos *H*:
 iactat *O* 5 adducere *Up dett. aliq.*: abducere *MPFBOEHDLA*
 (*cf.* § 7 *et* 9. 33. 2 *adn.*) 6 uigiliis *MPFUpBEHDLA*: et uigiliis
O: uigiliisque *D*⁴ *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: *malim totum omissum*
 7 adduci *D*³: abduci *MPFUpBOEHDLA* 8 Q. Sulpicium *Sigon.*
ut in c. 47. 9: p. sulpicium *MPFUpBOEHDLA* (*sed in L -tium*)

est, et mille pondo auri pretium populi gentibus mox impetraturi factum. Rei foedissimae per se adiecta indignitas est: pondera ab Gallis allata iniqua et tribuno recusante additus ab insolente Gallo ponderi gladius, auditaque intoleranda Romanis uox, Vae uictis.

- 49 Sed dique et homines prohibuere redemptos uiuere Romanos. Nam forte quadam priusquam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro adpenso, dictator interuenit, auferrique aurum de medio et Gallos submoueri iubet. Cum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse quae postquam ipse dictator creatus esset iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset, denuntiatque Gallis ut se ad proelium expediant. Suos in aceruum conicere sarcinas et arma aptare ferroque non auro recipere patriam iubet, in conspectu habentes fana deum et coniuges et liberos et solum patriae deforme belli malis et omnia quae defendi repetique et ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in semirutae solo urbis et natura inaequali, et omnia quae arte belli secunda suis eligi praeparariue poterant prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt iraque magis quam consilio in Romanos incurrunt. Iam uerterat fortuna, iam deorum opes humanaeque consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt quam ad Alliam uicerant. Iustiore altero deinde proelio ad octauum lapidem

9 allata *UpOED*⁸: alata *H*: ablata *MPFBDLA* (*pro adlata*), cf. 3. 42. 6 *adn.* et tribuno *MP²FUpBOEHDLA*: a tribuno *P* insolente *MPFBOEHDLA*: insolenti *Up* -dius auditaque] *his nocibus inc. rursus Ver.* (*sed -iu- periit*) Vae uictis *Duker*: uae uictis esse *MP²BEHDL*: . . . ictis esse *Ver.*: ue uictis esse *PF²UpOA*: ut uictis esse *F*³

49 2 renitentes *UpOE²L dett.*: retinentes *M²PF²BEHDA*: rennentes *M*: retineri *F*³: *defit Ver.* negat *PFUpBE¹HD^xA²*: negant *MOEDLA* 3 recipere (*cf. 1. 12. 1 adn.*): recup- *Ver.* *MPFUpBOEHDLA* 5 noua re *PUpOEHDLA*: noua *FB*: nou . . . *Ver.*: renouare *M* rem Romanam *Ver.* *M¹PFUpBOEHDLA*: rem non h romanam *M* (*cf. 4. 3. 16 adn.*) 6 altero *Ver.* *PFUpBOEHD²A*: alieno *M*: alio *M¹ uel M²*: alter *L*, et sic *D*, sed spatio duarum litterarum in fine lineae uacuo relicto: adiecto *A²*

Gabina uia, quo se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioque Camilli uincuntur. Ibi caedes omnia obtinuit; castra capiuntur et ne nuntius quidem cladis relictus. Dictator recipiata ex hostibus patria triumphans in urbem redit, interque iocos militares quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriae conditorque alter urbis haud uanis laudibus appellabatur.

Seruatum deinde bello patriam iterum in pace haud dubie seruauit cum prohibuit migrari Veios, et tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem et per se inclinata magis plebe ad id consilium; eaque causa fuit non abdicandae post triumphum dictaturae, senatu obsecrante ne rem publicam in incerto relinqueret statu. Omnium primum, ut erat diligentissimus religionum cultor, quae ad deos immortales pertinebant rettulit et senatus consultum facit: fana omnia, quoad ea hostis possedisset, restituerentur terminarentur expiarenturque, expiatioque eorum in libris per duumuiros quaereretur; cum Caeretibus hospitium publice fieret quod sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent beneficioque eius populi non intermissus honos deum immortalium esset; ludi Capitolini fierent quod Iuppiter optimus maximus suam sedem atque arcem populi Romani in re trepida tutatus esset; collegiumque ad eam rem M. Furius dictator consti-

6 Camilli ab eiusdem *separatum glossematis speciem praebet, quique clausulam Ciceronianam* (-ōquē uīnc|ūntūr) *amant abesse nomen uolent. In consensu tamen codicum (et Veronensis) nihil mutamus* 7 recipiata (cf. § 3): recup- MPFU^pBOEHDLA parens Ver. M⁴O EHD³A³: pares MPA?: paresunt L: pater P²FU^pB: quid D habuerit non uideo 9 relinqueret MPFU^pBOEHDLA: remitteret Ver.

50 2 quoad Mommsen: quod Ver. MPFU^pBO (ubi q) E (ubi q, signum usitatus) HDLA, cf. c. 51. 1 hostis Ver. P²FU^pBOE³H: hostes MPEDLA possedisset MPFU^pBOEHD? L: possedissent Ver. M⁴D¹ uel D²A²: possidissent A terminarentur expiarenturque MP²FU^pBD² (expediarenturque P): terminarenturque expiarenturque OEHA: terminarenturque experiarenturque D (ubi -eriminus certa): terminarenturque L, fort. recte (si expiarentur ex uoce expiatio natum sit): expiarenturque Ver.: supra lineam add. statuit M³

- 5 tueret ex iis qui in Capitolio atque arce habitarent. Expiandae etiam uocis nocturnae quae nuntia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaque esset mentio inlata, iussumque tem-
- 6 plum in Noua uia Aio Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat quodque ex aliis templis inter trepidationem in Iouis cellam conlatum cum in quae referri oporteret confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum et sub Iouis
- 7 sella poni iussum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat quod cum in publico deesset aurum ex quo summa pactae mercedis Gallis confieret, a matronis conlatum acceperant ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiae actae honosque additus ut earum sicut uirorum post mortem sollemnis lau-
- 8 datio esset. His peractis quae ad deos pertinebant quaeque per senatum agi poterant, tum demum agitantibus tribunis plebem adsiduis contionibus ut relictis ruinis in urbem paratam Veios transmigrarent, in contionem uniuerso senatu prosequente escendit atque ita uerba fecit.
- 51 'Adeo mihi acerbae sunt, Quirites, contentiones cum tribunis plebis, ut nec tristissimi exsilii solacium aliud habuerim, quoad Ardeae uixi, quam quod procul ab his certamini-

4 ex iis qui *Edd. uet.*: ex hiis qui *A*: ex eis qui *Ver. Up*: ex his qui *MP²FBOEHD*: ex his que *PL* 5 templum *MPFUpBOED^r* *A²*, 'antiqua lectio', *Rhenan.*: et templum *Ver. HDLA* in Noua uia Aio Locutio *Sigonius* (*ex Gell.* 16. 17. 2; *Cic. Diuin.* 1. 45. 101; 2. 32. 69): in noua ia locutio *M*, 'antiqua lectio', *Rhenan.*: in noua iam locutio *PF*: in noua ia locutio *B*: innouat in locutio *HLA* (*sed in A -cio*): innouata locutio *A²*: innouari locutio *M²*: in noua locutio *D*: in noua uia allocutio *D⁴*: in noua iam locatione *UpOE*: in noua uia uia aut alio loco *Ver. sed punctis supra positis alterum illud uia delet*

6 in quae *MPFUpBOEA¹*: in que *DLA*: inique *H*: quo re *Ver.*: quo *Mommsen fort. recte*; *sed in Ver. cum in fine lineae stat et I facile absorbere potuit* 7 iam ante *MPFUpBOEHDLA*: antea *Ver.* additus *Ver. PFUpBOEHDLA*: additur *M* 8 plebem *Ver. PFUpBOEHDLA*: ad plebem *M* escendit *PH*: excendit *Ver.*: ascendit *MP²FUpBOEDLA*

51 1 contentiones *PFOE²* uel *E³HDLA*: he contentiones *Ver.*: contiones *MUpE* ut nec *Ver. MPFUpOED⁴A* (*sed in F ut n-ab F³ in ras.*): et nec *B*: qui nec *H*: nec *DL* quoad *Ver. M³PFUpBED³LA*: quod *O*: quo . . *M* (*quid fuerit ante rasuram non liquet*): quo *HD* (*ubi quoad deae primo stetit*)

bus eram, et ob eadem haec non si miliens senatus consulto
 populique iussu reuocaretis, rediturus unquam fuerim. Nec
 nunc me ut redirem mea uoluntas mutata sed uestra fortuna
 perpulit; quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur,
 non ut ego utique in patria essem. Et nunc quiescerem ac
 tacerem libenter nisi haec quoque pro patria dimicatio esset;
 cui deesse, quoad uita suppetat, aliis turpe, Camillo etiam
 nefas est. Quid enim repetiimus, quid obsessam ex hostium
 manibus eripuimus, si reciperatam ipsi deserimus? Et cum
 uictoribus Gallis capta tota urbe Capitolium tamen atque
 arcem dique et homines Romani tenuerint, uictoribus Roma-
 nis reciperata urbe arx quoque et Capitolium deseretur et
 plus uastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet quam
 aduersa fecit? Equidem si nobis cum urbe simul positae
 traditaeque per manus religiones nullae essent, tamen tam
 euidentis numen hac tempestate rebus adfuit Romanis ut
 omnem neglegentiam diuini cultus exemptam hominibus
 putem. Intuemini enim horum deinceps annorum uel se-
 cundas res uel aduersas; inuenietis omnia prospera euenisse

1 si miliens senatus consulto *Weissenb.*: si mille SiCS (= si mille
 senatus consultis) *M*: simile senatus consulti *Ver.*: simillae siC *P*
 (*delet -a- P²*): si milies c *F* ubi tamen si et -s c ab *F³*: simillē siC *B*:
 sim ille sic *H*: sl'e sic *A*: simillae sc *E*: simillimae sc *O*: simile
 sic *L*: si me sc *UpA²*: si me senatus *D⁴* in ras. 2 perpulit *MP*
FUpEDLA: perculit *O*: pertulit *Ver.* *BH*: perculit *Ver.²* in
 patria *PF³UpOEHDLA*: in patriam *Ver.* *MFB* 3 repetiimus
Ed. Frob. 1531: repetimus *Ver.* *MPFUpBOEHDLA* quid ob-
 sessam . . . deserimus *om. B* manibus *MPFUpOEHDLA*:
 manibus cam *Ver.* reciperatam *Ver.* *MPFE*: recuperatam *F³O*
UpHDA: recuperata *L* ipsi *MPFUpOEHDLA*: obsidione *Ver.*
 tenuerint *scripsi*: tenuerint habitauerint *MPFUpBOEHDLA*, sed
 in *PFO* ante et post habitauerint et in *E* post idem uerbum punctum in
 spatio stat; et a *D⁴* utrinque signum interpolationis additum est; et in
F id uerbum capitali *H* scribebatur, quae omnia glossema manifeste
 arguunt (cf. 1. 49. 7 et 2. 32. 10 adnn.): tenuerint et habitauerint *Ver.*
 reciperata *D²*? (cf. supra et 1. 12. 1 adn.): recuperata *Ver.* *MP*
FUpBOEHDLA 4 cum urbe *Ver.* *OEHL*: cum urbi *DA* (ex
 linea superiore tractum): cum urbem *MPFB*: cum in urbe *M¹UpA²*
 positae *MPFUpBOEHDLA*: conditae *Ver.* 5 prospera *Ver.*:
 prospere (ex -ra e- natum) *MPFUpBOEHDLA*

- 6 sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iam omnium primum, Veiens bellum—per quot annos, quanto labore gestum! —non ante cepit finem, quam monitu deorum aqua ex lacu
 7 Albano emissa est. Quid haec tandem urbis nostrae clades noua? num ante exorta est quam spreta uox caelo emissa de aduentu Gallorum, quam gentium ius ab legatis nostris uiolatum, quam a nobis cum uindicari deberet eadem ne
 8 glegentia deorum praetermissum? Igitur uicti captique ac redempti tantum poenarum dis hominibusque dedimus ut terrarum orbi documento essemus. Aduersae deinde res
 9 admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad sedem Iouis optimi maximi; sacra in ruina rerum nostrarum alia terra celauimus, alia auecta in finitimas urbes amouimus ab hostium oculis; deorum cultum deserti ab dis
 10 hominibusque tamen non intermisimus. Reddidere igitur patriam et uictoriam et antiquum belli decus amissum, et in hostes qui caeci auaritia in pondere auri foedus ac fidem fefellerunt, uerterunt terrorem fugamque et caedem.
- 52 Haec culti neglectique numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes ecquid sentitis, Quirites, quantum uixdum e naufragiis prioris culpa cladisque emergentes paremus
 2 nefas? Urbem auspicato inauguratoque conditam habemus; nullus locus in ea non religionum deorumque est plenus; sacrificiis sollemnibus non dies magis statim quam loca sunt
 3 in quibus fiant. Hos omnes deos publicos priuatosque,

7 noua *Ver.* MPFUpBOEHDLA: *delere uult Harrison* praetermissum] *post hoc deficit Ver. usque ad c. 52. 10* 8 aduersae MPUpED²: aduerse FBOA: aduersa HDL: aduerso O¹ uel O²? (*ubi ut uidetur -e scriptum erat prius quam -o*) religionum MPFUp BOEHDLA: religionem M³ 9 terra *dett. unus marg., Gron.:* terrae MPFUpBOEHDLA *Edd. uet. Ald.* 10 belli MUPOEH DLA: bellum PFB

52 1 monumenta PFUpB¹O¹EHDLA (*sed in B¹A -nim-*): mimenta MBO: momenta *dett. unus (Voss. I)* ecquid PUPE³HA²: aecquid D^x: haec quid DLA: et quid FBOE: nec quid M Quirites MPFUpBOED² uel D⁴ *in rasura A²: om. HA: in L sentiretis pro sentitis quirites; cf. 3. 17. 3 adn.* 2 magis statim PFOE³: magistrati BH: magistrati DLA: magis statis E: magistrati M: magis statuti Up

Quirites, deserturi estis? Quam par uestrum factum <ei> est quod in obsidione nuper in egregio adulescente, C. Fabio, non minore hostium admiratione quam uestra conspectum est, cum inter Gallica tela degressus ex arce sollemne Fabiae gentis in colle Quirinali obiit? An gentilicia sacra ne in 4 bello quidem intermitti, publica sacra et Romanos deos etiam in pace deseri placet, et pontifices flaminesque negligentiores publicarum religionum esse quam priuatus in sollemni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat aut Veiis ea nos 5 facturos aut huc inde missuros sacerdotes nostros qui faciant; quorum neutrum fieri saluis caerimoniis potest. Et ne omnia 6 generatim sacra omnesque percenseam deos, in Iouis epulo num alibi quam in Capitolio puluinar suscipi potest? Quid de aeternis Vestae ignibus signoque quod imperii 7 pignus custodia eius templi tenetur loquar? quid de ancilibus uestris, Mars Gradiue tuque, Quirine pater? Haec omnia in profano deseri placet sacra, aequalia urbi, quaedam uetustiora origine urbis?

Et uidete quid inter nos ac maiores intersit. Illi sacra 8 quaedam in monte Albano Lauiniique nobis facienda traderunt. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit, hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus? Recordamini, agite dum, quotiens 9 sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia

3 uestrum *MPFUpBOEHDLA*: uestro *Gron.* factum <ei> est *Drak.*: factum est *MPFUpBOEHDLA* quam uestra *M³PUpEH DL*: quam uestram *P²FBOA*: quae uestram *M* degressus *Sigonius* (cf. c. 46. 10; 4. 17. 11): digressus *MPFUpBOEHDLA* (num recte?)
 4 ne in bello *MPFUpBOE*: nes bello *DL* (cf. c. 43. 1 *adn.*): nos bello *H*: ne bello *AD^x* 7 Gradiue *M³PFUpBOEHD^xA*: gradiuei *MDL?*: gradiuet *L?* 8 Lauiniique *Gron.*: lauiniouque *MHDL* 'antiqua lectio', *Rhenan.*: lauinoque *PFUpBOEA* ad nos transferri *P²FUpBOE¹D²* uel *D⁴?*: ad nostras ferri *MPHD[?]LA*: ad nostram ferri *M²D[?]* sacra] post hanc uocem procedunt *DL* qua (qua *D⁴* in *ras.*: quam *L*) uoce audita (c. 55. 2) usque ad 6. 2. 12 minime largitore duce. Tum demum narrationem hic interruptam uerbis religiosum fuit usque ad manebimus optime (optime *D⁴* in *ras.*: optimum *L*) praebent. Videtur *A* eandem transpositionem ante oculos habuisse sed ipse correxisse, nisi quod hic religiosum fuit omittit, in

casuue praetermissum est. Modo quae res post prodigium
 Albani lacus nisi instauratio sacrorum auspiciorumque reno-
 10 uatio adfectae Veienti bello rei publicae remedio fuit? At
 etiam, tamquam ueterum religionum memores, et peregrinos
 deos transtulimus Romam et instituimus nouos. Iuno regina
 transueta a Veiis nuper in Auentino quam insigni ob excel-
 11 lens matronarum studium celebrique dedicata est die! Aio
 Locutio templum propter caelestem uocem exauditam in
 Noua uia iussimus fieri; Capitolinos ludos sollemnibus aliis
 addidimus collegiumque ad id nouum auctore senatu con-
 12 didimus; quid horum opus fuit suscipi, si una cum Gallis
 urbem Romanam relicturi fuimus, si non uoluntate mansi-
 mus in Capitolio per tot menses obsidionis, sed ab hostibus
 13 metu retenti sumus? De sacris loquimur et de templis;
 quid tandem de sacerdotibus? Nonne in mentem uenit
 quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe una illa
 sedes est, ex qua eas nihil unquam praeterquam urbs capta
 mouit; flamini Diali noctem unam manere extra urbem

c. 55. 2 post optimum (sic) addit eo militi gratiorem persecutis ex 6. 2. 12, ubi tandem inter duce et deinde praebet religiosum fuit: dubii alicuius conscius fuit etiam E; uide 6. 2. 12 adn. 10 ueterum religionum]

his uocibus rursus inc. Ver.

11 Aio Locutio Gebhard: aputu

locutio Ver.: ad locutio D: ad locutio A: allocutio L: allocutionis H: adlocutionis O: ac locutio A²: allocutio A³: locutio MPE: locuti FB: locatio Up: locutum M³

12 sed ab Ver.: si ab MPFUpB

OEHDLA (uix recte)

13 tandem Ver. PFUpBOEA⁴: tantum

MH: tantum DL: tm A (= tamen, an tantum?)

piaculi MP

FUpBOEHD²A⁴ 'incorrupta lectio', Rhenanus: piaculum Ver. D: piacula LA

-bus nempe una . . . usque ad c. 53. 2 puto qui in

PFBDLA bis datur, recte hic, et, ut supra memoratum est, in c. 21, ubi ex alieni cuiusdam sed tamen uere Nicomacheani codicis scheda casu

lapsa et in eorum exemplar inserta descriptum est. In PFB spatio separatum est a praec. et seq. Ex hoc fonte lectiones per P⁰F⁰B⁰H⁰D⁰

L⁰A⁰ notamus Vestalibus nempe Ver. MPFBOEHDLA: bustum nempe P⁰F⁰B⁰D⁰L⁰A⁰: qui Bustum nempe H⁰: nempe om. Up

qua eas Ver. D² uel D⁴A³ marg.: qua eos P⁰F⁰B⁰H⁰D⁰L⁰A⁰: qua fas HDLA: qua MPFUpBOE

noctem unam Ver. MPFUpBOEH

DLA: ultra trinoctium unam H⁰D⁰L⁰A⁰: ultra noctum unam P⁰F⁰B⁰

(in P⁰-tra antiquiore forma scribitur ut facile -tin uel -tni legi possit). Scilicet in margine uel supra textum exemplaris huius fragmenti glossema addidit aliquis, aut 'uel trinoctium' aut 'ultra' idque textum turbauit

nefas est. Hos Veientes pro Romanis facturi estis sacer- 14
dotes, et Vestales tuae te deserent, Vesta, et flamen peregre
habitando in singulas noctes tantum sibi reiue publicae
piaculi contrahet? Quid alia quae auspicato agimus omnia 15
fere intra pomerium, cui obliuioni aut cui neglegentiae da-
mus? Comititia curiata, quae rem militarem continent, comi- 16
tita centuriata, quibus consules tribunosque militares creatis,
ubi auspicato, nisi ubi adsolent, fieri possunt? Veiosne haec 17
transferemus? an comitiorum causa populus tanto incom-
modo in desertam hanc ab dis hominibusque urbem conue-
niet?

At enim apparet quidem pollui omnia nec ullis piaculis 53
expiari posse; sed res ipsa cogit uastam incendiis ruinisque
relinquere urbem et ad integra omnia Veios migrare nec hic
aedificando inopem plebem uexare. Hanc autem iactari a
magis causam quam ueram esse, ut ego non dicam, apparere
uobis, Quirites, puto, qui meministis ante Gallorum aduen-
tum, saluis tectis publicis priuatisque, stante incolumi urbe,
hanc eandem rem actam esse ut Veios transmigraremus.
Et uidete quantum inter meam sententiam uestramque in- 3

14 deserent *Ver.* $P^{\theta}F^{\theta}U_{p}B^{\theta}OEHD^1$ uel $D^2D^{\theta}H^{\theta}L^{\theta}AA^{\theta}$; d sererent:
M: desererent $PFBHDL$ tantum *Ver.* $MPP^{\theta}FF^{\theta}U_{p}BB^{\theta}ED^{\theta}$
 $L^{\theta}A^2$ uel A^4 : quantum $OE^2HH^{\theta}DLA$: tñ A^{θ} (? tamen an tantum)
reiue publicae $MPFUpBOEHDLA^2$: reipublicaeque *Ver.*: reiþ
(= reipublicae) $P^{\theta}F^{\theta}B^{\theta}$: reiþ. q̄. p̄ A : r̄p̄ $H^{\theta}D^{\theta}L^{\theta}A^{\theta}$ 16 conti-
nent $MPOH^{\theta}D^2$ uel $D^4D^{\theta}L^{\theta}A^2A^{\theta}$ (sed in E additum erat signum aliquod
altum (ut f) quod iam erasum est): con . . . ent *Ver.*: contin H : con-
tinet DLA : add. hic siglum corruptum XXVII P^2 marg. $FUpBE$: add.
idem, sed ante centuriata, $P^{\theta}F^{\theta}B^{\theta}$: ibidem I add. A^{θ} 17 trans-
feremus *Ver.* $PFUpBOEHH^{\theta}DLL^{\theta}A$: transferemur *M*: transferamus
 $P^{\theta}F^{\theta}B^{\theta}D^{\theta}A^{\theta}$ an comitiorum *Ver.* $PP^{\theta}FF^{\theta}U_{p}BB^{\theta}OEHD^4$
 $D^{\theta}L^{\theta}A^{\theta}$: a comitiorum $MHDLA$: anc comitiorum B^{θ} ? : ac comi-
tiorum B^1

53 1 At enim . . . expiari posse *Ver.*: om. *Nicomachei omnes* (cum
et $P^{\theta}F^{\theta}B^{\theta}H^{\theta}D^{\theta}L^{\theta}A^{\theta}$) quidem pollui omnia *Madv.*: quidem Γ
. . . . nia *Ver.*: *post litteram I uel P extremam huius uersus [qui in
Ver. cum paret incipit] uestigia incerta adsunt litterarum fortasse MV'
Mommisen: quidem uiolari omnia *Frig.* posse sed *Ver.*: sed
codd. *Nic.*: malimus posse, et 2 transmigraremus MPF^3 in ras.
 $UpBOEHDLA$ sed -mus ab *F ipso*): transmigrarentur *Ver.*

tersit, tribuni. Vos, etiamsi tunc faciendum non fuerit, nunc utique faciendum putatis: ego contra—nec id mirati sitis, priusquam quale sit audieritis—etiamsi tum migrandum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas
 4 non censerem. Quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi uictoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris; nunc haec migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa
 5 est. Non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriam uidebimur: hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circumsessum Capitolium necessitatis imposuisse ut desereremus penates nostros exsiliumque ac fugam nobis ex eo loco conscisceremus quem tueri non possemus. Et Galli euertere potuerunt Romam quam Romani restituere non uidebuntur
 6 potuisse? Quid restat nisi ut, si iam nouis copiis ueniant—constat enim uix credibilem multitudinem esse—et habitare in capta ab se, deserta a uobis hac urbe uelint, sinatis?
 7 Quid? si non Galli hoc sed ueteres hostes uestri, Aequi Volsciae, faciant ut commigrent Romam, uelitisne illos Romanos, uos Veientes esse? an malitis hanc solitudinem uestram quam urbem hostium esse? Non equidem uideo quid magis nefas sit. Haec scelera, quia piget aedificare,
 8 haec dedecora pati parati estis? Si tota urbe nullum melius ampliusue tectum fieri possit quam casa illa conditoris est nostri, non in casis ritu pastorum agrestiumque habitare est satius inter sacra penatesque nostros quam

3 nunc utique *MPUpEHD*L: tunc utique *OA*²: nunc itaque *Ver.*: *om. FB* tota urbe *MPFUpBOEHD*LA: urbe *Ver. fort. recte*; nisi forte incolumi tota urbe omnia secludenda ut ex § 2 eo petita ut tum explicaretur 5 reliquisse uictores sed *MPFUpOEHD*LA: reliquisse uictores se *Ver. B* (sed in *B* sed) uidebimur *Ver. MPFUpBOED*² uel *D*⁴*A*²: uiderimur *H*²*DLA*: uideremur *H* fuga *Ver. MPFUpBOEHD*¹ uel *D*²*A*: fugam *DL* urbs *Ver. M?* *PFUpBOEHD*A: urbe *M*³: ubrs *L*: urb *M?* quam Romani *Ver. MPFUpBOEHD*LA: Romani *Madv.* 6 credibilem multitu-
 post haec deficit *Ver. usque ad c. 54.* 7 Quid? si *PFUpBOED*LA: quit si *M*: quod si *H* an *MPFUpBOE?* *A*¹ uel *A*² (sed fort. a ñ *E*: an *E*³): Non *D*² puncto ante addito: non *D?*: ñ (*i. e.* non) *HLA* (num recte?): fort. an non scribendum

exsulatum publice ire? Maiores nostri, conuenae pastores- 9
que, cum in his locis nihil praeter siluas paludesque esset,
nouam urbem tam breui aedificarunt: nos Capitolio, arce
incolumi, stantibus templis deorum, aedificare incensa piget?
et, quod singuli facturi fuimus si aedes nostrae deflagrassent,
hoc in publico incendio uniuerſi recusamus facere?

Quid tandem? si fraude, si casu Veiis incendium ortum 54
sit, uentoque ut fieri potest diffusa flamma magnam partem
urbis absumat, Fidenas inde aut Gabios aliamue quam urbem
quaesituri sumus quo transmigremus? Adeo nihil tenet 2
solum patriae nec haec terra quam matrem appellamus,
sed in superficie tignisque caritas nobis patriae pendet?
Equidem—fatebor uobis, etsi minus iniuriae uestrae [quam 3
meae calamitatis] meminisse iuuat—cum abessem, quotiens-
cumque patria in mentem ueniret, haec omnia occurrebant,
colles campique et Tiberis et adsueta oculis regio et hoc
caelum sub quo natus educatusque essem; quae uos,
Quirites, nunc moueant potius caritate sua ut maneatis in
sede uestra quam postea, cum reliqueritis eam, macerent
desiderio. Non sine causa di hominesque hunc urbi con- 4
dendae locum elegerunt, saluberrimos colles, flumen op-
portunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur,
quo maritimi commeatus accipiantur, mari uicinum ad com-

9 nouam MPFUpBODLA: noue in (uel nouern?) E: om. H
breui MPFUpBOEHD² uel D⁴A¹ uel A²: breuem DLA arce MP
FUpBOEHDLA: arceque dett. unus (Lovel. 4): atque arce Wesenbcrg
singuli MPFUpBOEHD²A¹ uel A²: in singuli D? LA uniuerſi
M² uel M¹PFUpBOEHDLA: uniuerſis M

54 3 Equidem dett.: et quidem MPFUpBOEHDLA. fort. recte
quam meae calamitatis Vorm. MPFUpBOE (sed mae B): quam
calamitatis meae HDLA: meaeque calamitatis H. J. Mueller: quam
calamitatis Madv.: seclusimus; uide sis Class. Quarterly, v (1911,
p. 15, et cf. 2. 40. 8 adn. ueniret MPFUpBEDLA: uenerat
OE³H, fort. recte eam, macerent UpE¹D Maduigium confirmantes:
eamacerent OD² (qui et desiderio in desideria mutauit) LA, unde ea,
macerent Ed. Rom. 1469 Ald.: eam magerent E: eam acèrent H (quid
per -é- uoluit?): eam agerent MPFB: eam augeant M³ 4 mari
Alscheſski: mare MPFUpBOEHDLA

moditates nec expositum nimia propinquitate ad pericula
classium externarum, regionum Italiae medium, ad in-
5 crementum urbis natum unice locum. Argumento est ipsa
magnitudo tam nouae urbis. Trecentensimus sexagensimus
quintus annus urbis, Quirites, agitur; inter tot ueterrimos
populos tam diu bella geritis, cum interea, ne singulas
loquar urbes, non coniuncti cum Aequis Volsci, tot tam
ualida oppida, non uniuersa Etruria, tantum terra marique
pollens atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiae,
6 bello uobis par est. Quod cum ita sit quae, malum, ratio
est <haec> expertis alia experiri, cum iam ut uirtus uestra
transire alio possit, fortuna certe loci huius transferri non
7 possit? Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano
inuento responsum est eo loco caput rerum summamque
imperii fore; hic cum augurato liberaretur Capitolium,
Iuuentas Terminusque maximo gaudio patrum uestrorum
moueri se non passi; hic Vestae ignes, hic ancilia caelo
demissa, hic omnes propitii manentibus uobis di.'

55 Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quae ad
religiones pertinebat maxime dicitur; sed rem dubiam de-

4 regionum Italiae medium (scil. locum) MPFUpBOEHDLA (sed
geonum E: regionum E¹ uel E²): regionem Italiae mediam Madv., post
mediam interpungens unice MPUpBOEHD⁴ marg. A²: unicae F:
uniquoto anno a gallis roma uastata sit DLA, glossema marginale pro
clausula proxima substituentes: unice esse Madv. 5 Argumento

... urbis om. DLA, add D⁴ marg. A⁴ Argumento PFUpBO¹
EHA⁴: argumentum OD⁴: a frumento M tot tam P²FUpBOE
DLA: totam MPH: tot M³ 6 haec expertis alia Walters, cf.
Class. Quart. v (1911), p. 16: expertis alia MOHDLA (sed in O
spatium solito longius ante expertis): expertis latos alia PFUpE (scil.,
ut coniecit Walters, ex 'uel -tos' natum, quod glossema ad expertis
fuisse potest): expertis latos aia B: expertos ista alia Novák: ista
expertos alia Whibley: uos haec loca expertos alia Luterbacher: ex-
pertis laetos alia Weissenb.

7 ancilia M² uel M¹UpOLA² dett.:
ancilicia MPFBEHDA demissa P² uel P³OED²A³ Ed. Rom.
1470 Ald.: dimissa MP³ uel P²FUpBHDLA Ed. Rom. 1469: dimisa
P: di- in de- mutauit P² uel P³, sed additamentum postea erasum est
di] hac uoce rursus inc. Ver. sed sic: deimmouisse camillus

55 1 Mouisse eos MPFUpBOED⁴A²: mouisset hos H: mouisset
os D? L: mouisset eos D¹ uel D²? : mouisse Ver. (sed uide supra)
religiones Ver. MPFBHDLA: religionem UpO: regiones E

creuit uox opportune emissa, quod cum senatus post paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur cohortesque ex praesidiis reuertentes forte agmine forum transirent, centurio in comitio exclamauit: 'Signifer, statue signum; hic 2 manebimus optime'. Qua uoce audita, et senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit et plebs circumfusa adprobauit. Antiquata deinde lege, promisce urbs aedificari coepta. Tegula publice praebita est; saxi materiaeque 3 caedendae unde quisque uellet ius factum, praedibus acceptis eo anno aedificia perfecturos. Festinatio curam 4 exemit uicos dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine in uacuo aedificant. Ea est causa ut ueteres cloacae, 5 primo per publicum ductae, nunc priuata passim subeant tecta, formaque urbis sit occupatae magis quam diuisae similis.

1 opportune emissa *MPUpOA*¹ uel *A*²: oportune emissa *FBO*¹*E* (sed -nae *FE*: -no *O*?): opportuna missa *H*: opportuna emissa *LA*: oportuna emissa *D*: opportune missa *Ver.*, fort. recte praesidiis *Ver.* *OE*¹ uel *E*²: praesidis *E*: praediis *MPFBHDLA*: praeliis *Up* 2 optime. Qua *Ver.* *MPFUpBOED*⁴*A*² (sed in *D*⁴ -e Qua in ras.): optimam quam *H*: optimum quam *L*: optimum eo militi gratiorem persecutis qua *A*: de transpositione in *DLA* uide sis c. 52. 8 adn.

promisce *MPFUpBOEHDLA*: promisce *Ver.* *F*³*D*⁴*A*²; cf. 3. 47. 7 adn. 3 urbs . . . materiaeque cae- bis scripsit *Ver.*, in primo loco saxa pro saxi et -quae ce- pro -que cae- exhibens 4 dirigendi *MPFBOEHDLA* (cf. 2. 49. 11 adn.): digerendi *Up*: derigendi *Zingerle*

Subscriptio. Titi Liui Nicomachus dexter uē emendauit ad exemplum parentis mei clementiani: ab urbe condī uictorianus uē emendabam domnis simmachis. Explicit Liber V Incipit Liber VI Feliciter.

Sic M: in *OEHDLA* omnia similia praeter haec: Liuii *OHLA*; Nicomachus *O*; Tincomachus *DA*; dexterum (*om.* uē) *OEHDL*; *om.* uē *A*; emendari *D*: emendauit *A*; clemenciani *A*; condī. *OEHDL*: condita *A*; symmachis *EHDL*: symmachis *A*

Liber V explicit *OEHDL*; Incipit liber VI *om.* *E*; feliciter *om.* *OHA* In *PF* nihil nisi: Titi Liui liber quintus explicit Incipit Liber VI feliciter; idem in *Up* nisi quod add. ab urbe condita post Liuii et *om.* feliciter

In *Ver.*: <Ti>ti liui <a>b urbe <co>ndita b. V exp. <in>c. lib. VI. In *B* omnino deest

OXFORD CLASSICAL TEXTS

All prices are subject to alteration without notice

GREEK

All prices are net

		Cloth	India Paper
AESCHYLUS. G. G. A. Murray		7s	6d
ANTONINUS. J. H. Leopold		6s	
APOLLONIUS RHODIUS. R. C. Seaton		5s	
ARISTOPHANES. F. W. Hall, W. M. Geldart			
I. <i>Ach., Eq., Nubes, Vesp., Pax, Aves.</i> Second edition	5s		
II. <i>Lys., Thesm., Ran., Eccl., Plutus, Fragmenta.</i> Sec. ed.	5s		
ARISTOTLE. I. Bywater, F. G. Kenyon			
<i>De Arte Poetica.</i> Second edition	3s		
<i>De Caelo</i>	7s	6d	
<i>Ethica.</i> (On quarto writing paper, 15s.)	5s		
<i>Atheniensium Respublica</i>	4s		
BUCOLICI GRAECI. U. v. Wilamowitz-Moellendorff	5s	7s	6d
DEMOSTHENES		27s	6d
I. <i>Orationes</i> I-XIX. S. H. Butcher	6s		
II. i. <i>Orationes</i> XX-XXVI. S. H. Butcher	5s		
II. ii. <i>Orationes</i> XXVII-XL. W. Rennie	5s		
III. <i>Or.</i> XLI-LXI; <i>Proœmia; Epistulae.</i> W. Rennie	6s		
EURIPIDES. G. G. A. Murray		17s	6d
I. <i>Cyc., Alc., Med., Heracl., Hip., Andr., Hec.</i>	5s		
II. <i>Suppl., Herc., Ion, Tro., El., I. T.</i> Third ed.	5s		
III. <i>Hel., Phoen., Or., Bacch., Iph. Aul., Rhesus</i>	5s	6s	
HELLENICA OXYRHYNCHIA <i>cum Theopompi et</i> } <i>Cratippi fragmentis.</i> B. P. Grenfell, A. S. Hunt }	10s		
HERODOTUS. K. Hude. Second edition			
I (Books I-IV), II (Books V-IX)	each	6s	
HOMER		17s	6d
I-II. <i>Iliad.</i> D. B. Monro, T. W. Allen		10s	
Books I-XII. Second edition	4s		
Books XIII-XXIV. Third edition	4s		
III-IV. <i>Odyssey.</i> T. W. Allen		10s	
Books I-XII. Second edition	4s		
Books XIII-XXIV. Second edition	4s		
V. <i>Hymns, &c.</i> T. W. Allen	7s	6d	
HYPERIDES. F. G. Kenyon	4s	6d	
LONGINUS. A. O. Prickard	4s		

March 1943

GREEK (cont.)

All prices are net

Cloth India Paper

LYSIAS. K. Hude		5s	
PINDAR. C. M. Bowra		8s 6d	
PLATO. J. Burnet			
I. <i>Euth., Apol., Crit., Ph.; Crat. Tht., Soph., Polit.</i> Ed. 2	7s 6d		
II. <i>Par., Phil., Symp., Phdr.; Alc. I, II, Hipp., Am.</i> Ed. 2	7s 6d		
III. <i>Thg., Chrm., Laches, Lysis, Euthd., Prot., Gorg., Meno, Hp. Ma. et Min., Io, Mnx.</i>	7s 6d		25s
IV. <i>Clitopho, Respublica, Timaeus, Critias</i>	8s 6d		
<i>Respublica separately, 7s 6d</i>			
V. <i>Minos, Leges; Ep., Epp., Def., Spuria</i>	9s 6d		21s
SOPHOCLES, <i>Fabulae.</i> A. C. Pearson	6s 6d	8s	
THEOPHRASTUS, <i>Characteres.</i> H. Diels	4s 6d		
THUCYDIDES. H. Stuart Jones and J. E. Powell			12s 6d
Books I-IV	5s		
Books V-VIII.	5s		
XENOPHON. E. C. Marchant			
I-V			25s
I. <i>Historia Graeca</i> , Ed. 2, and III. <i>Anabasis</i>	each 4s		
II. <i>Libri Socratici</i> and IV. <i>Institutio Cyri</i>	each 5s		
V. <i>Opuscula</i>	7s 6d		

LATIN

ASCONIUS. A. C. Clark		6s	
CAESAR, COMMENTARII. R. L. A. Du Pontet			10s
I. <i>Bellum Gallicum</i>	3s 6d		
II. <i>Bellum Civile</i>	5s		
CATULLUS. R. Ellis	3s 6d		
With <i>Tibullus</i> and <i>Propertius</i>			10s 6d
CICERO			
EPISTULAE. L. C. Purser			
I. <i>ad Fam.</i>	9s		
II. <i>ad Att., Pars i (1-8), Pars ii (9-16)</i>	each 6s		
III. <i>ad Q. F., ad M. Brut., Fragm.</i>	5s		
ORATIONES. A. C. Clark and W. Peterson			
I. <i>Rosc., Am., I. Pomp., Clu., Cat., Mur., Cael.</i> Clark	4s		
II. <i>Pro Milone, Caesarianae, Philippicae.</i> Clark. Ed. 2	4s		
III. <i>Verrinae.</i> Peterson. Second edition	5s		
IV. <i>Quinct., Rosc. Com., Caec., Leg. Agr., Rab. Perduell., Flacc., Pis., Rab. Post.</i> Clark	4s		
V. <i>Post Reditum, De Domo, Har. Resp., Sest., Vat., Prov.</i>	4s		
<i>Cons., Balb.</i> Peterson			
VI. <i>Tull., Font., Sull., Arch., Planc. Scaur.</i> Clark	4s		

LATIN (*cont.*)

All prices are net

Cloth India Paper

CICERO (*cont.*)

RHETORICA. A. S. Wilkins

I. *De Oratore*

5s

II. *Brutus*, &c.

6s

HORACE. E. C. Wickham. Ed. 2. H. W. Garrod

4s

6s

ISIDORI ETYMOLOGIAE. W. M. Lindsay. Two vols.

30s

LIVY. R. S. Conway and C. F. Walters

Books I-V

7s 6d

Books VI-X

7s 6d

Books XXI-XXV

6s

Books XXVI-XXX R. S. Conway and S. K. Johnson

8s 6d

LUCRETIUS. C. Bailey

5s

7s 6d

MARTIAL. W. M. Lindsay

9s

NEPOS. E. O. Winstedt

4s

OVID, *Tristia*, *Epistulae ex Ponto*, &c. S. G. Owen

4s

PERSIUS and JUVENAL. S. G. Owen. Second ed.

5s

PHAEDRUS, *Fabulae*. J. P. Postgate

6s

PLAUTUS. W. M. Lindsay

2 1s

I. *Amphitruo-Mercator*

9s

II. *Miles Gloriosus-Fragmenta*

9s

PROPERTIUS. J. S. Phillimore. Ed. 2. (I.P., see Catullus)

4s

STATIUS

Silvae. J. S. Phillimore. Second edition

6s

Thebais and *Achilleis*. H. W. Garrod

10s

TACITUS

Annales. C. D. Fisher

7s 6d

Historiae. C. D. Fisher

6s

Opera Minora. H. Furneaux

4s

18s

TERENCE. W. M. Lindsay and R. Kauer. Second ed.

6s

7s 6d

TIBULLUS. J. P. Postgate. Ed. 2 (I.P., see Catullus)

3s

VELLEIUS PATERCULUS. R. Ellis

7s 6d

VIRGIL. Sir Arthur Hirtzel

4s 6d

7s 6d

APPENDIX VERGILIANA. R. Ellis

5s

The Oxford Greek Testament, 5s net (I.P. 7s 6d net; on quarto writing paper 15s net); Dr. Souter's Pocket Lexicon to the above, 3s 6d net; The New Testament in Latin, 3s net (I.P. 4s 6d net).

OXFORD UNIVERSITY PRESS

Amen House

Warwick Square

London, E.C. 4

